

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ЕКОНОМІКИ І МЕНЕДЖМЕНТУ

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**

Серія:
ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ
Випуск 5
Частина 4

Херсон
2014

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Шапошников Костянтин Сергійович, доктор економічних наук, професор (декан факультету економіки і менеджменту, професор кафедри економічної теорії Херсонського державного університету).

Заступник головного редактора:

Соловійова Ніна Ігорівна, доктор економічних наук (професор кафедри менеджменту і адміністрування Херсонського державного університету).

Відповідальний секретар:

Станкевич Юлія Юрївна, кандидат економічних наук (доцент кафедри економічної теорії Херсонського державного університету).

Члени редакційної колегії:

Мохненко Андрій Сергійович, доктор економічних наук, професор (завідувач кафедри економіки підприємства Херсонського державного університету).

Мармуль Лариса Олександрівна, доктор економічних наук, професор (завідувач кафедри економіки підприємства Державного університету телекомунікацій).

Стратонов Василь Миколайович, доктор юридичних наук, професор (декан юридичного факультету Херсонського державного університету).

Іртищева Інна Олександрівна, доктор економічних наук, професор (професор кафедри міжнародної економіки та економічної теорії Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського).

Сарапіна Ольга Андріївна, доктор економічних наук, професор (завідувач кафедри обліку та аудиту Херсонського національного технічного університету).

Хрущ Ніла Анатоліївна, доктор економічних наук, професор (завідувач кафедри фінансів та банківської справи Хмельницького національного університету).

Князева Олена Альбертівна, доктор економічних наук, професор (професор кафедри економіки підприємства та корпоративного управління Одеської національної академії зв'язку імені О. С. Попова).

Скидан Олег Васильович, доктор економічних наук, доцент (проректор з наукової роботи та інноваційного розвитку Житомирського національного агроекологічного університету).

Лозова Тамара Іллівна, доктор економічних наук, професор (завідувач кафедри бухгалтерського обліку Бориспільського інституту муніципального менеджменту Міжрегіональної академії управління персоналом).

Грегори Гарднер, Ph.D, професор економіки Державного університету штату Нью-Йорк у Потсдамі, США.

Едвін Португал, Ph.D, професор економіки Державного університету штату Нью-Йорк у Потсдамі, США.

Римантас Сташис, Ph.D, професор економіки, завідувач кафедри менеджменту Клайпедського університету, Литва.

Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»

включено до переліку наукових фахових видань України з економіки
на підставі Наказу МОН України від 14 лютого 2014 року № 153

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet

Херсонським державним університетом
на підставі Протоколу № 9 від 28.04.2014 р.

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації серія КВ № 19747-9547Р,
видане Державною реєстраційною службою України 15.03.2013 р.

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 8

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

Алескерова Ю.В. СТРАХУВАННЯ ВРОЖАЇВ У НЕСТІЙКИХ КЛІМАТИЧНИХ УМОВАХ.....	11
Болгар Т.М. УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ КРЕДИТНИХ ПОРТФЕЛІВ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ.....	15
Борисюк О.В., Гуменюк О.М. ФІНАНСОВИЙ ЛІЗИНГ В УКРАЇНІ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ.....	19
Борисюк О.В., Міщанчук О.О. РИНОК ЛІЗИНГОВИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ.....	22
Борисюк О.В., Лесик Ю.А., Нінічук Ю.В. НЕДЕРЖАВНЕ ПЕНСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ.....	26
Говорушко Т.А., Ситник І.П., Лисенко О.В. ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ СИСТЕМ VISA ТА MASTERCARD В УКРАЇНІ І ЗА КОРДОНОМ.....	29
Голинський Ю.О. ЛІКВІДНІСТЬ КАЗНАЧЕЙСТВА ТА МЕТОДИ УПРАВЛІННЯ НЕЮ.....	32
Гурнак А.В., Бурик А.Л., Рогоза В.С. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ОПТИМИЗАЦИИ СТРУКТУРЫ КАПИТАЛА БАНКА.....	35
Говорушко Т.А., Данченко Ю.В. ФІНАНСОВА ОЦІНКА ЯКОСТІ РОЗМІЩЕННЯ КОШТІВ СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ В ПРОЦЕСІ ВИХОДУ НА ВІТЧИЗНЯНИЙ ФОНДОВИЙ РИНОК.....	39
Дзюрій О.І., Кміть В.М. ВПЛИВ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ НА РОЗВИТОК РЕАЛЬНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ.....	43
Довгалюк В.В. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВЕНЧУРНОГО ІНВЕСТИВАННЯ ЯК НОВОЇ ФОРМИ ФІНАНСУВАННЯ СТАРТАПІВ В УКРАЇНІ.....	47
Загнітко Л.А., Гайбура Ю.А. УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМ РЕЗУЛЬТАТОМ ПІДПРИЄМСТВА.....	50
Захаркіна Л.С. ВИБІР ОПТИМАЛЬНОГО ВАРІАНТУ БАНКІВСЬКО-СТРАХОВОЇ ІНТЕГРАЦІЇ НА ОСНОВІ КОНЦЕПЦІЇ «BANCASSURANCE».....	54
Зражевець Є.Є. ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ВЕНЧУРНИХ ІНВЕСТИЦІЙ ДЛЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ.....	57
Кисільова І.Ю. РОЗРАХУНОК ТАРИФНОЇ СТАВКИ З МЕДИЧНОГО СТРАХУВАННЯ.....	61
Крихівська Н.О. ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ФОРМ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПАРТНЕРСЬКИХ ВІДНОСИН.....	64
Кужелєв М.О., Стабіас С.М. ПОРІВНЯННЯ СТРАТЕГІЙ УПРАВЛІННЯ ПОРТФЕЛЕМ ЦІННИХ ПАПЕРІВ НА ФОНДОВОМУ РИНКУ УКРАЇНИ.....	67
Лактіонова О.А., Лук'яненко А.С. КЛАСТЕРІЗАЦІЯ ТИПІВ ФІНАНСОВОЇ АРХІТЕКТУРИ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УКРАЇНІ.....	71
Лиса О.М., Говорушко Т.А. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ВАРТОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ЗА ДОПОМОГОЮ МЕТОДУ ДИСКОНТУВАННЯ ГРОШОВИХ ПОТОКІВ.....	77
Лиса О.В. НАПРЯМИ РОЗВИТКУ РИНКУ ДЕРИВАТИВІВ В УКРАЇНІ.....	80

Марич М.Г. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ФУНКЦІОНУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ БАНКІВСЬКИХ СИСТЕМ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....	83
Мельнічук Н.О. СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПОТЕЧНОГО КРЕДИТУВАННЯ ЗА ВЕЛИЧИНОЮ ЩОМІСЯЧНОГО ПЛАТЕЖУ КРЕДИТНИХ ПРОГРАМ.....	87
Миськів Г.В. БАНКІВСЬКЕ КРЕДИТУВАННЯ: ТЕНДЕНЦІЇ, ДИНАМІКА, СТРУКТУРА, ПЕРСПЕКТИВИ.....	90
Настич Т.П. НОРМАТИВНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСУВАННЯ ВИЩОЇ КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ.....	94
Овчарова Н.В. МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ В СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ.....	98
Осадець О.М., Швець Н.Р. КРЕДИТНІ СПІЛКИ НА РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ.....	103
Погріщук Г.Б., Руденко В.В. УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ ПІДПРИЄМСТВ В РИНКОВИХ УМОВАХ.....	107
Пономаренко О.О. ПРОБЛЕМИ ІНОЗЕМНОГО ІНВЕСТУВАННЯ У БАНКІВСЬКИЙ СЕКТОР УКРАЇНИ.....	110
Пухир С.Т. СВІТОВИЙ ДОСВІД ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ.....	113
Рац О.М. ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ КРЕДИТНОГО МОНИТОРИНГУ ПОЗИЧАЛЬНИКІВ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ КРЕДИТНИМИ РИЗИКАМИ БАНКУ.....	117
Рибіцька А.В. ОСОБЛИВОСТІ БАНКІВСЬКОГО ГАЛУЗЕВОГО КРЕДИТУВАННЯ СУБ'ЄКТІВ МАЛОГО ГОСПОДАРЮВАННЯ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	121
Романенко Л.В. ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ ПРИСУТНОСТІ ІНОЗЕМНОГО КАПІТАЛУ В БАНКІВСЬКІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ.....	125
Рудик Н.В. ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМИ ФІНАНСАМИ.....	128
Борисюк О.В., Саган М.С. ОСОБЛИВОСТІ СПРАВЛІННЯ ПРЯМИХ ПОДАТКІВ В УКРАЇНІ.....	134
Борисюк О.В., Саган М.С. ЛІЗИНГ ПЕРСОНАЛУ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ МЕТОД ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ.....	137
Соколова М.С., Ногіна С.М. СУТЬ ТА ЕТАПИ СТРАТЕГІЧНОГО ФІНАНСОВОГО ПЛАНУВАННЯ НА ПІДПРИЄМСТВІ.....	141
Трегубов А.С., Касьянова А.А. ПЕРСПЕКТИВИ ІНВЕСТИЦІОНУВАННЯ В БАНКОВСЬКЕ ЗОЛОТО В УКРАЇНІ.....	144
Третякова О.В. ВПЛИВ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ НА ЕКОНОМІЧНИЙ СТАН ТА ПОДАЛЬШИЙ РОЗВИТОК КРАЇНИ.....	147
Урусова З.П., Хрущова Н.В. СТАНОВЛЕННЯ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШОГО ЙОГО РОЗВИТКУ.....	150
Чмутова І.М., Кубар О.І. ТЕХНОЛОГІЯ РЕЙТИНГОВОГО УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ БАНКУ.....	153
Щепіна Т.Г. МОНИТОРИНГ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ.....	157

СЕКЦІЯ 9 БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

Августова О.О. ЕЛЕКТРОННИЙ ДОКУМЕНТООБІГ ОБЛІКУ ВИТРАТ НА РИБОПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ.....	160
Боднар О.В. КОНТРОЛІНГ ЯК ОДИН З МЕТОДІВ ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ ЯКОСТІ НА ПІДПРИЄМСТВІ.....	162
Букало Н.А., Збирун Д.В. ШЛЯХИ ВПРОВАДЖЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ ОПОДАТКУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ ПОДАТКОМ НА ПРИБУТОК.....	165
Василенко Н.К. ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЇ ДЛЯ ОБЛІКУ ОПЕРАЦІЙ ХЕДЖУВАННЯ.....	168
Волков Д.П. РОЗВИТОК АНАЛІЗУ СИСТЕМИ ТОРГОВЕЛЬНИХ ВІДНОСИН.....	172
Головай Н.М., Ясипшена В.В. ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛІ ТА МІСЦЯ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ В СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ.....	176
Качмар О.В. ПРОФЕСІЯ БУХГАЛТЕРА В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	178
Кругла М.М. ТРАНСФОРМАЦІЯ СТАТЕЙ ОБЛІКУ ВИТРАТ ДО ВИМОГ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ПРОДУКЦІЇ.....	182
Лега О.В. ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКОВОГО ВІДОБРАЖЕННЯ ВИТРАТ ДІЯЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ ЗМІН.....	186
Михалків А.А. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ ОПЕРАЦІЙ З ТАРОЮ.....	190
Проданчук М.А. ТРАНСАКЦІЙНІ ВИТРАТИ ЯК ОБ'ЄКТ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ В УПРАВЛІННІ.....	195
Рядська В.В. ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА ПАРАДИГМА ПРОФЕСІЙНОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ В АУДИТІ	198
Святенко І.М. ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ У БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВАХ.....	201
Сливка Я.В. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК ОПЕРАЦІЙ ЗА РОЗРАХУНКАМИ З ПОКУПЦЯМИ ТА ЗАМОВНИКАМИ: МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ ЗВ'ЯЗКИ.....	205
Смольська О.Ю. КАЛЬКУЛЮВАННЯ СОБІВАРТОСТІ ПРОДУКЦІЇ САДІВНИЦТВА.....	208
Стоянова-Коваль С.С. СИНЕРГІЧНИЙ ПІДХІД В УПРАВЛІННІ ІНВЕСТИЦІЙНИМИ ПРОЦЕСАМИ ПІДПРИЄМСТВ АПК.....	212
Христофорова І.В., Марініна А.Ю. ВІПРОВАДЖЕННЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ (МСФЗ) В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ.....	217

СЕКЦІЯ 10 МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

Ільїна М.В. ПРОГНОЗНІ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОЇ СФЕРИ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ.....	220
Клепікова О.А. КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД ДО ТЕСТУВАННЯ ІМІТАЦІЙНИХ МОДЕЛЕЙ СКЛАДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ.....	224

Копішинська О.П., Калініченко А.В., Шестаченко К.В. ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ МОНТЕ-КАРЛО ПРИ ОПТИМІЗАЦІЙНОМУ МОДЕЛЮВАННІ УПРАВЛІНСЬКИХ ЗАДАЧ ПРО ПРИЗНАЧЕННЯ.....	228
Лагоцький Т.Я., Бачало І.Б. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОВЕДЕННЯ КОНСАЛТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	232
Литвінець В.И. ЭВОЛЮЦИЯ АРХИТЕКТУРЫ ИНФОРМАЦИОННЫХ СИСТЕМ И КОНЦЕПЦИЯ РЕИНЖИНИРИНГА КОРПОРАЦИЙ.....	236
Савчук О.П. ВИКОРИСТАННЯ КОГНІТИВНОГО МОДЕЛЮВАННЯ ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕМОГРАФІЧНОЇ СИСТЕМИ.....	240
Семенча І.Є. ПРОГНОЗУВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ПЕРЕГОВОРНОГО ПРОЦЕСУ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ ЩОДО ГАЗОТРАНСПОРТНИХ ПИТАНЬ.....	244
Сергієнко О.А., Ромашова Я.В. СЦЕНАРНА КОГНІТИВНА МОДЕЛЬ РЕГУЛЮВАННЯ ОСВІТНІХ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ.....	248

CONTENTS

SCIENCES 8

MONEY, FINANCES AND CREDIT

Aleskerova J.V. CROP INSURANCE IN UNSTABLE CLIMATIC CONDITIONS.....	11
Bolgar T.M. QUALITY MANAGEMENT OF BANKING INSTITUTIONS' CREDIT PORTFOLIO.....	15
Borysyuk O.V., Gumeniuk O.M. FINANCIAL LEASING IN UKRAINE: ADVANTAGES AND DISADVANTAGES.....	19
Borysyuk O.V. Mischanchuk O.O. LEASING MARKET IN UKRAINE: PROBLEMS AND PROSPECTS.....	22
Borisjuk E.V., Lesyk J.A., Ninichuk J.V. PRIVATE PENSION PROVISION IN UKRAINE: STATE AND PROSPECTS.....	26
Govoryshko T.A., Sytnyk I.P., Lysenko O.V. EXPERIENCE OF USING VISA AND MASTERCARD IN UKRAINE AND ABROAD.....	29
Holynskyy Yu.O. LIQUIDITY OF THE STATE TREASURY AND METHODS OF IT'S MANAGEMENT.....	32
Gurnak O.V., Burik O.L., Rogoza V.S. THEORETICAL FRAMEWORK FOR BANK CAPITAL STRUCTURE OPTIMIZATION.....	35
Govorushko T.A., Danchenko Y.V. FINANCIAL EVALUATION OF QUALITY DISTRIBUTION OF FUNDS INSURANCE COMPANIES IN THE PROCESS OF WORKING ON DOMESTIC STOCK MARKET.....	39
Dziurii O.I., Kmit V.M. INFLUENCE OF TAX POLICY IN UKRAINE ON DEVELOPMENT REAL SECTOR ECONOMY.....	43
Dovgalyuk V.V. MODERN TENDENCIES OF VENTURE INVESTING AS NEW FORM OF FINANCING OF STARTUP IN UKRAINE.....	47
Zagnitko L.A. Haybura Y.A. OPERATION OF THE FINANCIAL RESULTS OF ENTERPRISES.....	50
Zakharkina L.S. THE CHOICE OF OPTIMAL BANK-INSURANCE INTEGRATION BASED ON «BANCASSURANCE» CONCEPT.....	54
Zrazhevets I.I. IMPROVEMENT THE MECHANISM OF VENTURE INVESTMENTS FOR SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINE.....	57
Kisilyova I.Yu. TARIFF CALCULATION IN HEALTH LOSS INSURANCE	61
Kryhivska N.O. COMPARATIVE CHARACTERISTICS OF FORMS OF FINANCIAL SUPPORT PARTNERSHIPS.....	64
Kuzheliev M.O., Stabias S.M. COMPARISON OF PORTFOLIO MANAGEMENT STRATEGIES IN THE STOCK MARKET OF UKRAINE.....	67
Laktionova O.A., Lukianienko A.S. CLUSTERING OF FINANCIAL ARCHITECTURE ENTERPRISES TYPES IN UKRAINE.....	71
Lysa O.M., Hovorushko T.A. COMPARATIVE ANALYSIS OF THE VALUE OF COMPANIES USING DISCOUNTED CASH FLOW METHOD.....	77
Lysa O.V. DIRECTIONS OF MARKET OF DERIVATES DEVELOPMENT ARE IN UKRAINE.....	80
Marich M.H. FOREIGN EXPERIENCE OF NATIONAL BANKING SYSTEMS FUNCTIONING UNDER THE CONDITION OF GLOBALIZATION.....	83

Melnychuk N.O. STATISTICAL ANALYSIS OF THE MORTGAGE CREDITING IN SIZE OF MONTHLY PAYMENT CREDIT PROGRAMS.....	87
Myskiv G.V. BANK LENDING: TRENDS, DYNAMICS, STRUCTURE, PROSPECTS.....	90
Nastich T.P. NORMATIVE PROVISIONS OF FINANCING EDUCATION IN THE SPHERE OF ARTS AND CULTURE.....	94
Ovcharova N.V. THE MECHANISM OF FORMATION AND IMPLEMENTATION OF GOVERNMENT FISCAL POLICY IN THE SOCIAL SPHERE: PROBLEMS AND PROSPECTS.....	98
Osadets O.M., Shvets N.R. CREDIT UNIONS IN THE FINANCIAL SERVICES UKRAINE.....	103
Pogrischuk G.B., Rudenko V.V. FINANCIAL RESOURCES MANAGEMENT OF ENTERPRISES IN THE MARKET CONDITIONS.....	107
Ponomarenko O.O. PROBLEMS OF FOREIGN INVESTMENT IN BANKING SECTOR OF UKRAINE.....	110
Pukhyr S.T. INTERNATIONAL PRACTICES OF FINANCIAL SUPPORT OF REGIONAL POLICY REALIZATION.....	113
Rats O.M. ORGANIZATIONAL BASES OF CREDIT MONITORING OF BORROWERS IN SYSTEM MANAGEMENT BY CREDIT RISKS OF BANK.....	117
Rybitska A.V. PECULIARITIES OF BANKING SECTORAL CREDITING TO SMALL BUSINESSES IN CHERNIVTSI OBLAST.....	121
Romanenko L.V. ADVANTAGES AND LACKS OF PRESENCE OF FOREIGN CAPITAL ARE IN BANKING SYSTEM OF UKRAINE.....	125
Rudyk N. FINANCIAL SECURITY IN THE PUBLIC FINANCE MANAGEMENT SYSTEM.....	128
Borysyuk A.V., Sagan, M.S. FEATURES LEVYING DIRECT TAXES IN UKRAINE.....	134
Borysyuk A.V., Sagan, M.S. STAFF LEASING AS AN EFFICIENT METHOD SOLVING THE PROBLEM STAFFING.....	137
Sokolova M.S., Nogina S.M. THE ESSENCE AND STAGES OF STRATEGIC FINANCIAL PLANNING AT THE ENTERPRISE.....	141
Tregubov A.S., Kasianova A.A. POSSIBILITY OF INVESTMENT IN GOLD IN UKRAINE.....	144
Tretyakova O.V. INFLUENCE OF TAX POLITICS IS ON ECONOMIC STATUTE AND FURTHER DEVELOPMENT OF COUNTRY.....	147
Urusova Z.P., Khruscheva N.V. FORMATION OF FINANCIAL CONTROL IN UKRAINE. PROBLEMS AND PROSPECTS ITS FURTHER DEVELOPMENT.....	150
Chmutova I.M., Kubar O.I. RATING MANAGEMENT TECHNOLOGY OF BANK FINANCIAL ACTIVITY.....	153
Shehepina T.G. MONITORING FINANCIAL STABILITY OF COMMERCIAL BANKS.....	157

**SCIENCES 9
ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDIT**

Avgustova O.O. ELECTRONIC DOCUMENT CIRCULATION OF COST ACCOUNTING FOR FISH PROCESSING ENTERPRISES.....	160
Bodnar O.V. CONTROLLING AS ONE OF THE METHODS FOR INTERNAL QUALITY CONTROL AT THE ENTERPRISE.....	162
Bukalo N.A., Zburyn D.V. WAYS OF INTERNATIONAL EXPERIENCE TAXATION OF ENTERPRISES INCOME TAX.....	165
Vasylenko N.K. INFORMATION FORMING FOR HEDGE ACCOUNTING.....	168
Volkov D.P. DEVELOPMENT OF ANALYSIS OF TRADE RELATIONS.....	172
Golovai N.M., Yasishena V.V. RESEARCH OF ROLE AND PLACE OF RECORD-KEEPING IN MODERN SYSTEM OF MANAGEMENT.....	176
Kachmar O.V. ACCOUNTING PROFESSION IN MODERN CIRCUMSTANCES.....	178
Kruhla M. M. TRANSFORMATION OF ARTICLES OF CALCULATING THE EXPENSES TO THE DEMANDS OF MANAGING THE QUALITY OF PRODUCTION.....	182
Lega O.V. FEATURES OF REGISTRATION REFLECTION OF CHARGES OF ACTIVITY IN CONTEXT OF NORMATIVELY-LEGAL CHANGES.....	186
Myhalkiv A.A. METHODICAL BASES OF THE INTERNAL CONTROL OF OPERATIONS WITH PACKING MATERIALS.....	190
Prodanchuck M.A. TRANSACTION COSTS AS AN OBJECT OF ACCOUNTING IN MANAGEMENT.....	195
Ryadska V.V. INSTITUTIONAL PARADYGM OF AUDIT INDEPENDENCE	198
Sviatenko I.M. FORMATION OF MANAGERIAL ACCOUNTING IN THE BANKING INDUSTRY.....	201
Slyvka Ya.V. ACCOUNTING OPERATIONS ON SETTLEMENTS WITH BUYERS AND CUSTOMERS: INTERDISCIPLINARY COMMUNICATION.....	205
Smolska O.U. CALCULATION OF THE HORTICULTURAL INDUSTRY PRODUCTS COST.....	208
Stoyanova-Koval S.S. SYNERGIC APPROACH IN INVESTMENT PROCESSES MANAGEMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES.....	212
Khrystoforova I.V., Marinina A.Y. IMPLEMENTATION OF INTERNATIONAL FINANCIAL REPORTING STANDARDS (IFRS) IN UKRAINE: PROBLEMS AND SOLUTIONS.....	217

**SCIENCES 10
MATHEMATICAL METHODS, MODELS
AND INFORMATION TECHNOLOGIES IN ECONOMY**

Ilina M.V. MODELS FORECASTING DEVELOPMENT OF TOURISM-AND RECREATION SECTOR IN UKRAINE'S REGIONS.....	220
Klepikova O.A. COMPREHENSIVE APPROACH TO TESTING COMPUTER SIMULATION MODELS OF COMPLEX ECONOMIC SYSTEMS.....	224

Kopishynska O.P., Kalanachenko A.V., Shestachenko K.V. STUDY OF THE EFFICIENCY OF APPLICATION MONTE-CARLO SIMULATION AT THE OPTIMIZATION OF DISTRIBUTION TASKS.....	228
Lahotsky T.Ya., Bachalo I.B. THEORETICAL AND METHODOLOGICAL GUIDELINES OF CONSULTING ACTIVITIES.....	232
Litvinets V.I. EVOLUTION OF INFORMATION SYSTEMS ARCHITECTURE AND THE CONCEPT OF REENGINEERING CORPORATIONS.....	236
Savchuk O.P. USING COGNITIVE MODELING FOR RESEARCH THE DEMOGRAPHIC SYSTEM.....	240
Semencha I.Y. FORECASTING OF RESULTS OF NEGOTIATING PROCESS BETWEEN UKRAINE AND THE RUSSIAN FEDERATION ON GAS-TRANSPORT QUESTIONS.....	244
Sergienko O.A., Romashova Y.V. SCENARIO COGNITIVE MODEL OF EDUCATIONAL REGULATION OF MIGRATION PROCESSES.....	248

СЕКЦІЯ 8 ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 368

Алескерова Ю.В.
*кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник
Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки»*

СТРАХУВАННЯ ВРОЖАЇВ У НЕСТІЙКИХ КЛІМАТИЧНИХ УМОВАХ

Стаття присвячена катастрофічним подіям на території багатьох країн, які сталися внаслідок небачених злив та послідоючих повеней, а також того, що щорічні зимові негативні явища знищили тисячі гектарів сільськогосподарських угідь, де землероби повинні були зібрати певний урожай. Виникає гостра потреба у пошуку, розробці та використанні таких методів страхування врожаїв сільськогосподарських культур, які б дозволили максимально здешевити та спростити цей процес при наявності суттєвої державної підтримки для виплати страхових премій. Агроекологічне страхування буде сприяти не тільки раціональному використанню родючості ґрунтів України, але й підвищенню досконалості у веденні сільського господарства в цілому.

Ключові слова: страхування, врожай, погодні умови, сільське господарство.

Алескерова Ю.В. СТРАХОВАНИЕ УРОЖАЕВ В НЕУСТОЙЧИВЫХ КЛИМАТИЧЕСКИХ УСЛОВИЯХ

Статья посвящена катастрофическим событиям на территории многих стран, которые произошли в результате невиданных ливней и последующих наводнений, а также того, что ежегодные зимние явления уничтожили тысячи гектаров сельскохозяйственных угодий, где земледельцы должны были собрать определенный урожай. Возникает острая необходимость в поиске, разработке и использовании таких методов страхования урожая сельскохозяйственных культур, которые позволили бы максимально удешевить и упростить этот процесс при наличии существенной государственной поддержки для выплаты страховых премий. Агроэкологическое страхование будет способствовать не только рациональному использованию плодородия почв Украины, но и повышению совершенства в ведении сельского хозяйства в целом.

Ключевые слова: страхование, урожай, погодные условия, сельское хозяйство.

Aleskerova J.V. CROP INSURANCE IN UNSTABLE CLIMATIC CONDITIONS

The article deals with the catastrophic events in numerous countries that occurs due to unprecedented rains and subsequent full and annual winter phenomena have destroyed thousands of hectares of farmland where farmers had to pick a certain crop. There is an urgent need to find, develop and use techniques such insurance of crops, which would help reduce the cost and simplify as much as possible the process in the presence of significant state support to pay premiums. Agroecological insurance will not only contribute to the rational use of soil fertility Ukraine but also increase excellence in agriculture as a whole.

Keywords: insurance, crop, weather and agriculture.

Постановка проблеми. Катастрофічні події на території багатьох країн, які сталися внаслідок небачених злив та послідоючих повнів, а також щорічні зимові негативні явища знищили тисячі гектарів сільськогосподарських угідь, де землероби повинні були зібрати певний урожай. У цьому, як і в багатьох інших випадках, підтвердилася дуже велика схильність сільського господарства до негативної дії ризиків, захист від якої неможливо забезпечити тими агротехнічними заходами, які мають у розпорядженні сучасних технологій вирощування сільськогосподарських культур.

Як свідчать дані наукових установ, у цьому відношенні мають значні досягнення, що перетворюють процес отримання врожаїв у розрахункову технологію з визначеними параметрами. Але треба мати на увазі, що зелена рослина на протязі вегетації постійно знаходиться під впливом навколишнього середовища, яке дуже часто характеризується неочікуваними негативними природними явищами у відношенні майбутнього урожаю з точки зору його кількості та якості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Даною проблемою займалися видатні вчені, такі як: Гуменюк В. В., Н. Н. Нікуліна, С. В. Березіна, С. В. Куликов, В. В. Шахова, Л. А. Орланюк, М.Я. Дем'яненко, В.Д. Базилевича, С.С. Осадця, С.А. Навроцького, Че-

ботарьов Є. В. [5], М.С. Клапкова, А.О. Таркуцяка, Т.А. Федорової, Гудзь О.Є. та ін. Проте не так багато уваги приділено поєднанню основних способів страхового захисту таким чином, щоб позитивні сторони кожного з них взаємно посилювалися.

Базилевич В. Д. аналізує актуальні проблеми теорії та практики страхування в умовах ринкової економіки. Розкриваються особливості розвитку страхової справи в Україні. Увага зосереджується насамперед на нових для нашої країни видах страхування [2].

Гуменюк В. В. зазначає, що суть в нагромадженні й витрачанні грошових та інших ресурсів для здійснення заходів з попередження, подолання або зменшення негативного впливу ризиків і відшкодування пов'язаних з ними втрат. Таке визначення говорить про більш широке значення в тому розумінні, що страхування – це не єдиний спосіб страхового захисту, оскільки самострахування і «так званий бюджетний метод» [6, с. 114] теж призначені для пом'якшення наслідків від настання несприятливих випадкових подій.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати дослідження, яке полягає в виявленні та аналізі проблем страхування сільськогосподарських врожаїв як одного з найбільш ризикових та складних видів та виявлення перспектив його розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Високий рівень ризикованості сільського господарства взагалі примушує не тільки вивчати природу та особливості негативних явищ, але й шукати засоби управління ризиками з точки зору зменшення рівня їх небажаної дії та нанесення збитків сільськогосподарському виробнику як у матеріально-фінансовому, так і морально-психологічному відношенні.

В сучасних умовах існування багатьох націй аграрний сектор економіки визначає успіх формування національного доходу та рівень благополуччя суспільства. На жаль, у цьому відношенні сільське господарство України не тільки не виконує функцію стабілізатора державної економіки, а являє собою непередбачений сектор народного господарства як у виробничому, так і фінансово-ринковому аспектах.

Зрозуміло, що в таких умовах немає підстав казати про наявність в сільському господарстві України сучасного стабільного активного ринку страхових послуг, як дійового інструмента захисту від різноманітних ризиків з урахуванням індивідуальних агроекологічних особливостей регіону вирощування рослинницької продукції. Виникає гостра потреба у пошуку, розробці та використанні таких методів страхування врожаїв сільськогосподарських культур, які б дозволили максимально здешевити та спростити цей процес при наявності суттєвої державної підтримки для виплати страхових премій.

У той же час найбільш проблемним та невирішеним питанням у практиці страхування врожаїв сільськогосподарських культур є визначення обсягу страхової суми, яка безпосередньо залежить від кількості рослинної продукції, що передбачається отримати на площі страхових посівів. У даному випадку мова йде про найважливіший базовий показник, від якого залежать не тільки всі розрахунки в процесі оформлення страхових документів але й розміри страхових виплат як з боку страховика, так і страхувальника.

Цілком зрозуміло, що маніпуляції навколо визначення страхового обсягу сільськогосподарської продукції та відповідної страхової суми відкривають шляхи до зловживань, довести наявність яких дуже важко. Виникає можливість досить обґрунтовано оперувати фінансовими ресурсами, які можуть бути визначені суб'єктивно майже на віртуальних показниках.

Що стосується України, то в умовах зміни власності на землю, розпаювання, руйнування систем землекористування рівень можливої врожайності суб'єктивно визначає лише безпосередній виробник сільськогосподарської продукції, який звернувся у страхову компанію з заявою про проведення страхування урожаю від можливих пошкоджень чи загибелі.

Зрозуміло, що при нестабільності сільського господарства України в цілому, дуже важко навіть фахівцю отримати вірогідну інформацію відносно середньої урожайності тієї чи іншої сільськогосподарської культури на конкретному полі хоча б за останні 5 років. Використання для цього архівних статистичних даних по колишнім господарствам або по району не відповідає необхідним вимогам і реальній ситуації [2, 6].

Останнім часом у засобах масової інформації, а також у страховому інформаційному просторі широко пропагується так зване «індексне» страхування врожаїв сільськогосподарських культур. Новий (на думку авторів) страховий продукт пропонує використовувати для страхування врожаїв індекси показників погоди за вегетаційний період або індекси середньої врожайності визначеної культури для регіону вирощування.

Страхування врожаїв із використанням погодних даних базується на відхиленні кількості осадів від середнього багаторічного рівня (посуха або затоплення) за період найбільш відповідальний для вегетації рослин. Ці відхилення обов'язково реєструються локальними станціями агрометеоспостереження. Приймається, що вони корелюють із розміром виходу сільськогосподарської продукції по регіону або загальному прибутку на одиницю площі.

Страховий випадок може бути зареєстрований за умови, якщо кількість осадів протягом найбільш критичного періоду (наприклад, травень-липень) складає 70% і менше від середнього багаторічного значення.

Страхова сума визначається виходячи із середнього багаторічного значення врожайності конкретної культури по регіоні, що відповідає середній багаторічній кількості осадів за обраний найбільш відповідальний період вегетації [5].

Якщо кількість осадів складає за визначений період 40-60% від середнього багаторічного рівня, то усі власники страхових полісів по індексному погодному страхуванню, незалежно від розміру їхніх власних рівнів врожайності для окремих полів, одержують страхове відшкодування, еквівалентне 1/3 середнього багаторічного рівня врожайності конкретної культури по регіоні, де проведено страхування.

Якщо кількість осадів складає 20-40% від багаторічного рівня, страхове відшкодування виплачується в розмірі 2/3 від середньої багаторічної врожайності. При різкому дефіциті осадів – нижче 20% від багаторічної норми, страхове відшкодування складає повну вартість врожайності по середнім багаторічним даним.

Страхування по індексу врожайності припускає виплату страхового відшкодування в тому випадку, якщо рівень середньої врожайності за поточний рік по визначеному регіоні знижується нижче середнього багаторічного рівня. Власники страхових полісів одержують страхове відшкодування в розмірі, еквівалентному рівню зниження середнього рівня врожайності по регіоні в поточному році в порівнянні із середнім багаторічним рівнем незалежно від врожаю на власних полях.

Страхування по індексу врожайності сприяє проведенню заходів щодо підвищення продуктивності сільськогосподарських культур у рамках окремого господарства, тому що в цьому випадку поряд із виплатою страхової компенсації в результаті зниження врожайності по регіоні, сільськогосподарський виробник може одержати і свій власний прибуток.

Слід зазначити, що в практиці страхування врожаїв у США вже здавна застосовуються аналогічні страхові продукти, відомі за назвою «Огоир Кізк Ріап (ОКР)» і «Огоир Кізк Іпсоте Проієсіюп (ОКІР)», що означає колективне страхування врожаїв і грошових прибутків при вирощуванні сільськогосподарської продукції. Виплата страхового відшкодування робиться в тому випадку, якщо середній рівень врожайності конкретної сільськогосподарської культури в поточному році або середній рівень прибутку в перерахуванні на 1 га опуститься нижче багаторічних зафіксованих рівнів по регіоні.[6]

Даний метод також не вимагає визначення збитку або розміру втрат сільськогосподарської продукції для окремих полів і не базується на рівнях врожайності або прибутку по окремих господарствах. Природно, що адміністративні витрати страхових компаній у даному випадку значно нижче, однак метод працює тільки при наявності сучасної статистичної інформації з регіону, вірогідність якої не може підлягати сумніву.

Агрокліматична зона Південний Степ об'єднує найбільш посушливі області України, де вирощування сільськогосподарських культур (головним чином, зернових) пов'язано з максимальною ризикованістю. При зниженні значення гідротермічного коефіцієнту нижче 1,0 погодні умови періоду вегетації посушливі для Запорізької, Миколаївської, Одеської та Кримської областей і дуже посушливі – для Херсонській. В цих умовах головними ризиками є посуха та пожежа [4, 5].

Небезпечними також є зливи з градом при дуже низькій імовірності приморозків.

Окреме місце серед агрокліматичних зон України займає Карпатський район вертикальної зональності, до якого належать Івано-Франківська та Закарпатська області. Велика кількість осадів, специфіка географічного положення обумовлюють надмірно вологу погоду вегетаційного періоду та велику імовірність злив, граду та приморозків. Незважаючи на дуже сприятливі умови в цілому, місцевості Закарпатського регіону мають велику ризикованість, що стосується також пригірських та гірських районів Карпат.

Територія України характеризується досить різноманітним та складним ґрунтовим покривом. Більшість ґрунтів інтенсивно використовується у землеробстві, що визначає високий рівень господарського освоєння території країни.

Як згадувалося раніше, специфіка природних умов визначає поділення України у напрямку з півночі на південь на три головні зони: Полісся та Карпати, Лісостеп та Степ. Кожна зона має свої особливості відносно найбільш розповсюджених типів ґрунтів та рівня їх родючості.

Бонітування ґрунтів України проведено згідно 100-бальної шкали. Кожен генетичний тип ґрунту має визначену кількість балів відносно урожайності конкретної сільськогосподарської культури в умовах тієї чи іншої ґрунтово-кліматичної зони.

Для розрахунку рівня дійсно-можливої врожайності, яка забезпечується за рахунок родючості ґрунту, необхідно знати ціну 1 бала бонітету ґрунту. Ці показники визначені науковими установами для різних кліматичних зон та наведені у таблиці 1.

Таблиця 1
Ціна 1 бала в ц основної продукції по зонах України

Культури	Кліматичні зони			
	Полісся, Карпати	Лісостеп	Степ	В середньому по Україні
Зернові (без кукурудзи)	0,35	0,36	0,34	0,34
Озима пшениця	0,36	0,38	0,35	0,36
Кукурудза	0,36	0,40	0,50	0,42
Цукрові буряки	2,25	2,40	2,15	2,20
Картопля	2,00	1,50	-	1,80
Соняшник	-	0,20	0,21	0,21
Льон	0,10	0,12	-	0,10
Ячмінь	0,38	0,41	0,42	0,40

Розглянемо розрахунок дійсно-можливої врожайності з використанням даних по бонітету ґрунтів.

У процесі реформування сільського господарства та розпаювання колишніх колгоспних угідь в Харківській області в зоні Лівобережного Лісостепу було створено нове фермерське господарство з фіксованим офіційним землевпорядкуванням та новою нарізкою полів та сівозмін.

В умовах цього господарства необхідно застрахувати майбутній врожай озимої пшениці на полі з площею 100 га. За зимовий період рослини не постраждали і відновлення весняної вегетації посівів спостерігалось у звичайні строки для Лісостепу Харківщини. Офіційна інформація щодо агротехнічної історії поля відсутня, тому досить вірогідно визначити рівень майбутньої врожайності можна лише за допомогою даних по бонітету ґрунтового покриву.

Згідно з планом ґрунтів, ґрунтовий покрив поля представлено чорноземом типовим нееродованим важко суглинковим. Для умов Лівобережного Лісостепу цей ґрунт оцінюється для озимої пшениці 82 бала. Ціна 1 бала (табл. 1) для озимої пшениці в умовах Лісостепу складає 0,38 ц зерна. Це означає, що при дотриманні зональної агротехніки без внесення добрив та більш менш сприятливих погодних умов на цьому полі можна одержати урожайність зерна озимої пшениці як мінімум: $82 \times 0,38 = 31,2$ ц/га

При визначенні рівня врожайності озимої пшениці слід мати на увазі особливості попередника, який суттєво впливає на отримання продукції. В залежності від цього фактору використовуються коефіцієнти попередника, які складають для чистого пару – 1,25; для зайнятого пару – 1,08; для кукурудзи на зелений корм – 1,00; для стержневих попередників – 0,93.

Таким чином, якщо попередником озимої пшениці був чистий пар, то очікувана врожайність буде дорівнювати: $31,2 \times 1,25 = 39$ ц/га

Окрім попередника, на рівень врожайності впливає і характер зволоження поля. Якщо проводиться зрошення, вводиться коефіцієнт на зрошення. В умовах Харківської області він дорівнює 1,4. Таким чином, при вирощуванні озимої пшениці після чистого пару в умовах зрошення на чорноземах типових важкосуглинкових Лівобережного Лісостепу майбутня врожайність зерна буде складати: $39 \times 1,4 = 54,6$ ц/га, що з урахуванням витрат при збиранні та інших технологічних операцій може реально дорівнювати 50 ц/га.

Якщо під озимину були внесені добрива, необхідно також розрахувати приріст врожайності від цього прийому.

Так, наприклад, під чистий пар, що є попередником озимої пшениці, було внесено 20 т/га гною. Окупність 1 т гною зерном озими в умовах Лісостепу складає 0,29 ц. Тобто додаток врожайності буде дорівнювати:

$20 \times 0,29 = 5,8$ ц/га. Окрім органічних добрив, на протязі вегетації було проведено триразове підживлення озими аміачною селітрою та сечовиною (згідно інтенсивної технології) у кількості $N35 + N35 + N30 = N100$. Окупність 1 ц (100 кг) діючої речовини мінеральних добрив для озимої пшениці в умовах Лісостепу дорівнює 5,5 ц. Це означає, що після внесення 20 т/га гною та проведення підживлень у загальній кількості 100 кг азоту, врожайність озимої пшениці досягне: $50 + 5,8 + 5,5 = 61,3$ ц/га.

З урахуванням технологічних збитків при збиранні можна прийняти рівень 60 ц/га, відповідний реальним умовам Лісостепу України та продуктивності сучасних сортів озимої пшениці.

Визначений розрахунковий рівень врожайності не тільки віддзеркалює агроекологічні умови отримання реально-можливої врожайності, але й створює об'єктивну базу підставу для визначення страхової суми та проведення всіх необхідних розрахунків.

Страхова сума обчислюється шляхом множення розрахованої врожайності з гектара на ціну продукції та на площу, де вирощується культура, що підлягає страхуванню.

У прикладі, що наводиться, страхові розрахунки виконуються, виходячи із наступних показників:

- врожайність, прийнята для страхування – 60,0 ц/га;
- ціна 1 ц продукції (зерно) – 200 грн.;
- страхова площа – 100 га.

Таким чином, страхова сума складає: $60 \times 200 \times 100 = 1200000$ (один мільйон двісті тисяч грн.) Після визначення страхової суми виробник сільськогосподарської продукції (страхувальник) повинен виплатити страховій компанії (страховику) страховий платіж, який залежить від розміру страхового тарифу та рівня страхового покриття.

Рівень страхового покриття – це межа відповідальності страховика перед страхувальником в разі настання страхового випадку при розрахунку компенсаційних виплат. У практиці страхування врожаїв рівень страхового покриття (або франшиза) приймається у межах від 70 відсотків страхової суми та вище. Незважаючи на деяке зниження страхового забезпечення врожаю, використання рівня страхового покриття дозволяє скоротити кількість дрібних виплат для зберігання головних коштів страхового фонду.

Страховий тариф – це відсоток від страхової суми, у межах якого визначається розмір страхового платежу.

Страховий платіж – це плата страхувальника страховику за ту відповідальність, яку бере на себе страхова компанія у разі настання передбаченого договором страхового ризику.

Таким чином, розмір страхового платежу може бути визначений як

$$1200000 \times 0,08 \times 0,7 = 67200 \text{ грн.}, \text{ де}$$

1200000 – страхова сума;

0,08 – страховий тариф для озимої пшениці по Харківській області 8%;

0,7 – рівень страхового покриття 70%.

Проведені розрахунки означають, що страхова відповідальність страховика буде мати місце тільки тоді, коли в результаті настання страхового випадку фактична кількість зібраної продукції становить нижче 70% від застрахованої кількості, тобто нижче

$60 \text{ ц/га} \times 100 \text{ га} \times 0,07 = 4200 \text{ ц}$ з всієї застрахованої площі.

Припустимо, що внаслідок дії передбачених договором ризиків (посуха та град) загальна кількість зерна з площі 100 га склала 3000 ц, що становить 50% від застрахованого обсягу. Це на 20 відсотків

нижче рівня страхової відповідальності і тому страховик повинен виплатити страхувальнику відшкодування еквівалентно 1200 ц зерна згідно з раніше встановленою ціною. Вказані результати пояснюють наступні розрахунки для площі 100 га:

- агроекологічний обсяг зерна – 6000 ц;
- рівень страхової відповідальності – 4200 ц;
- фактична кількість зібраного зерна – 3000 ц;
- зменшення кількості зерна внаслідок страхових подій – 1200 ц;
- вартість недоотриманого зерна – $1200 \text{ ц} \times 200 \text{ грн} / \text{ц} = 240000 \text{ грн.}$

Висновки з проведеного дослідження. З наведеного вище можна зробити наступні висновки: якщо страховий випадок підтверджено відповідною експертизою, страхова компанія повинна виплатити страхувальнику 240 тисяч гривень за недоотриману продукцію зерна озимої пшениці внаслідок настання передбачених договором страхових подій.

Вищевикладений матеріал дозволяє рекомендувати для впровадження у практику страхування врожаїв сільськогосподарських культур прозорий та досконалий агроекологічний метод, що базується на реальному рівні продуктивності ґрунтів. Агроекологічне страхування буде сприяти не тільки раціональному використанню родючості ґрунтів України, але й підвищенню досконалості в веденні сільського господарства в цілому.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Україна. Закони. Про страхування [Текст] : Закон ... від 7 берез. 1996 р. № 85/96-ВР // ВВРУ. – 1996. – № 18. – Ст. 78.
2. Базилевич В. Д. Страховий ринок України [Текст] / В. Д. Базилевич ; рец. А. А. Чухно, А. В. Головач. – К. : Знання, 1998. – 372 с.
3. Базилевич В. Д. Страхова справа [Текст] : [моногр.] / В. Д. Базилевич, К. С. Базилевич ; рец. А. П. Румянцев. – 6-те вид., стер. – К. : Знання, 2008. – 351 с.
4. Гудзь О. Є. До концепції розбудови системи агрострахування в Україні [Текст] / О. Є. Гудзь // Економіка АПК. – 2006. – № 11. – с. 35-39.
5. Страхування : підручник / Керівник авт. колективу і наук. ред. С. С. Осадець. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – К. : КНЕУ, 2002. – 599 с.
6. Чеботарьов Є. В. Формування інноваційної спрямованості інвестиційної діяльності агропродовольчих корпорацій // Економічний вісник Донбасу. – 2013. – № 1. – С. 192-196.
7. Гуменюк В. В. Фінансування санаторно-курортних послуг в дискурсі соціального страхування // Економічний вісник Донбасу. – 2013. – № 1. – С. 114-118.

УДК 336.717.061

Болгар Т.М.*кандидат економічних наук, доцент,
завідувач кафедри фінансів та банківської справи
Кременчуцького інституту**Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*

УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ КРЕДИТНИХ ПОРТФЕЛІВ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ

У даному дослідженні увагу приділено питанню управління якістю кредитних портфелів банківських установ, наведено перелік заходів, котрі мають запобігти зниженню якості портфелів кредитування, а також покращенню показників у разі їх погіршення. Автором надано визначення поняття «реструктуризація». Розглянуто регламентацію законодавчих та нормативних документів у відношеннях кредитора та позичальника.

Ключові слова: банківська установа, внутрішньобанківські підрозділи стягнення, договірні зобов'язання, кредитна заборгованість, реструктуризація проблемного боргу, рефінансування, якість кредитного портфеля.

Болгар Т.Н. УПРАВЛЕНИЕ КАЧЕСТВОМ КРЕДИТНЫХ ПОРТФЕЛЕЙ БАНКОВСКИХ УЧРЕЖДЕНИЙ

В этом исследовании внимание уделено вопросу управления качеством кредитных портфелей банковских учреждений, приведен перечень мероприятий, которые должны предупреждать снижение качества портфелей кредитования и улучшать показатели в случае их ухудшения. Автором дано определение понятия «реструктуризация». Рассмотрена регламентация законодательных и нормативных документов в отношениях кредитора и заемщика.

Ключевые слова: банковское учреждение, внутрибанковские подразделения сбора, договорные обязательства, кредитная задолженность, реструктуризация проблемного долга, рефинансирование, качество кредитного портфеля.

Bolgar T.M. QUALITY MANAGEMENT OF BANKING INSTITUTIONS' CREDIT PORTFOLIO

In this research much attention is paid to the quality management of credit portfolios of banks, the list of measures aimed at preventing the decrease in the quality of credit portfolios and improving the indicators in case of their deterioration is offered. An author is give determination of concept restructuring. Regulation of legislative and normative documents is considered in the relations of creditor and borrower.

Keywords: banking institution, internal divisions of collection, contractual obligations, accounts payable, restructuring of problem debt, the quality of the credit portfolio.

Постановка проблеми. Чинним законодавством України передбачені механізми надання кредитів банківськими установами, а також їх погашення позичальниками. Зазначені питання повною мірою регулюються статтею 1054 Цивільного кодексу України і здійснюються суб'єктами правовідносин виключно на договірних умовах [1].

Невиконання сторонами договірних зобов'язань, а також незгода з діями банку призводить до виникнення спорів, вирішення яких здійснюється у судовому порядку. Однак вирішення питань непогашення проблемних кредитів у такий спосіб іноді не влаштовує позичальника, а також не в повній мірі задовольняє банківську устанovu, що надала кредитні кошти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність дослідження ефективного управління якістю кредитних портфелів банківських установ, мінімізації кредитних ризиків та проблемної заборгованості зумовлює наявність широкого кола наукових розробок з даної проблематики. Так, у працях науковців Васюренко О.В., Вітлінського В.В., Великоіваненко Г.І., Романова В.С. [2-5] увага переважно приділена уточненню відповідного понятійного апарату. Організаційно-аналітичним аспектам удосконалення методології попередження виникнення проблемної заборгованості та мінімізації негативних наслідків кредитних ризиків у системах управління присвячені дослідження таких вчених: Грушко В.І., Єпіфанова А.О., Ковалева П.П., Криклій О.А., Кудрявцева П.М., Примости Л.О., Сало І.В., Синки Дж.Ф. [6-13].

Невирішені раніше частини проблеми. Разом з тим слід зауважити, що у дослідженнях науковців недостатньо враховані особливості управління якістю кредитних портфелів банківських установ у сучасних умовах господарювання країни.

Постановка завдання. Пошук шляхів удосконалення управління якістю кредитним портфелем банківських установ взагалі та проблемної його частки зокрема, вжиття дієвих механізмів врегулювання проблем щодо погіршення якості кредитних портфелів банківських установ, проведення реструктуризації заборгованостей окремих позичальників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із найдієвіших механізмів врегулювання проблем щодо погіршення якості кредитних портфелів банківських установ є проведення реструктуризації проблемних заборгованостей окремих позичальників.

Відповідно до статті 651 Цивільного кодексу України, зміна договору допускається лише за згодою сторін, якщо інше не встановлено договором або законом. Можливість вирішення питання щодо реструктуризації заборгованості за кредитними договорами, внесення змін до кредитних договорів щодо порядку погашення кредиту та процентів за користування ним визначена статтями 6, 12, 13 Цивільного кодексу України, за якими сторонам цивільних правовідносин надане право врегулювати свої правовідносини в договорі на власний розсуд [1].

З метою забезпечення стабільної діяльності банків та створення сприятливих умов для виконання позичальниками зобов'язань за кредитами, своєчасного виконання банками зобов'язань перед вкладниками і кредиторами, уникнення небажаних наслідків, що можуть поставити під загрозу безпеку коштів, довірених банкам, а також беручи до уваги найкращу банківську практику та світовий досвід у цій сфері, керуючись статтею 99 Конституції України, статтями 7, 15 та 55 Закону України «Про Національний банк України», статтями 66 та 67 Закону України «Про банки і банківську діяльність», Правлінням Національного банку України було прийнято поста-

нову від 03.06.2009 № 328 «Про заходи щодо забезпечення погашення кредитів». Ця постанова визначає заходи, що дозволено запроваджувати банкам, у разі прийняття рішення про реструктуризацію заборгованості позичальників, після погодження їх з позичальниками [14].

Отже, явище реструктуризації проблемних боргів перед банківськими установами стає все більш поширеним у сучасній банківській практиці України. Однак, на наше переконання, визначення поняття реструктуризації проблемного кредитного договору потребує певного вдосконалення та впорядкування.

На думку С.М. Фроста, реструктуризованими є кредити, щодо яких урегульовано формальну домовленість про реструктуризацію боргу й позика класифікується як поточна, але при цьому строки погашення кредиту значно змінені [15].

На нашу думку, такі визначення в повній мірі не відображають усієї суті явища реструктуризації боргу. Адже варто враховувати, що під час реструктуризації боргу, наприклад, може бути змінений первісний позичальник, знижена відсоткова ставка за користування кредитними коштами, однак строки погашення кредитної заборгованості можуть лишитися незмінними.

З огляду на це, пропонуємо власне визначення реструктуризації проблемного боргу позичальника перед банківською установою. Отже, *реструктуризація – це передбачений законодавством та нормативно керований комплекс заходів банківської установи, спрямований на врегулювання кредитної заборгованості та адаптований до поточної платоспроможності позичальника.*

Варто зазначити, що банківські установи, застосовуючи механізми врегулювання проблемних боргів у вигляді реструктуризації, пояснюють такі кроки піклуванням про позичальника. Однак на нинішньому етапі розвитку банківського бізнесу, реструктуризуючи проблемний борг, банківські установи перш за все опікуються власними інтересами серед яких підвищення якісних показників кредитного портфеля,

посилення позицій економічної безпеки, отримання додаткового прибутку внаслідок змін умов первісного кредитного договору тощо. Таким чином, явище реструктуризації проблемних кредитних договорів є вигідним як для позичальника, так і для банківської установи. У табл. 1 розглянемо види реструктуризації проблемних боргів та зазначимо, кому у відносинах «клієнт-кредитор» зміна первісних умов кредитного договору є більш привабливою.

Отже, наведене свідчить, що проведення реструктуризації проблемного боргу має свої позитивні наслідки як для банківської установи-кредитора, так і для позичальника, який за певних обставин не може належним чином виконувати взяті на себе кредитні зобов'язання, передбачені початковим кредитним договором.

Важливим та дієвим методом реструктуризації проблемного кредиту є рефінансування позичальника.

На нинішньому етапі розвитку банківського сектору України рефінансування кредитної заборгованості може здійснюватися значною кількістю банківських установ, що ведуть активну кредитну політику. Такий вид капіталовкладень є перспективним для банківських установ, адже під вигідну банку та позичальнику відсоткову ставку за користування кредитом фінансова установа надає клієнту позику з метою погашення тієї, що вже існує в іншому банку.

Економічний ефект для позичальника є очевидним у разі отримання нового кредиту під відсоткову ставку, що є меншою за визначену первісним кредитором.

Наразі переважна більшість банківських установ, що має намір рефінансувати позичальника іншої банківської установи, прагне у повній мірі об'єктивно з'ясувати причини перекредитування клієнта іншої кредитної установи. Такі заходи обумовлені тим, що значна кількість потенційних позичальників, прагнучи рефінансувати свою заборгованість перед первісним кредитором, приховують від потенційного кредитора проблемність обслуговування вже отриманої кредитної угоди.

Таблиця 1

Зацікавленість сторін кредитних відносин у проведенні реструктуризації проблемного боргу

Вид реструктуризації	Вплив на позичальника	Вплив на кредитора
Кредитні канікули	Тимчасове фінансове розвантаження позичальника	Відсутність втрат. Гальмування процесів погіршення якості кредитного портфеля
Пролонгація строку дії кредитного договору	Зменшення базових місячних платежів за кредитною угодою. Необхідність здійснення більшої кількості щорічних страхувань предметів застави/іпотеки	Отримання прибутку у вигляді процентів за користування кредитними коштами за більш тривалий період
Зниження відсоткової ставки за користування кредитом	Абсолютна зацікавленість позичальника з огляду на зниження обсягів переplat за користування кредитними коштами	Недоотримання прибутку по відношенню до очікуваного від початкового кредитного договору
Переведення боргу в національну валюту	Вигідність цього виду реструктуризації за умов послаблення позицій національної валюти	Можливість отримання додаткового прибутку за умов підвищення відсоткової ставки за користування кредитом у національній валюті
Рефінансування позичальника	Погашення проблемної частини боргу за умов видачі додаткових кредитних коштів (збільшення ліміту кредитування)	Збільшення кредитних обсягів. Отримання додаткового прибутку у вигляді відсотків за користування кредитом. Однак ризикованість при кредитуванні позичальника, позначник DPD ¹ якого поступово погіршується
Переведення боргу	Звільнення позичальника від кредитних зобов'язань. Однак перехід права власності на предмет застави/іпотеки до іншої особи	Оновлення DPD. Покращення якості загального кредитного портфеля. Підтримання високих позицій банківської установи у зовнішньому середовищі

¹ DPD – означає – Days past Due (кількість «Днів Після Дня очікуваної оплати», або кількість днів після виходу кредиту із графіка)

Постає питання про гостру необхідність створення бюро кредитних історій, котре достовірно інформувало б потенційних кредиторів щодо репутації клієнтів, які мають бажання стати позичальниками банківських установ. Впровадження такого роду централізованих інформаційних бюро значним чином забезпечило б банківські установи від понесення збитків внаслідок непередбачених та, інколи, шахрайських дій з боку потенційних позичальників банків України. І, крім іншого, суттєво полегшило б роботу підрозділів внутрішньобанківської безпеки, верифікації та напряду повернення проблемних боргів.

Зазначене свідчить, що при значній привабливості інвестицій банківських установ у рефінансуванні боргу позичальників інших банків, сучасні вітчизняні кредитні установи мають виважено підходити до такого роду кредитування. Вважаємо, що на нинішньому етапі розвитку банківського сектору, з огляду на фінансово-економічну ситуацію в країні, банківським установам варто тимчасово утриматися від подібного роду інвестицій.

Практика свідчить, що за нинішніх умов функціонування банківського бізнесу єдиним кредитором, що погодиться на рефінансування проблемного боргу, є банк, в якому цей проблемний кредит раніше був отриманий і перед яким виникла прострочена заборгованість. Такий банк, на відміну від конкурентних установ, найбільшим чином зацікавлений у рефінансуванні проблемного боргу з огляду на те, що в іншому випадку погіршуються його рейтингові позиції за показниками якості кредитного портфеля, а також виникає потреба у формуванні підвищеного резерву за рахунок власних коштів.

Рефінансуючи прострочений кредит, банківська установа має пропонувати проблемному позичальнику такі банківські продукти, що стимулюватимуть клієнта до якомога швидшого погашення заборгованості за новим кредитним договором.

З цієї позиції пропонуємо застосовувати банківськими установами «плаваючу» відсоткову ставку за користування кредитом. Для цього варто запропонувати проблемним позичальникам оформити новий кредит, умовами якого буде передбачено, що половинну строку буде діяти відсоткова ставка, наприклад, у 10,5% річних, а протягом наступних п'яти років відсоткова ставка за користування кредитом буде збільшуватися на 10 процентних пунктів щороку.

Серед банківських продуктів, необхідних до провадження при рефінансуванні проблемного боргу, пропонуємо застосовувати на практиці виділення періодів з розмежуванням обов'язків погашення кредитної заборгованості, а також відсотків за користування кредитом. Таку схему відобразимо в рис. 1.

Вважаємо за доцільне при розробці банківськими підрозділами графіків погашення кредитів, виданих з метою рефінансування проблемних боргів, враховувати наведені рекомендації.

Доцільним є застосування на пільгові періоди зниженої відсоткової ставки за користування кредитом. Це дасть можливість позичальнику без зайвих витрат погасити частину заборгованості за тілом кредиту з можливістю випередження графіку погашення.

Не можна допускати рефінансування банківською установою кожного проблемного кредитного договору. В таблиці 2 надано авторські пропозиції щодо критеріїв позичальників, з огляду на які, варто приймати рішення щодо проведення рефінансування

Рис. 1. Схема надання пільгових періодів при видачі кредиту на рефінансування проблемного боргу

проблемного кредиту (автокредитування та іпотечне кредитування).

Неврахування хоча б одного з наведених критеріїв може прямим чином вплинути на якість виконання позичальником умов нового кредитного договору.

Таблиця 2
Обставини, що мають враховуватися при вирішенні питання щодо рефінансування проблемного кредиту

Обставина до врахування	Автокредит	Іпотечний кредит
Показник DPD	Не більше 60 днів	Не більше 90 днів
Термін після підписання договору	Не менше 6 місяців	Не менше 6 місяців
Строк до закінчення договору	Більше 3 місяців	Більше 6 місяців
Клас позичальника	Не нижче «Б»	Не нижче «Б»
Наявність проблемних кредитів в інших банках	Ні	Ні
Наявність підтвердженого доходу	Так	Так
Негативна репутація у зовнішньому середовищі (правоохоронні органи тощо)	Ні	Ні

Якщо ж позичальник не може бути класифікований як надійний, а прострочення за кредитом зростає, банк має шукати альтернативні шляхи введення такої угоди до числа надійних (непроблемних).

У даному випадку актуальним стає реструктуризація кредиту при якій змінюється сам позичальник. Формально умови кредитування за загальним правилом лишаються такими ж, як при первісному кредитному договорі, однак змінюється власник предмету застави чи іпотеки.

На практиці такий вид реструктуризації проблемного кредитного договору стає все більш популярним. Банківська установа зацікавлена у введенні кредиту в графік погашення з відповідним присвоєнням показнику DPD нульового значення. А діючий позичальник звільняється від обов'язку щодо виконання зобов'язань відповідно до діючого кредитного договору та договору застави/іпотеки.

Отже, проведення саме такого роду реструктуризації проблемного боргу по іпотечним та автокредитам обґрунтоване зацікавленістю як банківської установи, так і позичальника. Адже банк, що надав позику, має змогу керувати якістю кредитного портфеля, а клієнт – позичальник отримує привабливий для себе додатковий сервіс.

Практична діяльність внутрішньобанківських підрозділів стягнення свідчить про те, що значна кількість позичальників, схема погашення боргу

яких змінена, починає виконувати свої кредитні зобов'язання перед позикодавцем належним чином. За загальним правилом, при порушенні графіка платежів за кредитним договором схема погашення лишається незмінною. Однак штрафні санкції, передбачені умовами кредитного договору, постійно обліковуються та з часом можуть викликати значні витрати з боку позичальника.

Такий варіант зміни умов кредитного договору привабливий тим, що не потребує від позичальника додаткових витрат (комісій, оплати послуг нотаріуса, експерта тощо). З огляду на це, за нашим переконанням, співробітникам вертикалі колекшену у взаємодії з працівниками фронт-офісів у першу чергу при виявленні тенденції щодо збільшення показнику DPD за кредитним договором, необхідно пропонувати клієнтам такі форми врегулювання боргу, що є найбільш прийнятними та незатратними для позичальників.

Витрати на проведення реструктуризації, котрі має понести позичальник, значно впливають на прийняття ним відповідного рішення. Поширеною є практика, коли банківські установи, пропонуючи позичальнику проведення реструктуризації боргу, висувають вимоги, котрі проблемний боржник виконати не зможе. Банк активно практикує обумовлення позичальнику необхідності щодо здійснення таких обов'язкових дій, як:

- внесення від двох до п'яти місячних базових платежів у касу кредитора з метою прийняття позитивного рішення щодо реструктуризації;
- документальне закріплення обов'язку боржника щодо погашення щомісяця під «час кредитних канікул» суми, що значно більше від тієї, котра влаштовувала б боржника;
- введення додаткової застави за кредитним договором;
- долучення додаткових фінансових поручителів у якості забезпечення виконання стороною позичальника зобов'язань за кредитним договором.

Вважаємо, що така практика є невірною. Адже пропонувати позичальнику до виконання обов'язкові вимоги, котрі проблемний клієнт виконати не в змозі, є достатньо абсурдним. У складному матеріальному становищі позичальник звертається до позикодавця з метою власного фінансового розвантаження. Він очікує від банківської установи зрозумілого ставлення до його проблем. Коли ж кредитор не прагне «почути» проблемного позичальника, це вже в короткостроковій перспективі негативно відбивається як на подальшому виконанні боргових зобов'язань позичальником, так і на якості кредитного портфеля банківської установи загалом. Крім іншого, відхилення заявок позичальників щодо проведення банком реструктуризації проблемних боргів впливає на погіршення репутації банківської установи у зовнішньому середовищі.

Варто враховувати, що відносини між банківською установою та позичальником є такими, до яких обмежений доступ інших осіб. Кредитні стосунки позичальника та банка-кредитора містять як конфіденційну інформацію так і банківську таємницю. З огляду на це, будь-яка фізична чи юридична особа не має права самовільно втручатися у такі відносини та намагатися впливати на них.

Національний банк України зазначає, що статтею 5 Закону України «Про банки і банківську діяльність» встановлено, що органам державної влади і органам місцевого самоврядування заборонено будь-яким чином впливати на керівництво чи працівників

банків у ході виконання ними службових обов'язків або втручатись у діяльність банку, за винятком випадків, передбачених законом [16].

Викладене свідчить, що пошук найбільш прийнятної сторонами кредитних відносин сценарію врегулювання проблемних боргів стає все більш актуальним напрямом діяльності вертикалі внутрішньобанківського колекшену.

Сучасне становище банківського сектору змушує банківські установи вести постійний пошук банківських продуктів, що, з одного боку, збережуть та примножать клієнтську базу, а з іншого, убезпечать від понесення різного роду ризиків. Серед банківських продуктів, покликаних зрівноважити ступінь ризикованості кредитних операцій, а також якісно керувати якістю кредитного портфеля банківських установ, важливе місце посідає реструктуризація проблемної заборгованості.

Висновки. Проведене нами дослідження свідчить про те, що підрозділи внутрішньобанківського колекшену, а також підрозділи ризиків та аналізу мають активно вивчати тенденції щодо зміни якості кредитного портфеля, а також пропонувати дієві банківські продукти, що не лише реструктуризують кредитну заборгованість, а й вирішують суміжні питання, досягаючи стратегічних цілей банківської установи.

Отже, глибокий аналіз кожного кредитного договору, що визнаний проблемним, а також індивідуальний підхід до позичальників дозволяють знаходити такі рішення, що зможуть врегулювати питання щодо неналежного виконання боржниками своїх зобов'язань перед кредитором.

Переваги інструментів реструктуризації очевидні для кожної зі сторін кредитних відносин. Для позичальників, яким дозволяють у максимально легкому режимі пережити важкі часи й зберегти позитивну кредитну історію, проведення реструктуризації боргу стає рятівним кроком банківської установи назустріч. Для банків реструктуризація сприяє вирішенню проблем власної ліквідності й збереження якісної клієнтської бази. Крім того, завдяки наведеним у даному дослідженні банківським продуктам, спрямованим на врегулювання проблемних боргів, банківські установи спроможні якісно впливати на рівень власної економічної безпеки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Цивільний Кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page>.
2. Васоренко О.В. Менеджмент кредитних операцій у комерційних банках / О.В. Васоренко. – Харків : РВП «Оригінал», 1998. – 72 с.
3. Вітлінський В.В. Кредитний ризик комерційного банку / В. В. Вітлінський – К. : Знання, 2000. – 251 с.
4. Вітлінський В.В. Ризикологія в економіці та підприємстві : монографія / В.В. Вітлінський, Г.І. Великоіваненко. – К. : КНЕУ, 2004. – 480 с.
5. Романов В.С. Классификация рисков: принципы и критерии [Електронний ресурс] / В. С. Романов. – Режим доступу : <http://www.alllinks.ru/articles/business/66/> – 12.11.09 р. – Заголовок з екрану.
6. Грушко В.І. Управління фінансовими ризиками / В. І. Грушко, О. І. Пилипенко, Р.В. Пікус. – К. : Інститут економіки та права «Крок», 2000. – 168 с.
7. Єпіфанов А.О. Операції комерційних банків [Текст] / А.О. Єпіфанов, Н.Г. Маслак, І. В. Сало. – Суми : «Університетська книга», 2007. – 523 с.
8. Ковалев П.П. Концептуальные вопросы управления кредитными рисками / П.П. Ковалев // Управление финансовыми рисками. – 2005. – № 4. – С. 12-21.

9. Криклій О.А. Управління кредитним ризиком банку [Текст] : монографія / О.А. Криклій, Н. Г. Маслак. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2008. – 86 с.
10. Кудрявцев П.М. Управління кредитними ризиками комерційних банків / П.М. Кудрявцев // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2006. – № 2. – С. 321-325.
11. Примостка Л.О. Кредитний ризик банку: проблеми оцінювання та управління / Л. О. Примостка // Фінанси України. – 2004. – № 8. – С. 118-125.
12. Сало І.В. Фінансовий менеджмент банку [Текст] / І.В. Сало, О.А. Криклій. – Суми : «Університетська книга», 2007. – 314 с.
13. Синки Дж.Ф. Управление финансами в коммерческих банках / Дж.Ф. Синки. – М. : «Catalaxu». – 1994. – 618 с.
14. Роз'яснення НБУ стосовно реструктуризації кредитної заборгованості. Загол. з екрану [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://bank-stories.blogspot.com/2009/08/blog-post_3482.html.
15. Фрост С. М. Настольная книга банковского аналитика : деньги, риски и профессиональные приемы / С. М. Фрост. – Днепропетровск : Баланс Бизнес Букс, 2006. – С. 449.
16. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.

УДК 336.7

Борисюк О. В.
*кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів та оподаткування
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*

Гуменюк О.М.
*студент
Інституту економіки та менеджменту
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*

ФІНАНСОВИЙ ЛІЗИНГ В УКРАЇНІ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ

Досліджено стан ринку фінансового лізингу в Україні. Проаналізовано переваги та недоліки відносин такого типу. Розглянуті сьогоденні умови фінансового лізингу в агропромислового комплексу.

Ключові слова: лізинг, лізингодавець, лізингоодержувач, фінансовий лізинг, агропромисловий комплекс.

Борисюк О.В., Гуменюк А.Н. ФИНАНСОВЫЙ ЛИЗИНГ В УКРАИНЕ: ПРЕИМУЩЕСТВА И НЕДОСТАТКИ

Исследовано состояние рынка финансового лизинга в Украине. Проанализированы преимущества и недостатки отношений такого типа. Рассмотрены сегодняшние условия финансового лизинга в агропромышленном комплексе.

Ключевые слова: лизинг, лизингодатель, лизингополучатель, финансовый лизинг, агропромышленный комплекс.

Borysyuk O.V., Gumeniuk O.M. FINANCIAL LEASING IN UKRAINE: ADVANTAGES AND DISADVANTAGES

There were investigated conditions of financial leasing market in Ukraine. The advantages and disadvantages of this type of relationship. Considered the current conditions of financial leasing in agricultural sector.

Keywords: leasing, the lessor, lessee, financial leasing, agribusiness.

Постановка проблеми. Фінансовий лізинг є однією з найефективніших альтернатив кредитуванню, що підтверджується його широким використанням у країнах з розвинутою економікою. Тим не менш в Україні цей тип відносин є порівняно нечастим явищем. Незважаючи на очевидну присутність недоліків фінансового лізингу, він має ряд суттєвих переваг, які важно переоцінити.

Таким чином, надзвичайно актуальним є дослідження сучасного стану ринку лізингових послуг в Україні, з виділенням позитивів та недоліків операцій цього типу. Це дасть змогу підтвердити чи спростувати важливість розвитку сфери фінансового лізингу в Україні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Фінансовий лізинг є об'єктом досліджень багатьох науковців, зокрема можна виділити роботи Рогача О.І., Лагутіна В. Д., Воловець Я. В., Філософова Т. Г., Ковальова В. В., Онищука Я. В., Поддєрьогіна А. М., Топішко Т. І., Шевчук Ю. А., які вивчали теоретичні аспекти цього виду лізингу – його сутність, види та функції, а також Гаденка О. Л. і Александрова В. Т., які сконцентрувалися на проблемах та перспективах фінансового лізингу.

Метою роботи є вивчення сутності фінансового лізингу в Україні та виділення його переваг та недоліків як для лізингоотримувача, так і для лізингодавця.

Виклад основного матеріалу. Згідно з українським законодавством, фінансовий лізинг – це господарська операція, що здійснюється фізичною або юридичною особою і передбачає передачу орендарю майна, яке є основним засобом і придбане або виготовлене орендодавцем, а також усіх ризиків та винагород, пов'язаних з правом користування та володіння об'єктом лізингу [2].

ПКУ, у свою чергу, дає більш ширше трактування цього терміну і визначає фінансовий лізинг в якості господарчої операції суб'єкта підприємницької діяльності, що передбачає придбання орендодавцем матеріальних цінностей за замовленням орендаря з наступною передачею орендарю права користування такими матеріальними цінностями на строк, не менший від строку їх повної амортизації з обов'язковою наступною передачею права власності на такі матеріальні цінності орендарю. При цьому ризики раптової загибелі і пошкодження об'єкта оренди, усі види цивільної відповідальності, що можуть виникнути у зв'язку з використанням орендованого майна, а також видатки на поточний і капітальний ремонт орендованого майна несе орендар [5].

Лізинг є фінансовим, якщо договір містить принаймні одну із нижчеперелічених умов:

- об'єкт лізингу передається на строк, протягом якого амортизується не менш як 75% його первіс-

ної вартості, а орендар зобов'язаний придбати об'єкт лізингу у власність протягом строку дії лізингового договору або в момент його закінчення за ціною, визначеною у такому лізинговому договорі;

- балансова (залишкова) вартість об'єкта лізингу на момент закінчення дії лізингового договору, передбаченого таким договором, становить не більш як 25 відсотків первісної вартості ціни такого об'єкта лізингу, що діє на початок строку дії лізингового договору;

- сума лізингових (орендних) платежів з початку строку оренди дорівнює первісній вартості об'єкта лізингу або перевищує її;

- майно, що передається у фінансовий лізинг, виготовлене за замовленням лізингоотримувача (орендаря) та після закінчення дії лізингового договору не може бути використаним іншими особами, крім лізингоотримувача (орендаря), виходячи з його технологічних та якісних характеристик.

За останні роки законодавство у сфері лізингу дещо змінилось, зокрема щодо оподаткування підприємств-лізингодержувачів. Таким чином, на сьогоднішній день:

- сума ПДВ у вартості предмету лізингу відноситься до податкового кредиту у 100% розмірі;

- скасовано сплату ПДВ із винагороди лізингодавця згідно з договорами фінансового лізингу, що перевищує подвійну облікову ставку НБУ;

- чітко визначено порядок оподаткування в разі повернення предмету лізингу за договором фінансового лізингу.

У табл. 1 надане порівняння обсягу лізингових інвестицій та питомої ваги лізингу в загальних інвестиціях країн.

Таблиця 1

Порівняння структури фінансового лізингу в різних країнах

Країна	Обсяг лізингових інвестицій, млрд. дол.	Питома вага лізингу в загальних інвестиціях, %
США	204	31,1
Японія	62,1	9,3
Німеччина	39,8	9,8
Італія	22,4	8,6
Франція	22,2	12,9
Великобританія	19,1	15,3
Канада	10,4	20,2
Іспанія	9,3	5,4
Швейцарія	6,1	23,3
Швеція	5,9	13
Австралія	5,3	20
Нідерланди	4,7	5,6
Австрія	3,6	9,4
Данія	3	7,9
Бельгія	2,9	7,9
Чеська Республіка	2,6	18,6
Угорщина	2,6	19
Росія	2	3,6
Бразилія	1,7	3,6
Туреччина	1,4	8,5
Греція	1,1	9
Румунія	1	30,8
Словаччина	0,5	8,7
Естонія	0,3	8,8
Інші країни	26,6	-
Всього	461,6	-

Проаналізувавши таблицю 1, можна зробити висновок, що фінансовий лізинг в Україні є порівняно нерозвиненим. Тим не менш його важливість для національної економіки не можна недооцінювати. Як приклад, візьмемо агропромисловий комплекс, де фінансовий лізинг є вигідним як селянам, так і машинобудівникам. Першим він дозволяє заощаджувати кошти, що можуть використані для вкладення у більш ефективні види діяльності. Окрім того, цей тип лізингу дає можливість придбати устаткування, вартість якого перевищує фінансові можливості лізингоотримувача.

Розглянемо придбання машини вартістю 100 тис. грн. У перший рік лізингоотримувач понесе такі витрати:

- Попередній лізинговий платіж за користування технікою в частині відшкодування її вартості (15% ціни машини з ПДВ) – 15 тис. грн.

- Винагороди лізингодавцю за передану в лізинг техніку (7% від невідшкодованої вартості) – 6 тис. грн.

- Чергового лізингового платежу та винагороди лізингодавцю відповідно 10 тис. грн. і 3 тис. грн. Разом за рік – 34 тис. грн.

Таким чином, лізингоотримувач, використовуючи техніку вартістю в 100 тисяч гривень, за перший рік сплачує лише 34 тис. грн., залишаючи 66 тис. грн., які можуть бути використані для інших потреб. Зокрема, для вкладення у виробництво з рентабельністю вище розміру відсотків по депозитам. Більше того, навіть якщо лізингоотримувач вкладає «збережені» 66 тис. на депозит, то, при ставці у 20% з щомісячною капіталізацією відсотків, він за рік отримує 14,479 тис. грн. доходу.

Фінансовий лізинг має позитивні сторони й для лізингодавця. Для машинобудівників фінансовий лізинг – захід, що сприяє нарощуванню обсягів виробництва. Згідно з даними НАК «Укragenrolіzing» він дозволяє на кожні 100 млн. грн., наявних у сільськогосподарських товаровиробників коштів, придбати техніку на суму 260 млн. грн., тобто збільшити валове виробництво підприємств сільгоспмашинобудування на 160 млн. грн. [4].

Додаткове виробництво техніки на 160 млн. грн. означає для машинобудівників:

- збільшення робочих місць на 2 тисячі;
- вирішення соціальних проблем виробничих колективів;

- збільшення на 30-32 млн. грн. прибутків;
- збільшення потенційних можливостей для оновлення матеріально-технічної бази підприємств;
- гарантію передоплати виготовленої продукції;
- оптові і, навіть, несезонні форми торгівлі;
- можливість використання лізингодавців як партнерів у створенні дилерської мережі;

- стабілізацію положення у конкурентному середовищі, бо лізингові інвестиції спрямовуються лише на техніку вітчизняного виробництва.

Упродовж часу діяльності фінансового лізингу в Україні для деяких заводів це були вагомні інвестиції. В окремі роки обсяги закупівель для них склали більше половини валового виробництва. Для державного бюджету фінансовий лізинг є необтяжливим заходом, бо з кожних 100 млн. грн. видатків на фінансовий лізинг отримує надходжень [4]:

- у перший рік видатків – 54,45 млн. грн.;
- у наступні 4 роки – 75 млн. грн. Разом – 129,45 млн. грн.

- крім того, до соціальних фондів надійде – 5,7 млн. грн.

Фінансовий лізинг передбачає можливість заключення договору й з нерезидентами. Міжнародний фінансовий лізинг також має ряд переваг у порівнянні з іншими видами лізингу (оренди). Рогач О.І. розділяє їх на фінансові, інвестиційні, організаційно-експлуатаційні та сервісні. Найважливішими є перші дві категорії [6].

Фінансові переваги фінансового лізингу полягають у наступному:

- одночасне вирішення питань як придбання обладнання, так і фінансування цієї операції;
- сприятливе співвідношення для підприємця між власною і запозиченою частинами функціонуючого капіталу;
- створення поля для оперативного реагування на ринкові зміни завдяки можливості оренди додаткового обладнання і нових технологій;
- сталість лізингових платежів, які не залежать від індексу цін.

До інвестиційних переваг фінансового лізингу можна віднести:

- компанії чи підприємству легше одержати майно в лізинг, аніж позику для його купівлі, оскільки об'єкт лізингу виступає як застава;
- лізинг не потребує значної частки власних коштів, як при наданні кредиту банком, адже банківський кредит зазвичай надається під 75-80% вартості придбаного майна, а лізинг забезпечує 100% вартості операції й значно прискорює оборот;
- інвестування у формі майна на відміну від грошового кредитування знижує ризик неповернення коштів, оскільки лізингодавець зберігає права власності на майно;
- лізинг дає можливість зекономити кошти і спрямувати їх на вирішення інших інвестиційних завдань фірми чи підприємства.

Крім того, міжнародний фінансовий лізинг, на думку Рогач О.І, має й такі важливі переваги:

- виробник матеріальних ресурсів-активів, призначених для лізингу, значно розширює можливості гарантованого збуту своєї продукції;
- експлуатація об'єкта лізингу дає прибуток, необхідний для оплати лізингових платежів орендодавцю;
- орендар, використовуючи лізинг, підвищує конкурентоспроможність, економить кошти, одержує податкову знижку.

Не дивлячись на значні переваги фінансового лізингу як для лізингодавця, так і для лізингоотримувача, цей вид послуг, очевидно, має й недоліки. Зокрема, лізингодавець має володіти значним первісним капіталом або ж надійним стабільним джерелом грошових коштів; лізингокористувач програє на підвищенні залишкової вартості лізингового майна, особливо в разі інфляції; лізингові операції вирізняються значними складнощами, пов'язаними як із

розробкою взаємоприйнятної схеми, визначенням та погодженням умов операції, так і документальним її оформленням [6].

Крім того, при фінансуванні лізингових операцій виникає ціла низка ризиків: кредитоспроможності орендаря; кредитоспроможності виробника; зміни процентних ставок, податків; неякісного використання об'єкта, його псування, випадкової втрати; необґрунтованої передачі об'єкта третій особі та ін. З урахуванням ступеня й характеру ризику розробляється і погоджується лізинговий договір. Однак і він може бути достроково розірваний, наприклад, з причини несплати орендного платежу, незадовільного стану техніки та ін. Лізинг доцільний тільки в тому випадку, коли він рівною мірою вигідний як орендодавцю, так і орендарю. Саме з урахуванням цієї фундаментальної обставини і здійснюється розробка лізингового договору, в якому конкретно фіксується, які саме ризики покладаються на орендаря і які на лізингодавця, і визначається міра їхньої відповідальності.

Отже, фінансовий лізинг – це господарська операція, що здійснюється фізичною або юридичною особою і передбачає передачу орендарю майна, яке є основним засобом і придбане або виготовлене орендодавцем, а також усіх ризиків та винагород, пов'язаних з правом користування та володіння об'єктом лізингу. Він дає можливість провести оновлення та розширення основних фондів без відволікання значної частини власних ресурсів; отримати довгостроковий позиковий капітал для розвитку без участі банківських установ; розробити індивідуальний, гнучкий та чітко прогнозований графік платежів; не погіршувати структуру балансу; збільшити валові витрати та, автоматично, зменшити величину податку на прибуток.

Але окрім переваг, фінансовий лізинг має й низку недоліків. Зокрема, може виникати ціла низка ризиків: кредитоспроможності орендаря; кредитоспроможності виробника; зміни процентних ставок, податків; неякісного використання об'єкта, його псування, випадкової втрати тощо.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Воловець Я. В. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання: [підручник] / Я. В. Воловець. – К., 2007. – 195 с.
2. Закон України «Про фінансовий лізинг» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/723/97-вр>.
3. Лагутін В.Д. Кредитування: теорія і практика [навч. посіб.] В.Д. Лагутін. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2002. – 215 с.
4. Офіційний сайт НАК «Укragenrolizing» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukragroleasing.com.ua/>.
5. Податковий кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minrd.gov.ua/nk/>.
6. Рогач О.І. Міжнародні фінанси : [навч. посіб.] / О.І. Рогач, А.С. Філіпенко, Т.С. Шемет. – К. : Либідь, 2003. – 784 с.

УДК 336.7

Борисюк О.В.*кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів та оподаткування
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки***Міщанчук О.О.***студентка
інституту економіки та менеджменту
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*

РИНОК ЛІЗИНГОВИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

У статті розглянуто сутність, основні види, принципи та функції лізингу. Проаналізовано сучасний стан та особливості ринку лізингових послуг в Україні. На основі проведеного дослідження виділено існуючі проблеми та перспективи розвитку вітчизняного ринку лізингових послуг.

Ключові слова: лізинг, ринок лізингових послуг, лізингодавець, лізингоодержувач, продавець лізингового майна, операційний та фінансовий лізинг.

Борисюк О.В., Міщанчук О.О. РЫНОК ЛИЗИНГОВЫХ УСЛУГ В УКРАИНЕ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

В статье рассмотрены сущность, основные виды, принципы и функции лизинга. Проанализированы современное состояние и особенности рынка лизинговых услуг в Украине. На основе проведенного исследования выделены существующие проблемы и перспективы развития отечественного рынка лизинговых услуг.

Ключевые слова: лизинг, рынок лизинговых услуг, лизингодатель, лизингополучатель, продавец лизингового имущества, операционный и финансовый лизинг.

Borysyuk O.V. Mischanchuk O.O. LEASING MARKET IN UKRAINE: PROBLEMS AND PROSPECTS

The article deals with the nature, basic types, principles and functions of leasing. The current state and features of leasing services in Ukraine were analyzed. On the basis of this research, were allocated the existent problems and prospects national leasing market.

Keywords: leasing, leasing market, the lessor, the lessee, the seller of the leased property, operating and finance leases.

Постановка проблеми. Лізинг – це складне і багатогранне економічне явище, в якому поєднуються операції купівлі-продажу, оренди, кредитування, інвестування, підприємницька та фінансова діяльність. Необхідність використання лізингу, перш за все, обумовлена несприятливим станом виробничого обладнання підприємств: висока питома вага морально застарілих основних засобів, їх неефективне використання, недостатність або відсутність у підприємств фінансових ресурсів для купівлі необхідного обладнання.

Як фінансова послуга лізинг виступає одним із факторів підвищення конкурентоспроможності вітчизняних виробників, покращення якості виробленої продукції та наданих послуг, підвищення ефективності виробництва, що в кінцевому результаті призводить до зміцнення позицій на вітчизняному та світовому ринках.

Актуальність даного дослідження полягає в тому, що лізингові послуги можуть стати ключовим елементом для розвитку малого та середнього бізнесу, який потребує значних капіталовкладень.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У сучасній економічній літературі дослідженням ринку лізингових послуг в Україні займається багато вітчизняних вчених. Зокрема, Воловець Я. В., Мороз А. М., Онищук Я. В., Поддєрьогін А. М., Топішко Т. І. та Шевчук Ю. А. зосередили свою увагу на вивченні сутності, основних видів, функцій та принципів лізингових операцій. Александров В. Т., Білан І. О., й Гаденко О. Л. присвятили свої праці дослідженню проблем та перспектив розвитку ринку лізингових послуг в Україні.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати дослідження, яке полягає у визначенні проблем та перспектив розвитку лізингових послуг в Україні.

Виклад основного матеріалу. Лізинг як економічну категорію сьогодні тлумачать по-різному. У широкому розумінні найбільш точно дане поняття можна охарактеризувати як інвестування тимчасово вільних чи залучених фінансових коштів, при якому лізингодавець зобов'язується придбати у власність обумовлене договором майно у визначеного продавця і надати це майно лізингоодержувачу за плату в тимчасове користування з правом подальшого викупу [3, с. 51].

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про фінансовий лізинг», лізинг – це підприємницька діяльність, яка спрямована на інвестування власних чи залучених фінансових коштів і полягає в наданні лізингодавцем у виключне користування на визначений строк лізингоодержувачу майна, що є власністю лізингодавця або набувається ним у власність за дорученням і погодженням з лізингоодержувачем у відповідного продавця майна, за умови сплати лізингоодержувачем періодичних лізингових платежів [4].

Об'єктом лізингу є будь-яке нерухоме і рухоме майно, яке може бути віднесене до основних фондів: машини, устаткування, транспортні засоби, обчислювальна та інша техніка, будинки споруди, системи телекомунікацій та інше, не заборонене законодавством до вільного обігу на ринку [10, с. 5-6].

Відповідно до Закону України «Про фінансовий лізинг», суб'єктами лізингу можуть бути:

- лізингодавець – юридична особа, яка передає право володіння та користування предметом лізингу лізингоодержувачу;
- лізингоодержувач – фізична або юридична особа, яка отримує право володіння та користування предметом лізингу від лізингодавця;
- продавець (постачальник) – фізична або юридична особа, в якій лізингодавець набуває річ, що в

наступному буде передана як предмет лізингу лізингоодержувачу;

- інші юридичні або фізичні особи, які є сторонами багатостороннього договору лізингу.

Їх ще можна умовно поділити на прямих і непрямих учасників лізингової операції (рис. 1) [5].

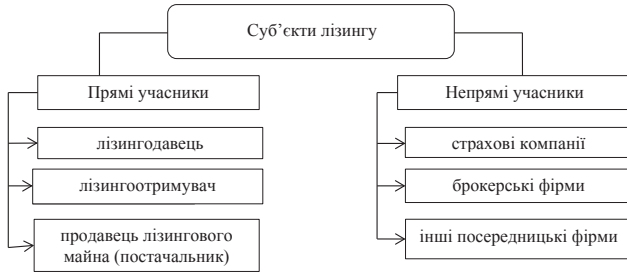

Рис. 1. Суб'єкти лізингових операцій

Обґрунтування принципів лізингових відносин дозволить краще зрозуміти сутність, зміст та основні завдання лізингової діяльності. До них відносять [9]:

- платність (лізингоодержувач отримує основний засіб у користування за певну плату);
- терміновість (лізингодавець передає орендарю майно на визначений у договорі строк);
- окупність (покриття усіх витрат лізингодавця на купівлю обладнання та передачу його в користування);
- прибутковість (сторони лізингової угоди отримують в результаті своєї діяльності прибуток);
- цільове призначення (лізингове майно повинне використовуватися з виробничою метою);
- розмежування функцій власника і користувача об'єкта лізингу (протягом дії лізингової угоди лізингодавець зберігає право власності на майно, надане у лізинг, а лізингоодержувач має право лише на його використання у виробничому процесі та отримання прибутку).
- пріоритету лізингоодержувача (йому відводиться активна роль щодо ініціюванню лізингових відно-

син, пошуку необхідного обладнання та його виробника, здійснення виробничого процесу, в результаті якого створюється додана вартість).

В економічній літературі ринок лізингових послуг виконує низку функцій, які представлені в таблиці 1.

Основними видами лізингу на ринку лізингових послуг є оперативний та фінансовий лізинг.

Так, оперативний лізинг характеризується коротшим строком лізингу порівняно із строком служби майна. Лізингові платежі не покривають повної вартості майна, яке є предметом лізингу. Оскільки для лізингодавця зростає ризик по відшкодуванню залишкової вартості предмету лізингу, він змушений здавати його в тимчасове користування декілька разів та підвищувати лізингові платежі. [6, с. 106-113]. При фінансовому лізингу строк користування майном наближується до строку експлуатації та амортизації всієї чи більшої частини вартості майна, зобов'язання по технічному обслуговуванню та страхуванню предмету лізингу покладається на лізингоодержувача. При цьому лізингоодержувач практично повністю сплачує вартість майна лізингодавцю [7].

Розглянемо сучасний стан ринку лізингових послуг. Серед лізингових компаній, що сьогодні працюють на ринку лізингу України, можна виділити ТОП-10 компаній, які проводять активну діяльність та знаходяться в десятці лідерів, займаючи те чи інше місце в рейтингу, протягом аналізованого періоду (табл. 2).

Відповідно, панівні позиції на ринку лізингових послуг у 2013 р. займала компанія ПП «ВТБ Лізинг Україна», з портфелем 2 342,69 млн. грн., друге місце посідала ТОВ «Райффайзен Лізинг Аваль» з портфелем 2 176,50 млн. грн., а третє – ТОВ «ОТП Лізинг» з портфелем 1 992,06 млн. грн.

Слід відмітити, що на кінець 2013 р. лише 3 лізингових компанії показали від'ємний темп приросту: «ІНГ Лізинг Україна» (-46,20%), «ВТБ Лізинг Україна» (-33,16%) та «УніКредіт Лізинг» (-19,50%).

Таблиця 1

Функції ринку лізингових послуг*

№ п/п	Назва	Характеристика
1	Фінансова	Розстрочка платежу за лізингове майно та отримання довгострокового кредиту. Лізингоотримувач має змогу не відволікати значні кошти, сплачуючи одноразово повну вартість майна, а лише його частину і спрямовувати кошти на інші цілі.
2	Інвестиційна	Спрямування тимчасово вільних фінансових ресурсів в інвестиції в основний капітал підприємств.
3	Інноваційна	Розширення використання нових прогресивних та високоефективних основних засобів та технологій.
4	Соціально-економічна	Розширення виробничо-господарської діяльності, за рахунок покращення фінансово-економічного стану, формує умови для створення додаткових робочих місць, підвищення життєвого рівня населення, підтримання соціальної інфраструктури, що знижує соціальну напругу у суспільстві.
5	Підприємницька	Підтримує сприятливі умови для розвитку малого та середнього підприємництва. Лізинг, перетворюючи користувача майна у його власника, формує психологію підприємця, підвищує відповідальність та самостійність у прийнятті господарських рішень.
6	Виробнича	Дозволяє лізингоодержувачу ефективно та оперативно вирішити питання матеріально-технічного забезпечення та оновлення виробничого процесу та виготовляти нову, високоякісну продукцію.
7	Збутова	За допомогою лізингу залучаються суб'єкти господарювання, які раніше не могли собі дозволити купити дорогі основні засоби. Зміцнюються позиції на ринку продукції, за рахунок підвищення її якості. Лізингоодержувач може сплатити лізингові платежі продукцією, виготовленою з допомогою взятого в лізинг обладнання.
8	Стабілізаційна	Проявляє себе на мікро- та макрорівнях. Учасникам лізингової угоди надається можливість покращити своє фінансово-економічне становище шляхом раціонального, спланованого використання ресурсів та розширення виробничої (комерційної) діяльності, що в свою чергу приведе до покращення соціально-економічного клімату в державі.

*Складено за даними: [9].

Таблиця 2

ТОП-10 лізингових компаній України*

№	Назва лізингової компанії	Лізинговий портфель, млн. грн.			Темп приросту, %	
		2013 р.	2012 р.	2011р.	2011–2012 рр.	2012–2013 рр.
1.	ВТБ Лізинг Україна	2342,69	3505,03	4869,36	-28,02	-33,16
2.	Райффайзен Лізинг Аваль	2176,50	2004,80	1913,29	4,78	8,56
3.	ОТП Лізинг	1992,06	1156,11	756,89	52,74	72,31
4.	Український лізинговий фонд	1801,20	775,40	73,11	960,54	132,29
5.	УніКредит Лізинг	1139,13	1415,13	1459,52	-3,04	-19,50
6.	ІНГ Лізинг Україна	719,10	1336,70	1482,00	-9,80	-46,20
7.	Порше Лізинг Україна	691,60	546,44	363,83	50,19	26,56
8.	ALD Automotive/Перша лізингова компанія	598,91	466,32	336,00	38,79	28,43
9.	Сканія Кредит Україна	389,00	350,00	138,60	152,53	11,14
10.	Ілта	289,40	255,50	169,30	50,92	13,27

*Складено за даними: [8].

Значне зростання темпу приросту ТОВ «Український лізинговий фонд» пов'язане з відносно недавнім входом на ринок (з 2011 р.).

Цікавим є те, що в першій трійці лідирують компанії з іноземним капіталом. Так, засновником ПП «ВТБ Лізинг Україна» є ВАТ ВТБ Лізинг (Росія), ТОВ «Райффайзен Лізинг Аваль» як дочірню компанію Райффайзен Банк Аваль, одного із найбільших банків України, та Райффайзен Лізинг Інтернешнл, холдингової компанії з головним офісом у Відні. Засновником ТОВ «ОТП Лізинг», яке входить до складу OTP Group, є 100% ЗАТ «ОТП Банк Україна»

За даними асоціації «Українське об'єднання лізингодавців» та Нацкомфінпослуг у 2011 р. кількість укладених договорів становила 10 906 шт., а їх сукупна вартість становила 11,33 млрд. грн. У 2012 р. спостерігалось зменшення кількості укладених договорів лізингу на 80 шт. до 10 826 шт., сукупна вартість яких зросла майже на 30% і становила 14,71 млрд. дол. Кількість укладених договорів фінансового лізингу за три квартали 2013 р. порівняно із відповідними даними за 2011 р. зросла на 808 шт., а за 2012 р. скоротилася на 406 шт. Однак, відбулось стрімке зростання їх сукупної вартості з 13 млрд. грн. (2012 р.) до 24,6 млрд. грн. (2013 р.)

Аналізуючи вартість діючих договорів за 2011, 2012 та три квартали 2013 року, бачимо, що в розрізі кожного кварталу і кожного року їхня вартість зростає (рис. 2).

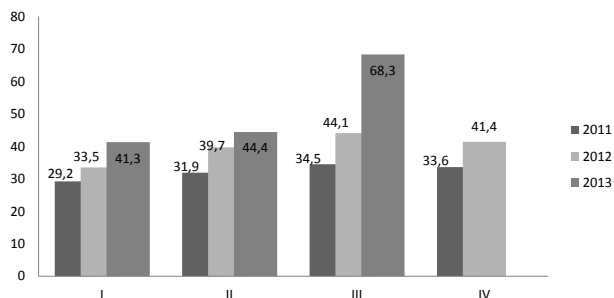

Рис. 2. Вартість діючих договорів фінансового лізингу поквартально за 2011-2013 рр.

Сукупна вартість 76 307 діючих договорів у 2011 р. становила 129,2 млрд. грн., 85 450 договорів у 2012 р. – 158,7 млрд. грн. За три квартали 2013 р. спостерігаємо зростання як кількості діючих договорів, так і їх сукупної вартості – 68 247 шт. та

154 млрд. грн. відповідно (для порівняння у 2011 р. 57 026 шт. – 95,6 млрд. грн., у 2012 р. 63 440 шт. – 117,3 млрд. грн.).

На кінець 2012 р. порівняно з 2011 р. відбулось зростання питомої ваги договорів строком дії від 2 до 5 років та більше 10 років (з 39,44 до 41,48% та з 2,36 до 4,03% відповідно). Одночасно прослідковується зменшення частки угод, що укладались на термін до 2 років на 1,78% (з 8,66 до 6,88%) та від 5 до 10 років на 1,84% (з 49,45 до 47,61%).

За три квартали 2013 р. відбулось зростання питомої ваги договорів, укладених на строк від 5 до 10 років з 59,19% (3 кв. 2012 р.) до 64,99% (3 кв. 2013 р.), частка інших договорів зменшилася [8].

Аналізуючи вартісний розподіл договорів за галузями, варто відмітити, що протягом 2011 та 2012 рр. переважали договори в галузі транспорту, питома вага яких коливалася і становила 57,4% (2011 р.) та 58,09% (2012 р.). Найбільше зростання питомої ваги (на 4,81%) було характерне для договорів у галузі сільського господарства (рис. 3).

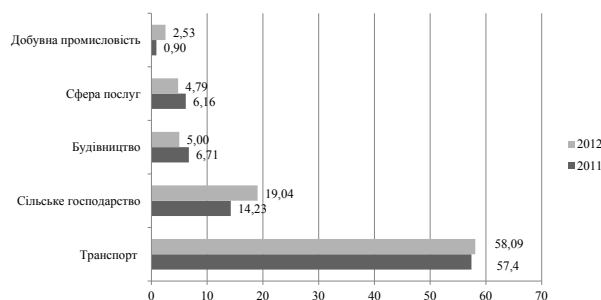

Рис. 3. Вартісний розподіл договорів фінансового лізингу за галузями на 2011-2012 рр.

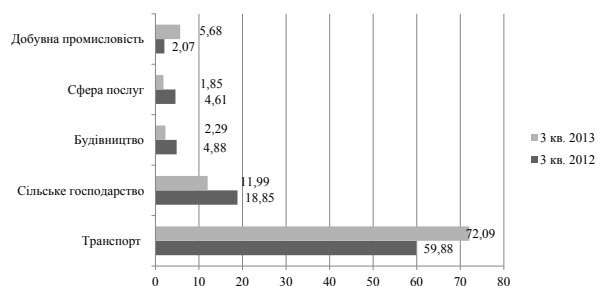

Рис. 4. Вартісний розподіл договорів фінансового лізингу за галузями на 3 кв. 2012-3 кв. 2013 рр.

На кінець 3 кварталу 2013 року, як і раніше, переважають угоди в галузі транспорту, сільського господарства, будівництва (рис. 4). Разом з тим питома вага договорів у галузі транспорту зросла більше ніж на 12% у порівнянні з кінцем 3 кварталу 2012 року. Також вперше питома вага договорів у галузі добувної промисловості досягла 5,68% [8].

Основними джерелами фінансування лізингових операцій протягом 2011-2012 рр. були позичкові кошти, в тому числі банківські кредити (89,89%), при цьому їх питома вага значно збільшилася у порівнянні з минулим роком (80,82%), а питома вага власних коштів лізингових компаній у порівнянні 2011 р. зменшилася з 18,93 до 9,93% (рис. 5).

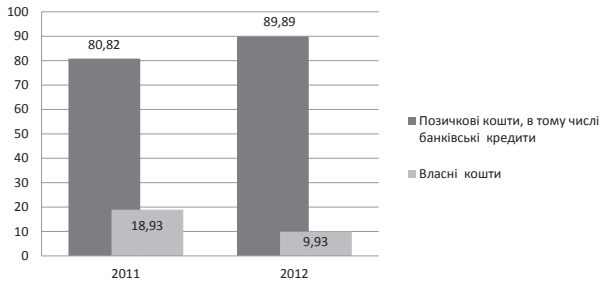

Рис. 5. Структура джерел фінансування лізингових операцій за 2011-2012 рр.

Основними джерелами фінансування лізингових операцій у 3 кв. 2013 р. також були позичкові кошти, при цьому їх питома вага майже не змінилася у порівнянні з відповідним періодом 2012 р. (рис. 6).

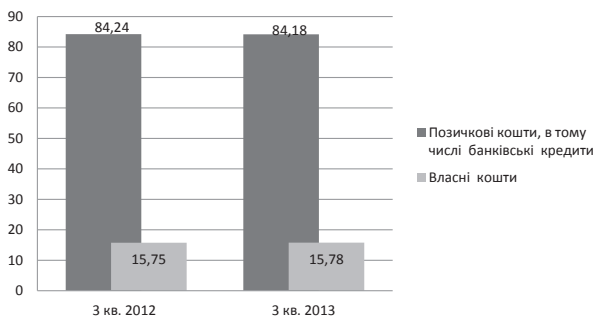

Рис. 6. Структура джерел фінансування лізингових операцій за 3 кв. 2012-3 кв. 2013 рр.

З наведених даних бачимо, що на ринку лізингових послуг існують труднощі, зумовлені недостатністю власних коштів лізингових компаній. Більшість лізингових компаній залежить від кредитних коштів банків, оскільки за рахунок власних грошових ресурсів вони здатні покрити лише 10-15% своїх витрат. Впевнено на ринку лізингових послуг тримаються компанії, власниками яких є міжнародні фінансові групи, та банки. Перші можуть розраховувати на підтримку материнських структур, другі завдяки лізинговим операціям розширили перелік своїх послуг та можуть швидше та вигідніше вирішувати проблему мобілізації коштів для закупівлі майна, яке передаватиметься в лізинг.

Окрім фінансової незабезпеченості, можна виділити ще такі проблеми розвитку лізингових послуг,

а саме: недосконалість законодавчої бази, невідповідність вітчизняного законодавства та міжнародних правових норм з питань лізингу, відсутність державних програм стимулювання лізингу, як ефективного способу оновлення основних фондів, висока вартість лізингових послуг, низька платоспроможність споживачів лізингових послуг, нерозвиненість інфраструктури ринку лізингу, недостатньо кваліфікований персонал та низький рівень обізнаності з питань лізингу серед громадян та представників малого та середнього бізнесу.

Висновки з проведеного дослідження. Для подолання даних перешкод необхідно на основі міжнародного досвіду, враховуючи національні особливості, удосконалити законодавчу базу; реформувати податкове законодавство, в частині стимулювання лізингових операцій (податкові пільги для операцій з міжнародного лізингу із ввезення на територію України високотехнологічного устаткування та для підприємств при оподаткуванні податком на прибуток); недопущення монополії та забезпечення прозорості, відкритості ринку лізингових послуг; сприяння розвитку інфраструктури ринку лізингу, що охоплювало б також кваліфіковану підготовку кадрів; створення лізингових центрів для обслуговування представників малого бізнесу.

Отже, незважаючи на недостатність власних фінансових ресурсів лізингових компаній, структурні диспропорції обсягу лізингових послуг за галузями економіки, недосконалість вітчизняного законодавства, ринок лізингу в Україні активно розвивається. Для вирішення цілої низки проблем необхідна комплексна співпраця як держави, в особі уповноважених нею органів, лізингових компаній, так і споживачів, оскільки розвиток лізингу є не тільки засобом підвищення якості та ефективності виробництва, оновлення основних фондів окремого підприємства, а й інтенсифікації розвитку вітчизняної економіки в цілому.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Александров В. Т. Проблеми розвитку ринку лізингових послуг в Україні та шляхи їх подолання / В. Т. Александров, М. О. Чернишева / Економічні проблеми сталого розвитку : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті проф. Балацького О.Ф., м. Суми, 24-26 квітня 2013 р. / За заг. ред. О.В. Прокопенко. – Суми : СумДУ, 2013.
2. Білан І. О. Перспективи розвитку фінансового лізингу в Україні / І. О. Білан [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://libfor.com/index.php?newsid=1912>.
3. Воловець Я. В. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання : [підручник] / Я. В. Воловець. – К., 2007. – 195 с.
4. Закон України «Про фінансовий лізинг» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/723/97-вр/>.
5. Мороз А. М. Банківські операції : [навч. посіб.] / А. М. Мороз, М. І. Савлук, М. Ф. Пуховкіна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://fingal.com.ua/content/view/441/83/1/1/>.
6. Онищук Я. В. Розвиток лізингу в Україні / Я. В. Онищук // Фінанси України. – 2005. – № 7. – С. 106-113.
7. Поддєрьогін А. М. Фінанси підприємств : підручник / А. М. Поддєрьогін, М. Д. Білик, Л. Д. Буряк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://books.efaculty.kiev.ua/finp/2/r/7/3.htm>.
8. Ринок лізингу. Статистика. Асоціація «Українське об'єднання лізингодавців» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.leasing.org.ua/ua/rating/>.
9. Топішко Т. І. Принципи, функції та механізми лізингових операцій / Т. І. Топішко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eprints.oa.edu.ua/10271/pruncyru.pdf>.
10. Шевчук Ю. А. Термінологія та класифікація лізингу / Ю. А. Шевчук // Лізинг в Україні. – 2008. – № 5. – С. 5-6.

УДК 331.57:368.914(477)

Борисюк О.В.*кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів та оподаткування
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки***Лесик Ю.А.***студент інституту економіки та менеджменту
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки***Нінічук Ю.В.***студентка інституту економіки та менеджменту
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*

НЕДЕРЖАВНЕ ПЕНСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Обґрунтовано необхідність впровадження трьохрівневої пенсійної системи. Здійснено аналіз роботи інститутів системи добровільного недержавного пенсійного забезпечення. Визначено розбіжності між суб'єктами недержавного пенсійного забезпечення.

Ключові слова: пенсійна система, недержавне пенсійне забезпечення, недержавні пенсійні фонди, компанії із страхування життя, солідарна система, дефіцит пенсійного фонду.

Борисюк О.В., Лесик Ю.А., Нінічук Ю.В. НЕГОСУДАРСТВЕННОЕ ПЕНСИОННОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ В УКРАИНЕ: СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Обоснована необхідність впровадження трьохрівневої пенсійної системи. Осуществлен аналіз роботи інститутів системи добровільного недержавного пенсійного забезпечення. Определены различия между субъектами негосударственного пенсионного обеспечения.

Ключевые слова: пенсионная система, негосударственное пенсионное обеспечение, негосударственные пенсионные фонды, компании страхования жизни, солидарная система, дефицит пенсионного фонда.

Borisjuk O.V., Lesyk J.A., Ninichuk J.V. PRIVATE PENSION PROVISION IN UKRAINE: STATE AND PROSPECTS

The article deals with the necessity of introducing a three level pension system. It analyses the activities of the institutes of private pension provision. The differences between the subjects of private pension provision are determined.

Keywords: pension system, private pension provision, private pension funds, life insurance companies, solidarity system, deficit of pension fund.

Постановка проблеми. Нині пенсійна система України фактично функціонує на двох рівнях, а саме на рівні солідарної системи та на рівні системи недержавного пенсійного забезпечення. Оголошена пенсійна реформа (2004 року) із запровадженням накопичувальної системи обов'язкового загальнодержавного пенсійного забезпечення в силу цілого ряду причин відкладається на невизначений термін. Саме тому подальший розвиток третього рівня добровільного накопичувального пенсійного страхування може служити ефективним чинником формування пенсійного забезпечення громадян.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. Окремі аспекти недержавного пенсійного забезпечення висвітлюються у працях багатьох науковців: Н. Борецької, С. Брагіна, О. Макаренка, Е. Лібанової, Б. Надточія, А. Пересади та інших.

Постановка завдання. Мета роботи – здійснити аналіз необхідності запровадження третього рівня пенсійної системи та проаналізувати діяльність суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення що провадять пенсійне забезпечення.

Вклад основного матеріалу дослідження. Пенсійна система України – сукупність створених в Україні правових, економічних і організаційних інститутів і норм, метою яких є надання громадянам матеріального забезпечення у вигляді пенсії. Пенсійна система України в сучасному вигляді започаткована в січні 2004 року (Закони України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [3] і «Про недержавне пенсійне забезпечення» [4]) і містить у собі відносини по формуванню, призначенню і виплаті пенсій в трирівневій пенсійній системі (рис. 1).

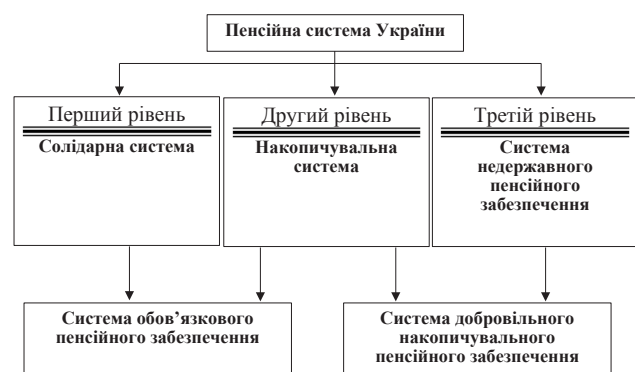

Рис. 1. Схема пенсійного забезпечення після проведення пенсійної реформи

Перший рівень це солідарна система, де виплата пенсій пенсіонерам здійснюється за рахунок страхових внесків працюючих осіб. Пенсійний внесок роботодавця – 33,2%, працівника 2% (крім окремих категорій). На даний час існує постійний дефіцит бюджету Пенсійного фонду України (далі – ПФУ), який обслуговує існуючу солідарну систему пенсійного забезпечення та необхідність його щорічного балансування за рахунок постійно зростаючих дотацій з Державного бюджету (табл. 1).

Отже, з наведених даних ми бачимо, що самостійно солідарна система не спроможна забезпечувати пенсійні виплати. Тому для зменшення навантаження на Державний бюджет України (дефіцит ПФУ фінансується з Державного бюджету України) було впроваджено другий та третій рівень пенсійної системи.

Таблиця 1

Динаміка основних показників бюджету Пенсійного фонду України у 2009-2013 рр. [5]

Показник	2009 млн. грн.	2010		2011		2012		2013	
		млн. грн.	щорічний приріст, %	млн. грн.	щорічний приріст, %	млн. грн.	щорічний приріст, %	млн. грн.	щорічний приріст, %
Номінальний ВВП	913 345	1 082 569	18,5	1 316 600	21,6	1 408 889	7,0	1 454 931	3,3
Доходи ПФУ	151 089	165 686	9,7	193 480	16,8	215 639	11,5	232 485	7,8
Видатки ПФУ	164 142	192 282	17,1	209 036,0	8,7	228 763	9,4	252 049	10,2
Дефіцит бюджету ПФУ	13 053	26 595	103,7	17 755	-33,2	15 323	-13,7	21 763	42,0

Треба зауважити, що на нашу думку проблеми з дефіцитом ПФУ є наслідком демографічної кризи. Під демографічною кризою мається на увазі постійне погіршення вікової структури населення та несприятливу, з точки зору формування пенсійних фондів, зміну показників демографічного навантаження або відношення кількості непрацездатних членів суспільства до кількості осіб працездатного віку. Данна тенденція є характерною для більшості країн світу (Таблиця 2).

Таблиця 2

Співвідношення кількості працюючих до кількості пенсіонерів у розвинутих країнах світу (за даними ОЕСР) [6]

	2010	2050
США	4,6	2,6
Мексика	8,6	2,5
Великобританія	3,6	2,4
Франція	3,5	1,9
Іспанія	3,7	1,5
Нідерланди	4,0	2,1
Італія	3,0	1,5
Данія	3,5	2,3
Німеччина	3,0	1,6
Греція	3,4	1,6
Туреччина	9,8	3,2
Японія	2,6	1,2
Австралія	4,4	2,3
Нова Зеландія	4,6	2,4
Україна*	2,5	1,4

* – за розрахунками інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України

Отже на даний час існує тенденція до зростання кількості пенсіонерів, що є загальносвітовою тенденцією. Тому логічним буде твердження що у подальшому солідарна система не зможе забезпечувати пенсійні виплати, за умови що пенсійна система залишиться лише у формі виплат з ПФУ.

Другий рівень національної пенсійної системи ще не запроваджений і тому заміщення пенсіонерам рівня їхньої заробітної плати відбувається тільки за рахунок першого і третього рівнів. Запровадження накопичувальної системи на даний час не можливе, адже в Законі України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», який є базовим щодо функціонування другого рівня, визначено що внески почнуть сплачуватись на другий рівень з 1 січня того року, коли буде забезпечено бездефіцитність бюджету Пенсійного фонду України [4].

Третій рівень в нашій країні розвинутий не достатньо і віддачі для пенсіонерів ще не почав давати. У багатьох країнах світу частка приватних пенсійних

виплат висока і суттєво впливає на загальний розмір пенсій громадян пенсійного віку. У Австралії, Аргентині, Данії, Швейцарії, Великобританії недержавне пенсійне забезпечення дає внесок у склад пенсії своїх громадян близько 50% і більше. Це свідчить про те, що ця складова пенсійної системи відіграє важливу роль у соціальному захисті громадян похилого віку і в значній мірі фінансово розвантажує систему державного пенсійного страхування в цих країнах.

Недержавне пенсійне забезпечення (далі – НПЗ) законодавчо вважається третім рівнем національної пенсійної системи, який повинен надати можливість громадянам здійснювати добровільні накопичення на старість. Воно дає змогу додатково залучити кошти в національну економіку, а також розвивати вітчизняний фінансовий ринок.

Система НПЗ функціонує відповідно до Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення». Вона ґрунтується на засадах добровільної участі фізичних та юридичних осіб у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання учасниками цієї системи додаткових до загальнообов'язкового державного пенсійного страхування пенсійних виплат. Основними фінансовими інститутами, які надають послуги у сфері НПЗ, відповідно до чинного українського законодавства виступають банківські установи, недержавні пенсійні фонди (далі – НПФ) і страхові організації.

В недержавному пенсійному забезпеченні участь комерційних банків зводиться до зберігання пенсійних активів НПФ. Про накопичувальні програми банків на сучасному етапі мови бути не може, оскільки вони не формують довготермінових пасивів, а суми депозитів обмежуються фондом гарантування вкладів фізичних осіб. Щодо другого рівня пенсійного забезпечення банку відводиться роль зберігача пенсійних активів [1, с. 104].

Недержавні пенсійні фонди створюються відповідно до законодавства та мають статус неприбуткової організації (непідприємницького товариства). Вони функціонують та провадять діяльність виключно з метою накопичення пенсійних внесків на користь учасників пенсійного фонду з подальшим управлінням пенсійними активами та пенсійними виплатами своїм учасникам.

Недержавні пенсійні фонди, акумулюючи грошові кошти юридичних і фізичних осіб у вигляді пенсійних внесків і зобов'язуючись збільшити їх шляхом інвестування в різноманітні фінансові інструменти. Отриманий прибуток повинен зберегти купівельну спроможність пенсійних внесків на період накопичень та забезпечити певний приріст зарезервованих пенсійних коштів для своїх учасників.

Станом на кінець 2013 року в Державному реєстрі фінансових установ міститься інформація про 89 НПФ та 34 адміністраторів НПФ.

Станом на третій квартал 2013 року сума пенсійних внесків становила 1501,2 млн. грн., що на 14,2% більше або на 187,2 млн. грн. порівняно з кінцем 2012 року. Загальний обсяг активів, сформованих пенсійними фондами, становить 1 933,6 млн. грн. Усього за 2013 рік активи недержавних пенсійних фондів зросли на 16,5% або на 273,5 млн. грн. [7].

Іншим великим учасником системи НПЗ в Україні є компанії із страхування життя. За даними Ліги страхових організацій станом на третій квартал 2013 року внески за договорами страхування, якими передбачено досягнення застрахованою особою ви-

значеного договором пенсійного віку становить 17,8 млн. грн., на кінець 2012 року розмір внесків становив 19,2 млн. грн. Загальний розмір активів компаній із страхування життя становить близько 2,5 млрд. грн., тут треба враховувати, що активи цих компаній формуються не лише за рахунок внесків за планами пенсійного забезпечення, як у НПФ [8].

Між страховими компаніями та недержавними пенсійними фондами існують певні розбіжності як функціонально-організаційного, так і фінансового характеру.

Таблиця 3

Порівняльний аналіз НПФ та компанії зі страхування життя [2]

Фактор порівняння	Недержавний пенсійний фонд	Компанія зі страхування життя
Організаційно-правова форма	Некомерційна організація соціального забезпечення	Комерційна організація
Об'єкт діяльності	Недержавне пенсійне забезпечення громадян	1. Довгострокове накопичувальне страхування життя; 2. Ризикове страхування життя; 3. Пенсійне страхування.
Фінансова діяльність	За участю: – адміністратора пенсійного фонду; – компанії з управління активами пенсійного фонду; – зберігача.	Самостійно
Мінімальний статутний фонд	Компанія з управління активами – 7 млн. грн. Адміністратор НПФ – 2,5 млн. грн.	10 млн. Євро
Валюта зобов'язань	Грошова одиниця України (гривня)	Національна або вільноконвертована валюта
Мінімальні внески	10 % від мінімальної заробітної плати	Не обмежені
Можливість додаткового страхування	Не більше 1 % від суми пенсійного внеску – страхування на випадок інвалідності та смерті (укладається додатковий контракт)	Не обмежена
Інвестиційний дохід	Не гарантується. Договір може передбачати мінімальну дохідність на рівні офіційного індексу інфляції	Гарантовано 4 %
Виплата пенсій	– через адміністратора НПФ – для пенсій на визначений термін; – через компанії зі страхування життя – для довгочасних пенсій	Самостійно

Серед переваг компаній зі страхування життя слід відзначити: більш розширені можливості продуктового ряду, самостійна інвестиційна політика, гарантований інвестиційний дохід, участь у прибутках компанії тощо. Незважаючи на це НПФ залишаються більш популярними про що свідчить кількість учасників та розміри акумульованих пенсійних внесків.

Висновки з проведеного дослідження. З наведеного вище можна зробити наступні висновки.

1. Солідарна пенсійна система неспроможна одна забезпечувати пенсійні виплати на рівні попередньої заробітної плати громадянам пенсійного віку, що пов'язано із демографічними (постійне погіршення вікової структури населення та несприятливу зміну відношення кількості непрацездатних членів суспільства до кількості осіб працездатного віку) та фінансовими (систематичний дефіцит Пенсійного фонду України) проблемами.

2. Запровадження накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування не дає бажаних результатів, через перенесення на не визначений час у зв'язку із дефіцитністю бюджету ПФУ.

3. Ефективне функціонування третього рівня має забезпечити формування пенсійних виплат на рівні попередньої заробітної плати в умовах несприятливих демографічних факторів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

- Грудзевич І. Т. Недержавне пенсійне забезпечення: проблеми і перспективи [Електронний ресурс] / І. Т. Грудзевич // Вісник Одеського національного університету. Економіка. – 2013. – Т. 18, Вип. 3(1). – С. 102-105. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vonu_econ_2013_18_3\(1\)_27.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vonu_econ_2013_18_3(1)_27.pdf)
- Дерев'яно Н. Особливості страхування життя та недержавного пенсійного забезпечення [Електронний ресурс] / Н. Дерев'яно // Вісник КНУ ім.Т.Шевченка. Економіка. – 2006. – № 81-82. – С.1 8. – Режим доступу: http://papers.univ.kiev.ua/ekonomika/articles/Particularities_of_life_insurance_and_non-governmental_provision_of_pensions_14647.pdf
- Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» № 1058-IV від 9 липня 2003 р. // Голос України. – 2003. – 22 серпня. – № 157 (3157).
- Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 9 липня 2003 р. // Відомості Верховної Ради. – 2003. – № 47-48. – 372 с.
- Офіційний сайт Пенсійного фонду України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pfu.gov.ua>
- Офіційний сайт Організації економічного співробітництва та розвитку ОЕСР: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.oecd.org/pensions/public-pensions/>
- Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 30.09.2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/NPF/NPF_III_kv%202013.pdf.
- Показники діяльності компаній страхування життя за 9 місяців 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uainsur.com/wp-content/uploads/2010/01/rank_SK_for_sayt_in_9-month-2013.xls.

УДК 336.717.1:004.738.5

Говорушко Т.А.*доктор економічних наук, професор
Національного університету харчових технологій***Ситник І.П.***кандидат технічних наук,
доцент кафедри фінансів
Національного університету харчових технологій***Лисенко О.В.***студент
Національного університету харчових технологій*

ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ СИСТЕМ VISA ТА MASTERCARD В УКРАЇНІ І ЗА КОРДОНОМ

Стаття присвячена досвіду і проблемам використання систем Visa та MasterCard на українському ринку і за кордоном. Оскільки товарно-грошові відносини функціонують саме за рахунок використання платіжних систем, і найбільш популярними їх представниками в Україні є Visa і MasterCard. Вони покликані замінити готівкові розрахунки безготівковими і підвищити рівень безпеки власника грошових коштів. Виявлені можливі проблеми їх використання в контексті існування конкуруючих систем на українському ринку.

Ключові слова: платіжні системи, міжнародна платіжна система, Visa, MasterCard, пластикова картка, банківський рахунок.

Говорушко Т.А., Ситник І.П., Лисенко О.В. ОПЫТ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ СИСТЕМ VISA И MASTERCARD В УКРАИНЕ И ЗА РУБЕЖОМ

Статья посвящена опыту и проблемам использования систем Visa и MasterCard на украинском рынке и за рубежом. Поскольку товарно-денежные отношения функционируют именно за счет использования платежных систем, и наиболее популярными их представителями в Украине являются Visa и MasterCard. Они призваны заменить наличные расчеты безналичными и повысить уровень безопасности владельца денежных средств. Обнаружены возможные проблемы их использования в контексте существования конкурирующих систем на украинском рынке.

Ключевые слова: платежные системы, международная платежная система, Visa, MasterCard, пластиковая карта, банковский счет.

Govoryshko T.A., Sytnyk I.P., Lysenko O.V. EXPERIENCE OF USING VISA AND MASTERCARD IN UKRAINE AND ABROAD

This article examines the use of Visa and MasterCard in the Ukrainian market and abroad. Since commodity-money relations operate it through the use of payment systems, and the most popular of their representatives in Ukraine are Visa and MasterCard. They are designed to replace cash payments and non-cash increase security holder funds. Identify potential problems using them in the context of the existence of competing in the Ukrainian market.

Keywords: payment systems, international payment system, Visa, MasterCard, plasticcard, bankaccount.

Постановка проблеми. Сучасні платіжні системи є важливою частиною економічної і фінансової інфраструктури будь-якої країни. Ефективне функціонування платіжних систем дозволяє безпечно та своєчасне проведення операцій, робить ключовий внесок в економічний розвиток країни.

Для того щоб забезпечити стабільне функціонування платіжних систем в Україні, першочерговими завданнями є розвиток системи електронних грошей та розбудова систем електронних платежів як внутрішньодержавного рівня, так і міжнародного. На сьогодні на українському ринку використовуються досить потужні платіжні системи – Visa та MasterCard.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед основних досліджень і публікацій, у яких започатковано вивчення розвитку і функціонування платіжних систем слід виокремити праці таких провідних вітчизняних і зарубіжних науковців, як Кравець В.М., Юценко В.А., Лисицький В.І., Вовчак О.Д., Шпаргало Г.Є., Андрейків Т.Я., Коваль Н.О., Борщ М.В., Мороз А.М., Сало І.В., Савлука М.І., Віднійчук-Вірван Л.А., Колодізев О.М., Міщенко В. І., Пиріг С.О.

Однак, незважаючи на широке вивчення науковцями зазначеної проблеми, актуальним є конструювання нового підходу до вирішення питання ефективного використання платіжних систем в умовах посилення конкуренції.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає в з'ясуванні сутності систем Visa та MasterCard, можливостей і проблеми їх використання на українському ринку в контексті існування конкуруючих систем.

Виклад основного матеріалу дослідження. Платіжну систему представляють як платіжну організацію, учасників платіжної системи та сукупність відносин, що виникають між ними при проведенні переказу коштів.

Одним з найвизначніших етапів розвитку всієї платіжної системи був розвиток карткових платіжних систем. Першопрохідцями в освоєнні ринку пластикових грошей були і нині відомі у всьому світі платіжні системи Bank of America (Visa International), MasterCard, American Express та елітний міжнародний клуб Diners Club [1].

Однією із найперших та найбільш пізнаваних брендів є компанія Diners Club International, яка здійснює прямі банківські та платіжні послуги. Diners Club International заснована в 1950 році в США. Сьогодні, Diners Club виконує платіжні потреби заможних споживачів. Diners Club має унікальні можливості для обслуговування своїх власників карток у всьому світі [7]. Основним недоліком карт Diners Club є висока вартість їх обслуговування. Наприклад, при

втрагі картки за її відновлення власнику потрібно заплатити \$ 200. Ще одним недоліком картки є її незручність, тобто обмежена кількість точок, де можна її скористатися. Більшість власників користуються картами Diners Club скоріше як страховим полісом і перепусткою до зали очікування аеропортів, ніж як платіжним інструментом.

Ще однією з визнаних платіжних систем є American Express. American Express – це американська диверсифікована корпорація, яка надає послуги фізичним та юридичним особам на ринках міжнародного ділового і приватного туризму, фінансових послуг і електронної комерції. Платіжна система American Express перша в світі компанія – емітент дорожніх чеків [1].

В Україні досить широко розповсюдження ці платіжні системи не здобули, оскільки вони є досить дорогими для індивідуального використання. Diners Club та American Express розраховані лише на споживачів з досить великим достатком. В Україні через агентські угоди працює платіжна система American Express. Її картки можна отримати в таких банках, як «ПриватБанк», «Укресімбанк», «Укрінбанк» тощо.

На сьогодні найбільш популярними представниками в Україні є Visa і MasterCard, які покликані замінити готівкові розрахунки безготівковими і підвищити рівень безпеки власника грошових коштів. З'ясуємо відмінні ознаки цих систем і варіант, який краще вибрати для своїх потреб?

Visa – американська платіжна система, яка представлена в 200 країнах світу і забезпечує здійснення безготівкових платежів між суб'єктами товарно-грошових відносин. Компанія заснована в 1970 році і є піонером ринку платежів, здійснюваних за допомогою банків-

ських карток. Найбільший рівень довіри у фірми в країнах Північної Америки, найменший – у країнах Азії.

MasterCard – міжнародна платіжна система, представлена в 210 країнах світу і розташована в США. З її допомогою можна здійснювати безготівкові операції зі своїм банківським рахунком, оплачувати покупки в Інтернеті, переказувати грошові кошти. Географічно компанія розділила напрямки своєї діяльності на 5 регіонів, забезпечуючи користувачам безпечну роботу практично в будь-якій точці світу. Таким чином, Visa і MasterCard є глобальними платіжними системами, які надають банкам стандарт здійснення операцій, який можна прив'язати до валют [2].

Основними елементами, які забезпечують ефективне функціонування платіжних систем Visa і MasterCard, є їх продукти (табл. 1).

Як видно з табл. 1, кожний продукт платіжної системи має своє індивідуальне визначення і призначення. В залежності від картки споживач може здійснювати певний набір операцій. Картки Visa є найбільш популярними, надійними і поширеними в Україні. Вони допомагають їх власникам оплачувати послуги, здійснювати покупки у торговельних точках, в Інтернеті так само легко, швидко і безпечно, як і при використанні готівки. Картки ідеально підходять для тих, хто вперше має справу таким платіжним інструментом без сформованої банківської історії.

Щодо, платіжної системи MasterCard, то ця система також має свої індивідуальні продукти (табл. 2).

Як бачимо, картки MasterCard – це зручний і безпечний доступ до вашого банківського рахунку. Вони забезпечують можливість знімати гроші в банкоматі й оплачувати покупки однією і тією ж картокою. Формують безпеку власника. Оскільки не доводиться по-

Таблиця 1

Основні продукти системи Visa

№	Картки	Характеристика
1	Visa Electron	за допомогою цієї картки не можна здійснювати покупки в Інтернеті, здійснюється ретельний контроль всіх операцій банком – емітентом, який підтверджує наявність достатньої кількості грошей на рахунку користувача, оскільки той має або нульову історію, або перебуває в зоні ризику невідшкодування кредитних коштів. Основна аудиторія – починаючі користувачі, студенти, зарплатні картки
2	Visa Classic	можна здійснювати будь-які покупки в маркірованих точках, знімати кошти в маркірованих банкоматах. Користувачами є досвідчені клієнти з середнім доходом, що користуються базовими можливостями карт
3	Visa Gold	надає можливість отримання мінімальних знижок у точках -партнерах банку або системи Visa, спеціальних пропозицій з бронювання авіаквитків, готелів і т. д. Аудиторія, яка використовує ці картки, – це постійні клієнти банку з сформованою банківською історією
4	Visa Platinum	знижки, спеціальні пропозиції, юридична та медична допомога, кредитні ліміти до \$ 10 тис. Користувачі це VIP-клієнти
5	Visa Infinite	знижки, спеціальні пропозиції, юридична та медична допомога, кредитні ліміти від \$ 50 тис., консьерж-сервіс, охорона, оренда автомобіля банку та інші умови для «напівбогів». Тут спостерігається індивідуальне обслуговування
6	Visa Virtual	не «матеріалізується» в карту Visa в традиційному розумінні. Не має магнітної стрічки, логотипа компанії. Дозволяє розділяти видатки у віртуальних і реальних магазинах. Ці картки призначені для оплати товарів і послуг через Інтернет

Таблиця 2

Основні продукти платіжної системи MasterCard

№	Картка	Характеристика
1	MasterCarar Electronic	за допомогою цієї картки можна швидко і безпечно здійснювати покупки, одержувати готівку у всій мережі банкоматів MasterCard
2	MasterCard® Standart	має гнучку систему розрахунків, глобальну мережу прийому, цілодобовий доступ до коштів через банкомати, послуги
3	MasterCard® GlobalService™	надає цілодобову допомогу і консультації на більш ніж 30 мовах і інші послуги
4	MasterCard® Gold	має підвищену купівельну спроможність, збільшений ліміт витрачання коштів і багато інших переваг
5	MasterCarar Platinum	містить всі переваги карток Standard і Gold, плюс ще більший ліміт витрачання коштів
6	MasterCardWorld Signia	відсутність наперед встановленого ліміту, спеціальні пільги в поїздках, персональне обслуговування

сити з собою багато готівки. Дозволяють сформувати щомісячний деталізований звіт по витратах. Безпечною перевагою є розгалужена мережа банкоматів: понад 900 тисяч банкоматів в усьому світі.

Вважаємо за потрібне виділити основні відмінності Visa та MasterCard (табл. 3).

Як бачимо з табл. 3, охоплення ринку у Visa дещо ширше, ніж її конкурента, але в останні роки різниця стрімко скорочується. Крім того, дана компанія зробила істотний вплив на розвиток галузі, заклавши фундамент процесу зміну безготівкових платежах. У іншому відмінності між платіжними системами носять суто технічний характер. Так, картка Visa використовується в Україні для створення рахунків в доларах і гривні. MasterCard – в євро або російських рублях. Тим не менше після відкриття до конкретної карти можна прив'язати рахунок в необхідній валюті.

Конверсія коштів у валюті рахунку також буде відрізнятися в залежності від платіжної системи, що пов'язано з особливостями ринку. Вважається, що Visa надійніша, ніж MasterCard і дає більше гарантій за рахунком. Прив'язка у Visa йде до долара, у MasterCard – до євро, але ця обставина умовна. За необхідності рахунок можна прив'язати до будь-якої валюти.

В українських банках MasterCard і Visa використовуються досить активно. Найбільші українські банки, такі як: Приватбанк, Ощадбанк, Дельта банк, Райффайзен банк Аваль, Укрсоцбанк, ВТБ Банк, Надра, Укрсиббанк, Банк Фінанси і Кредит, Банк Хрещатик, Укррексімбанк зареєстрували в Національному банку України договори про членство або про участь у міжнародних платіжних системах. Популярність цих систем серед вітчизняних фінансових посередників пояснюється їх конкурентним перевагами, однією з яких є низький тариф на обслуговування [4].

Основною проблемою, з якою стискаються платіжні системи Visa і MasterCard у конкурентному середовищі, є досить стрімкий розвиток системи електронних платежів. Тому організаціям потрібно досить ефективно працювати, щоб залишитися на ринку і не втратити досягнутих позицій. Сьогодні дуже багато організацій, які створюють нові платіжні системи, що швидко адаптуються в багатонаціональній аудиторії.

Варто звернути увагу на стрімкий розвиток нової китайської міжнародної платіжної системи China UnionPay.

UnionPay була створена в 2002 році в Шанхаї. До середини 2013 року її акціонерами були більш 200 фінансових установ: найбільшому акціонеру належало до 6 % акцій. Платіжні картки UnionPay приймаються більш ніж в 141 країні світу, зокрема в

більш ніж 1 млн. банкоматів. Кількість випущених карт UnionPay у світі перевищує 3 млрд. карт.

У 2010 році китайці вперше обігнали глобального лідера – Visa – на 0,6% карт в загальному обсязі, і з тих пір зміцнюють лідерство. За даними The Nilson Report, до 2011 року частка UnionPay зростає до 45,11% проти 35,9% у Visa і 16,2% у MasterCard. Якщо динаміка збережеться, то до 2016 р., частка системи з Піднебесної може перевищити половину світового карткового обороту [5].

На даний час China UnionPay узгодила свої документи з НБУ, що дозволить системі працювати на українському ринку. Нагадаємо, це вже друга спроба китайської компанії вийти на український ринок. Ще у 2006 році між UnionPay і ПриватБанком був підписаний договір про еквайринг [5].

З 28 січня 2008 року в Європі з'явився ще один конкурент Visa і MasterCard – SEPA (Single Euro Payments Area), який введе свою платіжну систему для єдиного європейського простору. Нові карти знизять витрати користувачів. Це дозволить фізичним та юридичним особам здійснювати перекази коштів, використовуючи SEPA, яка покладе край поділу європейського платіжного ринку національними кордонами.

Фізичні та юридичні особи матимуть можливість проводити платежі всередині Європи, використовуючи будь-який рахунок у європейському банку. Після кредитних трансфертів поступово вводяться й два інших інструменти безготівкових транзакцій – прямий дебет і картки.

Головною метою SEPA є стандартизація платежів шляхом створення єдиних форматів для національних і європейських платежів. Перехід на систему SEPA торкнеться кожного, хто має банківський рахунок.

В системі SEPA можна здійснювати перекази виключно у валюті Євро в межах держав – учасниць SEPA. Рахунки поручителя і одержувача платежу ідентифікуються за допомогою IBAN і BIC. Відсутнє обмеження суми переказів. Сума переказу нараховується на рахунок одержувача в повному обсязі, можливі витрати вираховуються додатково. Термін виконання переказу до банку одержувача становить один робочий день. Текст призначення платежу складається з максимумом 140 знаків.

Зона SEPA охоплює більше 500 мільйонів громадян і 20 мільйонів підприємств, європейські державні органи влади.

Отже на території України такі гіганти як UnionPay та SEPA в довгостроковій перспективі цілком може потіснити Visa і MasterCard.

Таблиця 3

Основні відмінності Visa та MasterCard

№	Особливість	Visa	MasterCard
1	Охоплення ринку	належить близько 28% платіжних карт світу	належить близько 20% платіжних карт світу
2	Територіальне представництво	використовується в 200 країнах світу	використовується в 210 державах
3	Вплив на розвиток ринку	піонер безготівкових платежів, який створив першу в світі мережу банкоматів, картки для передоплати і багато іншого	в цій гонці можна вважати «наздоганяючим» гравцем, який розвивався по стопах більш досвідченого конкурента
4	Платежі P2P (від людини людині)	дає можливість здійснювати P2P – платежі	не дає можливість здійснювати P2P – платежі
5	Код для електронних угод	при здійсненні покупок в глобальній мережі застосовується код CVV2	при здійсненні покупок в глобальній мережі застосовується код CVC2
6	Обслуговуються валюти в Україні	відкривається для доларових і гривневих рахунків	для рахунків в євро або гривні

* Складено за даними джерела [2]

Висновки з проведеного дослідження. З наведеного вище можна зробити наступні висновки. Сучасний етап використання платіжних систем Visa і MasterCard потребує вдосконалення своєї роботи на зовнішньому ринку, оскільки існує досить велика загроза з боку конкурентів.

Конкуренція між Visa і MasterCard триває давно. Одними з головних світових конкурентів для цих систем є нова китайська міжнародна платіжна система China UnionPay та європейка міжнародна платіжна система SEPA. Їх швидкий розвиток може зумовити витіснення Visa і MasterCard з ринку. Щоб утримати конкурентні позиції на ринку, організаціям потрібно шукати нові методи залучення і утримання клієнтів.

УДК 336.1

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Пиріг С. О. Платіжні системи : навч. посіб. / С. О. Пиріг. – К. : ЦУЛ, 2008. – 240 с.
2. Яка різниця між Visa і MasterCard? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://crediteck.com.ua/articles/yaka-riznicya-mizh-visa-i-mastercard/>.
3. Visa – карта мира [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.prostobank.ua/plastikovye_karty/stati/visa_karta_mira.
4. Національний Банк України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.bank.gov.ua/.
5. В Украину пришло китайский конкурент Visa и MasterCard [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://delo.ua/finance/v-ukrainu-prishe-kitajskij-konkurent-visa-i-mastercard-226280/?supdated_new=1395405510.

Голинський Ю. О.

*асистент кафедри міжнародної економіки та теорії фінансів
Львівської державної фінансової академії*

ЛІКВІДНІСТЬ КАЗНАЧЕЙСТВА ТА МЕТОДИ УПРАВЛІННЯ НЕЮ

Стаття присвячена питанням ліквідності казначейства, запропоновано авторські визначення понять «ліквідність казначейства» та «ліквідність балансу казначейства». Також розглянуто методи управління ліквідністю, у тому числі її планування. Досліджена основна форма реалізації методу управління активами і пасивами ЄКР – метод джерел та використання коштів.

Ключові слова: казначейство, ЄКР, ліквідність, управління, методи.

Голинский Ю. О. ЛИКВИДНОСТЬ КАЗНАЧЕЙСТВА И МЕТОДЫ УПРАВЛЕНИЯ ЕЮ

Статья посвящена вопросам ликвидности казначейства, предложены авторские определения понятий «ликвидность казначейства» и «ликвидность баланса казначейства». Также рассмотрены методы управления ликвидностью, в том числе ее планирования. Исследована основная форма реализации метода управления активами и пассивами ЕКС – метод источников и использования средств.

Ключевые слова: казначейство, ЕКС, ликвидность, управление, методы.

Holynskyy Yu. O. LIQUIDITY OF THE STATE TREASURY AND METHODS OF IT'S MANAGEMENT

The article is devoted to the questions of the liquidity of treasury, authorial definitions of «liquidity of treasury» and «liquidity of treasury balance» are proposed, methods of treasury management, including it's planning are considered. The main form of the TSA assets and liabilities management methods are investigated – method of sources and funds exploitation.

Keywords: treasury, TSA, liquidity, management, methods.

Постановка проблеми. Розвиток системи органів державного казначейства необхідний для підвищення ефективності управління та контролю за державними фінансовими ресурсами. Незважаючи на низку заходів, вжитих для підвищення ефективності використання бюджетних коштів, на даний час відсутні механізми, що дозволяють це зробити. До теперішнього часу залишається невирішеною низка проблем, серед яких використання залишків на особових рахунках одержувачів бюджетних коштів.

Рационально структурований і реалістичний бюджет, надійна і сучасна система його виконання не дають гарантії того, що держава може вчасно здійснити необхідні видатки, з найменшими для неї витратами. Відтак, центральною ланкою сучасного бюджетного управління стає управління бюджетними коштами. Однією з найважливіших проблем розвитку процесів виконання бюджетів в Україні є відсутність ефективного управління фінансовими потоками. Причиною цього є занадто повільний розвиток методології управління фінансовими (основним чином бюджетними) ресурсами держави. Існує гостра потреба у створенні необхідних умов для управління ліквідністю казначейства. Як відомо, усі кошти бюджету розміщені на Єдиному казначейському ра-

хунку, відкритому в НБУ. При цьому, мають місце постійні коливання, пов'язані як з бюджетним дефіцитом, так і тимчасовим надлишком бюджетних коштів. Тому виникає необхідність в управлінні активами та пасивами ДКСУ.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Науковцями (Кондратюк [1], Лондар [2], Павлюк [3], Самохіна [4], Сидоренко [5], Теленик [6], Костенко [7], Макуцький [8]) вже було визначено основні переваги казначейської системи виконання бюджету, показано позитивні тенденції у розвитку самої бюджетної системи держави. Але аналіз стану виконання бюджетів усіх рівнів демонструє необхідність покращення якості управління бюджетними потоками. Хоча мають місце перманентне удосконалення системи виконання бюджету, а також позитивні тенденції процесу виконання бюджету органами Казначейства, проте ряд питань залишаються невирішеними.

Постановка завдання. Незважаючи на те, що протягом останнього часу у Державній казначейській службі України активізувалася робота щодо створення умов для ефективного управління операціями Єдиного казначейського рахунку, теоретичні та методологічні дослідження в цьому напрямку практично відсутні. Завданням даного дослідження є, власне,

визначення сутності поняття ліквідність казначейства, а також вивчення методів управління нею.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначення поняття «ліквідність» в контексті казначейської системи виконання бюджетів доцільно розпочати з розгляду сутності самого цього терміну. Оскільки у науковій літературі даний термін уже був досліджений багатьма вченими, тому не має потреби зупинятися аж надто детально на цьому, тим більше не це є об'єктом даного наукового дослідження. Термін «ліквідність» походить від латини, що в перекладі означає рідкий, плинний. В економічній енциклопедії під ліквідністю розуміється «можливість перетворення активів підприємства, цінних паперів у готівку», «здатність позичальника своєчасно сплатити суми своїх майнових зобов'язань», «можливість (здатність) ринку реалізувати цінні папери за наявного рівня цін без втрат стосовно їх номінальної вартості». Іншими словами, ліквідність це «легкість» реалізації, продажу та інших перетворень матеріальних цінностей та інших активів у грошові кошти.

Крім того, науковці розглядають ліквідність як потік. У даному випадку до уваги беруться різні чинники. Відповідно до процесу виконання бюджету – це спроможність залучення додаткових коштів на інших фінансових ринках, залучення кредитів, розміщення тимчасово вільних бюджетних коштів на фінансовому ринку для отримання додаткової вигоди. Використовуючи даний контекст поняття, можна вести мову про ліквідність казначейства.

Виділяють дві особливості балансу казначейства:

- в активі відображені операції з надходження коштів, формування бюджетних ресурсів, а в пасиві – операції з їх вибуття, а також усі ті, що пов'язані з виконанням зобов'язань бюджету;

- сам процес формування і використання бюджетних ресурсів є чітко нормованим і заздалегідь регламентований (приблизно відомий).

Після детального аналізу активів та пасивів державного бюджету стає очевидним, що обсяги податків, зборів, відсотків за користування коштами бюджету заздалегідь підраховані і закладені до бюджету (фінансовий план держави) на поточний фінансовий рік, тобто заздалегідь відомі, також як відомі і залишки невикористаних бюджетних коштів.

Отже, проведені дослідження дозволяють сформулювати такі визначення.

Ліквідність казначейства – це перманентна спроможність органів казначейської служби своєчасно виконувати зобов'язання бюджетів всіх рівнів у повному обсязі з урахуванням зовнішніх і внутрішніх, прогнозованих і непередбачуваних чинників, яка характеризується вимірюваністю в динаміці.

Ліквідність балансу казначейства – це спроможність органів казначейської служби своєчасно виконувати зобов'язання бюджетів всіх рівнів у повному обсязі з урахуванням зовнішніх і внутрішніх, прогнозованих і непередбачуваних чинників, яка характеризується вимірюваністю на певний момент часу.

Під методами управління ліквідністю розуміється сукупність прийомів та інструментів, за допомогою яких структурний підрозділ казначейської служби, який відповідає за управління ліквідністю, на основі заздалегідь обраної стратегії коригує фактичне відхилення у співвідношенні активів і пасивів від запланованого. Прикладами методів управління ліквідністю казначейства є прогнозування і касове планування коштів бюджетів.

Крім того, існують різні теорії і підходи в управлінні ліквідністю, які допомагають вибрати відповід-

ну стратегію. Для тактичного управління ліквідністю фінансистами західних країн були розроблені різноманітні методи оцінки потреби в ліквідних коштах. Незважаючи на те, що ці методи розроблені стосовно банківської діяльності, при вивченні ліквідності казначейства вони також можуть бути використані.

Одним із найефективніших методів управління ліквідністю казначейства є метод управління активами і пасивами Єдиного казначейського рахунку, що формується в процесі виконання бюджетів за доходами і видатками. Його суть полягає в тому, що будь-які рішення щодо проведення активних чи пасивних операцій повинні прийматися з врахуванням впливу на ліквідність казначейства, тобто за погодженням із структурним підрозділом, до обов'язків якого входить робота щодо управління ліквідністю.

З цією метою повинен бути організований якісний аналіз балансових активів та пасивів державного бюджету (використовуючи насамперед Звіт про фінансовий стан (баланс) Державного бюджету України, форма № 1дб), з обов'язковою оцінкою реальності основних показників – термінів та обсягів надходжень коштів до бюджету і його видатків для виконання зобов'язань.

Управління активами та пасивами бюджетів, використовуючи технологію Єдиного казначейського рахунку, – це процес планування і прогнозування, пов'язаний з урахуванням усіх змін в активах і пасивах ЄКР, а також наступної реалізації управлінських рішень, що спрямовані на підвищення рівня ліквідності казначейства.

Основною формою реалізації методу управління активами і пасивами ЄКР, може стати метод джерел та використання коштів. Його суть полягає у розрахунку обсягу ліквідних активів на основі вивчення всіх грошових потоків.

Метод джерел і використання коштів базується на статистичних спостереженнях за активами і пасивами протягом досить тривалого періоду часу (як мінімум 10 років). Враховуючи дані статистики, визначають основні тренди показників. Окрім того, проводять розрахунки сезонної складової, що відображає коливання статей балансу у відповідні дні за базовий період, і циклічної складової, що враховує різницю прогнозу кожного дня в минулому році і його значення. Відтак, на підставі серйозної статистичної бази розраховується прогнозне значення відповідних показників, і вже на підставі цього визначається очікуваний надлишок або дефіцит ліквідних коштів. Цей метод дозволяє прогнозувати динаміку грошових потоків, а також надлишку або нестачі ліквідних ресурсів на досить довгостроковій основі, що дозволяє вважати його найбільш ефективним засобом управління ліквідністю.

Проте, на сьогоднішній день використання даного методу у казначейській діяльності майже неможливе. Спосіб прогнозу обсягів джерел та використання коштів, заснований на виведенні трендів, в Україні важко застосовувати, оскільки постійно відбуваються зміни в бюджетній системі держави. Тому в якості бази для прогнозу обсягів надходжень і касових виплат коштів бюджету в сучасних умовах можуть бути тільки порівняно невеликі відрізки часу: місяць, квартал, рік.

Необхідно мати чітке уявлення щодо майбутньої потреби у ліквідних активах для формування прогнозу динаміки ліквідності казначейства. Важливе значення тут мають і прогнози динаміки виконання бюджетів, які дозволяють визначити потенційний дефіцит чи профіцит бюджету на досить ранній стадії.

Як уже зазначалося, обсяги надходжень і видатків держбюджету є заздалегідь визначеними і закладеними у основний фінансовий план держави. Разом з тим для складання якісного прогнозу надходжень до бюджетів потрібні знання структури системи оподаткування і частих змін у податковому законодавстві, які мають місце в даний час. При цьому в процесі складання прогнозу потрібно враховувати не лише податкові платежі, але й неподаткові надходження, надходження від реалізації об'єктів державної власності і запасів, залучення внутрішніх джерел тощо.

Іншою складовою прогнозу ліквідності є прогноз касових виплат бюджетів. Касове планування коштів бюджетів передбачає, що касові видатки повинні здійснюватися на основі касових заявок у Казначейство України. Проте, на даний час існують певні нормативні проблеми в регламентації даних процесів.

Отже, найважливішою складовою процесу управління ліквідністю казначейства є планування основних показників касового виконання бюджету, тобто обсягів надходжень до бюджету (активів) та обсягів виплат з бюджету (пасивів).

Важливим моментом планування ліквідності є процес планування потреби Казначейства України в ліквідних коштах. Увесь обсяг потреби включає в себе такі показники:

- обсяги платежів за зобов'язаннями одержувачів коштів державного бюджету (заробітна плата, виплати компенсацій, допомог, оплата договорів і т. д.);

- заявки клієнтів на отримання готівкових грошових коштів;

- прогноз майбутніх платежів.

До джерел надходження в казначейство ліквідних коштів можна віднести такі:

- поточні надходження податків та інших обов'язкових платежів у дохід державного бюджету;

- невикористані залишки грошових коштів на рахунках клієнтів;

- додаткове фінансування (для прикладу, від здачі в оренду об'єктів державної власності).

Результати планування касового виконання бюджету в Україні формують у вигляді річних, кварталних, щомісячних, а також щоденних касових планів.

Для того щоб підвищити рівень точності прогнозів ліквідності казначейства, потрібно застосовувати комплекс заходів, використовувати різні методи.

Ще одним методом оцінки потреби в ліквідних коштах може стати метод показників, який заснований на використанні для прогнозу фінансових показників або так званих «індикаторів ліквідності».

Його сутність проявляється у відстеженні динаміки індикаторів ліквідності і визначенні чинників змін. Цей метод дістав широке застосування в практичній діяльності комерційних банків у формі контролю за дотриманням нормативів ліквідності Національним банком України. Проте, застосування цього методу в сфері державних фінансів на сьогоднішній день є неможливим через відсутність законодавчо встановлених нормативів ліквідності казначейства.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, важливою умовою ефективного управління ліквідністю казначейства є наявність законодавчо затвердженого нормативного акту щодо регламентації процесів управління ліквідністю казначейства і контролю її стану. Пропонується прийняти такий документ, який би включав комплекс обов'язкових вимог і правил щодо організації роботи з управління ліквідністю.

Окрім цього, досліджено, що одним із найефективніших методів управління ліквідністю казначейства є метод управління активами і пасивами. Важливою залишається постійна робота над удосконаленням якості планування і прогнозування в системі державних фінансів.

Перспективним напрямком дослідження в контексті даної теми є вивчення ризиків ліквідності, а також розробка і проведення розрахунків нормативів ліквідності казначейства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Кондратюк С.Я. Послуги Державного казначейства: сутність і тенденції розвитку [Текст] / С.Я. Кондратюк // *Фінанси України*. – 2005. – № 1. – С. 16-24.
2. Лондар С.Л. Методологічні основи управління фінансовими активами єдиного казначейського рахунку в Україні [Текст] / С.Л. Лондар, В.Й. Башко // *Фінанси України*. – 2008. – № 12. – С. 53-65.
3. Павлюк К.М. Розвиток казначейської системи виконання державного бюджету [Текст] / К.М. Павлюк // *Фінанси України*. – 2006. – № 2. – С. 78-90.
4. Самохіна М. Ефективність казначейського контролю / М. Самохіна // *Казна України*. – 2010. – № 1. – С. 22-23.
5. Сидоренко Т. Казначейський контроль при здійсненні видатків розпорядниками та одержувачами бюджетних коштів / Т. Сидоренко // *Казна України*. – 2009. – № 1. – С. 22-24.
6. Теленик С. С. Особливості казначейського контролю у сфері виконання місцевих бюджетів в Україні / С. С. Теленик // *Форум права*. – 2011. – № 1. – С. 1012-1017.
7. Костенко О. Актуальні питання розвитку інформаційних технологій в Держказначействі / О. Костенко // *Казна України*. – 2010. – № 1(4). – С. 24-25.
8. Макуцький Р. Т. Особливості реформування процедури казначейського обслуговування держбюджету / Макуцький Р. Т. // *Актуальні проблеми економіки*. – 2006. – № 1(55). – С. 38-47.

УДК 336.719

Гурнак А.В.*кандидат экономических наук,
доцент кафедры финансов и банковской деятельности
Донецкого национального технического университета***Бурик А.Л.***кандидат экономических наук,
доцент кафедры финансов и банковской деятельности
Донецкого национального технического университета***Рогоза В.С.***студент
Донецкого национального технического университета*

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ОПТИМИЗАЦИИ СТРУКТУРЫ КАПИТАЛА БАНКА

В статье рассматриваются возможности применения теории структуры капитала фирмы к коммерческим банкам. Показано, что их логика применима и к коммерческим банкам. Оптимальная структура капитала является индивидуальной для каждого банка и формируется под влиянием многих факторов (налоги, расходы от ожидаемых финансовых трудностей, агентские конфликты, сеть безопасности и другие). Аргументировано, что требования регулятора не являются непреодолимым препятствием для формирования оптимальной структуры капитала банка.

Ключевые слова: банк, структура капитала, стоимость капитала, регулирование банковской деятельности.

Гурнак О.В., Бурик О.Л., Рогоза В.С. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ОПТИМІЗАЦІЇ СТРУКТУРИ КАПІТАЛУ БАНКУ

У статті розглядаються можливості застосування теорії структури капіталу фірми до комерційних банків. Показано, що їх логіка застосовна і до комерційних банків. Оптимальна структура капіталу є індивідуальною для кожного банку і формується під впливом багатьох факторів (податки, витрати від очікуваних фінансових труднощів, агентські конфлікти, мережа безпеки та інші). Аргументовано, що вимоги регулятора не є непереборною перешкодою для формування оптимальної структури капіталу комерційного банку.

Ключові слова: банк, структура капіталу, вартість капіталу, регулювання банківської діяльності.

Gurnak O.V., Burik O.L., Rogoza V.S. THEORETICAL FRAMEWORK FOR BANK CAPITAL STRUCTURE OPTIMIZATION

This article discusses the possibility of applying the theory of capital structure of the company to the commercial banks. It is shown that their logic applies to commercial banks. The optimal capital structure is individual for each bank, and is influenced by many determinants (tax shield, costs of financial distress, agency conflicts, safety net, etc.). We argue that the regulatory requirements are not an insurmountable constraint to the formation of an optimal bank capital structure.

Keywords: bank, capital structure, cost of capital, bank regulation.

Постановка проблемы. Капитал банка играет важную роль в нейтрализации негативных последствий реализации многих видов банковских рисков, повышении доверия к банку, обеспечению его роста. Именно поэтому проблема эффективного управления банковским капиталом находится в центре внимания как собственников и менеджеров банка, так и центральных банков государств. Особое значение при этом отводится поиску ответа на вопрос о том, какой должна быть структура капитала банка.

Поскольку банковский бизнес связан с высокими рисками, а банкротство даже отдельного банка может вызвать панику среди вкладчиков, повлечь финансовые трудности у других банков, да и в целом привести к системному банковскому кризису, то центральные банки устанавливают минимальные требования к соотношению собственного капитала к активам банка, как правило, принимая за основу рекомендации международного Базельского комитета по банковскому надзору при Банке международных расчетов. При этом для целей регулирования используется особая оценка величины капитала – регулятивный капитал, а активы взвешиваются по уровню их риска.

Традиционно считалось, что банк как финансовый посредник стремится привлечь как можно больше депозитов и недепозитных заемных средств, поскольку этим создается основа для увеличения его прибыльности, роста рыночной стоимости. Исходя из такой логики, можно было бы ожидать, что все бан-

ки будут использовать собственный капитал в раз- мере, который позволяет соответствовать минималь- ным требованиям регулятора.

Однако данные для разных стран, показали, что фактические значения соотношения капитала к акти- вам по банковской системе существенно превышает минимальные требования. Это характерно и для банковской системы Украины. Так, например, фак- тическое значение норматива достаточности регуля- тивного капитала на 01.01.2014 г. в целом по бан- ковской системе равнялось 18,26% при минимально допустимом 10%, а по состоянию на 01.01.2011 г. фактический показатель вдвое превышал минималь- ные требования [1-2].

Все это стимулировало интерес к изучению воз- можностей применения компромиссной, сигнальной и других теорий структуры капитала фирмы, под ко- торой понимали нефинансовую корпорацию, к бан- ковским институтам.

Анализ последних исследований и публикаций. Основные результаты различных подходов к оптими- зации структуры капитала фирмы изложены в ра- ботах Ф. Модильяни и М. Миллера [3-4], М. Jensen и W. Meckling [5], S. Ross [6], S. Myers и N. Majluf [7]. Работы Y. Orgler и R. Taggart [8], A. Saunders, E. Strock и N. Travlos [9], R. Shrieves и D. Dahl [10], A. Berger, R. Herring и G. Szegц [11], S. Peura и J. Керро [12] непосредственно посвящены вопросу применимости отдельных теорий структуры капита- ла корпораций к банкам.

Постановка задания. Цель данной работы состоит в обобщении результатов исследований применимости выводов различных теорий структуры капитала корпораций применительно к коммерческим банкам.

Изложение основного материала исследования. Начало динамичного развития теории структуры капитала фирмы связывают с появлением в 1958 году совместной работы американских экономистов Ф. Модильяни и М. Миллера, которая была посвящена исследованию влияния структуры капитала на стоимость фирмы. Теория структуры капитала Ф. Модильяни и М. Миллера стала настоящим переворотом в финансовом менеджменте, и сегодня ее основные положения и выводы становятся отправным пунктом большого количества научных трудов по структуре капитала, выступают предметом научных дискуссий. Главной гипотезой Ф. Модильяни и М. Миллера, которая составляет стержень всего дальнейшего анализа, является то, что фирмы могут быть разделены на классы с «эквивалентным доходом» так, что доход на акцию любой фирмы данного класса является пропорциональным доходу на акцию любой другой фирмы этого же класса. Откуда следует, что акции фирмы одного класса отличаются лишь «масштабным фактором».

Полученные Ф. Модильяни и М. Миллером выводы справедливы при соблюдении следующих допущений принятых учеными:

- источниками привлечения капитала выступают акции, представляющие собственный капитал, и эмитированные фирмой облигации, обобщающие заемный капитал;
- полученная фирмой прибыль полностью направляется на выплату дивидендов;
- предполагается наличие совершенного рынка капитала, т.е. отсутствуют любые расходы, связанные с куплей-продажей ценных бумаг;
- предполагается отсутствие различий в уровне ставки процента за пользование заемным капиталом для фирмы и отдельного инвестора – физического лица;
- игнорируются налоги на прибыль фирмы и подоходный налог.

Основой теории является сформулирована и доказана Ф. Модильяни и М. Миллером теорема, которая утверждает, что «рыночная стоимость фирмы не зависит от структуры ее капитала и определяется нормой капитализации ожидаемого дохода в фирмах ее» [3, с. 44]. Доказательство указанной теоремы построено на возможности осуществления держателями акций и долговых ценных бумаг арбитражных операций на финансовом рынке. При этом авторы теории утверждают, что средние затраты фирмы на капитал (weighted average cost of capital (WACC)) все не являются зависимыми от ее структуры и равны единой для всех фирм одинакового класса норме капитализации. Увеличение доли менее затратного долгового финансирования приводило бы к уменьшению средневзвешенных затрат на капитал, если бы не изменялась стоимость использования собственного капитала. Но собственники, рассматривая увеличение долгового финансирования как свидетельство увеличения риска, требуют увеличения доходности инвестированных средств. Вследствие чего стоимость собственного капитала возрастает ровно настолько, чтобы «поглотить» выгоды от более высокого левериджа фирмы.

М. Миллер в работе [5], которая была опубликована более чем 30 лет после появления теории индиферентности структуры капитала, изложил свое ви-

дение ее применимости к деятельности банков. Его аргументы сводятся к тому, что основное отличие между нефинансовыми корпорациями и банками состоит в том, что последние используют депозиты до востребования (demand deposits). При этом депозиты до востребования являются высоколиквидными, низко рисковыми, а значит и стоимость их использования относительно низкая. Такие характеристики сделали бы этот инструмент финансирования достаточно привлекательным и для фирм, если бы он был им доступным, и не повлияли бы на обоснование выдвинутых положений. Из этого М. Миллер заключает, что в условиях совершенного рынка и при других исходных предпосылках, нет оснований считать, что положения теории неприменимы для банков. Этот вывод позволяет в определенной степени поставить под сомнение необходимость государственного регулирования достаточности капитала банков.

Теория Ф. Модильяни и М. Миллера является теорией, в которой основные положения имеют четкие доказательства, формализуются в виде конкретных математических соотношений. Однако эта теория содержит предпосылки, которые делают ее истинной в условиях слишком идеализированной экономики, не имеющей ничего общего с экономической реальностью. Определенные ограничения применения теории структуры капитала Ф. Модильяни и М. Миллера стали толчком к разработке новых теорий структуры капитала, которые все же обосновывали наличие оптимальной структуры капитала фирмы. Наиболее известными теориями оптимальной структуры капитала являются:

- компромиссная теория структура капитала;
- теория структуры капитала с учетом асимметричности информации;
- теория структуры капитала с учетом агентских конфликтов.

Компромиссная теория структуры капитала. Много дискуссий по выбору оптимальной структуры капитала возникают из-за налогового щита. Этот эффект обусловлен разным налогообложением доходов на собственный и заимствованный капитал. Поскольку налоговым законодательством большинства стран предполагается, что процентные платежи подлежат вычету из величины налогооблагаемой прибыли при определении корпоративного налога на прибыль, а дивиденды не подлежат, то замещение собственного капитала заемным обеспечивает возможность увеличения доходов на каждую денежную единицу авансированного собственного капитала, что создает условия для роста стоимости фирмы. Таким образом, владельцы могли бы отдавать предпочтение формированию капитала фирмы даже полностью за счет заемного капитала. Это полностью применимо к банкам, поскольку выплаты доходов его собственникам подлежат налогообложению, а выплаты процентов вкладчикам не облагаются.

Однако увеличение доли заемного капитала приводит к росту риска банкротства фирмы. Если для акционеров рост риска компенсируется увеличением доходности авансированного капитала, то для многих других заинтересованных сторон (кредиторы, менеджеры, работники, поставщики ресурсов), доходы которых связаны с деятельностью фирмы, такая компенсация автоматически не возникает, а обусловленное этим изменение их поведения приводит к возникновению дополнительных расходов фирмы. Эти дополнительные издержки получили название расходов от финансовых затруднений (cost of financial distress). Применительно к банку расходы от фи-

нансовых затруднений включают расходы банкротства, т.е. затраты связанные с обеспечением быстрой трансформации активов банка в деньги, которые необходимы для удовлетворения требований вкладчиков, и остаток которых может быть возвращен акционерам банка. Расходы от финансовых затруднений также включают потерю стоимости банка, которая является результатом восприятия, что банкротство может быть неизбежным, даже если в конечном итоге его реально можно избежать. Так, например, квалифицированные работники могут покинуть банк, другие банки могут отказать в межбанковских кредитах, вкладчики потребовать либо возврата депозитов, либо повышения процентных ставок. Все эти соображения позволили утверждать, что существует оптимальная структура капитала фирмы, в том числе и банка. Определяется оптимальная структура капитала таким соотношением собственного и заемного капитала банка, «при котором налоговые выгоды от дополнительного заемного капитала только компенсируют увеличение расходов от ожидаемых финансовых затруднений» [11, р. 395].

Следуя логике компромиссной теории капитала, можно видеть, что финансовый рынок способен сформировать определенные требования к достаточности капитала. При этом, в отличие от требований регулятора, санкции за отклонения от рыночных требований к капиталу действуют в обе стороны, в том смысле, что стоимость банка будет снижаться не только в том случае, если у банка слишком мало собственного капитала, но и тогда, когда банк имеет его слишком много [11, р. 395].

Теория структуры капитала с учетом асимметричности информации. В целом теория асимметричной информации исходит из того, что менеджеры предприятия или инсайдеры обладают особой, доступной только им, информацией о возможных уровнях прибыли или имеющихся инвестиционных возможностях. Менеджеры могут использовать структуру капитала предприятия для того чтобы сигнализировать (передавать) эту информацию финансовому рынку. Согласно модели С. Росса [6], инвесторы воспринимают более высокий уровень использования заемного капитала как сигнал доверия к менеджменту фирмы. Таким образом, привлечение заемного капитала является хорошей новостью для рынка.

Эмиссия акций, которая приводит к снижению левериджа фирмы, рассматривается финансовым рынком как негативный сигнал. Если менеджеры фирмы уверены в хороших перспективах и росте прибыли, то это не в интересах текущих собственников делиться будущими дивидендами с новыми собственниками, лучше прибегнуть к долговому финансированию. Поэтому рынок воспринимает известие о выпуске акций как свидетельство не очень радужных перспектив фирмы.

Главными выводом из этой теории является то, что стоимость фирмы, ее прибыльность и уровень использования заемного капитала являются положительно взаимосвязанными.

Развивая эти идеи, С. Майерс и Н. Мажлуп [7] предложили теорию субординированных источников (pecking order theory), в рамках которой обосновали определенную приоритетность использования различных источников формирования капитала фирмы. С учетом информационной асимметрии фирмы прежде всего будут использовать внутренние источники для финансирования инвестиционных проектов, затем заемный капитал и, как последнее средство, эмиссию акций.

Дополнительное подтверждение теории субординированных источников получает, если принять во внимание трансакционные издержки, связанные с использованием того или иного источника капитала. Применительно к банкам, действительно, минимальные трансакционные издержки связаны с использованием нераспределенной прибыли для увеличения капитала, относительно низкие связаны с привлечением депозитов и наибольшие сопровождают эмиссию акций. В свете этой теории банку следует быть готовым к ситуации, когда возникнет острая потребность в дополнительном капитале, например, для покрытия непредвиденных убытков или выдачи незапланированных заранее крупных кредитов не нарушая норматива максимального размера кредитного риска на одного контрагента (Н7) или норматива больших кредитных рисков (Н8) [2]. Лучшим решением для банков было бы наличие некоторого буфера в виде дополнительного собственного капитала.

Заметим, что формирование буферного капитала с постепенным увеличением его величины от 0,625% до 2,5% активов банка взвешенных с учетом риска предусматривается новой международной концепцией регулирования банковской деятельности Базель III, которая сформировалась с учетом осмысления причин последнего мирового финансового кризиса 2008 года. Использование буферного капитала в условиях системного кризиса позволит банкам сохранить устойчивость и не допустить снижения норматива достаточности капитала ниже минимально допустимого. При последующей стабилизации ситуации в банковской секторе, банки обязаны восстановить буферный капитал за счет чистой прибыли. Можно видеть, что принятие такой регуляторной нормы соответствует рекомендациям теории субординированных источников.

Теория структуры капитала с учетом агентских конфликтов. Эта теория разработана М. Дженсеном и В. Меклингом [5]. Теория исходит из того, что заемный капитал рассматривается как необходимый механизм, благодаря которому уменьшается конфликт между собственниками и менеджерами. Достоверность приведенного положения обосновывается с помощью трех наиболее важных аргументов. Во-первых, как показал М. Дженсен, большой свободный поток денежных средств фирмы приводит к увеличению вероятности плохого выполнения менеджерами своих функций, а финансирование за счет долга уменьшает величину «свободного» денежного потока, поступающего в распоряжение менеджеров фирмы. Это объясняет, почему фирмы, которые имеют достаточно большие свободные денежные потоки, как правило, характеризуются и более значительной долей заемного капитала.

Во-вторых, М. Харрис и А. Равив [13] пришли к выводу, что заемный капитал должен рассматриваться как механизм, требующий ликвидации фирмы в случае, когда ее денежные потоки являются слишком маленькими по сравнению с аналогичными фирмами, хотя менеджеры могут всегда стремиться продолжать операционную деятельность фирмы, даже если для владельцев было бы лучше ее прекратить.

В-третьих, стремление менеджеров построить собственную империю часто приводит к принятию и реализации проектов с отрицательным значением чистой дисконтированной стоимости, лишь бы не увеличивать дивиденды, и расширить сферу своей власти. Более высокий уровень использования заемного капитала позволяет преодолеть тенденцию нерационального использования капитала менеджментом компании. Несмотря на увеличение расходов по

обслуживанию заемного капитала, денежные потоки и прибыль корпораций при увеличении уровня заемного капитала увеличиваются.

Финансирование предприятия за счет использования заемного капитала вызывает также агентский конфликт другого типа: конфликт между владельцами акций и владельцами заемного капитала. На предприятиях с высокой долей заемного капитала, у владельцев предприятий возникают стимулы подталкивать менеджеров к реализации более рискованных проектов. Поскольку ответственность акционеров ограничивается их вкладом в уставный фонд, то они несут относительно меньшие потери благосостояния в случае неудачного завершения проекта, в то же время они получают все доходы в случае удачной реализации проекта. С другой стороны, кредиторы никогда не получают больше того, что обусловлено в договоре. В результате кредиторы, используя определенные механизмы реализации власти, могут заставлять менеджеров проводить консервативную политику в отношении выбора инвестиционных проектов и направлений деятельности.

Рассмотренные виды агентских конфликтов возможны и в деятельности банков. Более низкая доля собственного капитала в пассивах банка дисциплинирует менеджеров банка, создавая стимулы для более тщательного мониторинга выданных кредитов с тем, чтобы обеспечить требуемый собственниками уровень доходности. Что касается конфликта интересов между собственниками и вкладчиками, то его снижению, наоборот, способствует увеличение доли собственного капитала банка. Таким образом, оптимальная структура капитала банка призвана сбалансировать интересы его собственников, менеджеров и вкладчиков.

Необходимо отметить, что деятельность банков отличается от деятельности большинства других фирм не только наличием достаточно жесткой системы регулирования их капитала, но и наличием сетки безопасности (safety net), подобно той, которая спасает жизнь акробата во время неожиданного падения. В литературе под этим термином понимают все создаваемые государством институты и механизмы, которые способствуют повышению безопасности и устойчивости банковской системы, помимо непосредственного регулирования деятельности банков и механизмов принуждающих к выполнению установленных нормативов. Таким образом, сетка безопасности включает систему страхования депозитов, рефинансирование коммерческих банков центральным банком, как кредитором последней инстанции, предоставление государственных гарантий и т. д. Такая сетка безопасности способствует снижению расходов от возможных финансовых трудностей, если не устраняет их полностью, а также значительно уменьшает остроту конфликта интересов между вкладчиками и собственниками банка. Поэтому, исходя из положений соответствующих теорий, можно ожидать, что наличие сетки безопасности ослабит требования рынка к банковскому капиталу и в среднем приведет к снижению его относительной величины. В работах [11; 14] как эмпирическое подтверждение этому приводится динамика соотношения капитала и активов банков США начиная с 1840 г. и до середины 90-х годов прошлого века. Ученые отмечают, что существенные снижения этого показателя совпадают во времени с принятием мер по развитию сетки безопасности в США.

Выводы. Проведенный анализ показывает, что логика рассмотренных основных теорий структуры капитала, обосновывающих существование оптимальной структуры капитала для нефинансовых корпора-

ций, в целом применима и к коммерческим банкам. Оптимальная структура капитала индивидуальна для каждого банка и является результатом учета многих факторов, поиска согласования интересов различных заинтересованных лиц, влияющих на его развитие (собственников, менеджеров, клиентов, регулятора). Оптимальная доля собственного капитала может оказаться выше той, которая обеспечивает выполнение минимальных требований регулятора. Эмпирическим подтверждением этому и служит, например, тот факт, что в целом по банковской системе Украины длительное время наблюдается значительное превышение норматива достаточности капитала банка.

Возможно также, что формирование оптимальной структуры капитала некоторым банком привело бы к нарушению им установленных нормативов. Следовательно, банк был бы вынужден отклониться от оптимальной структуры и удовлетворить требования регулятора на минимально возможном уровне. Такой банк можно было бы назвать сверхкапитализированным с точки зрения рынка, но не регулятора. В то же время эффективный рынок обязательно отреагировал бы на использование таким банком субоптимальной структуры капитала, снижая рыночную стоимость его акций. Очевидно, менеджеры, для того чтобы компенсировать потери рыночной стоимости акций, вынуждены были бы идти на более доходные и более рискованные операции. Такая деятельность приводила бы к изменению оптимальной структуры капитала банка и продолжалась до тех пор, пока оптимальная структура капитала не совпала бы с той, которая необходима для выполнения минимальных требований регулятора. Банк находился бы в ситуации, когда требования со стороны рынка и минимальные требования регулятора совпадают. Таким образом, требования регулятора не являются непреодолимым ограничением для формирования оптимальной структуры капитала банка. Подтверждение данной гипотезы требует дальнейших эмпирических исследований.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК:

1. Основні показники діяльності банків України / Національний банк України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id=36798.
2. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні. Затверджена Постановою Правління Національного банку України від 28.08.2001 № 368 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01>.
3. Модильяни Ф. Сколько стоит фирма? Теорема MM. / Модильяни Ф., Миллер М. – М. : Дело, 2001. – 272 с.
4. Miller M. Do the M & M propositions apply to banks? / Merton H. Miller // Journal of Banking & Finance. – 1995. – No. 19. – P. 483-489.
5. Jensen M.C. Theory of firm managerial behavior, agency costs and owners structure / Michael c. Jensen and William H. Mecklin // Journal of Financial Economics. – 1976. – No. 3. – P. 305-360.
6. Ross S. The Determination of Financial Structure: The Incentive-Signalling Approach / Stephen A. Ross // The Bell Journal of Economics. – 1977. – Vol. 8. – No. 1. – P. 23-40
7. Myers S. Corporate financing and investment decisions when firms have information that investors do not have / Myers S., Majluf N. // Journal of Financial Economics. – 1984. – No. 13. – P. 187-221.
8. Orgler Y. Implications of Corporate Capital Structure Theory for Banking Institutions /Yair E. Orgler and Robert A. Taggart, Jr. // Journal of Money, Credit and Banking. – 1983. – Vol. 15. – No. 2. – P. 212-221.
9. Saunders A. Ownership Structure, Deregulation, and Bank Risk Taking /Anthony Saunders, Elizabeth Strock and Nickolaos G. Travlos // The Journal of Finance. – 1990. – Vol. 45. – No. 2. – P. 643-654.
10. Shrieves R. The relationship between in commercial banks / Ronald E. Shrieves and Drew Dahl // Journal of Banking and Finance. – 1992. – No.16. – P. 439-457.

11. Berger A. The role of capital in financial institutions / Allen N. Berger, Richard J. Herring, Giorgio P. Szegö // Journal of Banking & Finance. – 1995. – No 19. – P. 393-430.
12. Peura S. Optimal Bank Capital With Costly Recapitalization / Peura, Samu and Keppo, Jussi // Journal of Business. – 2006. – Vol. 79. – P. 2163-2201.
13. Harris M. Capital structure and the informational role of debt / Harris M., Raviv A // Journal of Financial Economics. – 1990. – No 45. – P.321-349.
14. Kaufman G. Capital in Banking: Past, Present and Future / George G. Kaufman // Journal of Financial Services Research. – 1991. – No. 5. – P. 385-402.

УДК 336.767:368.

Говорушко Т.А.

*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри обліку, фінансів та підприємницької діяльності
Національного університету харчових технологій*

Данченко Ю.В.

*студент
Національного університету харчових технологій*

ФІНАНСОВА ОЦІНКА ЯКОСТІ РОЗМІЩЕННЯ КОШТІВ СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ В ПРОЦЕСІ ВИХОДУ НА ВІТЧИЗНЯНИЙ ФОНДОВИЙ РИНОК

Розглянуто основні теоретичні підходи та показники фінансової оцінки якості розміщення коштів страхових компаній в процесі здійснення інвестиційної діяльності. Запропоновано шляхи підвищення якості розміщення коштів страхових компаній на основі запровадження комплексної методології фінансової оцінки інвестиційної діяльності страховика на фондовому ринку України.

Ключові слова: інвестиційна діяльність страхової компанії, інвестування, фінансові інвестиції, фондовий ринок, фінансова оцінка якості розміщення коштів.

Говорушко Т.А., Данченко Ю.В. ФИНАНСОВАЯ ОЦЕНКА КАЧЕСТВА РАЗМЕЩЕНИЯ СРЕДСТВ СТРАХОВЫХ КОМПАНИЙ В ПРОЦЕССЕ ВЫХОДА НА ОТЕЧЕСТВЕННЫЙ ФОНДОВЫЙ РЫНОК

Рассмотрены основные теоретические подходы и показатели финансовой оценки качества размещения средств страховых компаний в процессе осуществления инвестиционной деятельности. Предложены пути повышения качества размещения средств страховых компаний на основе внедрения комплексной методологии финансовой оценки инвестиционной деятельности страховщика на фондовом рынке Украины.

Ключевые слова: инвестиционная деятельность страховой компании, инвестирование, финансовые инвестиции, фондовый рынок, финансовая оценка качества размещения средств.

Govorushko T.A., Danchenko Y.V. FINANCIAL EVALUATION OF QUALITY DISTRIBUTION OF FUNDS INSURANCE COMPANIES IN THE PROCESS OF WORKING ON DOMESTIC STOCK MARKET

The main theoretical approaches and indicators for evaluating the quality of financial investments of insurance companies in the process of investment. Ways of improving the quality of the placement of insurance companies based on the introduction of a comprehensive financial evaluation methodology insurer investment in the stock market of Ukraine.

Keywords: investment activities of insurance companies, investment, financial investment, the stock market, financial evaluation the quality of placement of funds.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку вітчизняного страхового ринку характеризується стабільним нарощенням обсягів страхових операцій, покращенням його якісних характеристик і посиленням конкуренції серед страхових компаній. Враховуючи тісний взаємозв'язок між рівнем конкуренції на страховому ринку і рівнем збитковості страхових операцій, – чим вище рівень конкуренції на страховому ринку, тим меншим є рівень прибутку страховика від здійснення його основного виду діяльності, – все більш актуальним постає питання про реалізацію інвестиційних можливостей страховика. Ключовим елементом сприяння сталого розвитку страхових компаній є вирішення проблеми розміщення коштів в інструменти належної якості, що забезпечать не лише задоволення потреб акціонерів компанії та власників страхових полісів, а й належну ефективність функціонування самої компанії та її сталий і прогресивний розвиток в процесі інвестиційної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Рішенню цих питань присвячено праці зарубіжних і вітчизняних науковців, а саме: В. Базилевича, О. Барановського, О. Гаманкової, С. Осадця, Н. Ткаченко,

В. Фурмана, Г. Марковіца, У. Шарпа, С. Розенберга, Л. Дж. Гітмана та ін. Проте у роботах дослідників детально не розглядаються аспекти фінансової оцінки якості розміщення коштів страхових компаній в фінансові інструменти, що є особливо актуальною проблемою в сучасних умовах розвитку фондового ринку України. Науковий пошук різноаспектних підходів до аналізу та оцінки якості розміщення коштів страхових компаній, як правило носить фрагментарний, а не фундаментальний та комплексний характер. Актуальність подолання зазначених проблем закономірно привертає увагу до необхідності системного вивчення підходів до фінансової оцінки якості розміщення коштів страхових компаній в науковому і практичному аспектах.

Постановка завдань. Метою статті є дослідження теоретико-методичних проблемних питань фінансової оцінки якості розміщення коштів страхових компаній в фінансові інструменти фондового ринку України. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити ряд завдань, що стосуються визначення основних підходів та показників фінансової оцінки якості розміщення коштів страховика та розробки

загальної комплексної схеми прийняття рішення щодо розміщення фінансових ресурсів страхової компанії на сучасному фондовому ринку України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ключовою особливістю страхового бізнесу є інверсійний характер його функціонування (отримання страхової премії передую настанню страхового випадку), який створює умови для акумулювання значних за обсягом фондів грошових коштів і їх максимально ефективного використання з метою отримання додаткового прибутку.

У зв'язку з цим інвестиційна функція страховика стає в один ранг за своєю важливістю з основною діяльністю страхових компаній. Саме вона передбачає вкладення тимчасово вільних коштів страховика в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності з метою отримання прибутку.

Основним джерелом отримання прибутку для страхової організації більшості цивілізованих країн є не стільки збір страхових платежів, а власне інвестиційна діяльність, тобто вкладання частини тимчасово вільних коштів резервного страхового фонду в прибуткові науково-технічні проекти, комерційні угоди та різноманітні цінні папери. В той час як переважна більшість вітчизняних страховиків заробляють кошти безпосередньо на страхових операціях і задовольняються низькодохідними інвестиційними інструментами, такими як депозити.

В сучасних умовах стрімкого розвитку вітчизняного фондового ринку страховикам варто зосередити увагу на розширенні інвестиційної діяльності компанії. Однак кількісне розширення напрямків розміщення коштів страховою компанією є не завжди можливим у зв'язку з обмеженим рівнем фінансових ресурсів, в такому разі на перше місце виходить якісна складова. В даному контексті страховик повинен дослідити фінансову доцільність інвестиційної програми на основі критерію якості.

Більшість сучасних підходів до фінансової оцінки якості розміщення коштів умовно можна розділити на такі групи:

1. Методи оцінки ефективності розміщення коштів за допомогою співвідношення грошових надходжень (позитивних потоків) з витратами (негативними потоками). Цей підхід на сьогодні є традиційним.

2. Облікові підходи до оцінки результатів діяльності, що здійснюються на основі бухгалтерської звітності. Методи оцінки розміщення коштів за бухгалтерською звітністю частково використовуються у нас, але рентабельність розраховується тільки балансова, за прибутком або приростом прибутку, що надходить як результат від розміщення коштів.

3. Методи оцінки ефективності розміщення коштів, що ґрунтуються на теорії часової вартості грошей.

Основні показники фінансової оцінки якості розміщення коштів за традиційним та обліковим підходом представлено у вигляді таблиці 1.

Досліджуючи зарубіжний досвід напрямків розміщення грошових коштів страхових компаній, можна виділити пріоритетність вкладання в цінні папери, а саме: державні та муніципальні облігації, казначейські векселі, корпоративні облігації, іменні облігації, депозитні сертифікати, акції та ін.

Враховуючи національні особливості розміщення активів страховиків, можна виділити кілька ключових закономірностей їхнього інвестування:

- страхові компанії з ризикового страхування значною мірою утримують свої вільні грошові кошти в ліквідних активах, зокрема в готівці або акціях;
- для компаній зі страхування життя характерним в основному є надання позик і вкладання коштів у фінансові інструменти з фіксованою доходністю, зокрема різного виду облігації. Оскільки ануїтетні виплати за борговими зобов'язаннями страховика можуть бути синхронізовані зі сплатою регулярних платежів за облігаціями.

Для страховиків з ризикового страхування первинне значення має наявність грошей для виплати страхового відшкодування. Це потребує, щоб інвестиції вкладалися на порівняно короткі терміни або щоб їх можна було легко перетворити на гроші. Крім того деякі страхові претензії, наприклад, претензії зі страхування відповідальності, можуть протягом тривалого часу залишатися неоплаченими повністю. У зв'язку з цим інвестиції можуть залишатися, але вони мають зберігати свою реальну вартість та приносити дохід, який накопичувався б для подальшої кінцевої виплати відшкодування.

Розглянемо підходи до оцінки якості розміщення коштів у найбільш поширені цінні папери, а саме облігації та акції, враховуючи особливості формування їх грошових потоків.

Показники оцінки якості розміщення коштів у облігації систематизовано та представлено в таблиці 2.

Показники оцінки якості розміщення коштів у акції систематизовано та представлено в таблиці 3.

Враховуючи реалії сучасного розвитку фондового ринку в Україні та процеси євроінтеграції, необхідним є запозичення зарубіжного досвіду щодо фінансової оцінки якості розміщення коштів в контексті обґрунтування доцільності купівлі чи продажу того чи іншого цінного паперу з метою формування оптимального портфеля цінних паперів страховою ком-

Таблиця 1

Показники фінансової оцінки якості розміщення коштів за традиційним та обліковим підходом*

Метод	Показник	Формула	Характеристика
Традиційні методи оцінки	а) коефіцієнт ефективності інвестування	$E_g = \Sigma N / \Sigma K$	Відношення суми середньорічних грошових надходжень (ΣN) до суми інвестованих коштів (ΣK). Допустиме значення $E_g \geq 1$
	б) період окупності інвестицій	$P_O = \Sigma K / \Sigma N$	Час, за який недисконтовані надходження перевищать недисконтовані інвестиції. Тобто це кількість років, необхідних для заміщення стартових витрат. Чим менше значення періоду окупності тим вищий рівень ефективності.
Облікові методи оцінки	а) балансова рентабельність інвестицій	$R_b = D_g / \Sigma K$	Відношення середньорічного доходу підприємства (D_g) до суми інвестованих коштів (ΣK). Визначає рівень доходу на кожному одиницю капіталовкладень.
	б) чиста рентабельність інвестицій	$R_p = (D_g - PP) / \Sigma K$	Відношення середньорічного доходу підприємства (D_g) за вирахуванням податкових та відсоткових платежів (PP) до суми інвестованих коштів (ΣK). Визначають рівень прибутку на кожному одиницю капіталовкладень.

* власна розробка автора

Таблиця 2

Показники оцінки якості розміщення коштів в облігації*

Підхід	Показник	Формула	Характеристика
На основі оцінки реальної вартості облігації	Оцінка якості інвестування у відсоткові облігації	$PV = \sum D_0 / (1+r)^n + \sum N_0 / (1+r)^n$	де D_0 – сума відсотків по облігації за кожен рік, грн.; N_0 – номінальна вартість облігації, грн.; r – середня ставка доходності на ринку або дисконтна ставка; n – число періодів, які залишилися до погашення облігації.
	Оцінка якості інвестування у безвідсоткові облігації	$PV = \sum N_0 / (1+r)^n$	
На основі оцінки доходності від розміщення коштів у облігації	Купонна доходність (D_k)	$D_k = D * 100\% / N$	де D – річний купонний дохід, грн.; N – номінальна ціна облігації, грн.
	Поточна доходність (D_p)	$D_p = D * 100\% / PV_0$	де PV_0 – ціна, за якою була придбана облігація інвестором, грн.
	Кінцева доходність (D_k)	$D_k = (D \pm PV/n) * 100\% / PV_0$	де PV – приріст або збиток капіталу, який дорівнює різниці між ціною реалізації (номіналом) та ціною купівлі облігації інвестором, грн.; n – кількість років обігу облігації.
	Доходність (d) облігацій з нульовим купоном	$d = [(PV_1 - PV_0) / PV_0] * 365 * 100\% / t$	де PV_0 – ціна покупки облігацій, у процентах до номіналу, або в грн.; PV_1 – ціна продажу облігацій, у процентах до номіналу, або в грн.; t – кількість днів із дня покупки до продажу облігацій.
	Очікувана прибутковість по облігаціям (R_0)	$R_0 = 1 / [(PV_0 / N)^{1/n}] - 1$	де PV_0 – ціна покупки облігацій, у процентах до номіналу, або в грн.; N – номінальна ціна облігації, грн.; n – кількість років обігу облігації.

* власна розробка автора

Таблиця 3

Показники оцінки якості розміщення коштів у акції*

Підхід	Показник	Формула	Характеристика
На основі оцінки реальної вартості акції	Оцінка акцій з постійними дивідендами	$P_0 = D / K_s$	де D – річний дивіденд; K_s – ставка доходності акції.
	Оцінка акцій з постійним приростом дивідендів (Модель Гордона)	$P_0 = D_1 / (K_s - g)$	де D_1 – сподіваний дивіденд на акцію через рік $D_1 = D_0(1+g)$; g – темп приросту дивідендів.
	Оцінка акцій з непостійним приростом дивідендів	$P_0 = \sum [D_n / (1+K_s)^n]$	де D_n – сподіваний щорічний дивіденд на акцію.
На основі оцінки доходності від розміщення коштів у акції	Ставка дивіденду (d_c)	$d_c = D * 100\% / N$	де D – величина річних дивідендів, що виплачуються, грн.; N – номінальна ціна акції, грн.
	Поточна доходність акцій – рендит (d_T)	$d_T = D * 100\% / P$	P – ціна придбання акції, грн.
	Поточна ринкова доходність (d_p)	$d_p = D * 100\% / P_0$	P_0 – поточна ринкова ціна акції, грн.
	Кінцева доходність акції (d_k)	$d_k = [(D \pm DP/n) * 100\%] / P$	де D – величина дивідендів, виплачених в середньому за рік, грн.; DP – приріст або збиток капіталу інвестора, що дорівнює різниці між ціною продажу та ціною придбання акції, грн.; n – кількість років, протягом яких інвестор володів акціями. Може використовуватися в тому випадку, якщо інвестор продав акцію або планує її продати за ціною, відомою йому.
	Сукупна доходність (d_c)	$d_c = \sum (D_i + DP) * 100\% / P$	де D_i величина дивідендів, виплачених в i -тому році, грн. Показник є узагальнюючим показником ефективності вкладень інвестора в покупку акцій.
Річна доходність (d)	$d = [(P_1 - P_0) / P_0] * 365 * 100\% / t$	У випадку, коли інвестор не бажає отримувати поточних доходів у вигляді дивідендів, він отримує дохід від приросту курсової вартості акцій (показник річної доходності). де P_0 – ціна покупки акції, у процентах до номіналу, або грн.; P_1 – ціна продажу акції, у процентах до номіналу, або грн.; t – кількість днів із дня покупки до продажу акцій.	

* власна розробка автора

панією, забезпечуючи максимізацію прибутку від інвестиційної діяльності страховика.

В межах традиційного підходу історично сформувалися дві паралельні концепції щодо принципів і джерел збору та обробки інформації як підґрунтя для прийняття рішень про доцільність інвестування в ті чи інші цінні папери, а саме: фундаментальний і технічний аналіз [1, с. 21].

Як технічний, так і фундаментальний аналізи інвестиційної привабливості цінних паперів не розв'язують відокремлено один від одного задачі управління інвестиційним портфелем. В наслідок цього виникає об'єктивна необхідність поєднання найкращих методів і методик цих двох паралельних підходів до рішення задачі оптимального розміщення фінансових ресурсів на фондовому ринку України.

Загальну схему прийняття рішення щодо розміщення фінансових ресурсів на вітчизняному фондовому ринку представимо у вигляді трьох аналітичних блоків: фільтрація, оптимізація та оперативне управління портфелем цінних паперів.

Блок фільтрації призначений для зменшення розмірності задачі оптимізації структури портфеля цінних паперів. Його наявність в схемі прийняття рішення об'єктивно обумовлена тим, що на сучасному фондовому ринку України значна частина цінних паперів, які знаходяться в обігу і доступні для інвестування, залишаються ще на стадії «недозрілості», що не дозволяє в повній мірі застосувати до них формальні методи та методики аналізу. Запобігаючи цьому, такі цінні папери необхідно «відфільтрувати». Через «фільтр» пройдуть тільки ті цінні папери, які, згідно з обраними аналітиком цілями, можуть бути об'єктивно проаналізовані. Основу цього блоку складає модель «Рейтинг-фільтр».

Модель «Рейтинг-фільтр» дозволяє, використовуючи об'єктивну фінансово-економічну інформацію, відсіяти ті цінні папери, курсова вартість яких не відповідає їх внутрішній вартості (балансовій вартості) згідно бухгалтерської звітності підприємства – емітента [1, с. 55].

Внутрішня вартість фінансової інвестиції – це розрахунковий показник, а тому він залежить від тієї аналітичної моделі, на базі якої проводяться обчислення.

Якщо внутрішня вартість цінного паперу, що її розраховано потенційним інвестором, є вищою за поточну ринкову ціну, то такий папір вигідно в даний момент придбати, оскільки його недооцінили на ринку. Якщо з погляду конкретного учасника ринкова ціна цінного паперу перевищує його внутрішню вартість, то немає сенсу купувати такий папір, оскільки його ціну завищено. Водночас таке співвідношення ціни та вартості вказує на те, що його вигідно продати, коли він уже є в портфелі інвестора. Якщо ринкова ціна та внутрішня вартість цінного паперу збігаються, то це означає, що операції спекулятивного характеру (з метою одержання доходу від різниці між ціною продажу та купівлі) навряд чи можливі.

У сучасній економічній літературі існують різні підходи до визначення внутрішньої вартості фінансових інструментів, але на практиці найбільш поширеною є фундаменталістська теорія, згідно з якою внутрішня вартість цінних паперів розраховується за формулою, запропонованою Дж. Вільямсом ще 1938 року:

$$V(t) = \sum_{i=1}^{\infty} \frac{CF_i}{(1+d)^i} \quad (1.1)$$

де $V(t)$ – внутрішня вартість цінних паперів у момент t ;

CF_i – очікуваний потік відсоткових виплат за цінним папером в i -й період ($i=1, n$);

d – прийятна або очікувана дохідність цінного паперу (норма прибутку).

З метою оптимізації розміщення коштів другим рівнем відбору цінних паперів може стати модель оцінки дохідності капітальних активів (Capital Asset Pricing Model = CAPM). Авторами моделі є американські економісти В. Шарп, Дж. Лінтнер, Дж. Моссін. Вона побудована на тезі про те, що ціна окремих капітальних активів залежить від очікуваної рентабельності та ризику. Модель CAPM може стати в нагоді при прийнятті рішень про вкладання коштів в альтернативні фінансові інструменти.

Модель CAPM характеризує процес формування ринкової ціни окремих цінних паперів за умов досконалого ринку капіталів та з урахуванням систематичного ризику, який не підлягає диверсифікації і характеризує ризик можливих для інвесторів втрат внаслідок кон'юнктурних коливань, зміни процентних ставок, прийняття різного роду політичних рішень, інфляції тощо. Враховуючи природу цих ризиків, вважають, що їх неможливо зменшити на основі диверсифікації вкладень.

Модель оцінки капітальних активів (CAPM) можна уявити у вигляді очікуваної рівноважної рентабельності вкладень, яка дорівнює сумі безризикової процентної ставки та премії за ризик вкладень у певний актив, що визначається як добуток рівня систематичного ризику, властивого цьому активу, та середньоринкової премії за ризик:

$$CAPM (RA) = i + (RM - i) \cdot bA, \quad (1.2)$$

де CAPM (RA) – очікувана інвестором рентабельність капітальних активів за умови ринкової рівноваги.

Правило прийняття інвестиційних рішень, згідно з CAPM, має такий вигляд:

1. Слід вкладати кошти в ті інвестиції, прогнозована рентабельність яких є вищою, ніж рівноважна рентабельність, розрахована за CAPM.

2. За наявності багатьох альтернатив слід віддати перевагу тим, рентабельність яких найбільш відрізняється від рівноважної у бік збільшення [3, с. 124].

Оперативне управління портфелем цінних паперів пов'язане з можливістю застосування технічного аналізу та удосконалення системи менеджменту.

Усі методи технічного аналізу є спробами швидкого й відносно легкого прогнозування цін на підставі ринкової статистики минулих періодів.

Широкого поширення за кордоном набув технічний аналіз на основі плинної середньої. Плинна середня за тривалий період дає аналітику більше можливостей виявити зміну тенденції. Покладаючись на такий аналіз, багато інвесторів ринку купують акції, коли лінія плинної середньої за короткий період або лінія поточних цін сягне вище рівня плинної середньої за тривалий період, і позбавляються акцій, коли лінія фактичних цін або «короткої» плинної середньої стає нижчою за лінію плинної середньої за триваліший відрізок часу.

Фахівці, котрі спираються на технічний аналіз, не завжди досить точно передбачають ціни ринку цінних паперів на далеку перспективу. Довготермінове прогнозування зазвичай зумовлює необхідність додаткового залучення елементів фундаментального аналізу.

З метою удосконалення системи менеджменту страхової компанії, що забезпечить удосконалення оперативного управління інвестиційним портфелем

страховика, пропонується дотримуватися основних узагальнених умов, за яких варто розглядати доцільність придбання чи продажу цінних паперів. Так купувати цінний папір варто, якщо: інвестор має підстави вважати, що акції фірми продаються за значно заниженими цінами. Тобто, на думку інвестора, фірма-емітент коштує значно більше, ніж показує ринкова ціна її акцій; інвестор вважає, що фірма має сприятливі перспективи й можна очікувати значного стрибка ціни її акцій угору; якщо ціна акцій стабільно зростає й інвестор має підстави вважати, що ця тенденція ще довго зберігатиметься; інвестор вважає, що попри стабільну ринкову ціну акцій на них будуть виплачені високі дивіденди.

Можливість продажу акцій варто розглядати, коли: інвестор вважає, що акції переоцінено й можна очікувати падіння ринкових цін на них; інвестор вважає, що в фірми-емітента найближчим часом виникнуть серйозні фінансові проблеми; якщо спостерігається стала тенденція до падіння ринкової ціни акцій, і інвестор не має підстав сподіватися, що найближчим часом ціна стабілізується, а потім почне зростати; інвестор припускає, що на акції певної компанії будуть виплачені невисокі дивіденди й тому

вважає, що продавши ці акції, він зможе придбати інші цінні папери з вищою дохідністю.

Слід також пам'ятати, що падіння ціни сьогодні не є свідченням того, що певні цінні папери зовсім безнадійні у довготерміновій перспективі.

Висновки з проведеного дослідження. Використання комплексної методології фінансової оцінки якості розміщення коштів допоможе страховим компаніям у процесі прийняття рішень щодо доцільності вкладання коштів у фінансові інструменти фондового ринку України. За рахунок фільтрації, оптимізації та оперативного управління портфелем цінних паперів зменшується похибка неякісного розміщення коштів страховика. Дана модель дозволяє одержати додатковий прибуток від покращення ефективності інвестиційної діяльності та сформувати оптимальний портфель цінних паперів страхової компанії.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Глушечський В.В. Комплексна методика прийняття рішень щодо розміщення фінансових коштів на фондовому ринку України. – К.: КНЕУ, 2010. – 120 с.
2. Терещенко О.О. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання: навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2003. – 554 с.

УДК 336.228

Дзюрій О.І.
студентка

Львівського національного університету імені Івана Франка

Кміть В.М.

кандидат економічних наук,

доцент кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту

Львівського національного університету імені Івана Франка

ВПЛИВ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ НА РОЗВИТОК РЕАЛЬНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ

У статті розкрито суть і принципи реалізації податкової політики, визначено її вплив на розвиток реального сектора економіки України. Проведено розрахунки показника податкового навантаження на суб'єкти підприємництва за останні роки, виявлено причини його зміни. Здійснено оцінку вітчизняної податкової системи та її порівняння з податковими системами інших країн світу. За результатами проведеного аналізу розроблено рекомендації щодо напрямків вдосконалення податкової політики України.

Ключові слова: податки, податкова система, податкова політика, підприємництво, податкове навантаження.

Дзюрій Е.И., Кміть В.М. ВЛИЯНИЕ НАЛОГОВОЙ ПОЛИТИКИ УКРАИНЫ НА РАЗВИТИЕ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРА ЭКОНОМИКИ

В статье раскрыты сущность и принципы реализации налоговой политики, определено ее влияние на развитие реального сектора экономики Украины. Проведен расчеты показателя налоговой нагрузки на субъекты предпринимательства за последние годы, обнаружены причины его изменения. Осуществлена оценка отечественной налоговой системы и сравнение с налоговыми системами других стран мира. По результатам проведенного анализа разработаны рекомендации по поводу направлений совершенствования налоговой политики Украины.

Ключевые слова: налоги, налоговая система, налоговая политика, предпринимательство, налоговая нагрузка.

Dziurii O.I., Kmit V.M. INFLUENCE OF TAX POLICY IN UKRAINE ON DEVELOPMENT REAL SECTOR ECONOMY

The article presented essence and principles of tax policy, also determined its impact on the development of real sectors of economy of Ukraine. It was conducted calculation of tax burden on entrepreneurs for recent years and the reasons for its change were found out. It was made estimation of the national tax system and its comparing to the taxes systems of other countries of the world. On the basis of the conducted analysis it was made recommendations for areas of perfection of tax policy of Ukraine.

Keywords: taxes, tax system, tax policy, entrepreneurship, tax burden.

Постановка проблеми. Податкова система України характеризується частою зміною податкового законодавства, корупцією та фіскальністю. Як наслідок, податкове середовище українських підприємств характеризується невизначеністю, а податкове

навантаження є надмірним, що призводить до збитковості та/або «тінізації» діяльності суб'єктів господарювання.

Вплив податків на розвиток підприємництва в Україні відіграє важливе значення, оскільки за допо-

могою механізмом реалізації можна, як стримувати, так і стимулювати розвиток тої чи іншої галузі економіки, тому розгляд даної теми є актуальним та своєчасним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню податків присвячували свої праці науковці минулого та багато сучасних авторів. Теоретичну основу дослідження податкової системи та визначення оптимальних ставок податків сучасної економіки становлять праці класиків світової економічної думки: А. Сміта, Д. Рікардо, Дж.М. Кейнса, П. Семюелсона, А. Лафера та інших.

Важливість регулювання податкового навантаження на суб'єкти підприємництва підкреслюють і українські вчені. Серед вітчизняних дослідників цієї проблеми слід назвати І. Білу, О. Грін, Я. Дропу, О. Жукевич, О. Замасло, Ю. Іванова, В. Квасова, В. Корнуса, А. Крисоватого, М. Крупку, Л. Левовшко, М. Мельника, Н. Мочаліна, Г. Пенякову, О. Пономарьова, І. Приймак, І. Склярчук, А. Соколовську, З. Федоренко, В. Федосова та багатьох інших. Однак, враховуючи сучасний стан реального сектора економіки, можна зробити висновок, що даний напрям дослідження потребує подальшого вдосконалення.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є визначення впливу податкової політики на розвиток реального сектора економіки та оцінка впливу податкового навантаження на розвиток вітчизняних підприємств.

Предметом дослідження є вплив діючих ставок податків на показники діяльності вітчизняних суб'єктів господарювання, що дозволить приймати ефективні управлінські рішення щодо покращення їхнього фінансово-економічного стану.

Виклад основного матеріалу дослідження. Провідну роль у забезпеченні виконання державою функцій щодо регулювання економіки належить податкам.

Податкова політика як елемент системи державного регулювання підприємництва являє собою діяльність держави, що направлена на створення умов для функціонування підприємництва шляхом використання податкових важелів, для стимулювання або стримування розвитку національного виробництва [1].

Основними принципами податкової політики є фіскальна і економічна ефективність, соціальна справедливість. Саме через податкову політику держави відбувається становлення і розвиток податкової системи держави.

Обов'язковими якостями податкової системи є [2, с. 145]:

- максимально можлива для платників податків простота сплати податків;
- «соціальна справедливість» – порядок сплати податків повинен бути прогресивним, тобто особи, які одержують великі прибутки, мають, відповідно сплачувати податків більше, ніж особи з мінімальним або низьким обсягом прибутків;
- неможливість ухилення від сплати податків.

З метою задоволення інтересів держави та підтримки вітчизняного товаровиробника використовують певні види податкових ставок і податкових пільг. Податкові пільги надаються шляхом [3, с. 48]:

- податкового вирахування (знижки), що зменшує базу оподаткування до нарахування податку та збору;

- зменшення податкового зобов'язання після нарахування податку та збору;

- встановлення зниженої ставки податку та збору;
- звільнення від сплати податку та збору.

Встановлення пільг дозволяє державі регулювати народногосподарські пропорції, стимулювати роз-

виток потрібних економіці виробництв, регулювати інтенсивність накопичення капіталу, заохочувати науково-технічний прогрес, ділову активність підприємців і т. д. Однак, надаючи пільги платникам податків, держава може не добирати заплановані надходження до бюджету, а в деяких випадках пільговий режим дозволяє невиправдано ухилитися юридичним і фізичним особам від сплати податків.

Важливим фіскальним показником, який характеризує сукупний вплив податків на економіку країни загалом чи на окремих суб'єктів господарювання є податкове навантаження. У Податковому кодексі України (далі – ПКУ) [4], однак, немає чіткого тлумачення цього поняття.

Економічний зміст податкового навантаження на підприємство можна визначити як частку підприємницького доходу, яка вилучається державою у суб'єкта підприємництва через систему податків та зборів до бюджетів різного рівня або, іншими словами, ступінь впливу системи оподаткування на результати діяльності підприємства [5, с. 142].

Податкове навантаження (тиск) реалізується на таких чотирьох рівнях [6, с. 109-110]:

- *перший* – податковий тиск безпосередньо податкових важелів;

- *другий* – податковий тиск всієї сукупності податків, зборів і платежів;

- *третій* – використання механізму пільг платниками, надання пільгових кредитів, дотацій. При цьому податковий тиск переміщується з одних платників податків на інших.

- *четвертий* – використання податкової техніки, при якій посилюється податковий тиск на платника податку. Наприклад, авансові платежі, які передбачають сплату податку платником до моменту отримання результатів його господарської діяльності.

Податкове навантаження слід розрізняти на макrorівні (на рівні держави) та на мікрорівні (на рівні суб'єкта господарювання).

Показник податкового навантаження на макrorівні відображає ефективність податкової політики, тобто кількісно вимірює сукупний вплив податків, зборів та інших обов'язкових платежів на джерела їхньої сплати.

Найбільш об'єктивною є методика, яку застосовує Світовий банк [7] з метою міжнародних порівнянь рівня податків у країні.

Коефіцієнт податкового навантаження (Кп.н.) розраховується як відношення суми сплачених податків, включаючи обов'язкове відрахування на соціальне страхування, до валового внутрішнього продукту у ринкових цінах:

$$K_{п.н.} = \frac{\sum \text{податків} + \sum \text{відрах. на соц. страх}}{ВВП} \times 100\%, \quad (1)$$

За даною формулою (1) розрахуємо коефіцієнт податкового навантаження за 2013 рік:

$$K_{п.н.} 2013 = \frac{339,2 + 166,9}{1444} \times 100\% = 30,7\%, \quad (2)$$

Показники податкового навантаження в Україні за період 2008-2013 рр. наведено у таблиці 1. Слід відзначити, що рівень податкового навантаження в Україні за останні 6 років постійно змінювався. Якщо аналізувати тенденцію за 2011-2012 роки, то слід відмітити, що відбувалось зменшення податкового навантаження. Так, у 2012 році рівень бюджетного податкового навантаження становив 19,5%, що на 5% менше ніж у 2011 році та на 1,9% менше ніж у 2010 році. Це пов'язано, в першу чергу, зі зниженням ставки податку на прибуток з 23% у 2011 р до 21% у 2012 р. У 2013 році ставка податку на при-

Таблиця 1

Показники податкового навантаження в Україні*

Показники	Роки					
	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Податкові надходження до Зведеного бюджету України, млрд. грн.	227,2	208,1	234,5	334,7	274,7	339,2
ВВП, млрд. грн.	948,1	913,3	1094,6	1314	1408,9	1444
Рівень бюджетного податкового навантаження, %	24,0	22,8	21,4	25,5	19,5	23,5
Власні доходи пенсійного фонду, млрд. грн.	101,4	103,1	119,3	139,2	157,9	166,9
Податкове навантаження на працю, %	10,7	11,3	10,9	10,6	11,2	11,6
Рівень загального податкового навантаження, %	34,7	34,1	32,3	36,1	30,7	35,1

* Складено авторами на основі джерела: [8, 9].

буток становила 19%, однак, як свідчать розрахунки податкове навантаження зросло до 23,5%, що на 4% більше за показник минулого року. Таке явище може бути пов'язане зі спадом виробництва.

Динаміку податкового навантаження покажемо на рис. 1.

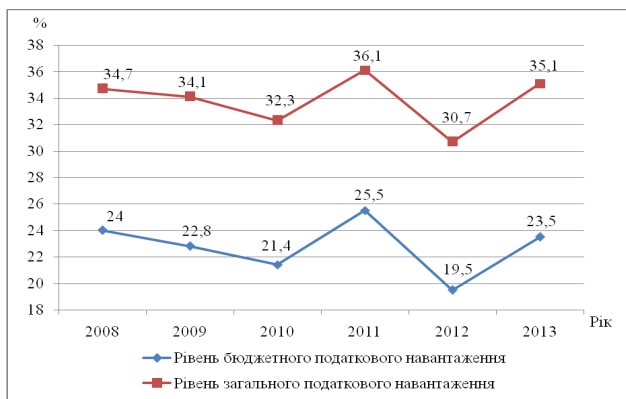

Рис. 1. Динаміка податкового навантаження на економіку України

Зменшення чи збільшення загального податкового навантаження можна здійснювати та тільки регулюванням розміру податкових ставок, а й шляхом збільшення чи зменшення обсягів податкових пільг для певних суб'єктів господарювання. Дослідження А. Лаффера підтверджує, що держава зобов'язана завжди проводити помірковану політику податкового тиску для забезпечення стабільних надходжень. Ця концепція спрямована на зменшення навантаження на суб'єктів оподаткування, а зростання надходжень до бюджету має здійснюватися за рахунок збільшення платників податків та розширення податкової бази [10, с. 113].

Розрахований показник враховує тиск, спричинений так званими «податками на працю» – внесками до соціальних фондів, які формують близько 10% податкового навантаження. З прийняттям ПКУ [4] їх були віднесено до неподаткових платежів.

Як бачимо прийняття ПКУ [4] не зменшило податкового тиску на вітчизняну економіку, а, навпаки, спричинило зростання цього показника до рівня 36,1%. Таким чином, середнє значення загального коефіцієнта податкового навантаження протягом досліджуваного періоду становило 33,8%. Таким чином, основний тягар оподаткування припадає на трудові ресурси.

Аналіз рівня податкового навантаження в Україні за допомогою даного коефіцієнта вказує на те, що він є досить низьким. За цим критерієм Україна знаходить-ся в одній групі з такими країнами як США (26,4%),

Японія (25,8%), Португалія (33,9%), Ірландія (28,4%), Австралія (31,5%), Туреччина (31,1%) [11]. Насправді ж такі дані не відповідають дійсності, а рівень податкового навантаження у 35,1% є значно заниженим.

Останнє пояснюється двома причинами [12, с. 14]:

Перша причина – офіційний ВВП в Україні – це приблизно лише половина реально одержаних у вітчизняній економіці господарських результатів. Це означає, з одного боку, приховуване недофінансування суспільних товарів і зниження відносного значення суспільного сектора господарства, а з іншого – наявність нерівномірного розподілу податкових зобов'язань між підприємствами і громадянами, які беруть участь у виробництві.

Друга причина – неврахування при обчисленні податкового коефіцієнта суми витрат, пов'язаних із справлянням податків. Використовувати обчислення податкового коефіцієнта з врахуванням цих витрат важко, проте воно б допомогло релієвно виявити причини незадоволення суб'єктів господарювання та громадян, адже пригнічують не стільки самі по собі суми сплачуваних податків, скільки їх чисельність, заплутаність податкового законодавства, надмірні складності, пов'язані з веденням обліку і розрахунком податкових зобов'язань.

Справжній рівень податкового навантаження в Україні складає 60-70% від отриманого доходу без урахування податкового навантаження на заробітну плату та собівартість продукції. Таке оподаткування є значно вищим, ніж у розвинених країнах світу, та негативно впливає на економіку нашої країни, а тому проблема надмірного податкового навантаження продовжує бути актуальною з початку здобуття незалежності і до тепер [13].

Ефективне функціонування податкової системи в державі залежить від оптимального розміру податкового навантаження на суб'єкти підприємництва.

Використовуючи дані щорічного дослідження групи Світового банку «DoingBusiness» [14] щодо сплати податків, зібрані з 185 країн, порівнюємо податкові системи у всьому світі та їх вплив на бізнес. Податкове навантаження в Україні та інших країнах світу подано у табл. 2. Найвища питома вага податків у ВВП у європейських країнах, зокрема у Франції та Італії. В Україні спостерігаємо тенденцію до зниження податкового навантаження з 57,1% у 2012 році, 55,4% у 2013 році до 54,9% за перший квартал 2014 року. Це пов'язано з удосконаленням системи оподаткування та зниженням ставок податку, зокрема ставки податку на прибуток підприємств з 21% у 2012 році, 19% у 2013 році до 18% у 2014 році.

Найменший рівень податкового навантаження характерний для Данії та Канади. Тут це зумовлено використанням податкової політики як засобу

створення сприятливих умов для діяльності промислових компаній, що потребує низького рівня оподаткування.

А. Крисоватий зазначає, що, якщо у Швеції величина податкового тягаря становить близько 55% ВВП, а в Україні коливається в межах 25-30%, то твердження, що податкове навантаження для шведів більше, ніж для українців, є помилковим, оскільки частка податків, що повертається населенню при перерозподілі доходів бюджету, для перших становить близько 85%, тоді як у нас вона не перевищує 30% [15, с. 56].

Таблиця 2
Податкове навантаження в Україні та країнах світу*

Країна	Податкове навантаження (Total Tax Rate), %		У порівнянні з Україною, %
	2012 рік	2013 рік	
Канада	28,8	26,9	-28,5
Данія	27,5	27,7	-27,7
Швейцарія	36,8	30,2	-25,2
Великобританія	37,3	35,5	-19,9
ПАР	33,1	33,3	-22,1
Іспанія	38,7	38,7	-16,7
Фінляндія	39,0	40,6	-14,8
Норвегія	41,6	41,6	-13,8
Польща	43,6	43,8	-11,6
Греція	46,4	44,6	-10,8
США	46,7	46,7	-8,7
Німеччина	46,7	46,8	-8,6
Австрія	53,1	47,5	-7,9
Австралія	47,7	47,5	-7,9
Чехія	49,1	49,2	-6,2
Японія	49,1	50,0	-5,4
Швеція	52,8	53,0	-2,4
Росія	46,9	54,1	-1,3
Україна	57,1	55,4	-
Бельгія	57,3	57,7	+2,3
Білорусь	62,8	60,7	+5,3
Китай	63,5	63,7	+8,3
Франція	65,7	65,7	+10,3
Італія	68,5	68,3	+12,9

* Складено авторами на основі джерела: [14].

Порівнюючи показник податкового навантаження України з іншими країнами з розвинутою ринковою економікою, можемо побачити, що даний показник у нашій державі є середнім. Проте зниження податкового навантаження є необхідною умовою виходу України з економічної кризи, що приведе до формування цілої низки позитивних зрушень в економічній і податковій сферах. Поступове зниження податкового навантаження на фізичних осіб сприятиме збільшенню заощаджень домогосподарств, підвищенню платоспроможного попиту населення, а отже розвиткові виробництва та збільшенню реальних доходів платників податків і, як наслідок, – зростання податкової бази.

Низька податкова вартість узгодження податків і простий механізм їх сплати здійснюють значний вплив на діяльність фірм. За показником «кількість платежів» у рейтингу PayingTaxes – 2013 [16] зафіксований значний прогрес: від 135 платежів у 2011 році до 28 у 2012 р. Так, для прикладу в Китаї се-

редньостатистичній фірмі доводиться робити лише близько трьох платежів у рік, що є найнижчим показником серед досліджуваних країн світу. У Сінгапурі доводиться проводити п'ять оплат, що також є однією з найнижчих вимог у світі.

Ще одним показником, що впливає на рейтинг податкової системи є кількість часу, що настається на сплату податків та зборів. І знову ж таки, Україна займає чи не останні позиції – за підрахунками середньому в нашій країні на адміністрування витрачається 491 годину протягом року, що 166 годин менше, ніж минулого року [16].

Пріоритетним завданням податкових реформ має стати перехід від переважно фіскального спрямування податкової політики, як інструменту мобілізації доходів до бюджету, до активації регулятивного потенціалу в напрямі стимулювання економічного розвитку, а запорукою ефективною податкової системи та необхідною умовою програм підтримки розвитку та заходів щодо покращення рівня життя має стати врегульоване податкове законодавство.

Нині існує лише один шлях створення дієвого законодавства – забезпечення стабільних, прозорих та зрозумілих правил оподаткування. Надмірно ускладнені податкові системи є причиною високого рівня ухилення від сплати податків, а значні витрати на адміністрування призведуть до появи неформальних секторів, збільшення корупції та зменшення припливу інвестицій в країну. І навпаки, економічно прості податкові системи сприяють зростанню бізнес-структур, збільшенню обсягів інвестицій і є рушієм розвитку економіки країни в цілому.

Висновки з проведеного дослідження. Сьогодні Україна стикається із складним завданням – поєднати дві протилежні цілі – зменшення податкового навантаження та гарантування достойного рівня соціального забезпечення. Завдання влади полягає у формуванні такої податкової системи, яка сприяла б розвитку виробництва, оскільки це є вирішальною умовою збільшення надходжень в доходну частину бюджету. Отже, головна увага має бути зосереджена на виробництві, його розширенні та відродженні на основі використання нової техніки, прогресивних технологій. Зростання ВВП дасть змогу і без підвищення податкових ставок збільшити податкові надходження в бюджет, цільові фонди, підвищаться і доходи платників податків.

Надмірне податкове навантаження на суб'єктів господарювання погіршує їх фінансову безпеку та умови ведення підприємницької діяльності, реалізації інвестицій, дестабілізує фінансове становище – тим самим спонукає до ухилення від оподаткування, що, в свою чергу, є прямою загрозою фінансової безпеки держави. Податкова політика має значний вплив на розвиток реального сектора економіки, адже за допомогою податкових важелів вона може стимулювати виробництво, що вкрай необхідно в сучасних кризових умовах.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Біла І.С. Вплив податкової політики на розвиток підприємницького сектору в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/8120/1/3.pdf>.
2. Фінанси : навч. посібник / Федоренко З.М., Мочаліна, Н.І. Склярчук І.А. – Харків: ХНАМГ, 2008. – 392 с.
3. Податкова система : навч. посібник / О.Т. Замасло, І.І. Приймак, О.В. Грін. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – 378 с.
4. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

5. Корнус В. Оцінка податкового навантаження на рівні підприємств / В. Корнус, В. Квасов, О. Пономарьов // Економіст. – 2007. – № 10. – С. 17-19.
6. Іванов Ю.Б., Єськов О.Л. Сучасне оподаткування: мотиваційний аспект : монографія. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2007. – 328 с.
7. Офіційний сайт Світового банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.worldbank.org/>.
8. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minfin.gov.ua>.
9. Офіційний сайт Пенсійного фонду України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pfu.gov.ua>.
10. Жукевич О. Ефективність податкової системи України: принципи оподаткування та напрями реформування законодавчої бази / О. Жукевич // Вісник КНТЕУ. – 2009. – № 2. – С. 105-113.
11. Мельник М.В., Пенякова Г.Л. Механізм прямого оподаткування у фінансовій теорії // Фінанси України. – 2009. – № 5. – С. 66-77.
12. Лєвошко Л.В. Податок на прибуток як інструмент регулювання підприємницької діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://intkonf.org/levoshko-lv-podatok-na-pributok-yak-instrument-regulyuvannya-pidpriemnitskoyi-diyalnosti/>.
13. Дропа Я.Б., І.Чабан Податкове навантаження та його вплив на економіку //Формування ринкової економіки в Україні. – 2009. – № 219 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.lnu.edu.ua/faculty/ekonom/Form_Rynk_Econ/2009_19/32_dropa,%20чабан.pdf.
14. DoingBusiness [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.doingbusiness.org/>.
15. Крисоватий А.І. Оподаткування і ринок: умови і можливості поєднання. – Тернопіль : Вид. Карпюка, 2008. – 314 с.
16. PayingTaxes 2013 TheGlobalpicture. – WorldBankGroupandPricewaterhouseCoopers [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes/assets/pwc-paying-taxes-2013-full-report.pdf>.

УДК 336.767

Довгалюк В.В.

кандидат економічних наук,

доцент кафедри фінансів і кредиту

Житомирського державного технологічного університету

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВЕНЧУРНОГО ІНВЕСТИВАННЯ ЯК НОВОЇ ФОРМИ ФІНАНСУВАННЯ СТАРТАПІВ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена виявленню особливостей венчурного інвестування для вітчизняних стартапів. За сучасних умов через нарощування обсягів інвестицій та підвищення їх результативності прискорюється економічне зростання національної економіки України. Тому така альтернативна форма фінансування позитивно впливатиме на інвестиційний клімат країни в цілому та сприятиме появі нових високотехнологічних підприємств зокрема.

Ключові слова: венчур, венчурне інвестування, венчурна діяльність, стартап, активізація інвестиційного розвитку.

Довгалюк В.В. СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ ВЕНЧУРНОГО ИНВЕСТИРОВАНИЯ КАК НОВОЙ ФОРМЫ ФИНАНСИРОВАНИЯ СТАРТАПОВ В УКРАИНЕ

Статья посвящена выявлению особенностей венчурного инвестирования для отечественных стартапов. В современных условиях, путём наращивания объёмов инвестиций и повышения их результативности, ускоряется экономический рост национальной экономики Украины. Поэтому такая альтернативная форма финансирования положительно будет влиять на инвестиционный климат страны в целом и будет способствовать появлению новых высокотехнологических предприятий в частности.

Ключевые слова: венчур, венчурное инвестирование, венчурная деятельность, стартап, активизация инвестиционного развития.

Dovgalyuk V. V. MODERN TENDENCIES OF VENTURE INVESTING AS NEW FORM OF FINANCING OF STARTUP IN UKRAINE

The article is devoted the exposure of features of the venture investing for domestic startups. At modern terms through the increase of volumes of investments and increase of their effectiveness the economy growing of national economy of Ukraine is accelerated. Therefore such alternative form of financing positively will influence on the investment climate of country on the whole and will be instrumental in appearance of new highly technological enterprises in particular.

Keywords: venchur, venture investing, venture activity, startup, activation of investment development.

Постановка проблеми. Створити в Україні стартап, який потенційно може існувати на вітчизняному ринку, можна за допомогою такої форми фінансування, яка б демонструвала потенціал швидкого зростання його додаткової вартості. Тому особливої уваги заслуговує механізм венчурного інвестування, який в класичній формі поєднує в собі ефективні фінансові, стратегічні та виробничі рішення та вкладення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняний досвід венчурного інвестування свідчить про позитивні зміни на ринку венчурного капіталу [1; 2; 3; 4; 5; 6]. Стартап-проекти є одним з важливих елементів економіки, адже впроваджують у виробництво інновації та інноваційні технології, які сприяють підвищенню загального рівня розвитку економіки країни. Більшість експертів з венчурного інвестування переконані, що саме венчурний капітал

повинен заповнити розрив між джерелами фінансування новостворених інноваційних підприємств та дешевими джерелами капіталу, які пропонуються фондовим ринком та банківським сектором.

Постановка завдання. Основна мета дослідження полягає у виявленні особливостей венчурного інвестування для стартапів та зосередження уваги на перевагах даної форми фінансування як основного джерела виживання підприємств в сфері інноваційних технологій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фінансування стартапів є досить проблематичним питанням на фінансовому ринку України, так як залучити венчурні гроші на глобальному розвитку свого проекту та на залучення аудиторії при відсутності продажу та клієнтів на початковому етапі існування підприємства дуже складно. Український ринок стартапів

оцінити дуже складно, так як на сьогодні більшість угод укладаються неофіційно через небажання учасників роизкривати деталі. Також ця галузь для України є хоч і новою, але дуже перспективною, адже одна угода може змінити річну статистику для всього ринку. Так було з Viewdle, коли вони подвоїли обсяг інвестицій на ринку, піднявши 10 млн. дол.

Кожен рік на вітчизняному ринку з'являються від 300 до 500 нових стартапів, з яких 150 – це серйозні проекти. Загальна їх кількість на ринку близько 900 проектів. Якщо характеризувати інвестора, то понад 50 бізнес-ангелів можуть вкладати від 50 до 200 тис. дол. в проект.

Бізнес-ангели – це багаті люди, які спроможні купити акції перспективних підприємств. Окрім капіталу вони також привносять в підприємство корисний для підприємця досвід ведення бізнесу та нові зв'язки. Бізнес-ангели є неформальною підгрупою неформальних інвесторів, адже неформальними інвесторами на початкових стадіях розвитку інноваційної діяльності є сім'я, друзі та родичі ініціаторів проекту. Розглядаючи всю сукупність неформальних інвесторів можна відмітити їх значну участь у фінансуванні. Звісно, бізнес-ангели далеко не однакові: серед них є активні та пасивні люди, професіонали з досвідом та без досвіду, і відповідно, величина фактичної їх значимості може відрізнятися один від одного. Професійні мережі бізнес-ангелів створюють своїм учасникам можливість підібрати проекти, для яких потрібно професійна кваліфікація конкретних бізнес-ангелів, та є ефективними платформами для підбору бізнес-ангелів та проектів, які б підходили один одному.

На думку авторитетного дослідника російського венчурного ринку А.І. Каширина, існує достатня кількість підприємців, спроможних ризикнути власним капіталом, та іноземних венчурних компаній, бажаних вкласти в вітчизняні технології.

Є відповідні програми державно-приватного партнерства, що включають венчурні механізми підтримки інноваційних стартапів [1].

Інвестування венчурного капіталу пов'язано з наданням перспективним підприємствам капіталу, який професійно управляється, взамін на частку (пакет акцій) в підприємстві в розрахунку на те, що в результаті успішного розвитку цих підприємств через 5-7 років цю частку можна буде продати із значним прибутком (успішно «вийти» з інвестованого проекту). При стартапі у фінансовому плані значну увагу приділяється прогнозом значенням показників на декілька років вперед, включаючи рік «виходу». Так, основною частиною бізнес-плану та аналізу проекту з позиції інвестора є прогноз грошових потоків (cash-flow) на декілька років вперед включаючи рік «виходу».

Венчурний капітал завдяки коштам інституційних інвесторів попадає до підприємств з високим потенціалом. За своєю природою венчурний капітал є «терпеливим», а відповідно венчурні інвестиції неліквідні та для них характерні тривалі строки «визрівання». В переважній більшості (70-80%) венчурний капітал спрямовується в розширення діяльності уже існуючого підприємства, але фінансування ранніх етапів становлення підприємств на сьогодні має місце на ринку венчурного капіталу. Фактично, найціннішим вкладом для розвитку стартапів є стратегічні рекомендації та ділові зв'язки венчурного інвестора. Крім цього, інвестори з венчурним капіталом допомагають з підбором та підвищенням професійного рівня управлінського персоналу (заміною менеджерів).

Венчурні інвестори також активно впливають на стратегічні та оперативні рішення підприємства-реципієнта завдяки своїй значній участі в управлінні такого підприємства.

Класичні венчурні капіталісти, з їх терпінням, були та залишаються гарними партнерами для підприємств з обмеженими грошовими ресурсами, які працюють в сфері нових технологій. Хоч венчурний капітал не є одним з головних джерел капіталу для стартапів, але він грає позитивну роль в їх житті, так як сприяє підвищенню кількості патентованих винаходів в країні. Звісно, що венчурне фінансування викликає великий інтерес до нього і в Україні.

Український сервіс віртуалізації програм rollApp отримав 1 млн. дол. інвестицій от венчурних фондів LETA Capital и TMT Investments. Отримані інвестиції плануються використовуватися для розширення списку платформ, які підтримуються. Ця компанія створює технологію онлайн віртуалізації програм, яка дозволить працювати з будь-якими програмами, які існують на сьогодні, на будь-яких нових пристроях, без необхідності будь-якої модифікації цих програм.

Новостворена компанія Zakaz.ua нещодавно мала можливість укласти угоду із залучення інвестицій холдинга Best Business Group, які будуть спрямовані на зростання бізнесу в Україні та вихід на російський ринок. Компанію Zakaz.ua було визнано найкращим стартапом 2013 року, а проект – найкращим в категорії «Інвестиційні рішення». В межах BBG в 2000-х роках було запущено ряд проектів, зокрема – в сфері GPS-моніторингу. Однією з найбільших компаній холдингу є УМТ («Українські мобільні технології»).

Венчурне інвестування сприяє зростанню конкретного бізнесу або реалізації інноваційного проекту. Особливостями даного виду діяльності можна назвати:

- кошти надаються під перспективний проект без будь-яких гарантій;
- попит на такий вид інвестицій виникає у новостворених або малих підприємствах, які намагаються самостійно реалізувати свої розробки;
- більшість інноваційних проектів починають приносити прибуток не раніше, ніж через три-п'ять років, через що венчурне інвестування розраховане на тривалий термін та передбачає тривалу відсутність ліквідності;
- інвестори активно приймають участь в управлінні венчурним підприємством, адже участь в управлінні знижує ступінь ризику та збільшує норму прибутку на капіталовкладення та є невід'ємною умовою успішного освоєння нововведення.

Так як венчурне фінансування є практично єдиною формою фінансового забезпечення венчурної діяльності, то фінансові процеси стають рівнозначними за своєю роллю з технологічними процесами. Отже, венчурну діяльність в широкому розумінні можна вважати сукупністю фінансових та технологічних процесів, що взаємопов'язані та взаємообумовлені. У таблиці 1 наведено характеристику цих процесів за етапами венчурної діяльності [2].

Можна зробити висновок, що для активізації венчурного інвестування та для його динамічного розвитку повинна бути наявна достатня кількість об'єктів венчурних інвестицій – інноваційних підприємств та достатня кількість грошових коштів для здійснення венчурних інвестицій. Але нерозвиненість системи підтримки та розвитку інноваційної діяльності, недостатність фінансування державою новостворених інноваційних компаній, відсутність достатньої кількості

Таблиця 1

Характеристика технологічного та фінансового процесів за етапами венчурної діяльності

Етапи	Технологічний процес		Фінансовий процес	
	Зміст процесу	Суб'єкти	Зміст процесу	Суб'єкти
I	Зародження венчурного підприємства			
	Розробка нових технологій, продукції, послуг; оформлення технічної документації Випуск дослідних партій продукції	Конструктори, дослідники (організатори проекту). Організатори проекту (приватне підприємство)	Формування передстартового і стартового капіталу за рахунок власних коштів організаторів проекту; фінансування дослідного виробництва	Організатори проекту
II	Розширення та розвиток венчурного виробництва			
	Розробка бізнес-плану Промислове виробництво – початкова стадія	Організатори проекту, експерти Венчур (статус ЗАТ)	Експертиза бізнес-плану за рахунок венчурного інвестора Венчурне фінансування становлення виробництва	Венчурний інвестор Венчурний інвестор, індивідуальні інвестори
III	Різне розширення обсягу венчурного виробництва і збуту			
	Промислове виробництво – подальше розширення	Венчур (статус ЗАТ)	Венчурне фінансування розширення виробництва	Венчурні інвестори, індивідуальні інвестори
IV	Переведення венчура в статус відкритого акціонерного товариства			
	Промислове виробництво – подальше розширення	Венчур (статус ЗАТ і ВАТ)	Венчурне фінансування витрат, пов'язаних з акціонуванням Розширення виробництва фінансується за рахунок продажу акцій	Венчурний інвестор Інвестори фондового ринку
V	Вихід венчура з венчурного процесу			
	Промислове виробництво – функціонування на певному стабільному рівні	Приватне підприємство або ЗАТ	Фінансове забезпечення – методи: – самофінансування; традиційні методи (борговий, пайовий)	Венчурне підприємство, банки, інші традиційні інвестори

кості спеціальних навчальних структур з венчурного інвестування, обмежена кількість висококваліфікованих менеджерів венчурних фондів, недосконала нормативно-правова база з інвестиційної діяльності та недостатня інформаційна підтримка венчурної діяльності в Україні є проблемами державного рівня, вирішення яких передбачає формування ефективного діючого фінансово-організаційного механізму, спрямованого на розвиток інноваційного бізнесу та стимулювання активізації діяльності венчурних фондів.

Основними завданнями фінансового механізму венчурного інвестування повинні бути: зростання обсягів венчурних інвестицій в інноваційні підприємства та відповідно капіталізації венчурних фондів, а також створення сприятливого інвестиційного клімату в країні. Майже всі учасники інвестиційного процесу з різних причин зацікавлені в реалізації такого механізму, так як він є інструментом, що стимулює ефективний розвиток усіх бізнес-процесів. Звісно, створення такого механізму є витратним як за часом, так і у фінансовому плані.

Активно на ринку венчурного капіталу працюють два українських фонди (TA Venture та Aventures), а 7 фондів – російських та 12 – європейських фондів. Американські фонди для вітчизняного ринку поки рідкість. Угод раунда А (1-1,5 млн. дол.) в рік укладається близько 15, ангельських угод – від 40 до 70. А обсяг інвестицій на українському ринку складає в середньому від 20-70 млн. дол. в рік. Характеризуючи ситуацію на ринку венчурного капіталу в Україні можна відмітити, що кількість профінансованих стартапів щорічно зростає, так як відкривається доступ до інформації, конференцій, навчальних програм, які можуть ознайомити інвестора з підприємством-реципієнтом і навпаки.

Ще одним прикладом підтримки стартапу є програма кредитування банком «Фінансовий Партнер». Банк замість застави, якої завжди не вистачає у ново-

створених підприємств, планує одержувати контрольний пакет в капіталі позичальника. Банк обіцяє інвестувати в нові проекти до 1 млн. дол. протягом 3-5 років. Якщо стартап буде кредитуватися без застави, банк буде брати під контроль мінімум 51% статутного фонду. Частина кредиту буде виділятися у вигляді кредиту за ставкою 20-25%, а частина – у вигляді внеску в капітал через компанію з управління активами. За розрахунками проект повинен окупитися максимум через 3 роки, а прибуток інвестора від продажу частки в капіталі – скласти мінімум 50%. Переважне право викупу цієї частки буде у власника проекту.

На підставі моніторингу світового ринку венчурного капіталу можна виділити передумови розвитку венчурного капіталу, які включають в себе: по-перше, це комерційний потенціал інновацій, що запроваджуються малими інноваційними виробничо-технологічними підприємствами; по-друге, – наявність професійних менеджерів, які оцінюють перспективу розвитку; по-третє, – існування значного тимчасово вільного капіталу інституційних інвесторів та по-четверте, – розвинутий фондовий ринок (що дозволяє реалізувати фінансові технології виходу з інвестицій), державна підтримка інвесторів та інноваційних підприємств.

Висновки з проведеного дослідження. З наведеного вище можна зробити наступні висновки. Одним із завдань венчурного капіталу можна вважати комерціалізацію інноваційної діяльності. Це завдання сприяє стійкому розвитку новостворених інноваційних підприємств, розвитку малого підприємництва в цілому, раціональному об'єднанню різних ресурсів для технологічного оновлення як дрібних, так і великих господарських систем, підвищенню їх конкурентоспроможності, скороченню часу від ідеї до впровадження нового продукту або технології на ринок.

Доцільно також відмітити, що венчурний капітал є одним із потенційно ефективних джерел фінансу-

вання інноваційної діяльності в Україні. А також на сьогодні венчурне інвестування є найважливішим механізмом функціонування національних інноваційних систем в світі. Цікавість до венчурного інвестування зростає з кожним роком. Цьому сприяють декілька факторів. По-перше, інвестори отримують реальний дохід, який в декілька разів перевищує потенціальну прибутковість традиційних кредитно-фінансових операцій. По-друге, специфіка об'єктів інвестування (високоризикові проекти) дає повштовх розвитку особливих методів управління, які сприяють мінімізації інвестиційних ризиків. По-третє, цей механізм забезпечує реальну можливість інвестування нових інноваційних ідей та розробок на початкових (доринкових) етапах їх реалізації, що особливо важливо з макроекономічної точки зору.

Особливістю венчурної індустрії є те, що 100% гарантії отримання інвестицій не існує. Є інвестори,

які вкладають гроші лише в інформаційні технології, інші – надають перевагу інноваційним технологічним проектам або орієнтуються на команду та її можливості. Але в будь-якому випадку команді старту та інвестору необхідно «співпасти» – як ідеологічно, так і з точки зору простих людських якостей.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Каширин А.И. Венчурное инвестирование в России / А.И. Каширин, А.С. Семенов. – Москва : Вершина, 2007. – 320 с.
2. Кондратьева Т.Н. Финансы венчурной деятельности / Т.Н. Кондратьева. – Мн. : ООО «Мисанта», 1998. – 104 с.
3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://delo.ua>.
4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://forbes.ua>.
5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.investgazeta.net>.
6. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.venture-money-russia.ru>.

УДК 658.15.002.6

Загнітко Л.А.

*кандидат економічних наук,
завідувач кафедри економічної теорії і права
Подільського державного аграрно-технічного університету*

Гайбура Ю.А.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів і кредиту
Подільського державного аграрно-технічного університету*

УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМ РЕЗУЛЬТАТОМ ПІДПРИЄМСТВА

Вивчено сутність управління фінансовим результатом підприємства. Досліджено особливості формування прибутку. З'ясовано сутність та розрахунок рентабельності підприємства. Проведено прогноз і виявлено резерви підвищення ефективності управління фінансовим результатом підприємства.

Ключові слова: витрати, доходи, рентабельність, управління, фінансовий результат, прибуток.

Загнітко Л.А., Гайбура Ю.А. УПРАВЛЕНИЕ ФИНАНСОВЫМ РЕЗУЛЬТАТОМ ПРЕДПРИЯТИЯ

Изучена сущность управления финансовым результатом предприятия. Исследованы особенности формирования прибыли. Выяснена сущность и расчет рентабельности предприятия. Проведен прогноз и выявлены резервы повышения эффективности управления финансовым результатом предприятия.

Ключевые слова: затраты, доходы, рентабельность, управление, финансовый результат, прибыль.

Zagnitko L.A., Haybura Y.A. OPERATION OF THE FINANCIAL RESULTS OF ENTERPRISES

Studied the nature of the management of financial results of the company. The research features Jenny income formation. The essence and the calculation of the profitability of the company. A weather and discovered reserves of improving the management of financial results of an enterprise.

Keywords: costs, revenues, earnings, profitability, management of the financial result, profit.

Постановка проблеми. В умовах ринкової економіки для досягнення стійкої конкурентоспроможності, вирішення питання модернізації виробництва та забезпечення необхідного розміру прибутку потрібно запроваджувати ефективну систему управління фінансовими результатами підприємства. Тобто забезпечити раціональний і економічно обґрунтований підхід до планування своєї діяльності, визначення фінансової і виробничої політики, аналізу оцінки отриманих результатів та пошуку способів їх поліпшення. Значна роль позитивного фінансового результату та його максимізація в розвитку підприємства і забезпеченні інтересів його власників та персоналу, у тому числі й держави, визначає необхідність дослідження питань ефективного управління прибутком підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У зарубіжній і вітчизняній економічній літературі питання оцінки й управління прибутком підприємства постійно знаходиться в центрі уваги науковців і практиків. Питання управління формуванням і розподілом прибутку підприємства та удосконалення механізму управління ним в різних аспектах досліджували: М.Д. Білик, І.О. Бланк, І.С. Благун, О.А. Зінченко, В.М. Мішин, А.М. Поддєрьогін, О.В. Хістева та інші.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати дослідження, що теоретичні положення, доведені до рівня конкретних практичних пропозицій та рекомендацій, створюють об'єктивну основу для подальшого розвитку теоретичних і прикладних досліджень проблем управління фінансовими результатами сільськогосподарських

підприємств. Результати дослідження можуть бути використані для вдосконалення фінансово-господарської діяльності аграрних підприємств шляхом підвищення ефективності управління ними.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування фінансового результату в аграрних підприємствах переважно відбувається за рахунок їх операційної діяльності, яка в свою чергу в основному формується із сільськогосподарської діяльності. Фінансові результати безпосередньо прямо впливають на стабільність, фінансову незалежність та здатність до розширеного відтворення в аграрних підприємствах.

Усі виробничі рішення підприємницьких структур орієнтуються на забезпечення максимального можливого прибутку і такого ж високого рівня рентабельності. Прагнення одержати прибуток змушує підприємства постійно розробляти нову продукцію, яку можна успішно реалізувати на ринку, удосконалювати вже освоєну продукцію і методи виробництва з тим, щоб домогтися більшої різниці між доходами і витратами за рахунок зниження витрат виробництва.

Головною метою створення та подальшої діяльності будь-якого господарюючого суб'єкту, незалежно від виду його діяльності чи форми власності, є отримання кінцевого фінансового результату, тобто прибутку.

Прибуток є основним фінансовим джерелом розвитку підприємства, науково-технічного удосконалення його матеріальної бази і продукції, всієї форм інвестування. Він служить джерелом сплати податків. Враховуючи значення прибутку, вся діяльність підприємства спрямована на те, щоб забезпечити зростання його величини або принаймні стабілізувати її на певному рівні. Тому основний принцип діяльності підприємства (фірми) складається в прагненні до максимізації прибутку. З цієї причини прибуток виступає основним показником ефективності виробництва [1, с. 194].

Для цілей ефективного використання фінансових ресурсів підприємства та з метою реалізації процесу управління фінансами підприємств застосовується фінансовий механізм.

У дослідженнях провідних західних вчених фінансовий механізм не виділяють як відокремлений об'єкт вивчення, але всебічно і ґрунтовно досліджують фінансові методи впливу на підприємство, державу і суспільство.

Ефективність управління фінансовими результатами значною мірою залежить від організації управлінської роботи. Характер дій з організації управління визначає особливості організаційного механізму підприємства, що представляє собою систему методів, способів і прийомів формування та регулювання відносин об'єкта з зовнішнім та внутрішнім середовищем.

Управлінська ідея тим ефективніша, чим глибше вона базується на вивченні реальних факторів, що впливають на об'єкт, який досліджується. Так, на рівень фінансових результатів впливають фактори, що пов'язані з умовами виникнення прибутку, тобто фактори впливу на виробництво, реалізацію (збут) виробленого продукту та попит. Це підтверджується теоріями походження прибутку, які досліджувалися вченими Дж. Кейнсом, Р. Харродом, П. Самуельсоном, Д. Робінзоном і представлені як: результат впливу факторів виробництва, винагорода за технічну досконалість, премія за ризик, наслідок монополії.

Для повноцінного і комплексного управління фінансовими результатами необхідна постановка ефективної служби фінансового менеджменту, оскільки при управлінні фінансовими результатами зачіпаються практично всі області і це правильно, так як фінансо-

вий результат є кінцевим результатом діяльності всіх підрозділів компанії. Саме розробка фінансового менеджменту на мікрорівні повинна стати ключовим для стабілізації стану кожного підприємства і економіки в цілому, оскільки саме раціонально організаційні фінансові потоки, як кров живого організму, дозволяють функціонувати економічній структурі в усіх сферах господарської діяльності – постачанні, виробництві, збуті, трудових взаєминах [4, с. 161].

Отже, управління фінансовими результатами – це система способів, прийомів розробки та реалізації управлінських рішень, що пов'язані з процесами формування, розподілу і використання прибутку для досягнення стійкого фінансового стану та ефективної безперервної діяльності сільськогосподарської підприємств.

Ефективність виробничої, інвестиційної і фінансової діяльності підприємства виражається в досягнутих фінансових результатах.

Фінансовий результат діяльності підприємства виражається в зміні величини його власного капіталу за звітний період. Здатність підприємства забезпечити неухильний ріст власного капіталу може бути оцінена системою показників фінансових результатів [5, с. 352].

Кінцевим позитивним результатом господарської діяльності підприємства є прибуток. Прибуток – це додаткова вартість, яка утворюється в процесі виробництва понад вартість спожитих виробничих ресурсів і робочої сили. Прибуток – це частина чистого доходу, створеного у процесі виробництва і реалізованого у сфері обігу, який безпосередньо отримують підприємства. Тільки після продажу продукції чистий дохід набуває форми прибутку [2, с. 28].

Отже, у зростанні прибутку зацікавлені як підприємство, так і держава. На підприємствах приріст прибутку досягається не лише завдяки збільшенню трудового внеску колективу підприємства, а й за рахунок багатьох інших факторів. Саме тому на кожному підприємстві необхідно систематично аналізувати формування, розподіл та використання прибутку. Цей аналіз має надзвичайно важливе значення і для зовнішніх суб'єктів (місцевих бюджетів, фінансових і податкових органів, банків) [6, с. 369].

У СГК «Летава» Чемеровецького району Хмельницької області (одному з найкращих сільгосп підприємств регіону) протягом останніх років валовий прибуток, прибуток від операційної діяльності і чистий прибуток у 2012 р. порівняно з 2008 р. збільшилися у 10,1 і 9,6 рази. Дохід (виручка) від реалізації продукції звітного року збільшилася у 2012 р. на 65,8%, або на 16989 тис. грн. порівняно з базовим роком.

Дохідність підприємства є одним із найголовніших показників, що відображають фінансовий стан підприємства. Такий показник визначає мету підприємницької діяльності. Доходи СГК «Летава» у 2012 р. зросли проти 2008 р. на 13373 тис. грн., або на 42,5%. Це відбулося за рахунок збільшення доходу від основної операційної діяльності – на 12619 тис. грн. (54,8%), доходу від іншої операційної діяльності – на 754 тис. грн. (8,9%).

Підприємство будь-якої форми власності під час своєї діяльності здійснює певні затрати (матеріальних, нематеріальних, грошових і трудових ресурсів), пов'язані з простим і розширеним відтворенням основних та оборотних засобів, виробництвом і реалізацією продукції, наданням послуг, виконанням робіт, соціальним розвитком колективу тощо [7, с. 139].

Підприємства розраховуються з бюджетом по податку на додану вартість, ПДВ, акцизному зборі і т. д., сплачує внески до фондів соціального страху-

вання. Сума відрахувань прибутку до різних фондів дорівнює добутку чистого прибутку та коефіцієнту (частки) відрахувань до відповідних фондів.

Після сплати податків прибуток розподіляється так: одна частина використовується на розширене виробництво, інша – на матеріальне заохочення робітників. Створюється також резервний фонд [7, с. 149].

Так, витрати та відрахування у досліджуваному підприємстві зросли в динаміці на 25570 тис. грн. Це відбулося за рахунок збільшення витрат від операційної діяльності: собівартості реалізованої продукції – на 11395 тис. грн., адміністративних витрат – на 812 тис. грн., витрати на збут становлять – 196 тис. грн., витрати від іншої операційної діяльності (інших операційних витрат) знизилися на 1803 тис. грн.

Головною метою створення та подальшої діяльності будь-якого господарюючого суб'єкту, не залежно від виду його діяльності чи форми власності, є отримання кінцевого фінансового результату, тобто прибутку. Отже, фінансовий результат – це прибуток або збиток, який отримує господарюючий суб'єкт внаслідок своєї діяльності. Таким чином, фінансовий результат є одним з найважливіших економічних показників, який узагальнює усі результати господарської діяльності та надає комплексної оцінки ефективності цієї діяльності.

Відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», фінансовий результат (прибуток або збиток) повинен визначатися і відображатися в бухгалтерському обліку та фінансовій звітності згідно з принципом нарачування та відповідності доходів та витрат. Отже, відповідно до вищезазначеного принципу, для визначення фінансових результатів звітного періоду необхідно зіставляти доходи звітного періоду з витратами, що були здійснені для отримання цих доходів.

Операційна діяльність – це основна діяльність підприємства, а також інші види діяльності, які не є інвестиційною чи фінансовою діяльністю. Основна діяльність визначається згідно з П(С)БО 3 як операції, пов'язані з виробництвом або реалізацією продукції (товарів, робіт, послуг), що є головною метою створення підприємства і забезпечують основну частку його доходу.

З таблиці 1 можна зробити висновок, що валовий прибуток, прибуток від операційної діяльності, адміністративні витрати і чистий прибуток СГК «Летава» звітного року порівняно з базовим збільшилися відповідно у 10,8 і 9,1 рази та на 100,5 і 54,8 відсотків.

Дохід (виручка) від реалізації продукції зросли у 2012 р. на 54,8%, або на 12619 тис. грн. порівняно з 2008 роком.

Рентабельність – це рівень прибутковості, що вимірюється у відсотках. Підприємство вважають рентабельним, якщо доходи від реалізації продукції (робіт, послуг) покривають витрати виробництва і, крім того, забезпечує суму прибутку, достатню для нормального функціонування підприємства.

В широкому, загальному розумінні рентабельність означає прибутковість або дохідність виробництва і реалізації всієї продукції (робіт, послуг) або окремих її видів; дохідність підприємств, організацій, установ в цілому як суб'єктів господарської діяльності; прибутковість різних галузей економіки.

Роботу підприємства можна вважати рентабельною, якщо суми виручки від реалізації продукції достатні не тільки для покриття витрат на виробництво і реалізацію, але й для утворення прибутку.

Показники рентабельності дозволяють оцінити, який прибуток отримує підприємство з кожної вкладеної в активи гривні і наскільки прибуткова діяльність.

Коефіцієнти рентабельності – система показників, які характеризують здатність підприємства створювати необхідний прибуток у процесі своєї господарської діяльності. Коефіцієнти (показники) рентабельності визначають загальну ефективність використовуваних активів і вкладеного капіталу.

Показники рентабельності розраховуються на основі Балансу (форма 1) та Звіту про фінансові результати підприємства (форма 2).

Фірма рентабельна, якщо суми витрат достатньо не тільки для сплати витрат на виробництво, але і для утворення прибутку. Таким чином, рентабельність характеризує ефективність роботи підприємства, дає уявлення про спроможність підприємства збільшувати свій капітал.

Аналізуючи таблицю 2, можна зробити висновки про те, що СГК «Летава» має високі показники рентабельності. Так, рентабельність за чистим прибутком (17% у 2009 р., 22% у 2010 р., 25% у 2011 р. і у 2012 р. 187%) значно перевищує нормативні значення (6-12%). Скорочуються терміни окупності загальних, оборотних і необоротних активів, що оцінюється позитивно. У цілому, СГК «Летава» можна віднести до високорентабельних підприємств.

Серед багатьох проблем аграрної галузі одне з провідних місць посідає проблема підвищення ефективності господарської діяльності аграрних підприємств.

У системі управління підприємствами особливе місце займає прогнозування, оскільки надає можливість отримання науково-обґрунтованого висновку про їх можливий фінансовий стан, термін досягнення бажаного стану, альтернативні шляхи розвитку фінансово-економічної діяльності. Однак, через нестабільність економічної ситуації в Україні прогнозування діяль-

Таблиця 1

Динаміка фінансових результатів від операційної діяльності, тис. грн.

Показник	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	Відхилення	
						±	%
Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	23046,0	23540,0	26436,0	35659,0	35665,0	12619,0	54,8
Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	16239,0	18865,0	21350,0	26181,0	27634,0	11395,0	70,2
Валовий прибуток (збиток)	6807,0	4675,0	5086,0	9478,0	80310,0	73503,0	у 10,8 р
Інші операційні доходи	8448,0	9185,0	11768,0	11829,0	9202,0	754,0	8,9
Адміністративні витрати	808,0	1304,0	1458,0	1968,0	1620,0	812,0	100,5
Витрати на збут	951,0	1125,0	558,0	1376,0	1147,0	196,0	20,6
Інші операційні витрати	6269,0	7772,0	8985,0	9176,0	7182,0	913,0	14,6
Прибуток (збиток) від операційної діяльності	7227,0	3659,0	5853,0	8787,0	72840,0	65613,0	у 9,1 р.

ності підприємства та його фінансових результатів з погляду їх майбутніх змін стає не просто додатковим інструментом планування, а необхідною умовою виживання у сучасному мінливому середовищі.

Для прогнозування основних показників фінансових результатів у досліджуваному господарстві використано

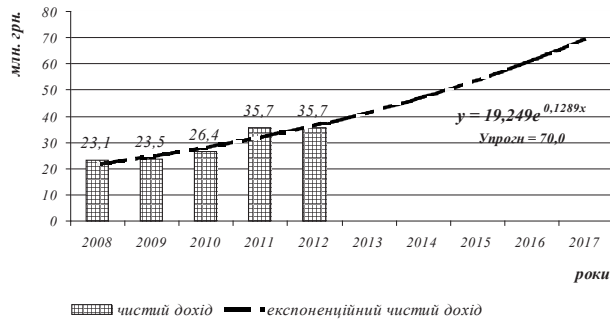

Рис. 1. Фактичні і прогнозовані рівні чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)

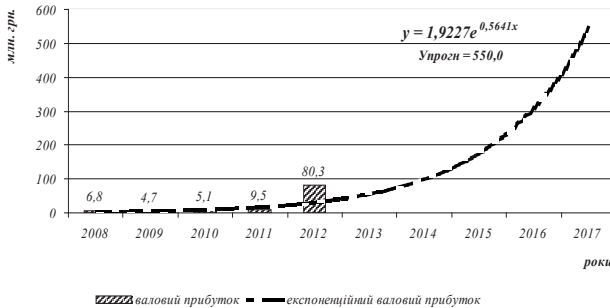

Рис. 2. Фактичні і прогнозовані рівні валового прибутку

статистичний пакет аналізу даних в Excel. В якості аргументів статистичної функції РОСТ, яка обчислює експоненційну апроксиманту даних кривих, використано числові значення чистого доходу від реалізації продукції, валового прибутку, прибутку від операційної діяльності і чистого прибутку за 2008-2012 рр.

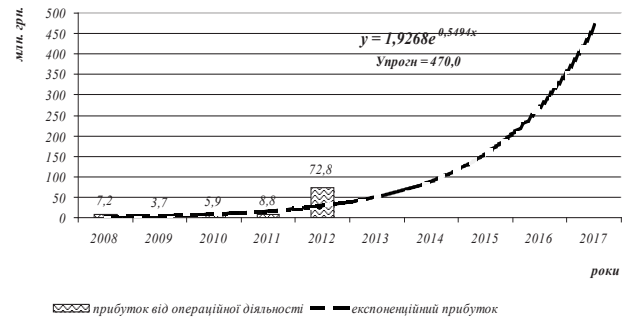

Рис. 3. Фактичні і прогнозовані рівні прибутку від операційної діяльності

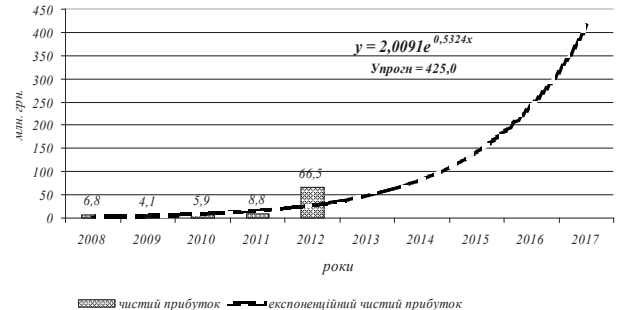

Рис. 4. Фактичні і прогнозовані рівні чистого прибутку

Таблиця 2

Аналіз показників рентабельності

Показники рентабельності	2008	2009	2010	2011	2012	±
Показники рентабельності по відношенню до реалізації						
Рентабельність за валовим прибутком (маржинальним доходом) (РВІІ)	2,95	0,20	0,19	0,27	2,25	-0,70
Рентабельність за операційним прибутком (РІО)	0,31	0,16	0,22	0,25	2,04	1,73
Рентабельність за чистим прибутком (РЧІІ)	0,30	0,17	0,22	0,25	1,87	1,57
Рентабельність по відношенню до активів:						
Рентабельність активів (РА)	0,17	0,09	0,12	0,16	1,06	0,89
Термін окупності активів (ТОА), років	5,79	11,19	8,36	6,18	0,94	-4,85
Рентабельність необоротних активів (РНА)	0,29	0,15	0,21	0,30	2,09	1,81
Термін окупності необоротних активів (ТОНА), років	3,47	6,53	4,77	3,33	0,48	-2,99
Рентабельність оборотних активів (РОА)	0,43	0,21	0,28	0,22	2,16	1,73
Термін окупності оборотних активів (ТООА), років	2,33	4,65	3,59	4,61	0,46	-1,86
Рентабельність виробничих фондів (РВФ)	0,26	0,16	0,16	0,27	2,25	1,99
Рентабельність по відношенню до власного капіталу та зобов'язань						
Рентабельність власного капіталу (РВК)	0,18	0,09	0,13	0,17	1,12	0,94
Термін окупності власного капіталу (ТОВК), років	5,55	10,60	7,89	5,86	0,89	-4,66
Рентабельність позикового капіталу (РПК)	4,13	1,72	2,14	3,13	19,96	15,83
Термін окупності позикового капіталу (ТОПК), років	0,24	0,58	0,47	0,32	0,05	-0,19
Рентабельність діяльності (РД)	0,18	0,08	0,12	0,16	1,17	0,98
Витратні показники рентабельності:						
Рентабельність операційних витрат (РОВ)	0,31	0,13	0,18	0,20	1,39	1,08
Рентабельність витрат діяльності (РВД)	0,30	0,13	0,18	0,23	1,94	1,64
Рентабельність продукції за валовим прибутком (РПВІІ)	0,42	0,25	0,24	0,36	2,91	2,49
Коефіцієнт адміністративних витрат (КАВ)	0,05	0,07	0,07	0,08	0,06	0,01
Коефіцієнт витрат на збут (КВЗ)	0,06	0,06	0,03	0,05	0,04	-0,02

Таблиця 3
Порівняльна характеристика фактичних і прогнозних показників фінансових результатів

Показники	Фактичні (2012 р.)	Прогнозні (2017 р.)	Відхилення прогнозних від фактичних	
			±	%
Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	35,7	70,0	34,2	196,1
Валовий прибуток (збиток)	80,3	550,0	469,7	у 6,9 р.
Прибуток (збиток) від операційної діяльності	72,8	470,0	397,2	у 6,5 р.
Чистий прибуток (збиток)	66,5	425,0	358,5	у 6,4 р.

З розрахунків, проведених з допомогою статистичного пакету аналізу даних в Excel, бачимо, що протягом наступних п'яти років СГК «Летава» буде прогресувати у своєму фінансово-господарському розвитку. Однак, у ринковій економіці постійно діє так звана «невидима рука», наслідки втручання якої у діяльність підприємств можуть бути не завжди позитивними. Тому досліджуваному господарству слід розробляти заходи і вишукувати резерви підвищення ефективності свого аграрного виробництва.

УДК [336.71]+[368]

Висновки з проведеного дослідження. Управління фінансовими результатами – це система способів, прийомів розробки та реалізації управлінських рішень, що пов'язані з процесами формування, розподілу і використання прибутку для досягнення стійкого фінансового стану та ефективної безперервної діяльності сільськогосподарських підприємств. Вищенаведена методика управління фінансовими результатами може бути використана сільськогосподарськими підприємствами з метою формування високоприбуткового виробництва.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Андреева Г.І. Економічний аналіз : навч.-метод. посіб. / Г.І. Андреева. – К. : Знання, 2008. – 263 с. – (Вища освіта XXI століття).
2. Блажевич О. Г. Влияние уровня ликвидности на финансовую безопасность предприятия / О. Г. Блажевич // Науковий вісник: фінанси, банки, інвестиції. – 2010. – № 4(9). – С. 28-34.
3. Вдовенко Л. О. Фінансовий стан аграрних підприємств Вінниччини / Л. О. Вдовенко // Збірник наукових праць ВНАУ. Серія: Економічні науки. – Вип. 4 (55), т. 2. – 2011. – С. 213-217.
4. Деева Н. М. Фінансовий аналіз : [навч. посібник] / Н. М. Деева, О. І. Дедіков. – К. : ЦУЛ, 2007. – 328 с.
5. Тарасенко Н.В. Фінансовий аналіз : навч. посіб. / Н.В. Тарасенко, І.М. Вагнер. – Львів : «Новий світ-2000», 2008. – 444 с.
6. Фінансовий та управлінський облік на сільськогосподарських підприємствах : підручник / М.Ф. Огійчук, В.Я. Плаксінко, М.І. Беленкова та ін.. / За ред. проф. М.Ф. Огійчука. – 5-те вид., перероб. і допов. – К. : Алерта, 2009. – 1056 с.
7. Черниш С.С. Економічний аналіз : навч. посіб. / С.С. Черниш. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 312 с.

Захаркіна Л.С.
кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри фінансів і кредиту
Сумського державного університету

ВИБІР ОПТИМАЛЬНОГО ВАРІАНТУ БАНКІВСЬКО-СТРАХОВОЇ ІНТЕГРАЦІЇ НА ОСНОВІ КОНЦЕПЦІЇ «BANCASSURANCE»

У статті досліджено сутність банківсько-страхового співробітництва на основі концепції «bancassurance». Розглянуто оптимізаційні підходи до вибору варіанту банківсько-страхової інтеграції. Запропоновано методику вибору оптимального варіанта банківсько-страхової інтеграції на основі концепції «bancassurance».

Ключові слова: банк, страхова компанія, інтеграція, концепція «bancassurance», інтегральна рейтингова оцінка.

Захаркіна Л.С. ВЫБОР ОПТИМАЛЬНОГО ВАРИАНТА БАНКОВСКО-СТРАХОВОЙ ИНТЕГРАЦИИ НА ОСНОВЕ КОНЦЕПЦИИ «BANCASSURANCE»

В статье исследована сущность банковско-страхового сотрудничества на основе концепции «bancassurance». Рассмотрены оптимизационные подходы к выбору варианта банковско-страховой интеграции. Предложена методика выбора оптимального варианта банковско-страховой интеграции на основе концепции «bancassurance».

Ключевые слова: банк, страховая компания, интеграция, концепция «bancassurance», интегральная рейтинговая оценка.

Zakharkina L.S. THE CHOICE OF OPTIMAL BANK-INSURANCE INTEGRATION BASED ON «BANCASSURANCE» CONCEPT

In this article the essence of the bank-insurance cooperation on the basis of the «bancassurance» concept is researched. The optimum approaches to the choice of the bank-insurance cooperation are analyzed. The methods of the optimum alternative choice of the bank-insurance cooperation on the basis of the «bancassurance» concept are given.

Keywords: bank, insurance company, integration, «bancassurance» concept, integral rating mark.

Постановка проблеми. Одним із наслідків глобалізації стало виникнення та активізація співпраці банків і страхових компаній та виникнення концепції «bancassurance», яка приносить додаткові вигоди як самим учасникам інтеграційного об'єднання, сприяючи зростанню їх конкурентоспроможності та примноженню прибутків, так і для їх клієнтів, до-

зволяючи отримувати вигідні продукти за привабливими цінами. Концепція «bancassurance» приносить додаткові переваги і додаткові доходи, як страховим компаніям, так і банківським установам, але у будь-якому випадку впливає на незалежну діяльність сторін. Кожна зі сторін намагається знайти оптимальний варіант співпраці, щоб максимізувати прибуток

і мінімізувати залежність від свого фінансового партнера. Проте вибір оптимального варіанта співпраці банків і страхових компаній на сьогодні здійснюється переважно інтуїтивно.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням напрямків розвитку концепції «bancassurance» займалися як зарубіжні вчені, так і вітчизняні. Так, у працях Е. Кліпсі (E. Clipici), К.Болован (С. Bolovan) [5], В.М. Кременя [3], Н.Є. Остроушко [4] досліджено європейський досвід становлення та розвитку концепції «bancassurance». Праці Р.Р. Арутюнян [1], К.В. Багмет [2] присвячені розгляду моделей банківсько-страхової інтеграції та оцінці інтегрального синергетичного ефекту від такої інтеграції. Разом з тим аналіз праць з даної проблематики дає підстави говорити про те, що й досі не сформовано цілісної системи поглядів щодо обрання найбільш оптимального варіанту співпраці між банком та страховою компанією.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є удосконалення теоретико-методичних підходів до вибору найбільш оптимального варіанту банківсько-страхової інтеграції на основі концепції «bancassurance».

Виклад основного матеріалу дослідження. Процеси глобалізації на фінансовому ринку сприяють інтеграції різних фінансових посередників. Одним із наслідків фінансової глобалізації можна назвати співпрацю банків і страхових компаній на основі концепції «bancassurance».

У літературі не має чіткого визначення терміну «bancassurance», але спільним у всіх тлумаченнях є розуміння, що це продаж страхових продуктів банківськими установами, у результаті їх співпраці із страховими компаніями. Тому сутність «bancassurance» доцільно розглядати у вузькому та широкому значенні. У вузькому значенні: продаж страхових продуктів через мережу банків. У широкому значенні – залучення банківських установ до процесу виробництва, маркетингу та поширення страхових послуг [4, с. 58].

Основною метою впровадження цієї концепції в діяльність фінансових посередників є створення організації bancassurer, яка може задовольнити потреби клієнта у банківських та страхових послугах. Інтеграція банків і страхових компаній стала одним із ефективних способів притягнення додаткового ка-

піталу у банківський сектор.

Становлення і розвиток банківсько-страхової інтеграції на основі концепції «bancassurance» у різних країнах відбувалися по-різному: так, у країнах Південної Європи співпраця між банком і страховою компанією відбувається на основі спільних підприємств та володіння банком 100% акцій страхової компанії. У країнах Північної Європи спостерігається різноманіття форм співпраці між банківськими установами та страховими компаніями: агентські відносини, повна власність, спільні підприємства [5, с. 188]. Сьогодні виділяють три основні моделі офіційної співпраці між банками і страховиками:

- стратегічний альянс;
- повна інтеграція;
- змішана модель (табл. 1).

За результатами теоретичного дослідження та аналізу діяльності банків і страхових компаній запропоновано алгоритм вибору оптимальної моделі співпраці банків і страхових компаній. За цим алгоритмом формулюється мета співпраці, відбувається рейтингова оцінка потенційних партнерів за запропонованим інтегральним показником, а також оцінка власних позицій (також на основі інтегрального показника).

Таким чином, вибір оптимального варіанта співпраці, у першу чергу, базується на рівні інтегральної рейтингової оцінки окремо кожного фінансового посередника. Основними етапами інтегральної рейтингової оцінки є:

1. Визначення основних факторів впливу на об'єкт оцінки;
2. Обґрунтування та розрахунок часткових показників оцінки;
3. Переведення абсолютних значень часткових показників у відносну шкалу;
4. Визначення ваги кожного показника;
5. Розрахунок комплексного інтегрального показника оцінки об'єкта.

У таблиці 2 згруповано найбільш важливі часткові показники діяльності банків і страхових компаній, на основі яких розраховується інтегральна рейтингова оцінка.

У таблицях 3, 4 згруповано рейтингові оцінки запропонованих показників та їх значимість. Дані показники визначено експертним методом парного порівняння.

Таблиця 1

Форми провадження страхової діяльності банками (сформовано автором на основі [1-2], [4], [6])

Назва моделі	Опис моделі	Приклади застосування
Стратегічний альянс	Існує союз між страховою компанією та банком: банк лише продає продукти страховика. Окрім маркетингу страхового продукту ніякої іншої страхової діяльності банком не ведеться.	Спільна програма АСК «Інго-Україна», СК «ВЕСКО» та СК Allianz з ОТР БАНКОМ (Україна); Співпраця Приват Банку із СК «ІНГОСТРАХ», СК «КРЕДО», СК «Уніка Життя», СК «АРСЕНАЛ СТРАХУВАННЯ», СК «Юнісон – Гарант», СК «Альфа Страхування», СК «Чартіс Україна»
Повна інтеграція	Включає повне поєднання банківських і страхових послуг. Банк продає страхові продукти під своїм брендом, діючи як постачальник фінансових продуктів у відповідності потребам покупців. Тобто банк або створює власну страхову компанію, або повністю чи частково купує страхову компанію, що вже представлена на ринку.	Спільне підприємство: створена фінансова холдингова група «ТАС» (2001), до складу якої увійшли: два банки («АКБ «ТАС-Комерцбанк» і ЗАК «ТАС-Інвестбанк»), три страхові компанії (ЗАТ «Страхова група «ТАС» та ЗАТ «Міжнародна страхова компанія») та Українська фінансова група. Злиття і поглинання банками страхових компаній: поглинання АТ «Банк ТуранАлем» (Казахстан) АТ «Національна страхова компанія «Оранта» (Україна)
Змішані моделі	Маркетинг здійснюється співробітниками страхової компанії, а банк відповідальний лише за залучення нових клієнтів. Іншими словами, база даних банку продається страховій компанії. Даний підхід вимагає мінімальних технічних інвестицій.	Українські банки і страхові компанії рідко співпрацюють подібним чином, скоріш за все через низький рівень прибутку від такої співпраці

Таблиця 2

Основні показники діяльності банків і страхових компаній, що впливають на реалізацію концепції «bancassurance» (авторська розробка)

Показники діяльності банку (найбільш важливі для страхової компанії)	Показники діяльності страхової компанії (найбільш важливі для банку)
1. Статутний капітал банку, млрд. грн.	1. Статутний капітал страхової компанії, млн. грн.
2. Сума залучених коштів, млрд. грн.	2. Валові страхові премії, млн. грн.
3. Сума залучених коштів на 1 грн. статутного капіталу	3. Сума страхових премій на 1 грн. статутного капіталу страхової компанії
4. Відомість банку на ринку	4. Відомість страхової компанії на ринку
5. Лояльність (довіра) населення	5. Лояльність (довіра) населення
6. Кількість років активної діяльності на українському ринку	6. Кількість років активної діяльності на українському ринку

Таблиця 3

Рейтингова оцінка основних показників діяльності банків, що впливають на реалізацію концепції «bancassurance» (авторська розробка)

Показник діяльності	Шкала абсолютних значень	Відносне значення показника, a_i	Вага, w_i
		<i>визначено експертним методом</i>	
1. Статутний капітал банку, млрд. грн.	Понад 15	1	0,12
	10,2 – 15	0,85	
	5,3 – 10,2	0,5	
	0,4 – 5,3	0,35	
	менше 0,4	0,1	
2. Сума залучених коштів, млрд. грн.	Понад 105	0,85	0,18
	70 – 105	1	
	15 – 70	0,7	
	1,2 – 15	0,5	
3. Сума залучених коштів на 1 грн. статутного капіталу	Понад 19	0,68	0,1
	15 – 19	0,8	
	9 – 15	1	
	3,5 – 9	0,5	
	0 – 3,5	0,2	
4. Відомість банку на ринку	Абсолютно впізнаваний бренд	1	0,23
	Відомий	0,9	
	Середньо відомий	0,65	
	Маловідомий	0,3	
	Невідомий	0,1	
5. Лояльність (довіра) населення	Висока	1	0,23
	Досить висока	0,8	
	Достатня	0,5	
	Мінімальна	0,3	
	Відсутня	0,1	
6. Кількість років активної діяльності на українському ринку	Понад 15	1	0,14
	8 – 15	0,8	
	5 – 8	0,6	
	3 – 5	0,25	
	0 – 3	0,1	

Для розрахунку інтегральної рейтингової оцінки комерційного банку пропонуємо застосовувати формулу 1.

$$K_{\text{банк}} = \sum_{i=1}^6 w_i \cdot a_i, \quad (1)$$

де $K_{\text{банк}}$ – показник рейтингової оцінки банку, $K_{\text{банк}} \in [0,1]$;
 a_i – відносне значення показника діяльності банку, $a_i \in [0,1]$;
 w_i – вага показника діяльності банку серед інших показників, $w_i \in [0,1]$.

Таблиця 4

Рейтингова оцінка основних показників діяльності страхових компаній, що найбільше впливають на реалізацію концепції «bancassurance» (авторська розробка)

Показник діяльності	Шкала абсолютних значень	Відносне значення показника, a_i	Вага, w_i
		<i>визначено експертним методом</i>	
1. Статутний капітал страхової компанії, млн. грн.	Понад 1 000	1	0,17
	200 – 1 000	0,8	
	100 – 200	0,5	
	50 – 100	0,38	
	20 – 50	0,25	
	Менше 20	0,18	
2. Валові страхові премії, млн. грн.	Понад 600	0,88	0,17
	300 – 600	1	
	100 – 300	0,7	
	42 – 100	0,5	
	10 – 42	0,4	
3. Сума страхових премій на 1 грн. статутного капіталу страхової компанії	Менше 10	0,1	0,14
	Більше 3,5	1	
	3 – 3,5	0,8	
	2,2 – 3	0,75	
	1,25 – 2,2	0,58	
4. Відомість страхової компанії на ринку	0,5 – 1,25	0,4	0,1
	Менше 0,5	0,1	
	Абсолютно відома	1	
	Відома	0,85	
	Досить відома	0,6	
5. Лояльність (довіра) населення	Частково відома	0,44	0,22
	Невідома	0,25	
	Висока	1	
	Середня	0,8	
	Достатня	0,65	
6. Кількість років активної діяльності на українському ринку	Мінімальна	0,4	0,2
	Відсутня	0,25	
	Понад 15	1	
	8 – 15	0,85	
	5 – 8	0,6	
	3 – 5	0,25	
	0 – 3	0,1	

Для розрахунку інтегральної рейтингової оцінки страхової компанії доцільно скористатися аналогічною формулою 2.

$$K_{\text{СК}} = \sum_{j=1}^6 w_j \cdot a_j, \quad (2)$$

де $K_{\text{СК}}$ – показник рейтингової оцінки страхової компанії, $K_{\text{СК}} \in [0,1]$;
 a_j – відносне значення показника діяльності страхової компанії, $a_j \in [0,1]$;
 w_j – вага показника діяльності страхової компанії, $w_j \in [0,1]$.

Різні сполучення значень інтегральних показників ККБ та КСК утворюють певні зони (рис. 1), в кожній з яких доцільно вибирати у відповідності до мети визначений варіант банківсько-страхової співпраці.

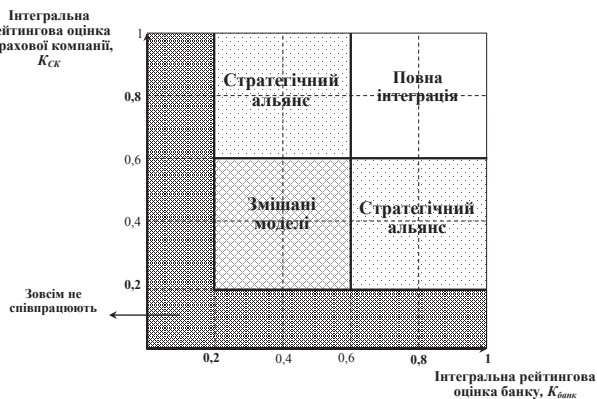

Рис. 1. Матриця співробітництва банків і страхових компаній на основі концепції «bancassurance» (авторська розробка)

Висновки з проведеного дослідження. Запропонований метод вибору оптимального варіанта банківсько-страхової інтеграції на основі концепції «bancassurance», що полягає в застосуванні принципів багатокритеріальної оцінки та базується на використанні рейтингової інтегральної оцінки основних

показників діяльності банків і страхових компаній, дозволяє точніше окреслити і обґрунтувати вибір оптимального варіанта банківсько-страхової інтеграції за відносно невеликого обсягу вхідних даних.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Арутюнян Р. Р. Розвиток інтеграційних процесів в діяльності банків та страхових компаній : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / Арутюнян Рузана Разміковна ; Одеський державний економічний університет. – О., 2007. – 20 с.
2. Багмет К.В. Банківсько-страхова інтеграція в забезпеченні розвитку фінансового сектора економіки : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / Багмет Ксенія Вікторівна. – Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України», Суми, 2012. – 258 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://insurance.uabs.edu.ua/attachments/article/209/dis_bagmet.pdf. – Назва з екрану.
3. Кремень В.М. Розвиток «bancassurance»: досвід європейських країн та України / В. М. Кремень // Вісник Запорізького національного університету. – 2011. – № 3(11). – С.184-194.
4. Остроушко Н.Є. Особливості використання страхових продуктів через мережу банківських установ за концепцією «bancassurance» [Електронний ресурс] / Н. Є. Остроушко, І. Е. Астахова – Режим доступу : [http://khibs.edu.ua/2\(9\)2010/R1/9.PDF](http://khibs.edu.ua/2(9)2010/R1/9.PDF). – Назва з екрану.
5. Clipici E. «bancassurance» – main insurance distribution and sale channel in Europe [Електронний ресурс] / E. Clipici, с. Bolovan – Режим доступу : http://economic.upit.ro/buletin_cd/Buletin_2012_Special.pdf. – Назва з екрану.
6. The history of «bancassurance» growth worldwide [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bnpparibascardif.com/en/cid3191594/the-history-»bancassurance»-growth-worldwide.html>. – Назва з екрану.

УДК 336.648

Зражевець Є.Є.

*аспірант кафедри фінансів та кредиту
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*

ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ВЕНЧУРНИХ ІНВЕСТИЦІЙ ДЛЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Стаття присвячена сутності венчурного капіталу та його ролі в фінансуванні інноваційних підприємств. Проведено аналіз діяльності венчурних фондів та джерел фінансування інноваційної діяльності. Запропоновано шляхи вдосконалення механізму венчурних інвестицій в Україні для підвищення соціально-економічного розвитку України.

Ключові слова: венчурний капітал, венчурний фонд, інновації, інвестиції, соціально-економічний розвиток.

Зражевец Е.Е. УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕХАНИЗМА ВЕНЧУРНЫХ ИНВЕСТИЦИЙ ДЛЯ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ УКРАИНЫ

Статья посвящена сущности венчурного капитала и его роли в финансировании инновационных предприятий. Проведен анализ деятельности венчурных фондов и источников финансирования инновационной деятельности. Предложены пути усовершенствования механизма венчурных инвестиций в Украине для повышения социально-экономического развития Украины.

Ключевые слова: венчурный капитал, венчурный фонд, инновации, инвестиции, социально-экономическое развитие.

Zrazhevets I.I. IMPROVEMENT THE MECHANISM OF VENTURE INVESTMENTS FOR SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINE

The article is devoted essence of venture capital and his role in financing of innovative enterprises. The analysis of activity of venture funds and sources of innovative activity is conducted. The ways of improvement the mechanism of venture investments are offered in Ukraine for the increase of socio-economic development of Ukraine.

Keywords: venture capital, venture fund, innovations, investments, socio-economic development.

Постановка проблеми. Фінансові відносини відіграють визначальну роль у забезпеченні ефективності ринкової економіки. Для впровадження інноваційної діяльності виникають нові функціональні форми фінансового капіталу, однією з яких є венчурний капітал. У нинішніх умовах перехід до інноваційно-

орієнтованої економіки є головним фактором забезпечення притоку інвестицій та підвищення соціально-економічного розвитку держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Завдяки дослідженням таких вчених, як Антонюк Л.Л., Аммосов Ю.П., Дагаєв А.А., Кузнецова І.С., Кут-

рань К.В., Поручник А.М., Пересада А.А. розроблено фундаментальні, теоретико-методологічні засади функціонування венчурного капіталу та фінансового забезпечення венчурних інвестицій.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати дослідження, яке полягає у розкритті характеру функціонування венчурного капіталу, з'ясуванні його ключових особливостей, аналізі діяльності венчурних фондів в Україні та визначенні ролі венчурних інвестицій у підвищенні соціально-економічного розвитку держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Характер функціонування венчурного капіталу в інноваційному механізмі свідчить про те, що на його основі створюються такі форми економічних відносин і зв'язків між суб'єктами господарювання, які внаслідок своєї адекватності природі інноваційного виробництва максимально сприяють його ефективності [6].

Необхідно усвідомити суть термінів, які використовуються, а саме: «венчурний капітал» «венчурні фірми», «венчурні інвестори».

Венчурний капітал є одним з найдавніших видів капіталу. Він з'явився з того моменту, коли людина, у якої виникла новаторська підприємницька ідея, звернулася до своїх родичів чи друзів із проханням вкласти в її справу певну суму грошей, запропонувавши за це частину прибутків у майбутньому. Жартома американці кажуть, що «джерелами інвестицій у новий бізнес можуть бути три «f»: family (сім'я), friends (друзі), fools (дурні)» [4].

Розгорнута характеристика природи венчурного капіталу міститься в матеріалах Американської національної асоціації венчурного капіталу (NVCA): «Венчурний капітал – це капітал професійних інвесторів, що інвестується паралельно з менеджерами компаній у молоді швидко зростаючі підприємства, та допомагає їм перетворитися у розвинуті, конкурентоздатних учасників економічних відносин на регіональному, національних або міжнародних ринках» [3].

Так, матеріали Європейської асоціації венчурного капіталу (EVCA) містять наступне визначення венчурного капіталу: «венчурний капітал – це акціонерний капітал, що надається професійними компаніями венчурного капіталу, які фактично інвестують засоби і свої управлінські здібності в приватні фірми, що володіють потенціалом швидкого зростання, в цілях їх первинного і подальшого розвитку і реорганізації (реструктуризації)» [1].

З цих визначень слід виділити такі особливості венчурного капіталу:

1. Участь професійних інвесторів.
2. Діяльність з підвищеним рівнем ризику.
3. Паритетне інвестування сумісно з менеджерами венчурної фірми.
4. Інвестиції направляються у приватні фірми зі значним потенціалом, тобто інноваційні підприємства.
5. Прибуток венчурний інвестор отримує після продажу своєї частки в компанії.
6. Венчурний інвестор залучається до управління підприємством.

Доцільно буде провести аналіз структури венчурного капіталу не тільки з позиції фінансової природи, а і за її межами.

Фінансовий капітал є самим важливим елементом в структурі венчурного капіталу. Під фінансовим капіталом слід розуміти власні та залучені грошові кошти, а також фінансові деривативи, що направ-

Рис. 1. Структурні елементи венчурного капіталу

ляються у венчурну фірму з метою її розвитку та зростання її вартості на фондовому ринку. Фінансова складова у венчурному капіталі має свої особливості. По-перше, грошові кошти надаються без застави та процентів за користування. По-друге, довгостроковий термін користування без гарантії на повернення. По-третє, фінансування здійснюється поетапно у залежності від проходження стадій підприємства. По-четверте, венчурний інвестор націлений не на отримання операційного прибутку, а на зростання первісно вкладеного капіталу, і продає свою частку у підприємстві.

Реальний капітал дозволяє венчурним фірмам використовувати основні засоби венчурного інвестора, які вже належать останньому. Так, наприклад, це офісні, виробничі та складські приміщення, земельні ділянки, технічне обладнання, транспортні засоби тощо. У венчурного інвестора вже придбані основні засоби можуть бути не експлуатовані або експлуатовані неефективно, тому вони можуть використовуватися з більшою вигодою у венчурній фірмі. Це сприятиме перетворенню реального капіталу у дохід венчурної фірми, а згодом і у прибуток венчурного інвестора.

Тому що венчурний інвестор отримує частку у венчурному підприємстві, він безпосередньо бере участь в управлінні цим підприємством. Тому відмінним елементом венчурного капіталу є людський капітал. Він знаходить своє відображення у підборі менеджменту компанії та наукового персоналу. Саме продуктивні здібності персоналу, здобута кваліфікація, особисті риси та вірні мотивації сприяють зростанню продуктивності праці, і відповідно забезпечують зростання доходів венчурного підприємства на мікрорівні та національного доходу на макрорівні.

В процесі управління підприємством застосовуються вже отримані досвід, навички та знання, тому ще одним структурним елементом венчурного капіталу можна вважати інтелектуальний капітал. Для підвищення економічної конкурентоздатності та швидкості зростання венчурного підприємства доцільно використовувати нематеріальні активи, до яких належать програмне забезпечення, ліцензії, патенти, товарні знаки, бренди тощо. Наприклад, використання ліцензій та патентів обов'язково у певних галузях: медицина, гена інженерія, біотехнології, ТЕК, будівництво тощо. На отримання необхідних

документів щойно створеній фірмі потрібен час. Але можливо застосувати механізм, коли венчурний інвестор у вигляді крупної корпорації створює спеціальний відділ та надає можливість вести роботи з отриманими необхідними документами.

У функціонуванні венчурного підприємства важливим є його позиція на ринку. Маркетингові дослідження, інформаційно-комунікативні технології, що активно використовуються на пізніших етапах розвитку підприємства об'єднують ще один структурний елемент у венчурному капіталі – інформаційний капітал.

Соціальний капітал – це досить нове визначення у сучасній науці, яке з'явилося у 1983 р. Незважаючи на неформованість цього поняття, можна відмітити такі структурні елементи, які входять до формування категорії венчурного капіталу. По-перше, це використання соціальних зв'язків, які сприяють здобуттю вигод, по-друге, це формування соціальної відповідальності підприємців. Тому що венчурні інвестиції – це безумовно довгострокова діяльність, як інвестори, так і підприємці впроваджують додаткові заходи для підвищення якості життя працівників і їх сімей, а також місцевого співтовариства і суспільства в цілому.

Учасниками процесу венчурних інвестицій є, з одного боку, венчурні фірми, а з іншого боку, венчурні інвестори.

Венчурні фірми – це здебільшого малі підприємства в прогресивних з технологічного погляду галузях економіки, що спеціалізуються у сфері наукових досліджень, розробок, створення і впровадження інновацій, організація яких пов'язана з підвищеним ризиком. Венчурні фірми можуть створюватися як окремі товариства з обмеженою відповідальністю або у формі квазісамостійної структури (внутрішнього підрозділу крупної корпорації або управління, підпорядкованого державним органам влади) [6].

Венчурні інвестори – це професійні учасники інвестиційного бізнесу, що забезпечують довгострокове дольове фінансування фірмам зі значним потенціалом та інноваційними розробками, а також беруть участь в управлінні фірмами, з метою отримання прибутку від продажу своєї частки у венчурній фірмі.

Венчурних інвесторів можна поділити на дві групи: формальні (венчурні фонди, великі корпорації, держава) та неформальні (бізнес-ангели).

Інвесторів неформального сектора прийнято називати «бізнес-ангелами». Вони забезпечують фінансування проектів на ранніх стадіях їх розробки і вкладають, так звані, «посівний капітал» («seed finance»). Розмір їх інвестицій, як правило, знаходиться в кордонах від 10 тисяч до декількох мільйонів доларів і складає від 5% до 20% їх загального капіталу [12].

Зацікавлені в зменшенні ризику, бізнес-ангели часто фінансують відразу декілька проектів. Вони

можуть здійснювати інвестиції як від свого імені, так і через власні компанії. Головною особливістю неформального сектора є відсутність посередників між інвестором і підприємцем. За даними аналітиків, кількість активних бізнес-ангелів в Європі налічує 125 тисяч, а кількість здійснених ними інвестицій в 30-40 разів перевищує інвестиції венчурних фондів. Так, в Європейському Союзі інвестиційний пул, принаймні, одного мільйона потенційних бізнес-ангелів складає 10-20 млрд. євро [12].

В Україні існує Асоціація приватних інвесторів України (АПИУ), що є першою некомерційною організацією, яка об'єднує приватних і корпоративних інвесторів у країні, є повноправним членом Європейської мережі бізнес-ангелів (European Business Angel Network), до якої входить більше 60 мереж приватних інвесторів, об'єднуючих близько 10 тисяч активних інвесторів у 22 країнах Європи [7].

Формальний сектор венчурних інвесторів передбачає участь венчурних фондів.

Законом України «Про Інституту спільного інвестування» з останніми змінами від 05.07.2012 р. визначено, що не диверсифікований інститут спільного інвестування закритого типу, який здійснює виключно приватне розміщення цінних паперів інституту спільного інвестування серед юридичних та фізичних осіб, є венчурним фондом. Фізична особа може бути учасником венчурного фонду за умови придбання цінних паперів такого фонду в кількості, яка за номінальною вартістю цих цінних паперів складає суму не менше ніж 1500 мінімальних заробітних плат у місячному розмірі, встановленому законом на 1 січня 2014 року, що становить 1,827 млн. грн. [9]

Починаючи з 2007 року до другого кварталу 2013 р. кількість венчурних фондів збільшилася майже у два рази до 828 венчурних ПФ та 137 венчурних КІФ. При цьому вартість активів венчурних фондів збільшилася більш ніж у чотири рази до суми 154 543 млн. грн. (табл. 1) [12].

Дохідність венчурних фондів у 2007 р. становила 100,32%, але зменшилася до 61,92% у 2010 р. У зведеному портфелі венчурних фондів на кінець другого кварталу 2013 р. основне місце займають «інші активи» – 65%, на другому місці знаходяться «цінні папери» – 29,91%, на третьому – нерухомість – 2,6% [12].

Слід зазначити, що венчурні фонди повинні займати провідне місце в інноваційному розвитку держави. Тому розглянемо основні джерела фінансування інноваційної діяльності в Україні за період 2007-2012 рр. (табл. 2).

Слід зазначити, що загальні витрати на фінансування інноваційної діяльності у 2012 р. скоротилися до суми 11 480,6 млн. грн. Аналіз їх структури показав, що найбільшу частку у загальній сумі витрат займають власні кошти, які складають 63,9%, а най-

Таблиця 1

Динаміка кількості венчурних ІСІ та вартості їх активів [12]

Рік	Кількість венчурних ПФ, од.	Зміна, %	Кількість венчурних КІФ, од.	Зміна, %	Вартість активів венчурних ІСІ, млн.грн.	Зміна, %
2007	423	-	34	-	36 451,98	-
2008	636	+50,3	45	+32,4	58 694,3	+61
2009	690	+8,5	50	+11,1	76 028,21	+29,5
2010	755	+9,4	72	+44	96 976,2	+27,6
2011	772	+2,3	95	+31,9	116 901,4	+20,5
2012	829	+7,4	144	+51,6	145 912,3	+24,8
2013 (II кв.)	828	-3,6	137	-4,9	154 543	+5,9

Таблиця 2

Джерела фінансування інноваційної діяльності [8]

Період	Загальна сума витрат	У тому числі за рахунок коштів			
		власних	державного бюджету	іноземних інвесторів	інші джерела
		млн. грн.			
2007	10850,9	7999,6	144,8	321,8	2384,7
2008	11994,2	7264	336,9	115,4	4277,9
2009	7949,9	5169,4	127	1512,9	1140,6
2010	8045,5	4775,2	87	2411,4	771,9
2011	14333,9	7585,6	149,2	56,9	6542,2
2012	11480,6	7335,9	224,3	994,8	2925,6

меншу – кошти з державного бюджету – 1,95% [8]. Якщо порівняти витрати на інноваційну діяльність з активами венчурних фондів у 2012 р., то можна зробити висновок, що на інновації направляє лише 7,9 % від акумульованого венчурного капіталу формального сектору.

Крім венчурних фондів, формальними венчурними інвесторами можуть виступати великі корпорації та держава.

Таким чином, в Україні помічаються позитивні зрушення у сфері венчурних інвестицій. До таких можна віднести: прийняття Закону «Про Інститути спільного інвестування», надання венчурним фондам спеціального статусу, створення суспільних інститутів на ринку венчурних інвестицій: АПУ та УАІБ.

Також спостерігається тенденція до створення «венчурних центрів». В рамках міжнародного проекту створений бізнес-інкубатор при ХНУМГ, який фінансується Міністерством закордонних справ Польщі, спільно з «Фондом польсько-української співпраці ПАУСІ» і ХНУМГ ім. А.Н. Бекетова. Ще одним інноваційним проектом Харківської обласної державної адміністрації «Розбудова села майбутнього через відродження скотарства». Мета проекту – збільшення обсягів виробництва конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції через створення за рахунок зовнішніх інвестицій [13]. З 15 жовтня 2013 р. було відкрито регіональний міжуніверситетський «Start-up» центр на базі Харківського національного економічного університету та в рамках європейського проекту TEMPUS. Місією «Start-up» центр є створення та розвиток в Україні екосистеми молодіжного інноваційного підприємництва [10].

Але для вдосконалення сфери венчурних інвестицій в Україні пропонується вжити наступні заходи:

1. Закріпити інноваційну направленість в інвестиціях венчурних фондів. Якщо в загальному портфелі інвестицій венчурних фондів інновації будуть займати не менше ніж половину, то фінансування інноваційної діяльності в Україні може збільшитися у 8 разів.

2. Виключити можливість використання венчурних фондів як фінансових буферів для оптимізації податків фінансово-промисловими групами.

3. Спростити вимоги для участі фізичних осіб у венчурних фондах та залучення нових учасників до сфери венчурних інвестицій: недержавних пенсійних фондів, банків, інших фінансових установ, іноземних інвесторів.

4. Запустити систему пільгового оподаткування для венчурних підприємств.

5. Створювати технологічні парки сумісно з національними вузами, дослідницькими центрами та науковими лабораторіями.

6. Активізувати фондовий ринок.

7. Закріпити у законодавстві такі терміни як: «венчурна фірма», «венчурний інвестор», «венчурні інвестиції», «венчурний капітал».

Висновки з проведеного дослідження. З наведеного вище можна зробити висновки, що завдяки впровадженню механізму венчурних інвестицій в Україні будуть вирішуватися найважливіші соціально-економічні завдання:

1. Боротьба з бідністю та безробіттям. Сутність венчурних інвестицій полягає у підтримці фірми від моменту створення до моменту виходу на ринок цінних паперів. Тобто строк участі венчурного інвестора у проекті становить від 5 до 10 років. За цей час підприємство зростає за обсягами виробництва, створює додаткові робочі місця у регіоні, збільшує свій дохід та, відповідно, сплачує до бюджету надходить більше податків. Так, один венчурний фонд в Україні може акумулювати в середньому 190 млн. грн., а успішне венчурне підприємство – досягти грошового обороту більше 30 млн. грн. за рік. Слід зазначити, що у США за період з 1970 р по 2000 р. за допомогою венчурного фінансування американської економіки було створено 7,6 млн. робочих місць (5,9% всіх робочих місць у країні), результативність венчурного підприємництва становила 13,1% ВВП США (у 2000 р.), а дохід цих компаній – 1,3 трлн. дол. [5]

2. Покращення екологічного стану навколишнього середовища. Венчурним інвестором може бути не тільки фізичні особи і спеціально створені фонди, але й великі корпорації та держава. Для цього створюються венчурні підрозділи, на які покладено завдання з розробки нових технологій виробництва. Їх використання дозволяє знизити негативний вплив на навколишнє середовище та знизити вірогідність загрози техногенних катастроф.

3. Удосконалення медицини. Здоров'я людини та нації є головним пріоритетом сучасної демократичної держави. В даному випадку головними венчурними інвесторами розробок у сфері медицини можуть стати держава, міжнародні фонди та великі корпорації.

4. Подолання соціальної диференціації у суспільстві. Керівниками венчурних фірм можуть стати як спеціалісти з досвідом, так і студенти. Головне – мати ідею або розробку, яка б могла перетворитися на успішний бізнес-проект. Сучасним прикладом може стати створення веб-сервісу Adwice Wallet двома українськими студентами КІМО, який залучив 300 тис. дол. від російського фонду Imperious Group та 70 тис. дол. від бізнес-інкубатора Happy Farm [2].

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

- European Private Equity & Venture Capital Association, 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.evca.com>.
- Forbes Україна, 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.forbes.ua>.

3. National Venture capital Association, 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nvca.com>.
4. Oliver N. Benchmarking Product Development. – Working Paper, Judge Institute of Management Studies, University of Cambridge, 1996.
5. Аммосов Ю. П. Венчурный капитализм: от истоков до современности / Ю.П. Аммосов. – СПб. : РАВИ, 2004. – С. 40-126 – ISBN 5-98240-016-5.
6. Антонюк Л. Л. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації : монографія / Л.Л. Антонюк, А.М. Поручник, В.С. Савчук. – К. : КНЕУ, 2003. – С. 39 – ISBN 966-574-514-X.
7. Асоціація приватних інвесторів України, 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uaban.org>.
8. Державна служба статистики України, 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
9. Закон України «Про інститути спільного інвестування» від 05.07.2012 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 29. – Ст. 337.
10. Міністерство освіти та науки України, 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/ru/messages/5291-vhneu-otkroyut-regionalnyu-megeuniversitetskiy-start--up-tsentr-first-capital>.
11. Полищук Л. И. Корпоративная социальная ответственность или государственное регулирование: анализ институционального выбора / Л.И. Полищук. – Вопросы экономики. – 2009. – № 10. – С. 4-22.
12. Українська асоціація інвестиційного бізнесу, 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uaib.com.ua>.
13. Харківська обласна державна адміністрація, 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kharkivoda.gov.ua>.

УДК 369.221:336

Кисільова І.Ю.

*кандидат фізико-математичних наук,
доцент кафедри фінансів та кредиту
Запорізького національного університету*

РОЗРАХУНОК ТАРИФНОЇ СТАВКИ З МЕДИЧНОГО СТРАХУВАННЯ

Проаналізовано основні завдання та проблеми організації медичного страхування. Визначено принципи тарифної політики в медичному страхуванні. Запропоновано стохастичний підхід до розрахунку тарифних ставок з медичного страхування.

Ключові слова: медичне страхування, тарифна нетто-ставка.

Кисилева И.Ю. РАСЧЕТ ТАРИФНОЙ СТАВКИ В МЕДИЦИНСКОМ СТРАХОВАНИИ

Проанализированы основные задачи и проблемы организации медицинского страхования. Определены принципы тарифной политики в медицинском страховании. Предложен стохастический подход расчета страховых тарифов по медицинскому страхованию.

Ключевые слова: медицинское страхование, тарифная нетто-ставка.

Kisilyova I.Yu. TARIFF CALCULATION IN HEALTH LOSS INSURANCE

Main problems of the health insurance organization have been discussed. Principles of tariff policy in health loss insurance was determined. Stochastic method of health insurance tariff calculation have been proposed.

Keywords: health loss insurance, insurance tariff.

Постановка проблеми. В комплексі першочергових задач з реалізації економічних перетворень важливе значення має переорієнтація системи охорони здоров'я. В результаті здійснення ринкових реформ неминуче майнове та соціальне розшарування суспільства. В цих умовах досягнення певного рівня охорони здоров'я обмежено жорсткими межами економічних можливостей. Проблему пошуку нових джерел фінансування системи охорони здоров'я може вирішити перехід до страхової медицини, який враховує фінансування наукових досліджень в медицині, підготовка медичних кадрів, будівництво закладів охорони здоров'я, фінансування витрат на медичне обслуговування населення. На ефективність охорони здоров'я при наявності страхової медицини впливають різні групи економічних факторів.

Ключовим питанням організації страхування є визначення нормативного забезпечення, зокрема розробка методики визначення тарифної ставки, яка визначає розмір фінансових зобов'язань страхувальника, і впливає на фінансову стійкість страхової організації. Методика розрахунку тарифних ставок має враховувати специфіку і особливості певного виду страхування та має ґрунтуватися на фактичних статистичних даних. Крім того, визначення даних для застосування традиційних методик розрахунку тарифних ставок в медичному страхуванні представляє певні складнощі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розв'язання проблеми організації медичного страхування та пошуку джерел фінансування системи охорони здоров'я зробили такі вітчизняні та зарубіжні вчені: Камінська Т.М., Фастиковська О.М., Божкова Н.М., Зайвенко Т.О., Володимирова М.В., Дубровіна Н.А. та інші.

В роботах Камінської Т.М. [1, с. 247-248, 2] визначено роль та функції медичного страхування в перехідній економіці; розглянуто питання фінансування страхової медицини. Робота Богусловського Є.І. та Шибалкіної Ю.С. [1, с. 247-248] присвячена аналізу проблем та перспектив розвитку медичного страхування в Україні. В роботі Мниха М. В. [4, с. 247-248] досліджено можливості та передумови запровадження медичного страхування в Україні. Питання впровадження медичного страхування також розглянуто в роботах Є.М. Кисельова, С.В. Бурлаєнко [5, с. 24-27], Н. В. Калітченко [6, с. 358-363] та інших. Однак, у вітчизняній літературі методичне забезпечення медичного страхування (розробка методик розрахунку тарифних ставок) розглядається в обмеженій кількості робіт, наприклад в роботі Четиркіна Є.М. [7 с. 247-248], та в роботі Молозіної Н.А. [8, с. 98-109]. Оскільки медичне страхування є відносно новим видом страхуванням для України, традиційні методики розрахунку тарифів часто не

можуть бути застосовані внаслідок обмеженої та неоднорідної статистичної бази.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає в аналізі методів оцінки ризиків та визначення тарифної ставки в медичному страхуванні та визначення основних принципів організації системи страхової медицини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Медичне страхування являє собою систему економічних відносин між державою, юридичними та фізичними особами щодо страхового захисту майнових інтересів громадян, пов'язаних із втратою здоров'я шляхом відрахування страхових внесків до страхового фонду. В організаційному плані медичне страхування є ланкою фінансової системи держави, за допомогою якої здійснюється перерозподіл фінансових ресурсів [9, с. 247-248].

Сутність медичного страхування полягає в тому, що воно виступає в ролі економічного механізму зниження бюджетних витратків, оскільки є одним з джерел фінансування системи охорони здоров'я. Соціальне значення медичного страхування полягає в доповненні гарантій, наданих в рамках соціального страхування до максимально можливих у сучасних умовах стандартів. Основними завданнями медичного страхування є [10, с. 14-15]:

1. Посередницька діяльність в організації та фінансуванні страхових програм через надання медичної допомоги населенню.

2. Контроль за обсягом та якістю виконання страхових медичних програм лікувально-профілактичними, соціальними закладами та окремим лікарями.

3. Розрахунок з медичними, соціальними установами та приватними лікарями за виконану роботу згідно з угодою через страхові фонди, які формуються за рахунок грошових внесків підприємств, закладів, організацій, громадян.

Як зазначає більшість дослідників, однією з актуальних проблем сучасної України є забезпечення населення якісними медичними послугами та розвиток системи охорони здоров'я. У той же час існує проблема підвищення рівня державної охорони здоров'я, і постає питання про його фінансування, що вимагає збільшення як бюджетного фінансування, так і пошуку позабюджетних джерел. Вважається, що одним із джерел може стати медичне страхування. Діюча система медичного забезпечення в Україні перебуває в глибокій кризі, що характеризується нерівномірним розподілом ресурсів в системі, низьким рівнем надання первинної медичної допомоги, низькою часткою витратків на охорону здоров'я по відношенню до ВВП.

Враховуючи сучасний стан фінансування системи охорони здоров'я в Україні, впровадження обов'язкового медичного страхування є неминучим. Обов'язкове медичне страхування базується на певних принципах, серед яких можна назвати забезпечення економічної та соціальної захищеності середніх і малозабезпечених верств населення, гарантованість прав кожного громадянина на якісну медичну допомогу, обов'язковість внесків як фізичних, так і юридичних осіб, сплата страховальниками внесків здійснюється у встановлених розмірах і в встановлений час, а рівень страхового забезпечення однаковий для всіх застрахованих.

Основною проблемою є питання управління медичною галуззю та фінансовими ресурсами, а з іншого боку – фінансове забезпечення страхової медицини.

Важливим питанням організації та впровадження медичного страхування в Україні є наявність достовірної та коректної методики розрахунку страхових тарифів та розробка основних принципів та напрямків тарифної політики в цій галузі.

Тарифна політика в галузі медичного страхування має бути побудованою на базі таких принципів [11, с. 143-144]:

1. Принцип еквівалентності страхових відносин сторін угоди передбачає, що нетто-тарифи повинні максимально відповідати ймовірності збитку.

2. Принцип доступності страхових тарифів.

3. Розширення обсягів страхової відповідальності.

4. Забезпечення самооплатності й рентабельності страхових операцій.

5. Принцип стабільності розмірів страхових тарифів протягом тривалого часу.

Вказані принципи вимагають свого організаційного вдосконалення, оптимізації проведення розрахунків, їхньої раціоналізації, інформаційного забезпечення, підвищення професійного рівня працівників.

Страховий тариф (тарифна брутто – ставка T_b) включає в себе нетто-ставку (T_n), яка призначена для створення страхового фонду та наступної виплати відшкодувань за страховими випадками, та навантаження (N), яка використовується для покриття витрат страховика з організації та ведення справ, створення запасного фонду отримання доходів, проведення превентивних заходів тощо. в медичному страхуванні складається з тарифу-нетто та навантаження:

$$T_b = T_n + N, \quad (1)$$

З математичної точки зору брутто – ставка є розв'язанням рівняння балансу між зібраною страховою премією, отриманим регресом та різного виду витратами: виплатами за вимогами страховальників, поверненнями за умовами страхування, витратами на ведення справ тощо. Нетто-ставка є рішенням рівняння того ж балансу, але без врахування витрат на ведення справ та запланованого прибутку. Навантаження покриває витрати страховика на ведення страхової справи, витрати на фінансування превентивних заходів та забезпечує заплановану норму прибутковості [11, с. 131-132].

Розглянемо розрахунок нетто-ставки з медичного страхування на основі обробки статистики страхових подій за попередній період діяльності компанії, що можливо при наявності достатньої статистичної бази за ризиком, що розглядається.

Припустимо, що страховику відома статистика попередніх років щодо кількості страхових випадків M в групі осіб чисельністю N за період тривалістю L (звичай $L = 1$ рік – термін страхування).

Тоді середня кількість страхових випадків на рік дорівнює:

$$p = \frac{\sum_{j=1}^L M_j}{LN}, \quad (4)$$

Встановимо вид закону розподілу кількості страхових випадків, для чого приймемо випадкову величину P – кількість страхових випадків протягом року.

За результатами діяльності попередніх років відома ранжована вибірка результатів (n – обсяг вибірки), по якій будемо інтервальний ряд відносних частот (кількість інтервалів від 6 до 15). Для ранжованої вибірки визначимо відносні частоти по формулі:

$$W_i = \frac{m_i}{n}, \quad (2)$$

Де m_i – кількість значень випадкової величини P (кількості страхових випадків), які потрапляють в інтервал з номером i .

Нехай Δ_i – довжина інтервалу. Тоді на кожному i -му інтервалі як на основі будуємо прямокутник, площа якого дорівнює W_i , а висота цього прямокутника буде дорівнювати $h_i = \frac{m_i}{\Delta_i}$. В результаті отримаємо ступенчасту фігуру – гістограму розподілу, аналог емпіричної густини ймовірностей.

Надалі виникає питання – як по даним вибірки визначити густину розподілу. Для конкретної вибірки обирається гіпотетична функція розподілу $F(x)$ і перевірка адекватності вибору проводиться по критерію згоди χ^2 [12, с. 214] наступним чином:

- На підставі $F(x)$ обчислюємо ймовірність попадання в часткові інтервали – значення p_i ;

- Знаходимо добутки $n \cdot p_i$, де n – обсяг вибірки;

- Розрахуємо вибіркочну статистику наступним чином:

$$\chi^2 = \sum \frac{(m_i - np_i)^2}{np_i}, \quad (3)$$

Можна показати, що незалежно від виду $F(x)$ при $n \rightarrow \infty$ розподіл χ^2 наближається до розподілу χ^2 із кількістю ступеней волі

$$v = k - r - 1,$$

де k – кількість інтервалів; r – кількість параметрів в законі розподілу.

Задамо рівень значимості α та по таблиці розподілу χ^2 знайдемо квантіль $\chi^2(v, \alpha)$ та порівняємо його із розрахунковим значенням χ^2 [12, с. 214]. Якщо підтверджується гіпотеза про вид закону розподілу, то далі розрахунок тарифної ставки здійснюється, виходячи із отриманого закону розподілу $F(x)$.

Знаючи закон розподілу кількості страхових випадків, можна оцінити математичне сподівання величини кількості страхових випадків та використати його для розрахунку тарифної ставки.

Формула для визначення нетто-ставки має вигляд:

$$T_n = y \cdot p + u_\beta \cdot y \cdot p \cdot \sqrt{\frac{1-p}{np}}, \quad (4)$$

Де p – ймовірність страхового випадку, y – збитковість страхової суми, n – кількість договорів страхування, u_β – таблична величина.

Основна частина нетто-тарифу визначається як добуток збитковості та ймовірності звернень до медичних закладів:

$$T_o = y \cdot p, \quad (5)$$

Наведену формулу (4) можна використати, якщо прийняти середню ймовірність $p = \bar{p}$, що, однак, може призвести до неточності при обчисленні ризикової надбавки.

Тому визначимо математичне очікування і середньоквадратичне відхилення випадкової величини кількості страхових випадків, що дасть можливість отримати ризикову надбавку шляхом обчислення довірчого інтервалу.

Випадкова величина кількості страхових випадків розподілена за законом Ст'юдента $f(t)$. Задаючи довірчу ймовірність (α), можна отримати верхню границю для математичного очікування кількості страхових випадків.

Таким чином, повна тарифна ставка дорівнює:

$$T_n = \bar{m} \cdot y + y \cdot t \left(\frac{\alpha}{2}; v \right) \cdot \frac{\bar{\sigma}}{\sqrt{n-1}}, \quad (6)$$

де m – математичне очікування, σ – середньоквадратичне відхилення випадкової величини кількості страхових випадків, t – статистичний кваніль розподілу Ст'юдента.

Отримане з використанням стохастичного підходу значення нетто-тарифу з медичного страхування є більш точним, оскільки розрахунок базується на фактичних розподілах кількості страхових випадків і не потребує великої кількості додаткових даних.

Висновки з проведеного дослідження. З наведеного вище можна зробити наступні висновки.

Застосування стохастичного принципу розрахунку нетто-тарифу в медичному страхуванні має декілька переваг: стохастичний принцип не потребує великої кількості статистичних даних (ймовірності, розбігу розміру відшкодувань тощо), а потрібні статистичні дані можуть бути взяті зі звітності; крім того, розрахунок з використанням стохастичного підходу може бути застосований для всього обсягу страхової сукупності, а також для окремих договорів страхування.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Камінська Т.М. Удосконалення фінансування регіонального ринку медичних послуг // Наук. вісн. Полт. нац. техн. ун-ту «Економіка і регіон». – 2005. – № 1(4). – Полтава, 2005. – С. 26-28.
2. Камінська Т.М. Функції медичного страхування в переходній економіці // Економіка. Фінанси. Право. – 2006. – № 3. – С. 34-39.
3. Богусловський Є.І., Шибалкіна Ю.С. Медичне страхування в Україні: проблеми та перспективи // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2011. – № 4(39). – С. 83-86.
4. Мних М. В. Медичне страхування та необхідність його запровадження в Україні / М. В. Мних // Економіка та держава. – 2007. – № 2. – С. 40-41.
5. Кісельов Є.М. Актуальні проблеми розвитку медичного страхування в Україні / Є.М. Кісельов, С.В. Бурласко, І.Г. Кірпа // Фінансові послуги. – 2009. – № 1. – С. 24-27.
6. Калітченко (Богомаз) Н. В. Проблеми маркетингових досліджень на ринку послуг з добровільного медичного страхування / Н. В. Калітченко (Богомаз) // Стратегія економічного розвитку України : наук. зб. – 2011. – Вип. 7. – С. 358-363.
7. Четыркин Е.М. Актуарные расчеты в негосударственном медицинском страховании. – М. : Дело, 1999. – 120 с.
8. Молозіна Н.А. Модель визначення оптимального розміру страхового тарифу обов'язкового соціального медичного страхування / Н. А. Молозіна // Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми управління та фінансово-господарської діяльності підприємства. – Харків : НТУ «ХП». – 2013. – № 49(1022). – С. 98-109.
9. Кондрат І.Ю. Проблеми запровадження та перспективи розвитку обов'язкового медичного страхування в Україні / І.Ю. Кондрат // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.3. – С. 247-252.
10. Батужок М.І., Приступа Л.А. Запровадження страхової медицини в Україні: проблеми, перспективи, зарубіжний досвід / Батужок М.І., Приступа Л.А. // Збірник статей та доповідей II Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів та молодих вчених (14-15 травня 2009 р.). – 2009. – Т. 2. – С. 13-15.
11. Александрова Н. М. Страхування : підруч. / Н. М. Александрова – К. : ЦУЛ, 2003. – 140 с.
12. Герасимович А. И. Математическая статистика / А. И. Герасимович – Мн. : Высшая школа, 1983. – 279 с.

УДК 658.14

Крихівська Н.О.

асистент кафедри фінансів

Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ФОРМ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПАРТНЕРСЬКИХ ВІДНОСИН

У статті розглянуто основні форми фінансового забезпечення партнерських відносин, такі як самофінансування, фінансове інвестування, в тому числі венчурне фінансування, кредитування, проектне фінансування, бюджетне фінансування, а також змішане фінансування. У ході дослідження визначені характерні особливості форм фінансування, їх переваги та недоліки використання для забезпечення партнерської співпраці.

Ключові слова: фінансове забезпечення, самофінансування, фінансове інвестування, кредитування, венчурне фінансування, бюджетне фінансування.

Крыховская Н.О. СРАВНИТЕЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ФОРМ ФИНАНСОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПАРТНЕРСКИХ ОТНОШЕНИЙ

В статье рассмотрены основные формы финансового обеспечения партнерских отношений, такие как самофинансирование, финансовое инвестирование, в том числе венчурное финансирование, кредитование, проектное финансирование, бюджетное финансирование, а также смешанное финансирование. В ходе исследования определены характерные особенности форм финансирования, их преимущества и недостатки использования для обеспечения партнерского сотрудничества.

Ключевые слова: финансовое обеспечение, самофинансирования, финансовое инвестирование, кредитование, венчурное финансирование, бюджетное финансирование.

Kryhivska N.O. COMPARATIVE CHARACTERISTICS OF FORMS OF FINANCIAL SUPPORT PARTNERSHIPS

The article considers the basic forms of financial providing partner relations such as self-financing, financial investments, including venture capital, loans, project finance, budget financing and mixed funding. During research identified characteristics of forms of financing, their advantages and disadvantages for the use of partnerships.

Keywords: financial providing, self-financing, financial investments, loans, venture capital, budget financing.

Постановка проблеми. В умовах стрімкого зростання інтеграційних процесів в економіці України та світу з кожним роком спостерігається збільшення кількості суб'єктів підприємництва, що вступають у партнерські відносини. Як відомо, формування та налагодження будь-яких стосунків завжди потребує належного фінансового забезпечення. Тому важливим етапом провадження партнерської співпраці є вибір оптимальних форм фінансування. Оскільки метою ведення партнерської співпраці є захищення та зміцнення конкурентних позицій на ринку і забезпечення ефективного результату діяльності, виникає необхідність дослідження основних форм фінансового забезпечення партнерських відносин у світлі сучасних тенденцій в економіці.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні положення у сфері фінансового забезпечення сформульовано такими відомими вченими, як: В. Базилевич, А. Задорожна, Ю. Кірсанова, Г. Крамаренко, В. Опарін, А. Подерьогін, В. Родіонова та інші. Аналізу формування та розвитку партнерських відносин в економічній системі присвячені роботи як іноземних дослідників – Р. Коуза, А. Мятієва, М. Портера, Б. Райзберга, А. Томсона, так і вітчизняних – А. Ігнатюк, Н. Мікули, Г. Филюк, Л. Шульженка, В. Ясинського, О. Ястремської. Проте проблема вибору форм фінансування партнерських відносин для забезпечення ефективного функціонування механізму фінансування залишається актуальною і потребує детального дослідження.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У зв'язку з недостатністю теоретичних обґрунтувань даного питання у науковій літературі виникає необхідність детального дослідження проблеми вибору форм фінансового забезпечення партнерських стосунків.

Формулювання цілей статті. З огляду на це, метою статті є дослідження та порівняння основних

форм фінансового забезпечення партнерських відносин у світлі сучасних тенденцій в економіці.

Виклад основного матеріалу. Функціонування механізму фінансового забезпечення знаходиться у прямій залежності від обраного виду партнерських стосунків, їх тривалості та особливостей провадження. Певні напрями, види та тривалість співробітництва принесуть ефективні результати лише у випадку правильності їх забезпечення фінансовими ресурсами. Дослідивши наукові пропозиції значного числа науковців, вважаємо за доцільне виділити наступні форми фінансового забезпечення: самофінансування, фінансове інвестування, в тому числі венчурне фінансування, кредитування, проектне фінансування, бюджетне фінансування, а також змішане фінансування.

Самофінансування – це ефективне використання власних коштів в процесі пошуку потенційних партнерів, налагодження та ведення партнерських відносин для задоволення як поточних, так і капітальних потреб суб'єктів господарювання з метою досягнення поставленої мети та завершення співробітництва. Самофінансування може здійснюватися відкритим та прихованим методом. Поширеним методом самофінансування діяльності підприємств-партнерів є відкрите самофінансування, тобто тезаврація прибутку.

Тезаврація прибутку – це спрямування його на формування власного капіталу підприємства з метою фінансування інвестиційної та операційної діяльності. Величина тезаврації відповідає обсягу чистого прибутку, який залишився в розпорядженні підприємства після сплати всіх податків та нарахування дивідендів.

Тезаврація прибутку здійснюється з метою розширення обсягів фінансово-господарської діяльності підприємства за такими двома основними напрямками – поповнення оборотного капіталу та фінансування необоротних активів [3]. Тому поширеним джерелом

фінансування налагодження та реалізації партнерських відносин необхідно виділити чистий прибуток підприємств-партнерів.

Рішення на користь використання тезаврованого прибутку, як джерела фінансування партнерської співпраці, необхідно приймати у тому випадку, коли рентабельність вкладень у діяльність буде вищою, ніж прибутковість при використанні можливих зовнішніх альтернативних джерел. Також не варто забувати і про вплив податкових чинників на розподіл та використання чистого прибутку, який перед вкладенням підлягає оподаткуванню, що в свою чергу підвищує вартість даного джерела фінансування.

Ще одним важливим джерелом самофінансування діяльності підприємств-учасників партнерської співпраці служать амортизаційні відрахування. Вони відносяться до витрат підприємства, відображаючи знос основних засобів і нематеріальних активів, і надходять у складі грошових коштів за реалізовані товари та послуги. Їх призначення – забезпечувати не тільки просте, але й розширене відтворення.

Перевага амортизаційних відрахувань як джерела коштів полягає в тому, що вони існують при будь-якому фінансовому становищі підприємства і завжди залишаються в його розпорядженні. Тому амортизаційні відрахування суб'єкти господарювання також можуть використовувати як джерело фінансового забезпечення партнерських відносин.

Щодо прихованого фінансування, цей метод фінансування пов'язаний із використанням прихованого прибутку. Приховування прибутку здійснюється у результаті формування прихованих резервів. Оскільки приховані резерви проявляються лише при їх ліквідації, приховане самофінансування здійснюється за рахунок прибутку до оподаткування. Отже, відбувається відстрочка сплати податків і виплати дивідендів.

Приховані резерви – це частина власного капіталу підприємства, яка жодним чином не відображена в його балансі, отже, обсяг власного капіталу в результаті формування прихованих резервів буде меншим, ніж це є насправді.

Підприємства можуть формувати зазначені резерви як вимушено, так і за власними розрахунками. Формування прихованих резервів виникає при забороні законодавством здійснювати індексацію або якщо вона пов'язана з невиправдано високим оподаткуванням.

Величина прихованих резервів в активній стороні балансу дорівнює різниці між балансовою вартістю окремих майнових об'єктів підприємства та їх реальною (вищою) вартістю. Формування прихованих резервів може здійснюватися в рамках реалізації певного типу дивідендної політики з метою відстрочення податкових платежів чи з інших фінансово-політичних мотивів підприємницьких структур. Грамотно використовуючи облікову політику, за допомогою інструментарію прихованого самофінансування можна забезпечити стратегію стабільних дивідендів. Наявність у підприємства прихованих резервів з погляду кредиторів є позитивним чинником, зокрема в тих випадках, коли як кредитне забезпечення приймається майно, реальна вартість якого є вищою, ніж це відображено у звітності. Недоліком прихованого самофінансування варто вважати порушення принципу достовірності при складанні звітності та підвищення рівня асиметрії в інформаційному забезпеченні її зовнішніх користувачів.

Отже, дослідивши самофінансування як важливу форму фінансування партнерської співпраці, можна зауважити ряд переваг для підприємств-партнерів, а

саме: кошти не потрібно повертати та сплачувати винагороду за користування ними, відсутність витрат при мобілізації коштів, не потрібно надавати кредитне забезпечення, підвищується фінансова незалежність та кредитоспроможність підприємства [6].

Наступною формою фінансування партнерської співпраці є фінансове інвестування, яке використовується для фінансування інвестиційних проектів зі значними строками окупності витрат. Деякі фахівці інвестиційної сфери пропонують інвестування розглядати, з одного боку, як вкладання коштів з метою забезпечення притоку грошей протягом тривалого періоду часу, з іншого боку, як переміщення свого капіталу в активи з метою його збільшення і отримання в подальшому прибутку у вигляді пасивного доходу. Капітал залучається шляхом емісії простих та привілейованих акцій, що розміщуються серед юридичних та фізичних осіб, або через випуск варантів. Варанти, більшість науковців розглядають як похідний цінний папір, що надає власнику право на купівлю цінних паперів за певною ціною і у встановлений термін, або додаткове свідоцтво, що видається разом із цінним папером. Варант випускається емітентом разом із власними привілейованими акціями та надає його власникові право на придбання простих акцій даного емітента протягом певного періоду на заздальгідь узгоджених умовах.

При розгляді даної форми фінансування, варто зупинити увагу на венчурному фінансуванні, що спрямоване на стимулювання практичного використання технічних та технологічних новинок, результатів наукових досягнень. Його метою є одержання високого доходу від інвестицій у ризикове підприємство, яке працює над втіленням у виробництво певної інноваційної ідеї або проекту. Основним завданням даної форми фінансування є сприяння росту конкретного бізнесу шляхом надання певної суми грошових коштів в обмін на частку в статутному капіталі або пакет акцій. Переваги венчурного фінансування полягають в тому, що створювані невеликі фірми мають доступ до фінансових ресурсів, а також можливість консультацій з питань виробництва, фінансів, управління персоналом, чим забезпечуються гнучкість в управлінні та швидкість прийняття рішень. Венчурний капітал традиційно орієнтований на малі та середні підприємства, відаючи перевагу приватним компаніям і спільним підприємствам. Тому підприємствам-партнерам варто звернути увагу на дану форму фінансування.

Також однією з поширених форм фінансового забезпечення партнерських стосунків у ринкових умовах господарювання є кредитування, яке передбачає залучення коштів у банківських та небанківських фінансово-кредитних установах на умовах строковості, повернення та платності. В залежності від особливостей партнерської співпраці витрати на оформлення та користування кредитом, відповідальність за повернення та ризики несплати позики, партнери повинні узгодити ще до вибору даної форми забезпечення діяльності фінансовими ресурсами. З огляду на наукові напрацювання щодо такої форми фінансування, кредитування може здійснюватися традиційними (строковий кредит, конткорентний кредит, онкольний кредит, обліковий (вексельний) кредит, кредитна лінія, овердрафт та інші) та нетрадиційними методами, до яких варто віднести лізинг.

Як свідчить практика, лізинг є досить новим видом фінансування для економіки нашої країни, але має широке розповсюдження в країнах Європи та інших розвинутих країнах. На даний час активно

використовуються два види лізингу: фінансовий та операційний. Так, фінансовий лізинг – це договір лізингу, в результаті укладення якого лізингоодержувач на своє замовлення отримує в платне користування від лізингодавця об'єкт лізингу на строк, не менший строку, за який амортизується 60 відсотків вартості об'єкта лізингу, визначеної в день укладення договору [2]. В свою чергу, операційний лізинг характеризується більш коротким, ніж життєвий цикл виробу, терміном контракту, що передбачає неповну амортизацію обладнання за час оренди, після чого воно повертається лізингодавцю і може бути знову здано в оренду. Комерційними банками і лізинговими компаніями застосовується, як правило, фінансовий лізинг. Це найбільш типова і розповсюджена форма лізингу, що характеризується середньостроковим і довгостроковим характером контрактів, амортизацією повної або більшої частини вартості обладнання.

Відносно новою формою фінансування, проте вже введеною в лексикон науковців є проектне фінансування, яке характеризується особливим способом забезпечення, основою якого є підтвердження реальності одержання запланованих грошових потоків сторонами-партнерами, що беруть участь в реалізації проекту. Основною особливістю проектного фінансування є виявлення та управління ризиками, розподіл ризиків між учасниками проекту, оцінка витрат і доходів з урахуванням ризиків та їх розподілу.

Порівняно з традиційними методами банківсько-го кредитування проектне фінансування має такі особливості [5]:

1. В схемах проектного фінансування в ролі фінансових учасників реалізації інвестиційного проекту, запропонованого до виконання, учасниками партнерських відносин можуть виступати комерційні банки, інвестиційні банки, інвестиційні фонди і компанії, пенсійні фонди та інші інституціональні інвестори, лізингові компанії та інші фінансові, кредитні та інвестиційні інститути.

2. Переважаючою тенденцією розвитку проектного фінансування в промислово розвинених країнах є використання всієї гами джерел і методів фінансування інвестиційних проектів: банківських кредитів, емісій акцій, пайових внесків, фірмових кредитів, облігаційних позик, фінансового лізингу, власних коштів компаній (амортизаційних фондів та нерозподіленого прибутку). В окремих випадках можуть використовуватись також державні кошти (іноді у вигляді державних кредитів і субсидій, але частіше в завуальованій формі – у вигляді гарантій і податкових пільг).

3. В схемах проектного фінансування без регресу і з обмеженим правом регресу на позичальника особлива увага приділяється питанням виявлення, оцінки та зниження ризиків при реалізації інвестиційних проектів. Термін «обмежене право регресу» означає, що єдиним джерелом погашення кредитної заборгованості проекту є генеровані ним доходи, внаслідок чого будь-які обмеження, перебої в отриманні доходів або ж непередбачені витрати створюють загрозу здатності проектної компанії здійснювати виплати за кредитами.

Переваги проектного фінансування порівняно з іншими формами фінансування полягають в тому, що така форма фінансування дозволяє:

– більш достовірно оцінити платоспроможність позичальника;

– розглянути весь інвестиційний проект з точки зору його життєздатності, ефективності, можливостей реалізації, забезпеченості ресурсами, ризиків;

– прогнозувати результат реалізації інвестиційного проекту.

В залежності від виду партнерських відносин і поставлених на реалізацію цілей співпраці, серед форм фінансового забезпечення можна виділити і бюджетне фінансування (державне) фінансування полягає у виділенні суб'єктам господарювання на безповоротній та безоплатній основі грошових коштів на втілення конкретного проекту та ведення соціально значимої діяльності, яка спрямована на забезпечення соціальних потреб населення та держави [4]. Яскравим прикладом при цьому, виступає фінансування законодавчо визначеного державно-приватного партнерства [1]. Реалізується бюджетне фінансування партнерської співпраці за допомогою специфічних способів, а саме: проектне державне фінансування, бюджетні кредити та міжбюджетні трансферти (у випадку, коли одним із партнерів виступають органи місцевої влади). Проведення фінансування здійснюється шляхом перерахування на рахунки головних розпорядників коштів, або методом казначейського рахунку.

Змішана форма фінансування передбачає одночасне використання різних форм фінансового забезпечення, що є найбільш розповсюдженою формою фінансування [4].

Висновки з проведеного дослідження. Вибір оптимальної форми фінансування партнерської співпраці безпосередньо впливає на ефективність функціонування механізму фінансового забезпечення партнерських відносин в цілому. Тому, провівши дослідження основних та найпоширеніших форм фінансового забезпечення, варто зауважити різноплановий характер запропонованого ряду можливих варіантів фінансування саме партнерського співробітництва. Зокрема, доцільно виділити ймовірність використання нових, проте досить перспективних форм фінансового забезпечення партнерської співпраці, таких як проектне та венчурне фінансування, детальніше дослідження яких буде проведено у подальших наукових опрацюваннях.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Закон України «Про державно-приватне партнерство» від 01.07.2010 р. № 2404-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://search.ligazakon.ua>.
2. Закон України «Про фінансовий лізинг» від 16.12.1997 № 723/97-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/723/97-вр>.
3. Бачинський В.В. Тезаврація прибутку як важливий напрямок самофінансування суб'єктів господарської діяльності [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/7_NMIW_2009/Economics/41913.doc.htm.
4. Кірсанова Ю.В. Механізм фінансово-економічного забезпечення діяльності обслуговуючих кооперативів з водопостачання та водовідведення з кодом неприбутковості 0011/Ю.В. Кірсанова // Економіка: реалії часу. – 2013. – № 2(7). – С. 135-143.
5. Пильтай О. Фінансові механізми публічно-приватного партнерства / О. Пильтай // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2012. – № 3. – С. 63-74.
6. Ткаченко Є. Ю. Оцінка рівня самофінансування підприємства на основі руху грошових коштів [Електронний ресурс] / Є. Ю. Ткаченко // Збірники наукових праць бібліотеки ім. Вернадського. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Vznu/eco/2008_1/2008-26-06/tkachenko.pdf.

УДК 336.76

Кужельєв М.О.*доктор економічних наук,
професор кафедри фінансів і банківської справи
Донецького національного університету***Стабіас С.М.***здобувач
Донецького національного університету*

ПОРІВНЯННЯ СТРАТЕГІЙ УПРАВЛІННЯ ПОРТФЕЛЕМ ЦІННИХ ПАПЕРІВ НА ФОНДОВОМУ РИНКУ УКРАЇНИ

Статтю присвячено порівняльному аналізу різних форм управління портфелем цінних паперів – активній, пасивній та індексній. Порівняння зроблено за допомогою застосування моделі «Квазі-Шарп». З'ясовано, що у сучасних реаліях українського фондового ринку у різні періоди часу найбільшу вартість мали різні типи портфелів.

Ключові слова: фондовий ринок, портфель цінних паперів, портфельна теорія, активна форма управління, модель «Квазі-Шарп».

Кужельєв М.А., Стабіас С.Н. СРАВНЕНИЕ СТРАТЕГИЙ УПРАВЛЕНИЯ ПОРТФЕЛЕМ ЦЕННЫХ БУМАГ НА ФОНДОВОМ РЫНКЕ УКРАИНЫ

Статья посвящена сравнительному анализу различных форм управления портфелем ценных бумаг – активной, пассивной и индексной. Сравнение сделано с помощью применения модели «Квази-Шарп». Выяснено, что в современных реалиях украинского фондового рынка в разные периоды времени наибольшую стоимость имели различные типы портфелей.

Ключевые слова: фондовый рынок, портфель ценных бумаг, портфельная теория, активная форма управления, модель «Квази-Шарп».

Kuzheliev M.O., Stabias S.M. COMPARISON OF PORTFOLIO MANAGEMENT STRATEGIES IN THE STOCK MARKET OF UKRAINE

This article is devoted to the comparative analysis of portfolio management different forms – active, passive and index. Comparison is made with the help of the QSharpe model. It was found that different portfolio types had the highest value in different periods of time in the modern realities of the Ukrainian stock market.

Keywords: stock market, portfolio, portfolio theory, the active form of portfolio selection, QSharpe model.

Постановка проблеми. Ринок цінних паперів України переживає не найкращі часи. Після недовгого періоду зростання та ейфорії він вступив у фазу рецесії та переосмислення власних перспектив. На сучасному етапі розвитку вітчизняного ринку фінансових послуг для його суб'єктів, особливо для професійних торговців цінними паперами, надзвичайно важливим є усвідомлення всіх ризиків, які мають вплив на їх діяльність та створення власної, зваженої, чіткої та зрозумілої стратегії.

Для будь-якого фінансового інвестора одним із найважливіших завдань є визначення оптимальної структури портфеля цінних паперів та вибору методів її формування. Підтвердження важливості та актуальності цієї наукової проблеми можна знайти хоча б у тому, що розробники портфельної теорії (Г. Марковіц, У. Шарп) стали лауреатами Нобелівської премії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічну основу дослідження склали наукові праці провідних вітчизняних та зарубіжних вчених. Серед них можна виділити праці Пластуна В., Домбровського В. Пономаренка В. С., Раєвнєвої О. В., Резго Г. Я., Самогородської М. І., Уманцева Ю., присвячені темі управління портфелем цінних паперів. У світовій науці питаннями портфельного управління займалися такі науковці, як Д. Тобін, Дж. А. Бейлі, А. О. Недосекін, В. Шарп, Мертон Міллер та Г. Марковіц.

Постановка завдання. Спираючись на вагомий внесок провідних вітчизняних дослідників цієї проблематики, доцільно порівняти активну, пасивну та індексну форми управління портфелем, сформованого з акцій найнадійніших емітентів українського фондового ринку у сучасних реаліях його розвитку.

Поставлене завдання буде досягнуте шляхом застосування принципів побудови оптимізаційної моделі «Квазі-Шарп» для формування оптимального портфеля акцій.

Виклад основного матеріалу дослідження. В економічній літературі [1; 2] розглядаються дві форми управління портфелем цінних паперів: активна й пасивна.

Активна передбачає постійну роботу з портфелем цінних паперів, яка включає:

- вибір видів цінних паперів;
- визначення термінів придбання їх та продажу;
- проведення ротації (свопінгу) цінних паперів у портфелі.

Пасивна форма управління портфелем цінних паперів полягає у складанні диверсифікованого портфеля із завчасно визначеним рівнем ризику і тривалим зберіганням портфеля в незмінному стані

Також існує стратегія формування портфелю, вага активів у якому наближена до їх ваги в індексі – стратегія індексування [3], але в сучасних умовах доцільно скористуватися моделлю «Квазі-Шарп» [4], яка на відміну від оригінальної моделі У. Шарпа [5] більш пристосована до ринків, що розвиваються.

Для реалізації поставленої мети спочатку важливо визначити, які саме акції обрати для аналізу. По-перше, основні торги здійснюються на трьох фондових майданчиках: Перспектива, ПФТС і Українська біржа. Тому перелік емітентів дещо відрізняється між ними. По-друге, сам перелік емітентів, які формують індекси ПФТС і Української біржі, неодноразово змінювався.

Вихідною базою для проведення розрахунків можна взяти ціни на акції емітентів, що входять до Індексу Української біржі (Індекс UX) на початок

Таблиця 1

Котирування акцій емітентів, що входять до індексного кошика Індексу UX, грн. [6]

Дата	ALMK	AVDK	AZST	BAVL	CEEN	DOEN	ENMZ	MSICH	UNAF	USCB
05.05.2009	0,08	6,60	1,05	0,18	6,15	43,00	93,00	461,50	109,50	0,18
01.06.2009	0,13	8,18	1,57	0,41	7,16	41,30	116,88	583,00	156,00	0,40
01.07.2009	0,10	6,35	1,27	0,29	6,56	33,00	106,60	640,00	127,65	0,30
03.08.2009	0,11	7,68	1,49	0,33	7,35	38,25	121,80	722,50	148,00	0,33
01.09.2009	0,11	8,32	1,81	0,29	9,40	49,20	122,00	965,00	144,05	0,33
01.10.2009	0,14	12,30	2,95	0,29	10,02	68,00	185,01	1284,50	155,08	0,38
02.11.2009	0,12	11,10	2,51	0,27	9,88	59,26	150,05	1247,00	168,63	0,36
01.12.2009	0,13	11,16	2,67	0,26	10,10	67,48	167,45	1652,00	170,80	0,37
05.01.2010	0,14	10,71	2,75	0,25	9,66	56,10	172,00	1665,01	172,69	0,36
01.02.2010	0,22	11,46	3,44	0,26	10,07	60,45	209,45	1824,00	201,50	0,37
01.03.2010	0,22	11,55	3,78	0,34	12,05	72,65	219,25	1952,26	199,75	0,42
01.04.2010	0,30	14,76	4,21	0,42	17,14	95,50	290,44	2541,26	261,24	0,63
05.05.2010	0,30	16,09	4,10	0,46	18,23	103,25	274,50	2657,61	293,75	0,70
01.06.2010	0,19	13,38	2,92	0,36	13,45	70,40	197,78	2055,00	235,50	0,51
01.07.2010	0,16	12,00	2,50	0,38	12,36	63,30	161,30	2171,01	233,75	0,47
02.08.2010	0,18	14,01	2,93	0,50	14,58	71,14	192,65	2425,00	272,80	0,57
01.09.2010	0,17	15,28	2,82	0,44	13,30	67,25	192,43	2231,62	268,72	0,55
01.10.2010	0,16	15,35	2,68	0,44	12,42	63,88	178,35	2139,99	282,89	0,50
01.11.2010	0,13	14,54	2,42	0,41	12,73	56,52	160,16	1966,31	301,41	0,45
01.12.2010	0,17	14,97	2,67	0,41	14,45	64,60	161,37	2501,90	394,18	0,55
05.01.2011	0,23	15,04	2,97	0,40	14,95	73,28	182,03	3021,99	596,70	0,56
01.02.2011	0,25	16,58	3,20	0,43	17,80	76,15	188,26	3027,66	644,26	0,62
01.03.2011	0,23	15,89	2,87	0,43	17,78	79,79	166,64	3582,00	897,98	0,62
01.04.2011	0,23	14,41	2,99	0,43	17,77	72,55	164,25	3780,50	816,26	0,64
04.05.2011	0,20	13,28	2,66	0,39	15,92	64,60	146,99	3736,00	877,57	0,54
01.06.2011	0,18	12,60	2,48	0,38	14,16	54,67	131,44	3225,01	806,56	0,52
01.07.2011	0,18	11,93	2,30	0,31	12,85	47,21	121,46	3170,00	779,94	0,40
01.08.2011	0,20	11,65	2,31	0,30	12,82	47,30	123,20	3180,00	835,27	0,40
01.09.2011	0,13	7,27	1,68	0,22	10,17	30,39	69,34	2295,50	637,50	0,28
03.10.2011	0,09	6,21	1,56	0,16	8,09	24,57	43,57	1752,00	449,70	0,23
01.11.2011	0,09	5,89	1,48	0,14	7,82	25,20	43,24	2030,00	376,15	0,19
01.12.2011	0,12	7,20	1,42	0,14	8,75	31,77	73,54	2448,50	460,40	0,17
04.01.2012	0,11	6,29	1,39	0,14	8,66	28,83	70,95	2248,50	364,95	0,17
01.02.2012	0,11	6,18	1,48	0,14	9,09	32,15	71,95	2398,50	376,95	0,19
01.03.2012	0,10	5,81	1,43	0,13	8,53	30,26	69,42	2425,50	341,55	0,18
02.04.2012	0,09	5,18	1,31	0,12	8,05	28,79	68,28	2784,50	293,70	0,22
03.05.2012	0,08	4,81	1,25	0,13	7,88	26,64	62,56	2831,50	280,50	0,21
01.06.2012	0,06	2,89	0,91	0,11	4,86	19,89	38,78	2098,50	182,70	0,18
02.07.2012	0,05	3,07	0,95	0,09	6,05	20,71	37,97	2203,00	158,00	0,18
01.08.2012	0,05	3,59	0,92	0,10	6,79	23,56	35,83	2303,50	167,40	0,16
03.09.2012	0,06	3,51	0,86	0,09	6,38	18,92	33,92	2186,00	166,45	0,16
01.10.2012	0,06	3,62	0,88	0,08	6,58	20,27	36,09	2235,50	155,65	0,18
01.11.2012	0,05	2,80	0,67	0,07	5,74	17,77	40,67	1997,50	152,25	0,15
03.12.2012	0,05	3,36	0,67	0,07	5,30	20,09	36,67	1873,00	135,40	0,13
03.01.2013	0,06	3,32	0,75	0,09	6,50	21,87	39,23	2271,00	124,50	0,13
01.02.2013	0,05	3,11	0,71	0,11	6,25	21,29	36,35	2480,50	137,20	0,12
01.03.2013	0,05	3,34	0,69	0,12	5,94	22,88	35,92	2598,00	165,05	0,14
01.04.2013	0,05	3,03	0,63	0,09	4,75	20,32	33,54	2173,00	126,80	0,12
07.05.2013	0,04	3,02	0,57	0,10	4,08	19,90	32,94	2002,50	115,40	0,12
03.06.2013	0,04	3,22	0,61	0,10	4,38	20,71	34,28	2076,00	116,45	0,12
01.07.2013	0,04	3,26	0,61	0,10	4,72	21,93	35,23	1969,50	118,80	0,13
01.08.2013	0,04	3,27	0,63	0,10	5,22	25,49	35,09	1818,50	117,80	0,14
02.09.2013	0,04	3,20	0,62	0,10	4,99	22,87	33,49	1641,50	109,30	0,13
01.10.2013	0,04	3,21	0,63	0,09	5,04	22,21	33,61	1611,50	108,30	0,17
01.11.2013	0,04	3,12	0,66	0,10	5,00	24,60	33,68	1564,00	108,45	0,18
02.12.2013	0,04	3,20	0,70	0,12	4,96	27,32	32,96	1580,50	108,20	0,17
08.01.2014	0,04	2,97	0,66	0,11	4,69	27,59	32,47	1805,00	106,95	0,18
03.02.2014	0,04	2,72	0,59	0,11	4,42	32,13	31,27	1730,00	122,00	0,17
03.03.2014	0,04	2,97	0,70	0,15	5,17	36,68	34,97	1906,50	177,80	0,18

кожного місяця (або на іншу першу дату кожного місяця, протягом якої проводилися торги у випадку відсутності торгів на перше число конкретного місяця) (табл. 1).

Модель «Квазі-Шарп» оперує таким поняттям, як «дохідність цінного паперу», для визначення якої була використана формула (2.1) [4].

$$D_i = \frac{C_i}{C_0} - 1, \quad (1)$$

де D_i – дохідність i -го виду акцій;

C_0 – ціна i -ї акції в попередньому періоді, грн.;

C_i – ціна i -ї акції у звітному періоді t , грн.

Виходячи із формули (1) і на підставі даних табл. 1 були проведені розрахунки і отримані значення дохідності обраних цінних паперів для кожного періоду, а також здійснений розрахунок середніх значень дохідності, які представлені в табл. 2.

Таблиця 2

Значення середньорічної дохідності цінних паперів за період травень 2009 р. – березень 2014 р.

	Емітент	Тікер	Дохідність
1	Алчевський металургійний комбінат	ALMK	3,61%
2	Авдіївський коксохімічний завод	AVDK	-3,86%
3	Азовсталь ПАТ	AZST	4,80%
4	Райффайзен Банк Аваль	BAVL	15,43%
5	Центренерго	CEEN	7,81%
6	Донбасенерго	DOEN	10,71%
7	ПАТ Єнакіївський металургійний завод	ENMZ	-1,66%
8	Мотор Січ ПАТ	MSICH	41,66%
9	Крюківський вагонобудівний завод	UNAF	27,54%
10	Укрсоцбанк	USCB	19,37%

На підставі отриманих даних можна виключити 2 емітенти у зв'язку з від'ємним значенням середньої дохідності їх цінних паперів. Адже очевидно, що включаючи цінні папери, які будуть приносити збитки, недоцільно, а в процесі оптимізації портфелю їх питома вага буде дорівнювати 0 через те, що головна мета, яка переслідується, – це максимізація загального доходу портфелю при визначеному рівні ризику [7]. Як видно з таблиці 2, такими емітентами були Авдіївський коксохімічний завод та Єнакіївський металургійний завод. Таким чином остаточний портфель, оптимальна структура якого буде визначатись, складатиметься з акцій 8 емітентів.

Модель «Квазі-Шарп» раціонально використовувати при розгляді невеликої кількості цінних паперів, які належать одній або кільком галузям. Ще однією з її переваг є те, що ця модель може успішно застосовуватися в країнах з перехідною економікою, в умовах нестабільного фондового ринку [4].

Модель заснована на взаємозв'язку дохідності кожного цінного паперу з дохідністю одиничного портфелю цих цінних паперів.

Основні припущення моделі наступні:

– в якості характеристики дохідності цінного паперу приймається математичне очікування дохідності;

– під одиничним портфелем розуміють портфель, який складається з усіх цінних паперів, що розглядаються, взятих у рівній пропорції;

– взаємозалежність дохідності цінного паперу і дохідності одиничного портфелю цінних паперів описується лінійною функцією;

– під ризиком цінного паперу розуміється ступінь залежності зміни дохідності цінного паперу від зміни дохідності одиничного портфелю;

– вважається, що дані минулих періодів, які використовуються для розрахунків дохідності і ризику в повній мірі відображають майбутні значення дохідності.

Формалізований вигляд моделі «Квазі-Шарп» представлено формулою (2).

$$\left\{ \begin{array}{l} \sum_{i=1}^N (\bar{r}_i \cdot w_i) + (r_{sp} - \bar{r}_{sp}) \sum_{i=1}^N (\beta_i \cdot w_i) \rightarrow \max; \\ \sqrt{\sum_{i=1}^N (\beta_i \cdot w_i)^2 \cdot \sigma_{sp}^2 + \sum_{i=1}^N (\sigma_{ei}^2 \cdot w_i^2)} \leq \sigma_{req}, \quad (2) \\ 0 \leq w_i \leq 1; \\ \sum w_i = 1. \end{array} \right.$$

де \bar{r}_i – середня дохідність цінного паперу за минулі періоди;

w_i – питома вага i -го цінного паперу у портфелі;

r_{sp} – очікувана дохідність одиничного портфелю;

\bar{r}_{sp} – середня дохідність одиничного портфелю за минулі періоди;

β_i – коефіцієнт β i -го цінного паперу;

σ_{sp} – показник ризику одиничного портфелю;

σ_{ei} – залишковий ризик i -го цінного паперу.

З метою практичного розраховування моделі для оптимізації портфелю акцій розрахунки показників, зазначених у формулі (2), здійснюються наступним чином:

– дохідність одиничного портфелю цінних паперів в період t приймається середнє значення дохідності цінних паперів, які є його складовими, за цей же період:

$$r_{sp}^t = \frac{\sum_{i=1}^N r_i^t}{N}, \quad (3)$$

де r_{sp}^t – дохідність одиничного портфелю в період t ;

r_i^t – дохідність i -го цінного паперу за період t .

– середня дохідність цінного паперу за попередні періоди:

$$\bar{r}_i = \frac{\sum_{t=1}^T r_i^t}{T}, \quad (4)$$

де r_i^t – дохідність i -го цінного паперу в період t ;

T – кількість періодів часу.

– середня дохідність одиничного портфелю за попередні періоди:

$$\bar{r}_{sp} = \frac{\sum_{t=1}^T r_{sp}^t}{T}, \quad (5)$$

– коефіцієнт β цінного паперу розраховується за формулою:

$$\beta_i = \frac{\sum_{t=1}^T [(r_i^t - \bar{r}_i)(r_{sp}^t - \bar{r}_{sp})]}{\sum_{t=1}^T (r_{sp}^t - \bar{r}_{sp})^2}, \quad (6)$$

– залишковий ризик цінного паперу:

$$\sigma_{ei} = \frac{\sum_{t=1}^T (r_i^t - \bar{r}_i - \beta_i \cdot (r_{sp}^t - \bar{r}_{sp}))^2}{T}, \quad (7)$$

– показник ризику одиничного портфелю:

$$\sigma_{sp} = \sqrt{\frac{\sum_{t=1}^T (r_{sp}^t - \bar{r}_{sp})^2}{T}}, \quad (8)$$

Використовуючи наведені формули, було проведено розрахунки всіх показників, а також, використовуючи функції MS Excel 2010 «Пошук рішення» із пакету «Аналіз», було знайдено оптимальні структури портфелю акцій «блакитних фішок» за моделлю «Квазі-Шарп» для кожного місяця у період січень 2013-березень 2014 рр. для моделювання активної форми управління портфелем цінних паперів (табл. 3).

Таблиця 3
Вартість портфеля, сформованого за допомогою активної, пасивної та індексної форм управління портфелем цінних паперів, грн.

Дата	Вартість портфеля при застосуванні активної форми управління	Вартість портфеля при застосуванні пасивної форми управління	Вартість портфеля при застосуванні індексної форми управління
03.01.2013	50000,00	50000,00	50000,00
01.02.2013	53116,20	53116,20	51272,21
01.03.2013	57305,61	57372,62	53646,71
01.04.2013	47210,88	47153,41	44997,69
07.05.2013	44210,70	44254,33	43020,40
03.06.2013	45600,38	45587,90	44806,74
01.07.2013	45405,02	45375,03	45051,21
01.08.2013	44997,93	45296,54	46263,92
02.09.2013	41216,31	41576,70	43422,30
01.10.2013	41400,39	41914,12	43741,85
01.11.2013	41662,84	42750,95	44931,70
02.12.2013	42384,48	43761,35	46961,46
08.01.2014	45410,90	45899,66	47049,01
03.02.2014	46223,40	47100,35	46041,80
03.03.2014	55008,72	56370,02	52685,22
01.04.2014	55021,37	58839,27	54523,25

При цьому витримані обмеження на питому вагу акцій одного емітента в портфелі в розмірі 20% та розрахункові значення ризику цінних паперів на рівні 7%. Обсяг капіталу для придбання портфеля складає 50000 грн. Для моделювання пасивної форми управління портфелем доцільно сформувати портфель на початку періоду. Для моделювання індексного методу формуємо портфель, який за структурою буде повторювати індекс Української біржі (UX). Результати розрахунків доцільно представити у вигляді таблиці.

Для більшої наочності даних побудовано графік цін сформованих портфелів (рис. 1).

Тобто портфель, сформований за допомогою моделі Квазі-Шарп при пасивній формі управління, показав середньорічну доходність 13,91%, у той час як портфелі, сформовані за допомогою активної та індексної форм, показали відповідно 7,96% та 7,17%. Однак, як можна побачити з графіку, в цілому поведінка усіх сформованих портфелів дуже залежить від коливань ринку в цілому, та у різні періоди часу

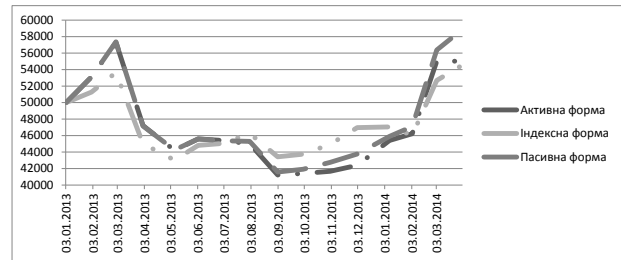

Рис. 1. Порівняння активної, пасивної та індексної форми управління портфелем цінних паперів за період січень 2013 – березень 2014 р.

найбільшу вартість мали різні типи портфелів.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, отримані результати свідчать, що на даному етапі розвитку ринку цінних паперів України немає однозначно кращої методики формування портфеля акцій, але вибір саме «блакитних фішок» повинен забезпечити вкладення коштів з достатньо високою надійністю і прийнятним рівнем ліквідності у випадку виникнення потреби скоригувати сформований портфель при зміні кон'юнктури фондового ринку.

Зрозуміло, що реалії розвитку економіки і події на світових фінансових ринках, які можуть мати наслідки для України в цілому і її фондового ринку зокрема, завжди вносять свої корективи у плани з інвестування. Тому остаточний варіант портфелю залежить від знань та цілей інвестора.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Маслова С. О. Фінансовий ринок : навч. посіб. / С. О. Маслова, О. А. Опалов. – К. : Каравела, 2003.
2. Кужель М. О. Ринок фінансових послуг : навч. посіб. / М. О. Кужель, Р. А. Герасименко, М. А. Лисенко. – Донецьк : «Східний видавничий дім», 2013. – 292 с.
3. Резго Г. Я. Современные технологии биржевого рынка [Текст] / Г. Я. Резго, Е. Р. Храмова. – М. : Феникс, 2004. – 192 с.
4. Пластун, В. Л. Формування оптимального портфеля акцій «блакитних фішок» українського фондового ринку [Текст] / В. Л. Пластун, В. С. Домбровський // Вісник НБУ. – 2012. – № 5. – С. 50-56.
5. Sharpe W.F. Portfolio Theory and Capital Markets. – N.Y. : McGraw-Hill, 1970.
6. Офіційний сайт Української Біржі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ux.ua>.
7. Уманцев Ю. Міжнародне портфельне інвестування в контексті фінансової глобалізації [Текст] / Ю. Уманцев, В. Ємець // Вісник НБУ. – 2008. – № 9(149). – С. 26-34.

УДК 657.422.1

Лактіонова О.А.*кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів і банківської справи
Донецького національного університету***Лук'яненко А.С.***аспірант кафедри фінансів і банківської справи
Донецького національного університету*

КЛАСТЕРИЗАЦІЯ ТИПІВ ФІНАНСОВОЇ АРХІТЕКТУРИ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена дослідженню концепту фінансової архітектури суб'єктів господарювання. У статті систематизовано різні погляди щодо категорії фінансової архітектури, виявлено ключові особливості поняття. На основі виокремлених структурних елементів фінансової архітектури (структура власності, корпоративне управління, організаційна форма ведення бізнесу, структура фінансування) побудовано модель кластеризації типів фінансової архітектури суб'єктів господарювання та апробовано її на прикладі вибірки зі ста українських компаній.

Ключові слова: фінансова архітектура, структура власності, корпоративне управління, структура фінансування, фінансовий леверидж, кластер, кластеризація.

Лактіонова А.А., Лук'яненко А.С. КЛАСТЕРИЗАЦИЯ ТИПОВ ФИНАНСОВОЙ АРХИТЕКТУРЫ СУБЪЕКТОВ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ В УКРАИНЕ

Статья посвящена исследованию концепта финансовой архитектуры субъектов хозяйствования. В статье систематизированы различные взгляды относительно категории финансовой архитектуры, выявлены ключевые особенности понятия. На основе выделенных структурных элементов финансовой архитектуры (структура собственности, корпоративное управление, организационная форма ведения бизнеса, структура финансирования) построена модель кластеризации типов финансовой архитектуры субъектов хозяйствования и апробирована на примере выборки из ста украинских компаний.

Ключевые слова: финансовая архитектура, структура собственности, корпоративное управление, структура финансирования, финансовый леверидж, кластер, кластеризация.

Laktionova O.A., Lukianienko A.S. CLUSTERING OF FINANCIAL ARCHITECTURE ENTERPRISES TYPES IN UKRAINE

The paper is devoted to concept of financial architecture entities. The various views on the financial architecture are systematized, the key features of concept are identified in the paper. Based on the structural elements of the examined financial architecture (ownership structure, corporate governance, organizational forms of business, financing structure) the model of clustering financial architecture types have proposed and tested on the empirical sample of one hundred Ukrainian companies.

Keywords: financial architecture, ownership structure, corporate governance, financial structure, financial leverage, cluster, clustering.

Постановка проблеми. В умовах слабкого фінансового розвитку та недосконалості ринків, що є загальними рисами для країн із зростаючими економіками, існує ряд обставин, які виступають підґрунтям формування фінансових обмежень суб'єктів господарювання. Такі обставини, до яких насамперед відноситься інформаційна асиметрія, наявність різного роду агентських конфліктів, підвищена циклічність фінансової кон'юнктури, обумовлює прояв кількісних та якісних обмежень у фінансуванні, що не дозволяють залучати капітал для реалізації ефективних проектів за адекватною ціною та в необхідному обсязі. За таких умов збільшується вплив таких внутрішніх індикативних характеристик діяльності суб'єктів господарювання, що визначають ступінь їх доступу до фінансових ресурсів. Отже, існує об'єктивна необхідність розробки та впровадження інтегрованого підходу до аналізу фінансових рішень компанії, що дозволить комплексно враховувати особливості структурних характеристик суб'єктів господарювання в процесі реалізації його фінансової діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вперше необхідність застосування комплексного підходу в дослідженні фінансових рішень компанії була сформульована у 1998 році С. Майерсом [1], який запропонував поняття фінансової архітектури та дослідив фундаментальні методологічні основи цієї категорії. Також питаннями фінансової архітектури та окремих

її складових присвячені роботи багатьох зарубіжних та вітчизняних науковців. Так, М. Барклі, К. Сміт [2] досліджували структурні елементи фінансової архітектури компанії у прив'язці до ступеню ефективності її фінансово-господарської діяльності. Р. Брейлі, М. Дженсен в межах монографії «Принципи корпоративних фінансів» пояснюють сутність фінансової архітектури у широкому розумінні на прикладі підприємств такої організаційної форми, як конгломерати [3, с. 1112-1118]. У. Меклінг, Е. Фама, Р. Мок, А. Шлейфер, Р. Вішни та інші займалися вивченням впливу окремих складових фінансової архітектури на ефективність діяльності та ринкову вартість бізнесу. Аспекти проблематики фінансової архітектури досліджувались і в умовах зростаючих ринків капіталу, насамперед такими вченими, як. І.В. Івашковська [4], А.Н. Степанова [5], Н.В. Бичкова [6], А.Н. Кулемін, М.Є. Іванов [7], Т.В. Теплова [8].

Постановка завдання. Враховуючи попередній досвід, можна сформулювати такі основні завдання нового дослідження, як систематизація поглядів щодо визначення поняття фінансової архітектури, дослідження впливу окремих складових фінансової архітектури на ринкову вартість бізнесу через формування фінансових обмежень суб'єктів господарювання, а також кластеризація типів фінансової архітектури.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ключовою ознакою архітектури є система елементів та закономірних взаємозв'язків між ними. Характерною

особливістю будь-якої системи є виникнення нової властивості при об'єднанні елементів та встановленні зв'язків. При цьому структура та зв'язки системи розглядаються як фактори, що визначають та конструюють її властивості [9, с. 4]. В контексті фінансової архітектури, об'єднання структурних характеристик компанії та простеження чітких зв'язків між ними в процесі прийняття управлінських рішень надає можливість компанії швидше реагувати на економічні зміни, шляхом переналаштування ресурсів та структури невідривно від місії, цілей та характеру бізнесу.

Отже, розглядаючи поняття архітектури з точки зору фінансів, доцільно зупинитися на таких ключових особливостях:

- архітектура представляє собою модель бізнесу (діяльності суб'єкта), що визначає політику, стратегію, процеси, структуру суб'єкта тощо;

- відображає специфічність організації діяльності суб'єкта господарювання [10, с. 275];

- розглядається як система взаємопов'язаних характеристик, що визначають систему організації фінансів [6; 11];

- кожен з компонентів фінансової архітектури не може бути змінений, не порушуючи конструкцію [4];

- уособлює фундаментальні зв'язки між елементами [7];

- відображає загальний принцип побудови, зв'язку та взаємообумовленості елементів.

Отже, у широкому розумінні фінансова архітектура являє собою синтез понять архітектури у класичному розумінні та фінансових відносин.

Окрім того, існують специфічні категорії синонімічного ряду, що також використовуються у фінансовій літературі для позначення цілісності та мають деякі спільні риси з поняттям фінансової архітектури. Так, поняття фінансового дизайну, що вводить С. Майерсом та пізніше обґрунтовується І. Івашковською, співвідноситься з поняттям фінансової архітектури як більш вузьке, проте акцент, що ставиться на цілісності та адаптивності системи до динамічних змін, безумовно, характерний і для фінансової архітектури [4, с. 114].

Таким чином, здійснивши критичний огляд тематичної літератури, вважаємо за доцільне визначити фінансову архітектуру як динамічну систему (інтегровану цілісність) взаємопов'язаних характеристик, що втілюють фундаментальні закономірності та визначають якісну своєрідність реалізації фінансової діяльності суб'єкта господарювання (з боку її структури, об'ємів та потенціалу відтворення), її ефективність та вплив на ринкову вартість бізнесу.

З огляду на попередній досвід, вважаємо доцільним детермінувати наступні системні характеристики суб'єкта господарювання в якості складових елементів його фінансової архітектури: структура власності, корпоративне управління, організаційна форма ведення бізнесу, а також структура фінансування, що є ендogenous, найбільш адаптивним і разом з тим центральним елементом фінансової архітектури. Отже, фінансова архітектура по суті є інституціональною структурою суб'єкта господарювання, в межах якої будуються його фінансові відносини.

Разом з тим фінансова архітектура є визначальним фактором ринкової вартості бізнесу, а отже і ефективності його діяльності. Такий вплив на вартість бізнесу здійснюється як з позиції грошових потоків, які генеруються суб'єктом господарювання, так і з позиції вартості його капіталу.

Отже, з метою більш повного розуміння специфіки явища фінансової архітектури вважаємо за доцільне

детально розглянути зазначені зв'язки безпосередньо в контексті структурних характеристик фінансової архітектури. На факт тісного взаємозв'язку та взаємообумовленості елементів фінансової архітектури, що дозволяє досліджувати їх в межах одного цілого, вказує досить показова вибірка академічних робіт зарубіжних та вітчизняних авторів.

Так, існують різні гіпотези щодо визначення характеру впливу структури власності на структуру фінансування:

1) з одного боку, концентрація більшої частини власності в руках одного, або декількох стратегічних акціонерів (блокхолдерів) призводить до зростання їх зацікавленості в збільшенні вартості компанії, що посилює об'єктивність в процесі прийняття управлінських рішень щодо вибору джерел фінансування. В такій ситуації позитивно розцінюється залучення додаткового позичкового капіталу під наявні інвестиційні проекти в необхідному обсязі за умови адекватної ціни на капітал, отже, має місце високий фінансовий леверидж;

2) з іншого боку, внаслідок концентрації акціонерного капіталу збільшуються витрати на залучення капіталу в результаті падіння ліквідності. Окрім того, концентрація власності перешкоджає додатковому моніторингу менеджерів з боку фондового ринку, доступному при розпаленні акціонерного капіталу та високій ліквідності акцій. Така ситуація може призвести до часткового блокування доступу компанії до ринків капіталу і, як наслідок, до проблеми «недофінансування».

В контексті теорії агентський витрат та моделі «принципал–агент», що були розроблені М. Дженсеном та У. Меклінгом, розглядається підхід відокремлення функцій власності та контролю від управління, внаслідок чого виникає розпалений тип структури власності. В даному випадку має місце велика кількість власників пакетів акцій, що не здатні самостійно здійснювати ефективне управління компанією та змушені передавати функції контролю менеджменту, внаслідок чого з'являється інсайдерська власність.

Вплив інсайдерської власності на діяльність компанії можна пояснити за допомогою двох гіпотез, що були запропоновані Р. Морком:

1) гіпотеза «загальних інтересів», що полягає в тому, що з появою прав власності в руках менеджерів дохід компанії стає частиною їх доходу, що стимулює управлінців діяти в інтересах компанії. В такій ситуації не порушується принцип максимізації вартості бізнесу, зберігається об'єктивність в процесі прийняття управлінських рішень щодо вибору джерел фінансування та припускається високий рівень фінансового левериджу;

2) гіпотеза «окопування» менеджерів, що передбачає ситуацію, коли в руках менеджерів з'являється доволі багато прав власності, ризик дефолту компанії асоціюється з втратою більшої частини індивідуального доходу (приватних вигід). В такому разі менеджер знову, як і при відсутності прав власності взагалі, припиняє максимізувати вартість компанії, приділяючи більше уваги стійкості бізнесу. Саме тому в такій ситуації можливе зменшення боргового навантаження, навіть якщо це суперечить політиці максимізації вартості компанії. Знижуючи частку позикового капіталу в структурі фінансування компанії, менеджери, по-перше, уникають прийняття на себе ризиків компанії, а по-друге, уникають дисциплінуючого впливу боргу над вільними грошовими потоками. Таким чином, через навмисне заниження фінансового левериджу, навіть у випадку об'єктивної

необхідності, виникає конфлікт інтересів менеджерів та акціонерів компанії, що є чинником збільшення додаткових агентських витрат.

Структура власності компанії обумовлює особливості її корпоративного управління, про що свідчить тісний зв'язок цих категорій, продемонстрований в дослідженнях сучасних науковців. Згідно з теорією корпоративних фінансів, механізми корпоративного управління створюють систему внутрішніх стимулів як для власників бізнесу, так і для менеджменту. Іншими словами, метою корпоративного управління є вирішення агентських конфліктів, поява яких обумовлюється певним типом структури власності і які провокують появу фінансових обмежень під час залучення додаткового капіталу.

Тож, існують такі точки зору щодо впливу корпоративного управління на структуру капіталу компанії в контексті нівелювання агентських конфліктів, а отже фінансових обмежень:

1) Б. Трікер, К. Кейсі, С. Томпсон та М. Райт вважають, що ефективне корпоративне управління забезпечує механізми створення бар'єрів опортуністичної поведінки менеджменту та збільшення добробуту власників, що передбачає об'єктивність прийняття рішень та високий фінансовий леверидж;

2) А. Шлейфер та Р. Вішни говорять про корпоративного управління як про механізм поширення доступу до фінансових ресурсів, а саме зазначають, що корпоративне управління – це сукупність процесів, за допомогою яких поставщики ресурсів у формі фінансового капіталу (акціонери та кредитори) гарантують достатню доходність інвестицій, забезпечуючи високий фінансовий леверидж компанії;

3) корпоративне управління представляє собою платформу для зіткнення інтересів як власників компанії, так і представників менеджменту, а також з метою забезпечення балансу цих інтересів. В межах такого підходу розглядаються такі інструменти стимулювання ефективності дій менеджерів, як використання компенсаційних схем, визначення привілеїв для генерального директора та інших представників топ-менеджменту, дозвіл голосування за довіреністю тощо. Така тактика може стимулювати опортуністичну поведінку менеджерів та зменшувати кредитне плече;

4) А.Н. Степанова зазначає, що задачею корпоративного управління є зменшення транзакційних видатків, що пов'язані із розмежуванням прав та обов'язків менеджерів, а також агентських витрат, пов'язаних з різноспрямованістю інтересів менеджерів та ризику акціонерів. При цьому леверидж виступає ефективним інструментом на шляху до такого зменшення.

Третя складова фінансової архітектури суб'єкта господарювання, що характеризує організаційну форму ведення бізнесу, не завжди виокремлюється в межах тематичних досліджень. Разом з тим серед факторів фінансових обмежень, що досліджуються багатьма авторами, значне місце посідають такі кон'юнктурні параметри компанії, як розмір (вартість сукупних активів), організаційно-правова форма (акціонерна чи неакціонерна), а також відношення до інтегрованих структур (насамперед холдингових).

Так, окремі дослідники, такі як Р. Рейджен та Г. Зінгалес[15], акцентують увагу на суттєвому впливі розміру компанії на структуру фінансового капіталу.

Згідно з класичним підходом, вважається, що крупні компанії, які найчастіше організовані у вигляді акціонерних товариств, мають більш відкри-

тий доступ до ринків капіталу за рахунок того, що вони, як правило, є інформаційно-прозорими, мають менший ступінь волатильності активів, є більш диверсифікованими та випускають значні обсяги цінних паперів. Такі особливості забезпечують крупним компаніям більший ступінь довіри з боку кредиторів та інвесторів. До того ж акціонерні компанії мають відносно легкий доступ до альтернативних джерел довгострокового фінансування, таких як додаткова емісія цінних паперів.

Разом з тим компанії з невеликим обсягом сукупних активів виявляються більш фінансово обмеженими при залученні додаткового капіталу, що обумовлюється таким набором факторів:

- високий рівень інформаційної асиметрії, що пов'язаний із відсутністю відкритої, достовірної інформації щодо фінансового стану фірми, відсутністю даних про її кредитну історію;

- ризик дефолту компанії, що зазвичай цілком лежить на її власнику, оскільки для малих підприємств не є характерним диверсифікація портфелю акцій;

- менша цінність наявного закладного майна компанії, значення якого підвищується в процесі прийняття рішень щодо залучення кредитів;

- знижений в порівнянні з крупними компаніями рівень ліквідності, що пов'язано з вищим ступенем оборотності ресурсів та, як правило, більшою часткою поточних зобов'язань;

- пріоритет в процесі прийняття фінансових рішень, яким не завжди виступає максимізація ринкової вартості бізнесу, а часто лише задоволення особистих потреб його власника.

Пов'язуючи зазначені закономірності складових фінансової архітектури з особливостями структури фінансування суб'єктів господарювання, можна зазначити наступні вектори їх впливу на рівень фінансового левериджу:

- висока концентрація власності в руках акціонерів-мажоритарієв обумовлює утримання компанії від запозичень у випадку необхідності залучення додаткового капіталу, і отже, підтримку низького фінансового левериджу. Причиною тому є наявність ряду ризиків для крупних акціонерів, а саме ризик втрати контролю, ризик зниження курсу акцій компанії, ризик підвищення адаптаційних витрат у разі коригування фінансового левериджу;

- висока частка інсайдерської власності часто може супроводжуватися опортуністичною поведінкою менеджерів-власників, для якої характерне надмірне зменшення боргового навантаження, навіть якщо це суперечить політиці максимізації вартості компанії, причиною чому є ризик недоотримання менеджерами власного доходу;

- у випадку розділення відношень власності та контролю, формування та робота збалансованої ради директорів, а також наявність в її складі незалежних членів, підвищує об'єктивність прийняття управлінських рішень компанії, і насамперед, підтримує підвищення фінансового левериджу в разі необхідності залучення позичкового капіталу за умови адекватності його ціни;

- крупні компанії, що зазвичай організовані у вигляді акціонерних товариств, зважаючи на меншу фінансову обмеженість мають змогу безперешкодно залучати позичковий капітал на більш вигідних умовах в порівнянні з малими компаніями, що обумовлює високий теоретично можливий рівень їх фінансового левериджу;

- компанії акціонерні форми організації мають

зможу проводити додаткові емісії цінних паперів, що може як підвищувати їх фінансовий леверидж (в разі випуску боргових цінних паперів), так і знижувати (у разі додаткової емісії акцій).

- крім того, як зазначалося, входження до інтегрованих структур надає змогу користуватися більш дешевими внутрішніми позиками (довірчі кредити, корпоративна допомога). Тож, теоретично рівень фінансового левериджу буде вважатися вищим у великих компаніях акціонерної форми організації, які входять до інтегрованих структур;

- компанії з низьким рівнем фінансового левериджу повільніше коригують співвідношення між позичковим та власним капіталом, оскільки вони, як правило, зацікавлені у збереженні запасу боргового навантаження з метою протистояння можливим фінансовим потрясінням та зменшенні фінансових обмежень.

З огляду на різноманітність можливих варіацій організації бізнесу в сучасній економіці, вважаємо доцільним розглянути питання кластеризації типів фінансової архітектури на прикладі сукупності вітчизняних компаній з різними видами структурних характеристик. До вибірки досліджуваних суб'єктів господарювання увійшли компанії різних галузей економіки України, що поділяються за розміром, рівнем концентрації власності, станом корпоративного управління та значенням фінансового левериджу. Перелік зазначених компаній наведено у таблиці 1. З метою проміжної систематизації компанії були ранжировані за ознакою розміру сукупних активів як більш великі та менш великі.

Агрегування типів фінансової архітектури суб'єктів господарювання можливо за допомогою побудови матриці, що демонструє різні варіації комбінування складових фінансової архітектури з використанням найбільш інформативних кількісних параметрів. Так, критерієм по вертикалі було обрано рівень концентрації власності (низький чи високий), що оцінюється як кількісний показник структури власності. Критерієм по горизонталі було обрано фінансовий леверидж (низький чи високий), який кількісно характеризує стан структури фінансування. Також кожна з чоти-

рьох областей, що утворилися шляхом перетину осей координат, поділена за видом ефективності корпоративного управління (ефективне чи неефективне) по горизонталі, та за розміром компанії, що відображає особливості організації ведення бізнесу (за вертикаллю). Побудована за такою методикою матриця кластеризації типів фінансової архітектури суб'єктів господарювання з відображенням на неї компанії, що включені до вибірки, представлена на рис. 1.

Отже, кожна із сформованих зон характеризує певний агрегований тип фінансової архітектури суб'єкта господарювання та позначається відповідною аббревіатурою. Великі літери при цьому позначають високий рівень того чи іншого параметру, а маленькі – відповідно, низький.

Результати кластеризації обраних компаній за типами фінансової архітектури відповідно до стану чотирьох їх базових структурних характеристик вказують на те, що переважна більшість компаній увійшла до кластерів, які характеризуються великим розміром в поєднанні із високою концентрацією власності (перша група/перша строка). Разом з тим серед них відрізняються компанії відповідно до стану корпоративного управління та рівня фінансового левериджу. Отже:

- СОкл: неефективним корпоративним управлінням та низьким борговим навантаженням відзначилися компанії державної форми власності (Енергоатом, Укрзалізниця, Укрнафта), а також ряд великих підприємств металургійної та машинобудівельної галузі промисловості, що стабільно функціонує з радянських часів та не знає кардинальної модернізації (Полтавський гірничо-збагачувальний комбінат, Криворізький залізрудний комбінат, Криворізький завод гірничого машинобудування тощо);

- СОКл: високий рівень корпоративного управління в поєднанні з низьким фінансовим левериджем характерний переважно для великих сучасних корпораций різних галузей економіки (Метінвест, ДТЕК, Рошен, Київстар) та окремих їх дочірніх компаній (Маріупольський металургійний комбінат імені Ілліча, ДТЕК Дніпроенерго, ДТЕККиївенерго) переважно металургійної та енергетичної галузі;

- СОКЛ: низький рівень корпоративного управління та високий фінансовий леверидж демонструють деякі великі державні холдинги (наприклад, Нафтогаз України), приватні виробничі та наукові об'єднання (Виробниче об'єднання «Стальконт-Сітур», Сумське машинобудівне науково-виробниче об'єднання ім. М.В. Фрунзе), окремі підприємства-гіганти галузей важкої промисловості (Єнакіївський металургійний завод, Алчевський коксохімічний завод, Харцизький трубний завод, Дружківський машинобудівний завод тощо);

- СОКЛ: високі показники кожного з чотирьох критеріїв притаманні сучасним, інноваційним українським корпораціям, деякі з яких працюють з іноземними інвестиціями (агрохолдинг KERNEL, група компаній «Донецьксталь», корпорація Ferrexpo, агрохолдинг «АПК Інвест», корпорація KORUMGROUP тощо). Серед компаній даного кластера бачимо сільськогосподарські

Структура власності (концентрація) «С»	+ Організація (розмір) «О»	1; 4; 6; 7; 8; 9; 18; 21; 23; 27; 32; 33; 40; 45; 46	3; 5; 11; 13; 20; 22; 24; 26; 28; 29; 31; 34; 44; 48	2; 10; 25; 30; 35; 38; 39; 42; 50	12; 15; 19; 41; 49
		52; 55; 65 СОкл	56; 63; 70; 74; 75; 81; 85; 87 СОкл	53; 54; 76; 98 СОкл	58; 82 СОкл
	- Організація (розмір) «О»	17; 36 сОкл	14; 47 сОкл	37 сОкл	16; 43 сОкл
		51; 57; 59; 61; 68; 69; 71; 72; 73; 77; 78; 79; 80; 83; 84; 86; 90; 92; 99	60; 62; 64; 66; 89; 93; 94; 97; 100 сокл	67; 91 сокЛ	88; 95 сокл
		- Корпоративне управління «К»		+ Корпоративне управління «К»	
		-		+	
		Леверидж «Л»			

Рис. 1. Кластеризація типів фінансової архітектури суб'єктів господарювання на прикладі 100 українських компаній з різними видами структурних характеристик

Таблиця 1

Перелік українських компаній, що були обрані для тестування моделі кластеризації типів фінансової архітектури суб'єктів господарювання

№	Назва компанії (більш великі)	№	Назва компанії (менш великі)
1.	ДП «Національна атомна енергогенеруюча компанія «Енергоатом»	51.	ПАТ «Дніпровагонмаш»
2.	ПАТ «Нафтогаз України»	52.	ДП «ВО ПМЗ ім. О.М. Макарова»
3.	ТОВ «Метінвест Холдинг»	53.	ПАТ «Донецький електрометалургійний завод»
4.	ДП «Укрзалізниця»	54.	ПАТ «Горлівський машинобудівник»
5.	ТОВ «ДТЕК»	55.	ПАТ «Кіровоградське рудоуправління «
6.	ПАТ «АрселормітталКривийРіг»	56.	ПАТ «Фармацевтична фірма «Дарниця»
7.	ПАТ «Укрнафта»	57.	ПАТ «Комсомольське рудоуправління»
8.	ПАТ «Металургійний комбінат «Азовсталь»	58.	ПАТ «Дніпропетровський трубний завод»
9.	ПАТ «Північний гірничо-збагачувальний комбінат»	59.	ПАТ «Макіївкокс»
10.	ПАТ «Єнакієвський металургійний завод»	60.	ПАТ «Артемівський завод по обробці кольорових металів»
11.	ПАТ «Маріупольський металургійний комбінат імені Ілліча»	61.	ПАТ «Судноплавна компанія «Укррічфлот»
12.	KERNEL HOLDING	62.	ПАТ «Донецький металургійний завод»
13.	Міжнародна Кондитерська Корпорація ROSHEN	63.	FozzyGroup / FozzyFood
14.	ПАТ «Запорізький металургійний комбінат «Запоріжсталь»	64.	ПАТ «Кременчуцький сталеливарний завод»
15.	ДонецькстальГрупаКомпаній	65.	ПАТ «Веско»
16.	ПАТ «Нікопольський завод феросплавів»	66.	ПАТ «Артемівськ Вайнери»
17.	ПАТ «Мотор Січ»	67.	ПАТ «КЮЗ»
18.	ПАТ «Полтавський гірничо-збагачувальний комбінат»	68.	ПАТ «ДТЕКПЕМ-Енерговугілля»
19.	ПАТ «Феррекспо»	69.	ПАТ «Криворізький центральний рудоремонтний завод»
20.	ПАТ «Дніпровський металургійний комбінат ім. Ф.Е. Дзержинського»	70.	ПАТ «Донецьккокс»
21.	ПАТ «Авдіївський коксохімічний завод»	71.	ПАТ «Дніпрометиз»
22.	Укртелеком	72.	ПАТ «Докучаєвський флюсо-доломітний комбінат»
23.	ПАТ «ДТЕКПавлоградвугілля»	73.	ПАТ «Інтерпайп Дніпропетровський втормет»
24.	КиївСтар	74.	ПАТ «Агротон»
25.	ПАТ «Алчевський коксохімічний завод»	75.	ПАТ «Азовмаш»
26.	ПАТ «ДТЕК Дніпроенерго»	76.	ПАТ «Авдіївський завод металевих конструкцій»
27.	ПАТ «Центральний гірничо-збагачувальний комбінат»	77.	ПАТ «Дніпропетровський завод металоконструкцій ім. І.В. Бабушкіна»
28.	ПАТ «Київенерго»	78.	ПАТ «Полтавхіммаш»
29.	ПАТ «Шахтоуправління «Покровське»	79.	ПАТ «Донецький завод високовольтних опор»
30.	ПАТ «Виробниче об'єднання «Стальканат-Сілур» «	80.	ПАТ «Артемівський машинобудівний завод «Вістек»
31.	ПАТ «ДТЕКЗахіденерго»	81.	ПАТ «АрселормітталБерислав»
32.	ПАТ «Криворізький залізрудний комбінат»	82.	ПАТ «Дрогобицький завод автомобільних кранів»
33.	ПАТ «Криворізький завод гірничого машинобудування»	83.	ПАТ «ДТЕКДобропільськаЦЗФ»
34.	ПАТ «Новокраматорський машинобудівний завод»	84.	ПАТ «Великоанадольський вогнетривкий комбінат»
35.	ПАТ «Сумське машинобудівне науково-виробниче об'єднання ім. М.В. Фрунзе»	85.	ПАТ «Укрстальконструкція»
36.	ПАТ «Крюківський вагонобудівний завод»	86.	ПАТ «ДТЕКОктябрськаЦЗФ»
37.	ПАТ «Азовелектросталь»	87.	ПАТ «Новокаховський завод «Укргідромех»
38.	ПАТ «Харцизький трубний завод»	88.	ПАТ «Акціонерна компанія «Південтрансенерго»
39.	ПАТ «Дружківський машинобудівний завод»	89.	ПАТ «Дрогобицький машинобудівний завод»
40.	ПАТ «ДТЕК Шахта Комсомолец Донбасу»	90.	ПАТ «Фармацевтична фабрика «Віола»
41.	АПК Інвест	91.	ПАТ «Асфальтобетонний завод «АБ Столичний»
42.	ПАТ «Азовзагальмаш»	92.	ПАТ «Конвеєрмаш»
43.	ПАТ «Дніпроазот»	93.	ПАТ «Луганський хіміко-фармацевтичний завод»
44.	ПАТ «Шахта імені О.Ф. Засядька»	94.	ПАТ «Світловодський завод «Спецзалізобетон»
45.	ПАТ «АВК»	95.	ПАТ «Львівський ізоляторний завод»
46.	ПАТ «ДТЕК Донецькобленерго»	96.	ПАТ «Укрхімпроект»
47.	ПАТ «Запорізький завод феросплавів»	97.	ПАТ «Луганський енергозавод»
48.	ПАТ «Ясинівський коксохімічний завод»	98.	ПАТ «Алчевський металургійний комбінат»
49.	ПАТ «Корум»	99.	ПАТ «Центросталь-Домсталь»
50.	ПАТ «Стахановський вагонобудівний завод»	100.	ПАТ «Енергетичний завод «Енергетик»

холдинги, корпорації, що охоплюють металургійну, гірничу, хімічну та машинобудівельну галузі промисловості.

Компанії другої групи кластерів фінансової архітектури (друга строка у матриці) відрізняється високим рівнем концентрації власності при меншому розмірі сукупних активів. Детальніше компанії поділяються за такими кластерами:

- СокЛ: низький рівень корпоративного управління та низький фінансовий леверидж характерні для деяких компаній машинобудівельної та металургійної промисловості, промисловості будівельних матеріалів, що належать як до державного, так і до приватного секторів (Південмаш ім.О.М.Макарова, Кіровоградське рудоуправління, «Веско»)

- СоКЛ: високоефективне корпоративне управління та низький рівень боргового навантаження демонструють корпорації та окремі підприємства різних галузей економіки. Серед них мають місце представники фармакологічної галузі («Дарниця»), оптово-роздрібною торгівлі (FozzyGroup/FozzyFood), хімічної промисловості (корпорація «Донецьккокс»), сільського господарства («Агротон»), машинобудівельної промисловості («Азовмаш»), та металургії («Арселорміттал Борислав»);

- СокЛ: неефективне корпоративне управління та високий фінансовий леверидж за результатами кластеризації виявилися притаманними металургійним та машинобудівельним заводам, що здебільшого представляють собою радянський спадок (Донецький електрометалургійний завод, «Горлівський машинобудівельник», Авдіївський завод металевих конструкцій, Алчевський металургійний комбінат);

- СоКЛ: високий рівень корпоративного управління в поєднанні з високим фінансовим левериджем виявилися характерними для Дніпропетровського трубного заводу (трубна промисловість) та Дрогобицького заводу автомобільних кранів (машинобудування).

Що стосується компаній з менш концентрованою структурою власності, в Україні їх нараховується значно менша кількість, що підтверджує надконцентрованість власності вітчизняної економіки. Великий розмір компаній, поєднаний з меншим рівнем концентрації власності, що є типовим для корпоративного сектору США, представляє собою найменш заповнену групу кластерів фінансової архітектури суб'єктів господарювання (третьа строка), де має місце:

- СоКЛ: низький рівень корпоративного управління та низький фінансовий леверидж продемонстровано різнопрофільною машинобудівельною корпорацією «Мотор Січ», та Крюківським вагонобудівельним заводом;

- СоКЛ: ефективне корпоративне управління та низький рівень боргового навантаження показали лише Запорізький металургійний комбінат «Запоріжсталь» та Запорізький завод феросплавів – підприємства металургійної галузі;

- СоКЛ: високий рівень корпоративного управління та фінансового левериджу виявились характерними для металургійного підприємства «Нікопольський завод феросплавів» та хімічного промислового об'єднання «Дніпроазот».

Серед менших за рівнем концентрації власності компаній переважну більшість складають компанії, менші також і за розміром (четверта група кластерів / четверта строка), серед яких:

- сокЛ: низький рівень корпоративного управління, низький фінансовий леверидж демонструє достатню кількість компаній у вибірці, що належать здебільшого до галузей важкої промисловості

та увійшли до складу крупних вітчизняних корпорацій шляхом викупу та поглинання, наприклад Комсомольське рудоуправління (Метінвест), Макіївкокс (Донецьксталь), ДТЕКПЕМ-Енерговугілля, Інтерпайп Дніпропетровський втормет, ДТЕКДобропільськаЦЗФ, ДТЕКОктябрьська ЦЗФ тощо;

- ефективне корпоративне управління та низький рівень фінансового левериджу характерно для ряду провідних металургійних заводів (Донецький металургійний завод, Кременчуцький сталеливарний завод), енергетичних підприємств (Луганський енергозавод, завод «Енергетик»), компаній хімічної галузі (Луганський хіміко-фармацевтичний завод), заводів з виробництва будівельних матеріалів (Світлодарський завод «Спецалізобетон»), також до цього кластеру увійшов виноробний завод «Артемівськ вайнері»;

- сокЛ: ефективне корпоративне управління, низький фінансовий леверидж демонструє лише Київський ювелірний завод та асфальтобетонний завод «АБ Столичний»;

- ефективне корпоративне управління та високий рівень боргового навантаження продемонстрували енергетична компанія «Південтрансенерго» та Львівський ізоляторний завод.

Таким чином, простежується певна закономірність відповідності компаній певних секторів та галузей економіки, їх приналежності до інтегрованих структур та особливостей ведення бізнесу до агрегованих кластерів типів фінансової архітектури. Результати дослідження вказали на надмірну концентрацію власності компаній різних секторів економіки України, здебільшого низький фінансовий леверидж, що пояснюється неефективністю ринків капіталу, та перш за все, банківського кредитування, а також низьким рівнем корпоративного управління, проте тенденцією до його підвищення в контексті інноваційного розвитку вітчизняних підприємств.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, концепт фінансової архітектури представляє собою приклад ефективного застосування комплексного підходу в дослідженні фінансових рішень компанії, що дозволяє одночасно враховувати особливості різних структурних елементів суб'єктів господарювання та оцінювати їх вплив на ефективність бізнесу. Кластеризація типів фінансової архітектури підвищує ефективність прийняття рішень відносно фінансової політики компаній, комплексно враховуючи особливості усіх їх структурних характеристик. Підсумовуючи, зазначимо, що фінансова архітектура представляє собою динамічну систему (інтегровану цілісність) взаємопов'язаних характеристик, серед яких структура власності, корпоративне управління, організаційна форма ведення бізнесу та структура фінансування (центральний елемент), що втілюють фундаментальні закономірності та визначають якість своєрідності реалізації фінансової діяльності суб'єкта господарювання (з боку її структури, об'ємів та потенціалу відтворення), її ефективність та вплив на ринкову вартість бізнесу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Myers S. Financial Architecture // European Financial Management. 1999. Vol. 5. – P. 133-141.
2. Barclay M., Smith K. Financial Architecture / M. Barclay, K. Smith // [Electronic resource]. – Access mode : http://papers.ssrn.com/papers.cfm?abstract_id=916093.
3. Брейли Р., Дженсен М. Принципи корпоративних фінансов / Пер. с англ. Н. Барышниковой. – М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2008.

4. Ивашковская И.В., Григорьева С.А., Кокорева М.С., Степанова А.Н. и др. Корпоративные финансовые решения (корпоративные финансовые решения на развивающихся рынках капитала) : монография / Под науч. ред. д-ра экон. наук И.В. Ивашковской. – М. : ИНФРА-М, 2012. – 281 с. – (Научная мысль).
5. Степанова А. Н., Балкина Е. А. Финансовая архитектура компаний на разных этапах жизненного цикла: влияние на эффективность российских компаний // Корпоративные финансы. – 2013. – № 3(27). – С. 5-22.
6. Бичкова Н.В., Яровий А.Т. Моделювання впливу фінансової архітектури національних корпорацій на ефективність фінансової діяльності / Н. В. Бичкова // Вісник ОНУ ім. І.І. Мечникова. – 2011. – № 16. – С. 14-22.
7. Иванов М.Е. Влияние глобальных экономических кризисов на формирование и развитие национальной финансовой архитектуры // Теоретические и прикладные исследования социально-экономических систем в условиях интеграции России в мировую экономику. – Тюмень : Тюменский государственный университет, 2013. – С. 719-723.
8. Теплова Т.В., Панкова Е.В. Эмпирическое исследование влияния финансовых ограничений, определяемых раз мером компании, на инвестиционное поведение на российском рынке / Т. В. Теплова. – 2007. – № 4(22). – С. 212-226.
9. Лактионова А.А. Элементы гибкости финансовой системы / А.А. Лактионова, И. С. Чишко // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2011. – № 1. – С. 659-673.
10. Григор'єв Л. Ю., Кудрявцев Д. В., Горелик С. Л. Корпоративна архітектура і її складові / Л. Ю. Григор'єв // Формування ринкової економіки в Україні. – 2011. – № 23(Ч.2). – С. 270-277.
11. Райзберг Б. А., Лозовский Л. Ш., Стародубцева Е. Б. Современный экономический словарь. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : ИНФРА-М, 2010. – 480 с.
12. Бичкова Н.В. Структура власності національних корпорацій та її вплив на ефективність фінансово-господарської діяльності / Н. В.Бичкова // Вісник ОНУ ім. І.І. Мечникова. – 2010. – № 7. – С. 5-15.
13. Fazzari Steven M. Financing Constraints and Corporate Investment / Steven M. Fazzari, Bruce c. Petersen, R. Glenn Hubbard // [Electronic resource]. – Access mode : http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=228014.
14. Badurry, H. (2009). The choice of corporate liquidity and corporate governance. Review of Financial Studies, 22(4), 208-229.
15. Do Investment-Cash Flow Sensitivities Provide Useful Measures of Financial Constraints: [Електронний ресурс] / S. Kaplan, L. Zingales // Quarterly Journal of Economics. – 1997. – № 112. – P. 169-215. – Access mode : http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=8429.

УДК 658.1:336.74

Лиса О.М.
магістр

Національного університету харчових технологій

Говорушко Т.А.

*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри «Фінанси»*

Національного університету харчових технологій

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ВАРТОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ЗА ДОПОМОГОЮ МЕТОДУ ДИСКОНТУВАННЯ ГРОШОВИХ ПОТОКІВ

У даній статті розглянуто сутність та необхідність оцінки вартості підприємства у сучасній економіці. Висвітлено специфіку застосування на практиці концепції вартісно-орієнтованого управління на прикладі двох підприємств. Розглянуто один із методів визначення вартості підприємства, а саме: метод дисконтування грошових потоків. На його основі проведено порівняльний аналіз вартості конкретних виробничих підприємств в сучасних умовах, в результаті чого було визначено ключові фактори формування вартості бізнесу.

Ключові слова: вартість підприємства, методи оцінки, грошові потоки, метод дисконтування грошових потоків, чистий прибуток.

Лиса О.М., Говорушко Т.А. СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ СТОИМОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ С ПОМОЩЬЮ МЕТОДА ДИСКОНТИРОВАНИЯ ДЕНЕЖНЫХ ПОТОКОВ

В данной статье рассмотрены сущность и необходимость оценки стоимости предприятия в современной экономике. Освещена специфика применения на практике концепции ценностно-ориентированного управления на примере двух предприятий. Рассмотрен один из методов определения стоимости предприятия, а именно: метод дисконтирования денежных потоков. На его основе проведен сравнительный анализ стоимости конкретных производственных предприятий в современных условиях, в результате чего были определены ключевые факторы формирования стоимости бизнеса.

Ключевые слова: стоимость предприятия, методы оценки, денежные потоки, метод дисконтирования денежных потоков, чистая прибыль.

Lysa O.M., Hovorushko T.A. COMPARATIVE ANALYSIS OF THE VALUE OF COMPANIES USING DISCOUNTED CASH FLOW METHOD

This article examines the nature and necessity of a company valuation in today's economy. In addition, highlights the specificity of the practical application of the concept of value-based management by the two companies. We consider a method of determining the value of the enterprise, including: discounted cash flow method. On the basis of its comparative cost analysis of specific industrial enterprises in modern conditions, resulting in identified key factors of business value.

Keywords: enterprise value, methods of valuation, cash flow, discounted cash flow method, the net profit.

Постановка проблеми. Одним із факторів сталого економічного розвитку підприємства є його вартість, оскільки вона відображає сукупну характеристику фінансових показників діяльності підприємства та забезпечує інтереси різних учасників ринкових від-

носин. Тому в сучасній економіці постає завдання підвищення вартості підприємства з метою забезпечення стабільного розвитку та його конкурентоспроможності. Актуальність дослідження полягає у поглибленні теоретичних, методичних аспектів орга-

нізаційно-методичного забезпечення управління вартістю підприємства, зокрема, на основі методу дисконтування грошових потоків.

Стабілізація трансформаційної економіки України, її відповідність загальносвітовим тенденціям економічного розвитку, вимагає істотно нових підходів до стратегії економічного зростання суб'єктів господарювання, адекватної оцінки ефективності їхньої діяльності. Ефективне функціонування господарської одиниці і формування конкурентних можливостей бізнесу у сучасній глобальній постіндустріальній економіці повинно базуватися на використанні нових інструментів управління економічним розвитком суб'єкта господарювання. Пошук нових управлінських парадигм як теорії управління у сучасній економіці властивий не тільки країнам з трансформаційною економікою, він є актуальним і для країн з розвинутою економікою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для теоретико-методологічної розробки питань вартісної оцінки бізнесу важливу роль мають роботи праці таких відомих економістів, як Акер Д., Коллер Т., Коупленд Т., Маршалл А., Мурін Дж., Раппапорт А., Скотт М. Окремі аспекти означеної проблематики вартісно-орієнтованого управління досліджувалися у працях ряду вітчизняних науковців: Андрощук О.Є., Івасіва І.Б., Іоніна Д.Є., Мендрула О.Г., Приймак С.В., Терещенка О.О. Проте з урахуванням важливості оцінки вартості підприємства актуальність дослідженого питання не втрачається.

Постановка завдання. Проведення порівняльного аналізу вартості підприємств на основі методу дисконтування грошових потоків; визначення шляхів підвищення вартості підприємства. Для досягнення поставленої мети досліджено сутність даного питання, здійснено оцінку та проведено порівняльний аналіз вартості двох підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вартість бізнесу – це вартість діючого підприємства або вартість 100% корпоративних прав у діловому підприємстві. Оцінка майна, майнових прав – це процес визначення їх вартості на дату оцінки за процедурою,

встановленою нормативно-правовими актами [1].

На думку О.О. Терещенка, метою оцінки вартості підприємства є визначення бази для складання переважального чи розподільного балансу, для встановлення пропорцій обміну корпоративних прав у тому числі при здійсненні операцій поглинання і приєднання, визначення вартості ліквідаційної маси, реальної ціни продажу майна, реальної вартості кредитного забезпечення, розрахунок ефективності санації, визначення ціни продажу об'єкта приватизації [3].

Оцінка підприємства здійснюється, як правило, на базі ринкової вартості ймовірної суми грошей, за яку можливі купівля-продаж об'єкта оцінки на ринку [2].

На сьогодні особливого поширення набуває вартісно-орієнтоване управління фінансами компанії. Це комплекс організаційних та управлінських заходів орієнтованих на зростання вартості компанії, що координується та здійснюється на підставі інформації фінансового характеру отриманої шляхом розрахунку вартісно-орієнтованих показників. Найбільш загальна класифікація вартісних показників поділяє їх на відносні (RONA, ROIC, ROI, CFROI, ROS) та абсолютні (EVA, SVA, MVA, VaR, DRV) [3].

Наявність великої кількості методів, щодо оцінки вартості підприємства формує певні особливості їх розрахунку, найголовніші з них розглянемо в табл.1.

Для реалізації завдань фінансового менеджменту в управлінні вартістю підприємства використовується ряд методів. Найбільш відомим з них є метод дисконтування грошових потоків.

Метод непрямої капіталізації доходу (дисконтування грошових потоків) застосовується у разі, коли прогнозовані грошові потоки від використання об'єкта оцінки є неоднаковими за величиною, непостійними протягом визначеного періоду прогнозування або якщо отримання їх обмежується у часі. Прогнозовані грошові потоки, у тому числі розмір реверсії, підлягають дисконтуванню із застосуванням ставки дисконту для отримання їх поточної вартості.

Таблиця 1

Алгоритм розрахунку вартості підприємства за різними критеріями

№	Назва показника	Методологія розрахунку
1	Метод середньозваженої вартості капіталу -WACC	Очікувані грошові потоки після сплати податків дисконтуються за ставкою, що відображає сукупний дохід, що вимагається інвесторами – за середньозваженою вартістю капіталу (WACC).
2	Метод приросту акціонерного капіталу (FTE)	Віднесені на рахунок акціонерів грошові потоки дисконтуються за вартістю акціонерного капіталу (з левериджем).
3	Метод скорегованої приведеної вартості (APV)	Операційні грошові потоки після сплати податків дисконтуються, виходячи з припущення про відсутність левериджа у складі активів, при цьому вартість податкового щита (звільнення від сплати податків за борговими зобов'язаннями) визначається окремо і додається до вартості без левериджа, у результаті чого виходить повна поточна вартість активу.
4	Метод зіставлення мультиплікаторів	Відношення показника, що порівнюється (чиста виручка, прибуток, CF тощо), на оцінюваному підприємстві до мультиплікатора (розраховується з використанням даних підприємства-аналога).
5	Метод ринкова додана вартість (MVA)	1.Різниця між ринковою ціною капіталу та інвестованим в підприємство капіталом; 2. відношення всього капіталу, який інвестувало підприємство з моменту його створення до ринкової вартості усіх власних і залучених коштів підприємства
6	Метод економічної доданої вартості (EVA)	визначається як різниця між чистим прибутком та вартістю використаного для її отримання власного капіталу підприємства.
7	метод доданої вартості акціонерного капіталу (SVA)	Різниця між акціонерною вартістю капіталу (MV), створеною майбутніми інвестиціями, й акціонерною вартістю капіталу (BV), створеною минулими інвестиціями
8	Метод розрахунку дохідності інвестицій на основі грошового потоку (CFROI)	Відношення скоригованих грошових надходжень (cash in) за поточними цінами до скоригованих грошових видатків (cash out) за поточними цінами.
9	Метод розрахунку рентабельності інвестицій (ROI)	Відношенням суми прибутку або збитків до суми інвестицій.

Даний метод побудований на концепції теперішньої вартості майбутнього Cash-flow оцінюваного підприємства в розрізі окремих періодів.

Згідно з методом дисконтування грошових потоків, вартість об'єкта оцінки прирівнюється до сумарної теперішньої вартості майбутніх чистих грошових потоків або дивідендів, які можна отримати в результаті володіння підприємством, зменшеної на величину зобов'язань підприємства та збільшеної на вартість надлишкових активів.

Для оцінки вартості підприємства на базі DCF найдоцільнішим є використання показника Free Cash-flow, який характеризує сумарну величину чистих грошових потоків підприємства в результаті операційної та інвестиційної діяльності.

Пивна індустрія займає значну нішу в усій виробничій промисловості України. Вона є прибутковою не лише для інвесторів та безпосередніх виробників, а й для держави.

Останнє полягає в тому, що пивоварні підприємства є великими платниками податків, а, враховуючи специфіку продукту, і місцевих зборів. Даний продукт є досить рентабельним та популярним, тому вкладання коштів у його виробництво передбачає досить вигідні фінансові перспективи.

Прибутковість підприємств пивоваріння значною мірою залежить від багатьох факторів: наявність сировини, канали збуту, платоспроможність населення.

Великими українськими виробниками на ринку пива є «Оболонь» та «Карлсберг Україна». Частка пива «Оболонь» українському ринку пива у 2012 р. проти 2010 р. зросла і становила 29,8%, однак в той же час частка в українському експорті пива зменшилася. Виробник пива ТМ Carlsberg за підсумками 2012 наростив частку на українському ринку в суперпреміальному сегменті до 26% в об'ємному вираженні, що на 4% більше, ніж у 2011 р. Тобто дві компанії займають майже однакову частку у загальному обсязі виробників на ринку пива України.

Співставимо та проаналізуємо розраховані вартості підприємств ПАТ «Оболонь» і «Карлсберг Україна», що функціонують в одній галузі (табл. 2).

Проведені дослідження в табл. 2 свідчать, що протягом 2010-2012 рр. чистий прибуток ПАТ «Карлсберг Україна» значно перевищує аналогічний показник ПАТ «Оболонь». Також, відповідно до даної табл., можна зробити висновок, що чистий прибуток ПАТ «Карлсберг Україна» зростає швидшими темпами, що пояснюється більш ефективною їх виробничо-господарською діяльністю.

Показник Free Cash-Flow також має вищі значення у підприємства «Карлсберг Україна», однак зрос-

тання його відбувається нестабільними темпами, досягши низьке зростання було у 2012 р. проти 2011 р.

Дана тенденція пояснюється тим, щоб протягом цього року відбулося більш швидке зростання даного показника на підприємстві «Оболонь».

Співставимо та проаналізуємо одержані результати підприємств ПАТ «Оболонь» і «Карлсберг Україна», що діють в одній галузі на рис. 1.

Рис. 1. Порівняння вартості підприємств за методом дисконтування Cash-Flow протягом 2010-2012 рр.

Протягом всього періоду ПАТ «Оболонь» має меншу сумарну теперішню вартість грошових потоків майже в 3 рази, ніж його конкурент. Таке становище пояснюється тим, що підприємство «Карлсберг Україна» має більші обсяги виробництва та продажу продукції, що, в свою чергу, збільшує обсяги чистого прибутку, який має вплив на вартість грошових потоків.

Крім цього, потрібно спрямувати свою політику на підвищення рівня незалежності від зовнішніх кредиторів, тобто збільшити частку власного капіталу у валюті балансу.

Висновки. Аналізуючи вищенадані дані, можна зробити висновок, що підприємство ПАТ «Карлсберг Україна» веде досить ефективну політику щодо нарощення вартості бізнесу. Про дану тенденцію свідчать розрахунки вартості за методом дисконтування грошових потоків та порівняння результатів з результатами підприємства-аналога ПАТ «Оболонь». Порівнюючи ці підприємства, можна зробити висновок, що ПАТ «Карлсберг Україна» має більші перспективи розвитку у майбутньому. Щодо ПАТ «Оболонь», то дане підприємство повинно спрямовувати свою політику на підвищення результатів своєї діяльності та вартості підприємства. Оскільки збільшення вартості бізнесу – один з найважливіших критеріїв сучасного ефективного управління.

Таблиця 2

Порівняння вартостей ПАТ «Оболонь» та ПАТ «Карлсберг Україна» протягом 2010-2012 рр., розрахованих за методом дисконтування Cash-Flow

Показники	ПАТ «Оболонь»			ПАТ «Карлсберг Україна»			Абсолютне відхилення, тис. грн.		
	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.
Чистий прибуток підприємства	89476	118501	223878	333854	400514	512868	244378	282013	288990
Free Cash-Flow	269006	282910	461830	726205	844088	959133	457199	561178	497303
Ставка дисконтування	18,74	19,47	19,88	20,39	19,6	22,06	1,65	0,13	2,18
Коефіцієнт дисконтування	0,84	0,69	0,58	0,83	0,84	0,82	-0,009	0,15	0,24
Сумарна теперішня вартість грошових потоків	225965	195208	267861	603210	705759	785788	377245	510551	517927

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Мендрул О.Г. Вартість підприємств: бази оцінки // Державний інформаційний бюлетень про приватизацію. – 2012. – № 3. – С. 44-48.
2. Терещенко О.О. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання : навч. посібник. – К. : КНЕУ, 2013.
3. Терещенко О. Управління вартістю підприємства в системі контролінгу / О. Терещенко. – С. 2012.
4. Приймак О.С. Управління вартістю підприємства // Ринок цінних паперів України. – 2007. – № 1-2. – С. 53-60.

УДК 336.761

Лиса О.В.
доцент кафедри фінансів
Дніпропетровського національного
університету імені Олеся Гончара

НАПРЯМИ РОЗВИТКУ РИНКУ ДЕРИВАТИВІВ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена дослідженню сучасного стану та перспектив розвитку ринку похідних фінансових інструментів (деривативів) в Україні. Матеріал статті базується на аналізі вітчизняного ринку деривативів за останні чотири роки. Виявлено основні проблеми, що перешкоджають розвитку ринку деривативів в Україні; наведені перспективні напрями розвитку ринку.

Ключові слова: деривативи, похідні фінансові інструменти, фондовий ринок, біржовий ринок, цінні папери, хеджування ризиків.

Лыса Е.В. НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ РЫНКА ДЕРИВАТИВОВ В УКРАИНЕ

Статья посвящена исследованию современного состояния и перспектив развития рынка производных финансовых инструментов (деривативов) в Украине. Материал статьи основан на анализе различных аспектов функционирования отечественного рынка деривативов за последние четыре года. Выявлены основные проблемы, препятствующие развитию рынка деривативов в Украине; приведены перспективные направления развития рынка.

Ключевые слова: деривативы, производные финансовые инструменты, фондовый рынок, биржевой рынок, ценные бумаги, хеджирование рисков.

Lysa O.V. DIRECTIONS OF MARKET OF DERIVATES DEVELOPMENT ARE IN UKRAINE

The article is devoted to research of the modern state and prospects of market of derivative financial instruments (derivatives) development in Ukraine. Material of the article is based on the analysis of various aspects of functioning of derivative's market for the last four years. Found out basic problems that hinder to derivative's market development in Ukraine; the brought perspective directions over of market development.

Keywords: derivatives, derivative financial instrument, stock market, exchange market, issuer, hedging of risks.

Постановка проблеми. У сучасній науковій думці та фінансовій практиці категорія «похідні фінансові інструменти» (ПФІ) є неоднозначною. Науковці й дослідники, що займаються вивченням позитивного та негативного впливу похідних фінансових інструментів (деривативів) на стан розвитку світового фінансового ринку та світову фінансову стабільність загалом, не дійшли спільної думки щодо сутності й ролі таких інструментів у складі загальної системи інструментів фінансового ринку. Більше того, з поглибленням процесів глобалізації, інтеграції національних фінансових ринків у світовий, зростання обсягів фіктивного капіталу, втіленого в деривативах на світових ринках, ймовірного негативного впливу на світову фінансову стабільність, дискусійні питання щодо сутності й необхідності похідних фінансових інструментів у майбутньому набули особливої гостроти й актуальності.

Попри те, що похідні фінансові інструменти застосовуються у світовій торгівлі вже досить довго, наукова спільнота ще не дійшла єдності щодо їх визначення, тлумачення та класифікації. Відсутність повного розуміння щодо їх видової приналежності, місця в структурі світового фінансового ринку, наслідків застосування та ролі в створенні передумов настання світових фінансових криз не дає можливості їх безпечного масштабного запровадження в Україні.

Науковці й дослідники навіть застосовують різні терміни при розгляді одних і тих же фінансових інструментів. Характеризуючи форвардні й ф'ючерсні

контракти, опціони, свопи, різні науковці називають їх і «похідними фінансовими інструментами», і «деривативами», і «строковими цінними паперами», і «похідними цінними паперами», і «інструментами хеджування» тощо. Така ситуація призводить до певної розмитості розуміння сутності даної категорії. В Україні, навіть в діючому законодавстві, в різних нормативно-правових актах похідні фінансові інструменти носять різні назви і, відповідно, по-різному тлумачаться.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань розвитку фондового ринку і, зокрема, ринку деривативів присвячено багато наукових праць відомих закордонних і вітчизняних науковців і дослідників. Основи теорії функціонування фондового ринку і операцій з похідними фінансовими інструментами сформуливали такі класики фінансової науки, як Дж.М. Кейнс, Дж. Хікс, І. Фішер та ін. Подальшого розвитку вони набули в наукових працях Ф. Блека, Дж. Маршалла [5], Р. Мертона, М. Мілера, Ф. Модільяні, Дж. Фіннерті, С. Х'юза, В. Шарпа та ін.

Серед вітчизняних дослідників, які працювали над даною темою, можна зазначити М.А. Гапонюк [1], В.В. Гоффе [2], С.М. Еш [3], О.Г. Мендрула, О.М. Мозгового, О.В. Парандій [1], О. Сохацьку [9], О.Л. Франченко, Н.І. Чередніченко, І.А. Шевчук, І.Ф. Ясіновську [10] та ін. У їх наукових працях розглядаються різні аспекти та сфери застосування похідних фінансових інструментів – в якості складника

ринку цінних паперів, як засіб управління валютними ризиками, як інструменти банківського сектору.

Постановка завдання. Враховуючи вищевикладене, доцільним є проведення дослідження сучасного стану вітчизняного ринку похідних фінансових інструментів, результатом якого стало б виявлення основних проблем, що перешкоджають функціонуванню цього ринку в Україні, а також перспектив його розвитку за умови подолання цих проблем.

Вклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, дериватив – це цінний папір (фінансовий інструмент), що торгується на біржі чи поза нею, і який дає право купити або продати певний базовий актив у майбутньому за певною ціною. Ціна деривативу залежить від вартості базового активу, в якості якого виступають: для фондового деривативу – цінні папери (зазвичай, акції), біржові індекси тощо; для валютних деривативів – валюта; для товарних деривативів – товарні цінності чи матеріальні активи.

Відповідно до Податкового кодексу України всі похідні цінні папери називаються деривативами. Дериватив – це стандартний документ, що свідчить про право та/або зобов’язання придбати або продати цінні папери, матеріальні чи нематеріальні активи, а також кошти (валюту) на певних умовах у майбутньому. Стандартна (типова) форма деривативів, а також порядок їх випуску й обігу встановлюються законодавством [8].

Основними видами деривативів є: форвардні та ф’ючерсні контракти, опціони, свопи. Одні з них обертаються лише на біржі (ф’ючерсні контракти), інші – лише на позабіржовому ринку (форвардні контракти та свопи), а треті – як на біржовому, так і на позабіржовому ринках (опціони).

У фінансовій теорії прийнято розрізняти три основні категорії мотивів суб’єктів, які приймають участь в операціях з деривативами: хеджування, арбітраж, спекуляція. Наразі в Україні більшою мірою застосована спекулятивна мотивація, для якої найкраще підходять опціони.

В Україні ринок деривативів (похідних фінансових інструментів) знаходиться на стадії становлення. Вважається, що більш прискорений розвиток похідних фінансових інструментів в Україні міг би бути одним з чинників стимулювання товарного й фінансового ринків, що сприяло б формуванню ринкових інструментів управління ризиком та механізмів біржової торгівлі. Однак, ці позитивні тенденції, які, на думку багатьох науковців, можуть бути досягнуті за рахунок розвитку ринку деривативів в Україні, поки що не підтверджені вітчизняною практикою, тоді як спекулятивна складова операцій з деривативами вже досить чітко простежується.

Якщо розглядати світовий ринок ПФІ, то слід зазначити, що співвідношення між обсягами торгівлі ПФІ на біржовому та позабіржовому ринках в різний час було різним, однак очевидна була тенденція переважання позабіржової торгівлі. Так, наприклад, якщо

розглядати обсяги торгів ПФІ на світовому ринку за 2006-2010 рр., то можемо побачити, що найбільш вдалими для біржової торгівлі ПФІ був 2007 рік (напередодні світової фінансової кризи), а найбільш невдалими – 2008 рік (обсяги біржових торгів порівняно з 2007 роком скоротилися на 21235 млрд. дол. США).

У територіальному аспекті обсяг біржової торгівлі ПФІ сконцентрований, в основному, в Північній Америці та Європі, на які припадає понад 90% торгівлі цими інструментами в світі (рис. 1).

Аналізуючи структуру світового ринку ПФІ, можна побачити, що найбільшу питому вагу серед позабіржових ПФІ займають процентні контракти (деривативи на процент) – близько 70% усього обсягу торгів, а серед біржових ПФІ – процентні опціони (близько 60% усього обсягу торгів).

Попри значне поширення ринків ПФІ у світі, в Україні і його біржовий, і позабіржовий сегменти розвинені порівняно слабо з огляду на рівень розвитку самого фінансового ринку, але в періоди 2006-2007 рр. та 2010-2012 рр. спостерігалось їх активне зростання. На жаль, політична та економічна нестабільність, що спостерігається в Україні протягом останнього періоду, призвела до згортання операцій на вітчизняному фондовому ринку і, зокрема, на ринку деривативів.

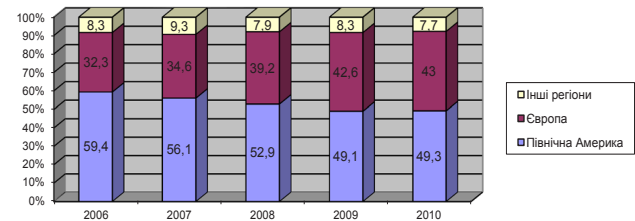

Рис. 1. Міжнародний щорічний біржовий оборот ПФІ за регіонами світу, %

Якщо проаналізувати структуру вітчизняного фондового ринку за економічної природою цінних паперів, то можна побачити, що найбільшу питому вагу в загальному обсязі торгів на ринку займали спочатку пайові, потім – боргові цінні папери; найбільша зміна у структурі фондового ринку – це зростання ролі похідних цінних паперів (табл. 1). Так, у 2011 році обсяг торгів деривативами в Україні зріс на 540% порівняно з 2010 роком, а в 2012 році – ще на 4,4% порівняно з 2011 роком.

Варто зазначити, що за період до 2010 р. біржова торгівля фінансовими деривативами в Україні була представлена тільки опціонами. Аналіз динаміки опціонної торгівлі контрахтами за 2000-2012 рр. наведено на рисунку 2. Вартісний аналіз динаміки опціонної торгівлі показав, що за 2005-2012 рр. загальний розмір укладених контрактів скоротився на 95,92%, що свідчить про те, що похідні фінансові інструменти в Україні поки що не прижилися, а ринок ПФІ досі знаходиться на стадії становлення.

Таблиця 1
Структура фондового ринку України за економічною природою цінних паперів за 2009-2012 роки

Види фондового ринку	2009		2010		2011		2012	
	Обсяг торгів, млн. грн.	Питома вага, %	Обсяг торгів, млн. грн.	Питома вага, %	Обсяг торгів, млн. грн.	Питома вага, %	Обсяг торгів, млн. грн.	Питома вага, %
Пайові	20682,52	57,43	59843,44	45,58	90830,35	38,51	27432,67	10,38
Боргові	15284,33	42,44	67718,29	51,58	121117,25	51,36	211880,25	80,18
Похідні	47,17	0,13	3727,82	2,84	23892,48	10,13	24950,63	9,44
Всього	36014,02	100,00	131289,55	100,00	235840,08	100,00	264263,50	100,00

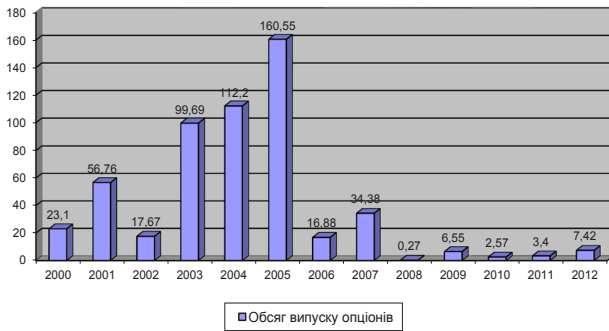

Рис. 2. Обсяг випуску опціонів в Україні в 2000-2012 рр., млн. грн.

Низький рівень розвитку ринку деривативів в Україні, перш за все, пов'язаний з браком відповідної фінансової інфраструктури, до якої зокрема належать законодавчі (інституціональні) норми, ринкова інфраструктура, механізм взаємодії між фінансовими інститутами в державі, інформаційне та комунікаційне забезпечення, кадровий потенціал тощо. Загалом можна визначити такі основні проблеми, що перешкоджають розвитку ринку деривативів в Україні:

- відсутність єдиної й цілісної концепції розвитку національного ринку капіталу і скоординованої, послідовної державної політики в сфері фінансового ринку;
- нерозвиненість ринку ПФІ в Україні, непривабливість його для хеджерів у зв'язку з низькою ліквідністю та високою ризиковістю;
- недосконалість, плутаність і непослідовність формування законодавчого забезпечення функціонування ринку ПФІ та регламентування діяльності на ньому окремих суб'єктів: відсутність єдиного трактування, класифікації, порядку обігу та оподаткування;
- відсутність зрозумілих для учасників ринку підходів до оцінки, обліку, розрахунків за ПФІ, принципів побудови систем управління ризиком при здійсненні операцій з деривативами;
- політична, економічна й фінансова нестабільність в Україні, що спричиняє зростання рівня невизначеності, а, відповідно, й ризикованості операцій з деривативами;
- недостатність і фрагментарність інформації про функціонування ринку ПФІ;
- висока спекулятивна складова ринку ПФІ;
- неготовність хеджерів до застосування таких інструментів, оскільки вони є досить ризиковими в Україні;

- недостатній рівень підготовки фахівців для роботи на ринку деривативів.

Остання із зазначених проблем не стосується браку підготовлених у сфері освіти фахівців з відповідними дипломами. Вона свідчить про недостатній рівень досвіду й компетентності фахівців наявності кваліфікованих кадрів, які можуть працювати не тільки із стандартними похідними цінними паперами, але й пропонувати клієнтам останні інноваційні розробки – продукти інжинірингу.

Враховуючи, що похідні фінансові інструменти застосовуються в різних секторах фінансового ринку – і на валютному, і на фондовому ринку, і в банківському секторі, вважаємо неможливим сформулювати єдині пропозиції щодо подолання проблем розвитку ринку деривативів в Україні. Будь-яка уніфікація тут призведе до неефективності запропонованих заходів у певних секторах обігу похідних фінансових інструментів. Тому перспективні напрями розвитку ринку деривативів, наведені на рисунку 3, є узагальненими і потребують подальшої конкретизації.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, ринок похідних фінансових інструментів (деривативів) в Україні наразі знаходиться на етапі становлення. Він поки що не виконує основне своє призначення – хеджування ризиків, а функціонує переважно для задоволення потреб спекуляції. Розвитку ринку деривативів в Україні перешкоджає досить значна кількість проблем як стратегічного, так і тактичного характеру, основні з яких – відсутність послідовної і виваженої державної політики щодо регулювання цього ринку та макроекономічна нестабільність.

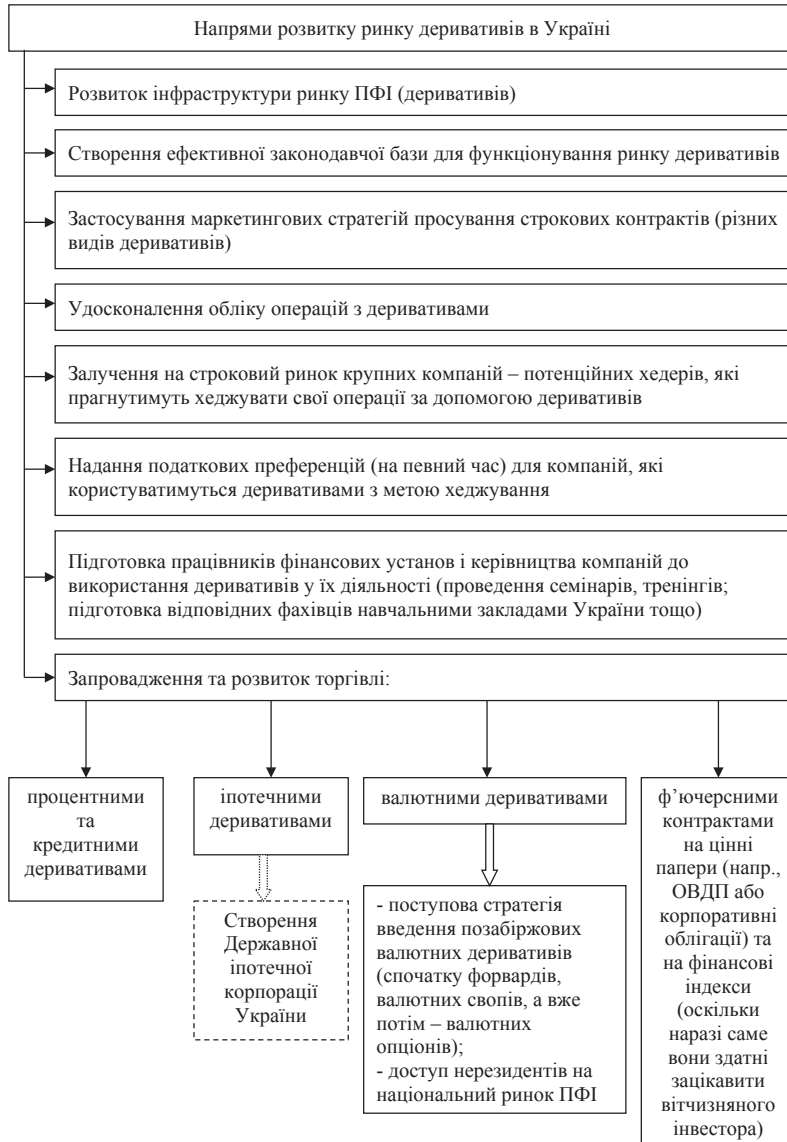

Рис. 3. Перспективні напрями розвитку ринку деривативів в Україні

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гапонюк М.А. Гарантійна система біржового ринку похідних фінансових інструментів [Текст] / М.А. Гапонюк, О.В. Парандій // *Фінанси, облік і аудит*. – 2011. – № 18. – С. 61-68.
2. Гоффе В.В. Ринок деривативів: зарубіжний досвід та перспективи розвитку в Україні : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.04.01 [Текст] / В.В. Гоффе / Київський національний економічний університет. – К., 2005. – 21 с.
3. Еш С.М. Фінансовий ринок : навч. посіб. [Текст] / С.М. Еш. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 528 с.
4. Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок» від 23.02.2006 № 3480-IV (станом на 01.01.2012) [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіційний текст. – Режим доступу : <<http://zakon2.rada.gov.ua>>.
5. Маршалл Дж.Ф., Бансал В.К. Финансовая инженерия: Полное руководство по финансовым нововведениям : Пер.с англ. [Текст] / Дж.Ф. Маршал, В.К. Бансал. – М. : ИНФРА-М, 1998. – 784 с.
6. Офіційний сайт Агентства з розвитку інфраструктури фондового ринку України. – Режим доступу : <<http://smida.gov.ua>>.
7. Офіційний сайт Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку. – Режим доступу : <<http://www.ssmc.gov.ua>>.
8. Податковий кодекс України № 2755-VI від 02.12.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <<http://www.zakon4.rada.gov.ua>>.
9. Сохацька О.М. Міжнародні ф'ючерсні ринки [Текст] / О.М. Сохацька. – Т. : Видавництво «Карт-бланш», 2002. – 454 с.
10. Ясіновська І.Ф. Професійна діяльність учасників фондового ринку України [Текст] / І.Ф. Ясіновська // *Науковий вісник НЛТУ України*. – 2011. – № 21. – С. 292-297.

УДК 336.711

Марич М.Г.*асистент кафедри грошового обігу і кредиту
Буковинського державного фінансово-економічного університету***ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ФУНКЦІОНУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ
БАНКІВСЬКИХ СИСТЕМ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ**

У статті досліджено функціонування національних банківських систем в умовах глобалізації та інтеграцію банків на цій основі. Здійснено дослідження банківських систем різних країн світу (Великобританії, Польщі та Франції) та визначено провідні транснаціональні банки світу. Визначено, що фінансова глобалізація сприяє вдосконаленню роботи іноземних банків.

Ключові слова: глобалізація, інтеграція, банківська система, фінансовий сектор, реформування, фінансові інструменти, фінансові ринки, транснаціональні банки, європейські банки.

Marich M.G. ZARUBEZHNYI OPIYT FUNKTSIONIROVANIYA NACIONALNYKH BANKOVSKIKH SISTEM V USLOVIYAH GLOBALIZACII

В статье исследованы функционирования национальных банковских систем в условиях глобализации и интеграции банков на этой основе. Осуществлено исследование банковских систем различных стран мира (Великобритании, Польши и Франции) и определены ведущие транснациональные банки мира. Определено, что финансовая глобализация способствует совершенствованию работы иностранных банков.

Ключевые слова: глобализация, интеграция, банковская система, финансовый сектор, реформирование, финансовые инструменты, финансовые рынки, транснациональные банки, европейские банки.

Marich M.H. FOREIGN EXPERIENCE OF NATIONAL BANKING SYSTEMS FUNCTIONING UNDER THE CONDITION OF GLOBALIZATION

The paper investigates the functioning of national banking systems under the condition of globalization and integration on that basis. Banking systems in various countries of the world (the UK, Poland, and France) are investigated and leading multinational banks of the world are defined. It was determined that financial globalization contributes to the improvement of foreign banks activity.

Keywords: globalization, integration, banking system, financial sector, reformation, financial instruments, financial markets, multinational banks, European banks.

Постановка проблеми. Розвиток сучасного світу відбувається під впливом глобалізації. Проте найбільшого прояву вона набуває саме у фінансовому секторі, що змушує з новою точкою зору подивитися на фінансову стабільність окремо взятої держави та сфер і ланок її фінансової системи. Глобалізація у найближчому майбутньому визначатиме стан світової фінансової системи. На сьогодні банківська система України відчуває нестачу фінансових ресурсів. За умов фінансової глобалізації вітчизняні банки співпрацюють з іноземними фінансовими інститутами, що передбачає запозичення фінансових активів на зовнішніх фінансових ринках, присутність іноземних банків на території України, а також приведення до відповідності міжнародних стандартів банківського законодавства.

У сучасних умовах розвитку процесів глобалізації та інтернаціоналізації європейські банки є важливими фінансовими посередниками, які забезпечують фінансовими ресурсами учасників міжнародних відно-

син. З метою більшого охоплення ринку, європейські банківські установи пропонують поряд з традиційними, і нові види послуг: лізинг, факторинг, інформаційне забезпечення, випуск пластикових карток та ін. Розвиток інтеграційних процесів в повній мірі базується на інтернаціоналізації банківської діяльності, яка почала розвиватися особливо інтенсивно у другій половині ХХ століття. Використання зарубіжного досвіду функціонування національних банківських систем в умовах глобалізації є актуальним для економіки України на сучасному етапі розвитку, оскільки банківська система держави є одним з учасників глобалізаційних процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізу різноманітних проблем фінансової глобалізації та місця й ролі банків у цих процесах присвятили свої праці такі іноземні вчені, як Дж. Маршал, Ж. Герар, Р. Ринутро, В. Ханкель, С. Долгов, І. Хомевич та інші. В українській економічній літературі

проблемам глобалізації та інтеграції України у світовий фінансовий простір, тенденціям та шляхам розвитку банківської системи в умовах глобалізації присвячені роботи І.О. Бочана, Б.В. Губського, А.О. Єпіфанова, І.А. Іваненко, Ю.Г. Козака, І.Л. Сазонця, О.Б. Чернеги, Т.М. Циганкової, В.О. Шевчука, М.А. Шепелева, І.М. Школи та ін.

Постановка завдання. На основі викладеного можна дослідити передумови розвитку європейських національних банківських систем в умовах глобалізації та процес банківської інтеграції протягом даного етапу розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна банківська система є найважливішою сферою національного господарства будь-якої держави. Її практична роль визначається тим, що вона управляє державною системою платежів і розрахунків; більшу частину своїх комерційних справ здійснює через внески, інвестиції й кредитні операції; поряд з іншими фінансовими посередниками банки спрямовують заощадження населення до фірм і виробничих структур.

Зміни в системі функціонування фінансового ринку впливають на політику центральних банків: однією з проблем є визначення стратегії центрального банку щодо рефінансування учасників ринку. Зміни на фінансових ринках прямо впливають на операційний механізм грошово-кредитної політики, включаючи проведення інтервенцій на валютному ринку. Традиційно пріоритетним завданням центральних банків вважається надання ліквідності учасникам ринку. В основі такого погляду лежить думка про те, що ліквідний ринок може полегшити проведення грошово-кредитної політики, поліпшити функціонування трансмісійного механізму й у цілому позитивно впливати на рівень фінансової стабільності. Підвищенню якості фінансового ринку багато в чому сприяє діяльність Комітету нагляду за глобальною фінансовою системою.

Глобалізація світової фінансової системи ставить перед центральними банками нові завдання не тільки щодо оперативного регулювання ринкової кон'юнктури, але й у сфері прийняття стратегічних рішень стосовно проведення грошово-кредитної політики.

В умовах розвинених товарних і фінансових ринків структура банківської системи різко ускладнюється. Серед загальних принципів побудови банківських систем країн в сучасних умовах можна виділити:

- унікальність;
- нагляд за діяльністю комерційних банків;
- відсутність чіткого розмежування між комерційними і інвестиційними банками;
- рівні організації банківських систем [1, с. 39].

Дослідження банківських систем різних країн (Швейцарії, Люксембургу, Великобританії, Франції, США, Канади, Австралії, Нової Зеландії, ПАР, Бахрейну, Гонконгу) свідчить, що по мірі розвитку ринкових відносин і самостійності банків, у структурі їх кредитних операцій можуть відбуватись певні зрушення, пов'язані з появою нових об'єктів кредитування, прийомів підтримання ліквідності банківської діяльності, що у свою чергу впливає на організаційну структуру комерційних банків й банківської системи країни в цілому.

Глобалізація світової економіки й фінансових ринків призвели до істотних зрушень умов розвитку банківських систем: по-перше, зросли частота й масштаб змін економічного середовища у світі в цілому та в окремих країнах, скоротився ступінь

його передбачуваності (значною мірою це пов'язано з розширенням у різних країнах операцій з різноманітним спектром універсальних фінансових інструментів); по-друге, почастішали банківські кризи, що охоплюють всі групи країн, але особливо гостро це проявляється в країнах з ринками, що розвиваються (ці кризи викликані сполученням економічних, інституціональних, політичних, психологічних чинників). Крім того, у зв'язку із скороченням державного втручання в економіку, лібералізацією фінансових ринків, активною приватизацією державної власності, що супроводжуються розвитком нових інформаційних технологій, сформовано нові фінансові ринки, в яких національні банківські системи є пов'язаними в єдину систему [3, с. 48].

Як свідчить досвід різних країн, банківські кризи відображають складний процес пристосування банківських систем до нових макроекономічних умов: лібералізація зовнішньоекономічних відносин і дерегулювання банківського сектору в розвинених країнах і країнах, що розвиваються; глобалізація ринку фінансових послуг; ринкові реформи в країнах з перехідною економікою.

В результаті аналізу результатів експертного опитування серед топ-менеджерів банків різних країн:

1) виділено чинники виникнення кризи у банківському секторі:

- надмірна кредитна експансія;
- інфляція;
- зовнішньоекономічні чинники;
- погіршення умов торгівлі;
- лібералізація фінансових ринків;
- фіксований валютний курс; ринкові реформи;

2) встановлено недоліки в нагляді й регулюванні банківської системи:

- непродумана політика ліцензування банків;
- слабкий нагляд;
- невисока кваліфікація менеджменту банків.

Провідними транснаціональними банками світу є банки Великобританії, Франції, Швейцарії, США та Японії. Дослідження ефективності й прибутковості банків дозволило зробити висновок, що в розвинених країнах ступінь доходності іноземних банків є більшим, ніж в країнах, що розвиваються. На сучасному етапі іноземні банки домінують в країнах з перехідною економікою: середня частка іноземних активів у банківських активах у Східній Європі досягає майже 70%, у Латинській Америці – близько 40%, у Південно-Східній Азії – 30%, на Близькому Сході – 23% (для порівняння – в ЄС – 13%, в США – 21% активів) [2, с.172].

Щодо інтеграції банків, то в умовах жорсткої конкуренції американські банки прагнули розширити свою зарубіжну діяльність і, перш за все, у країнах Західної Європи. В період проникнення в Європу американських банків, місцеві банки були ще в процесі свого становлення і їх діяльність була спрямована, в більшості, на освоєння внутрішніх ринків, чому сприяли й інтеграційні процеси, що започатковувались в Європі. Освоєння зарубіжних ринків банками Західної Європи стало здійснюватися пізніше – з другої половини 60-х років.

З середини 70-х років екстенсивний шлях освоєння зарубіжних ринків банками провідних економічних центрів – США, Західної Європи, Японії змінився на інтенсивний, мінявся сам характер діяльності зарубіжних банків. Завдячуючи процесам концентрації й централізації банки Західної Європи суттєво підвищили свої можливості щодо створення широкої зарубіжної мережі.

Передумовами інтеграційних процесів у банківському секторі країн Західної Європи можна виділити економічні процеси, зокрема:

- 1) тісні торговельні відносини;
- 2) відносна наближеність законодавства, особливо в економічній та фінансовій сферах;
- 3) активна участь у спільних економічних проєктах та інституціях;
- 4) порівнюваний рівень показників економічного розвитку;
- 5) отримання визначених (взаємно узгоджених) критеріїв конвергенції.

Інтеграційні процеси в Європі створили якісно нові умови для діяльності банків. Економічна інтеграція посилила концентрацію і централізацію банківського капіталу як всередині окремих європейських країн, так і на міжнародній арені. Вона стимулювала розширення зв'язків між західноєвропейськими банківськими системами.

Процес банківської інтеграції в найбільш вираженій формі спостерігається в міжнародних банківських центрах, таких як Лондон, Париж, Франкфурт-на-Майні та ін. Тут іноземні банки інтегровані в національні кредитні системи, відбувається їх злиття між собою та з місцевими банками. Банківська інтеграція об'єднує національні банківські ринки в єдиний ринок, в межах якого забезпечується можливість відкриття банків-країн членів співтовариства та надання усього спектру банківських послуг [8].

На сучасному етапі економічного розвитку європейські банки займають лідируючі позиції. Так, серед 847 банків світу з балансовою вартістю понад 100 млрд. дол., на початок ХХІ століття, більша половина – європейські. Серед 25 найбільших банків світу 14 – банки країн Євросоюзу. Важливою рисою діяльності західноєвропейських банків була висока ступінь концентрації. Так, в 1985 році на 4 найбільших банки Великобританії (Barclays, National Westminster, Midland I Lloyds) припадало близько 40% вкладів та 50% кредитів країни, тоді як в 4 найбільших банках Німеччини цей показник склав близько 10%, Франції – близько 20% [6].

Аналізуючи ці показники, ми приходимо до висновку, що сучасною рисою банківської системи Європи є її належність до домінуючої групи банків. Кількість цієї групи в певній мірі залежить від ступеня відкритості банківської системи. Наведені дані свідчать, що Великобританія, Німеччина та Франція, маючи найбільш відкриті банківські системи, найменше залежать від найбільших банків. Це, на нашу думку, є позитивним явищем.

Банківські системи європейських країн займають лідируючі позиції на міжнародному фінансовому ринку. Їх діяльність характеризують як загальні принципи, так і певні особливості. До загальних принципів функціонування європейських банківських систем можна віднести дворівневу побудову, розділення функцій центрального банку та всіх інших банків, контроль з боку центрального банку та інших державних органів за діяльністю банківських установ. Водночас характер і умови функціонування банківських систем кожної країни відрізняються певними особливостями, що пов'язано з різними історичними умовами та рівнем національної економіки в період їх формування. Особливості функціонування банківських систем європейських країн можна простежити на прикладі банківських систем Великобританії, Франції та Німеччини. Ці банківські системи мали найбільшу кількість банків та відділень, що становило найбільший фінансовий потенціал ЄС. Банки цих

трьох країн тісно співпрацювали та були активними в процесах інтернаціоналізації і глобалізації.

Британська банківська система базується на багатих історичних традиціях і є однією з найбільших інноваційних систем світу. Французька банківська система є універсальною, разом з тим, найбільш національною, характеризується запровадженням процесу інновацій. Німецька банківська система була теж універсальною і однією з найбезпечніших банківських систем, з високими вимогами капіталізації, системою, де вільно впроваджувались інновації. Особливістю універсальної банківської системи були індивідуальні відносини з клієнтами: приватними особами, фірмами. Універсальні банки, надаючи широкий спектр послуг, обслуговували клієнтів на різних стадіях фінансового життя. Для приватних осіб – це послуги з накопичення, базові послуги ведення рахунків, виплата заборгованості, вклади та депозити, консультації та інше; для юридичних – цикл послуг з розміщення коштів, консультування, короткострокового та довгострокового фінансування, придбання інвестицій, продажу фірм, злиття та інше [9].

Банківська система Великобританії має добре розвинену інфраструктуру, опирається на потужний грошовий ринок, тісно пов'язана з головними фінансовими центрами світу, переважно зорієнтована на обслуговування міжнародних економічних відносин. Банк Англії є найстарішим фінансовим інститутом. Реально незалежний від уряду, формально він все ж підпорядковується Міністерству фінансів. Клієнтами Банку Англії є: комерційні банки, які проводять клірингові операції, центральні банки інших країн, котрі мають рахунки та тримають золото в Банку Англії, англійський уряд, який здійснює бюджетні платежі через рахунки, відкриті в Банку Англії [4].

Комерційні банки Великобританії поділяються на «оптові» та «роздрібні». «Роздрібні» банки обслуговують переважно громадян та малий бізнес, мають розгалужену філійну мережу та характеризуються високим ступенем концентрації та централізації банківського капіталу [8]. Провідну роль в банківській системі Великобританії відіграють комерційні банки Barclays, National Westminster, Midland, Lloyds. Ці банки утворені шляхом злиття та поглинань, контролюють фінансові компанії за кордоном, свої розрахунки здійснюють через Лондонську клірингову палату.

«Оптові» банки проводять прийом вкладів за вищими відсотковими ставками та розміщують їх на ринку капіталів. До них відносять торгові банки, які традиційно займалися гарантуванням торгівельних операцій. Вони надають фінансові послуги для структурних перебудов, беруть участь в управлінні різними фондами, надають консультації та рекомендації для зацікавлених клієнтів.

Значне місце в банківській системі Великобританії посідають іноземні банки, яких понад 400. Більшість з них відкривають свої офіси в Лондоні для обслуговування ділових партнерів в міжнародному банківському центрі.

Банківська система Франції складається з трьох ланок: центрального банку, комерційних банків та спеціалізованих кредитних установ. Для Банку Франції характерні функції, які не виконують інші центральні банки. Зокрема, Банк Франції веде рахунки приватних осіб, надає кредити приватним особам, здійснює валютно-обмінні та інші операції.

Основною складовою банківської системи Франції є комерційні банки універсального типу, яких у Франції близько 360, із них близько 160 – іноземні з 35 країн світу [5].

До спеціалізованих кредитних установ Франції відносять фінансові фірми, банки взаємного страхування, ощадні та муніципальні кредитні каси, спеціальні фінансові установи.

Однією з найрозвинутіших банківських систем Європи є німецька, яка має деяку особливість – найважливіші фінансові установи є не приватними, а державними структурами. У Німеччині нараховується більше 700 ощадних кас, які об'єднані в регіональні союзи, що беруть участь у фінансуванні центральних банків федеральних земель. Останні ще називають «домашніми банками». Вони консультують своїх членів, надаючи їм допомогу з правових питань, а також виступають розрахунковими (кліринговими) центрами. Нині ощадкаси є найбільшою групою кредитно-фінансових установ Німеччини. Близько 60% всіх німців мають той чи інший рахунок в ощадкасі.

Зазнав змін в умовах глобалізації і банківський сектор країн Центральної та Східної Європи. Зокрема, в Польщі було прийнято ряд законів, які суттєво розширили правову базу польських банків і узгодили банківське законодавство зі стандартами ЄС. Характерним для банківського сектору Польщі стала присутність іноземного капіталу, посилення конкуренції, подальша приватизація державних банків, консолідація банківського капіталу. Більшість банків за участю іноземного капіталу, що функціонують у Польщі, належать до міжнародних груп.

Головними перетвореннями банківської системи Польщі стали: динамічний розвиток банківського сектору, посилення конкуренції, покращення якості обслуговування клієнтів. Водночас, прихід іноземного банківського капіталу приніс і певні загрози. Зокрема, іноземні банки націлені на отримання значних прибутків, не були зацікавлені у кредитуванні малого та середнього бізнесу. Прагнучи мінімізувати витрати, вони не розширювали мережу відділень. Через брак необхідних механізмів ускладненим залишався і нагляд за їх діяльністю.

Бачимо, що процеси глобалізації, інтернаціоналізації, виникнення нових банківських технологій, перетворення, що відбуваються в Європі, змусили банківський сектор Східної Європи відмовитися від старих моделей на користь випробуваних західних зразків відкритої економіки.

До головних результатів реформування банківської системи країн Центральної та Східної Європи можна віднести її структурну перебудову, лібералізацію процентних ставок та банківських операцій, часткове приведення банківського законодавства та системи банківського нагляду у відповідність до міжнародних норм та стандартів ЄС.

Висновки з проведеного дослідження. Під впливом глобалізації інтеграційні процеси в банківській сфері провідних країн можна розглядати на двох рівнях: макrorівні та мікрорівнях.

На мікрорівні проходить співпраця, відбувається злиття банківських установ різних країн. На макrorівні інтеграція розвивається між державами в формі координації банківської політики країн. При цьому обидва рівні банківської інтеграції взаємодіють між собою.

Створення інтегрованого оптового фінансового ринку передбачає забезпечення доступу суб'єктів економічної діяльності на ринки капіталів інших країн, розробку законодавчих норм для торгівлі акціями та іншими цінними паперами та врегулювання ризиків, забезпечення більш прозорого середовища для трансграничних операцій по злиттю банків та інших фінансових інститутів, розробку єдиних правил діяльності інвестиційних та пенсійних фондів.

Створення єдиного ринку роздрібних фінансових послуг передбачає покращення інформування споживачів про стан і динаміку цього ринку, розробку юридичних та інших процедур оздоровлення фінансових установ, усунення бар'єрів в національних правилах роздрібною торгівлі і зменшення вартості трансграничних платежів.

Фінансова глобалізація сприяла вдосконаленню роботи іноземних банків та їх інтеграції у досягненні спільних цілей. Вона сприяла покращенню ефективного регулювання банківського сектору та фінансових ринків усіх країн.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Дзюблюк О. Глобалізаційні процеси та участь іноземного капіталу у розвитку вітчизняної банківської системи [Текст] / О. Дзюблюк // Банківська справа. – 2011. – № 2. – С. 37-45.
2. Коваленко В.В. Ефективність банківської системи в умовах глобальної конкуренції [Текст] / В.В. Коваленко // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 5(83). – С. 169-176.
3. Лютий І. Особливості глобального економічного середовища діяльності банків [Текст] / І. Лютий, О. Юрчук // Вісник НБУ. – 2012. – № 4. – С. 46-51.
4. Розвиток банківської системи країн в умовах глобалізації [Електронний ресурс] / С. А. Ісютін. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&Image_file_name=DOC/2010/10isakug.zip&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1.
5. Транснаціональні банки в умовах глобалізації світової економіки [Електронний ресурс] / Л.В. Раговик // Вопросы регулирования экономики. – № 2. – 2012. – Режим доступу : <http://cyberleninka.ru/article/n/transnatsionalnye-banki-v-usloviyah-globalizatsii-mirovoy-ekonomiki>.
6. Центральні банки в умовах глобалізації світової фінансової системи [Електронний ресурс] / А. Корзун // Українське агентство фінансового розвитку. – Режим доступу : http://www.ufin.com.ua/analit_mat/drn/045.htm.
7. Офіційний сайт Центрального банку Великобританії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bankofengland.co.uk/Pages/home.aspx>.
8. Офіційний сайт Центрального банку Франції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.banque-france.fr/accueil.html>.
9. Globalizacja finansowa a funkcjonowanie i rozwój banków [Електронний ресурс] / Jacek Kulawik. – Режим доступу : <https://www.iergz.waw.pl/download/1190-62.pdf>.

УДК 336.7

Мельничук Н.О.

*головний економіст управління кредитування фізичних осіб
комерційного центру ПАТ «КБ «Хрещатик»*

СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ІПОТЕЧНОГО КРЕДИТУВАННЯ ЗА ВЕЛИЧИНОЮ ЩОМІСЯЧНОГО ПЛАТЕЖУ КРЕДИТНИХ ПРОГРАМ

Стаття присвячена статистичному аналізу іпотечного кредитування банків України за величиною щомісячного платежу відповідно до наданих пропозицій банківських установ. Розраховано середні величини, показники варіації та форми розподілу щомісячного платежу кредитних програм іпотечних банків. Висвітлені схеми платежів за іпотечним кредитом.

У результаті розрахунків було визначено орієнтовну ринкову ціну щомісячних платежів за кредитом на купівлю житла в площині відносин на ринку іпотечного кредитування, що дає змогу збільшити обсяги іпотечного кредитування на вторинному ринку банківським та іншим фінансовим установам.

Ключові слова: мода, інтервальний ряд, медіанний інтервал, інтервальний варіаційний ряд, анuitет.

Мельничук Н.О. СТАТИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ИПОТЕЧНОГО КРЕДИТОВАНИЯ ПО ВЕЛИЧИНЕ ЕЖЕМЕСЯЧНОГО ПЛАТЕЖА КРЕДИТНЫХ ПРОГРАММ

Статья посвящена статистическому анализу ипотечного кредитования банков Украины по величине ежемесячного платежа в соответствии с предоставленными предложениями банковских учреждений. Рассчитаны средние величины, показатели вариации и формы распределения ежемесячного платежа кредитных программ ипотечных банков. Освещены схемы платежей по ипотечному кредиту.

В результате расчетов была определена ориентировочная рыночная цена ежемесячных платежей по кредиту на покупку жилья в плоскости отношений на рынке ипотечного кредитования, что даст возможность увеличить объемы ипотечного кредитования на вторичном рынке банковскими и другими финансовыми учреждениями.

Ключевые слова: мода, интервальный ряд, медианный интервал, интервальный вариационный ряд, анuitет.

Melnychuk N.O. STATISTICAL ANALYSIS OF THE MORTGAGE CREDITING IN SIZE OF MONTHLY PAYMENT CREDIT PROGRAMS

This article is devoted to statistical analysis of mortgage banks in Ukraine in size monthly payment according to the suggestions provided by banking institutions. The average values, parameters variations and forms of distribution of the monthly payment credit programs of mortgage banks are calculated. The circuits of mortgage payments are highlighted.

As a result of calculations the estimated market value determined monthly payments for housing loans in the relations between the mortgage market, which makes it possible to increase the volume of mortgage loans in the secondary market for banking and other financial institutions.

Keywords: fashion, interval number, median interval, interval number variation, annuity.

Постановка завдання. У сучасних умовах іпотека посідає особливе місце серед видів забезпечення виконання зобов'язань. Враховуючи стан нашої економіки та її поки що невисокий рівень виробництва, застосування раніше популярних способів забезпечення виконання зобов'язань, почало втрачати свій практичний зміст. Іпотека ж володіє абсолютними перевагами, оскільки будь-які операції з нерухомістю, в тому числі й іпотечні, дають значний прибуток. Наприклад, ціни на землю і будівлі завжди є досить високими. Таким чином, активне використання іпотеки дасть можливість отримати велику кількість реальних переваг [1, с. 6].

Актуальність проблеми. За всіма ознаками банківська система належить до великих, складних та відкритих систем. З метою ефективного керування цією системою та її регулювання необхідно мати достовірну інформацію про її стан у певний момент часу, співвідношення показників, межі та характер впливу зовнішніх чинників на її структуру та елементи, про тенденції розвитку тих чи інших явищ в її межах [2, с. 10].

Метою статті є аналіз банків України в частині іпотечного кредитування на купівлю житла на вторинному ринку та розрахунок орієнтовного щомісячного платежу за кредитом на ринку іпотеки.

Аналіз основних джерел. Питанням методології оцінювання та ефективного управління банківською діяльністю приділяли увагу такі вчені, як А.В.Головач, В.Б.Захожай, К.С.Базидевич в роботах яких висвітлюється методика аналізу кредит-

ної діяльності та ризики в банківській діяльності [2] А.В. Сидорова, Н.О. Юріна – розробка звітності банків, формування системи показників банківської статистики, методика аналізу, моделювання і прогнозування банківських процесів.

Виклад основного матеріалу. У розвитку іпотечного кредитування та створенні активно працюючого іпотечного ринку зацікавлені всі його учасники: банки, населення, держава, промислові та малі підприємства, підприємства агропромислового комплексу, пенсійні фонди, страхові компанії та інші інституційні інвестори [4, с. 22].

Перевагами іпотечного кредитування для банків є зниження ризику неповернення кредиту. Забезпечення кредиту у вигляді прав банку на будь-яке заставлене нерухоме майно виступає як додаткова гарантія повного та своєчасного повернення кредиту, зменшує ризик при неплатоспроможності, банкрутстві, ліквідації позичальника або відсутності бажання сплатити борг [4, с. 22]. Низькі обсяги і невисока якість нового житлового будівництва обумовлюють недостатність пропозицій і високу вартість квартир на ринку житла. Має місце нерозвинутість інфраструктури ринку житла і житлового будівництва [4, с. 68].

Розглянемо пропозиції банків України щодо отримання іпотечного кредиту на купівлю житла на вторинному ринку (табл. 1). Дана таблиця розрахована з врахуванням таких умов: перший внесок – 30% від вартості житла, строк кредитування 10 років, вартість житла 400 000,00 грн. Як бачимо з даних

таблиці, однією із умов при отриманні кредиту 5 із 21 банків є разова комісія, яка розраховується у розмірі певного % від вартості кредиту, що в грошовому еквіваленті становить від 2,5-7 тис. грн.

Щомісячний платіж за кредитом це обов'язковий платіж, який включає в себе сплату основної суми кредиту та відсотків за користування ним. В залежності від періодичності сплати щомісячних внесків за кредитом, найчастіше використовують щомісячні платежі. Щомісячний платіж розраховують при укладенні кредитного договору, який до кінця терміну погашення кредиту є незмінною сумою (за винятком останнього коригуючого платежу, який зазвичай буває меншим).

Сума щомісячного платежу залежить від таких чинників, як :

- відсоткова ставка за користування кредитними коштами;
- щомісячні комісії, якщо такі передбачені умовами банку;
- вартості квартири та суми першого внеску за житло;
- суми кредиту та терміну кредитування.

Банки пропонують такі схеми погашення кредиту:

1. Ануїтетний платіж – рівний по сумі щомісячний платіж за кредитом, який включає суму нарахованих відсотків і суму основного боргу. Ануїтетом називають потік платежів однакового розміру, що надходять через рівні проміжки часу. Ануїтет походить від фр. annuité – річний, щорічний. Графік погашення виплати боргу і відсотків за кредитом, коли виплати встановлюються періодично рівними сумами через рівні проміжки часу, називають ануїтетним [6, с. 19].

2. Класична схема включає в себе погашення основної суми кредиту рівними частинами щомісячно, а відсотки за користування ним сплачуються щомісячно в сумі нарахованих на залишок по кредиту відсотків. При цьому відсотки за користування кредитом щомісячно зменшуються, так як зменшується основна сума боргу.

Згідно з вищевикладеним, пропонується розрахунок орієнтовного щомісячного платежу за кредитом, який складений та розрахований відповідно до стандартних розрахунків статистичних числових характеристик, які не були висвітлені в банківській статистичній літературі.

Отже, маємо інтервальный ряд розподілу 21 комерційних банків України, що займаються іпотечним кредитуванням на купівлю житла за величиною щомісячного платежу кредитних програм станом на 01.05.2014 р. (табл. 2).

Знайдемо середні величини, показники варіації та форми даного розподілу. На основі знайдених числових характеристик зробимо висновок про близькість розглядуваного статистичного розподілу до нормального.

Знайдемо розмах варіації: $R = x_{\max} - x_{\min} = 1,8$. Для побудови гістограми знаходимо (рис. 1):

$$h_1 = \frac{3}{0,3} = 10; h_2 = \frac{4}{0,3} = 13, (3); h_3 = \frac{7}{0,3} = 23, (3);$$

$$h_4 = \frac{4}{0,3} = 13, (3); h_5 = \frac{2}{0,3} = 6, (6); h_6 = \frac{1}{0,3} = 3, (3).$$

З рис. 1 спостерігається близькість статистичного розподілу щомісячного платежу кредитних програм іпотечних банків до нормального.

В табл. 3 представлено знаходження накопичених частот варіаційного ряду.

Таблиця 1

Пропозиції банків щодо іпотечного кредитування на купівлю житла на вторинному ринку

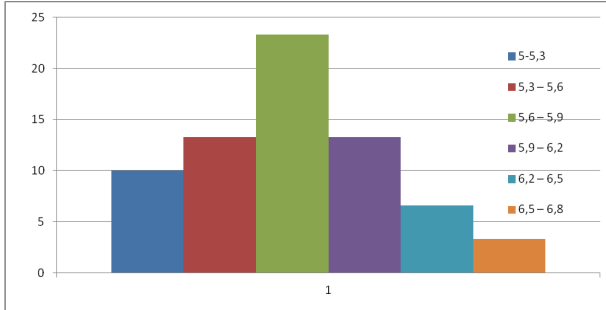
№ п/п	Банк	Разова комісія (грн.)	Перший платіж (грн.)	Переплата (грн.)	Щомісячний платіж (грн.)	Переплата (грн.)
1	Піреус Банк	4 200 грн.	6 650 грн.	265 358	5 136	340 480
2	Укргазбанк	2 800	6 720	268 193	5 190	345 634
3	Ощадбанк	2 800	6 767	271 017	5 227	350 019
4	ПУМБ	2 500	6 883	277 775	5 319	360 739
5	Всеукраїнський банк розвитку	0	Тільки ануїтетна схема погашення		5 605	392 622
6	Мегабанк	5 600	7 000	329 583	5 566	393 560
7	Банк Київська Русь	4 200	7 210	299 238	5 579	393 714
8	UniCredit Bank	3 500	7 231	299 809	5 596	395 045
9	Кредобанк	0	7 338	302 803	5 683	401 963
10	УкрБізнесБанк	0	7 280	340923	5 781	413 755
11	Укрексімбанк	3 360	7 443	312515	5 768	415 575
12	Марфін Банк	2 772	7 464	313198	5 786	417 045
13	Мегабанк	5 600	7 467	316 167	Тільки класична схема погашення	
14	Укрінбанк	4 200	7 513	317 590	5 826	423 283
15	Universal Bank	5 200	7 595	323 531	5 893	432 327
16	Банк Кредит Днепр	4 760	7 854	338 760	Тільки класична схема погашення	
17	БТА Банк	7 000	7 933	345 800	6 173	467 816
18	Правекс-Банк	0	8 167	352 917	6 370	484 376
19	Український Професійний Банк	2 800	8 167	355 717	Тільки класична схема погашення	
20	ОТП Банк	2 772	Тільки ануїтетна схема погашення		6 700	526 812
21	ОТП Банк	2 772	8 612	382 652	Тільки класична схема погашення	

(Джерело: Сравни банк// Офіційний сайт [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : <http://sravnibank.com.ua/ipoteka/>) [4]

Таблиця 2

Інтервальний статистичний ряд розподілу щомісячного платежу кредитних програм банків на купівлю житла на вторинному ринку

Щомісячний платіж кредитних програм, грн. $h = x_i - x_{i-1} = 0,3$	5-5,3	5,3 - 5,6	5,6 - 5,9	5,9 - 6,2	6,2 - 6,5	6,5 - 6,8
Кількість банків (частота)	3	4	7	4	2	1
Відносна частота	3/21	4/21	7/21	4/21	2/21	1/21

Рис. 1. Гістограма інтервального статистичного ряду розподілу щомісячного платежу іпотечного кредитування банків

Таблиця 3

Знаходження накопичених частот

Інтервали	Частоти	Накопичені частоти
5-5,3	3	3
5,3 - 5,6	4	3+4=7
5,6 - 5,9	7	7+7=14 > 21
5,9 - 6,2	4	14+4=18
6,2 - 6,5	2	18+2=20
6,5 - 6,8	1	20+1=21

Побудуємо емпіричну функцію розподілу:

$$F_n^*(x) = \begin{cases} 0, & x \leq 5 \\ 3/21, & 5 < x \leq 5,3 \\ 3/21 + 4/21 = 7/21, & 5,3 < x \leq 5,6 \\ 7/21 + 7/21 = 14/21, & 5,6 < x \leq 5,9 \\ 14/21 + 4/21 = 18/21, & 5,9 < x \leq 6,2 \\ 18/21 + 2/21 = 20/21, & 6,2 < x \leq 6,5 \\ 1, & x > 6,5 \end{cases} \quad (1)$$

Знайдемо структурні середні: медіану у випадку інтервального статистичного розподілу та моду. Для цього спочатку визначимо інтервал, що містить медіану. Відомо, що медіанним називається такий інтервал, накопичена (кумулятивна) частота якого дорівнює половині суми частот або перевищує цю суму, причому накопичена частота попереднього інтервалу є меншою такої півсуми. Нехай x_i – початок медіанного інтервалу, частота якого дорівнює n_{Me} . Тоді $n_{Me} = S_{Me} - S_{Me-1}$, де S_{Me} та S_{Me-1} – накопичені частоти медіанного ін-

тервалу та інтервалу, що йому передує, відповідно. Отже, накопичувані частоти перевищують число $21/2=10,5$ на медіанному інтервалі, т. б. на інтервалі $(x_{k-1}; x_k) = (5,6; 5,9)$.

Значення медіани Me^* визначаємо з наступної формули:

$$F^*(Me^*) = 0,5, \quad Me^* = x_{k-1} + \frac{0,5 - F^*(x_{k-1})}{F^*(x_k) - F^*(x_{k-1})} \cdot (x_k - x_{k-1}), \quad (2)$$

Підставивши в (2) дані табл. 1, маємо:

$$F^*(Me^*) = 0,5, \quad Me^* = 5,6 + \frac{0,5 - 7/21}{14/21 - 7/21} \cdot 0,3 = 5,6 + 0,15 = 5,75.$$

Мода Mo у дискретному ряді розподілу – це варіанта, що має найбільшу частоту. В інтервальному ряді розподілу мода знаходиться за формулою:

$$Mo = x_{k-1} + \frac{m_{Mo} - m_{Mo-1}}{(m_{Mo} - m_{Mo-1}) + (m_{Mo} - m_{Mo+1})} \cdot (x_k - x_{k-1}) \quad (3)$$

Підставивши в (3) дані табл. 1, маємо:

$$Mo = 5,6 + \frac{7 - 4}{(7 - 4) + (7 - 4)} \cdot 0,3 = 5,75, \quad (4)$$

Отже, в нашому випадку: $Me^* = Mo = 5,75$.

В табл. 4 представлені числові характеристики для знаходження основних числових характеристик інтервального ряду розподілу комерційних банків України, що займаються іпотечним кредитуванням, за величиною щомісячного платежу кредитних програм.

Використовуючи дані табл. 3, знаходимо середнє вибіркове значення:

$$\bar{x}_B = \frac{\sum_{i=1}^6 \delta_i \cdot n_i}{n} = \frac{121,05}{21} = 5,764 \text{ тис. грн.} \quad (5)$$

Взаємне розташування отриманих середніх величин таке: $Mo = Me < \bar{x}_B$, $5,75 = 5,75 < 5,764$, що свідчить про правосторонню асиметрію розподілу. Для того, щоб кількісно охарактеризувати асиметрію, далі буде знайдено її числовий показник.

Щоб зрозуміти, наскільки широко розсіяні значення ознаки навколо середньої величини і чи є однорідною дана сукупність, знайдемо показники варіації. Знайдемо дисперсію та середньоквадратичне відхилення:

$$D_B = \overline{x_B^2} - (\bar{x}_B)^2 = \frac{701,093}{21} - 5,764^2 = 0,158,$$

$$\sigma_B = \sqrt{D_B} = \sqrt{0,158} = 0,397 \text{ тис. грн.}; \quad (6)$$

а також коефіцієнт варіації:

$$V = \frac{\sigma_B}{\bar{x}_B} \cdot 100\% = \frac{0,3979}{5,764} \cdot 100\% = 0,069 \cdot 100\% = 6,9\%. \quad (7)$$

Таблиця 4

Таблиця знаходження числових характеристик

Середини інтервалів, x_i^*	Частоти, n_i	$x_i^* \cdot n_i$	$x_i^{*2} \cdot n_i$	$x_i^{*3} \cdot n_i$	$x_i^{*4} \cdot n_i$
5,15	3	15,45	79,5675	26,5225	136,59088
5,45	4	21,8	118,81	29,7025	161,87863
5,75	7	40,25	231,438	33,0625	190,10938
6,05	4	24,2	146,41	36,6025	221,44513
6,35	2	12,7	80,645	40,3225	256,04788
6,65	1	6,65	44,2225	44,2225	294,07963
Σ	35,4	21	121,05	701,093	210,435

Оскільки значення коефіцієнта варіації менше 10%, розглядувана сукупність є достатньо однорідною.

Знайдемо показники форми розподілу – асиметрію та ексцес, що дасть можливість зробити висновок про близькість емпіричного розподілу до нормального. Для цього розрахуємо центральні моменти третього та четвертого порядку використовуючи відповідні початкові моменти:

$$\begin{aligned} \tilde{v}_1 = \bar{x}_B = 5,765, \quad \tilde{v}_2 = \frac{701,093}{21} = 33,385, \quad \tilde{v}_3 = \frac{210,435}{21} = 10,02, \\ \tilde{v}_4 = \frac{1260,1515}{21} = 60,007, \quad (8) \end{aligned}$$

а, отже, $\tilde{\mu}_3 = \tilde{v}_3 - 3\tilde{v}_1\tilde{v}_2 + 2\tilde{v}_1^3 = -194,268$, $\tilde{\mu}_4 = \tilde{v}_4 - 4\tilde{v}_1\tilde{v}_3 + 6\tilde{v}_1^2\tilde{v}_2 - 3\tilde{v}_1^4 = 3172,629$.

Коефіцієнти асиметрії та ексцесу відповідно дорівнюють:

$$A_3 = \frac{\tilde{\mu}_3}{\sigma_B^3} = 15670,07, \quad E_3 = \frac{\tilde{\mu}_4}{\sigma_B^4} - 3 = -907896. \quad (9)$$

Значення цих коефіцієнтів свідчать про сильну правосторонню асиметрію розподілу та його гостровершинність в порівнянні з нормальним законом. Отже, можна зробити висновок, що емпіричний розподіл є близьким до нормального.

Таким чином, середнє значення величини щомісячного платежу кредитних програм станом на 01.05.2014 р. є значення 5,764 тис. грн., значення коефіцієнта варіації дорівнює 6,9%, що менше 10%, розподіл близький до нормального з правосторонньою асиметрією та від'ємним ексцесом.

Висновок. Отже, отримані статистичні розрахунки підтверджують про можливість встановлення орієнтовного за величиною щомісячного платежу відпо-

відно до наданих пропозиції банківських установ, що можуть бути використані банками та іншими фінансовими установами для подальшого використання. Таким чином, можна збільшити обсяги іпотечного кредитування на вторинному ринку, а також створити вигідні умови для отримання житла і на первинному ринку. Завдяки скороченню витрат клієнтська база банків перетвориться на надзвичайно важливий ресурс забезпечення стабільного та ефективного функціонування банку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гриджук Д. М., Олійник В. О. Іпотека у кредитуванні: практичні аспекти. – К.: А.С.К., 2006. – 464 с.
2. Статистика банківської діяльності: навч. посібник // А.В. Головач, В.Б. Захожай, К.С. Базилевич. – К.: МАУП, 1999. – 176 с.: іл. – Бібліогр.: с. 171.
3. Практикум з банківської статистики: навчальний посібник // Сидорова А. В., Юріна Н. О. – Донецьк: Каштан, 2006. – 136 с.
4. Іпотечне кредитування: проблеми та перспективи розвитку в Україні: інформаційно-аналітичні матеріали / За загальною редакцією к.е.н. Кіреєва О.І. – К.: Центр наукових досліджень НБУ, 2004. – 104 с. Розвиток іпотечного ринку в Україні надасть додаткові інструменти регулювання грошово-кредитного ринку.
5. Сравни банк // Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sravnibank.com.ua/ipoteka/>.
6. Банківська енциклопедія / С.Г. Арбузов, Ю.В. Колобов, В.І. Міщенко, С.В. Науменкова. – К.: Центр наукових досліджень Національного банку України: Знання, 2011. – 504 с. – (Інституційні засади розвитку банківської системи України).

УДК 336.77

Миськів Г.В.

кандидат економічних наук,

доцент кафедри економіки та підприємництва «Європейський університет», Львівська філія

БАНКІВСЬКЕ КРЕДИТУВАННЯ: ТЕНДЕНЦІЇ, ДИНАМІКА, СТРУКТУРА, ПЕРСПЕКТИВИ

У статті проаналізовано динаміку та структуру банківських кредитів впродовж останнього десятиріччя. Автор виділила основні позитивні та негативні чинники, що впливали на кредитний ринок. Окремо окреслено перспективи подальшого розвитку кредитування в Україні.

Ключові слова: кредит, кредитування, кредитний ринок, банки.

Мыськив Г.В. БАНКОВСКОЕ КРЕДИТОВАНИЕ: ТЕНДЕНЦИИ, ДИНАМИКА, СТРУКТУРА, ПЕРСПЕКТИВЫ

В статье проанализирована динамика и структура банковских кредитов на протяжении последнего десятилетия. Автор выделила основные положительные и отрицательные факторы, которые влияли на кредитный рынок. Отдельно обозначены перспективы дальнейшего развития кредитования в Украине.

Ключевые слова: кредит, кредитование, кредитный рынок, банки.

Myaskiv G.V. BANK LENDING: TRENDS, DYNAMICS, STRUCTURE, PROSPECTS

The paper analyzes the dynamics and structure of bank credits in the last decade. Authors identified the main positive and negative factors that influenced on the credit market. Separately, outlines the prospects for further development lending in Ukraine.

Keywords: credit, credit market, banks.

Постановка проблеми. Початок нового тисячоліття відзначився бурхливим розвитком кредитного ринку України. Цьому сприяло економічне піднесення при помірній інфляції, стабільність гривні та валютного курсу. Окрім того, важливе значення мало підвищення фінансової стабільності та ефективності банківської системи, рівня її конкурентоспроможності, вдосконалення кредитної політики та зростан-

ня доступності кредитів, посилення впливу банківської системи на соціально-економічний розвиток України та забезпечення прогресивних структурних перетворень.

Проте позитивна динаміка в банківському кредитуванні України не була тривалою – з приходом в державу світової фінансової кризи динаміка змінилася на негативну, погіршилася структура кредиту-

вання, зросла кількість проблем як у кредиторів, так і у позичальників.

З плином років ситуація на кредитному ринку вирівнялася та стабілізувалась. Однак, зважаючи на значний вплив банківського кредитування на розвиток національної економіки та постійну зміну поточних даних по кредитному ринку, необхідно проводити їх систематичне дослідження та прогнозування подальшого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ґрунтовні щорічні дослідження тенденцій розвитку банківського кредитування представлені у аналітичних оглядах НРА «Рюрик», УКРА «Незалежна асоціація банків України» та монетарному огляді Генерального департаменту грошово-кредитної політики НБУ. Динаміка, тенденції та прогноз розвитку кредитування України впродовж періоду у декілька років досліджені у наукових працях багатьох вчених: Івасіва Б., Барановського О., Васюренка О., Вовчак О., Заруби О., Ілляшенка С., Морозової О., Рогожнікової Н., Рудь Л., Карасика О., Кириченка О., Ковальова З., Павлової Л., Поляка Г., Ходаківська В., Чайковського Я. та інших. Однак швидкоплинність та динамічність ситуації на кредитному ринку України не дозволяє залишатися осторонь та вимагає постійного моніторингу.

Постановка завдання. Дослідити динаміку банківського кредитування впродовж останнього десятиріччя, проаналізувати його тенденції та структуру; спрогнозувати подальший розвиток ринку банківських кредитів в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. На початку 2000-х рр. розвиток кредитної системи України значно активізувався. Свідченням її позитивних кількісних та якісних змін стало динамічне зростання основних параметрів, підвищення рівня капіталізації, зниження рівня проблемності, підвищення рівня довіри, покращення кількісної структури банківської системи. Визначальною тенденцією цього періоду було динамічне зростання обсягів активних операцій банків та їх висока кредитна активність, – розпочався так званий «кредитний бум».

Це спонукало до зростання активів банків у 5,2 рази, кредити в економіку зросли у 6,5 рази, кредити, надані населенню – у 15,5 рази, довгострокові кредити – у 19 разів. Інтенсивне кредитування банками економіки виступило одним із головних чинників високих темпів економічного зростання України, яке за 2000-2004 рр. склало 49,3 %, в тому числі за 2004 р. – 12,0% [7].

У 2006 році темпи кредитування населення зросли на 234%, порівняно із попереднім роком і досягли рівня у 78,54 млрд. грн. Загалом вимоги банківської системи за кредитами у 2006 році склали 269,3 млрд. грн.

У 2007 р. загальний обсяг кредитів наданих в економіку склав 485,4 млрд. грн., в тому числі, 153,6 млрд. грн. – кредити населенню або 24% від суми сукупних доходів населення, що на 193,6% перевищило рівень 2006 року. Юридичні особи отримали кредитів на суму 276 млрд. грн., що на 165,6 % перевищило суму кредитів 2006 року (166,68 млрд. грн.) [6].

Для забезпечення зростаючих потреб у кредитних ресурсах банківські установи змушені були позичати кошти за кордоном. Станом на кінець 2007 року 30% зобов'язань банків – понад 20 млрд. дол. США – склали кошти залучені з-за кордону, що врешті виявилось надмірним тягарем для банківської системи України [5].

Інтенсивні темпи зростання кредитування на початку 2000-х рр. сприяли динамічному розвитку кредитного ринку, збільшенню обсягів споживання, пришвидшенню товарообігу та стимулювали зростання виробництва. Зросла прибутковість банківської системи. Однак надмірне захоплення населення та господарюючих суб'єктів кредитуванням призвело їх «жити в борг». Кредитна система ставала більш вразливою до кредитних ризиків, а національна економіка – до фінансової кризи.

2008 рік став переломним у розвитку кредитування України. За підсумками року, комерційні банки надали кредитів на суму 792,2 млрд. грн., що в 1,6 рази більше рівня 2007 року. При цьому юридичні особи отримали кредитів на суму 472,6 млрд. грн., що у 1,7 рази перевищило рівень 2007 року, а фізичні особи – на суму 268,8 млрд. грн., що більше рівня 2007 року у 1,75 рази [6].

Проте світова фінансова криза, що прийшла в Україну восени 2008 року, припинила оптимістичний розвиток кредитного ринку держави.

3 жовтня 2008 року, з початком паніки на українському фінансовому ринку, вітчизняні банки почали масово згортати програми кредитування населення. Так, ще в серпні 2008 року кредити на купівлю автомобіля видавали 38 банків, а вже на початку 2009 року – лише 4. При цьому відсотки за позику зросли у 1,5-2 рази від докризових: у березні 2008 року середня ставка, наприклад, за кредитом на купівлю іномарки у гривнях була на рівні 16% річних, а вже наприкінці 2008 року – понад 28%, а з урахуванням додаткових комісійних – 35-45% [3].

Тенденції розвитку кредитування в Україні протягом 2009 року можна визначити як «шокові»: банки, населення, підприємства оговтувалися від усвідомлення кризового стану та намагалися до нього пристосуватися. Після динамічного зростання протягом останніх років, у 2009 році відбувалося значне уповільнення темпів кредитування у річному обчисленні і за підсумками року вперше було зафіксовано зменшення обсягів наданих кредитів на 6% – до 747,3 млрд. грн.

З метою припинення надання кредитів у іноземній валюті було введено в дію антикризовий Закон України № 1533 «Про внесення змін до деяких законів України з метою подолання негативних наслідків фінансової кризи», який фактично забороняв здійснювати кредитування в іноземній валюті.

Ресурсна база банків значно скоротилася внаслідок відпливу коштів з банківської системи та обмеженого доступу до зовнішнього фінансування. Через відсутність «довгих грошей» більшість банків не могли здійснювати іпотечне кредитування. При цьому рівень простроченості за вже виданими іпотечними кредитами склав майже 15-20%. Іпотечне кредитування в Україні у 2009 році було досить ризиковим для банків та дорогим для населення – кредити видавали в середньому під 25% річних із початковим внеском щонайменше 40% вартості об'єкта [2].

Основними деструктивними чинниками впливу на кредитний ринок у 2009 році були:

- значне погіршення платоспроможності населення (зменшення його реальних доходів);
- наявність значних фінансових ризиків;
- існування великої заборгованості за раніше отриманими кредитами;
- посилення вимог банків щодо оцінки кредитоспроможності клієнтів;
- висока вартість кредитів (40-60% річних, а подекуди і 150-180% річних).

Загалом, за підсумками 2009 року, кредити надані фізичним особам, склали 222,5 млрд. грн., що на 17% менше обсягу кредитування 2008 року, а кредити надані юридичним особам склали 474,9 млрд. грн., що перевищило рівень 2008 року на 0,5% [5]. Темпи падіння спостерігалися за всіма видами валют і за всіма строками кредитування. Частка проблемної заборгованості банківської системи сягнула 15-20% [1].

Ситуація на кредитному ринку початку 2010 року характеризувалася прискоренням темпів збільшення обсягу вкладів коштів населення та юридичних осіб у банківську систему. Загальний обсяг депозитів за результатами 2010 року збільшився на 26,3% (у т. ч. у національній валюті – на 38,2%, в іноземній – на 12,8%), депозити фізичних осіб зросли на 28,5%, а їх приріст у національній валюті (41,7%) значно випереджав цей показник в іноземній (17,0%). Загальний обсяг депозитів склав 416,7 млрд. грн. [5].

Збільшення ресурсної бази банків на фоні зменшення інфляційного тиску сприяло зниженню вартості кредитних ресурсів. Попри це, через відсутність належної кількості платоспроможних позичальників, спонукало банки спрямовувати вільні ресурси у фінансові інструменти, зокрема в ОВДП.

Незначне зростання обсягів кредитування вперше було зафіксовано у липні 2010 року, коли загальний обсяг залишків кредитних вкладень зріс на 1,2% – до 705,5 млрд. грн. (у тому числі в національній – на 1,6%, в іноземній – на 0,9%).

Справжнє поживлення на кредитному ринку почалося з осені 2010 року: банки пропонували все більше нових програм кредитування та знижували відсоткові ставки за кредитами.

Найпопулярнішими на ринку були автокредити. На початку листопада 2010 року кредити на купівлю автомобіля видавали майже 40 банків, проти 10 банків ще на початку року. Причому, що меншим був термін кредитування, тим нижчою була відсоткова ставка: позики строком на 1 рік обходилися у 14-15% річних, а на 7 років – уже в 20-21%.

Поступово налагоджувався і ринок кредитування нерухомості. Іпотечні кредити наприкінці 2010 року видавали 30 банків, однак охочіше кредитували вторинний ринок. Середня ставка за кредитами на нерухомість складала 20,4% річних. Щоправда, початковий внесок був ще досить високим – щонайменше 30% вартості квартири [9]. Частка іпотечних кредитів із загальної суми виданих складала 0,3%.

У цілому за 2010 рік загальний обсяг кредитів, наданих в економіку, збільшився на 1,0% – до 755,0 млрд. грн. В тому числі кредити юридичним особам склали 508,3 млрд. грн., що перевищило рівень 2009 року на 107,0%, а фізичним особам – 186,5 млрд. грн., що від рівня 2009 року склало 84%. Обсяг кредитів в національній валюті істотно не змінився, а в іноземній валюті скоротився на 2 млрд. дол., що свідчило про погашення позичальниками переважно «валютної» заборгованості.

Тенденції розвитку кредитного ринку 2010 р. продовжилися і у 2011 році – кредити видавалися під заставу 35-50% річних в залежності від банку та суми. Важливим моментом стала наявність застави, яка знижувала ставку до 20-25%. Позичальникам в таких умовах не варто було забувати про те, що беззаставні кредити є дуже дорогими [9].

Вигідність автокредитів у 2011 році викликала сумніви. Ставки за такими кредитами становили 18-25%, при скороченні початкової внеску, орієнтовано до 10%. Іпотечні кредити надавалися за найнижчої ставки в 16% та при першому внеску у розмірі 30% –

50%, а подекуди і 75%. Відтак, іпотека без першого внеску до кінця 2011 року для українців була не вигідною [8].

У 2011 році загальний обсяг наданих кредитів склав 825,3 млрд. грн., зрісши за рік на 9,3%. Обсяг наданих кредитів юридичним особам зріс до 580,9 млрд. грн, або на 14,3%. Однак кредити, надані фізичним особам, скоротилися на 6,0% – до 174,7 млрд. грн., переважно за рахунок скорочення обсягів кредитування в іноземній валюті [6].

У 2012 році тенденція до нарощування кредитування не збереглась. Загальний обсяг кредитів, наданих комерційними банками в економіку, склав 815,3 млрд. грн., що на 1,2% менше сукупного обсягу 2011 року. Кредити надані фізичним особам зменшилися на 7,4%, а юридичним особам – зросли на 4,9% [5]. До цього призвело зростання відсоткових ставок – у національній валюті до 17,66% річних, в іноземній валюті – до 8,59%. Вартість ресурсів на міжбанківському кредитному ринку в національній валюті збільшилася до 15,78% [8].

2013 рік означився значним зростанням обсягів кредитування. Загальний обсяг кредитів наданих в економіку України станом на 01.01.2014 р. склав 911,4 млрд. грн., в тому числі 601,3 млрд. грн. у національній валюті та 302,1 млрд. грн. у іноземній валюті. Фізичні особи отримали кредитів на суму 167,8 млрд. грн., а юридичні особи – 698,8 млрд. грн. [6]. Причому вперше за останні 5 років відбулося зростання кредитів, наданих населенню.

Основними тенденціями 2013 року стало:

- скорочення обсягів довгострокових кредитів (на 1,5 млрд. грн., а порівняно із 2009 роком – на 115 млрд. грн.), що є абсолютно негативною тенденцією для розвитку економіки;

- зростання обсягів цінних паперів на продаж в портфелях банків (на 43,5% (41,95 млрд. грн.) до попереднього року). Це свідчить про невисоку активність банків на ринку кредитування.

Вимоги банківської системи України за наданими кредитами у 1992-2014 рр. зображено на рис. 1 [6; 10; 11].

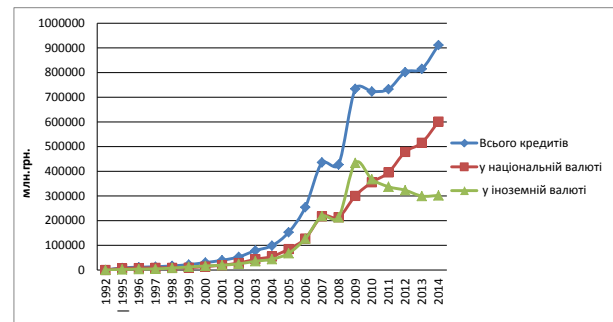

Рис. 1. Вимоги банків України за наданими кредитами у 1992-2014 рр., (станом на початок року), млн. грн. (станом на початок року)

Джерело: розроблено автором на основі [6; 10; 11]

Вагоме значення для аналізу банківського кредитування має не лише величина обсягів кредитування, а й структура виданих кредитів в розрізі юридичних та фізичних осіб, в розрізі валют кредитування, за строками погашення та за секторами економіки. Це дає змогу ґрунтовніше дослідити проблему забезпечення економіки та окремих її галузей банківськими кредитами.

Відобразимо динаміку обсягів кредитування в розрізі юридичних та фізичних осіб впродовж досліджуваного періоду 2006-2013 рр. на рис. 2 [6].

Рис. 2. Кредити, надані комерційними банками України суб'єктам господарювання та фізичним особам у 2006-2013 рр., млрд. грн.

Джерело: розроблено автором на основі [6]

Отож, кредити, надані комерційними банками юридичним особам, зростали з року в рік. Незважаючи на загальне зниження кредитування у 2009-10 рр., на кінець 2013 року кредити для юридичних осіб склали 698,3 млрд. грн. Кредитування фізичних осіб було більше вражене негативними чинниками зовнішнього середовища, а тому після бурхливого зростання у 2006-2008 рр., обсяги кредитів, наданих населенню у 2009-2012 рр. помітно скоротилися, що було викликано зниженням платоспроможності населення, недовірою до банківської системи, а також достатньо високими відсотковими ставками і посиленням умов кредитування у 2010 році. Однак у 2013 році знову було відмічено зростання кредитування фізичних осіб, обсяг якого склав 167,8 млрд. грн.

В розрізі строків кредитування кредити, надані банками України, класифікуються: до 1 року, від 1 до 5 років та більше 5 років. Структура кредитів за строками погашення впродовж 2006-2013 рр. представлена у таблиці 1.

Таблиця 1
Кредити, надані банками України резидентам, в розрізі строків погашення у 2006-2013 рр. (млрд. грн.)

	До 1 року	Від 1 року до 5 років	Більше 5 років
2006	86,2	159,0	-
2007	131,5	181,3	114,1
2008	222,1	278,6	233,4
2009	231,0	266,7	225,6
2010	242,8	275,6	214,4
2011	297,4	301,0	203,4
2012	344,2	294,5	176,4
2013	417,6	311,0	175,0

Джерело: розроблено автором на основі [2]

Впродовж досліджуваного періоду найрізкіше зростання обсягів кредитування як у коротко-, так і у довготерміновому розрізі спостерігалось у 2008 році, коли залишки за кредитами строком до 1 року зросли на 68,8%; від 1 року до 5 років зросли на 53,7%; а більше 5 років – у 2,04 рази.

В умовах дефіциту довгострокової фінансової ресурсної бази банків, складного макроекономічного середовища, коливань валютного курсу гривні та невпевненості у напрямі розвитку економічної ситуації кредити у 2009-2010 рр. надавалися в основному на

короткостроковий термін – до 1 року та на термін від 1 до 5 років. Тенденція до переважання короткострокових кредитів утримувалася і у наступні роки. Середня частка даних кредитів у структурі кредитів, наданих в економіку України, за період 2006-2013 рр. складала 36,6%, а кредитів на термін від 1 до 5 років – 38,4%. Відповідно, найменшу частку склали довгострокові кредити юридичним та фізичним особам, середня частка яких за досліджуваний період складала 24,9%, оскільки в період кризи та посткризовий період кредитування на довгий термін є достатньо ризиковим для банківських установ.

НБУ у структуру кредитів за секторами економіки включає: інші фінансові корпорації, сектор загального державного управління, нефінансові корпорації, інші сектори економіки. Динаміка кредитів, наданих резидентам, у розрізі секторів економіки зображена на рис.3.

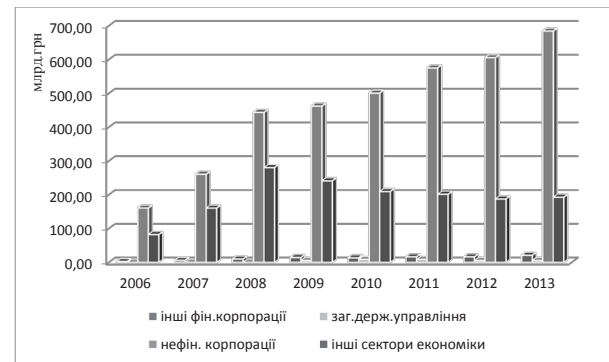

Рис. 3. Динаміка кредитів, наданих банками України, за секторами економіки у 2006-2013 рр., млн. грн.

Джерело: розроблено автором на основі [2]

Впродовж усього досліджуваного періоду, найбільшими залишалися частки залишків за кредитами, наданими сектору нефінансових корпорацій та домашнім господарствам, які займають основну частку у розділі «Інші сектори економіки». Середньорічна частка кредитування цих секторів економіки за 8 років складала 64% та 34,2% відповідно. У незначних обсягах кредити надавалися іншим фінансовим корпораціям та органам загального державного управління, частка кредитування яких складала 1,5% та 0,4 % відповідно.

Залишки за кредитами, наданими сектору нефінансових корпорацій, на 01.01.2014 р. становили 684,2 млрд. грн.

В розрізі валют кредитування в Україні здійснюється у національній та іноземній валютах. Кредитування в іноземній валюті характеризувалось зростаючими темпами до 2009 року, а у 2010-2012 рр. суттєво скоротилося. На ситуацію вплинув обмежений доступ банків до зовнішнього фінансування та фактична заборона НБУ кредитувати в іноземній валюті.

Зростання кредитів у національній валюті до попереднього періоду спостерігалось протягом усього досліджуваного періоду, хоча темпи їх зростання в річному обчисленні поступово уповільнювалися.

Станом на кінець 2013 року частка кредитів наданих в економіку України у національній валюті складала 601 342 – 66,6%, а у іноземній валюті – 302 116 або 33,4%.

Початок 2014 року ознаменувався політично-економічною нестабільністю, яка відобразилася у зростанні курсів іноземних валют, зростанні рівня

інфляції, зменшенні обсягів грошової маси та ін. Банківська система України продовжує характеризуватися низькою діловою активністю, що пов'язано з досить високими вимогами до потенційних позичальників, а також погіршенням кон'юнктури основних промислових ринків, що компенсується у розміщенні коштів в ОВДП та інших цінних паперах.

Усі ці тенденції негативно впливають на кредитний ринок та безпосередньо відображаються у обсягах кредитування. А тому, оптимістичних прогнозів, принаймні на 2014 рік, очікувати не варто.

Висновки з проведеного дослідження. Незважаючи на циклічний розвиток економіки у досліджуваній період, на який припав період зростання, пік, криза та посткризовий період, обсяги кредитування економіки України зростали від року до року, однак з різним приростом.

Основною негативною рисою банківського кредитування в останні роки стала незадовільна структура банківських кредитів України з погляду фінансового забезпечення модернізаційних процесів економіки за рахунок довгострокового кредитування, та значне перетікання коштів у державний сектор економіки та використання їх для обслуговування державних боргів.

Структура банківського кредитування залишається фактично незмінною впродовж усього досліджуваного періоду: переважають коротко- та середньострокові кредити, найбільше кредитів надається сектору нефінансових корпорацій, а по валюті кредитування – переважає гривня.

Зважаючи на поточний ускладнений фінансово-економічний стан України, який супроводжується низькою негативних явищ та процесів, оптимістичного розвитку банківського кредитування у найближчій перспективі чекати не доводиться.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гонгальський Д. Кредит по косинусу [Текст] / Дмитро Гонгальський // *Контракти*. – 2009. – № 40. – С. 6.
2. Грошово-кредитна статистика. НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
3. Дружерученко К. Боргова карма [Текст] / К. Дружерученко // *Контракти*. – 2009. – № 5. – С. 10.
4. Дружерученко К. Чужі гроші [Текст] / К. Дружерученко // *Контракти*. – 2011. – № 38. – С. 18-20.
5. Монетарний огляд за 2010 рік. НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=76207>.
6. Основні показники діяльності банків України. Дані Національного банку України [Електронний ресурс]: – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807.
7. Офіційний сайт Асоціації українських банків [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.aub.com.ua.
8. Офіційний сайт Державного управління статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : ukrstat.gov.ua.
9. Руденко В. Помри або злийся [Текст] / В. Руденко // *Контракти*. – 2010. – № 47. – С. 22.
10. 1 Статистичний щорічник України за 2000 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
11. 1 Статистичний щорічник України за 2012 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.

УДК 336.113.12:37.091.217

Настич Т.П.
здобувач

Чернігівського державного інституту економіки і управління

НОРМАТИВНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСУВАННЯ ВИЩОЇ КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ

Розглянуто сутність бюджетної політики держави у сфері культури і мистецтва, досліджено основні проблеми бюджетного фінансування галузі з обґрунтуванням напрямів його покращення. Висвітлено нормативне забезпечення фінансування вищої культурно-мистецької освіти.

Ключові слова: бюджетна політика, бюджетне фінансування, бюджетний механізм, сфера культури і мистецтва, законодавчо-правова база.

Настич Т.П. НОРМАТИВНОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ФИНАНСИРОВАНИЯ ВЫСШЕГО КУЛЬТУРНО-ИСКУССТВЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Рассмотрена сущность бюджетной политики государства в сфере культуры и искусства, исследованы основные проблемы бюджетного финансирования отрасли с обоснованием направлений его улучшения. Освещено нормативное обеспечение финансирования высшего культурно-искусственного образования.

Ключевые слова: бюджетная политика, бюджетное финансирование, бюджетный механизм, сфера культуры и искусства, законодательно-правовая база.

Nastich T.P. NORMATIVE PROVISIONS OF FINANCING EDUCATION IN THE SPHERE OF ARTS AND CULTURE

The article explains the core of state fiscal policy in the sphere of arts and culture, analyzes the basic problems of funding this sphere and the ways to improve it. The article also elucidates the normative provisions for financing higher education in the sphere of arts and culture.

Keywords: fiscal policy, public funding, budget mechanism, the sphere of arts and culture, legal framework.

Актуальність. Аналіз накопичених у галузі проблем, причин їх виникнення свідчить про їх комплексний характер, що спричинено поєднанням економічних, соціальних, правових та інших факторів. Тому їх вирішення потребує не тільки належного бюджетного фінансування галузі освіти у сфері культури та мистецтва, але й удосконалення механізмів

фінансової підтримки, формування сприятливої правової бази, поліпшення системи управління галуззю, підвищення рівня менеджменту у вищих навчальних закладах культури та мистецтва.

У разі нестабільної економіки та недосконалої законодавчої бази як ніколи актуальними набирають питання фінансового забезпечення, розрахунку ре-

альної потреби у бюджетних асигнуваннях в галузі культурно-мистецької освіти. Хронічне недофінансування системи культурно-мистецької освіти привело її до кризового стану. Недостатнє фінансування освітніх закладів призводить до зниження матеріально-технічного забезпечення установ, низького рівня оплати викладацької праці, зниження чисельності кваліфікованих викладачів.

Постановка проблеми. Вищі навчальні заклади культурно-мистецької освіти завжди відігравали провідну роль у справі розвитку духовного потенціалу суспільства, формуванні його світогляду. Проте розвиток ринкових відносин в Україні характеризується політичною та економічною нестабільністю, що обумовило погіршення фінансового становища в галузі освіти в сфері культури та мистецтва. Отже, обґрунтування та реалізація дієвої бюджетної політики культурно-мистецької галузі є надзвичайно актуальним питанням сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості формування законодавчої бази для створення єдиного культурного простору під впливом зазначених обставин досліджуються у наукових працях українських вчених О. А. Гриценка, І. С. Булкина, Н. К. Гончаренка, С. М. М'якої, М. В. Стріхи, В. В. Солодовника, В. В. Корнієнка, О. В. Очарук та ін. Утім, проблема правового забезпечення культурно-мистецького простору залишається ще недостатньо дослідженою.

Мета статті – аналіз основних нормативно-правових документів щодо врегулювання фінансового забезпечення вищої культурно-мистецької освіти.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні, коли культурна політика нашої держави покликана стати потужним інструментом формування нового цивілізованого демократичного суспільства, виникла потреба в оновленні законодавства, яке б відповідало сучасним європейським вимогам.

За роки незалежності в Україні робилося чимало зусиль для формування нової правової бази, яка б відповідала новим політичним, економічним, соціальним умовам в культурно-мистецькій сфері. Однак через нескоординованість цих зусиль, через різне бачення цілей державної культурної політики різними політичними силами та різними групами в культурно-мистецькому середовищі України, чинне українське законодавство в галузі освіти, культури та мистецтва загалом залишилося різномірним, неповним і позбавленим концептуальної цілісності. Ключовим пріоритетом модернізації нормативно-правової бази має стати якісно нове змістове наповнення не тільки законів, а й підзаконних актів, виданих на їх виконання.

За останні роки було накопичено досить значну кількість нормативного матеріалу щодо регламентації суспільних відносин у галузі освіти в сфері культури та мистецтва. Дотепер вони системно не аналізувались. Нормативно-правові акти, які складають правову основу організації і функціонування культури в Україні, доцільно класифікувати за трьома групами:

а) нормативно-правові акти, що регулюють загальні питання функціонування культурної сфери в Україні; б) нормативно-правові акти, які регулюють окремі ділянки сфери культури (бібліотечну, клубну, музейну справи та вищі культурно-мистецькі навчальні заклади тощо); в) нормативно-правові акти, які охоплюють регулювання окремих аспектів культурної діяльності, що виникають у процесі здійснення суспільних відносин.

Упродовж останніх років в Україні прийнято низку законів, зокрема: «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про відпустки», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Конституція України», «Бюджетний кодекс України», «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», «Про військовий обов'язок і військову службу», «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», «Про бібліотеки і бібліотечну справу», «Про місцеве самоврядування в Україні», «Основи законодавства України про культуру», «Про Концепцію державної політики в галузі культури», Закон України «Про культуру», Указ Президента «Про основні напрями реформування освіти в Україні», «Про заходи щодо реформування системи підготовки спеціалістів та працевлаштування випускників вищих навчальних закладів», «Про заходи щодо вдосконалення системи вищої освіти». Базовим Законом України «Про освіту» закладено концептуальні засади громадянської освіти. Підкреслено, що метою української освіти є «...формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору» [1].

Аналіз питань правового регулювання культурно-мистецької галузі дав підстави зробити висновок про те, що, незважаючи на досить значну кількість нормативно-правових актів у цій царині, в багатьох випадках вони мають неузгоджений та суперечливий характер, що негативно позначається на розвитку культурно-мистецької освіти в Україні. У зв'язку з цим на увагу заслуговує проблема кодифікації законодавства у сфері культури та мистецтва. Внесений на розгляд Верховної Ради України народним депутатом України М. Поплавським Проект Кодексу законів України про культуру став першою спробою кодифікації галузевого законодавства. Однак зазначений законопроект потребує значного доопрацювання та удосконалення з використанням комплексного підходу та систематизації діючого законодавства у сфері культури та мистецтва.

Попри велику кількість державних актів чинне українське законодавство в галузі освіти в сфері культури та мистецтва слід оцінювати як неоднорідне й недостатньо ефективне. Чимало аспектів щоденної діяльності вищих навчальних закладів культури та мистецтва (особливо фінансові аспекти) все ще регулюються старими нормативними документами, а недосконалість правової бази не дає можливості розвиватися мистецьким структурам. Визначення шляхів удосконалення форм нормативно-правового забезпечення розвитку культурно-мистецької освіти в Україні є однією з проблем національного права. Під цим кутом розглядається питання про правове регулювання організації й діяльності закладів вищої культурно-мистецької освіти, про удосконалення правових гарантій, що забезпечують вільне формування підготовки кадрів, гарантій забезпечення їм широкого простору для прояву особистої творчої ініціативи, а також підвищення їх професійної майстерності.

Недосконалість законодавчих та інших нормативно-правових актів, якими регулюються питання сфери культурно-мистецької освіти, неврахування ними змін, що відбуваються в економіці і суспільному житті країни, фінансування за залишковим принципом, є стримуючими факторами розв'язання наявних проблем та формування єдиної концептуально узгодженої та науково – обґрунтованої державної політики щодо розвитку системи освіти і навчання впродовж життя.

Ця проблема посилюється відсутністю впровадження дієвих механізмів і оптимальних засобів реалізації державної підтримки. Основним правовим документом, який тривалий час визначав напрямки та засади державної культурної політики в Україні був Закон України № 2117-ХІІ від 14 лютого 1992 року «Основи законодавства України про культуру» [2]. Втім, як вказують О. Гриценко та М. Стріха, не лише українські законодавці, а й громадська думка в перші роки незалежності не були готові до реформування культурної політики на сучасних засадах, пристосування її до умов громадянського суспільства та ринкової економіки. Головними вимогами культурно-мистецького середовища у цей час були збільшення бюджетного фінансування та повне звільнення закладів культури від оподаткування [3; 4].

Організація спеціальної освіти називалася одним з провідних напрямків діяльності держави в сфері культури. Цілісна система, як вказувалося у Законі, повинна була забезпечуватися органами державного управління, закладами освіти, культури і мистецтва, що діють у сфері культури. «Основи законодавства про культуру» визначали, що в Україні з метою реалізації права громадян на спеціальну освіту в галузі культури можуть створюватися державні, приватні, кооперативні навчальні заклади (академії, університети, консерваторії, інститути, коледжі, технікуми, училища, спеціалізовані мистецькі школи, гімназії, ліцеї, школи естетичного виховання дітей: музичні, хорові та інші), інститути та факультети підвищення кваліфікації. Проте умови їх створення і функціонування були прописані не чітко.

Водночас у системі культурно-мистецької освіти накопичилися серйозні проблеми: правова база освітньої сфери недостатньо враховує специфіку саме культурно-мистецької освіти; недостатнє бюджетне фінансування шкіл естетичного виховання призводить до постійного зростання батьківської плати за навчання дітей; протягом 25 років музичний інструментарій у навчальних закладах не оновлювався, понад 99% інструментів мають вік не менше 30 років і потребують капітального ремонту або списання; в багатьох установах культури спостерігається дефіцит кваліфікованих кадрів (акторів, музикантів, артистів балету) у зв'язку з неможливістю забезпечити молодих фахівців житлом, належною оплатою праці, соціальними гарантіями; дефіцит сучасних підручників та навчальних посібників для мистецьких навчальних закладів; недостатнє методичне забезпечення навчального процесу, слабкий соціальний захист викладачів. На придбання для регіональних музичних навчальних закладів (шкіл, училищ) музичних інструментів у 2006 році з державного бюджету місцевим бюджетам було виділено субвенцію. За ці кошти придбано музичних інструментів більш як на 9 млн. грн. Реалізація цієї програми сприятиме підвищенню рівня виконання, зокрема на українських народних інструментах, якості підготовки висококваліфікованих фахівців.

Першопричина загострення проблеми фінансово-забезпечення, на думку фахівців, полягає у відсутності чіткого механізму регулювання цього питання на законодавчому рівні. Досвід розвинутих держав свідчить, що недержавні джерела (кошти благодійників, меценатів і спонсорів, різних фондів, фундацій) дають переважну частину коштів для фінансування культурних програм, проектів, культурно-мистецьких акцій. Цьому сприяє законодавство цих держав: створює відповідні пільгові механізми оподаткування – звільнення від оподаткування частки доходів,

звільнення неприбуткових організацій від деяких видів податків, спрощений механізм реєстрації неприбуткових організацій та інші [5].

Іншим невпорядкованим механізмом позабюджетного фінансування сфери культури є додаткові доходи суб'єктів культурної діяльності, отримані шляхом надання платних послуг населенню. Вкрай обмежене бюджетне фінансування в умовах кризи спонукає до пошуків різних джерел матеріальної підтримки навчальних закладів культури та мистецтва. Зокрема, постанова КМУ «Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися навчальними закладами, іншими установами та закладами системи освіти, що належать до державної і комунальної форми власності» від 27 серпня 2010 р. № 796 (зі змінами) [6] сприяла залученню позабюджетних коштів у сферу освіти, культури та мистецтва. Був затверджений значний перелік платних послуг, які можуть надавати відповідні заклади у сфері культурно-освітньої діяльності, але отримані прибутки не звільнюються від оподаткування, тому додатково зароблені кошти ідуть на сплату податків. Правова база потребує належного механізму надання, регулювання та використання коштів спонсорів, меценатів, добродійних фондів і фундацій для розвитку галузі освіти у сфері культури та мистецтва в Україні.

Щодо механізмів фінансування розвитку сфери культури та мистецтва, закладених в «Основах законодавства України про культуру», то зазначено (стаття 23), що фінансування культури здійснюється на нормативній основі за рахунок республіканського і місцевих бюджетів, а також коштів підприємств, організацій, громадських об'єднань та інших джерел. Держава гарантує необхідні асигнування на розвиток культури в розмірі не менше восьми відсотків від національного доходу України. Таких показників бюджетного фінансування, які передбачаються цією статтею, сьогодні не змогла досягти жодна економічна стабільна держава. З цим пов'язаний і сумновідомий принцип «залишкового фінансування» культури, на який хіба що лишивий не вказував, пояснюючи численні проблеми галузі. Загалом, видатки на культуру як частка ВВП майже не змінилися за 10 років (0,5% у 2001 р., 0,6% у 2010-му і 0,55% у 2011-му) і зменшилися як частка зведеного бюджету – від 2% у 2001-му до 1,7% у 2010-му. Така частка, втім, може видатися доволі значною порівняно з іншими країнами – скажімо, Норвегія поставила стратегічне завдання збільшити частку видатків на культуру до 2014 року до 1%.

Державне фінансування освіти та культури в Україні визначається щорічним законом «Про Державний бюджет» та Бюджетним кодексом, який дуже жорстко регламентує розподіл коштів за основними секторами і коригування видатків.

У фінансуванні мережі вищих навчальних культурно-мистецьких закладів протягом останніх років, стає помітним те, що відбувається позитивне збільшення обсягів видатків з державного бюджету. Проте, незважаючи на це – спостерігається суттєве їх недофінансування порівняно з планом, причому фінансові ресурси, що направляються закладам освіти, призначені, в основному, на утримання цих закладів, а не на їх розвиток [7, с. 16].

Кроком для підтримки культурно-мистецької освіти стало прийняття Закону України «Про культуру» від 14.12.2010 р. № 2778-VI в якому культурно-мистецька освіта представлена як спеціальна освіта у сфері культури і мистецтва [8].

Над базовим законом, який би впорядкував українську культуру і спрямував її стратегічно, почали

працювати ще 1999 року, за цей час проект неодноразово змінювався. Крапку в очікуванні митців та всієї культурно-орієнтованої громадськості на цей документ було поставлено наприкінці 2010 року – 14 грудня депутати Верховної Ради України ухвалили Закон «Про культуру». У зв'язку з його впровадженням чинність втратили «Основи законодавства України про культуру», які до цього часу були основою правової бази в галузі культури [9].

Даний нормативно-правовий акт визначає розвиток вітчизняної культурно-мистецької освіти як одну з основних засад державної культурної політики, яка спрямована на створення умов для творчого розвитку особистості, підвищення культурного рівня, естетичного виховання громадян, доступності освіти у сфері культури. Перевагами ухваленого закону є систематизація різних підзаконних актів, що регулюють державну політику у сфері культури в одному нормативному акті. Між тим істотними недоліками цього закону є невідпрацьованість питань соціально-го захисту та системи освіти працівників культури. Привертає увагу і відсутність регламентації діяльності самих освітніх закладів, умов надання послуг, фінансування, залучення інвестицій тощо. Відсутні у Законі і механізми підтримки талановитої молоді. Непрописаними є функціонування системи управління вищими культурно-мистецькими закладами.

Розділ V Закону «Про культуру» присвячено фінансуванню та забезпеченню господарської діяльності закладів культури. З метою залучення додаткових фінансових ресурсів для розвитку культури держава створює сприятливий режим оподаткування фізичним та юридичним особам, які спрямовують свої кошти на розвиток культури. Механізм податкового заохочення підтримки діяльності у сфері культури визначається податковим законодавством України.

Як зазначають експерти Українського центру культурних досліджень при Міністерстві культури України, новий закон «Про культуру» принципово відрізняється від «Основа законодавства про культуру» тим, що усуває численні архаїзми, притаманні документу, створеному в перехідний час, коли його укладачі ще погано уявляли, якими будуть економіка і суспільство через кілька років, не мали чіткого розуміння сучасних світових стандартів державної культурної політики. Тож і культурна політика в Україні багато років була інерційною та несистемною. У новому законі цілі й засади державної культурної політики визначені відповідно до сучасного їх розуміння в розвинених демократичних країнах.

Отже, Закон України «Про культуру» відноситься до групи нормативно-правових актів, що регулюють загальні питання функціонування культурної сфери в Україні. Документ «визначає правові засади діяльності у сфері культури, регулює суспільні відносини і спрямований на забезпечення доступу до них» [10].

Безумовно, прийняття Закону України «Про культуру» суттєво поліпшує правові умови функціонування культурно-мистецької сфери. До того ж, було розроблено й узгоджено низку підзаконних актів, спрямованих на практичне впровадження ключових положень документу. Водночас прийнятий Закон потребує подальшого ретельного доопрацювання: порівняння з іншими законодавчими актами, удосконалення механізмів його реалізації та нормативного закріплення у відповідних нормативно-правових актах. Відтак стає зрозумілим, що законодавче поле галузі освіти в сфері культури та мистецтва в Україні ще досі перебуває у стадії реорганізації.

На думку вітчизняного дослідника О. Гриценка, становлення культурної політики в Україні ключовими причинами низької дієвості багатьох законів у сфері культури слід вважати декларативність і неконкретність деяких законодавчих положень, непідкріпленість їх нормами прямої дії, а часто – браком дієвих механізмів відповідальності за порушення законодавства [11].

Враховуючи вищезазначене, міжнародними експертами рекомендовано створити механізм, який дозволить Міністерству культури України та Верховній Раді з'ясувати, які закони не працюють, узгоджувати перелік пріоритетів і надавати Міністерству політичні й фінансові повноваження для дослідження причин невиконання, розробки рекомендацій та пропозицій, які потім будуть подаватися на розгляд до відповідного Комітету Верховної Ради [12].

Звідси випливає необхідність розробки та реалізації Державної цільової національно-культурної програми розвитку культури і мистецтва на період до 2017 року [13]. Головною метою цієї програми є економічне, правове та організаційне забезпечення реалізації стратегічних цілей державної політики у сфері культури та мистецтва, зокрема: забезпечення широкого доступу до культурних надбань – через збереження і розвиток існуючої мережі культурно-мистецьких закладів, утримання цінкової доступності їхніх послуг, зміцнення їх матеріально-технічної бази, а також через широке застосування новітніх інформаційних технологій у сфері культури.

Висновки. Аналіз нормативно-правових актів про вищу культурно-мистецьку освіту свідчить, що при всій прогресивності нормативно-правових документів, прийнятих в останні роки й спрямованих на розвиток системи освіти, для них все ще характерна суперчливість, неоднозначність тлумачення, неконтрольованість виконання низки положень. Для вирішення проблем, що виникають у процесі функціонування системи вищої освіти, потрібне подальше вдосконалення і розвиток правової бази, зокрема внесення відповідних доповнень і змін у чинні закони, прийняття нових законодавчих актів та інших нормативно-правових документів.

Істотні недоліки нормативно-правового забезпечення діяльності у галузі освіти обумовлюють необхідність створення нової правової бази культурно-мистецької сфери, яка б ураховувала необхідність гуманізації освітнього процесу. Модернізація освітньої діяльності у сфері культури та мистецтва повинна бути спрямована на створення нової системи цінностей, заснованій на гуманізмі й естетичному вихованні; сприяти задоволенню потреб різних соціальних груп у культурному розвитку. Така модернізація має передбачати формування цілої низки нових недержавних освітніх закладів, які б мали відповідні правові умови для надання освітніх послуг.

Отже, для вирішення проблеми подальшого розвитку культурно-мистецької освіти слід не лише збільшувати обсяги, але й поліпшити якісну структуру її фінансування, вдосконалити механізми використання бюджетних коштів. Потрібне подальше вдосконалення законодавчої бази галузі освіти в сфері культури та мистецтва. Необхідно прописати в законах чітку систему фінансування галузі освіти, культури та мистецтва, суб'єктами на яких покладено даний обов'язок. Необхідно також внести зміни, які будуть враховувати особливості фінансування галузі культурно-мистецької освіти. Незважаючи на всі недоліки, Закон України «Про культуру» є свідченням того, що держава займа-

ється даною галуззю і шукає шляхи покращення цієї важливої сфери для українського суспільства. Відтак стає зрозумілим, що законодавче поле галузі культури в Україні ще досі перебуває у стадії формування і вдосконалення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>.
2. Основи законодавства України про культуру [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2117-12>.
3. Гриценко О. Культурна політика України: короткий історичний огляд / О. Гриценко, М. Стріха // Культурна політика: методологічні, правові, економічні проблеми. Зб. наук. пр. – К.: УЦКД Мінкультури України, 1995. – С. 24-25.
4. Стріха М. Українська держава і культура: спроба пошуків взаємодії на тлі світового досвіду // Розбудова держави. – 1996. – № 11. – С. 53.
5. Культура в законі: Стан та проблеми правового регулювання культури в Україні / За ред. О. Гриценка. – К., 1998. – С. 43.
6. Постанова КМУ від 27.08.2010р № 796 / [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/796-2010-p>.
7. Форкун І. В. Особливості фінансування закладів культури в сучасних умовах / І. В. Форкун, Т. В. Басистюк // Інноваційний розвиток економіки України: Збірник наукових праць з актуальних проблем економічних наук. – 2013. – С. 14-17.
8. Закон «Про культуру» [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2778-17>.
9. Гриценко О. Культура і Закон. Contra spem spero / Олександр Гриценко, Дмитро Остапенко, Ігор Ліховий ; [розпитувала] Л. Олтаржевська // Україна молода. – 2011. – 19 січ. – С. 12, 13.
10. Загальні засади адміністративно-правового регулювання у галузі соціально-культурної сфери. Радник. Український юридичний портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://radnuk.info/pidrychnuku/admin-pravo>.
11. Культурна політика в Україні: аналіт. огляд / [Гриценко О. А., Андрес Г.О., Булікіна І.С. та ін.]; за ред. О.Гриценка; Укр. центр культур. дослідж. М-ва культури і туризму України. – К., 2007. – 160 с.: іл., табл. – (Книгозбірня державного управління).
12. Проблеми мистецької освіти: типологічні критерії та науково-методична розробка: [зб. наук. пр.] / Ін-т культурології Академії мистецтв України; [авт. кол.: О.І. Безгін (кер. авт. колект.), Г.Є. Бернадська, І.С. Кочарян, О.І. Дацко, О.Ю. Успенська]. – К.: СпД Головусь, 2008. – 400 с.
13. Проект концепції державної цільової національно-культурної програми розвитку культури і мистецтва на період до 2017 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mincult.kmu.gov.ua>.

УДК. 336.146

Овчарова Н.В.

*асистент кафедри бухгалтерського обліку і аудиту
Української академії банківської справи Національного банку України*

МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ В СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Стаття присвячена дослідженню теоретичних засад механізму формування та реалізації державної бюджетної політики в соціальной сфері. Виявлено та систематизовано основні його проблеми, що виникають на окремих стадіях бюджетного процесу, в розрізі організаційного, нормативно-правового, інформаційного та методологічного аспектів механізму. Запропоновано практичні рекомендації до підвищення ефективності механізму формування та реалізації державної бюджетної політики в соціальной сфері.

Ключові слова: бюджетна політика, соціальна сфера, механізм формування та реалізації державної бюджетної політики в соціальной сфері, важелі, методи управління, соціальні стандарти та нормативи, забезпечення.

Овчарова Н.В. МЕХАНИЗМ ФОРМИРОВАНИЯ И РЕАЛИЗАЦИИ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЮДЖЕТНОЙ ПОЛИТИКИ В СОЦИАЛЬНОЙ СФЕРЕ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

Статья посвящена исследованию теоретических основ механизма формирования и реализации государственной бюджетной политики в социальной сфере. Выявлены и систематизированы основные проблемы, возникающие на отдельных стадиях бюджетного процесса, в разрезе организационного, нормативно-правового, информационного и методологического аспектов механизма. Предложены практические рекомендации, направленные на повышение эффективности механизма формирования и реализации государственной бюджетной политики в социальной сфере.

Ключевые слова: бюджетная политика, социальная сфера, механизм формирования и реализации государственной бюджетной политики в социальной сфере, рычаги, методы управления, социальные стандарты и нормативы, обеспечение.

Ovcharova N.V. THE MECHANISM OF FORMATION AND IMPLEMENTATION OF GOVERNMENT FISCAL POLICY IN THE SOCIAL SPHERE: PROBLEMS AND PROSPECTS

The article is a study of theoretical bases of the mechanism of formation and realization of the state budgetary policy in the social sphere. Identified and classified the main problems arising in the individual stages of the budget process, in the context of organizational, legal, informational and methodological aspects of the mechanism. Offered practical recommendations on improving the efficiency of the mechanism of formation and realization of the state budgetary policy in the social sphere.

Keywords: fiscal policy, social sphere, mechanism of formation and realization of the state budgetary policy in the social sphere, levers, management, social standards and regulations that ensure.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Бюджетна політика в соціальной сфері забезпечує виконання державою своїх соціальних функцій через комплекс цілеспрямованих заходів та дій уповноважених органів державної влади з управління бюджетним процесом та бюджетними відносинами, що виникають

при формуванні, розподілі та перерозподілі фінансових ресурсів, спрямованих на виробництво суспільно значущих соціальних послуг, що задовольняють різноманітні потреби як суспільства, так і кожного окремого громадянина, забезпечують виконання державних соціальних гарантій сприяючи підвищенню рівня та якості життя населення. Постійне зростан-

ня обсягів бюджетних витратків на фінансування соціальної сфери вимагає запровадження науково обґрунтованого механізму формування та реалізації державної бюджетної політики в соціальній сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми формування та реалізації бюджетної політики в соціальній сфері, оцінки її ефективності розглядаються у працях як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, серед яких: С. Буковинський, О. Василік, В. Геєць, М. Єрмошенко, С. Мельник, Ц. Огонь, В. Опарін, Ю. Пасічник, Г. Старостенко, С. Фролов, І. Чугунов, С. Юрій та інші. Разом з тим, незважаючи на значну кількість наукових публікацій з даної проблематики, існує об'єктивна потреба у комплексному обґрунтуванні питань, пов'язаних з визначенням концептуальних засад механізму формування та реалізації державної бюджетної політики в соціальній сфері, основних проблем та перспектив його розвитку.

Метою дослідження є розвиток науково-методичних підходів до визначення механізму формування та реалізації державної бюджетної політики в соціальній сфері, систематизація основних проблем його функціонування та розробка практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності механізму формування та реалізації державної бюджетної політики в соціальній сфері.

Основні результати дослідження. Практичну реалізацію бюджетної політики в соціальній сфері забезпечує механізм формування та реалізації державної бюджетної політики в соціальній сфері (МФРБПСС), який поєднує елементи, функції, принципи та зв'язки фінансового та бюджетного механізмів, враховує специфічні ознаки і особливості формування та реалізації державної бюджетної політики в соціальній сфері.

Дослідження теоретико-методичних основ бюджетної політики, соціальної сфери та узагальнення понятійного апарату [2; 6; 7; 10; 11; 12] дало змогу відокремити основні елементи механізму формування та реалізації державної бюджетної політики в соціальній сфері, які в подальшому визначають його структуру та напрями впливу (рис. 1).

Реалізація цілей МФРБПСС здійснюється за допомогою відповідних методів, інструментів та важелів, які складають функціональну підсистему механізму, що обумовлена системою цілеспрямованої сукупності поступових дій з управління бюджетним процесом та бюджетними відносинами, пов'язаних з формуванням, розподілом та перерозподілом бюджетних ресурсів, спрямованих на забезпечення розвитку соціальної сфери. Врахування цих аспектів дозволило виділити в межах функціональної підсистеми три підсистеми нижчого рівня (підготовчої, оперативної та

результативної), виокремленні з врахуванням ролі методів управління, що застосовуються державою на основних стадіях бюджетного процесу.

Безумовно, сукупність означених методів та важелів, як і весь МФРБПСС, не є статичним, а постійно розвивається, оскільки формування та реалізація бюджетної політики в соціальній сфері це динамічний процес, на спрямованість якого впливає потреба вирішення завдань соціально-економічного зростання направлених на підвищення рівня та якості життя населення.

На сучасному етапі системі бюджетного фінансування соціальних послуг в Україні властиві ряд проблем, що спричиняють її низьку ефективність та обумовлюють необхідність подальшого вдосконалення. Така необхідність пов'язана з тим, що на сьогодні, незважаючи на значну частку бюджетних соціальних витратків, існуючий рівень фінансування не відображає реальних потреб галузі та не може задовольнити потреби населення у гарантованому державою обсязі на відповідному рівні. Обмеженість бюджетних ресурсів та зростання соціальних потреб при відсутності стратегічно виваженої бюджетної політики в розвитку соціальної сфери призводить до нерівномірного та, в деяких випадках, стрибкоподібного зростання часток різних складових соціальних витратків в структурі державних та місцевих витратків.

Це призвело до того, що на фоні зростання бюджетних витрат на фінансування соціальної сфери на десятки та сотні відсотків, кількість населення

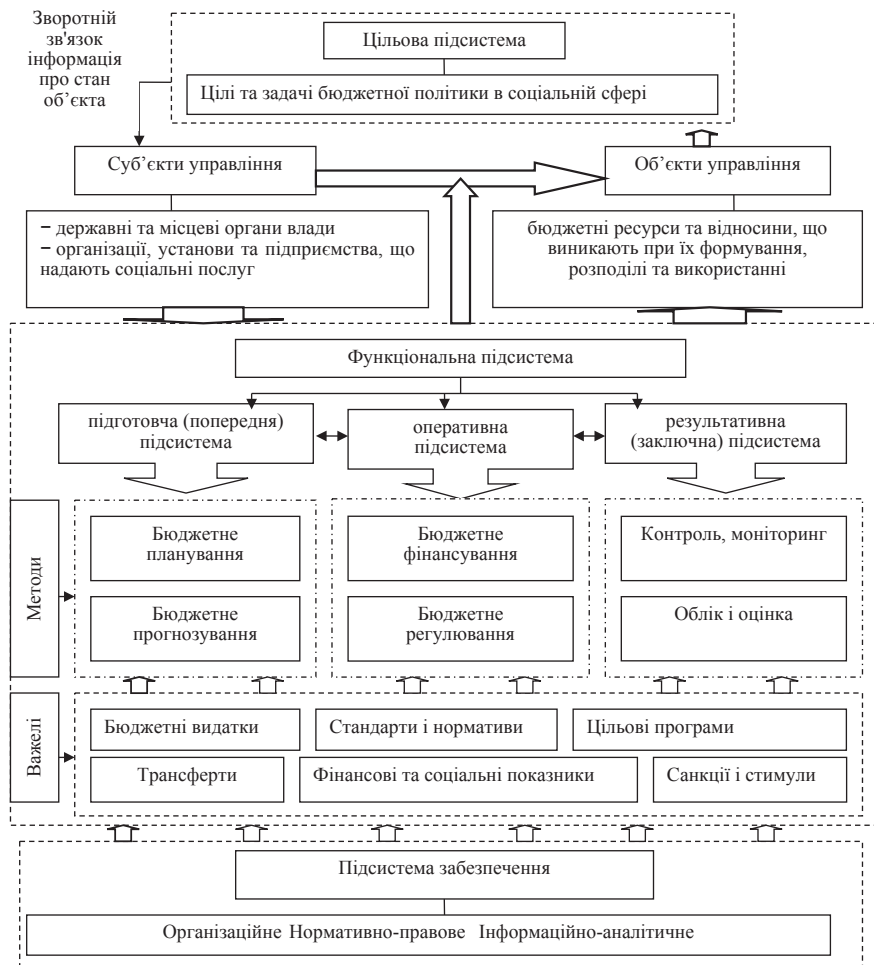

Рис. 1. Механізм формування та реалізації державної бюджетної політики в соціальній сфері (складено автором)

в Україні зменшується, захворюваність та смертність за окремими групами населення збільшується, якість освіти падає тощо.

Неефективне виконання державою своїх видаткових соціальних зобов'язань обумовлено цілим комплексом взаємопов'язаних об'єктивних причин. Значна частка причин лежить в площині питань, пов'язаних з неефективним використанням бюджетних коштів. Обсяги бюджетних правопорушень та неефективного використання бюджетних коштів за останні 12 років збільшилися більше ніж у 20 разів. Це десятки мільярдів гривень і майже 10% обсягів бюджету країни. Причому більше 60% з них припадає на фінансування соціальної сфери. Тенденційним явищем є зростання саме обсягів неефективного використання бюджетних коштів. Станом на 2012 рік їх доля впритул наблизилася до 60% від загального обсягу бюджетних правопорушень. Тобто можемо констатувати факт, що реальна кількість грошей, яка спрямовується на фінансування соціальної сфери, майже вдвічі менша за номінальну.

Досить ґрунтовний аналіз причин неефективності бюджетної політики саме з позиції основних етапів бюджетного процесу проведений С.М. Фроловим [10]. Разом з цим проблеми, які виникають на окремих стадіях бюджетного процесу, мають різний характер та можуть бути згруповані в розрізі організаційного, нормативно-правового, інформаційного та методологічного аспектів механізму (рис. 2).

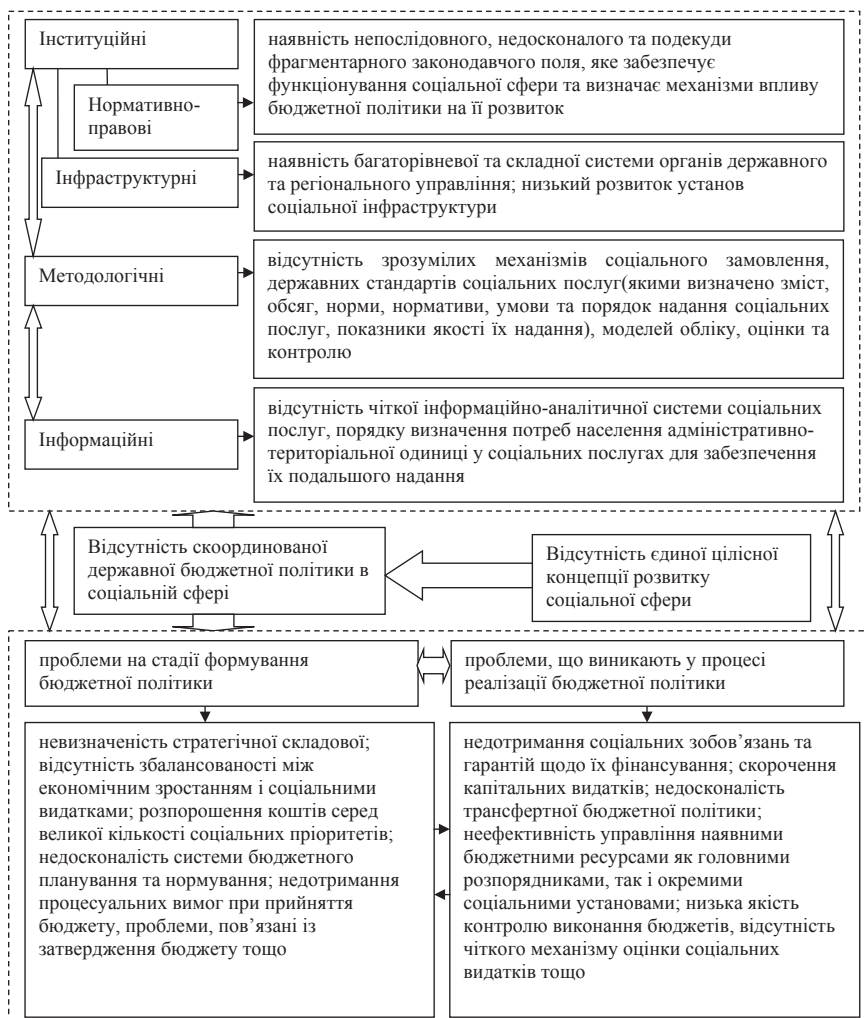

Рис. 2. Основні проблеми механізму формування та реалізації державної бюджетної політики в соціальній сфері

Проблеми, що виникають при реалізації бюджетної політики в соціальній сфері на всіх стадіях бюджетного процесу та рівнях управління, зумовлені наявністю непослідовного, недосконалого та подекуди фрагментарного законодавчого поля, яке забезпечує формування та реалізацію бюджетної політики та визначає механізми її впливу на розвиток соціальної сфери.

Разом з цим необхідно враховувати, що реальний механізм формування та реалізації бюджетної політики в соціальній сфері обумовлюється не лише бюджетним, а і соціальним законодавством, яке безпосередньо встановлює ті або інші види пільг, соціальних та компенсаційних виплат, а також соціальних послуг для різних категорій осіб, визначає соціальні потреби та гарантії.

Соціальному законодавству притаманна неузгодженість окремих його частин, відсутність визначення базових понять, що ускладнює фінансування та надання відповідних послуг населенню. Так, на сьогодні в Законі України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» [8] чітко не визначені та потребують додаткових тлумачень поняття «соціальні стандарти, «соціальні нормативи» та «соціальні норми»; не наведена класифікація соціальних стандартів, а зазначена лише сфера їх застосування та основні соціальні гарантії. Це унеможливує як визначення переліку мінімального обсягу

послуг, що має фінансуватися державою.

При цьому ці нормативно-правові акти зазнають постійних змін. Так, за даними Міністерства охорони здоров'я, протягом 2012 р. було прийнято більш ніж півтори тисячі основних нормативно-правових актів з питань охорони здоров'я.

Незважаючи на вимоги Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» [8], серед соціальних норм і нормативів, передбачених Державним класифікатором соціальних стандартів та нормативів, тільки частина їх є вже чинними, деякі – перебувають в стадії розробки та опрацювання, а решта взагалі ще не розроблені. Зокрема, у сфері охорони здоров'я, житлово-комунального господарства затверджено 65-75% соціальних стандартів та нормативів, а стосовно обслуговування закладами культури, транспорту і зв'язку відповідний показник складає близько 50%. І, як наслідок, зазначені нормативи не забезпечують головного призначення – стати основою для розрахунку розмірів необхідних видатків при формуванні бюджетної політики та критеріїв оцінки при її реалізації.

Безумовно, в подальшому перелічені недоопрацювання та недоліки вплинули на про-

цес формування та реалізації бюджетної політики в соціальній сфері: фінансові нормативи, які застосовуються при плануванні та виконанні бюджету, неоптимальні, а часто й нижчі від рівня відшкодування витрат. На сьогодні більшість нормативів бюджетної забезпеченості недостатньо обґрунтовані і базуються або на фактичних даних попередніх періодів, встановлюються через визначення загального прогнозного обсягу бюджетних видатків на певну мету в розрахунку на одного одержувача відповідної суспільної послуги.

За даними Звіту про людський розвиток існуючі фінансові нормативи у розрахунку на одного одержувача для певних галузей є значно заниженими порівняно з обсягом, який експерти вважають «реальною потребою». Наприклад, державне бюджетне фінансування середньої освіти становить лише 67% від фактичних потреб, дошкільної освіти – 49%, охорони здоров'я – від 48% – у районах до 57% – в областях, культури – від 42% – в областях до 47% – у районах. Отже, фактичний обсяг фінансування з державного бюджету для конкретних галузей був майже вдвічі меншим, ніж розрахункова реальна вартість послуг у цих галузях [5].

Аналізуючи організаційний аспект формування та реалізації бюджетної політики в соціальній сфері, слід відзначити, що на сьогодні органи державного та регіонального управління сформовані у багаторівневу, складну та подекуди заплутану систему управління, а розгалужена мережа бюджетних установ потребує значної кількості бюджетних ресурсів та призводить до дублювання функцій та нерационального використання бюджетних коштів.

Україна своєю організаційну структуру соціальної сфери успадкувала від радянської системи та має досить централізовану систему планування і управління, яка складається зі значної кількості учасників та характеризується відсутністю чіткого розмежування функцій, повноважень, компетентності, доступу до інформації, підпорядкування на кожному рівні в ієрархічній структурі бюджетного управління соціальною сферою.

Про це свідчать дані про зростання обсягів неефективного використання коштів та втрат бюджетних коштів внаслідок прийняття необґрунтованих управлінських рішень та неефективного використання коштів шляхом тривалого їх утримання без використання головними розпорядниками бюджетних коштів тощо. Так, за даними звітів Рахункової палати, у 2012 р. частка неефективного використання коштів внаслідок необґрунтованих управлінських рішень склала 23% в структурі неефективного управління та використання державних коштів, а втрати бюджету внаслідок прийняття необґрунтованих управлінських рішень – 22% [3].

Досить негативно впливають на реалізацію державної бюджетної політики в соціальній сфері і існуючі невідповідності між рівнями управління. Місцеві органи влади не володіють достатніми фінансовими ресурсами та можливостями для організації управління соціальною сферою на своєму рівні. Межі компетенції та відповідальності центральних органів виконавчої влади та виконавчих органів сільських, селищних, міських рад та місцевих адміністрацій чітко не визначені.

Неефективне формування та реалізація механізму державної бюджетної політики в соціальній сфері, в тому числі і на місцевому рівні, обумовлено не лише організаційними та нормативно-правовими проблемами, а й проблемами методологічного характеру.

Переважає більшість проблем формування та реалізації бюджетної політики в соціальній сфері спричинена

і низькою ефективністю реалізації програмно-цільового методу, що пов'язано з недосконалістю бюджетного планування, відсутністю зв'язку між соціальними та бюджетними програмами, фінансуванням установ та стратегічним плануванням; невизначеністю чітких фінансових механізмів розробки і реалізації програм, важелів управління їх виконанням та контролю.

Низький рівень контрольних заходів пов'язаний з ненаданням достовірної та повної інформації про хід виконання державних програм безпосередніми виконавцями, а також низькою ефективністю контролю замовників за виконанням державних цільових програм (перш за все в частині ефективності їх реалізації шляхом розгляду проміжних, щорічних, заключного звітів про результати їх виконання та узагальненого висновку про кінцеві результати виконання програм, відсутність методики розрахунку результативних показників).

Отже, підходимо до ще однієї важливої проблеми – відсутності у центральній та місцевій влади чіткої інформації щодо оцінки потреби населення в соціальних послугах, а отже і відповідного належного економічного обґрунтування видатків на забезпечення мінімальних стандартів надання послуг соціальної сфери.

За даними аналітичної доповіді експертів Національного інституту стратегічних досліджень, лише третина сімей, на які спрямовуються різні заходи соціального захисту та соціальної підтримки з боку держави, належать до бідних та інших соціально незахищених категорій громадян. Значна кількість домогосподарств, які фактично не є бідними, отримують соціальні трансферти за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів.

Безумовно, за таких умов, навіть при наявності значних видатків з соціального захисту, держава не в змозі виконати всі свої соціальні гарантії. Крім цього, направляючи бюджетні кошти на підтримання далеко не малозабезпечених верств населення, держава значно обмежує свої можливості розвивати інші галузі соціальної сфери (освіту, охорону здоров'я, культуру тощо). Як наслідок, спостерігається постійне недофінансування галузей соціальної сфери та невиконання державою своїх соціальних зобов'язань.

Такий стан механізму формування та реалізації бюджетної політики в соціальній сфері провокує низку негативних явищ в економіці, основними серед яких є: зростання боргового навантаження на бюджет, недофінансування видатків соціального спрямування і відповідно звуження споживчого попиту, зростання ймовірності виникнення соціальних ризиків, які негативно впливають на соціально-економічний стан України. Серед основних ризиків можна виділити: погіршення демографічної ситуації внаслідок прискорення темпів депопуляції та старіння населення, посилення негативних соціальних процесів, подальше погіршення матеріально-технічної бази соціальної інфраструктури, зниження платоспроможності населення.

Це вимагає більш виваженого підходу до формування та реалізації бюджетної політики в соціальній сфері, створення системи управління державними фінансами в соціальній сфері спрямованої на забезпечення гарантованого виконання державою своїх соціальних зобов'язань.

Завдання та заходи направлені на підвищення ефективності механізму формування та реалізації державної бюджетної політики в соціальній сфері повинні здійснювати синхронізовано як в питаннях, що стосуються визначення концептуальних основ подальшого розвитку соціальної сфери, так і в питаннях формування та реалізації бюджетної політики (табл. 1).

Таблиця 1

Основні напрямки підвищення ефективності державної бюджетної політики в соціальній сфері

Формування скоординованої державної бюджетної політики в соціальній сфері	Формування єдиної цілісної концепції розвитку соціальної сфери
удосконалення методів складання і виконання бюджетів на основі програмно-цільового методу, зокрема в напрямку розвитку методичних підходів до визначення показників ефективності програм	диверсифікація джерел фінансування соціальної сфери
удосконалення середньострокового прогнозування, в т. ч. на рівні головних розпорядників, проведення моніторингу прогнозів державного бюджету	підвищення якості, ефективності та прозорості надання соціальних послуг
створення уніфікованої організаційної та інформаційної облікової системи використання бюджетних коштів	затвердження переліку соціальних послуг та запровадження їх стандартизації з метою забезпечення надання гарантованого державою обсягу соціальних послуг
забезпечення здійснення контролю громадськістю за ефективним і результативним управлінням бюджетними коштами	посилення адресності надання послуг соціальної сфери з урахуванням визначених потреб адміністративно-територіальної одиниці та осіб
реформування міжбюджетних відносин у напрямках підвищення рівня автономності місцевих бюджетів	модернізування наявної інфраструктури соціальної сфери та створення конкурентного ринку на умовах міжсекторного партнерства
підвищення ефективності управління бюджетними коштами розпорядниками коштів шляхом розробки методик оцінки ефективності їх діяльності, посилення відповідальності	удосконалення системи проведення моніторингу та оцінки якості соціальних послуг для оцінювання відповідності послуг потребам, рівня його задоволення, їх своєчасності та ефективності
розробка та запровадження механізму фінансування соціальних послуг за принципом «гроші ходять за отримувачем послуг» тощо	запровадження механізму соціального замовлення для посилення конкуренції серед суб'єктів соціальної сфери

Висновки. Механізм формування та реалізації державної бюджетної політики в соціальній сфері як елемент бюджетного механізму реалізується через систему фінансових методів, важелів та відповідного забезпечення, які визначаються державою та застосовуються в процесі формування, розподілу та використання бюджетних ресурсів в соціальній сфері з метою підвищення загального рівня та якості життя населення.

На сьогодні існуючий в Україні механізм формування та реалізації державної бюджетної політики в соціальній сфері потребує вдосконалення шляхом перегляду пріоритетів бюджетного фінансування соціальних гарантій, вдосконалення планування та прогнозування бюджетних видатків на їх фінансування, запровадження системи державних мінімальних соціальних стандартів, підвищення ефективності витрачання бюджетних коштів на основі використання програмно-цільового методу складання бюджету, посилення фінансового контролю за витрачанням бюджетних коштів, перегляду соціальних послуг та пільг, які надаються відповідно до чинного законодавства, тощо.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Буковинський, С. А. До питання здійснення бюджетної політики в Україні / С. А. Буковинський // *Фінанси України*. – 2007. – № 11. – с. 23-31.
2. Бюджетний менеджмент : підручник / В. Федосов, В. Опарін, Л. Сафонова та ін.; За заг. ред. В. Федосова. – К. : КНЕУ, 2004. – 864 с. ISBN 966-574-637-5.
3. Висновки Рахункової палати про виконання Державного бюджету України за 2006-2012 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ac-rada.gov.ua/>.
4. Геєць В. М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку / Геєць В. М. ; НАН України ; Інститут економіки та прогнозування НАН України. – К., 2009. – 864 с.
5. Людський розвиток в Україні: мінімізація соціальних ризиків (колективна науково-аналітична монографія) / За ред. Е.М. Лібанової. – К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, Держкомстат України, 2010. – 496 с.
6. Момотюк, Л. Є. Бюджетний механізм забезпечення соціальних гарантій населення України / Л. Є. Момотюк // *Актуальні проблеми економіки*. – 2004. – № 10. – С. 172-181.
7. Пасічник, Ю. В. Бюджетна система : навчальний посібник / Ю. В. Пасічник. – К. : Знання-Прес, 2006. – 607 с. – (Вища освіта XXI століття). – ISBN 966-311-044-9.
8. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/>.
9. Формування і функціонування бюджетної системи України : монографія / С. О. Булгакова, О. Т. Колодій, Л. В. Ермошенко та ін.; за заг. ред. А. А. Мазаракі. – К. : Книга, 2003. – 344 с.
10. Фролов С. М. Бюджетний менеджмент і проблеми розвитку прикордонних територій : монографія / С. М. Фролов; Мін-во освіти і науки України, Сумський державний ун-т. – Суми : Вид-во Сумського державного університету, 2010. – 316 с.
11. Чугунов І. Я. Фінанси України: інституційні перетворення та напрямки розвитку / І. Я. Чугунов. – К. : ДНУ АФУ, 2009. – 848 с.
12. Юрій С. І. Бюджетна система України : навчальний посібник / С. І. Юрій, Й. М. Бескид. – К. : НІОС, 2000. – 400 с. – ISBN 966- 95321-3-2.

УДК 336.73

Осадець О.М.*здобувач кафедри фінансів і кредиту
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича***Швец Н.Р.***доктор економічних наук,
професор кафедри фінансів і кредиту
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

КРЕДИТНІ СПІЛКИ НА РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ

Стаття присвячена аналізу проблем функціонування кредитних спілок в Україні. Зроблено аналіз практичних аспектів діяльності та розглянуті тенденції розвитку вітчизняних кредитних спілок. Узагальнені висновки про фінансово-кредитний потенціал функціонуючих кредитних спілок України.

Ключові слова: кредитна спілка, динаміка зміни кількості членів кредитної спілки, структура активів кредитної спілки, структура кредитного портфеля, фінансово-кредитний потенціал.

Осадець А.Н., Швец Н.Р. КРЕДИТНЫЕ СОЮЗЫ НА РЫНКЕ ФИНАНСОВЫХ УСЛУГ УКРАИНЫ

Статья посвящена анализу проблем функционирования кредитных союзов в Украине. Сделан анализ практических аспектов деятельности и рассмотрены тенденции развития отечественных кредитных союзов. Обобщены выводы о финансово-кредитный потенциал функционирующих кредитных союзов Украины.

Ключевые слова: кредитный союз, динамика изменения количества членов кредитного союза, структура активов кредитного союза, структура кредитного портфеля, финансово-кредитный потенциал.

Osadets O.M., Shvets N.R. CREDIT UNIONS IN THE FINANCIAL SERVICES UKRAINE

The article analyzes the problems of the credit unions in Ukraine. The analysis and the practical aspects of the tendencies of local credit unions. Findings on financial and lending capacity of credit unions operating in Ukraine.

Keywords: credit union, dynamics of the number of the credit union, structure of assets of the credit union, structure of the loan portfolio, financial and credit capacity.

Постановка проблеми. Ефективність функціонування фінансового сектора економіки залежить від успішної діяльності всіх його учасників. Саме тому розвиток ринку фінансових послуг України об'єктивно потребує існування в його інституційній структурі розгалуженої системи фінансових посередників. Для забезпечення рівних можливостей доступу до фінансових послуг посередники повинні задовольняти потреби різних споживачів.

Важливо розвивати як банківські інститути, так і небанківські фінансові установи різних видів, для того, щоб забезпечити повноцінне функціонування фінансової інфраструктури, яке буде слугувати запорукою економічного зросту.

Серед різноманітних видів небанківських фінансових посередників, найефективнішим посередником для вирішення фінансових проблем населення в наш час є кредитна спілка. На сьогодні в Україні її можна розглядати, як один з оптимальних способів організації та виховання господарської активності та ініціативи.

Проблеми функціонування кредитних спілок набули більшого загострення в умовах фінансової кризи. Ці аспекти визначають необхідність та актуальність дослідження проблем сучасного стану й подальшого розвитку кредитних спілок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У публікаціях вітчизняних науковців проблеми діяльності кредитних спілок розглядаються з різних позицій. Заслужують на увагу праці таких дослідників, як Бедринець М. Д., Коцовська Р. Р., Манилич М. І., Ніколаєв Є. Б., Стадник А. А., Хоменко О. О., Чижевська М. Б.. У наведених працях досліджуються окремі проблеми розвитку кредитних спілок, окреслюються можливі сфери їхньої діяльності з метою підвищення ефективності роботи окремих груп суб'єктів господарювання.

Постановка завдання. Невивченими залишаються питання, які нині є важливими, а саме: необхідно обґрунтувати сутність кредитних спілок не тільки з позицій кооперативної природи, а й із позицій визнання їх фінансовими установами небанківської системи; проаналізувати сучасний стан кредитних спілок та перспективи їх розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з відмітних ознак розвинутої кредитної системи ринкового типу є різноманіття фінансових структур, що входять в неї. В економічно розвинених країнах разом з великими транснаціональними банками в кредитній системі представлені і установи дрібного кредиту, так звані кредитні кооперативи або ж кредитні спілки, що є структурними одиницями кредитної кооперації.

Кредитна спілка характеризується вузькою спеціалізацією щодо можливих напрямів використання заощаджених фінансових ресурсів. Звідси – неприбутковість кредитних спілок, діяльність яких спрямована не на отримання прибутку, а на надання кредитних та ощадних послуг тільки власним учасникам. Отримані в результаті надання позичок кошти становлять дохід кредитної спілки, який і спрямовується на формування фондів та нарахування відсотків згідно сум внесків її членів. Кредитна спілка об'єднує людей, які бажають допомогти один одному, і, допомагаючи іншим, вони тим самим допомагають собі. Тобто самопомога як принцип діяльності кредитної спілки наповнюється певним фінансовим змістом. При цьому важливо, що кредитна спілка самостійно визначає свою політику, головну роль відіграє правління, яке обране членами кредитної спілки, хоча виключне право прийняття основних рішень належить всім її членам [3].

Проаналізуємо загальні показники діяльності кредитних спілок в Україні [10; 11]. Членами Всеукраїнської асоціації кредитних спілок (ВАКС) станом на 01.10.2013 року є 143 кредитні спілки, які об'єднують півмільйона осіб та охоплюють всі регіони України (рис. 1).

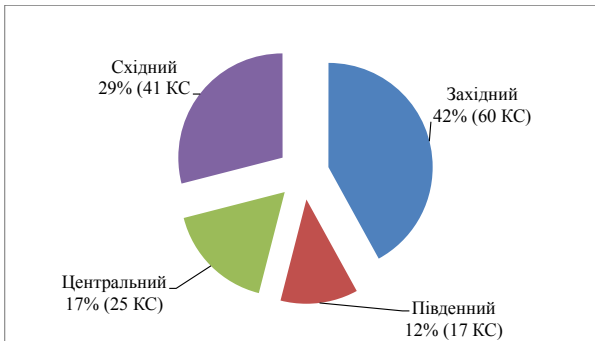

Рис. 1. Регіональна структура членів Всеукраїнської асоціації кредитних спілок

Кредитні спілки об'єднують близько 500 тис. українців, з них :

- 121, 4 тисячі мають діючі кредитні договори;
- 27,4 тисячі мають внески (вклади) на депозитних рахунках.

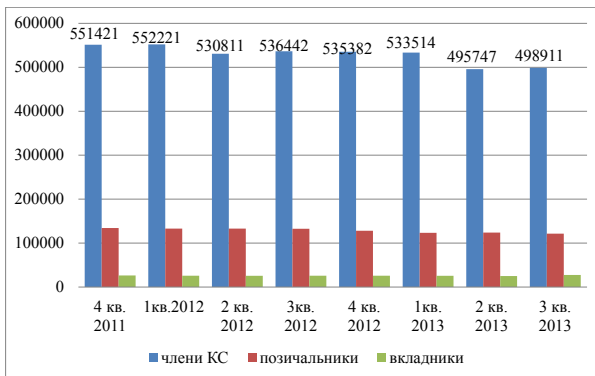

Рис. 2. Динаміка зміни кількості членів кредитних спілок України

Протягом III кварталу 2013 року (у порівнянні з III кварталом цього ж року) в кредитних спілках збільшилася кількість вкладників – на 9,6%, а порівняно з аналогічним періодом 2012 року – 7%.

Водночас спілки надають перевагу позичальникам з позитивною кредитною історією та потенційно високою платоспроможністю, що зменшує рівень кредитних ризиків. Крім того, цей підхід дозволяє збільшити розмір виданих кредитів. Однак, як наслідок такої політики, у спілках стало менше позичальників на 2% порівняно з попереднім періодом.

За даними Всеукраїнської асоціації кредитних спілок, найбільшу кількість людей – 239,43 тис. (48%) обслуговує 12 кредитних спілок – членів ВАКС, що становить 9% від загальної кількості членів ВАКС. При цьому найчисельніша група спілок – 64 (де від 1 тис. – 5 тис. осіб) обслуговує 29% від загальної кількості осіб. 15 кредитних спілок з кількістю членів від 5 – 10 тис. осіб обслуговує 18% осіб членів кредитних спілок. І лише 5% членів ВАКС обслуговує 52 кредитні спілки – в яких кількість членів становить до 1 тис. осіб. (табл. 1).

За підсумками 9 місяців 2013 р. активи кредитних спілок зросли на 10,8% (до 1 млрд. грн.). Це відбулося за рахунок того, що кредитні спілки збільшили обсяги кредитування в 2013 році на 8% порівняно з 2012 р. (рис. 3).

Зростання активів кредитних спілок також відбулося за рахунок спрямування коштів у високоліквідні активи, а саме короткострокових фінансових інвестицій.

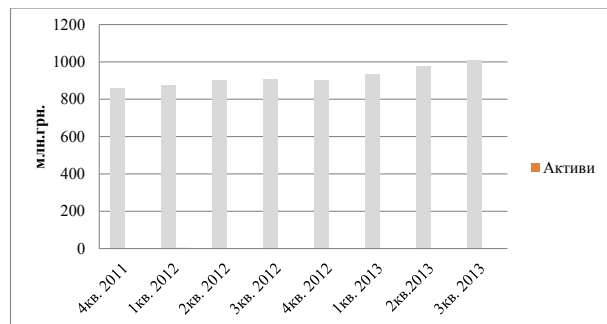

Рис. 3 Динаміка зміни обсягу загальних активів КС України

Станом на 01.10.2013 р. структура активів кредитних спілок становить: (рис. 4):

- 82,6% кредитний портфель;
- 4,1% фінансові інвестиції;
- 6,7% грошові кошти;
- 3,7% основні засоби;
- 2,3% капітальні інвестиції.

Незважаючи на зменшення кількості позичальників, за 9 місяців 2013 р. кредитні спілки видали кредитів на суму 867,5 млн. грн.

Зростання кредитного обороту призвело до збільшення кредитного портфеля. За січень-вересень 2013 р. його обсяг виріс на 10% (82,6 млн. грн.) – до 906,3 млн. грн.. Порівняно з аналогічним періодом попереднього року кредитний портфель зріс на 7,5% (рис. 5).

Найбільшу частину кредитів (52,7%) спілки продовжують видавати на термін від 3-12 місяців, проте значна частина припадає на довгострокові кредити (понад 12 місяців) – 46,3%. Незначну частку кредитного портфеля – 1% (9,2 млн. грн.) складають кредити, надані на короткостроковий термін (до 3 місяців).

Таблиця 1

Структура КС – членів ВАКС за кількістю членів

Кількість осіб	Кредитні спілки	% від загальної кількості КС – членів ВАКС	Кількість членів КС	% від загальної кількості членів КС	Активи, млн. грн.	% від загальної суми активів
До 1 тис.	52	36	26915	5	120,3	10
Від 1- 5 тис.	64	45	143854	29	306,3	29
Від 5- 10 тис.	15	10	88712	18	221,3	21
Понад 10 тис.	12	9	239430	48	359,4	40
Разом	143	100	498911	100	1007,3	100

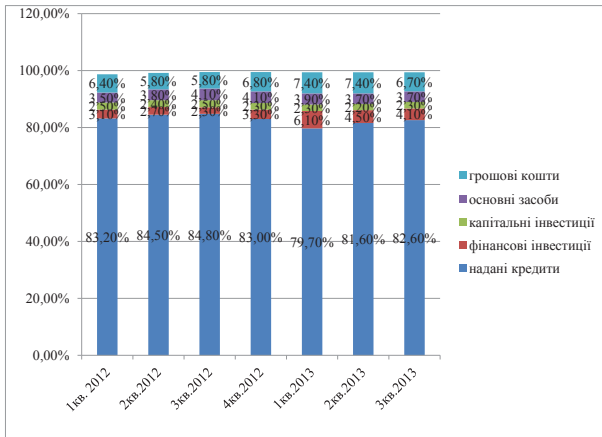

Рис. 4. Структура активів кредитних спілок України

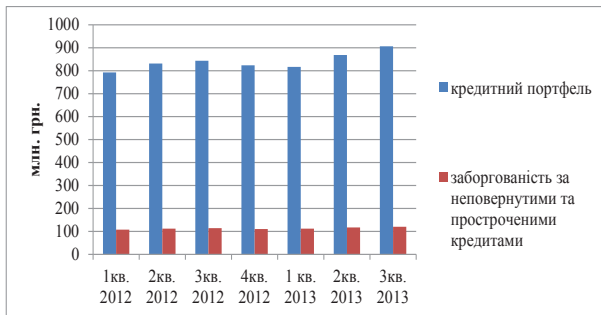

Рис. 5. Динаміка обсягів кредитного портфеля та заборгованості за неповернутими й простроченими кредитами кредитних спілок України

Як і раніше, населення позичає на споживчі потреби: придбання техніки для дому, оплата навчання, відпочинок. Питома вага споживчих кредитів складає понад 62,2% (564,1 млн. грн.) всього кредитного портфеля (рис. 6).

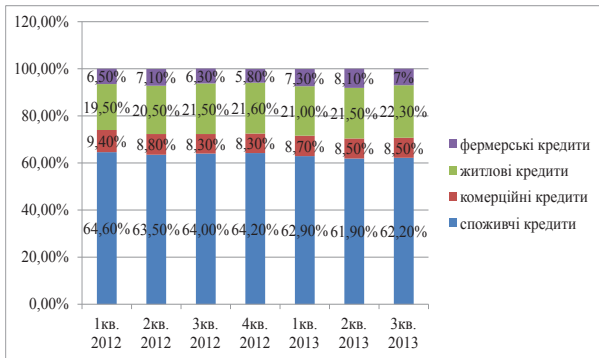

Рис. 6. Структура кредитного портфеля кредитних спілок України

Також кредитні спілки сформували резерв забезпечення покриття втрат від неповернутих позичок у повному обсязі.

У структурі заборгованості все ще переважають неповернені кредити терміном понад 12 місяців, питома вага яких складає 55% (66 млн. грн.). Значну частку заборгованості за неповернутими та простроченими кредитами, а саме 22% (26 млн. грн.) складають прострочені кредити до 3 місяців. Простроченість по кредитах від 3-6 місяців і від 6-12 місяців складала 11% (13 млн. грн.) та 12% (14 млн. грн.) відповідно (рис. 7).

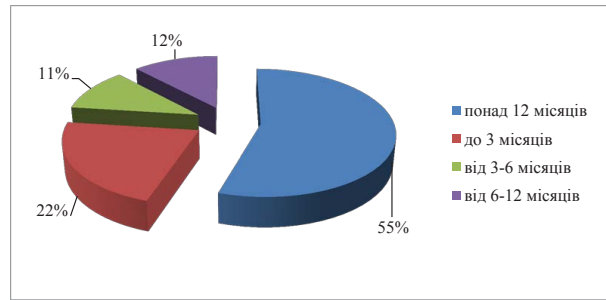

Рис. 7. Структура заборгованості за неповернутими та простроченими кредитами кредитних спілок України

Кредитні спілки в 2013 році акумулювали 665 млн. грн., що на 7,5% більше порівняно з 2012 роком. Середня сума вкладу одного вкладника протягом року зросла 4,3% та складала 24 тис. грн. Депозитний портфель кредитних спілок склав 645,7 млн. грн.

Основну частку депозитного портфеля займають довгострокові вклади – 62%, середньострокові вклади – 33,4%, короткострокові – 2,5% (рис. 8).

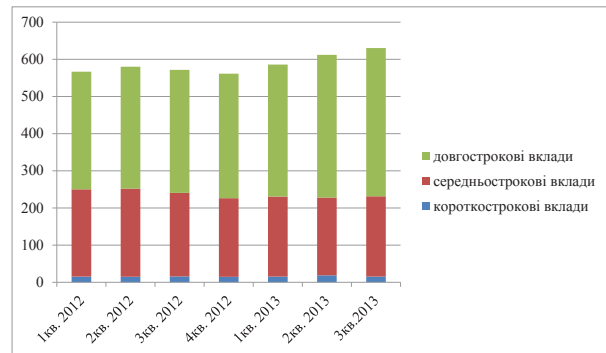

Рис. 8. Динаміка зміни структури депозитного портфеля кредитних спілок України

Важливо звернути увагу на те, що капітал кредитних спілок за 2013 р. зріс на 28,5 млн. грн., і становив 296,2 млн. грн., що на 12,2% більше за 2012 р.

Також за 2013 р. кредитні спілки збільшили свій резервний капітал на 22,9 млн. грн., що склав 64,7% від загального обсягу капіталу (рис. 9).

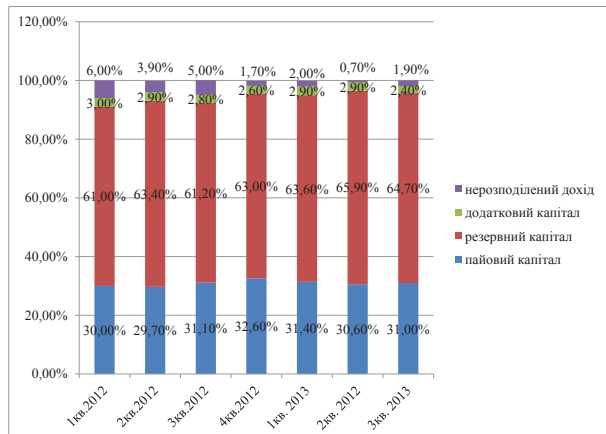

Рис. 9. Динаміка та структура капіталу кредитних спілок України

Таким чином, кредитні спілки за 2013 р. підвищили ефективність своєї діяльності на ринку фінансових послуг України. В першу чергу це зумовлено зростан-

ням активів, депозитного портфеля, кредитного портфеля та капіталу. Водночас спілки, надаючи перевагу позичальникам з позитивною кредитною історією та високою платоспроможністю, зменшували рівень кредитних ризиків. Крім того, такий підхід дозволив збільшити розмір кредиту, що надається. Також спілки проводили зважену кредитно-депозитну політику, про що свідчить відсоток довгострокових вкладів – 62% депозитного портфеля, у той час як довгострокові кредити займають 46% кредитного портфеля. Це забезпечує платоспроможність і фінансову рівновагу на ринку. Кредитні спілки підвищують капіталізацію та зменшують ризики в діяльності спілок за рахунок зростання капіталу та його складових, а саме резервного та пайового капіталу, що призводить до фінансування активів за рахунок власного капіталу. Такий підхід до роботи зі сторони кредитних спілок забезпечує їм високу надійність й якість надання фінансових послуг на фінансовому ринку України.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, фінансово-кредитний потенціал ефективно функціонуючих кредитних спілок є досить значним.

Проте існує чимало проблем розвитку та функціонування кредитних спілок, серед найважливіших варто назвати такі:

- недостатній для належного виконання їх зобов'язань перед членами рівень капіталізації;

- відсутність діючої інфраструктури фінансової й технічної підтримки ефективної діяльності кредитних спілок;

- відсутність ефективного механізму захисту прав членів кредитних спілок, у тому числі системи гарантування вкладів;

- існування значної кількості кредитних спілок, що у своїй діяльності не дотримуються основних принципів міжнародного кооперативного руху й вимог щодо захисту прав їх членів.

Для комплексного вирішення питань, які гостро постали перед кредитними спілками, необхідно:

- запровадити на державному й регіональному рівнях системи стабілізації та фінансового оздоровлення кредитних спілок;

- створити систему страхування/гарантування вкладів від фінансових ризиків;

- ініціювати створення бюро кредитних історій для формування єдиної бази позичальників, що надасть можливість знизити частку прострочених і неповернених позик;

- прискорити процес формування потужних асоціацій, діяльність яких сприятиме розробці й запровадженню єдиних правил поведінки на ринку кооперативного кредитування, професійних і технологічних стандартів діяльності, піднесенню іміджу й довіри до кредитних спілок;

- визначити одним із пріоритетних напрямів розвитку організаційної інтеграції формування єдиної саморегульованої організації кредитних спілок у формі всеукраїнської асоціації спілок;

- запровадити жорсткішу систему нагляду й контролю дотримання й виконання основних показників діяльності кредитних спілок; у разі невиконання встановлених нормативів і небажання усунути недоліки запроваджувати санкції та відкривати процедуру поглинання потужнішими спілками, що приведе до природного укрупнення спілок та підвищення їх конкурентоспроможності в майбутньому;

- сформувати установи сервісної інфраструктури, які повинні надавати послуги кредитним спілкам і об'єднаним кредитним спілкам у сфері навчання, консультаційного супроводження, інформаційних технологій, організації доступу до кредитних історій позичальників, мінімізації фінансових ризиків, аудиту, управління ліквідністю.

Підбиваючи підсумок, можна стверджувати, що одним із основних пріоритетів розвитку кредитних спілок в Україні є збереження кооперативного принципу їх функціонування, забезпечення якісного обслуговування членів фінансових кооперативів та якнайшвидше усунення суперечливих моментів у нормативно-правових актах, які регулюють діяльність кредитних спілок.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Брусовська К. І. Стан та особливості розвитку кредитних спілок України / К. І. Брусовська // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2008. – № 7. – С. 90-95.
2. Бедринець М. Д. Кредитні спілки в системі фінансового забезпечення діяльності малого бізнесу / М. Д. Бедринець // Фінанси України. – 2001. – № 7. – С. 149-156.
3. Коцовська Р. Р. Кредитна спілка – ефективна кооперативна установа парабанківської системи / Р. Р. Коцовська // Регіональна економіка. – 2003. – № 2. – С. 154-159.
4. Ніколаєв Є. Б. Підвищення ролі небанківських фінансово-кредитних установ / Є. Б. Ніколаєв // Фінанси України. – 2002. – № 12. – С. 107-114.
5. Хоменко О. О. Кредитні спілки – важлива складова економіки України / О. О. Хоменко // Економіка. Фінанси. Право. – 2007. – № 5. – С. 23-28.
6. Чижевська М. Б. Кредитна кооперація на ринку споживчого кредитування / М. Б. Чижевська // Економіка. Фінанси. Право. – 2006. – № 1. – С. 30-33.
7. Оленчик А. Я. Система кредитних спілок України: сучасний стан та можливі виклики / А. Я. Оленчик // Вісник кредитної кооперації. – 2007. – № 10. – С. 26-33.
8. Брусовська К. І. Стан та особливості розвитку кредитних спілок України / К. І. Брусовська // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2008. – № 7. – С. 90-95.
9. Результати розвитку ринку небанківських фінансових послуг України за 9 місяців 2013 року [Електронний ресурс] // Аналітичний звіт Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг. – Режим доступу : <http://www.dfp.gov.ua>.
10. Офіційний інтернет-сайт Всеукраїнської асоціації кредитних спілок України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vaks.org.ua>.
11. Офіційний інтернет-сайт Національної асоціації кредитних спілок України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrcu.kiev.ua>.

УДК 658.153

Погрищук Г.Б.

*кандидат економічних наук, доцент,
завідувач кафедри «Фінанси і кредит»
Вінницького навчально-наукового інституту економіки
Тернопільського національного економічного університету*

Руденко В.В.

*кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри «Фінанси і кредит»
Вінницького навчально-наукового інституту економіки
Тернопільського національного економічного університету*

УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ ПІДПРИЄМСТВ В РИНКОВИХ УМОВАХ

Стаття присвячена розвитку теоретичних засад управління фінансовими ресурсами підприємств як окремого поняття та як складової частини фінансового менеджменту. Побудовано інфологічну модель системи управління фінансовими ресурсами на мікрорівні. Обґрунтовано заходи з підвищення ефективності управління фінансовими ресурсами підприємств в сучасних умовах.

Ключові слова: підприємство, фінансові ресурси, фінансовий менеджмент, управління фінансовими ресурсами, максимізація вартості підприємства.

Погрищук Г.Б., Руденко В.В. УПРАВЛЕНИЕ ФИНАНСОВЫМИ РЕСУРСАМИ ПРЕДПРИЯТИЙ В РЫНОЧНЫХ УСЛОВИЯХ

Статья посвящена развитию теоретических основ управления финансовыми ресурсами предприятий как отдельного понятия и как составной части финансового менеджмента. Построена инфологическая модель системы управления финансовыми ресурсами на микроуровне. Обоснованы мероприятия по повышению эффективности управления финансовыми ресурсами предприятий в современных условиях.

Ключевые слова: предприятие, финансовые ресурсы, финансовый менеджмент, управление финансовыми ресурсами, максимизация стоимости предприятия.

Pogrischuk G.B., Rudenko V.V. FINANCIAL RESOURCES MANAGEMENT OF ENTERPRISES IN THE MARKET CONDITIONS

The article is devoted to the theoretical foundations of financial resources management of enterprises as a separate concept and as an integral part of financial management. An infological model of financial management at the micro level was developed. Methods to improve management of financial resources in the current conditions were reasoned.

Keywords: enterprise, financial resources, financial management, financial resources management, enterprise value maximizing.

Постановка проблеми. Основою стійкого зростання та фінансової стабільності економіки України в ринкових умовах є ефективне управління фінансовими ресурсами підприємств як найбільш важливого структурного елементу економічної системи держави. Відсутність грамотного управління фінансовими ресурсами збільшує рівень підприємницьких ризиків, погіршує фінансовий стан суб'єктів господарювання, зменшує можливості залучення капіталу. Наслідком може стати також втрата платоспроможності та фінансової незалежності підприємств, що знижує вкладення в економіку держави в цілому, звужує ринки товарів і послуг.

Проблема управління фінансовими ресурсами набуває актуальності ще і тому, що функціонування підприємств в умовах фінансової нестабільності призвело до зменшення величини їх оборотних активів, скорочення обсягів діяльності, неефективного використання наявних ресурсів, зростання витрат і збитків. В результаті виникла необхідність комплексного дослідження теоретичних і прикладних аспектів управління фінансовими ресурсами на мікрорівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні аспекти сутності фінансових ресурсів підприємств розглядалися в працях відомих учених: Г. Г. Кірейцева, Н. В. Колчіної, М. Я. Коробова, А. М. Поддєрьогіна, М. В. Родіонової. Наукову значущість представляють положення В. В. Бочарова, А. В. Каширіна, А. М. Ковальова, І. А. Козачок, О. О. Терещенка в питаннях дослідження джерел формування фінансових ресурсів підприємств. Визначенню управлінських аспектів формування і ви-

користання фінансових ресурсів підприємств присвячені праці І. О. Бланка, А. П. Горбан, С. Ф. Кантур, І. В. Шишкіної, М. В. Шкробот. Проте, аналіз міри розробленості питань управління фінансовими ресурсами підприємств в сучасних умовах показує, що, незважаючи на значну увагу вітчизняних і зарубіжних учених до цієї проблеми, багато її аспектів досі досліджені недостатньо та потребують подальших розробок.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає в обґрунтуванні науково-теоретичних підходів до визначення сутності управління фінансовими ресурсами на мікрорівні та розробці практичних рекомендацій з підвищення ефективності управління фінансовими ресурсами підприємств в ринкових умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для ефективного розвитку економіки України підприємствам необхідно мати адекватне ринковим відносинам управління фінансовими ресурсами. Фінансові ресурси відіграють значну роль в розвитку суб'єктів господарювання. Ефективне управління фінансовими ресурсами дозволяє не лише виявляти їх оптимальні джерела залучення, але й розподіляти їх таким чином, при якому досягається максимальна ефективність діяльності підприємства в цілому.

В основу діючої практики управління фінансовими ресурсами підприємств покладено фундаментальні концепції фінансового менеджменту, кожна з яких знайшла відображення у визначенні сутності поняття «управління фінансовими ресурсами» сучасними науковцями, які згруповані за кінцевою метою управління у табл. 1.

Аналіз літературних джерел свідчить про те, що більшість вчених розглядає управління фінансовими ресурсами на мікрорівні як діяльність або сукупність інструментів, що здійснюють вплив на рух фінансових ресурсів підприємства. Причому метою такого управління науковці визначають: забезпечення безперервного кругообороту ресурсів; досягнення визначеного результату; зростання ефективності; максимізація прибутку.

При розгляді сутності поняття «управління фінансовими ресурсами» ми виходитимемо з того, що управління в найширшому філософсько-соціологічному плані, є особливого виду діяльність, здійснювана в різних, досить складних, матеріальних і нематеріальних системах. Суть цієї діяльності полягає в тому, щоб за допомогою цілеспрямованих дій направляти функціонування і розвиток (якщо такий є) того або іншого об'єкта відповідно до програми, заданої суб'єктом, що управляє, не допускаючи істотних відхилень від неї, або, навпаки, забезпечувати зміну об'єкту, його стану, положення, будь-яких параметрів також відповідно до управлінської програми [9, с. 3].

Вважаємо, що в ринкових умовах господарювання управління фінансовими ресурсами підприємства слід розглядати як сукупність скоординованих та цілеспрямованих заходів і дій щодо розробки та реалізації управлінських рішень, пов'язаних із залученням, розміщенням і використанням фінансових ресурсів з метою максимізації ринкової вартості підприємства. Кінцевою метою управління фінансовими ресурсами на мікрорівні, на нашу думку, має бути максимізація ринкової вартості, що забезпечує зростання добробуту власників підприємства, адже збільшення ринкової вартості є не тільки результатом зростання прибутку, зниження витрат, а й може бути результатом росту іміджу підприємства, покращення інших якісних оцінок, які передбачають довгострокове зростання ефективності його діяльності.

Кінцева мета управління фінансовими ресурсами підприємства знаходить своє відображення у реалізації низки завдань, до яких ми відносимо:

- виживання підприємства в умовах конкурентної боротьби;
- уникнення банкрутства і великих фінансових невдач;
- лідерство у боротьбі з конкурентами;
- прийнятні темпи зростання економічного потенціалу підприємства;
- зростання обсягів виробництва і реалізації;
- максимізація прибутку;
- мінімізація витрат;
- забезпечення рентабельної діяльності і т. д.

В контексті ринкових перетворень виникає необхідність розробки цілісної системи принципів управління фінансовими ресурсами підприємства, які орієнтуються на нові умови функціонування, а саме: забезпечення конкурентної переваги як основної мети розвитку підприємства; оцінка ресурсного потенціалу підприємства як сукупності трудових, матеріальних та фінансових ресурсів, що забезпечують можливість реалізації його цілей; одноманітність техніко-економічних механізмів розподілу ресурсів на усіх рівнях технологічної структури; зіставлення фінансового потенціалу з цільовими стратегічними орієнтирами і прийнятним рівнем ризику для забезпечення фінансової безпеки підприємства; системність управління фінансовими ресурсами і ризиками [10, с. 280].

Узагальнивши економічний зміст і призначення, побудуємо інфологічну модель системи управління фінансовими ресурсами підприємства з використанням основних принципів загальної теорії менеджменту (рис. 1).

В системі управління фінансовими ресурсами підприємства, як у будь-якій системі, виділяють керуючу підсистему (суб'єкт управління) та керовану підсистему (об'єкт управління). Суб'єкт системи управління за-

Таблиця 1

Підходи до визначення поняття «управління фінансовими ресурсами підприємства»

Автор	Характеристика поняття	Кінцева мета
Горбан А. П.	Управління фінансовими ресурсами підприємства – це сукупність форм і методів, на основі яких здійснюється управління грошовим оборотом та фінансовими ресурсами [1, с. 21]	Забезпечення безперервного кругообороту ресурсів
Жаворонков Є. М.	Управління фінансовими ресурсами підприємства – це управління грошовими коштами, фінансовими ресурсами в процесі їх формування і руху, розподілу і перерозподілу, а також використання [2, с. 144]	
Кантур С. Ф., Коцаб Н. А.	Управління фінансовими ресурсами підприємства – це сукупність цілеспрямованих методів, операцій, способів і прийомів впливу на фінанси для досягнення необхідного результату [3, с. 76]	Досягнення визначеного результату
Шишкіна І. В.	Управління фінансовими ресурсами підприємства – це сукупність цілеспрямованих методів, операцій, важелів, прийомів впливу на різні види фінансів для досягнення певного результату [4, с. 167]	
Бланк І. О.	Управління фінансовими ресурсами підприємства – це система принципів і методів розробки та реалізації управлінських рішень, пов'язаних із забезпеченням їх ефективного формування, розподілу та використання в процесі господарської діяльності [5, с. 45]	
Каширін А. В.	Управління фінансовими ресурсами підприємства – це процес впливу на сукупність організаційно-економічних відносин, пов'язаних із залученням, розміщенням і використанням фінансових ресурсів організацій, на основі принципів самоокупності та самофінансування через джерела, форми і методи фінансування, враховуючи особливості функціонування, з метою ефективного їх використання [6, с. 57]	Зростання ефективності
Ковальов А. С., Кочановська О. М.	Управління фінансовими ресурсами підприємства – це комплекс дій суб'єкта, що здійснюються над об'єктом, з метою підвищення ефективності реалізації властивих об'єкту функцій [7, с. 107]	
Скрипачов І. О.	Управління фінансовими ресурсами підприємства – це специфічна сфера управлінської діяльності, пов'язана з цілеспрямованою організацією фінансових ресурсів комерційної організації спрямованих на максимізацію прибутку компанії при допустимому рівні фінансового ризику [8, с. 162]	
		Максимізація прибутку

вжди відіграє активну роль по відношенню до об'єкту. За допомогою сукупності виконуваних ним функцій суб'єкт змушує процеси, що відбуваються в об'єкті розвиватися у відповідності із заданою програмою. Водночас суб'єкт є похідним від об'єкту управління, адже його зміст і функції визначаються останнім [11, с. 237].

В системі управління фінансовими ресурсами підприємства важливими складовими є вхід, вихід і зв'язок між ними. Вхід – те, що змінюється в в ході процесу управління (величина та структура фінансових ресурсів, що були сформовані з метою їх використання в процесі діяльності підприємства). Вихід – результат чи кінцевий стан процесу управління (залишкова величина та структура фінансових ресурсів на кінець системного циклу). Зв'язок – елемент, що забезпечує узгодження входу та виходу процесу. Основний процес перетворює вхід у вихід. Це діяльність суб'єкту управління, що забезпечує функціонування фінансових ресурсів. Зворотній зв'язок виявляється у роботі, що пов'язана з прийнятим управлінським рішенням, його метою є зближення виходу та моделі виходу [12, с. 238].

Прийняття управлінських рішень передбачає забезпечення керівництвом підприємства інформацією, необхідною для ухвалення максимально ефективних рішень. Систематичне застосування таких методів управління, як аналіз, прогнозування і планування дозволяє керівникам підприємства бачити вплив рішень, що приймаються, на досягнення поставлених завдань у сфері формування та використання фінансових ресурсів.

Реалізація управлінських рішень зводиться до об'єднання людей, що спільно досягають мети управління фінансовими ресурсами на базі встановлених правил і процедур. Організація роботи фінансової служби підприємства має на увазі побудову як фінансово-економічного відділу, так і організаційної структури підприємства в цілому, адекватної поставленим фінансовому керівництву цілям, а також регламентацію фінансової діяльності підприємства у вигляді розробки регламентів і методичних матеріалів з чітким визначенням функцій та відповідальності задіяних у фінансовій роботі осіб [7, с. 112].

Оцінка ефективності управлінських рішень щодо процесів розподілу і ефективного використання фінансових ресурсів сприяє оперативному виявленню відхилень від заданого алгоритму діяльності. Цей управлінський процес реалізує контрольну функцію фінансів підприємств, яка відображає стан кругообігу фінансових ресурсів, ефективність діяльності суб'єкта господарювання. Контрольну функцію також виконує внутрішній аудит підприємства.

Вважаємо, що у процесі управління фінансовими ресурсами потрібно чітко розмежовувати сфери поточного і стратегічного менеджменту.

Поточне управління фінансовими ресурсами займається питаннями: стимулювання підприємницької ініціативи; зростання продуктивності праці; оптимізації поточних витрат; визначення величини внутрішніх

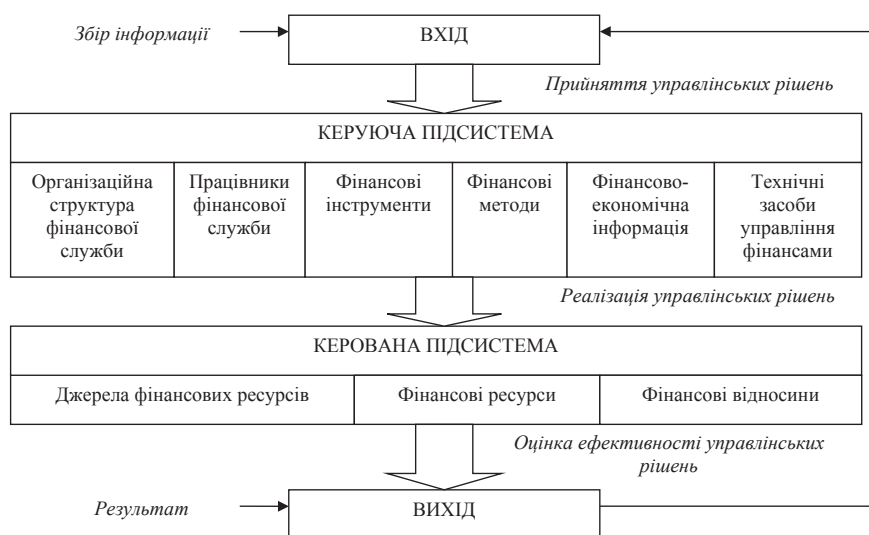

Рис. 1. Інфологічна модель системи управління фінансовими ресурсами підприємства

джерел фінансування, що забезпечують самоокупність; ефективності використання наявних у розпорядженні грошових коштів за певний відрізок часу.

Стратегічне управління фінансовими ресурсами розглядає питання: витрат з позиції окупності; інвестицій з позицій величини майбутнього прибутку; пошуку шляхів найбільш ефективного накопичення капіталу; перерозподілу фінансових ресурсів в найбільш прибутковій сфері діяльності; зростання ринкової вартості підприємства.

Отже, для підприємства важливі аспекти не лише поточного управління фінансовими ресурсами підприємницької діяльності, але і довгострокового. При розробці основних положень розвитку підприємства необхідно чітко формулювати спонукальні мотиви до його зростання або розширення, аналізувати конкретні ситуації і висновки, отримані в ході поточного й стратегічного управління фінансовими ресурсами.

Зростання ринкової вартості та передумови для подальшого успішного функціонування і розвитку підприємства неможливі без ефективного управління фінансовими ресурсами. З метою підвищення ефективності менеджменту фінансових ресурсів на мікрорівні ми пропонуємо здійснювати такі заходи:

1. Децентралізація прямого управління фінансовими ресурсами. Делегування ухвалення рішень з управління фінансовими ресурсами в нижчестоящі підрозділи підвищить швидкість ухвалення рішень та дозволить здійснювати прямі угоди з передачі фінансових ресурсів між підрозділами підприємства, уникаючи складних ієрархічних узгоджень керівників.

2. Побудова механізму стратегічного управління фінансовими ресурсами, що ґрунтується на визначенні меж ключових показників діяльності підприємства, а також інших коефіцієнтів, що є параметрами механізму децентралізованого управління. Стратегічне управління здійснюється шляхом опосередкованих дій: встановленні значень найбільш важливих лімітів, завданні меж істотних показників ризику, а так інших коефіцієнтів, що являються параметрами механізму децентралізованого управління. Також передбачається, що на підприємстві існує підрозділ, що здійснює контроль за ризиками [13, с. 185].

3. Використання в механізмі управління процесного підходу, автоматизація підприємства на основі процесного підходу для збільшення швидкості

реагування і поліпшення показників ефективності. Автоматизація з використанням процесного підходу дозволяє виключити з дій співробітників рутинні операції, підвищити швидкість взаємодії працівників, а також оперативно перебудувати бізнес-процеси підприємства у відповідь на зміну умов ведення фінансово-господарської діяльності.

4. Удосконалення інформаційної бази та модифікація і поглиблення аналізу й оцінки результативних показників, тобто проведення ґрунтовного дослідження усіх напрямків управління фінансовими ресурсами підприємства за допомогою збору інформації з достовірних джерел, які допоможуть надати раціональну оцінку поточного стану підприємства.

Отже, підвищення ефективності управління фінансовими ресурсами – це один із головних чинників удосконалення фінансово-господарської діяльності, динамічного розвитку та стабільного функціонування підприємства.

Висновки з проведеного дослідження. В ринкових умовах управління фінансовими ресурсами набуває особливого значення. Це пояснюється наявністю досить жорсткої конкуренції як з боку українських, так і зарубіжних підприємств, підвищення вимог споживачів товарів і послуг, які представлені ринком. З іншого боку, кожне підприємство є споживачем різних фінансових ресурсів. Для того щоб бути конкурентоспроможним на ринку, треба ефективно управляти фінансовими ресурсами. Це обумовлює необхідність їх подальшого наукового дослідження та визначення основних методів управління фінансовими ресурсами підприємства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Горбан А. П. Управління фінансовими ресурсами підприємства / А. П. Горбан // Економічні науки. – 2010. – № 15. – С. 25-27.
2. Жаворонков Е. Механизм управления финансовыми ресурсами в строительстве / Е. Жаворонков // РИСК: Ресурсы, информация, снабжение, конкуренция. – 2009. – № 3. – С. 144-149.
3. Кантур С. Ф. Основные методы управления финансовыми ресурсами предприятия / С. Ф. Кантур, Н. А. Коцаб // Культура народов Причерноморья. – 2012. – № 222. – С. 76-77.
4. Шишкина И. В. Управление финансовыми ресурсами предприятия / И. В. Шишкина // Актуальные проблемы формирования механизма функционирования финансового рынка Российской Федерации. – 2009. – № 5. – С. 166-172.
5. Бланк И. А. Управление финансовыми ресурсами / И. А. Бланк. – М. : Издательство «Омега-Л»; ООО «Ольга», 2011. – 768 с.
6. Каширин А. В. Методологические основы формирования конкурентной системы управления финансовыми ресурсами в предпринимательстве / А. В. Каширин // Вестник Академии. – 2009. – № 3. – С. 57-59.
7. Ковалёв А. С. Методические подходы к формированию системы управления финансовыми ресурсами предприятия / А. С. Ковалёв, О. М. Кочановская // Финансовые исследования. – 2006. – № 13. – С. 106-115.
8. Скрипачев И. А. Особенности управления финансовыми ресурсами коммерческой организации / И. А. Скрипачев // Вестник Волжского университета им. В. Н. Татищева. – 2010. – № 20. – С. 162-167.
9. Волков Ю. Е. Сущность социального управления. Общее понятие об управлении / Ю. Е. Волков // Социология власти. – 2005. – № 3. – С. 3-24.
10. Козачок І. А. Формування та управління ефективним використанням фінансових ресурсів підприємства / І. А. Козачок // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2011. – № 7. – С. 277-283.
11. Ковалева А. М. Финансы в управлении предприятием / А. М. Ковалева. – М. : Финансы и статистика, 1995. – 417 с.
12. Шкробот М. В. Сутність та основи функціонування системи управління фінансовими ресурсами підприємств / М. В. Шкробот // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – № 3. – Т. 2. – С. 236-240.
13. Михеев А. Г. Использование «быстрых» показателей финансового риска для повышения эффективности управления финансовыми ресурсами в финансовых организациях / А. Г. Михеев // Вестник Оренбургского государственного университета. – 2013. – № 8. – С. 184-190.

УДК 339.727.22:336.71(477)

Пономаренко О.О.

*аспірант кафедри міжнародної економіки
Української академії банківської справи Національного банку України*

ПРОБЛЕМИ ІНОЗЕМНОГО ІНВЕСТУВАННЯ У БАНКІВСЬКИЙ СЕКТОР УКРАЇНИ

У статті аналізуються причини розширення іноземних інвестицій в банківському секторі України. Вивчаються фактори зниження присутності зарубіжного капіталу в останні роки. На основі проведеного аналізу визначено першочергові завдання для підвищення інвестиційного клімату держави.

Ключові слова: іноземні інвестиції, банківський сектор, інвестування, банківська система, інвестиційна привабливість.

Пономаренко О.А. ПРОБЛЕМЫ ИНОСТРАННОГО ИНВЕСТИРОВАНИЯ В БАНКОВСКИЙ СЕКТОР УКРАИНЫ

В статье анализируются причины расширения иностранных инвестиций в банковском секторе Украины. Изучаются факторы снижения присутствия зарубежного капитала в последние годы. На основе проведенного анализа определены первоочередные задачи для повышения инвестиционного климата государства.

Ключевые слова: иностранные инвестиции, банковский сектор, инвестирование, банковская система, инвестиционная привлекательность.

Ponomarenko O.O. PROBLEMS OF FOREIGN INVESTMENT IN BANKING SECTOR OF UKRAINE

This article analyzes the reasons for the expansion of foreign investment in the banking sector of Ukraine. Also the factors of reducing the presence of foreign capital in recent years are examined. First stages are proposed for improvement the investment climate of the state based on this analysis.

Keywords: foreign investment, banking, investment banking, investment attractiveness.

Постановка проблеми. Важливу роль у розвитку національної економіки відіграють іноземні інвестиції. Залучення коштів іноземних інвесторів сприяє активізації інвестиційного процесу, впровадженню нових технологій, використанню передового зарубіжного досвіду, розвитку малого і середнього бізнесу, зростанню інвестиційного потенціалу територій та ін. Іноземне інвестування набуває важливого значення для економічного розвитку. Світовий досвід свідчить, що без залучення іноземних інвестицій, не маючи доступу до сучасних технологій, країнам важко вийти з економічної кризи. Крім того, іноземні інвестиції сприяють фінансовій стабілізації країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему залучення іноземних інвестицій в український банківський сектор вивчали вітчизняні науковці, серед яких на особливу увагу заслуговують праці А.М. Гаврилюка, В. Гесця, А.О. Єпіфанова, О. В. Ігошева, В.В. Коваленко, В.Г. Костогриз, О. Рожко, О. М. Савлука, Т.Г. Савченко, Т.С. Смовженко та ін. В цілому роботи присвячені проблемі залучення іноземного капіталу, перевагам та недолікам експансії впливу зарубіжних інвестицій у банківську систему. Тим не менш, з огляду на вплив світової фінансової кризи та тривалої політичної кризи варто переглядати перспективи залучення іноземних інвестицій в українську економіку в цілому та в банківський сектор зокрема. Крім того, недослідженим є факт впливу експансії іноземного капіталу на фінансову стабільність економіки країни.

Постановка завдання. Метою статті є вивчення проблем залучення іноземних інвестицій в банківську систему України, а також вплив експансії зарубіжного капіталу на фінансову стабільність країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема залучення іноземних інвестицій в українську економіку завжди була однією із ключових в розрізі формування ефективного фінансового ринку. Після світової фінансової кризи 2007-2009 рр. у зв'язку зі значним відпливом коштів населення та девальвації гривні у банківській системі виникла нагальна потреба у залученні додаткових коштів як для здійснення поточної діяльності банків (вчасне виконання власних зобов'язань), так і для забезпечення кредитування підприємств реального сектору економіки.

Одним із шляхів додаткової капіталізації банківського сектору (у т. ч. і на умовах субординованого боргу) є залучення іноземного капіталу, відкриття дочірніх банків іноземними материнськими компаніями. Останнім часом банківський сектор розглядався іноземними інвесторами як один із найбільш прозорих та безпечних напрямків фінансування. Так, згідно з даними Національного банку України, найбільший пік активності іноземних інвестицій спостерігався у 2011 році (рис. 1).

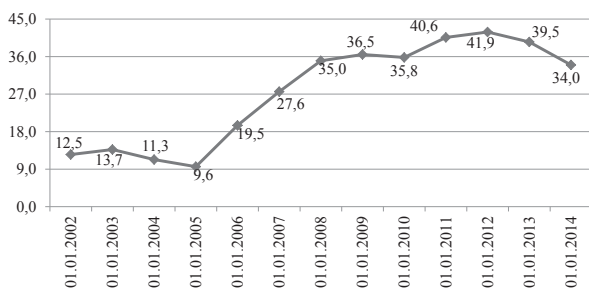

Рис. 1. Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків України, %

Джерело: складено на основі даних Національного банку України

Тим не менш слід зазначити, що дані відображають не лише чисті інвестиції з-за кордону, але й містять інформацію про припливу капіталу із офшорних зон, у першу чергу Кіпру (до весняної кризи 2013 р.). Тому, на нашу думку, цілком доцільно вважати меншу частку реального іноземного інвестування в банківському секторі, ніж офіційні дані центрального банку.

Причиною входження іноземних банків на інші ринки є пошук не переповнених, менш розвинутих та менш ефективних ринків для того, щоб реалізувати свої конкурентні переваги, такі як: якісніші послуги, менші відсоткові ставки на кредит, досконаліше управління ризиками, більший розмір капіталу. Крім цього, вважаємо, що для іноземного інвестора найбільш привабливим на українському ринку банківських послуг є:

- висока дохідність активних операцій (в порівнянні з іншими європейськими країнами);
- розвиненість банківської системи;
- високий попит на іноземні інвестиції;
- низькі бар'єри входження на ринок;
- відносно дешева робоча сила.

В останні роки роль іноземного капіталу в банківському секторі України мала тенденцію до зростання, зважаючи на збільшення кількості банків з іноземним капіталом протягом 2003-2012 років. Проте з 2013 роль іноземного капіталу почала мати низхідну тенденцію (рис. 2).

При цьому слід відзначити, що відплив капіталу приймав різні форми, такі як виведення фінансових ресурсів за кордон (у першу чергу в офшорні зони), продаж активів вітчизняним бізнесменам (наприклад, купівля групою «Смарт-холдинг» 96% акцій ПАТ «Банк Форум» в німецького банку Commerzbank AG, продаж ПАО «Сведбанк» українському банку «Дельта-банк» у 2013 році тощо).

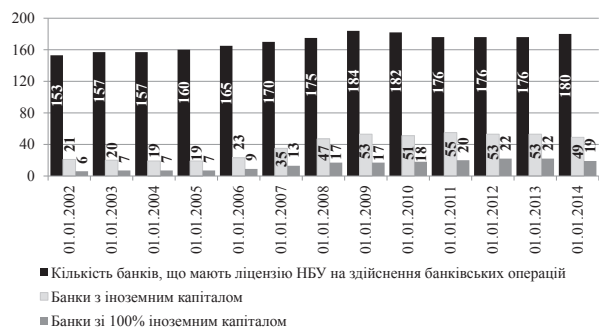

Рис. 2. Динаміка участі іноземного капіталу в банківській системі України

Джерело: складено на основі даних Національного банку України

Основними причинами різкого відпливу банківського капіталу слід відзначити такі:

1. Несприятливий інвестиційний клімат. Так, згідно із оцінкою Європейської бізнес асоціації індекс інвестиційної привабливості знаходиться на найнижчому рівні з моменту дослідження (у IV кварталі 2013 р. 1,88 пунктів із 5 можливих) (рис. 3).

2. Запровадження та імплементація міжнародних стандартів банківської діяльності (а саме Базеля III, що, на відміну від попередніх редакцій вимог Базельського комітету з питань банківського нагляду, носить обов'язковий характер для виконання), що призводить до необхідності, у першу чергу, європейських банків докапіталізувати материнську структуру для виконання всіх пунктів. Один із найбільш

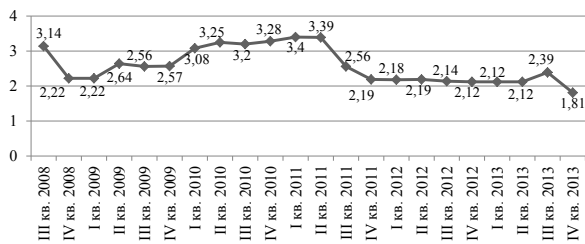

Рис. 3. Індекс інвестиційної привабливості ЄБА

Джерело: складено на основі даних Європейської Бізнес Асоціації

імовірних шляхів накопичення ресурсів – виведення капіталу з інших країн, які за фінансовими показниками своєї діяльності показують найгірші результати та динаміку.

3. Повернення коштів материнським структурам, що були тимчасово виділені під час світової фінансової кризи для підтримання дочірніх українських банків.

4. Неприятливий політичний клімат в країні, невизначеність із керівними органами влади, ймовірність військових протистоянь.

Крім того, системні проблеми ринку України продовжують негативно впливати на настрої інвесторів. Обмежений доступ до кредитування, непрозора нормативно-правова база, відсутність рівних умов ведення бізнесу поруч із вітчизняними банками, адміністративний та бюрократичний прес, високий рівень корупції тощо призводять до виведення іноземного банківського капіталу та зниження інвестиційної привабливості нашої країни.

На нашу думку, закономірними були процеси злиття та поглинання у банківській сфері, створення фінансово-промислових груп (наприклад, групи Райффайзен банку Аваль, Дельта банку, БМ Банку, ПУМБа тощо), що пояснюється необхідністю великих компаній в акумулюванні грошових потоків та їх швидкого перерозподілу в межах власних інтересів і, таким чином, нівелюючи частину проблем, які негативно впливають на настрої інвесторів.

Досить прогнозувані у той же час було заміщення європейського капіталу російським. Оскільки, поперше, російські банки обслуговують у першу чергу компанії, які фактично розміщені на Україні, але в яких присутній російський капітал. По-друге, умови ведення бізнесу в Росії та в Україні досить схожі. Тому російські банки поруч з українськими можуть бути відносно конкурентоздатними.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, українська банківська система суттєво змен-

шила присутність іноземного капіталу у зв'язку з економічними та політичними причинами як внутрішнього, так і зовнішнього походження. Незважаючи на відчутну відносну привабливість українського ринку, іноземні інвестори схильні обмежувати присутність фінансових ресурсів у вітчизняній банківській системі. На нашу думку, для вирішення цього питання варто перш за все вирішити неекономічні проблеми країни, а саме кардинально провести реформи щодо побудови сучасної європейської країни справді з ринковою економікою, статус якої був закріплений ще у 2008 році.

Ми вважаємо, що процес зменшення іноземних інвестицій у вітчизняній банківській сектор призводить до зниження капіталізації банків і їх професійної активності. А, як відомо, банківська система є «кровоносною» системою економіки держави. Тому варто направити максимум зусиль для підвищення інвестиційної привабливості банківського сектору для диверсифікованих іноземних інвесторів.

Серед основних першочергових заходів, націлених на підвищення інвестиційної привабливості банківського сектору, слід відзначити оперативність, надійність та доступність інформаційно-організаційного забезпечення процесів інвестування, розвиток страхового та фондового ринку, переглянути механізми функціонування спеціальних економічних зон на території України тощо.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Базель III. Анализ новых требований Базельского Комитета. [Електронний ресурс] / Скоринговые системы и модели, кредитный скоринг Scorto. – Режим доступа : www.scorto.ru/downloads/basel_III.pdf – Загл. с экрана.
2. Вплив «втечі капіталу» на макроекономічний розвиток України [Електронний ресурс] / Національний інститут стратегічних досліджень. – Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/book/typ_ekon/07.htm – Назва з домашньої сторінки Інтернету.
3. Геєць В. Іноземний капітал у банківській системі України [Електронний ресурс] / Джерело тижня. – Режим доступу : http://www.ief.org.ua/Text/DT_Inozkapital.pdf. – 08-14.07.2006. – Заг. з екрану.
4. Звіт (проміжний) про виконання науково-дослідної роботи за темою: « Розвиток механізму функціонування банківської системи України під впливом іноземного капіталу» [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://www.uabs.edu.ua/images/stories/docs/NC/SRW/DSRW/DSRW_c_02.pdf.
5. Квактун О.О., Цянь, Лю. Проблеми та перспективи залучення іноземних інвестицій у банківську систему України [Текст] / Квактун, О.О., Лю Цянь // Економічний простір. – 2013. – № 75. – С. 20-28.
6. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.bank.gov.ua.
7. Офіційний сайт Європейської бізнес асоціації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eba.com.ua/uk>.

УДК 336:332 (4 + 477)

Пухир С.Т.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної теорії
Львівського інституту банківської справи,
докторант
Університету банківської справи Національного банку України*

СВІТОВИЙ ДОСВІД ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

Стаття присвячена вивченню та узагальненню світового досвіду та європейської практики щодо фінансового забезпечення реалізації регіональної політики, зокрема основного інструменту – європейських структурних фондів. У цьому контексті більш детально проаналізовано досвід трьох країн Центральної та Східної Європи: Польщі, Угорщини та Словаччини.

Ключові слова: регіональна політика, механізм фінансування, європейські структурні фонди, фінансові інструменти.

Пухир С.Т. МИРОВОЙ ОПЫТ ФИНАНСОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ РЕАЛИЗАЦИИ РЕГИОНАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ

Статья посвящена изучению и обобщению мирового опыта и европейской практики финансового обеспечения реализации региональной политики, в том числе его основного инструмента – европейских структурных фондов. В этом контексте проведен более детальный анализ опыта трех стран Центральной и Восточной Европы: Польши, Венгрии, Словакии.

Ключевые слова: региональная политика, механизм финансирования, европейские структурные фонды, финансовые инструменты.

Pukhyr S.T. INTERNATIONAL PRACTICES OF FINANCIAL SUPPORT OF REGIONAL POLICY REALIZATION

The article is dedicated to studying and generalization of international and European practices as to the financial support of regional policy realization, namely, its basic mechanism – European Structural Funds. In this context the practice of the three states of Central and Eastern Europe were analyzed more in detail: Poland, Hungary and Slovakia.

Keywords: regional policy, financial support mechanism, European Structural Funds, financial mechanisms.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку України, коли широко дискутуються питання перерозподілу повноважень між центром і регіонами, кардинального посилення ролі місцевого самоврядування та готуються відповідні урядові рішення, є надзвичайно важливим світовий досвід, в тому числі і ЄС, у формуванні та впровадженні нової державної регіональної політики, фінансового забезпечення її реалізації. Зокрема, в Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року мова йдеться про забезпечення фінансової спрямованості реалізації регіональної політики, законності та відповідальності при здійсненні спільних з органами місцевого самоврядування дій, пов'язаних із регіональним розвитком, а також державних зобов'язань. Дана спроможність передбачає формування джерел фінансування проектів регіонального розвитку на довгостроковій основі. Фінансування регіональної політики повинно узгоджуватися з її пріоритетами, зосереджуватися на ключових проектах, що забезпечують суттєве покращення доступу населення до публічних послуг [1, с. 65].

З огляду на ці завдання, докладне вивчення світового та європейського досвіду є дуже актуальним як для поглиблення євроінтеграційних процесів і підготовки України до вступу в Європейський Союз, так і для реалізації програм розбудови громадянського суспільства, підвищення конкурентоспроможності країни і її регіонів, забезпечення гармонійного розвитку при скороченні відмінностей у рівнях соціально-економічного розвитку між окремими територіями.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Фундаментальні дослідження вивчення та узагальнення проблем регіонального розвитку і управління цим процесом присвячені наукові праці українських вчених-економістів О. Алімова, С. Білої, З. Варналія, В. Данилишина, М. Долішнього, С. Дорогунцова, В. Куценко, В. Пими, С. Романюка, В. Столярова,

Л. Чернюк, М. Чумаченка, С. Шульц. Дослідженню фінансових механізмів забезпечення регіонального розвитку присвячені наукові роботи І. Алексєєва, П. Бураяка, І. Вахович, Г. Возняк, В. Гейця, М. Козоріз, А. Кузнецової, І. Сторонянської. Водночас недостатньо вивченими залишаються дослідження зарубіжного досвіду з цих питань.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати дослідження, яке полягає в вивченні та узагальненні світового досвіду та європейської практики фінансового забезпечення реалізації регіональної політики для можливих механізмів фінансування в Україні та адаптації їх в умовах становлення та впровадження нової державної регіональної політики.

Виклад основного матеріалу дослідження. З метою повнішого розкриття загальних підходів до фінансового забезпечення регіональної політики проведемо аналіз процесу розвитку регіональної політики в окремих провідних країнах світу та Європейського Союзу.

Світовий досвід свідчить, що внаслідок кризи 1929-1933 рр., старопромисловим та слаборозвиненим територіям Великобританії та США була надана урядом цих держав допомога шляхом прийняття та реалізації цільових програм з конкретними регіональними заходами.

Так, у Великобританії, як зазначив З.С. Варналій, уряд дослідив ряд відсталих регіонів, у результаті чого прийняло закон про спеціальні території, що потребували адресної допомоги. Всі заходи держави спрямовувалися на зниження рівня безробіття: фінансування приватного сектору промисловості, надання податкових пільг підприємцям, підготовку території для промислового освоєння, переміщення робочої сили з відсталих (депресивних) районів до найбільш індустріально розвинених [2].

Наступні десятиліття характеризуються розповсюдженням практики застосування регіональних заходів

на інші країни, оскільки у роки Другої світової війни та наступної економічної кризи відбувся спад виробництва у традиційних галузях промисловості та загострення соціально-економічних відносин у провідних європейських державах, особливо Франції, Бельгії, ФРН, а також США. Слаборозвинені регіони стають об'єктом уваги щодо структурної державної політики та концентрації і спрямування економічних ресурсів на формування або оновлення відсталих господарських галузей, водночас щодо вирівнювання та поліпшення умов життя населення на цих територіях. Проте, незважаючи на певні позитивні зміни, вжитих заходів виявилось недостатньо для розв'язання існуючих проблем.

Шестидесяті-початок семидесятих років ХХ століття характеризуються формуванням цілісної системи регіональної політики країн-членів Європейського Союзу: удосконалюється система регіонального прогнозування, інструментарій регіональної політики, розпочинається впровадження заходів спрямованих на розвантаження великих міських агломерацій. Важливим стало збільшення асигнувань на регіональні програми, що було зумовлено стійкими темпами регіонального зростання [3, с. 13].

Вчені виокремлюють 1975 рік як початок нового етапу розвитку регіональної політики, початком реальної спільної регіональної політики ЄС, коли були створені Комітет з регіональної політики та Європейський Фонд Регіонального Розвитку (ЄФРР).

Необхідність формування та реалізації регіональної політики ЄС була пов'язана з поглибленням, протягом майже 20-ти років, регіональних диспропорцій у результаті розширення його території за рахунок Данії, Ірландії, Великобританії, Греції, Іспанії, Португалії, Австрії, Швеції, Фінляндії.

У 1986 році в Люксембурзі та Гаазі був підписаний Єдиний Європейський Акт, що визначив напрями політики конвергенції, як мету спільної регіональної політики. Головним засобом досягнення цієї мети розглядалося планомірне створення для населення різних регіонів приблизно рівних умов доступу до капіталу, праці, освіти і послуг на основі бюджетно-фінансового вирівнювання, тобто застосування механізму трансфертів. Зауважимо, що ресурси для цього акумулюються і розподіляються через фонди, комітети, Європейський інвестиційний банк.

У 1992 році було створено Фонд інтеграції для підтримки чотирьох найбідніших країн ЄС: Іспанії, Португалії, Греції, Ірландії. Фонд підтримує проекти інфраструктури та екології, що мають значення для країн співдружності в цілому. Таким чином Португалія та Греція отримують кошти на модернізацію автомобільних доріг та залізниць [4, с. 115].

Отже, основою фінансування спільної регіональної політики ЄС є Структурні Фонди ЄС: Європейський Фонд Регіонального Розвитку і Європейський Соціальний Фонд, а також Фонд Згуртованості.

Європейський Фонд Регіонального Розвитку (ЄФРР) є джерелом субсидювання капіталовкладень, які направляються на створення або збереження робочих місць, розвиток інфраструктури: будівництво доріг, портів, туристичних комплексів. За перші 10 років функціонування ЄФРР домінуючим напрямом його діяльності було використання ресурсів для окремих, у більшості випадків не пов'язаних між собою, національних проектів, регіональних програм [3, с. 18 – 19]. Серед національних програм 1988 – 1993 років доцільно виділити:

- стимулювання вугледобувних регіонів;
- повторне використання прісної води в Середземноморських регіонах першої групи;

-трансформація галузевих структур прикордонних територій у відповідності до вимог спільного ринку;

-створення мережі електро-газопостачання в периферійних регіонах;

-співробітництво в професійній освіті між структурно слабкими територіями;

-впровадження принципово нової системи телекомунікацій в депресивних регіонах;

-стимулювання галузевої диверсифікації сільських регіонів;

-забезпечення регіонам можливостей підключення до створеного в рамках ЄС спільного ринку державних замовлень та інші.

Проте, заснований перший «пакет» регіональних проектів (програм) фінансування ЄС на 1988-1993 роки при своїх певних перевагах став, зокрема, об'єктом обгрунтованої критики через невизначеність та розмитість адресності фінансування [2].

З підписанням Маастрихтської угоди у 1993 році було переглянуто принципи та цілі регіональної політики ЄС з метою її наближення до потреб Швеції та Фінляндії, які приєдналися до ЄС. Бюджетні ресурси було значно збільшено.

Другий «пакет» передбачає відповідні цільові, адресні асигнування на період 1994-1999 років, які розподілялися на конкурсній основі за чітко встановленими критеріями. Загальні асигнування на проведення політики ЄС у сфері регіонального розвитку значно зросли. Так, якщо у 1988 – 1993 роках фінансова допомога регіонам країн-членів ЄС, яка була надана через ЄФРР склала 68 млрд. еку, то у 1994-1999 роках – з 152 млрд. еку – 117 млрд. еку було спрямовано на допомогу проблемним регіонам ЄС. У 2000-2006 роках через Структурні Фонди на регіональну політику було витрачено 195 млрд. євро [3, с. 17]. На цьому етапі відбулося розширення ЄС за рахунок 10 держав, що призвело до збільшення територіальних диспропорцій в ЄС та збільшення витрат по лінії Структурних Фондів на регіональну політику.

Період 2007-2013 років характеризується оптимізацією головних цілей регіональної політики, серед яких: конвергенція, підвищення конкурентоспроможності регіонів та рівня зайнятості населення, розвиток прикордонного співробітництва та відповідною концентрацією коштів на головних напрямках. Обсяги фінансування на заходи регіональної політики на цей період складають 307 млрд. євро [2], що майже в 1,5 рази більше попереднього періоду 2000-2006 рр.

Вперше з початку інтеграції Євросоюз нині переживає самий важкий період, що є наслідком світової фінансової кризи 2008-2009 рр. Відповідь на цей виклик охоплює рішення та конкретні кроки з посилення бюджетної дисципліни, захисні заходи проти розпаду євросони та впровадження загальноєвропейського нагляду за банківським сектором. У зв'язку з цим, вперше за весь час існування семирічних фінансових планів, бюджет на наступний цикл, а саме, 2014-2020 рр., буде меншим за попередній. Водночас, суттєве збільшення фінансування Глави 1а «Конкурентоздатність для економічного росту і робочих місць» є важливим кроком вперед, старий «остов» бюджету залишається незмінним [9].

Основною метою проведення дослідження є не лише вивчення та узагальнення світового та європейського досвіду щодо фінансового забезпечення реалізації регіональної політики, а дослідження тих її особливостей, які можуть бути адаптовані в Україні.

Проаналізуємо досвід трьох країн Центральної та Східної Європи, зокрема Польщі, Словаччини, Угор-

щини щодо фінансового забезпечення регіонального розвитку. Схожість досвіду цих країн обумовлена їх інтеграцією та членством у Європейському Союзі, відповідно характеризуються схожістю підходів до формування та реалізації регіональної політики, децентралізації та деконцентрації влади, розвитку місцевого самоврядування згідно з вимогами ЄС. Проте кожна з цих країн має свою специфіку, що позначилося на фінансових механізмах реалізації регіональної політики.

Досвід цих країн з огляду на спільне соціалістичне минуле, схожість проблем і завдань щодо реформування різних сфер державної політики є актуальним і для України.

Наприкінці 80-х років адміністративна система в Польщі була дисфункціональною і централізованою. Адміністративні функції були змішані з функціями політичними.

Поступальні кроки відбулися після прийняття в 1997 році Конституції Республіки Польща. На основі УП розділу Конституції «Територіальне самоуправління» було створено правові підстави для подальшої адміністративної реформи та реформи самоврядування, створено модель управління за якої сфера діяльності органів самоврядування воєводства не порушує самостійності повіту і гміни. Поділ повноважень, а також відсутність керівних функцій щодо самоврядного повіту самоврядної гміни створили підстави для формування справжнього самоврядування в Польщі [5, с. 49].

Для впровадження механізмів ЄС з підтримки регіонального розвитку країн-членів останні зобов'язані розробляти та приймати відповідні законодавчі акти й сформувати ефективну систему координації, програмування, моніторингу та контролю фінансових ресурсів.

У Польщі на реалізацію заходів регіонального розвитку об'єднуються кошти центрального та місцевих бюджетів, приватного сектора і неурядових організацій, структурних фондів ЄС, а саме Європейського фонду регіонального розвитку та Європейського соціального фонду.

Бюджетний процес відбувається паралельно як на центральному рівні (Міністерство регіонального розвитку), так і на регіональному (місцеві і регіональні органи влади). Відповідно до періодичності програмного розподілу коштів та проходженню бюджетним циклом усі зазначені інституції визначають і координують обсяги коштів, що їх спрямовують на розвиток регіонів. Регіональні органи влади під керівництвом регіональних наглядових комітетів щорічно приймають рішення щодо проектів, які будуть впроваджені з фінансуванням з Європейського фонду регіонального розвитку та Європейського соціального фонду. Роль Міністерства фінансів у цьому процесі полягає у співфінансуванні з центрального бюджету в межах 10 % від вартості проекту, спрямуванні коштів на рахунки регіонів (адміністрацій воєводств), які відіграють роль фінансових інституцій і відшкодовують органам місцевого самоврядування (земські і міські повіти, гміни) 75 – 85 % витрачених коштів. Проте, затримки відшкодування витратків великі і є результатом проблем грошових потоків в імplementації програм, оскільки фінансування проектів із структурних фондів може бути проведене тільки за методом відшкодувань [6, с. 38].

Спеціальні фінансові інструменти підтримки регіонального розвитку виникли за періоду, що передував вступу Польщі до ЄС. На початку трансформаційних процесів у Польщі, уряди намагалися

розв'язати проблеми депресивних регіонів, у яких розташовані застарілі промислові підприємства, шляхом реструктуризації, зокрема регіону Верхня Сілезія, де знаходяться підприємства вугільної й сталеливарної промисловості. Всі уряди, з різним ступенем інтенсивності, спрямовували кошти в цей регіон. Цей процес певним чином регламентовано у формі «Контракту для Сілезії».

Іншим інструментом підтримки регіонального розвитку в Польщі було запровадження спеціальних економічних зон (СЕЗ). Рада Міністрів Польщі протягом перехідного періоду створила понад 50 СЕЗ, з яких існують менше чвертини [6, с. 39]. Загалом існування СЕЗ у європейському просторі без кордонів негативно впливає на правила вільної конкуренції. В останні роки відбувається зниження ролі спеціальних економічних зон.

В Польщі триває дискусія щодо функції органів регіонального самоуправління в рамках відповідальності за оцінювання пропозицій і моніторинг виконання проектів регіонального розвитку. Мова йдеться про утворення агенції регіонального розвитку маршалками регіонів. Проте, юридичний статус таких агенцій є основною проблемою функціонування їх на межі державного та приватного секторів.

Як частина реформи системи фінансування місцевих органів влади в Польщі починаючи з 1 січня 2004 року запроваджено механізми вирівнювання. Так, воєводства, в яких ВВП на одну особу перевищує цей показник в середньому по країні на 110% вносять частину своїх доходів для перерозподілу на користь слабо розвинених регіонів.

У Словаччині системний підхід до регіонального розвитку був започаткований у 1998 році, коли новообраний уряд сформулював реальні перспективи членства країни в Європейському Союзі. Було утворено посаду віце-прем'єр-міністра з питань регіонального розвитку, окремий департамент регіонального розвитку, з передачею відповідних повноважень було сформовано Міністерство будівництва та регіонального розвитку.

В інституційних рамках регіонального розвитку Словаччини до вступу країни до ЄС був дорадчий орган при уряді – Рада Кабінету з питань регіональної політики, до складу якого входили представники всіх зацікавлених у регіональному розвитку сторін.

Після вступу країни до Європейського Союзу зазначену раду було реорганізовано у Раду Кабінету з питань регіональної політики і нагляду за структурними операціями, члени якої залучені до використання фінансової допомоги ЄС.

Доповнює інституційні рамки мережа агенцій регіонального розвитку, проте функції які виконують агенції, перетинаються з функціями органів муніципального та регіонального розвитку [6, с. 64].

Фінансове забезпечення заходів регіонального розвитку у Словаччині реалізується через галузеві програми, які орієнтовані на проблеми територій шляхом надання субсидій Міністерствами економіки, будівництва та регіонального розвитку та іншими міністерствами.

Серед таких програм необхідно виділити програму підтримки малого й середнього бізнесу, програму допомоги житловому будівництву, програму відродження сіл, програму підтримки створення промислових парків.

Угорщина – одна з десяти країн, які вступили до Європейського Союзу в 2004 році. До вступу в ЄС країна пройшла декілька етапів формування регіональної політики, зокрема періоду реформи системи

врядування в Угорщині, так званий «бюрократичний період», період державного управління, формування системного підходу до регіональної політики, партнерства між центральною владою і регіональними, місцевими органами влади. З вступом до Європейського Союзу розпочався період інтегрованого регіонального підходу держави, децентралізація та дієва активність органів місцевої влади стосовно впровадження європейської регіональної політики [6, с. 77].

Концепція регіонального розвитку Угорщини до 2020 року ухвалена парламентом наприкінці 2005 року. Вона спрямована на розвиток поліцентричної системи міст та «стовпів регіонального зростання» і стійкої структури громад з «динамічною мережею поселень», що вирівнює диспропорції між міськими й сільськими районами [6, с. 96].

Фінансові інструменти регіональної політики Угорщини узгоджуються з національною фінансовою та монітарною політиками. І хоча регіональна політика, яка реалізується в державі, впливає на розвиток територій, проте цей розвиток більше залежить від загальнонаціональних умов та інших факторів, а не від регіональної політики.

Висновки з проведеного дослідження. З наведеного вище можна зробити наступні висновки: значна увага, яка приділяється проблемам розвитку регіонів у провідних країнах світу та Європейського Союзу, а також значних обсягів фінансування з Структурних Європейських Фондів, є підтвердженням того, що державна регіональна політика розглядається як один з найважливіших механізмів забезпечення стійкого економічного зростання, як держав в цілому, так і проблемних регіонів. Фінансове забезпечення реалізації державної регіональної політики з урахуванням досвіду та відповідно до стандартів регіональної політики, насамперед, європейських держав,

які мають спільне соціалістичне минуле, є важливим кроком на шляху входження української економіки в європейський економічний простір та інтеграції України у Європейський Союз.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Державна стратегія регіонального розвитку України на період до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.csi.org.ua/www/wp-content/uploafas/2013/05/nsrdu2020/pdf>.
2. Варналії З.С. Світовий досвід формування та реалізації державної регіональної політики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/book/varnaliij/01.pdf>.
3. Писаренко С.М., Чернега Л.П. Регіональна політика та Структурні Фонди ЄС: Навчально-методичні матеріали до вивчення курсу / С.М. Писаренко, Л.П. Черняга. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка. – 2010. – 47 с.
4. Писаренко С.М. Регулювання регіонального розвитку в країнах ЄС // регіональна політика та механізми її реалізації. – К. : Наукова думка. – 2003. – 370 с.
5. М.З.Мальський Реформа адміністративно-територіального устрою в Польщі: досвід та уроки для України / Мальський М.З. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Економічний простір України: регіоналізація та інтеграція в умовах суспільних трансформацій : [збірник наукових праць] / НАН України. Ін-т регіональних досліджень; редкол.: Є.І.Бойко (відп. ред.). – Львів, 2011. – Вип. 1(87). – 506 с.
6. Віктор Ніжнянські, Томаш Потканські, Петер Сегварі. Формування політики регіонального розвитку. Досвід країн Центральної та Східної Європи в контексті вступу до ЄС. – Братіслава – Будапешт, Варшава. – Київ : Вид-во «К.І.С.», 2007. – 166 с.
7. Долішній М.І. регіональна політика на рубежі ХХ-ХХІ століть: нові пріоритети / М.І. Долішній// Проект «Наукова книга». – К. : «Наукова думка». – 2006. – 511 с.
8. Регіональна політика в країнах Європи. Уроки для України / за ред. С. Максименка. – К. : Логос, 2000. – С. 62-98.
9. Сандор Рихтер Общее заключение / Бюллетень о странах Европы и СНГ Бюджет ЕС на 2014-2020 гг.: Взгляд из европейских столиц [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.ipris.org/php/download.php?fid=759.

УДК 336.71

Рац О.М.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри банківської справи**Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця*

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ КРЕДИТНОГО МОНІТОРИНГУ ПОЗИЧАЛЬНИКІВ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ КРЕДИТНИМИ РИЗИКАМИ БАНКУ

Стаття присвячена удосконаленню організаційного забезпечення процесу моніторингу клієнтів банку в системі управління кредитними ризиками. Проаналізовано склад та функції організаційно-функціональних підрозділів, які задіяні в процесі кредитного моніторингу в вітчизняних та іноземних банках. Запропоновано ввести до організаційної структури банку єдиний організаційний підрозділ – службу кредитного моніторингу як складову департаменту управління ризиками банку.

Ключові слова: процес кредитування, управління кредитними ризиками, кредитний моніторинг, організація процесу кредитного моніторингу, служба кредитного моніторингу, функції служби кредитного моніторингу банку.

Рац О.Н. ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ ОСНОВЫ КРЕДИТНОГО МОНИТОРИНГА ЗАЕМЩИКОВ В СИСТЕМЕ УПРАВЛЕНИЯ КРЕДИТНЫМИ РИСКАМИ БАНКА

Статья посвящена усовершенствованию организационного обеспечения процесса мониторинга клиентов банка в системе управления кредитными рисками. Проанализирован состав и функции организационно-функциональных подразделений, которые задействованы в процессе кредитного мониторинга в отечественных и иностранных банках. Предложено ввести в организационной структуре банка единое организационное подразделение – службу кредитного мониторинга как составляющую департамента управления рисками банка.

Ключевые слова: процесс кредитования, управление кредитными рисками, кредитный мониторинг, организация процесса кредитного мониторинга, служба кредитного мониторинга, функции службы кредитного мониторинга банка.

Rats O.M. ORGANIZATIONAL BASES OF CREDIT MONITORING OF BORROWERS IN SYSTEM MANAGEMENT BY CREDIT RISKS OF BANK

The article is sanctified to the improvement of orgware of process of monitoring of clients of bank in control system by credit risks. Composition and functions of organizationally-functional subdivisions, which are involved in the process of the credit monitoring in home and foreign banks, are analysed. It is suggested to enter only organizational subdivision – service of the credit monitoring as constituent of department of management the risks of bank to the organizational structure of bank.

Keywords: process of crediting, management credit risks, credit monitoring, organization of process of the credit monitoring, service of the credit monitoring, function of service of the credit monitoring of bank.

Постановка проблеми. Одним з найголовніших елементів формування кредитної політики банку є кредитний моніторинг як сукупність контролю та управління банківським процесом кредитування. Обґрунтований аналіз процесу надання позики в поєднанні з моніторингом стану обслуговування боргу позичальником є необхідними складовими кредитної діяльності банку. Виходячи з того, що кредитний портфель банку служить головним джерелом його доходів і одночасно – головним джерелом ризику, саме від його структури і якості в значній мірі залежить стійкість банку та його фінансові результати. Банківська криза в Україні 2008-2009 років виявила значні недоліки в організації кредитного процесу та, зокрема, кредитного моніторингу у більшості українських банків. Бажання активно нарощувати кредитний портфель за умови відсутності серйозної системи ризик-менеджменту призвели до того, що частка проблемних кредитів стала катастрофічно великою. Відповідно до цього, проблема реорганізації систем ризик-менеджменту в цілому та кредитного моніторингу для українських банків, зокрема, є особливо актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням кредитного моніторингу клієнтів банку у системі управління кредитними ризиками присвячено праці багатьох вітчизняних теоретиків і практиків, зокрема: Васюренка О. В., Дзюблюка О. В., Дутченко О. М., Д'яконова К. М., Єгоричевої С. Б., Косової Т. Д., Островської Н. Л., Рогожнікової Н. В., Халіменко Ю. А. [1-10] та ін. Проте, незважаючи на існуючі розробки, питанням організації систем кредитного моніторингу клієнтів в сучасних умовах функціонування вітчизняних банківських установ приділено недостатньо

уваги, що актуалізує подальший розвиток науково-методичних підходів щодо організації механізму кредитного моніторингу позичальників в системі управління кредитними ризиками банку.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є удосконалення процесу кредитного моніторингу клієнтів банку з позиції його функціональної організації в системі управління кредитними ризиками в умовах обмеженості банківських ресурсів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес кредитного моніторингу клієнтів банку передбачає відстеження рівнів їх ризику шляхом здійснення заходів, спрямованих на вивчення особи клієнта, добору інформації про його фінансовий стан протягом усього терміну кредитування, встановлення контролю за погіршенням тих показників, які були покладені в основу первісної оцінки кредитоспроможності позичальника.

Метою кредитного моніторингу, як елементу кредитної політики банку, є контроль за якістю кредитного портфеля, проведення незалежної експертизи, своєчасне виявлення відхилень від прийнятих стандартів і цілей кредитної політики банку, недопущення підвищення кредитного ризику понад встановлену межу, а також пошук доскональних механізмів кредитування. Основними методами досягнення цих цілей є безперервне дотримання таких обов'язкових видів контролю [3; 6; 7]:

- попередній контроль, який передбачає встановлення нагляду за дотриманням умов організації та реалізації певних правил і процедур кредитних відносин, зокрема оцінка фінансового стану клієнта, кредитоспроможності потенційних боржників;

- поточний контроль, що реалізується безпосередньо в процесі оплати відповідних документів за рахунок кредиту, оцінці умов, передбачених кредитним договором, а також перевірці роботи підлеглих безпосереднім керівництвом, обговоренні пропозицій з удосконалення кредитного процесу;

- заключний контроль, метою якого є виявлення результатів процесу кредитування, ефективності методів його організації і реалізації.

Відтак, можна зробити висновок, що кожний вид контролю у системі кредитного моніторингу притаманний певному етапу кредитного процесу та має власний об'єкт спостереження. Так, на етапі первинного ознайомлення з клієнтом відбувається аналіз його фінансової стійкості та кредитної історії; на етапі кредитного аналізу та видачі кредиту – оцінка кредитоспроможності позичальника та контроль за своєчасним наданням кредитних коштів; на етапі погашення боргу – контроль за цільовим використанням коштів, своєчасним погашенням тіла кредиту та відсотків, схоронністю застави.

З огляду на це, можна стверджувати, що основними завданнями кредитного моніторингу, які у свою чергу визначають основні функції та обов'язки функціональних органів банку, що здійснюють його, є такі [8; 9]:

- контроль за виконанням умов кредитного договору;
- контроль дотримання принципів кредитування;
- періодична оцінка складу та структури кредитного портфелю;
- аналіз кредитних заявок та періодична оцінка кредитоспроможності позичальника;
- періодична перевірка схоронності заставного майна;
- можливість оперативного перегляду кредитних договорів у випадку зміни рівня ризику по кредитних операціях;
- контроль за станом простроченої та сумнівної заборгованості за кредитами;
- контроль за дотриманням нормативів кредитної діяльності банку і кредитних обмежень;
- оцінка відповідності наданого кредиту кредитній політиці банку;
- контроль за станом кредитного ринку та оцінка перспектив кредитування окремих галузей, регіонів, проектів в умовах ризику.

Певні структурні підрозділи банку на кожному етапі досліджуваного процесу здійснюють окремі функції та обов'язки, зміст яких розкрито у табл. 1.

До основних підрозділів банку, які здійснюють контроль за кредитним процесом, відносяться: Управління безпеки банку, Кредитний комітет, Управління кредитних ризиків та Кредитний департамент. У якості сторонніх організацій, які приймають участь у кредитному процесі в банку, виступають Бюро кредитних історій та Фонд акумуляції та викупу проблемних боргів. Створення останньої функціональної служби на державному рівні або у якості окремої юридичної особи пропонується Д'яконовим К. М. [4] з метою удосконалення інституційного забезпечення управління кредитним ризиком банків в умовах нестабільності фінансових ринків, що у свою чергу, сприятиме підвищенню стійкості і прибутковості національної банківської системи і розвитку економіки в цілому.

Отже, у процесі моніторингу позичальників вітчизняних банківських установ задіяно багато структурно-організаційних елементів, у той час як іноземні фінансово-кредитні установи прагнуть сконцентрувати контроль за процесом кредитування в одному підрозділі – комітеті або службі з кредитного моніторингу банку. У табл. 2 наведено міжнародний досвід створення організаційно-функціональних елементів, які відповідають за проведення кредитного моніторингу в банках.

З проведеного аналізу інституційної організації кредитного моніторингу, які використовуються іноземними банками (табл. 2), можна зробити висновок, що зазначені банки демонструють тенденцію до переходу від власно контролю за кредитним процесом до регулювання інших видів банківської діяльності, які безпосередньо здійснюють вплив на кредитні операції. Це пов'язано перш за все із тим, що у сучасних умовах функціонування фінансових ринків поява нових банківських продуктів спричиняє ситуації, коли кредитний та ринковий ризики перетинаються. Незважаючи на те, що іноземні банки продовжують притримуватися класичного підходу до організації кредитного моніторингу, кожен із них створює власну специфічну систему контролю за кредитним процесом, яка включає таргетування та оцінювання виявлених проблемних ділянок у рамках всієї діяльності банківської установи.

Таблиця 1

Функції та завдання організаційно-функціональних підрозділів банку в процесі кредитного моніторингу

Етап	Підрозділ (орган)	Функції та завдання
Збір інформації щодо суб'єкта господарювання	Бюро кредитних історій позичальників	Надає кредитний звіт – повне або часткове відображення кредитної історії позичальника, яка включає характеристику його платіжної дисципліни у минулому
	Управління безпеки	Перевіряє ділову репутацію клієнта, достовірність наданої ним інформації з метою недопущення протиправних дій клієнта щодо банку
Аналіз отриманої інформації	Кредитний комітет	Оцінює адекватність резервів під можливі втрати за кредитами; аналізує кредитний ризик портфелю та приймає рішення про надання «великих» кредитів
	Управління кредитних ризиків	Управляє кредитним ризиком на основі аналізу платоспроможності позичальників; формує резерви на покриття можливих збитків від кредитних операцій
Виявлення проблемних кредитів та розробка заходів з ліквідації заборгованості	Кредитний департамент	Здійснює контроль за забезпеченням позик; проведення аналізу кредитних операцій, контроль за станом кредитного портфеля
	Фонд акумуляції та викупу проблемних боргів	Викупає проблемну заборгованість у кредитних організацій на базі укладеного договору, здійснює її подальше обслуговування і, по можливості, рефінансування на ринкових умовах
	Кредитний департамент	Здійснює контроль за своєчасним погашенням позик. На основі термінових зобов'язань складає перелік сум платежів за строками та контролює повноту їх погашення

Джерело: розроблено автором за даними [8; 10]

Таблиця 2

Інституційна організація кредитного моніторингу в іноземних банках

Назва банку	Підрозділ	Основні функції
Bank of America	Група кредитного моніторингу	Постійно здійснює коригування внутрішньобанківської системи кредитних рейтингів з метою підвищення якості і точності її оцінок. Управління кредитним та пов'язаними із ним ризиками відбувається у розрізі бізнес-напрямків
Wachovia	Група кредитного моніторингу (частина служби з управління кредитними ризиками)	Супроводжує і аналізує не тільки кредитну, але й іншу діяльність банку: інвестування, продаж активів, казначейство. Моніторинг орієнтується як на якість активів, так і на процес кредитування
Bank of Hawaii	Група з оцінки ризику	Проводить внутрішній аудит, управління ризиком, моніторинг комерційних та роздрібних кредитів, а також моніторинг особливих активів. Крім того, до задач групи входить щоквартальний аналіз пасивів. Таким чином, група здійснює моніторинг не тільки кредитної, а й іншої діяльності банку, яка може впливати на кредитну.

Джерело: розроблено автором за даними [4]

З огляду на усе вищезазначене, автором даного дослідження пропонується делегувати частку повноважень відносно кредитного моніторингу у процесі реалізації кредитного процесу службі кредитного моніторингу, місце якої у типовій організаційній структурі банку наведено на рис. 1.

Як можна побачити з типової організаційної структури банку (рис. 1), пропонується створити службу кредитного моніторингу у рамках блоку управління ризиками банківської, у тому числі кредитної, діяльності. До складових елементів блоку управління ризиками рекомендується включити поряд із запропонованою службою управління реструктуризації заборгованості та управління ризиків кредитного портфелю.

Організація роботи банку в рамках служби кредитного моніторингу може виконуватися за певними напрямками з огляду на об'єкт спостереження або у розрізі груп клієнтів. У першому випадку пропонується створити відділи по роботі із заставним майном, нагляду за платіжною дисципліною клієнтів та аналізу середовища діяльності клієнтів банку з метою реалізації усіх видів кредитного моніторингу. У іншому випадку вважається доцільним створити відділи моніторингу ризиків великих, середніх та малих клієнтів банку задля уніфікації принципів та стандартів спостереження за окремими групами клієнтів.

На рис. 2 наведено внутрішню структуру служби кредитного моніторингу згідно із авторським підходом.

Як можна побачити з узагальненої організаційної структури служби кредитного моніторингу банку (рис. 2) роботу зі спостереження за кредитним процесом організовано за конкретними напрямками. Кожен відділ виконує власні функції, які визначають його роль у загальній структурі. Координація роботи у

Рис. 2. Узагальнена структура служби кредитного моніторингу банку

Джерело: розроблено автором

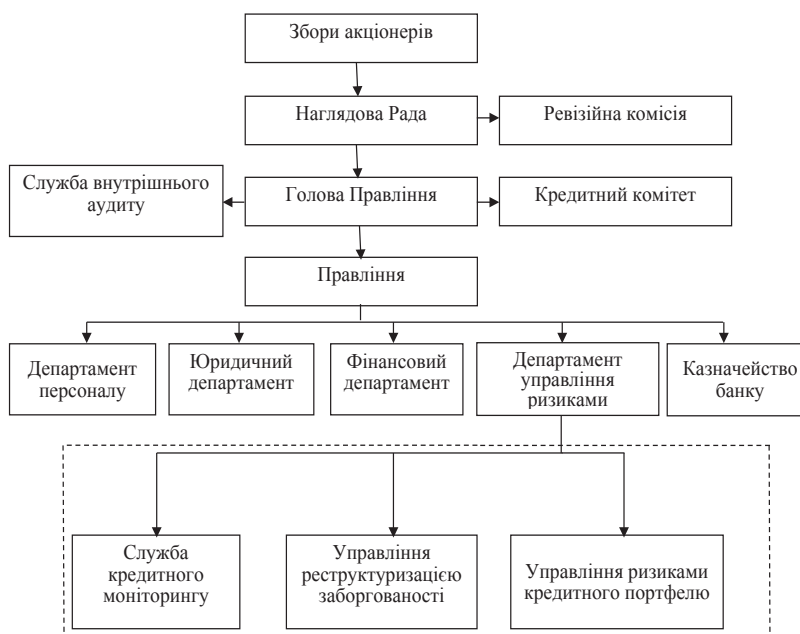

Рис. 1. Місце служби кредитного моніторингу в типовій організаційній структурі банку

Джерело: розроблено автором

Рис. 3. Функції служби кредитного моніторингу у процесі кредитування

Джерело: розроблено автором

рамках відділів відбувається першими заступниками начальника служби, які здійснюють тотальний контроль за ефективністю проведення моніторингу кредитної діяльності банку.

Основні функції служби кредитного моніторингу у процесі кредитування наведені на рис. 3.

Відповідно до запропонованої автором схеми, зображеної на рис. 2, створення служби кредитного моніторингу сприятиме перерозподілу функціональних обов'язків між окремими підрозділами банку у процесі реалізації кредитного моніторингу. Концентрація завдань з нагляду за кредитним процесом у єдиній організаційно-функціональній одиниці призведе до спрощення організаційної структури банку та можливості підвищення рівня його прибутковості за рахунок зниження адміністративних витрат. Організація роботи щодо спостереження за позичальниками у процесі кредитування повинна відбуватись таким чином: за кожним з працівників служби кредитного моніторингу закріплюються певні конкретні кредити або група кредитів для моніторингу згідно із його спеціалізацією, за які він у подальшому несе відповідальність. У свою чергу спеціалісти-експерти групи відповідають за тенденції та тренди вибраного кредитного портфелю, а також за точність та якість системи управління кредитними ризиками.

Висновки з проведеного дослідження. Ефективна діяльність служби кредитного моніторингу в загальній організаційній структурі банку є запорукою якісної організації раціональної роботи персоналу, від якого залежить виконання завдань та досягнення

цілей у процесі управління кредитними ризиками банку.

У статті на основі проведеного аналізу складу та функцій організаційно-функціональних підрозділів, які задіяні в процесі кредитного моніторингу вітчизняних та іноземних банків запропоновано ввести до організаційної структури банку єдиний організаційний підрозділ – службу кредитного моніторингу як складову департаменту управління ризиками банку. Побудову структури служби кредитного моніторингу банку пропонується здійснювати за певними напрямками з огляду на об'єкт спостереження або у розрізі груп клієнтів. В роботі визначено узагальнену організаційну структуру служби кредитного моніторингу, а також функції як окремих її структурних одиниць, так і всієї служби в цілому на кожному з етапів процесу кредитування клієнтів банку. Таким чином, створення єдиного організаційного підрозділу, прерогативою якого буде здійснення постійного нагляду за позичальниками банку, сприятиме оптимізації процесу кредитного моніторингу та покращенню якості кредитного портфелю банку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

- Васюренко О. В. Сучасні концепції управління кредитним ризиком як основні складові процесу управління кредитним ризиком банку / О. В. Васюренко, В. Ю. Подчесова // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 1(115). – С. 170-177.
- Дзюблюк О. В. Банківські операції: підручник / О. В. Дзюблюк. – Тернопіль: ТНЕУ «Економічна думка», 2009. – 696 с.
- Дутченко О. М. Моніторинг кредитної операції як інструмент забезпечення ефективності проведення банківського кредитування / О. М. Дутченко // Бізнес Інформ. – 2012. – № 2. – С. 173-175.
- Д'яконов К. М. Концептуальні засади удосконалення механізму управління кредитним ризиком в банку / К. М. Д'яконов // Финансы, учет, банки. – 2010. – № 1(16). – С. 164-171.
- Єгоричева С. Б. Організація діяльності банків у зарубіжних країнах: навч. посібник / С. Б. Єгоричева. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 208 с.
- Косова Т. Д. Система управління кредитними ризиками банку / Т. Д. Косова, Є. М. Поздняков // Донецький національний університет економіки і торгівлі. – 2013. – № 1. – С. 201 – 211.
- Островська Н. Л. Інституційні засади організації кредитного моніторингу / Н. Л. Островська // Финанси, облік і аудит. – 2011. – № 18. – С. 152-159.
- Островська Н. Л. Теоретичні та практичні аспекти організації моніторингу кредитної політики банку / Н. Л. Островська // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». – 2013. – № 8. – С. 152-157.
- Рогожнікова Н. В. Концептуальні підходи до моніторингу як форми спостереження процесом споживчого кредитування в комерційному банку / Н. В. Рогожнікова // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2010. – № 3(9). – С. 191-193.
- Халіменко Ю. А. Оптимальний розподіл функціональних повноважень працівників банку з обслуговування кредитних операцій із суб'єктами господарювання / Ю. А. Халіменко, Ю. М. Семениченко // Вісник НБУ. – 2010. – № 11. – С. 56-61.

УДК 336.77

Рибіцька А.В.

аспірант кафедри математичних методів в економіці
Львівської державної фінансової академії

ОСОБЛИВОСТІ БАНКІВСЬКОГО ГАЛУЗЕВОГО КРЕДИТУВАННЯ СУБ'ЄКТІВ МАЛОГО ГОСПОДАРЮВАННЯ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті проаналізовано фінансове забезпечення суб'єктів малого господарювання в Україні та структуру галузевого кредитування комерційними банками в Чернівецькій області у 2013 році. Визначені основні банківські продукти, що пропонуються суб'єктам господарювання та охарактеризовано динаміку зміни процентних ставок на кредити суб'єктам господарювання у 2013 році. Проаналізовано ситуацію та визначені основні характеристики на ринку банківського галузевого мікрокредитування Чернівецької області, які надаються провідними банківськими установами Чернівецької області. Охарактеризована діяльність інвестиційного фонду «Буковина».

Ключові слова: суб'єкти малого підприємництва, галузеве кредитування, комерційний банк, процентна ставка, позиковий капітал, мікрокредитування, банківський продукт.

Рыбичкая А.В. ОСОБЕННОСТИ БАНКОВСКОГО ОТРАСЛЕВОГО КРЕДИТОВАНИЯ СУБЪЕКТА МАЛОГО ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ ЧЕРНОВИЦКОЙ ОБЛАСТИ

В статье проанализированы финансовое обеспечение субъектов малого хозяйствования в Украине и структуру отраслевого кредитования коммерческими банками в Черновицкой области в 2013 году. Определены основные банковские продукты, предлагаемые субъектам хозяйствования и охарактеризована динамика изменения процентных ставок на кредиты субъектам хозяйствования в 2013 году. Проанализирована ситуация и определены основные характеристики на рынке банковского отраслевого микрокредитования Черновицкой области, которые предоставляются ведущими банковскими учреждениями Черновицкой области. Охарактеризована деятельность инвестиционного фонда «Буковина».

Ключевые слова: субъекты малого предпринимательства, отраслевое кредитование, коммерческий банк, процентная ставка, заемный капитал, микрокредитование, банковский продукт.

Rybicka A.V. PECULIARITIES OF BANKING SECTORAL CREDITING TO SMALL BUSINESSES IN CHERNIVTSI OBLAST

The present paper deals with the analysis of the financial support of small businesses in Ukraine and the structure of sectoral crediting by commercial banks in Chernivtsi oblast in 2013. The basic banking products offered to business entities are defined and the dynamics of credit interest rates changes on business entities in 2013 is characterized. The following situation is analysed and the main characteristics in the market of banking sectoral microcredit in Chernivtsi oblast offered by leading banking institution are defined. The activity of the investment fund «Bucovina» is characterized.

Keywords: small businesses, sectoral crediting, commercial bank, interest rate, loan capital, microcredit, banking product.

Постановка проблеми. В умовах дестабілізації економіки, обмеженості фінансових ресурсів саме суб'єкти малого господарювання, які не потребують великих стартових інвестицій, за певної підтримки повинні найшвидше та найефективніше розв'язувати проблеми кризової економіки України, стимулювати розвиток конкуренції та сприяти економічному зростанню, що є вкрай важливою проблемою.

Саме малий бізнес в Європейських країнах створює 65-80% валового національного продукту, забезпечує ринкову конкуренцію, наслідком якої є висока якість товарів і найповніше задоволення потреб споживачів. В малому бізнесі зайнято близько 70% робочих місць. Проте порівняно з іншими країнами Україна має набагато гірші не тільки якісні, але й кількісні показники розвитку малого бізнесу.

Актуальність даної проблематики підвищується, враховуючи ще й той факт, що розвиток банківської системи, а зокрема кредитування суб'єктів малого господарювання залежить від багатьох зовнішніх та внутрішніх чинників, які впливають на ефективність його діяльності. Вони мають досить динамічний характер. У зв'язку з цим проведені наукові дослідження не вирішують повною мірою всіх проблем діяльності банків у сучасних умовах, пов'язаних із раціональними підходами до мікрокредитування у період фінансової кризи. Тому ці питання потребують подальших науково-теоретичних та практичних досліджень [1].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз досліджень та публікацій з цієї проблеми дає змогу зробити висновок, що цим питанням присвячено ба-

гато праць як українських, так і зарубіжних авторів. В Україні дослідженням проблем мікрокредитування бізнесу та підприємництва здійснювали такі провідні вчені, як П. Берне, О.М. Біломістний, О.Т. Коробчук, В.А. Рубе, В.Е. Савченко, М.Д. Білик, В.І. Шпак, В.Н. Парсяк, О.С. Філімоненков та ін., якими досить ґрунтовно висвітлені питання кредитування банками малого і середнього бізнесу [2].

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати дослідження, яке полягає в оцінці та аналізі системи банківського кредитування малого і середнього бізнесу, зокрема Чернівецької області, виявити основні проблеми впровадження ефективного банківського галузевого кредитування суб'єктів малого господарювання та розробити рекомендації щодо напрямів підвищення ефективного функціонування цієї системи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сталість функціонування та розвиток суб'єктів господарювання малого бізнесу, як і будь-яких інших суб'єктів ринкових відносин, значною мірою залежить від достатності ресурсної бази та можливостей її поповнення із зовнішніх джерел у разі необхідності. Це питання набуває особливої гостроти в умовах розвитку та подолання наслідків фінансових криз. Тож не випадково, що останнім часом проблемі кредитування суб'єктів господарювання присвячено багато досліджень науковців.

Найважливішою та найактуальнішою проблемою, що стоїть перед вітчизняною економічною наукою, є підвищення темпів розвитку та рівня конкурентоспроможності вітчизняної економіки. Існують різні

думки щодо способів підвищення, зокрема, шляхом розвитку великих підприємств, які, завдяки ефекту масштабу, мають змогу розробляти та впроваджувати інноваційну продукцію.

Одночасно суб'єкти малого підприємництва не потребують великих стартових інвестицій та спроможні за певної підтримки найшвидше і найефективніше розв'язувати проблеми кризової економіки України, стимулювати розвиток конкуренції та сприяти економічному зростанню. Беззаперечним є те, що для розвитку малого та середнього бізнесу необхідні вільні грошові кошти, які повинні бути спрямовані в найбільш привабливі сфери бізнесу.

Розглянемо фінансове забезпечення малого бізнесу в Україні на початок 2013 року (Рис.1).

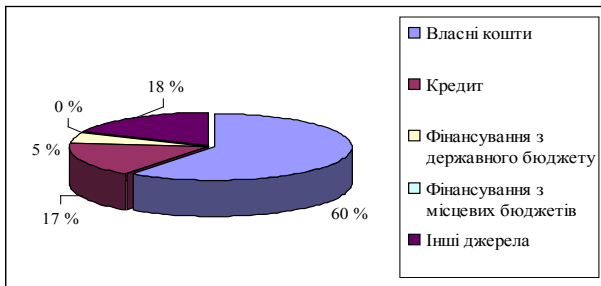

Рис. 1. Фінансове забезпечення малого бізнесу в Україні на початок 2013 року [2]

З Рис. 1. можна зробити висновок, що в підприємств Чернівецької області близько 17% ресурсної бази становлять саме кредитні ресурси комерційних банків. І аналізуючи динаміку зміни цих надходжень, можна з впевненістю робити висновки, що в найближчі роки дане джерело фінансування набиратиме своєї значущості, так як здійснювати господарську діяльність підприємствам ефективніше і працювати в першу чергу з позиковим капіталом рентабельніше.

Специфіка структури виробничо-господарської діяльності області свідчить що на Буковині в основному переважає малий та середній бізнес, а отже і банківський сектор в основному орієнтований на мікрокредитування.

Згідно з даними НБУ у 2013 році комерційними банками Буковини було видано кредитів на загальну суму в 1305 млн. грн., що в загальній структурі банківського кредитування України становить близько 0,1%. В порівнянні з іншими областями даний показник є найменшим, а тому питання збільшення обсягів кредитування малого і середнього бізнесу є надзвичайно важливим враховуючи сучасні реалії.

Розглянемо структуру галузевого кредитування комерційними банками в Чернівецькій області у 2013 році (Рис. 2).

Буковина, враховуючи своє прикордонне положення, закріпилася на ринку саме в секторі оптової і роздрібної торгівлі. На сьогоднішній день більша частина суб'єктів господарювання зосереджена саме в даному секторі, що створює стійкий попит на банківські продукти.

З даних діаграми можна побачити, що за секторами економіки найбільша кількість кредитів, а саме 661 млн. грн. або 51% отримали саме підприємства в сфері торгівлі та ремонту автотранспортних засобів. Також близько 30% або 389 млн. грн. було надано в кредит підприємствам переробної промисловості. Відчутною є частка фермерських господарств, та підприємств в сфері агробізнесу, що отримали кредитів

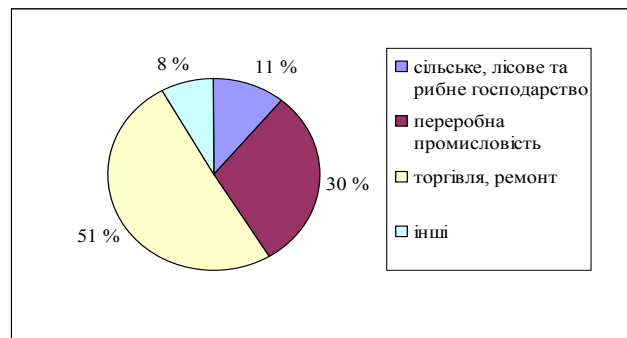

Рис. 2. Структура галузевого кредитування комерційними банками в Чернівецькій області у 2013 році

на суму близько 40 млн. грн., і цей ринок тільки починає розвиватись [3].

Для задоволення зростаючих потреб області в позичковому капіталі, на сьогоднішній день на Буковині активно проводить свою діяльність в галузі кредитування малого і середнього бізнесу 57 банків. Для більшого проникнення банківського продукту на їх базі функціонує 157 відділень. Враховуючи таку різноманітність банківських послуг та широту пропозицій в сфері мікрокредитування, банківські програми в цьому напрямку створені в такому форматі, щоб як найбільше задовольнити мінливі потреби клієнтів [4].

Основними банківськими продуктами, що пропонуються суб'єктам господарювання залишаються:

1. стандартний кредит під різноманітні цілі;
2. фінансування обігового капіталу (овердрафт, кредитна лінія);
3. інвестиційне фінансування;
4. проектне фінансування (фінансування інвестиційних проектів клієнтів за умов розмежування ризиків між позичальником і банком, а джерелом повернення позикових коштів обов'язково повинен бути грошовий потік, який генерується позичальником);
5. структуроване торговельне фінансування (одна із нових банківських програм, яка запозичена із Європейської банківської практики, і характеризується тим, що фінансування базується на короткострокових траншах, що обумовлені тривалістю операційного циклу позичальника, забезпечення фінансування, як правило, базується на заставі предмету угоди (товар), заставі майнових прав вимоги за реалізаційними договорами, основних засобів, тощо, моніторинг угоди (контроль за цільовим використанням кредитних коштів та всіма етапами проходження угоди і товарів);
6. безризикові кредитні ліміти;
7. факторинг;
8. лізинг.

Основним індикатором ринку банківського кредитування є рівень процентних ставок на позиковий капітал. Динаміка зміни процентних ставок на кредити суб'єктам господарювання у 2013 році можна простежити за допомогою Рис. 3.

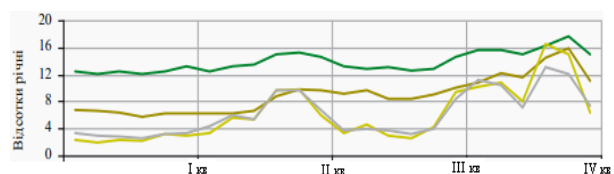

Рис. 3. Динаміка зміни процентних ставок на кредити суб'єктам господарювання у 2013 році

Так, процентні ставки за кредит коливалися протягом року в залежності від динаміки попиту на кредити з боку позичальників та кредитні ресурси з боку банків і процентної ставки за депозитами клієнтів та на міжбанківському кредитному ринку. Так, у травні – липні та жовтні – листопаді процентні ставки зростали, а в інші місяці знижувалися. У середньому за 2013 рік вартість кредитів (без врахування овердрафту) зросла на 1,3 процентного пункту – до 14,7% річних. Зокрема в національній валюті процентна ставка за кредитами збільшилася на 2,8 процентних пункти, а в іноземній – скоротилася на 0,7 процентних пункти.

Також, на вартість позикового капіталу значно вплинуло і зниження облікової ставки, яке відбулося вже в друге у 2013 році і стало підтвердженням комплексу послідовних заходів, спрямованих на виконання цілі Національного банку України зі сприяння додержання стійких темпів економічного зростання.

Чергове коригування облікової ставки пояснюється низкою факторів, а саме:

- по-перше, протягом року споживча інфляція перебуває на низькому рівні, зокрема, у липні 2013 року в річному вимірі її значення було нульовим;

- по-друге, поліпшилися ринкові очікування – інфляційні очікування у II кварталі 2013 року відповідно до даних опитувань підприємців сягнули свого мінімального значення за весь період їх проведення Національним банком України, починаючи з 2006 року. Крім того, збільшилася ресурсна база банківської системи, в основному за рахунок коштів у національній валюті. Так, за 7 місяців 2013 року депозити в національній валюті зросли на 17,8% за одночасного зниження в іноземній валюті на 0,6%. І, нарешті, поступово зменшуються відсоткові ставки за кредитами – середньозважена процентна ставка за кредитами в національній валюті знизилася до 15,7% у липні 2013 року з 17,6% у грудні минулого року.

Проаналізувавши ситуацію на ринку банківського галузевого мікрокредитування Чернівецької області виявлено, що найбільшими системоутворюючими банками в даному сегменті є ПАТ КБ «Райффайзен Банк Аваль», ПАТ КБ «Надра», ПАТ КБ «ПриватБанк» та інші (Таблиця 1). Кредитування малого і середнього бізнесу в основному здійснюється за програмами «овердрафт» як бланковий так і з заставою, шляхом відкриття кредитної лінії, та у форматі звичайних кредитів на інвестиційні проекти та для купівлі транспортних засобів і нерухомості виробничого призначення. В середньому ставки коливаються в межах від 16% до 23%, що є вищим ніж за аналогічний період минулого року, і стандартним для регіонів всієї країни.

Найнижчі ставки по кредитах пропонують банки під заставу депозитних коштів, також при такій умові позичальник може розраховувати на максимальну

суму. В інших випадках суб'єкти господарювання можуть розраховувати на 30-40% від обсягу річного грошового обороту.

Так наприклад, КБ «ПриватБанк» в разі застави депозитних коштів надає кредити від 3% річних, та з 95% вартості об'єкту фінансування.

Також, у деяких випадках, відсоткова ставка залежить і від терміну користування кредитом, так наприклад, АТ «Ощадбанк» варіює відсоткову ставку в межах від 13% до 23%, з терміном користування 7-30 днів.

Несприятлива для позичальників ситуація простежується в КБ ОTR Банк. Інформації у вільному доступі про відсоткові ставки на позикові ресурси не має, а рішення стосовно цього приймаються по кожному клієнту окремо за рішенням кредитного комітету, що створює підозри та побоювання у прозорості механізму кредитування та справедливості визначення платежів по кредиту, обслуговування позики, і водночас суперечить ринковим механізмам регулювання попиту та пропозиції на банківській ресурси.

Варто відзначити, що окрім відсоткової ставки на вартість кредиту впливає і маса інших чинників, що в кінцевому результаті підвищує ціну позикових ресурсів. До таких доплат відносять: комісійні платежі, платежі за розрахунково-касове обслуговування кредиту, страхові платежі, відрахування у фонди, плата за інформаційні та консультативні, аудиторські та інші послуги та інші «приховані» платежі, що в кінцевому результаті призводить до зростання плати за позиковий ресурс до 40%-50%, а в деяких випадках і 60%. Саме ці внески і стягнення, на яких зазвичай не акцентується увага працівниками банків, призводить до високої частки неповернення кредитів, низького попиту на відповідний ресурс і як наслідок непопулярності звичних джерел фінансування бізнесу.

Крім того, варто зазначити, що однією з умов отримання позикових ресурсів під інвестиційні проекти залишається умова участі позичальника у фінансуванні даного бізнесу. Зазвичай, суб'єкт господарювання повинен профінансувати близько 30% вартості проекту за рахунок власних коштів, і внести ці ресурси до початку банківського кредитування.

На сьогоднішній день, найважливішим чинником, що впливає на попит на банківський продукт є безперечно його ціна. Компенсатором є також здешевлення кредитів, задля чого необхідно розробити механізм часткової компенсації відсоткових ставок за кредитами для суб'єктів малого підприємництва через УФПП та регіональні фонди підтримки підприємства. Варто зазначити, що такий фонд успішно діє на теренах Чернівецької області ще з 2012 року. Інвестиційний фонд «Буковина», що був створений за ініціативою Федерації роботодавців України, та за підтримки місцевих провідних підприємств на сьогоднішній день акумулює на своїх рахунках близько

Таблиця 1

Основні характеристики банківського галузевого мікрокредитування Чернівецької області

Банк	Овердрафт		Кредитна лінія	Інвестиційний кредит
	Застава	Без застави		
ПАТ КБ Райффайзен Банк Аваль	21 %	21-23 %	22 %	від 21 %
ПАТ КБ Надра	20 %	21 %	22 %	-
ПАТ КБ ПриватБанк	19 %	22 %	3 %	-
ПАТ КБ Укрсиббанк	18,90 %	20,90 %	16,90 %	16,90 %
АТ Ощадбанк	13-18 %	18-23 %	16 %	16 %
ПАТ КБ ОTR Банк	За рішенням кредитного комітету			

8 млн. грн., які призначені в першу чергу для кредитування діючих підприємств області на пільгових умовах під 12% річних. Обмеженість кредитного портфелю та високий попит на дану програму призвів до встановлення ліміту на видачу кредитів суб'єктам господарювання в межах 350 тис. грн. Крім того, діяльність Фонду характеризується спрощеним підходом до видачі кредитів клієнтам, полегшеною системою оцінки кредитоспроможності підприємств та лояльним підходом до суб'єктів господарювання, але незважаючи на ці аспекти за останні два роки функціонування не було зафіксованого жодного проблемного кредиту чи неповерненого вкладу.

Створений за Європейським форматом, Фонд «Буковина», який крім того є унікальним проектом в Україні, демонструє ефективність даних програм та той мультиплікативний ефект, який чинить малий бізнес на економіку краю та України загалом.

Отже, проаналізувавши ринок банківського галузевого кредитування суб'єктів малого господарювання області можна зробити висновок, що кредитування малого і середнього бізнесу на Буковині відбувається, хоч і в менших розмірах ніж в інших регіонах України, але все ж ігнорувати дані процеси не можна. Ті кредитні програми, які діють на сьогодні, цілком спроможні задовольнити потреби малого бізнесу в кредитних ресурсах, наявність системи гарантій та страхування вкладів, грає на руку позичальникам, але все ж в світлі розглянутих проблем вимальовується й низка проблем і прогалин, які потребують якнайшвидшого вирішення. Це в першу чергу високі відсоткові ставки за позиковий ресурс, наявність значного впливу на вартість позичкового капіталу «прихованих» платежів, плат за страхування, розрахунково-касове обслуговування, інформаційне, аналітичне забезпечення, що в кінцевому результаті значно здорожує банківський продукт. Крім того, залишається проблемним і широта запропонованих програм, глибина їх охоплення бізнесу, додаткові послуги, що повинні не здорожувати позичковий капітал, а полегшувати процес його обслуговування. І найголовнішим завданням, яке стоїть сьогодні перед банківською системою країни, є необхідність повернути довіру підприємців, бізнесу, суб'єктів малого господарювання до банківських продуктів, позичкового капіталу і банківської системи в цілому.

Висновки з проведеного дослідження. З наведеного вище можна зробити наступні **Висновки**. Розгляд основних груп проблем, що супроводжують кредитні відносини банків із суб'єктами малого і середнього підприємництва, дає можливість стверджувати, що з метою всебічного обґрунтування напрямів активізації банківського кредитування середньому бізнесу в системі заходів із подолання фінансово-економічної кризи необхідно розробити комплексні програми роботи банківської системи та участі держави у кредитному забезпеченні малого і середнього бізнесу, що дало б можливість визначити цілі, принципи і механізми реформування системи банківського кредитування у даній сфері, сформувані основні заходи, необхідні для забезпечення активної участі банківської системи країни у формуванні інвестиційних ресурсів суб'єктів малого господарювання.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Абрамова А. С. Інструменти фінансово-кредитної підтримки суб'єктів малого та середнього бізнесу в Європі / А. С. Абрамова // Науковий вісник БДФЕУ. Економічні науки : зб. наук. праць / МОНМСУ, БДФЕУ; [гол. ред. В.В. Прядко]. – Чернівці : [б.в.], 2012. – Вип. 2 (23). – С. 81-89.
2. Біломістний О. М. Особливості кредитування малого бізнесу в зарубіжних країнах / О. М. Біломістний // Регіональна економіка. – 2013. – № 1. – С. 171-177.
3. Дзюблук О. Активізація банківського кредитування малого та середнього бізнесу в системі заходів із подолання фінансово-економічної кризи / О. Дзюблук // Світ фінансів. – 2010. – № 3. – С. 7-13.
4. Статистичний бюлетень НБУ [Електронний ресурс] / НБУ // Офіційний вісник НБУ – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=57897.
5. Биба В. В. Сучасний стан та перспективи розвитку кредитування малого та середнього бізнесу / В. В. Биба // Економіка і регіон. – 2008. – № 2. – С. 129-132. – Бібліогр.: с. 132.
6. Гринюк А. Перспективи розвитку малого бізнесу крізь призму доступності кредитних ресурсів / А. Гринюк // Вісник Національного банку України. – 2010. – № 1. – С. 52-53
7. Сарматичька Н. В. Проблеми кредитування малого бізнесу / Н. В. Сарматичька, Л. В. Фещенко // Трансформація фінансових відносин : матеріали IV міжнародного симпозиуму (Харків, 10 лист. 2011 р.) / МФУ, ХІФ УДУФМТ. – Х. : [ХІФ УДУФМТ], 2011. – С. 77-78.
8. Труш І. Є. Міжнародний досвід з кредитування малого підприємництва та його адаптація до особливостей національної економіки / І. Є. Труш // Держава та регіони. Серія: Економіка і підприємництво. – 2013. – № 4. – С. 104-107.

УДК 336.71

Романенко Л.В.

старший викладач,

здобувач кафедри банківської справи та фінансового моніторингу
Національного університету державної податкової служби України

ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ ПРИСУТНОСТІ ІНОЗЕМНОГО КАПІТАЛУ В БАНКІВСЬКІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

Під час фінансового розвитку України в умовах глобалізації відбувається активний приплив іноземного капіталу, насамперед у банківський сектор. Присутність банків з іноземним капіталом у банківській системі України відповідає інтересам розвитку національної фінансової системи, сприяє залученню іноземних інвестицій та розширенню ресурсної бази соціально-економічного розвитку.

Ключові слова: банківська система, іноземний капітал, банки з іноземним капіталом.

Романенко Л.В. ПРЕИМУЩЕСТВА И НЕДОСТАТКИ ПРИСУТСТВИЯ ИНОСТРАННОГО КАПИТАЛА В БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЕ УКРАИНЫ

Во время финансового развития Украины в условиях глобализации происходит активный приток иностранного капитала, в первую очередь в банковский сектор. Присутствие банков с иностранным капиталом в банковской системе Украины отвечает интересам развития национальной финансовой системы, способствует привлечению иностранных инвестиций и расширению ресурсной базы социально-экономического развития.

Ключевые слова: банковская система, иностранный капитал, банки с иностранным капиталом.

Romanenko L.V. ADVANTAGES AND LACKS OF PRESENCE OF FOREIGN CAPITAL ARE IN BANKING SYSTEM OF UKRAINE

During financial development of Ukraine in the conditions of globalization there is an active foreign cash inflow, first of all, in a bank sector. The presence of banks with a foreign capital in the banking system of Ukraine answers interests of development of the national financial system, assists bringing in of foreign investments and expansion of resource base of socio-economic development.

Keywords: the banking system, foreign capital, banks with a foreign capital.

Постановка проблеми. Останнім часом в нашій країні спостерігається збільшення іноземного капіталу впливових фінансових установ в національній банківській системі України. Присутність іноземного капіталу у банківській системі України відповідає інтересам розвитку національної фінансової системи, сприяє залученню іноземних інвестицій та розширенню ресурсної бази соціально-економічного розвитку. Водночас слід зважати на низку фінансових ризиків, пов'язаних зі швидким зростанням частки іноземного банківського капіталу. Вони можуть призвести до втрати суверенітету у сфері грошово-кредитної політики, можливого посилення нестабільності, несподіваних коливань ліквідності банків, імовірного відпливу фінансових ресурсів.

Актуальність цієї проблеми обумовлена тим, що вітчизняна економіка в умовах економічної та політичної нестабільності потребує підвищення рівня конкурентоспроможності та надійності через укріплення її банківського сектора. Необхідним в цих умовах вбачається участь іноземного капіталу у розбудові банківського сектору задля переймання передового досвіду, методів роботи та стандартизації головних аспектів банківської діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням проблем і переваг присутності іноземного капіталу займалися вітчизняні та зарубіжні учені: В.Д. Базилевич, О.І. Барановський, І.В. Буковський, В.В. Вітлінський, В.М. Геєць, В.В. Корнеєв, В.Є. Новицький та ін. [1].

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток процесів економічної глобалізації, посилення взаємодії національних економік із міжнародними фінансовими ринками супроводжується концентрацією банківських капіталів та активів. З огляду на те, що банківський сектор складає основу фінансової системи України і є основним джерелом додаткових кредитних ресурсів для вітчизняних суб'єктів господарювання та населення, питання забезпечення стабільності, фінансової стійкості та надійності україн-

ських банків, а також аналіз ефективності залучення іноземного капіталу, визначення його структури, особливостей його функціонування у вітчизняному банківському бізнесі є досить актуальним питанням.

Приплив іноземного капіталу в національну економіку, а зокрема в банківську сферу України, породжує нові можливості й нові загрози, зокрема неконтрольоване збільшення впливу іноземного капіталу на банківський сектор економіки та витіснення вітчизняних банків з фінансового ринку. Зважаючи на те, що банківська система фактично є гарантом фінансової безпеки держави, її залежність від кон'юнктури на світових ринках зробить її вразливішою до глобальних фінансових криз. За таких умов постають питання збереження конкурентних переваг вітчизняних банків.

На 1 вересня 2013 року в Україні зареєстровано 51 банківська установа з іноземним капіталом, це більше ніж 25% від загальної кількості зареєстрованих банківських установ [2]. На початку 2012 року частка іноземного капіталу у сукупному статутному капіталі банків зросла до 42%. Проблемою, що вивчається, в наш час є висока частка банків з участю іноземного капіталу. Це призводить до досить серйозних фінансових та економічних ризиків швидкого зростання частки іноземного банківського капіталу, пов'язаних з можливою втратою суверенітету у сфері грошово-кредитної політики, можливим посиленням нестабільності, несподіваними коливаннями ліквідності банків, спекулятивними змінами попиту та пропозиції на грошово-кредитному ринку, можливим відпливом фінансових ресурсів. Як зазначають у своїх працях Лютий І., Міщенко В., Мороз А., до негативних наслідків функціонування банків з іноземним капіталом в Україні можна віднести наступні факти:

1. Діяльність філій іноземних банків може створювати додаткові ризики для банківської системи, серед основних слід виділити ризик банкрутства материнського банку, ризик спекулятивної діяльності, політичний ризик.

2. Іноземні банки можуть нав'язувати модель деформованого розвитку, коли цілі іноземних банків не збігаються з соціально-економічними пріоритетами країни.

3. Можливий неконтрольований відтік капіталу з країни, погіршення конкурентоспроможності українських банків, ризик залежного розвитку [3].

Але водночас присутність банків з іноземним капіталом у банківській системі України відповідає інтересам розвитку національної фінансової системи, сприяє залученню іноземних інвестицій та розширенню ресурсної бази соціально-економічного розвитку. Іноземний капітал підтримує передусім діяльність іноземного бізнесу, розширюючи тим самим його присутність на території країни і створюючи умови для відмивання коштів з неї. Якщо приплив зарубіжного банківського капіталу належним чином регулюється та контролюється, структура банківської системи поліпшується, банки отримують більше стимулів для виходу на міжнародні фондові ринки, більш динамічно розвиваються місцеві фондові ринки, стає ефективнішим трансмісійний механізм грошово-кредитної політики, а відсоткова ставка знижується.

Основним фактором привабливості національної банківської системи для іноземних банків є отримання більш високого прибутку за умови прийнятної ризику. Частка іноземного капіталу залежить від величини банківської чистої маржі, прибутковості банківського сектора, кредитоспроможності країни, економічної та політичної стабільності, торговельних зв'язків, особливостей банківських систем, економічних факторів (ВВП на душу населення, рівень інфляції, реальні процентні ставки) [4].

Існує певна закономірність: чим більшою є сукупна іноземна присутність у банківському секторі даної країни, то менш чутливими до фінансових та економічних ситуацій стають у ній банки. Таким чином, більша диверсифікованість банків з іноземним капіталом робить їх менш вразливими до кризових явищ у приймаючій країні.

Якщо збільшення присутності іноземного банківського капіталу належним чином регулюється та контролюється, то структура банківської системи вдосконалюється, банки отримують більше стимулів для виходу на міжнародні фондові ринки, більш динамічно розвиваються місцеві фондові ринки, підвищується ефективність трансмісійного механізму грошово-кредитної політики, при одночасному зниженні відсоткової ставки.

Наявність банків з іноземним капіталом в Україні позитивно впливає на розвиток фінансової системи, сприяє залученню іноземних інвестицій і розширенню ресурсної бази соціально-економічного розвитку.

Прихід іноземних банків сприяє витісненню з ринку економічно слабких банків, що сприятиме посиленню довіри до вітчизняної банківської системи юридичних та фізичних осіб, а також формуванню конкурентоспроможної та фінансово стійкої банківської системи.

Конкуренція з боку банків з іноземним капіталом, яка стимулює скорочення загальних витрат, позитивно впливає на доступність кредитів для кінцевого споживача, особливо враховуючи темпи збільшення витратності українських банків.

Дослідження показали, що прихід іноземного капіталу у банківську сферу є більш вигідним для країни з уже високою часткою іноземного капіталу. Вплив на національну банківську систему є двоступеневим і має певний проміжний «поріг», за яким

поява нових банків різко посилює ефект присутності іноземного банківського капіталу. Феномен «порогу» пояснюється тим, що в країнах із невисокою присутністю іноземного банківського капіталу іноземні банки не стільки конкурують з національними, скільки займаються обслуговуванням іноземних клієнтів.

Рішення про відкриття внутрішніх фінансових ринків для іноземного капіталу ґрунтується на ретельному вивченні всіх плюсів і мінусів. Учені виявляють чимало як позитивних, так і негативних аспектів присутності іноземних банків у банківських системах приймаючих країн. Серед основних переваг присутності іноземного капіталу можна виділити: зростання кредитних вкладень в економіку при зниженні ціни кредиту, що дасть можливість отримувати кредити ширшому спектру клієнтів; збільшення сум окремих кредитів; збільшення термінів кредитування; запровадження міжнародного досвіду фінансового досвіду фінансового оздоровлення, реорганізації та реструктуризації банків; сприяння залученню іноземних інвестицій та розширенню ресурсної бази; посилення конкуренцію на ринку банківських послуг і розширює спектр якісних банківських продуктів; запровадження сучасних банківських технологій і фінансових інновацій; сприяння витісненню з ринку економічно слабких банків, що сприятиме посиленню довіри до вітчизняної банківської системи юридичних та фізичних осіб [3].

Під час економічної нестабільності іноземні банки можуть також запропонувати «надійний захист» для вкладників та їх капіталу, а також стабільне джерело коштів порівняно з місцевими банками, що сприяє зниженню попиту на послуги вітчизняних банків. Це є ще одною негативною рисою, за словами дослідників цієї проблеми.

На даний момент часу можна стверджувати, що українська банківська система вже значною мірою інтегрована у світовий фінансовий ринок. Говорячи про прихід іноземного капіталу в банківську систему України треба дотримуватись того принципу, що допуск філій іноземних банків на фінансовий ринок України має задовольняти перш за все національні інтереси. Слід зазначити, що іноземні інвестори приходять на український банківський ринок не з метою підвищення його капіталізацію, а з метою збільшення активних операцій та отримання прибутку. Причини в тому, що філії не є окремими самостійними юридичними особами, а лише структурними підрозділами іноземних банків, діяльність яких регулюється іноземним законодавством і які абсолютно не підконтрольні Національному банку України. Як наслідок, необмежений прихід філій іноземних банків на фінансовий ринок України може призвести до того, що переважна частина банківських операцій буде сконцентрована у цих установах.

За останніми даними іноземний капітал в Україні представлений 23-ма країнами. Найбільшу частку в загальній сумі становить капітал Росії (9,7%), Кіпру (20,3%), Австрії (20,3%), Франції (12,3%), Нідерландів (8,2%), Польщі (7,9%), Швеції (6,1%) [5]. Що ж до наймасштабніших операцій іноземних банків і українських, то можна відмітити: придбання шведським «Swedbank» «ТАСКомерцбанку», німецьким «Комерцбанком» українського банку «Форум», консолідацію австрійського банку «Райфайзен» та українського «Аваль» в єдиний орган банківської системи «Райфайзен банк Аваль».

Найбільша частка іноземних активів контролюється інвесторами з колишніх метрополій – Росії (12%) та Австрії (35%). Спільність історичного ми-

нулого і геополітичні амбіції урядів даних держав безперечно відіграли свою роль в процесі захоплення українського банківського ринку. Решта великих банків з іноземним капіталом належить французьким, італійським, угорським, німецьким, шведським інвесторам, що свідчить про особливу зацікавленість в контролі над українським банківським бізнесом фінансових інститутів з Європейського Союзу.

Присутність іноземного капіталу у банківській сфері України може мати як позитивні, так і негативні моменти. Серед позитивних відзначимо: залучення іноземних інвестицій, зростання реального рівня рентабельності банківської системи, зменшення кількості проблемних банків через їх консолідацію із закордонними банками, розширення обсягів кредитування населення.

В Україні немає суттєвих законодавчих бар'єрів входження іноземного капіталу в національну банківську сферу. Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 р., значно розширює можливість проникнення філій іноземних банків [2]. Так, станом на 1 лютого 2011р. в Україні діяли 55 банків з іноземним капіталом із 195 зареєстрованих, у тому числі 20 – зі 100 % іноземного капіталу. Частка іноземного капіталу в статутному капіталі банків за рік (2010-2011) зросла з 35,8% до 40,6% – на 4,8%, тобто іноземний капітал все швидшими темпами вливається у банківську систему нашої держави [3]. За два останні роки іноземним інвесторам вдалося взяти під контроль майже всіх основних лідерів вітчизняного банківського ринку: «РайффайзенБанк Аваль» (8,7% ринку), «Укрсиббанк» (7,06%), «ОТП- банк» (3,5%).

Таблиця 1

Динаміка частки іноземного капіталу в банківській системі України

Назва показника	01.01.2009	01.01.2010	01.01.2011	01.01.2012	01.01.2013	01.09.2013
Банки з них: з іноземним капіталом	53	51	55	53	53	51
у т.ч. зі 100% іноземним капіталом	17	18	20	22	22	21
Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків, %	36.7	35.8	40.6	41.9	37.9	33.8

Джерело: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/control/uk/index>.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, немає потреби протистояти процесам глобалізації у фінансовій сфері. Але можна й потрібно протистояти і протидіяти впливу негативних факторів, притаманних цим процесам на нинішньому етапі їх розвитку. Необхідно управляти процесами входження іноземних банків на вітчизняний фінансовий ринок, регулювати їхню діяльність у тих напрямках, які відповідають інтересам вітчизняної економіки, забезпечують стабільність функціонування вітчизняної банківської системи. Збільшення частки іноземного банківського капіталу у банківській системі України має відбуватися поступово – відповідно до створення сприятливих внутрішніх умов розвитку банківського сектора та підвищення конкурентоспроможності національного банківського капіталу [5].

Зростання кількості банків з іноземним капіталом має більше позитивних наслідків, сприяючи поглибленню економічної інтеграції України з розвинутими країнами. Але слід враховувати, що головною проблемою у діяльності філій іноземних банків є недосконалість законодавства у частині визначення інструментів впливу, за необхідності на діяльність філії, яке не є юридичною особою.

Необхідно запровадити моніторинг доступу іноземного банківського капіталу на основі національних пріоритетів розвитку і розробити раціональну

стратегію державного управління процесом входження іноземних банків в Україну, яка полягає в тому, щоб максимально інтегрувати іноземні банки в українську економіку, орієнтуючи їх на виконання пріоритетних національних завдань. Реалізація таких заходів дасть змогу нейтралізувати або принаймні мінімізувати негативні наслідки збільшення частки іноземного капіталу в банківській системі України, а також сповна скористатися перевагами такої присутності для подальшої розбудови національної економіки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Шаповалов А. Присутність іноземного капіталу в банківському секторі України / А.І.Шаповалов // Вісник НБУ. – 2008. – Вип. № 4. – С. 2-7.
2. Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс]: сайт Національного банку України. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807.
3. Гесць В. Іноземний капітал у банківській сфері України / В. Гесць // Дзеркало тижня. – 2006. – № 26. – С. 24-26.
4. Смовженко Т.С., Другов О.О. Створення та діяльність філій іноземних банків в Україні: регуляторні аспекти // Фінанси України. – 2011. – № 7. – С. 98-105.
5. Прімерова О.К. Особливості діяльності банків з іноземним капіталом / О.К. Прімерова // Формування ринкових відносин в Україні: Збірник наукових праць. Випуск 3. – 2007. – С. 40-43.

УДК 336.13:351.863

Рудик Н.В.

аспірант кафедри фінансів

Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМИ ФІНАНСАМИ

Стаття присвячена теоретичному та практичному вивченню проблеми оцінки фінансової безпеки як складової системи макрофінансових індикаторів. Проведено порівняльний аналіз методик оцінки економічної безпеки країни в аспекті фінансового стану. Запропоновано напрямки вдосконалення існуючої практики.

Ключові слова: економічна безпека, фінансова безпека, бюджетна безпека, інтегральні індикатори, макрофінансові індикатори.

Рудик Н.В. ФИНАНСОВАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ В СИСТЕМЕ УПРАВЛЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННЫМИ ФИНАНСАМИ

Статья посвящена теоретическому и практическому изучению проблемы оценки финансовой безопасности как составляющей части системы макрофинансовых индикаторов. Проведен сравнительный анализ методик оценки экономической безопасности страны в аспекте её финансового состояния. Предложены направления усовершенствования существующей практики.

Ключевые слова: экономическая безопасность, финансовая безопасность, бюджетная безопасность, интегральные индикаторы, макрофинансовые индикаторы.

Rudyk N.V. FINANCIAL SECURITY IN THE PUBLIC FINANCE MANAGEMENT SYSTEM

The article is devoted to theoretical and practical analysis of financial security issue as a part of macrofinancial indicators system. The methodics of financial security estimation are compared and contrasted. Ensuing practice development directions are proposed.

Keywords: economic security, financial security, fiscal security, integral indicators, macrofinancial indicators.

Постановка проблеми. Глобалізація завжди сприяла прискореному розвитку всіх суспільних процесів у країні, але разом з тим стає причиною посилення нерівності між державами, диспропорцій їх соціально-економічного розвитку, втрати ними частини свого суверенітету, культурної та політичної ідентичності. Активізуються процеси сепаратизму, політичного екстремізму та таких небезпечних глобальних проблем, як неконтрольована міграція (з бідних та слаборозвинутих країн, з регіонів громадських та міжнародних конфліктів). Синергетичного ефекту набувають різні типи конфліктів та кризи, що автоматично підживлюють один одного. Сьогодні актуальності набуває поняття забезпечення та реалізації концепцій національної, економічної та фінансової безпеки як умов майбутнього економічного зростання та розвитку країни в цілому. Усвідомлення неминучості змін дає можливість вчасно та адекватно реагувати на них, а наочність зазначеного процесу набуває прояву у системі макрофінансових індикаторів безпеки, яка стає невід'ємною умовою моніторингу фінансової безпеки країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на значні здобутки у дослідженні проблем забезпечення фінансової безпеки країни, дане питання й досі остаточно не вирішено. В Україні теоретичний напрямок дослідження питання економічної безпеки та фінансової безпеки як її складової розпочався досить давно. Так, основоположниками вітчизняного доробку сутності економічної та фінансової безпеки є Барановський О.І. [1], Єрмошенко М.М. [6], Мунтіян В.І. [1]. Практична складова виміру та оцінки проблеми здійснювалась Губським Б.В. [5], Пирожковим С.І. [12]. Однак й досі питання практичного та системного застосування не досягли наочних результатів. Як доказ, можна відзначити поточну фінансово-економічну нестабільність. Згідно зі статтею 17 Конституції України забезпечення економічної безпеки вважається найважливішою функцією держави, справою всього українського народу [7]. В умовах глобалізаційних процесів найбільшим ризикам піддається фінансова сфера, а події 1997-1998, 2008 та 2013-2014 року це переконливо довели. Загалом упродовж останніх десятиліть спостерігається

значна нестабільність розвитку фінансового сектору, що спричиняє хиткість фінансових систем багатьох країн світу. Така ситуація пояснюється не тільки зовнішніми чинниками, але й внутрішніми проблемами, а саме вибору моделі досягнення фінансової безпеки без оцінки наслідків запроваджених економічних чи фінансових перетворень.

Підтвердженням також стає вплив на економічну безпеку циклічних явищ. Загалом виокремлюють різні цикли, і в залежності від підходу чи загальної концепції теорії, що їх досліджує, часові проміжки також різняться. Теорія виокремлює великі (40-50 років) – цикл Кондратьєва, середні (7-11 років) – цикл Жюгляра та малі (3-4 роки) цикли або цикл Китчина [18]. Перші пов'язані із зміною та оновленням технологічного укладу, другі – з оновленням виробничих фондів, а треті – зі змінами у фінансовій сфері. Лауреат Нобелівської премії Дж. Б'юкенен зазначав, що для урядів усіх країн існує проблема дефіциту ресурсів, насамперед фінансових [4, с. 560]. Сьогодні фінансовий сектор фактично виокремлений в самостійну складову економічної системи, його структура ускладнюється, а вплив на реальний сектор економіки посилюється.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати дослідження, яке полягає в формуванні показників фінансової безпеки, що будуть включені в систему макрофінансових індикаторів спрямовану на всебічну оцінку поточного стану фінансової системи країни, загроз та потенціалів розвитку. Метою дослідження стає порівняльна характеристика та перевірка адекватності впроваджених методик, розрахунку рівня фінансової безпеки України та пропозиції щодо їх коригування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Науківцями досить широко трактується поняття «фінансової безпеки». Вона являє собою надзвичайно складну та багаторівневу систему. Так, відповідно до Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України № 1277 від 29 жовтня 2013 року до складу фінансової безпеки входить: банківська безпека, безпека небанківського фінансового сектору, боргова безпека, бюджетна безпека, валютна безпека, грошово-кредитна безпека [10].

Фінансова безпека – це стан фінансової системи країни, за якого створюються необхідні фінансові умови для стабільного соціально-економічного розвитку країни, забезпечується її стійкість до фінансових шоків та дисбалансів, створюються умови для збереження цілісності та єдності фінансової системи країни [10]. На думку М. Єрмошенка, «під фінансовою безпекою слід розуміти такий стан фінансово-кредитної сфери держави, який характеризується збалансованістю і якістю системної сукупності фінансових інструментів, технологій і послуг, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних чинників (загроз), здатністю цієї сфери забезпечувати захист національних фінансових інтересів, достатні обсяги фінансових ресурсів для всіх суб'єктів господарювання, населення і в цілому – ефективне функціонування національної економічної системи і соціальний розвиток» [6, с. 33-34]. О. Барановський запропонував широкий підхід до розуміння сутності поняття «фінансова безпека – це:

важлива складова частина економічної безпеки держави, що базується на незалежності, ефективності і конкурентоспроможності фінансово-кредитної сфери України, яка відображається через систему критеріїв і показників її стану, що характеризують збалансованість фінансів, достатню ліквідність активів і наявність необхідних грошових і золото-валютних резервів [2, с. 28];

ступінь захищеності фінансових інтересів на усіх рівнях фінансових відносин;

рівень забезпеченості громадянина, домашнього господарства, верств населення, підприємства, організації, установи, регіону, галузі, сектора економіки, ринку, держави, суспільства, міждержавних утворень, світового співтовариства фінансовими ресурсами, достатніми для задоволення їх потреб і виконання існуючих зобов'язань;

стан фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової, розрахункової, інвестиційної, митно-тарифної та фондової систем, а також системи ціноутворення, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю відвернути зовнішню фінансову експансію, забезпечити фінансову стійкість (стабільність), ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання;

якість фінансових інструментів і послуг, що запобігає негативному впливу можливих прорахунків і прямих зловживань на фінансовий стан наявних і потенційних клієнтів, а також гарантує (у разі потреби) повернення вкладених коштів» [1, с. 14].

М. Єрмошенко критично розглядав підхід О. Барановського у трактуванні поняття та включення до його сутності стан митно-тарифної системи, але на нашу думку, сьогодні дане питання стає чи не самим актуальним, особливо у сфері забезпечення України паливно-енергетичними ресурсами. В. Мунтіян під фінансовою безпекою розуміє «такий стан фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової системи, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання» [9, с. 126]. Таке формулювання поняття повністю збігається з думкою В.Т. Шлемка і І.Ф. Бінька [17, с. 12].

Фінансова безпека – це такий стан фінансової, грошово-кредитної, бюджетної, валютної, банківської і податкової системи, який може забезпечити

ефективне функціонування держави, підтримуючи її економічну стійкість в глобальному середовищі [8, с. 16]. Стабільність фінансової системи визначається багатьма чинниками, основними з яких є: рівень інфляції, обсяги внутрішніх і зовнішніх боргів держави, стан виконання державного бюджету, рівень монетизації економіки, вартість банківських кредитів, достатній обсяг міжнародних резервів НБУ [8, с. 16]. Фінансова безпека держави – це захищеність інтересів держави у фінансовій сфері, або такий стан бюджетної, податкової та грошово-кредитної систем, що гарантує спроможність держави ефективно формувати, зберігати від надмірного знецінення та раціонально використовувати фінансові ресурси країни для забезпечення її соціально-економічного розвитку і обслуговування фінансових зобов'язань [16, с. 12].

Досить розповсюдженою точкою зору є те, що основним критерієм фінансової безпеки може виступати досягнення стійкого, динамічного і ефективного розвитку економіки з першочерговим вирішенням завдань підвищення якості життя. На нашу думку, в умовах глибокої кризи, що спостерігається сьогодні, таким критерієм, для початку, нехай стане мінімізація сукупних збитків, завданих суспільству, економіці та людині. За цих умов критерії фінансової безпеки, тобто оцінка стану фінансової системи з точки зору найважливіших процесів, що відображають суть фінансової безпеки, включають в себе:

1. Виконання державними органами покладених функцій відповідно до законодавства (видатки бюджету).

2. Стимулювання / стримування економічного росту в рамках антициклічної політики (фінансова безпека та стабільність).

3. Формування резервного фонду для покриття збитків від вірогідних надзвичайних ситуацій як природного, так і економічного походження.

4. Формування фонду стратегічного розвитку.

В той же час критерії фінансової безпеки диктують вибір певних показників (макрофінансових індикаторів) фінансової безпеки держави, що будуть характеризувати еволюцію відтворення ринку, рівень його кількісних і якісних параметрів у системі світової статистики. Для фінансової безпеки вагомим значення набувають не самі показники, а їх порогові значення та структура, тобто граничні величини, недотримання значень яких перешкоджає адекватному процесу відтворення, приводячи до формування негативних тенденцій в фінансовій безпеці країни, що надалі спричинить ланцюгову реакцію у безпеці країни загалом. Макрофінансові індикатори, за якими визначені порогові значення, виступають системою показників фінансової безпеки країни. Досвід доводить, що стан захищеності національних економічних інтересів динамічно змінюється у часі, тому досить часто науковці розглядають економічну безпеку у статичному зрізі та у динамічному розвитку [16, с. 12].

Практична імплементація моніторингу економічної безпеки України бере свій початок у 2007 році, коли наказом Міністерства економіки України було затверджено методика розрахунку рівня економічної безпеки України. Методика базується на комплексному аналізі індикаторів економічної безпеки з виявленням потенційно можливих загроз економічній безпеці в Україні і застосовується Міністерством економіки України для інтегральної оцінки рівня економічної безпеки України в цілому по економіці та за окремими сферами діяльності [11].

Інтегральна оцінка визначалася в 5 етапів: формування множини індикаторів; визначення характе-

ристичних (оптимальних, порогових та граничних) значень індикаторів; нормалізація індикаторів; визначення вагових коефіцієнтів; розрахунок інтегрального індексу.

За результатами першого етапу було відібрано 117 показників, об'єднаних у 10 груп (див. таблицю 1). Після визначення оптимальних та порогових значень для кожного з показників було проведено їх нормалізацію, чим забезпечувалась можливість порівняння і зіставлення різновимірних показників між собою. Для нормалізації було обрано лінійний та інтервальний методи з подальшим розрахунком середнього значення нормованого показника, що виправдовує обрану мету.

Метод визначення вагових коефіцієнтів у методиці 2007 року побудований на основі методу головних компонент, що широко використовується в економічній статистиці для аналізу масивів показників, яким властива мультиколінеарність. За допомогою перетворень кореляційних матриць метод дає можливість скоротити кількість змінних при побудові інтегральної моделі аналізу та мінімізувати «дублювання» впливу аргументів на результативну функцію. Методика розрахунку економічної безпеки передбачала покладання функцій з даного напрямку аналізу на Міністерство економіки України з можливістю делегування частини функцій міністерствам та відомствам відповідно до їх компетенцій. На момент затвердження методики закладалося періодичне її оновлення в частині складових індикаторів та вагових коефіцієнтів не рідше, ніж раз на два роки. Проте підтвердженнь дотримання даного рішення не знайдено.

Наступним етапом розвитку методологічної складової аналізу фінансової безпеки країни стали оновлені методологічні рекомендації, затверджені Міністерством економічного розвитку та торгівлі України у 2013 році.

Нові методичні рекомендації дещо змінили перелік складових інтегрального індикатора економічної безпеки, у загальному підсумку збільшивши кількість показників до 128, хоча в розрізі категорій були і скорочення. При цьому загальна структура

складових залишилася без суттєвих змін – групи показників інвестиційної безпеки та науково-технологічної були об'єднані в інвестиційно-інноваційну безпеку, а підгрупи безпеки страхового і фондового ринку – в підгрупу безпеки небанківських фінансових ринків (див. таблицю 1).

Найбільш суттєвим нововведенням методики стало застосування альтернативного економічного методу. Замість головних компонент використаний регресійний аналіз, де цільова матриця сформована на основі результатів кумулювання експертних оцінок. З одного боку, це надало можливість спростити початковий процес побудови інтегральної моделі та процес подальшої її актуалізації, з іншого – забезпечило більш якісне економічне обґрунтування ранжування індикаторів. Серед слабких сторін нової методики – наявність суб'єктивного фактору та не уникнення впливу корелюючих складових на інтегральний індикатор, проте в методиці 2007 року також згадується використання експертного оцінювання вагових коефіцієнтів як допоміжного. Ще одним нововведенням методики є застосування експоненціальної функції для нормування індикаторів. Її відмінність від лінійної полягає у геометричному збільшенні (зменшенні) нормованого показника в разі зростання відхилення від оптимального або граничного значення (див. таблицю 2).

З метою практичної оцінки впливу змін та нововведень на функціональність інтегрального індикатора обрано групу показників, для якої проведено розрахунки за обома методиками. В рамках вивчення напряму «макрофінансові індикатори в системі управління державними фінансами» для порівняльного аналізу було обрано підгрупу показників бюджетної безпеки групи показників фінансова безпека.

В методиці 2007 року група включає 6 індикаторів: рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет (без урахування доходів Пенсійного фонду), відношення дефіциту/профіциту державного бюджету до ВВП, покриття дефіциту зведеного бюджету за

Таблиця 1

Складові економічної безпеки України за методиками 2007 та 2013 років

Групи показників	Методика 2007		Методика 2013	
	Кількість показників	Сумарне вагове значення, %	Кількість показників	Сумарне вагове значення, %
Макроекономічна безпека	10	10,05	12	12,24
Фінансова безпека:	35	11,27	32	12,94
<i>Бюджетна безпека</i>	6	20,23	4	20,23
<i>Безпека грошового ринку та інфляційних процесів</i>	6	19,53	6	17,53
<i>Валютна безпека</i>	3	15,58	6	16,86
<i>Боргова безпека</i>	9	12,56	5	17,46
<i>Безпека страхового ринку</i>	6	6,28	4	10,68
<i>Безпека фондового ринку</i>	3	9,53		
<i>Банківська безпека</i>	2	16,29	7	17,23
Зовнішньоекономічна безпека	7	9,01	11	10,95
Інвестиційна безпека	5	9,39	14	10,89
Науково-технологічна безпека	9	11,83		
Енергетична безпека	9	13,24	10	11,48
Соціальна безпека	14	8,08	15	10,13
Демографічна безпека	7	8,36	7	9,13
Продовольча безпека	13	11,08	11	10,07
Виробнича безпека	8	7,69	16	12,18

Примітка. Складено автором на основі даних методик [10; 11].

Таблиця 2
Ключові відмінності методик оцінки економічної безпеки України

Критерій порівняння	Методика 2007 року	Методика 2013 року
Кількість показників	117	128
Метод нормування	Нелінійний (залежність близька до квадратичної), інтервальний	Експоненціальний, лінійний, інтервальний
Метод визначення вагових коефіцієнтів	Експертне ранжування, метод головних компонент	Експертне оцінювання

Примітка. Складено автором на основі даних методик [10; 11].

рахунок зовнішніх запозичень, відношення дефіциту/профіциту торговельного балансу до загального обсягу зовнішньої торгівлі, обсяг трансфертів з державного бюджету до ВВП, амплітуда коливань бюджетних видатків на одну особу між регіонами України. В методіці 2013 року включено 4 індикатори. З методики 2007 року залишено 2 індикатори: відношення дефіциту, профіциту державного бюджету до ВВП та рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет; а також обрано 2 нових індикатори: дефіцит/профіцит бюджету та позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління до ВВП та відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету (див. таблицю 3).

Обидва нових індикатори розраховуються за методикою МВФ і є загальноприйнятими ключовими індикаторами діяльності для країн, що претендують на отримання кредиту від даної міжнародної фінансової організації. Перевагою цих показників є доступна база для проведення порівняльного аналізу економік країн-учасників. З іншого боку – так як показники для України є відносно новими, серед публічної статистики вони не зустрічаються, тому вихідні дані були сформовані на основі заяв офіційних представників відповідних відомств.

Результати розрахунку нормованих індикаторів групи бюджетної безпеки за методикою 2007 року наведені на рис. 1. Відповідно до розрахунків, амплітуда бюджетних видатків на одну особу знаходиться

на стабільно небезпечному рівні. При оптимальному значенні 30%, середнє значення за період з 2007 по 2013 складало 109,8%, тобто витрати різнилися у два рази [3].

Рис. 1. Результати розрахунку нормованих індикаторів групи бюджетної безпеки за методикою 2007 року

Примітка. Розраховано автором на основі даних НБУ та Міністерства фінансів України [3; 14; 15].

Негативний вплив на інтегральний показник виявило відношення приросту зовнішнього боргу до ВВП. На нашу думку, цей показник мав би бути скорегований, так як 2008-2009 роки – це період активного залучення кредитів МВФ за програмою «stand-by», призначенням яких було стабілізація банківської системи, що має опосередковане відношення до визначення бюджетної безпеки. Небезпечний рівень, проте з позитивною динамікою виявив обсяг бюджетних трансфертів. У 2007-2011 році значення знаходилося в межах «нижній поріг» – «нижня норма» – 5-8% номінального ВВП, і лише у 2012 році індикатор перевищив нижню норму, показавши результат у 8,8% (згідно з методикою, даний індикатор віднесено до стимулюючих, тобто між його значенням і рівнем безпеки пряма залежність). Решта індикаторів підгрупи бюджетної безпеки знаходиться на прийнятному рівні.

Складові бюджетної безпеки відповідно до методик

Таблиця 3

Методика 2007 року	
Показник	Ваговий коефіцієнт
Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет (без урахування доходів Пенсійного фонду), %	0,17
Відношення дефіциту, профіциту державного бюджету до ВВП, %	0,17
Покриття дефіциту зведеного бюджету за рахунок зовнішніх запозичень, %	0,17
Відношення дефіциту, профіциту торговельного балансу до загального обсягу зовнішньої торгівлі, %	0,17
Обсяг трансфертів з державного бюджету до ВВП	0,16
Амплітуда коливань бюджетних видатків на одну особу між регіонами України, %	0,16

Методика 2013 року	
Показник	Ваговий коефіцієнт
Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет (без урахування доходів Пенсійного фонду), %	0,2203
Відношення дефіциту, профіциту державного бюджету до ВВП, %	0,2671
Дефіцит/профіцит бюджету та позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління, % до ВВП	0,2482
Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету	0,2644

Примітка. Складено автором на основі даних методик [10; 11].

Серед нормованих показників діючої методики (див. рис. 2) найбільший негативний вплив на рівень бюджетної безпеки за розрахунками Методики-2013 року виявив індикатор відношення дефіциту бюджету сектору загальнодержавного управління до ВВП. Необхідно зауважити, що даний показник не знайдено серед періодичної офіційної статистики, хоча його розрахунок є нормою для всіх країн-членів Європейського союзу [13]. Він згадується серед брифінгів міністра фінансів щодо ухвалення бюджету та його виконання. Протягом періоду аналізу дефіцит бюджету та позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління скоротився з 16% (факт 2007 року) до 2,5% (закладено бюджетом на 2012 рік) ВВП. Відмітимо, що фактично, цей показник у 2007-2012 роках не включався до підгрупи показників бюджетної безпеки, так як у розрахунок інтегрального індикатора його було включено лише з оновленням методики у 2013 році. Підвищена увага до цього показника мала позитивний ефект – за результатами 9 місяців 2013 року було відзвітовано про досягнення рівня дефіциту у 5,6% ВВП, що значно нижче минулих значень, проте все ще вище за критичний рівень у 5%.

Рис. 2. Результати розрахунку нормованих індикаторів групи бюджетної безпеки за методикою 2013 року

Примітка. Розраховано автором на основі даних НБУ та Міністерства фінансів України [14; 15].

Серед інших тенденцій варто виокремити негативний вплив зростання централізації бюджетних відносин із ухваленням Бюджетного кодексу у 2010 році, так як показник централізації авторами віднесено до групи дестимулюючих.

Результат проведеного розрахунку інтегральних індикаторів бюджетної безпеки України на основі методик 2007 та 2013 року наведено на рис. 3. Максимальне значення показника – 1, вага бюджетної безпеки у загальному інтегральному індикаторі складає 2,228% та 2,262% відповідно.

Обидві методики показують рівнонаправлену динаміку зміни інтегральних індикаторів, що означає їх загальну подібність. Два з чотирьох показників, що розраховувались в методиці 2007 року та були включені у 2013 році, показували негативний вплив на значення інтегральної оцінки бюджетної безпеки на момент прийняття методики. Їх наближення до оптимального значення починаючи з 2010-2011 року дає можливість пояснити скорочення розриву між інтегральними індексами з 25% до 9%.

На основі десятивідсоткового спаду інтегрального індикатора за старою методикою у 2007-2008 році та близького за значенням падіння інтеграль-

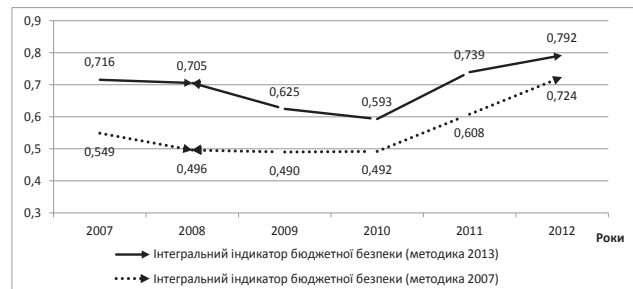

Рис. 3. Динаміка зміни інтегральних показників бюджетної безпеки України, розрахованих на основі методик 2007 та 2013 років

Примітка. Розраховано автором на основі даних НБУ та Міністерства фінансів України [14; 15].

ного індикатора за діючою методикою у 2009 році можемо зробити висновок про більш якісне виконання функції предикативного аналізу методикою, яка була замінена. Фактично це досягається за рахунок відмінності у підходах аналізу державного боргу: в першому випадку аналізується його накопичення, в другому – витрати на його обслуговування. Таким чином, в діючу методику вже закладено підвищений часовий лаг, що може негативно відзначитися на її функціональності.

Важливим моментом залишається для держави проведення постійного моніторингу зазначеної системи макрофінансових індикаторів. Адже якщо діагностика – це процес оцінки «минулого» (реалізованих дій), а контролінг – механізм менеджменту для прийняття оперативних та стратегічних управлінських рішень, то моніторинг – це система постійного спостереження за найважливішими поточними результатами економічної діяльності країни в умовах постійної зміни кон'юнктури зовнішніх ринків.

На нашу думку, обидві моделі зосереджені на аналізі бюджетної безпеки лише з однієї точки зору – з точки зору бюджетного дефіциту та його фінансування за рахунок зовнішніх запозичень. При цьому, по-перше, не оцінено обсяги та вартість внутрішньої заборгованості, по-друге, не розглядається структура доходів та видатків. Питання, з якими зіштовхнулася економіка України у 2014 році, змушують звернути увагу на наступні напрями:

Аналіз дохідної частини бюджету:

- авансованих внесків з податків на прибуток та ПДВ: їх відношення до суми доходів державного бюджету;

- структури доходів: частка кожного з регіонів у доходах зведеного бюджету.

Аналіз видатків бюджету:

- видатки, прив'язані до курсу іноземних валют: їх частка у сумі видатків зведеного бюджету;

- видатки за захищеними статтями бюджету: їх частка у сумі видатків зведеного бюджету.

Аналіз внутрішніх запозичень:

- випуску ОВДП: їх відношення до номінального ВВП, відношення витрат на обслуговування та погашення внутрішнього боргу до ВВП;

- структури власників ОВДП: частка 3-5 найбільших власників в загальній сумі розміщених цінних паперів (аналогічний показник, на нашу думку, варто ввести і для аналізу зовнішніх позик).

На жаль, на момент написання статті дані для розрахунку інтегральних індексів бюджетної безпеки України за 2013 рік ще не оприлюднені. З появою необхідної статистики стане можливим оцінити адекватність моделі з точки зору передбачення бю-

джетної кризи, що виявить як якість відбору показників, так і об'єктивність статистичних даних.

Висновки з проведеного дослідження. Питання фінансової безпеки широко представлене в сучасній науковій літературі, як у вітчизняній, так і в зарубіжній. Незважаючи на це, певні аспекти цього питання залишаються висвітленими не повністю. Наприклад, це стосується процесів, що відображають суть фінансової безпеки.

В Україні на законодавчому рівні встановлені методики оцінки економічної безпеки, значну частку якої – 12,9% – відведено оцінці фінансової безпеки. Розрахунки інтегральних індикаторів бюджетної безпеки України, проведені автором на основі методик 2007 та 2013 років, показали позитивну динаміку розвитку даного аспекту фінансів, що дозволила вийти на прийнятний рівень безпеки в 2011-2012 роках за обома методиками.

Аналіз методик розрахунку інтегральних індикаторів не виявив функціональних переваг оновленої методики над затвердженою у 2007 році. Додатково автором були виявлені аспекти, що не висвітлені жодною з розглянутих методик, проте суттєво вплинули на розвиток бюджетної кризи у 2014 році.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Барановський О. І. Фінансова безпека / О. І. Барановський; НАН України. Ін-т екон. прогнозування. – К. : Фенікс, 1999. – 337 с.
2. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) / Барановський О. І. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2004. – 759 с.
3. Бережна А. Ю. Стабілізація місцевих бюджетів у забезпеченні фінансової безпеки держави [Електронний ресурс] / А. Ю. Бережна, О. В. Мірошніченко. – Режим доступу : <http://news.pn/gu/public/69406>.
4. Бьюкенен Дж. Сочинения / Бьюкенен Дж. – М. : Таурис Альфа, 1997. – Т. 1. – 630 с.
5. Губський Б. В. Економічна безпека України: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення / Губський Б. В. – К. : ДП «Укрархбудінформ», 2001. – 121 с.
6. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави : Нац. інтереси, реал. загрози, стратегія забезпечення / Єрмошенко М. М. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2001. – 309 с.
7. Конституція України : за станом на 02.03.2014 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>.
8. Методичні рекомендації щодо оцінки рівня економічної безпеки України / Рада нац. безпеки і оборони України, Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки; [за ред. А. І. Сухорукова]. – К. : Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки, 2003. – 63 с.
9. Мунтян В. І. Економічна безпека України / В. І. Мунтян. – К. : Вид-во КВІЦ, 1999. – 462 с.
10. Наказ № 1277 : за станом на 29 жовтня 2013 року «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» / Міністерства економічного розвитку і торгівлі України
11. Наказ № 60 : за станом на 2 березня 2007 року «Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України» / Міністерства економіки України.
12. Національна програма забезпечення економічної безпеки в контексті стратегії соціально-економічного розвитку України : матеріали Круглого столу (Київ, 1 листоп. 2000 р.) / Рада нац. безпеки та оборони України, Нац. ін-т укр.-рос. відносин; [відп. ред.: С. І. Пирожков та ін.]. – К., 2001. – 120 с.
13. Статистична інформація щодо державного дефіциту, профіциту країн світу за 2007-2012 роки [Електронний ресурс] / Eurostat. – Режим доступу : <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=teina200>.
14. Статистична інформація щодо виконання Державного бюджету України, Державного та гарантованого державою боргу України за 2007-2012 роки [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Міністерства фінансів України. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?cat_id=224493.
15. Статистична інформація щодо доходів, видатків Державного бюджету, торговельного балансу країни, Зведеного бюджету країни, ВВП за 2007-2012 роки [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Національного банку України. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=84920
16. Сухоруков А. І. Сучасні проблеми фінансової безпеки України : монографія / Сухоруков А. І.; Рада нац. безпеки і оборони України. Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки; [передм. С. І. Пирожкова]. – К. : НІПМБ, 2005. – 140 с.
17. Шлемко В. Т. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення / Шлемко В. Т., Білько І. Ф. – К. : НІСД, 1997. – 144 с.
18. Korotayev, Andrey V A Spectral Analysis of World GDP Dynamics: Kondratieff Waves, Kuznets Swings, Juglar and Kitchin Cycles in Global Economic Development, and the 2008–2009 Economic Crisis [Електронний ресурс] / Korotayev, Andrey V., Tsirel, Sergey V. Journal: Structure and Dynamics, № 4(1), 2010. – Режим доступу : <http://www.escholarship.org/uc/item/9jv108xp#page-1>.

УДК 336.22

Борисюк О.В.кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів та оподаткування
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки**Саган М.С.**студент інституту економіки та менеджменту
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки**ОСОБЛИВОСТІ СПРАВЛЕННЯ ПРЯМИХ ПОДАТКІВ В УКРАЇНІ**

Статтю присвячено питанням сутності прямого оподаткування. Досліджено сучасну роль прямих податків у загальній структурі податкових надходжень, як основних наповнювачів дохідної частини бюджету. Розглянуто структуру прямих податків, проблеми, які виникають під час адміністрування податків та запропоновано можливі напрямки вирішення даного питання.

Ключові слова: прями податки, податок на доходи фізичних осіб, податок на прибуток підприємств, єдиний податок, плата за землю, податок на нерухоме майно, екологічний податок, фіксований сільськогосподарський податок.

Борисюк А.В., Саган М.С. ОСОБЕННОСТИ ВЗИМАНИЯ ПРЯМЫХ НАЛОГОВ В УКРАИНЕ

Статья посвящена вопросам сущности прямого налогообложения. Исследованы современную роль прямых налогов в общей структуре налоговых поступлений, в качестве основных наполнителей доходной части бюджета. Рассмотрена структура прямых налогов, проблемы, которые возникают при администрировании налогов и предложены возможные направления решения данного вопроса.

Ключевые слова: прямые налоги, налог на доходы физических лиц, налог на прибыль предприятий, единый налог, плата за землю, налог на недвижимое имущество, экологический налог, фиксированный сельско-хозяйственный налог.

Borysyuk A.V., Sagan, M.S. FEATURES LEVYING DIRECT TAXES IN UKRAINE

Article deals with the essence of direct taxation. The modern role of direct taxes in total tax revenue as a main filler of budget revenues. The structure of direct taxes, the problems that arise during the administration of taxes and suggests possible directions for addressing this issue.

Keywords: direct taxes, taxes on personal income, corporate income tax, flat tax, land tax, property tax, environmental tax, fixed agricultural tax.

Постановка проблеми. Прямі податки встановлюються безпосередньо щодо платників, їх розмір залежить від масштабів об'єкта оподаткування. Вони сприяють такому розподілу податкового тягаря при якому більше платять ті члени суспільства, котрі мають вищі доходи. Такий принцип оподаткування більшістю економістів світу визначається найсправедливішим. Разом з тим форма прямого оподаткування потребує і складного механізму стягнення податків, бо виникають проблеми обліку об'єкта оподаткування й ухилення від сплати.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання прямого оподаткування, зокрема його особливості в специфічний період перебудови адміністративно-командного механізму господарювання у ринковий, поглиблено вивчали В.Л. Андрущенко, О.Д. Василік, П.В. Мельник, А.М. Соколовська, В.М. Суторміна та В.М. Федосов.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати дослідження, яке полягає в тому наскільки ефективно система прямого оподаткування, яке безпосередньо залежить від доходів підприємств чи фізичних осіб, здатна стимулювати їх діяльність, чи вона навпаки змушує шукати методів ухилення від сплати податків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Податки – це найдавніша форма фінансових відносин між державою і членами суспільства. Саме виникнення держави спричинило появу платежів і внесків до державної скарбниці для фінансового забезпечення виконання державою її функцій. Спочатку ці внески провадились у натуральній формі, а з розвитком товарно-грошових відносин відбувся поступовий перехід до грошової форми оподаткування.

Історія податків як джерела доходів державного бюджету не нараховує і двохсот років. Поняття пода-

ток першим розкрив А. Сміт у роботі «Дослідження про природу і причини багатства народів» (1776 р.) За його словами «податок – це тягар, що накладається державою у формі закону, який передбачає і його розмір, і порядок сплати» [1, с. 64].

Функції податків можна згрупувати у два блоки: основні й додаткові.

Таблиця 1

Основні функції податків

№ з/п	Функції податків	
1.	Основні	фіскальна
		регулююча
		контрольна
2.	Додаткові	розподільна
		стимулююча
		стримууюча
		соціальна
		накопичувальна

Джерело: [2, с. 7]

Усю сукупність обов'язкових платежів податкового характеру можна класифікувати за декількома ознаками.

Таблиця 2

Класифікація податків

№ з/п	Ознака	Вид податків
1.	За формою оподаткування	прямі податки
		непрямі податки
2.	За економічним змістом об'єкта оподаткування	податки з доходів
		податки на споживання
		податки на майно

3.	За компетенцією органу, який встановлює податок	загальнодержавні податки (збори)
		місцеві податки (збори)
4.	За способом стягнення	розкладні податки
		часткові (окладні)
5.	За видами платників	податки з юридичних осіб
		податки з фізичних осіб
6.	За характером використання	загальні податки
		цільові податки
7.	За рівнем надходження	закріплені податки
		регульовані податки
8.	За періодичністю справляння	разові податки
		систематичні податки

Джерело: [2, с. 9]

Головним джерелом формування дохідної частини бюджетів усіх рівнів є податки. Вони віддзеркалюють фінансові відносини між державою і платниками з метою створення централізованого фонду коштів, що перебувають у розпорядженні держави. У Конституції України закріплено обов'язок кожного громадянина сплачувати податки й збори в порядку і розмірах, встановлених законом, та визначено, що система оподаткування встановлюється виключно шляхом прийняття відповідних законів.

Застосування податків, зокрема прямих, є одним з економічних методів керування і забезпечення взаємозв'язку загальнодержавних інтересів із комерційними інтересами підприємців і підприємств, незалежно від відомчої підпорядкованості, форм власності й організаційно-правової форми підприємства. Система оподаткування регулює зовнішньоекономічну діяльність, включаючи вплив іноземних інвестицій, формує госпрозрахунковий прибуток і прибуток підприємства. За допомогою податків держава одержує у своє розпорядження ресурси, необхідні для виконання своїх суспільних функцій, а також фінансує витрати по соціальному забезпеченню, що змінюють розподіл доходів.

Прямі податки є вагомим фінансовим регулятором соціально економічних процесів. Вони є не лише важливим джерелом формування бюджетних ресурсів держави, але й важливим інструментом державного регулювання доходів платників, інвестицій, нагромадження капіталу, ділової активності, сукупного споживання та інших важливих чинників цілісності, стабільності та розвитку суспільства.

Прямі податки поділяються на дві підгрупи: особисті й реальні.

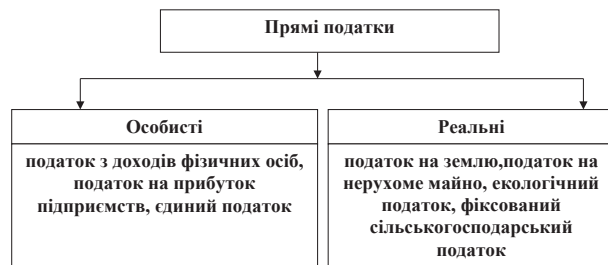

Рис. 1. Класифікація прямих податків за ступенем обліку фінансового стану платника податків

Особисті податки встановлюються персонально для конкретного платника. Видами особистих податків є податок на прибуток підприємств, податок на доходи фізичних осіб, єдиний податок.

Реальні податки передбачають оподаткування майна за зовнішніми ознаками. До них належать зе-

мельний податок, податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, екологічний податок, фіксований сільськогосподарський податок [3, с. 54].

Податок на прибуток підприємств – це прямий податок, сплачуваний підприємствами з прибутку, одержаного від реалізації продукції (робіт, послуг), основних засобів, нематеріальних активів, цінних паперів, валютних цінностей, інших видів фінансових ресурсів та матеріальних цінностей, а також із прибутку від орендних операцій, роялті та від поза-реалізаційних операцій.

Податок на доходи фізичних осіб – плата фізичної особи за послуги, які надаються їй територіальною громадою, на території якої така фізична особа має податкову адресу або розташовано особу, що утримує цей податок згідно з Податковим кодексом України.

Єдиний податок – це спрощена система звітності та оподаткування, яка може застосовуватися суб'єктами підприємницької діяльності: юридичними та фізичними особами-підприємцями.

Земельний податок або плата за землю – це обов'язковий платіж, що справляється з власників земельних ділянок та земельних часток (паїв), а також постійних землекористувачів.

Податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, – обов'язковий місцевий податок, який стягується з фізичних та юридичних осіб, в тому числі нерезидентів, які є власниками об'єктів житлової нерухомості.

Екологічний податок – загальнодержавний обов'язковий платіж, що справляється з фактичних обсягів викидів у атмосферне повітря, скидів у водні об'єкти забруднюючих речовин, розміщення відходів, фактичного обсягу радіоактивних відходів, що тимчасово зберігаються їх виробниками, фактичного обсягу утворених радіоактивних відходів та з фактичного обсягу радіоактивних відходів, накопичених до 1 квітня 2009 року.

Фіксований сільськогосподарський податок – податок, який справляється з одиниці земельної площі у відсотках її нормативної грошової оцінки та сплата якого замінює сплату окремих податків і зборів [4, с. 144].

Домінуюча позиція в системі прямого оподаткування належить особистим податкам: податку на прибуток підприємств та податку на доходи фізичних осіб; їх фіскальне значення виглядає таким чином: 93,5% – частка в системі прямого оподаткування; 41,3% – частка у податкових доходах бюджету; 31,5% – частка в сукупних доходах бюджету.

Для більш детального розуміння важливості прямого оподаткування необхідно розглянути структуру прямих податків.

Згідно Бюджетного Кодексу України прямі податки розподілені між державним та місцевими бюджетами; отже, їх аналіз повинен здійснюватися як на загальнодержавному, так і місцевому рівнях [5].

За результатами 2013 року до зведеного бюджету України надійшло 442788,7 млн. гривень. Проти 2012 року надходження знизились на 0,6 відсотка, або на 2736,6 млн. гривень.

За результатами 2013 року до Державного бюджету України надійшло 339226,9 млн. грн., у т.ч. доходів – 337617,6 млн. грн., трансфертів з місцевих бюджетів – 1609,3 млн. гривень. У 2013 році місцеві бюджети отримали 221019,4 млн. грн., у т.ч. доходів – 105171,1 млн. грн., офіційних трансфертів – 115848,3 млн. гривень.

Надходження податку на прибуток підприємств до державного бюджету за 2013 рік становлять

54318,4 млн. грн., що становить 93,8 відсотка плану на 2013 рік. Проти 2012 року надходження знизились на 1,9 відсотка, або на 1031,3 млн. гривень.

У 2013 році до загального фонду зведеного бюджету надійшло податку з доходів фізичних осіб у сумі 72151,1 млн. грн., що становить 92,3 відсотка затвердженого показника на 2013 рік з урахуванням змін. Порівняно з 2012 роком надходження зросли на 4058,7 млн. грн., або на 6 відсотків.

У 2013 році до загального фонду зведеного бюджету надходження зборів за спеціальне використання природних ресурсів становлять 28863,0 млн. грн., порівняно з 2012 роком надходження збільшилися на 389,3 млн. грн., або на 1,4 відсотка.

Основну частку у загальному обсязі надходжень зборів за спеціальне використання природних ресурсів становлять:

- плата за користування надрами (49,3 відсотка);
- плата за землю (44,4 відсотка);
- збір за спеціальне використання води (5,1 відсотка).

Надходження плати за землю до загального фонду місцевих бюджетів у 2013 році становлять 12802,9 млн. гривень. Порівняно з 2012 роком надходження збільшилися на 221,2 млн. грн., або на 1,8 відсотка.

Місцевих податків і зборів надійшло до місцевих бюджетів у сумі 7316,2 млн. гривень. Порівняно з 2012 роком надходження збільшилися на 34,1 відсотка, або на 1861,2 млн. гривень.

Левову частку у надходженнях місцевих податків і зборів (90,8 відсотка) становлять надходження єдиного податку. За 2013 рік надходження з цього джерела становили 6640,5 млн. грн., що на 37,9 відсотка, або на 1824,9 млн. грн. більше ніж за 2012 рік.

Зростання частково пояснюється введенням норми щодо розширення кола платників єдиного податку (додані п'ята та шоста групи) відповідно до Закону України від 05 липня 2012 року № 5083-VI «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо державної податкової служби та у зв'язку з проведенням адміністративної реформи в Україні» з 12 серпня 2012 року.

Екологічного податку та перехідних платежів (залишків, податкової заборгованості) збору за забруднення навколишнього природного середовища до спеціального фонду зведеного бюджету надійшло у сумі 3916,4 млн. грн., що становить 116 відсотків до затвердженого показника на 2013 рік з урахуванням змін. Порівняно з 2012 роком надходження збільшилися на 37 відсотків, або на 1057,7 млн. гривень [6].

Слід відмітити, що основні прямі податки в Державному бюджеті (податок на прибуток підприємств) та місцевих бюджетах (податок на доходи фізичних осіб) знаходяться в діалектичному протиріччі:

- підвищення рівня заробітної плати на підприємстві супроводжується при ринковому регулюванні цін реалізації продукції підвищенням собівартості, тобто зниженням прибутку підприємства;

- таким чином, природним процесом при підвищенні частки заробітної плати в собівартості продукції з сучасного рівня 10-12% для України до європейського рівня 25-30% будуть 2 ефекти:

а) зростання рівня прямого податку на доходи фізичних осіб в місцевих бюджетах;

б) зниження рівня прибутковості підприємств та падіння рівня прямого податку на прибуток підприємств в Державному бюджеті України. [41, с. 352]

Розглянувши стан системи прямого оподаткування в Україні, можна виділити наступні напрямки щодо її удосконалення:

- оптимізувати систему обліку доходів і витрат суб'єктів підприємництва;
- забезпечити стабільність нормативних вимог до адміністрування прямих податків;
- удосконалити систему пільгового оподаткування шляхом її спрямованості на стимулювання інвестиційно-інноваційних процесів;
- розробити порядок звітності та контролю за формуванням та використанням фінансових ресурсів, отриманих завдяки пільговому оподаткуванню, з правом стягнення їх до бюджету в разі неефективного або нецільового використання тощо;
- оптимізувати порядок амортизації основних засобів, у тому числі удосконалити механізм прискореної податкової амортизації.

Висновки з проведеного дослідження. З наведеного вище можна зробити наступні висновки, що фіскальна функція прямих особистих прибуткових податків на сьогоднішній день в Україні є більш-менш ефективною. Фіскальна вага податку на прибуток підприємств і податку з доходів фізичних осіб у бюджетних доходах держави є приблизно однаковою. Їх фіскальне значення в бюджетних доходах становить близько 1/3 бюджетних доходів держави. Натомість українську фіскальну роль відіграють прямі реальні податки. З-поміж їх загальної сукупності найбільше значення має плата за землю, частка якого в бюджетних доходах всього в межах 1,5%, у податкових доходах бюджету – до 2%, у системі прямих податків – до 5%.

Нині в Україні оприлюднюються дані щодо загального обсягу податкових надходжень, надходжень за окремими податками (в тому числі в розрізі регіонів і видів економічної діяльності), а також загальні дані про обсяг адміністративних витрат на стягнення податків (без виокремлення витрат у розрізі окремих податків). Отже, можна визначити лише фіскальну ефективність податкової системи в цілому. Фіскальна ефективність окремих податків може бути визначена лише з використанням непрямих методів аналізу.

Можна також зробити висновок і про різну роль основних прямих податків у формуванні загальних тенденцій прямого оподаткування. Так, провідну роль у формуванні бюджетних доходів та податкових надходжень у 2012-2013 рр. відігравав податок на прибуток підприємств. Зазначене стало наслідком коливання макроекономічних показників при формуванні доходів різних секторів економіки, а також маніпулювання ставками основних прямих податків.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Львовчкін С. Податкова структура в Україні та шляхи її вдосконалення // Економіка України. – 2009 р. – № 8. – С. 62–71.
2. Лебедзевич Я.В. Податкова система : навч.-метод. посібник для самостійного вивчення дисципліни / Я.В. Лебедзевич. – Житомир : ЖДТУ, 2007. – 272 с.
3. Деева Н.М., Редіна Н.І., Дулік Т.О. та ін. Оподаткування в Україні: Навч. посіб. / За ред. Н.І. Редіної. – К. : Центр учбової літ., 2009. – 544 с.
4. Куценко Т.Ф. Бюджетно-податкова політика: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. – К. : КНЕУ, 2002. – 256 с.
5. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI, [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>.
6. Пояснювальна записка до звіту про виконання Державного бюджету України за 2013 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua>.

УДК 338

Борисюк О.В.*кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів та оподаткування
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки***Саган М.С.***студент інституту економіки та менеджменту
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*

ЛІЗИНГ ПЕРСОНАЛУ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ МЕТОД ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

У статті розкрито сутність поняття лізингу персоналу. Висвітлено його загальнотеоретичне обґрунтування, розвиток, становлення та видове різноманіття. Обґрунтовано позитивні та негативні наслідки від використання лізингу.

Ключові слова: лізинг персоналу, підбір тимчасового персоналу, аутстафінг, аутсорсинг, теорія трилисника, лізинг.

Борисюк А.В., Саган М.С. ЛИЗИНГ ПЕРСОНАЛА КАК ЭФФЕКТИВНЫЙ МЕТОД РЕШЕНИЯ ПРОБЛЕМЫ КАДРОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ

В статье раскрыта сущность понятия лизинга персонала. Освещены его общетеоретическое обоснование, развитие, становление и видовое разнообразие. Обоснованы позитивные и негативные последствия от использования лизинга.

Ключевые слова: лизинг персонала, подбор временного персонала, аутстаффинг, аутсорсинг, лизинг.

Borysyuk A.V., Sagan, M.S. STAFF LEASING AS AN EFFICIENT METHOD SOLVING THE PROBLEM STAFFING

The article deals with the essence of the concept of leasing personnel duct. It deals with general theoretical rationale, development, formation and species diversity. Proved positive and negative consequences of using leasing.

Ke ywords: staff leasing, temporary staffing selection, outstaffing, outsourcing, leasing.

Постановка проблеми. Потреба організацій у тимчасових працівниках виникає регулярно. Зазвичай українські компанії намагаються вирішити ці проблеми за рахунок власних ресурсів, розподіливши існуючі та нові обов'язки серед наявних працівників. Але це неминує веде до зниження продуктивності діяльності всієї організації, тому що людина не може протягом тривалого терміну на належному рівні виконувати додаткові обов'язки, при цьому зберігши продуктивність виконання своїх стандартних обов'язків.

Намагаючись вирішити цю проблему, організації також можуть залучити на певний проміжок часу працівників за договорами підряду. Але в такому разі виникає потреба в додаткових витратах на пошук та підбір нових співробітників. З іншого боку, можна сказати, що, залучаючи працівників за договором підряду, організація дуже рідко може задовольнити потребу у більш кваліфікованих працівниках.

Саме тому використання лізингу персоналу може розглядатись як ефективний шлях вирішення потреби у тимчасовому персоналі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми визначення сутності та особливостей лізингу персоналу розглядалися в роботах вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких І.О. Геращенко, Г.П. Домбровська, В. Г. Гринько, Н.Є. Селюченко, В.П. Кічор, А.О. Сергєєва, Т.В. Сівашенко, О.О. Тимохіна та інші.

Метою даної статті є дослідження сутності поняття лізингу персоналу як засобу, що дозволить компанії в своїй діяльності, коли колектив перевантажений, не приймати в штат нового працівника, а робота буде виконана професійно та вчасно.

Виклад основного матеріалу. Зародження поняття лізингу персоналу розпочалось з теорії трилисника. Її розуміють як спосіб найбільш ефективно використовувати людський капітал. Лізинг персоналу спочатку виник через невідповідність наявності трудових ресурсів і потреби в них, з-за потреби організацій у різнопланових фахівцях на різні терміни.

Реакцією бізнесу на тенденцію подорожчання робочої сили стала поява нових організацій, які Ч. Хенді визначив як організації-трилисники.

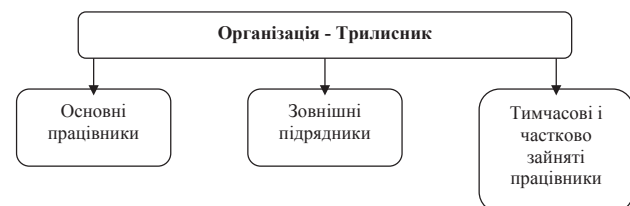

Рис. 1. Структура працівників у організації-трилиснику

Обґрунтовуючи дану схему потрібно відзначити, що перший листок, за Хенді, – це основні працівники нової організації. Всі вони – професіонали, технічні спеціалісти, висококваліфіковані робітники і керуючі, абсолютно необхідні для майбутнього організації, оскільки саме вони є носіями тих знань, які відрізняють дану організацію від всіх інших. У них високі заробітки, додаткові пільги. Часто стимулювання цих співробітників засноване на співучасті в прибутку, у власності та в управлінні. Корпорація припускає, що такі співробітники будуть тяжко працювати по 70 годин на тиждень і повністю віддавати себе роботі. Їх мета – кар'єра і просування по службі. Професіоналів небагато, вони надзвичайно цінні, і їм добре платять, хоча істотна частина цієї оплати (можливо, до 40%) поставлена в залежність від ефективності роботи групи і (або) компанії. Постійна основа організації мала і потребує допомоги, звідси – другий листок трилисника [1, с. 25-27].

Другий листок – зовнішні підрядники. Це консультанти, підрядники та інші фахівці, наймані ззовні для роботи над конкретними проектами, або для роботи, що не має виняткову важливість для організації (тобто не становить частину тих експертних знань, якими володіє основний персонал),

або для виконання рутинних обов'язків, які не хочуть брати на себе професіонали. Часто ці люди працюють на основі лізингу персоналу. До цієї категорії потрапляють і співробітники інших фірм, що працюють за договорами професіонали або технічні фахівці. Найчастіше це колишні постійні працівники компанії, з якими вона нині підтримує договірні відносини. Їм платять за результатами роботи, а не по часу, витраченого на досягнення цих результатів, та організація мало контролює їх повсякденну діяльність. Хенді відзначає, що у менеджерах з'являється спокуса експлуатувати таких працівників, виплачуючи їм мінімальні винагороди за максимальні обсяги робіт, і рекомендує компаніям не допускати цього.

Третій листок – тимчасові і частково зайняті працівники. Цей листок трилисника, за Хенді, являє собою гнучку частину робочої сили компанії – працівників, яких запрошують для того, щоб забезпечити постійне, цілодобове і щоденне функціонування підприємства або виконання пікових обсягів роботи. «Грубо кажучи, – пише Хенді, – вони утворюють ринок робочої сили, на який роботодавці виходять з потреби і тоді, коли забажають, сплачуючи цим людям якомога менше». Деякі з працівників цієї категорії хочуть вирватися з такої упряжки якомога швидше і знайти собі постійну роботу – якихось штатних співробітників, або зайнятих повний робочий день контрактників. Інші просто хочуть підробити. Деякі з них працюють по кілька годин на декількох місцях і так заробляють собі на життя. Хтось використовує таку можливість як свого роду учнівство при підготовці до майбутньої постійної роботи [1, с. 27-29].

Хенді зазначає, що велика частина гнучкої робочої сили, мабуть, ніколи не виявляє тієї цілеспрямованості і тих амбіцій, які притаманні зайнятим на постійній основі професіоналам, але стверджує, що багато що залежить від того, як до них відносяться: «Якщо з цими людьми звертаються як з випадковою робочою силою, вони відповідають на таке ставлення недбалістю. Якщо гнучка робоча сила повинна стати цінною частиною організації, то організація повинна бути готова інвестувати у цих працівників, забезпечувати їх професійну підготовку, причому навіть таку, яка дозволить їм отримати кваліфікацію, необхідну для працевлаштування в інших компаніях. Слід дати таким працівникам певний статус і відомі привілеї. У цьому і тільки в цьому випадку організація отримає ту допомогу від тимчасових і частково зайнятих працівників, у якій вона потребує, і того рівня, що їй потрібно» [1, с. 30].

З'єднання двох ідей – теорії трилисника з теорією людського капіталу – практично реалізується у формі лізингу персоналу.

Більше 1% загальної кількості зайнятих людей в США і країнах Західної Європи складаються в штаті кадрових агентств-лізингодавців. Щорічно кількість міжнародних компаній, спеціалізуються на кадровому лізингу, збільшується в 1,5 рази, а їх сумарний оборот сьогодні перевищує 60 млрд. дол. на рік [2].

Говорячи про можливість застосування лізингу персоналу в Україні, необхідно відмітити, що ринок кадрів, або кваліфікованої робочої сили, змінюється не за стабільною закономірністю, а за циклічними коливаннями, які зумовлені такими причинами:

- якісним рівнем навчання у навчальних закладах;
- кількістю дітей, чий батьки забезпечують сім'ю засобами до існування з-за кордону і не мотивують

молодих спеціалістів до здобуття професійного досвіду та самовдосконалення за своєю спеціальністю;

- стадією розвитку суспільства;
- економічно-політичною ситуацією в країні;
- бурхливим розвитком бізнесу, що призводить до збільшення розміру підприємства, і адміністрації стає складніше сконцентруватись на виконанні своїх безпосередніх обов'язків;

- посилення конкуренції, коли більшості компанії для виживання у конкурентній боротьбі з одного боку необхідно бути дуже гнучкими, а з другого – оптимізувати свої витрати;

- розвиток сфер діяльності, де зайнятість має сезонний або проектний характер, де високий відсоток лінійних підрозділів. У даному випадку циклічність коливань чисельності персоналу потребують нових підходів, тому одним з найбільш цікавих рішень може стати використання наведених технологій [3, с. 189].

Відтак, плануючи бізнес-процеси та реалізуючи поставлені цілі, компанії заздалегідь, а в більшості випадків і по факту виокремлюють ті задачі, які не будуть або не є постійними протягом тривалого відрізка часу, скажемо, рік чи більше.

Лізинг – це специфічна форма оренди робочої сили, яка передбачає надання лізингодавцем лізингоотримувачу робочої сили у тимчасове користування.

Рис. 2. Класична схема лізингу

Традиційна структура лізингових відносин охоплює договірними відносинами три сторони: – працівник (його представник), – лізингодавець – лізингоотримувач. У лізингу робочої сили єдиним її власником є працівник. У договорі між лізингодавцем та лізингоотримувачем визначають такі складові:

- характеристику персоналу;
- чисельність співробітників;
- строк лізингової угоди;
- оклади наданих працівників;
- критерії оцінки якості виконання зазначеного обсягу робіт;
- винагороду за лізинг обслуговування.

Від вірного вибору різновиду лізингу персоналу залежить ефективність діяльності усієї організації. Отже, розглянемо існуючі види лізингу.

Staff leasing (лізинг працівників) – оренда персоналу на довготривалій основі. Компанія-роботодавець оплачує лише послуги агенції-рекрутера, не пов'язуючи себе із працівником юридичними зобов'язаннями. Спеціаліст числиться в штаті компанії-лізингодавця.

До цієї послуги лізингових агенцій організації-замовники частіше всього звертаються, коли виникає потреба у наймі тимчасових працівників певних категорій.

За цього виду лізингу працівники постійно перебувають у штаті лізингових агенцій і залучаються до виконання певних робіт у компанії-замовника. Розглянемо схему формування лізингового штату кадровим агентством-лізингодавцем.

Далі наведена схема взаємодії лізингодавця і лізингоотримувача для задоволення тимчасової потреби в персоналі за допомогою лізингових відносин:

Етап 1. Визначення проблемної ситуації лізингоотримувача і конкретної потреби в робочій силі (кваліфікація спеціалістів, їх склад і строки використання).

Етап 2. Вибір лізингоодержувачем конкретного варіанту лізингової схеми. Проходить узгодження договору, що визначає умови лізингу, окладу фахівців, а також комісійних агентства (20-30% окладу фахівця). Одним з найважливіших пунктів лізингової угоди є обсяг і критерії оцінки робіт, які у встановлений термін повинен виконати фахівець. Кадрове агентство лізингоодержувачу гарантує якість виконання робіт, а також нерозповсюдження будь-якої ділової інформації, що отримується фахівцем протягом роботи в організації.

Етап 3. Підбір персоналу для лізингу, якщо в цьому є необхідність. (Коли персонал надається з уже сформованого лізингового штату кадрового агентства, такої необхідності немає.) В окремих випадках, пов'язаних з формальними скороченнями, вже наявний персонал переводять з штату лізингоодержувача в штат лізингодавця, а потім лізингодавець повертає тих же фахівців на договірних відносинах лізингу лізингоодержувачу.

Етап 4. Документальне оформлення лізингодавцем тристоронніх лізингових відносин з лізингоодержувачем і фахівцями.

Етап 5. Контроль з боку кадрового агентства за обсягом робіт, виконаних фахівцем. Агентство стежить за тим, щоб у лізингоодержувача спеціаліст виконував тільки роботу, відповідну його кваліфікації, та в обсягах, обумовлених лізинговим контрактом. Конфлікти і трудові спори, що виникають між лізингоодержувачем і найманим працівником, вирішує кадрове агентство. [1, с. 30-31].

Вартість лізингу персоналу розраховують, враховуючи такі елементи:

- 1) компенсація заробітної платні працівника, податкових виплат;
- 2) винагорода компанії-лізингодавцю (відсоток від заробітної платні працівника або фіксована сума), яка встановлюється за домовленістю сторін та залежить від вимог, що пред'явлені до працівників, їх кількості.

Оплату послуг лізингу персоналу здійснюють щомісячно.

При використанні лізингу працівників компанія-замовник укладає з провайдером договір, особливістю якого є те, що згодом працівник може перейти в штат замовника.

Підбір тимчасового персоналу – це інший вид лізингу персоналу, що передбачає підбір персоналу на короткотривалий період. Частіше за все ця послуга необхідна під час проведення маркетингових досліджень або виконання невеликих проектів. Підбір здійснює агенція-рекрутер, і вона ж несе відповідальність за працівника.

За допомогою цього виду лізингу персоналу зазвичай задовольняють потребу у працівниках під час сезону відпусток, тривалої хвороби працівника, сезонного навантаження (підвищення об'ємів виробництва, продажів), маркетингових досліджень та інші.

При застосуванні цього виду лізингу компанія-

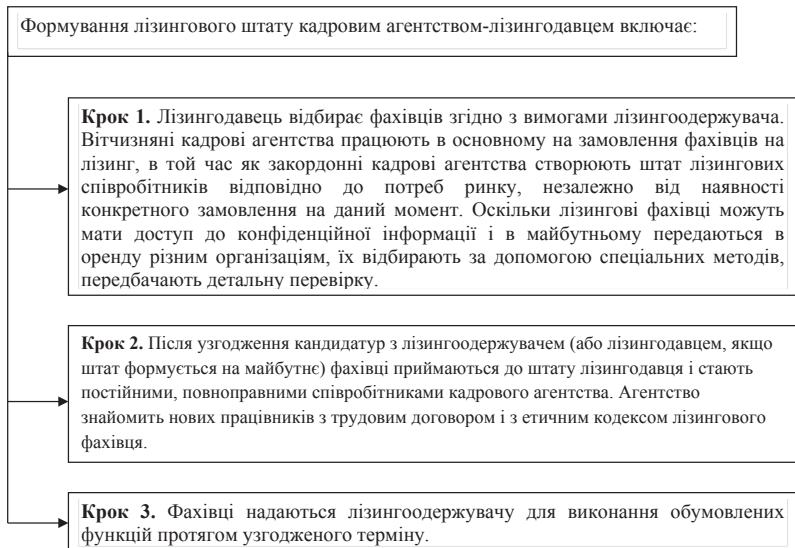

Рис. 3. Схема формування лізингового штату кадровим агентством-лізингодавцем

провайдер самостійно веде пошук потрібних працівників (інколи вони знаходяться в базі даних агенції), відбирає відповідно до вимог замовника, укладає з підібраними працівниками договори підядру та несе відповідальність за них.

Серед переваг цього способу потрібно відокремити можливість швидкого залучення потрібного працівника на певний строк, відсутність витрат на пошук тимчасових працівників, відсутність витрат на кадрове діловодство та адміністрування усіх видів операційних витрат, можливість припинення співробітництва у короткостроковий термін.

В майбутньому цей засіб має користуватись найбільш попитом, враховуючи стійку тенденцію до підвищення потреби підприємств у тимчасових працівниках на нетривалий термін [4].

Аутсорсінг – придбання не праці визначеного спеціаліста, а послуги, яка необхідна компанії на даний момент часу. Перелік питань, які необхідно вирішити в такий спосіб, є достатньо великим. В основному це стосується завдань, не пов'язаних із профільною діяльністю компанії-замовника. Аутсорсінгові послуги виступають як окремі види послуг, але вони не завжди виконують функції лізингу персоналу. Інше кажучи, вони не задовольняють потреби організації у працівниках, при цьому задовольняючи потреби організацій у певних напрямках. Найпоширенішим прикладом аутсорсінгу є бухгалтерський аудит, який проводять спеціалізовані компанії.

Аутстафінг – виведення персоналу за штат компанії. Компанія провайдер стає формальним роботодавцем для працівників компанії-клієнта і бере на себе повну відповідальність за них. Провайдер оформляє працівників у свій штат та відповідає за виплату заробітної платні, податків, проведення роботи з персоналом.

Різниця між лізингом персоналу та аутстафінгом полягає в тому, що у разі лізингу персоналу працівники весь час перебувають у штаті компанії-провайдера, яка забезпечує їх добір, кадрове адміністрування, надає замовнику гарантію заміни персоналу, тоді як аутстафінг не передбачає добору та гарантування заміни працівника, провайдер лише оформляє до себе в штат тих працівників, які є в штаті компанії-замовника, і вони залишаються працівниками у замовника за договором надання послуг.

Основні передумови для використання аутстафінгу:

- бажання компанії забезпечити максимальну гнучкість в управлінні персоналом і відповідність кількості робочої сили реальному обсягу роботи на певний час;

- необхідність зменшити кількість працівників у штатному розкладі;

- бажання зняти з компанії зобов'язання щодо трудових відносин з працівниками, особливо якщо їх легко замінити;

- потреба HR-служби та бухгалтерії передати окремі рутинні функції зовнішньому виконавцю (ведення трудових книжок та кадрової документації, розрахунок та виплата заробітної платні, оформлення лікарняних листів, відпусток, відряджень тощо);

- необхідність прийняти на роботу спеціаліста понад штатний розклад, який затверджується раз у рік;

- бажання встановити випробувальний термін для працівника довшим, ніж визначено законодавством;

- бажання зекономити на податкових платежах (фірма може використовувати працю значної кількості осіб, зберігаючи до того ж статус малого підприємства, яке має право вести бухгалтерський облік за спрощеною схемою) [4].

Послуги з лізингу персоналу для українського ринку є новими, хоча у західних країнах вони існують вже близько 20-35 років. Згідно з дослідженнями зарубіжних аналітиків 81% американських компаній використовує послуги тимчасових робітників, більше ніж 5% від загальної кількості зайнятих у США і країнах Західної Європи знаходяться у штаті кадрових агентств-лізингодавців. Відомо, що у 15 країнах-учасниках Європейського Союзу (ЄС) близько 1,5% працюють за лізинговими договорами. Лізинг персоналу найбільш активно використовується у Нідерландах (майже 4% працівників). У цілому в усіх країнах ЄС спостерігається загальна стійка тенденція щодо залучення фахівців на основі різних лізингових програм [5, с. 359].

Послуга лізингу персоналу в Україні з'явилася більше 7 років, однак кількість спеціалізованих компаній (найбільше їх зареєстровано у містах Києві і Харкові), що надають на ринку такі послуги за світовими стандартами, незначна. Поряд з тим, зважаючи на нові умови функціонування вітчизняних підприємств, пов'язаних зі світовою фінансовою й економічною кризою, ця форма кадрового забезпечення стає все більш актуальною [2, с. 73].

Лізинг має певні переваги, до яких належать:

- зменшення адміністративних і тимчасових витрат з ведення кадрового діловодства, бухгалтерського обліку, складання звітності та ін.;

- набір потрібного персоналу в короткий термін в будь-якому обсязі;

- зниження витрат на компенсаційні пакети, не передбачені для тимчасових співробітників, або мінімальні;

- можливість міняти співробітника необмежену кількість разів;

- можливість найняти співробітника, який сподобався в постійний штат;

- відсутність витрат та простоїв у разі хвороби основного працівника;

- скорочення витрат на тимчасове залучення висококваліфікованих фахівців;

- інші переваги, які залежать від конкретної форми лізингової схеми.

До недоліків лізингу можна віднести такі його властивості:

- дорожнеча порівняно зі штатним персоналом.

Плата за послуги кадрового агентства складає зазвичай 12-18% суми фонду оплати праці та єдиного соціального податку. Крім того, на всю суму нараховується ПДВ.

- можлива нелояльність співробітників до компанії [4].

Висновки з проведеного дослідження. Отже, розглянуті джерела набору персоналу дають можливість роботодавцям скоротити витрати на персонал і забезпечити організацію працівниками високої кваліфікації.

Необхідно звернути увагу, що впровадження лізингу при наборі персоналу мають свої особливості. Лізинг персоналу використовується компаніями, коли потрібні працівники для виконання певної роботи, а також для зменшення витрат, пов'язаних з процесом утримання персоналу, а це автоматично приводить до збільшення таких показників, як кількість загального прибутку, прибутку від продажу на одну людину, але він має один істотний недолік – відсутність чіткої законодавчої бази.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Аширов Д.А., Резниченко Л.А. Управление персоналом. [учебник] / А.Д. Аширов. – М., 2004. – 193 с.
2. Селюченко Н.Є. Проблеми ринку праці в умовах кризи та можливі шляхи їх вирішення / Н.Є. Селюченко, В.П. Кічор // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2009. – № 640. – С. 189–196.
3. Решетнікова А. Нетрадиційна форма лізингу: лізинг персоналу // Україна: аспекти праці. – 2002. – № 3. – С. 45–48.
4. Сівашенко Т.В. Особливості аутстафінгу та лізингу персоналу / Т.В. Сівашенко // Економічний простір. – 2010. – № 17 – С. 137–142.
5. Тимохіна О.О. Лізинг персоналу як шлях забезпечення підприємств тимчасовими працівниками / О.О. Тимохіна // Збірник наукових праць «Торгівля і ринок України» – 2010. – Вип. 30. – Т. 2. – С. 357–363.

УДК 336.01

Соколова М.С.
магістр

Запорізької державної інженерної академії

Ногіна С.М.

доцент економічних наук

Запорізької державної інженерної академії

СУТЬ ТА ЕТАПИ СТРАТЕГІЧНОГО ФІНАНСОВОГО ПЛАНУВАННЯ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Стаття присвячена розгляду визначення, суті та етапів стратегічного фінансового планування на підприємстві. У статті розглянуті думки різних вчених і підходи до визначення фінансового і стратегічного планування. Зроблений висновок і запропоновані шляхи поліпшення стратегічного фінансового планування.

Ключові слова: стратегічне планування, фінансове планування, стратегічне фінансове планування на підприємстві, чинники планування, етапи стратегічного фінансового планування.

Соколова М.С., Ногіна С.М. СУТЬ И ЭТАПЫ СТРАТЕГИЧЕСКОГО ФИНАНСОВОГО ПЛАНИРОВАНИЯ НА ПРЕДПРИЯТИИ

Статья посвящена рассмотрению определения, сути и этапов стратегического финансового планирования на предприятии. В статье рассмотрены мнения различных ученых и подходы к определению финансового и стратегического планирования. Сделан вывод и предложены пути улучшения стратегического финансового планирования.

Ключевые слова: стратегическое планирование, финансовое планирование, стратегическое финансовое планирование на предприятии, факторы планирования, этапы стратегического финансового планирования.

Sokolova M.S., Nogina S.M. THE ESSENCE AND STAGES of STRATEGIC FINANCIAL PLANNING AT THE ENTERPRISE

The article is devoted to definition of essence and stages of strategic financial planning at the enterprise. The article deals with the opinions of various scholars and approaches to the definition of a financial and strategic planning. Concludes and suggests ways to improve strategic financial planning.

Keywords: strategic planning, financial planning, strategic financial planning at the enterprise, factors planning stages of strategic financial planning.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В сучасних умовах ринкової економіки підприємства будь-якої власності зацікавлені в результатах своєї фінансової діяльності, тому і виникає необхідність в проведенні стратегічного фінансового планування. Стратегічне фінансове планування дозволяє підприємству планувати майбутні доходи і видатки з урахуванням макро- і мікрофакторів, що полегшує керівнику завдання обирати правильні рішення. Тож, можна сказати, що вирішення фінансової стратегії підприємства керівник бере на себе відповідальність не тільки за підприємство, а й за розвиток окремих галузей економіки (на прикладі невеликих країн, в яких – одне підприємство і є представником галузі).

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення проблеми. Американські економісти Р. Кларк, В. Вільсон, Р. Кейнс, А. Томпсон дають визначення фінансової стратегії у широкому плані та пов'язують її із фінансовою політикою і плануванням. В роботі українських та російських вчених можна зустріти думку, що фінансова стратегія визначає картину розвитку підприємства у майбутньому. Стратегія – це мрія або передбачення, і як цього можна досягти. На їхню думку, фінансова стратегія – це основа вибору, альтернатива, що зумовлює природу і напрями організації фінансових відносин. Підприємство проводить фінансову політику, яка відрізняється від стратегії тим, що ґрунтується на деталях, конкретизованих даних [1, с. 165-166].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Для більш чіткого розуміння стратегічного фінансового планування треба ретельно визначити з чого саме і складається воно. Так, О.Д. Данілов у навчальному посібнику дає визначення стратегічного фінансового планування: планування – це розробка

деталізованого порядку дій на наступний період для впровадження стратегії. Фінансове планування займає важливе місце в системі фінансового менеджменту, яка включає планування, організацію, мотивацію й контроль фінансової діяльності підприємства.

Формулювання цілей статті. Основними цілями публікації є дослідження загальних підходів до формулювання визначення стратегічного фінансового планування.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Фінансове планування – це процес систематичної підготовки управлінських рішень, які прямо чи опосередковано впливають на обсяги фінансових ресурсів, узгодження джерел формування та напрямків використання згідно з виробничими, маркетинговими планами, а також величину показників діяльності підприємства в плановому періоді, і які забезпечують вирішення завдань найбільш раціональним шляхом [2, с. 200]. Ринок висуває високі вимоги до якості фінансового планування, оскільки нині за негативні наслідки своєї діяльності відповідальність нестиме само підприємство. За нездатності врахувати несприятливу ринкову кон'юнктуру підприємство стає банкрутом і підлягає ліквідації з відповідними негативними наслідками для засновників [7].

Стратегічне планування слід розуміти як процес і результат. Процес охоплює систематичне вивчення організації та її середовища тими, хто зацікавлений в її успішній діяльності на перспективу. Результат – це документ, у якому детально викладені заходи, необхідні для досягнення майбутніх цілей, визначених на основі отриманої під час процесу планування інформації. Ці компоненти стратегічного планування дають багато переваг будь-якому державному органу [3, с. 174].

Основним завданням стратегічного фінансового планування є визначення реальних шляхів досягнення фінансових цілей, сформульованих згідно зі стратегією загального розвитку підприємства. Мета цього планування – досягнення таких значень основних фінансових показників діяльності підприємства, які б відповідали базовим орієнтирам концепції розвитку, зафіксованої у стратегічних планах підприємства [4].

Тож, можна сказати, що стратегічне фінансове планування – це процес вивчення, підготовки підприємства до майбутніх правильних витрат для отримання найбільшого прибутку.

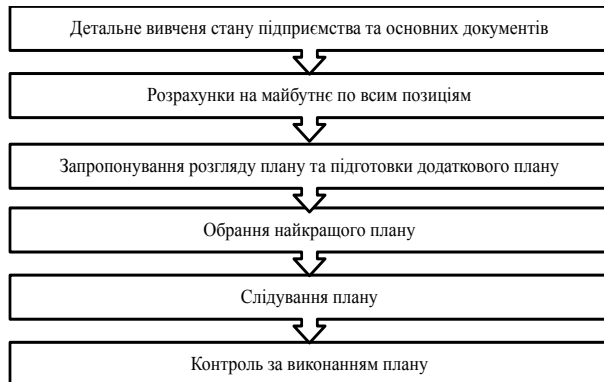
Фінансовий стратегічний план забезпечує:

- розуміння як досягти найголовнішу ціль – максимізувати прибуток;
- обрання найефективніший напрямів інвестування;
- дає оцінку матеріально-економічному стану підприємства;
- допомога фінансових дій при настанні загрози невиконанні поставлених цілей.

Для складання стратегічного фінансового плану для підприємства можна виділити етапи, які представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

Етапи стратегічного фінансового планування

Отже, з даної таблиці можна зробити висновок, що на початковому етапі планування дуже важливим є повне розуміння фінансового стану підприємства, тому і використовуються всі фінансові документи. Також можна сказати наступне: щоб бути впевненими у правильності складання стратегічного фінансового плану, треба обирати кваліфікаційних кадрів, які могли б не лише скласти план, а й чітко його дотримуватися, і проводити контроль і за необхідністю його змінити під нові цілі.

Планування ґрунтується як на раціональному мисленні та розрахунках, так і на інтуїтивних можливих ситуаціях, які підкріплені економічними розрахунками.

Завданням фінансового стратегічного планування є:

- обрання найкращої фінансової стратегії та способів і методів їх досягнення;
- планування методів фінансової стійкості;
- ознайомлення і детальне вивчення можливостей не лише свого підприємства, а й конкурентів;
- ознайомлення майбутніх фінансових відносин з суб'єктами господарювання;
- підготовка дій підприємства для уникнення чи виходу з кризового стану.

Процес стратегічного планування складається з багатьох етапів, процедур та деталізації того, що необхідно здійснити. Перед безпосередньою розробкою стратегічного плану слід усвідомити його необхід-

ність, уточнити організаційні повноваження і забезпечити підтримку процесу стратегічного планування. Для цього слід:

- визначити суб'єкти, які будуть підтримувати зусилля, маючи прямий інтерес до того, чим займається організація;
- створити зворотний зв'язок для залучення людей;
- забезпечити доступ нових ідей;
- створити середовище консенсусу навколо цілей, що збільшує вірогідність досягнення поставлених цілей [3, с. 174].

Дж. А. Стайнер визначив чинники, що сприяли розвитку стратегічного планування:

- зростання розмірів підприємств завдяки підвищенню комплексності та багатопрофільності діяльності;
- науково-технічний прогрес;
- використання зв'язків з іншими організаціями;
- зростання конкуренції на внутрішніх і зовнішніх ринках внаслідок заповнення ринків;
- розвиток методології та інструментарію планування;
- наявність необхідної ЕОТ і кваліфікованих кадрів;
- лідирування підприємств, котрі більше уваги приділяли стратегічному плануванню.

В деяких економічних роботах для кращого розуміння дають порівняльну характеристику довгострокового фінансового планування і стратегічного фінансового планування один із прикладів зображено на рисунку 2.

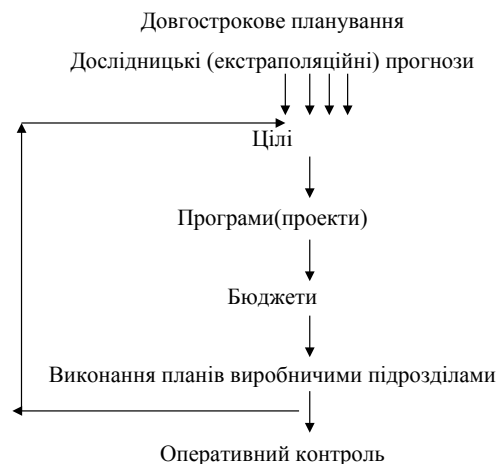

Рис. 2. Структура довгострокового планування

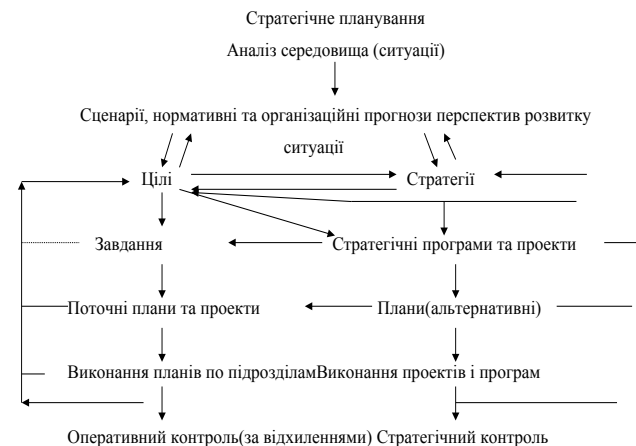

Рис. 3. Структура стратегічного планування [8]

Можна сказати, що як в стратегічному, так і довгостроковому фінансовому плануванні є багато спільного і відмінного. Довгострокове планування займає менше часу при складанні і відрізняється простотою розробки, але не завжди є кращим (якщо країна чи галузь часто змінюється). Стратегічне планування є більш трудомістким, але більш гнучким під зміни стану будь-якого чинника, який впливає на досягнення найголовнішої цілі будь-якого підприємства – отримання найбільшого прибутку. Також потребують детального вивчення всі стратегічні фінансові цілі та задачі.

Теорія фінансової стратегії, досліджуючи об'єктивні економічні закономірності ринкових відносин, розробляє форми та способи виживання й розвитку за нових умов. Фінансова стратегія включає методи та практику формування фінансових ресурсів, їх планування та забезпечення фінансової стійкості підприємства за ринкових умов господарювання. Фінансова стратегія охоплює всі форми фінансової діяльності підприємства: оптимізацію основних та оборотних засобів, формування та розподіл прибутку, грошові розрахунки, інвестиційну політику [5, с. 277].

Тож, можна сказати, що стратегічне фінансове планування дає змогу визначити не лише обсяг фінансових ресурсів, а й цільове використання, головна мета якого полягає в забезпеченні необхідним фінансуванням для господарської діяльності. Завдяки стратегічному фінансовому плануванню можна визначити, наскільки є конкурентоспроможною діяльність підприємства, і якою є допомога в виявленні фінансової підтримки від інших інвесторів.

При складанні плану необхідно враховувати не лише специфіку діяльності підприємства, а й фактори ринку, на якому відбувається діяльність. Для складання даного плану і використовується прогнозування. На майбутній період планується не лише діяльність підприємства на певний строк, а й план дій при настанні випадків, на які підприємство не розраховувало – наприклад, криза чи зміна ситуації на ринку, що дає змогу швидше оговтатися і зазнати менших збитків.

Висновки. На сьогоднішньому етапі стану розвитку не лише економіки, а й розвитку свідомості управлінських кадрів можна сказати, що насправді ми є молодією державою, яка розвивається «по-

старому», бо більшість використовує старе обладнання і не прагне робити великих інвестицій в розвиток не лише процесу, але й в підготовку кваліфікаційних працівників. На прикладі іноземних підприємств можна побачити, як вони займаються і щільно допомагають досягненням науково-дослідних і дослідно-конструкторських розробках. Тому, дивлячись на результати більш досвідчених своїх колег, деякі українські підприємства втілюють у своє виробництво та процеси прийняття рішень новітні розробки.

На жаль, дивлячись на економічний і політичний стан нашої держави, підприємства не можуть приймати рішення в фінансовому плануванні на тривалий період, що в принципі є здоровим глуздом в плануванні. Підприємства не можуть собі дозволити робити довгострокові жорсткі фінансові плани.

Отже, підприємствам залишається проводити розробку фінансових стратегічних планів на короткий строк, підтримувати фінансову стійкість підприємства, викликати довіру кредиторів до діяльності підприємства. Не потрібно забувати про ефективне та доцільне використання наявних фінансових ресурсів підприємства, і не лише фінансових, постійно проводити пошук невикористаних резервів, оптимізувати грошові потоки, взагалі зміцнити фінансовий стан підприємства для підвищення інтересів у потенційних інвесторів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гриньова В.М. Фінанси підприємств : Навч. Посіб. – 3-тє вид., стер. / В.М.Гриньова, В.О.Колода – К. : Знання-Прес, 2006. – 423 с.
2. Данілов О.Д. Фінанси підприємств у запитаннях і відповідях : Навч. Посіб. / О.Д.Гриньов, Т.В. Паєнко. – К. : Центр літератури, 2011. – 256 с.
3. Малиновський В.Я. Державне управління : Навчальний посібник. – Луцьк : Ред.-вид. відд. «Вежа» Вол. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. – 558 с.
4. Шелудько В.М. Фінансовий менеджмент : Підручник. – К. : Знання, 2006. – 496 с.
5. Поддєрьогін А.М. Фінанси підприємств : Підручник / Керівник авт. кол. і наук. ред. проф. А.М. Поддєрьогін. 3-тє вид., перероб. та доп. – К. : КНЕУ, 2000. – 460 с.
6. Ансофф И. Стратегическое управление. – М. : Экономика, 1989. – 358 с.
7. Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://www.br.com.ua/referats/Management/5184-4.html>.

УДК 336

Трегубов А.С.*кандидат экономических наук,
доцент кафедры экономики предприятия
Донецкого национального университета***Касьянова А.А.***студент
Донецкого национального университета*

ПЕРСПЕКТИВЫ ИНВЕСТИЦИРОВАНИЯ В БАНКОВСКОЕ ЗОЛОТО В УКРАИНЕ

В статье изучена роль золота как средства сбережения. Проанализировано состояние сектора банковского золота Украины. Определены перспективы и возможные препятствия при инвестировании в данную сферу.

Ключевые слова: банковское золото, инвестиционные монеты, банковские слитки, депозиты в банковских металлах, инвестиции.

Трегубов О.С., Касьянова А.А. ПЕРСПЕКТИВИ ІНВЕСТИВАННЯ У БАНКІВСЬКЕ ЗОЛОТО В УКРАЇНІ

У статті розглянуто роль золота як засобу заощадження. Проаналізовано сучасний стан сектору банківського золота України. Виявлені перспективи та можливі прешкоди при інвестуванні в цю галузь.

Ключові слова: банківське золото, інвестиційні монети, банківські злитки, депозити у банківських металах, інвестиції.

Tregubov A.S., Kasianova A.A. POSSIBILITY OF INVESTMENT IN GOLD IN UKRAINE

Gold as a store of value was investigated in the article. The condition of current state of Bank gold market was analyzed. Investment opportunities for Ukrainians in this sphere were identified.

Keywords: gold, investment coins, gold bars, gold deposits, investment.

Постановка проблемы. Мировой финансовый кризис 2008-2009 гг. выявил нестабильность мировой валютной системы, что послужило стимулом для повышения спроса на драгоценные металлы, в том числе на золото. В девальвации гривны золото в качестве сбережений набирает всю большую популярность среди населения Украины.

Анализ последних исследований и публикаций. Рынок драгоценных металлов Украины в целом и золота в частности исследуется в трудах Е.В. Чайкиной, М.М. Мужеляка, М.И. Дыбы, Л.Г. Чувахиной и других отечественных ученых. Так, Е.В. Чайкина выделяет особенности рынка драгоценных металлов, анализирует его структуру и особенности функционирования [1]. В трудах М.И. Дыбы проанализирована классификация банковских металлов в отечественной банковской системе, определены ее функции [2]. М.М. Мужеляк исследует динамику цен на золото и ее влияние на формирование ресурсной базы финансово-кредитных учреждений [3]. Однако проблемы и перспективы вкладов в банковское золото физических лиц недостаточно изучены.

Цель исследования – проанализировать тенденции покупки и продажи золота физическим лицам банками Украины, выделить возможности инвестирования украинцами в данной сфере.

Изложение основного материала. Выражая стоимость всех других товаров, золото в качестве всеобщего эквивалента приобретает особую потребительную стоимость, становится деньгами. К. Маркс в своих трудах подчеркивал: «Золото и серебро по природе своей не деньги, но деньги по своей природе – золото и серебро» [4]. Золото стало использоваться в качестве денег, так как имеет ряд преимуществ, столь важных для денежного товара. Они обусловлены его физическими и химическими свойствами: однородностью, делимостью, сохраняемостью, большой стоимостью при небольшом объеме и весе. Значительное количество золота применяется для изготовления монет или в форме слитков хранится в качестве золотого запаса центральных банков

(государства). Первоначально золото употреблялось исключительно для выделки украшений, затем оно стало служить средством сбережения и накопления богатств, а также обмена (сначала в форме слитков). В качестве денег золото использовалось ещё за 1500 лет до н. э. в Китае, Индии, Египте и государствах Месопотамии, а в Древней Греции – в 8-7 вв. до н. э. В Лидии, богатой месторождениями золота, в 7 в. до н. э. началась чеканка первых в истории монет.

В экономике, построенной на основе золотого стандарта, гарантируется, что каждая выпущенная денежная единица может по первому требованию быть обменена на соответствующее количество золота. При расчётах между государствами, использующими золотой стандарт, устанавливают фиксированный обменный курс валют на основе соотношения этих валют к единице массы золота.

Сторонники золотого стандарта отмечают, что его использование делает экономику более стабильной, менее подверженной инфляции, поскольку при золотом стандарте правительство не может печатать деньги, не обеспеченные золотом, по своему усмотрению. Однако дефицит платежных средств вызывает спад в производстве из-за кризиса ликвидности.

Постепенный процесс утраты золотом своих денежных функций окончательно завершился в 1971-1976 годах с распадом Бреттон-Вудской валютной системы – последней международной валютной системы, основанной на золоте. В результате сопоставления масштабов цен между странами лишились «золотой основы», а золото перестало играть роль «всеобщего эквивалента» в международных экономических отношениях. Отмена привязки валюты к золоту позволила проводить относительно произвольную денежную эмиссию. При излишке денег в экономике начинается рост цен (инфляция). К примеру, тройская унция золота за период с 1967 года по 2011 год поднялась в цене с 35 до 1900 долларов (то есть за 44 года подорожала более чем в 50 раз).

Главным практическим значением Ямайской валютной системы, функционирующей в настоящее

время, стал отказ от фиксированных валютных курсов, в основе которых лежало золотое содержание валют, и переход к плавающим валютным курсам. Рынок золота из основного денежного рынка превратился в разновидность товарного рынка.

Общая конструкция рынка золота Украины представлена как модель, состоящая из следующих взаимосвязанных секторов: банковскими металлами с физической поставкой или без нее, здесь выделяют:

- биржевой рынок физических драгоценных металлов в стандартизированной форме и рынок страховых контрактов;
- межбанковский рынок банковских металлов;
- розничный рынок банковских металлов;
- рынок ювелирных изделий (оптовый и розничный).

Оптовая торговля банковскими металлами осуществляется на Украинской межбанковской валютной бирже, а розничная – уполномоченными банками и уполномоченными финансово-кредитными учреждениями, которые получили лицензию Национального банка Украины на право осуществления операций с банковскими металлами, непосредственно через собственные кассы в операционных залах уполномоченных банков и финансово-кредитных учреждений с физическими лицами – резидентами и нерезидентами.

К оптовой торговле банковскими металлами принадлежат операции купли-продажи по одной сделке или с одним контрагентом в течение рабочего дня более 100 граммов золота, платины и металлов платиновой группы или 1000 граммов серебра в слитках, а также монетах в количестве более 10 золотых, платиновых или серебряных монет.

Согласно пункту 1.4. ст. 196 Налогового Кодекса Украины операции, связанные с оборотом банковских металлов (кроме банкнот и монет, используемых для нумизматических целей, а также иностранных монет из драгоценных металлов, базой налогообложения которых является продажная стоимость), не облагаются налогом на добавленную стоимость [5]. Таким образом, в цены банковских металлов НДС не входит (кроме монет).

Банковские металлы, которые являются объектом купли и продажи на валютном рынке Украины, существуют в виде стандартных и мерных слитков и монет, изготовленных из драгоценных металлов. Стоит отметить, что банковские металлы в Украине подлежат обязательной сертификации через оформление сертификата качества – письменного документа или клейма признанного аффинажера, удостоверяющего название металла, его пробу и серийный номер, а также название компании-производителя.

Аффинажные компании – это признанные поставщики на Лондонский рынок драгоценных металлов, которые внесены в специальный список аффинажных компаний, зарегистрированных Лондонской ассоциацией рынка драгоценных металлов (LBMA). Гарантией качества большинства слитков, продаваемых украинскими банками, является клеймо признанного аффинажера. Наиболее популярны у отечественных банков слитки с печатями Argor Heraeus, Degussa, Umicore, Valcambi.

Однако ряд особенностей, связанных с оборотом золотых слитков на рынке Украины, снижает привлекательность данного сегмента для потребителей. Во-первых, не все украинские банки, осуществляющие розничные продажи слитков золота, покупают золото у клиентов. Также, в отличие от международной практики, ряд банков осуществляет покупку только

тех золотых слитков, которые были проданы им же. Например, Укрэксимбанк принимает на депозит лишь слитки, купленные в банке, а CityCommerce Bank обещает при покупке в банке ставку по вкладу выше на 0,2-1 п.п. Во-вторых, при хранении слитка надо также учитывать, что повреждение упаковки даже без повреждения слитка влияет на его ликвидность.

Следует отметить, что оптимальными являются вклады в золото без физической поставки. Основным преимуществом такого вида вложений является то, что операции покупки и продажи рассчитываются из текущей мировой цены, без учета конъюнктуры украинского рынка. Среди ряда других преимуществ банковских металлов следует выделить: удобство при транспортировке; возможность их вывоза за границу (процедура приравнивается к вывозу иностранной валюты) и расчета ими в других странах; высокая ликвидность (золото, в отличие от недвижимости, можно продать в любое время) и т.д. Однако следует заметить, что депозиты в золоте не обеспечиваются Фондом гарантирования вкладов физлиц. А потому вкладчику необходимо выбрать для размещения своих сбережений в золоте самое надежное учреждение. В таблице 1 приведены процентные ставки по депозитам в золоте, предлагаемые физическим лицам украинскими банками.

Таблица 1
Процентные ставки по депозитам
сроком на 12 месяцев в золоте
в украинских банках в 2014 году

Название банка	Вид вклада	Срок вклада	Годовая процентная ставка
ВАВ Банк	С физической поставкой (в слитках)	12 месяцев	4,75
	Без физической поставки	12 месяцев	5,00
Сбербанк России	без физической поставки	12 месяцев	1,00
«Укргазбанк»	Без физической поставки	от 12 месяцев	3,5%
«Укрэксимбанк»	С физической поставкой	12 месяцев	до 1,75%

У золотых депозитов есть еще одна особенность. Так как депозит исчисляется в граммах, то и проценты начисляются в граммах, а затем, в зависимости от условий договора, выплачиваются клиенту или в граммах, или в гривнах по курсу банка на день совершения сделки. Ценность золотого депозита измеряется не только ставкой, а еще и доходом, образующимся в результате удорожания золота с течением времени. Поэтому, чтобы получить максимальную выгоду, необходимо инвестировать в золото не менее чем на 2-3 года, в связи с тем, что на более коротких временных интервалах возможны колебания котировки как в одну, так и в другую сторону [3].

Приведем наглядный пример. Согласно статистическим данным на 26.02.2008 стоимость золота составила 162,9 грн/г в 100-граммовом слитке. Предположим, что был открыт депозит в банке под 2% годовых, тогда 26.02.2013 с учетом начисления простых процентов доход составит:

$$FV = 100 \times (1 + 5 \times 0,02) = 110 \text{ г}, \quad (1)$$

С учетом дохода по депозиту и роста цены на золото составит:

$$FV = 110 \times 416,036 = 45763,96 \text{ грн.}, \quad (2)$$

$$T_{\text{роста}} = \frac{45763,96}{16290} = 280,9\% \text{ или } 56,2\% \text{ в год}, \quad (3)$$

Однако доходность в гривне золотого депозита, рассмотренного в примере, имеет ряд особенностей. Во-первых, 2008 г. отличался тем, что с самого начала года цены на золото показали стремительный рост. Этому способствовало существенное снижение курса американского доллара к основным валютам из-за проблем, возникших в американской экономике [6]. Во-вторых, в рассматриваемый период цена на золото, установленная НБУ, достигла максимума 06.09.2011 и составила 486.07 грн за 1 грамм.

Известный американский инвестор Уоррен Баффет подчеркивает, что покупка золотых инвестиционных монет – это создание своего пенсионного фонда. Согласно постановлению Правления Национального банка Украины от 15.11.2011 № 405 «О начале выпуска инвестиционных монет» Украины инвестиционные монеты изготавливаются Национальным банком Украины из драгоценных металлов: золота и серебра 999,9 пробы. В отличие от инвестиционных монет зарубежных монетных дворов, инвестиционные монеты Украины не облагаются налогом на добавленную стоимость [5]. На украинском рынке привлекательность инвестиционных монет заключается в максимальном приближении цены монеты к стоимости драгоценного металла в ней, а также в высокой ликвидности, поскольку разработан и действует механизм обратного выкупа. Это приводит к росту спроса на данном сегменте рынка драгоценных металлов Украины. Так, за 2013 г. НБУ реализовал 45 342 шт. инвестиционных монет на общую сумму 129,54 млн. грн., что в 2,56 раза (в количественном выражении) и в 2,46 раза (в стоимостном выражении) больше, чем в 2012 году. Приобрести инвестиционные монеты по ценам Нацбанка Украины можно в уполномоченных банках с развитой сетью отделений, таких как: Ощадбанк Украины, Укргазбанк, Укрэксимбанк, Банк Форум, VAB Банк, ИмексБанк [7].

Считается, что золото максимально подходит для долгосрочных инвестиций. Это связано с тем, что в мире идет постоянно процесс девальвации денег, в том числе и долларов США. В результате цены на золото отражают этот процесс обесценивания денег. Чем больше осуществляется эмиссия доллара США, тем быстрее обесцениваются доллары, как результат – золото дорожает. В кратковременной перспективе цена на золото иногда снижается, а затем снова растет – это называется «коррекцией рынка». Если же рассматривать длительную перспективу, более 10 лет, а именно за такой срок инвестор может создать накопления себе денег на пенсию, то цена на золото растет, и инвестиции в золото оправданы. Ведь за прошедшие десять лет цены на золото на Лондонской золотой бирже выросли почти в 4 раза в долларовом эквиваленте [8].

Выводы. Таким образом, можно сделать следующие выводы: инвестирование средств в золото – надежное средство защиты от инфляции. Депозиты в золоте, в отличие от валютных, приносят прибыль

не только за счет начисленных процентов, но и за счет роста цены золота на мировом рынке. Слитки и монеты из драгоценных металлов занимают мало места и удобны при транспортировке, а также могут выступать в качестве оригинального подарка [9].

В Украине предоставлена возможность физическим лицам инвестировать в драгоценные металлы, в особенности в золото. Операции на данном рынке не облагаются налогом на добавленную стоимость. НБУ ежегодно выпускает инвестиционные монеты, для которых разработан и действует механизм обратного выкупа. Однако, существует ряд негативных тенденций: что касается банковских слитков, то в данном сегменте, в отличие от мировой практики, действует ограничения по продаже купленного золота другим банкам. Депозиты также зачастую имеют сниженные ставки в случае, если золото приобретено у другого коммерческого банка. Также депозиты в золоте, в отличие от вкладов в национальной либо иностранной валюте, не обеспечиваются Фондом гарантирования вкладов физлиц.

В качестве перспективы развития исследований в данном направлении возможен анализ особенностей инвестиций в другие драгоценные металлы: платину и серебро, а также изучение тенденций покупки и продажи данных металлов на украинском рынке.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Чайкина Е.В. Особенности рынка драгоценных металлов Украины [Электронный ресурс]: / Е.В. Чайкина. – Режим доступа : <http://sevntu.com.ua/jspui/handle/123456789/5481>.
2. Діба М.І. Класифікація та функції банківських металів / М.І. Діба, В.В. Василенко. // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2012. – № 1.
3. Мужеляк М.М. Вкладення коштів у банківські метали: сучасний стан та перспективи розвитку. / М.М. Мужеляк, Р.І. Желізняк // Управління у сфері фінансів, страхування та кредиту : тези доповіді всеукраїнської науково-практичної конференції, 8-10 листоп. 2007 р. – Л. : Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2009. – С. 117–120.
4. Маркс К. Капитал. Т. 1 // Маркс К., Энгельс Ф. Соч. – 2-е изд. – Т. 23. – С. 104.
5. Налоговый кодекс Украины (в редакции от 03.04.2014) [Электронный ресурс]: / Режим доступа : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
6. Погудаева М.Ю. Перспективы развития рынка золота и тенденции его изменения в условиях мирового финансового кризиса / М.Ю. Погудаева, Ю.И. Погудаев // Вестник Самарского госуниверситета. Серия Экономика. – 2009. – № 9 (59).
7. Віра Ричаківська: сума від реалізації Національним банком України інвестиційних монет перевищила 100 млн. грн. [Електронний ресурс]: / Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=3980407.
8. Оподаткування операцій з золотом [Електронний ресурс]: / Т.Коваль. – Режим доступу : <http://www.dragmet.com.ua/uk/opodatkovannya-operatsiy-iz-zolotom.html>.
9. Озаріна О.В., Гришнякова К.Г. Сучасні інновації в інфраструктурі ринку золота / О.В. Озаріна, К.Г. Гришнякова // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/tiru/2012_34/ozarina.pdf.

УДК 336.2

Третякова О.В.

*кандидат економічних наук, доцент
Буковинського державного фінансово-економічного університету*

ВПЛИВ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ НА ЕКОНОМІЧНИЙ СТАН ТА ПОДАЛЬШИЙ РОЗВИТОК КРАЇНИ

В статті розглянуто сутність податкової політики, проаналізовано основні недоліки та проблеми оподаткування. Визначені основні пріоритети податкової політики на майбутнє. Запропоновано шляхи вирішення існуючих проблем в податковій сфері.

Ключові слова: податки, податкова політика, податковий тиск, система адміністрування податків.

Третякова Е.В. ВЛИЯНИЕ НАЛОГОВОЙ ПОЛИТИКИ НА ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ПОЛОЖЕНИЕ И ДАЛЬНЕЙШЕЕ РАЗВИТИЕ СТРАНЫ

В статье рассмотрена суть налоговой политики, проанализированы основные недостатки и проблемы налогообложения. Определены основные приоритеты налоговой политики на будущее. Предложены пути решения существующих проблем в налоговой сфере.

Ключевые слова: налоги, налоговая политика, налоговое давление, система администрирования налогов.

Tretyakova O.V. INFLUENCE OF TAX POLITICS IS ON ECONOMIC STATUTE AND FURTHER DEVELOPMENT OF COUNTRY

Essence of tax politics is considered in the article, basic defects and problems of taxation are analysed. Certain basic priorities of tax politics are on the future. The ways of decision of existent problems offer in a tax sphere.

Keywords: taxes, tax politics, tax pressure, system of administration of taxes.

Постановка проблеми. Податкова політика – найбільш активний важіль державного регулювання соціально-економічного розвитку, інвестиційної стратегії, зовнішньоекономічної діяльності, структурних змін у виробництві, прискореного розвитку пріоритетних галузей.

Сьогодні податкова політика України неадекватна економічним умовам і завданням її розвитку, не відбиває специфіки періоду побудови ринкової економіки, не враховує тенденцій розвитку податкової системи економічно розвинених країн і світового досвіду в цілому. У зв'язку з цим актуальним залишається завдання забезпечити формування такої системи оподаткування, яка сприяла б розвитку економіки, формуванню повноцінних суб'єктів ринку з одночасним поступовим вирішенням проблеми скорочення дефіцитності бюджету та досягнення фінансової стабілізації з подальшим переходом до економічного зростання. Приведення існуючої податкової політики у відповідність з соціальними потребами суспільства і визначення пріоритетів розвитку не лише для економічного зростання країни, але і для забезпечення нормального якісного рівня життя населення, є сьогодні першочерговим завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній економічній науці дослідженням стану податкової системи, ефективності податкової політики та проблемам їх реформування з метою удосконалення присвячені роботи багатьох науковців, зокрема: В.Л. Андрущенко, Л.Я. Бенч, Ю.О. Волкова, Ю.Б. Іванова, І.М. Іваська, Л.О. Кизилової, О.Ю. Кудріної, І.О. Лютого, О.В. Отрошко, С.В. Онишко, О.М. Ковалюк, Л.П. Максимова, А.М. Соколовської, М.І. Стедишин, Л.Л. Тарангул, О.М. Тищенко. Але питання дослідження та визначення факторів впливу на податкову політику країни з метою її спрямування на забезпечення економічного розвитку, підвищення добробуту населення та боротьба з тіньовим сектором економіки залишається актуальним питанням й сьогодні.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження впливу податкової політики на економічний стан держави та визначення основних напрямків реформування податкової системи.

Виклад основного матеріалу. Держава може впливати на хід економічного життя, лише маючи у розпорядженні певні грошові кошти. Їх повинні надати усі зацікавлені у виконанні функцій держави сторони – громадяни і юридичні особи. Для цього існує система податків, тобто обов'язкових платежів державі.

За допомогою податкової системи держава активно втручається в «роботу» ринку, регулює розвиток виробництва, сприяючи прискореному зростанню одних галузей або форм власності і «погіршенню» інших. Держава формує свої доходи і цілеспрямовано впливає на економіку. Найбільш поширені наступні методи податкового регулювання: зміна маси податкових надходжень; заміна одних способів або форм обладнання іншими; диференціація ставок податків; зміна податкових пільг і знижок; зміна сфер поширення податків та ін. [2, с. 332].

Через оподаткування формуються фонди, за рахунок яких держава :

- фінансує деякі витрати на просте і розширене відтворення в народному господарстві;
- фінансує соціальні програми – пенсійного і соціального забезпечення, освіти, охорони здоров'я та ін.;
- забезпечує свою оборону і безпеку;
- утримує законодавчі, виконавчі і судові органи державної влади і управління;
- надає кредити і безвідплатну допомогу іншим країнам.

Податкова політика держави ґрунтується на таких принципах:

- сума сплаченого податку повинна бути еквівалентною вартості отримуваних від держави благ і послуг;
- об'єктом оподаткування може бути тільки дохід, а не його джерело і розмір витрат;
- податок має бути пропорційним доходів;
- усі податки повинні мати цільове призначення;
- умови оподаткування мають бути простими і зрозумілими платникам;
- платники податків мають бути проінформовані урядом про використання сплачених ними податків;
- нові податки вводяться тільки на покриття відповідних витрат, а не для ліквідації бюджетного дефіциту [3, с. 22].

Повнота надходжень податків і зборів до бюджетів різних рівнів залежить від того, наскільки ефективно складатиметься взаємодія між державою і платниками податків. З цією метою в статті виділені основні чинники, що впливають на розвиток податкових стосунків на регіональному рівні, такі як:

- якість роботи податкових органів;
- податкове навантаження платників податків, від якого залежить його здатність виконати в повному обсязі обов'язки по сплаті усіх належних податків і зборів;
- оптимізація системи податкових пільг;
- спрощення системи адміністрування податків для підприємств;
- податкові ризики, які безпосередньо впливають на розвиток податкових стосунків.

Ефективність податкової політики країни визначається надходженням податків до державного бюджету країни. Надходження до бюджету України у 2013 році становили 339,2 млрд.грн. Найбільші надходження до загального фонду держбюджету у 2013 році становили: ПДВ (збір) – 180,8 млрд. грн.; податок на прибуток підприємств – 54,2 млрд. грн.; акцизний податок – 26,2 млрд. грн.; ввізне мито – 11,1 млрд. гривень.

Обсяг доходів державного бюджету порівняно з 2012 роком зменшився на 6,8 млрд. гривень.

Порівняно з 2012 роком зменшилися:

- надходження податку на додану вартість – на 7,6 відсотка (10,6 млрд. гривень);
- надходження частини чистого прибутку (доходу) державних або комунальних унітарних підприємств та їх об'єднань, що вилучається до відповідного бюджету, та дивіденди (дохід), нараховані на акції (частки, паї) господарських товариств, у статутних капіталах яких є державна або комунальна власність, – на 63,3 відсотка (4 млрд. гривень);
- надходження акцизного податку – на 5 відсотків (1,9 млрд. гривень);
- надходження рентної плати за транзитне транспортування трубопроводами природного газу територією України – на 59,2 відсотка (1,4 млрд. гривень);
- надходження податку на прибуток підприємств – на 1,9 відсотка (1 млрд. гривень).

Із загального фонду державного бюджету за 2013 рік відшкодовано податку на додану вартість грошовими коштами на суму 53,4 млрд. гривень. Порівняно з 2012 роком обсяг відшкодування податку на додану вартість збільшився на 16,3 відсотка або на 7,5 млрд. гривень, хоча обсяги експорту у 2013 році скоротувались. Обсяг невідшкодованих сум податку на додану вартість станом на 1 січня 2014 р. становив 14,9 млрд. гривень.

На сьогодні існує великий макроекономічний дисбаланс через системне завищення макроекономічних показників, фіскальний розрив державного бюджету в 2014 році становить близько 290 млрд. гривень. За останні роки економіка України фактично доведена до дефолту. Переплата податків у 2013 році склала рекордну цифру 27 млрд. грн. (станом на 01.03.2014 р.), а сума невідшкодованого ПДВ економіці становить близько 30 млрд. грн. ПДВ [8].

На жаль, сучасна податкова політика в Україні позбавлена стимулюючої основи, яка в сучасних умовах розвитку повинна бути при реалізації усіх функцій оподаткування – фіскальної, розподільної та регулюючої.

Одним із істотних недоліків вітчизняної податкової політики є її яскраво виражена фіскальна

спрямованість. Разом з фіскальною функцією на перший план повинна вийти і соціальна функція, за допомогою якої відбувається реалізація соціальних зобов'язань держави і перерозподіл доходів між різними категоріями громадян з метою підтримки соціальної рівноваги в суспільстві.

Оптимальний рівень податкового вилучення припускає такий сукупний тягар на юридичних і фізичних осіб, при якому податки не пригнічують підприємницьку та інвестиційну діяльність, а також не знижують життєвий рівень населення, але забезпечують в необхідному об'ємі надходження до бюджету. При цьому бюджетні обмеження мають бути, з одного боку, досить жорсткими і універсальними, щоб не допустити підтримки (за допомогою зайвої диференціації) неконкурентоздатних підприємств і галузей, що закріплює існуючу нераціональну структуру виробництва. З іншого боку, необхідно використати податкові методи в якості важеля, що впливає на економічну поведінку господарських суб'єктів, стимулюючи їх виробничу і інвестиційну діяльність.

Потребує оптимізації система податкових пільг на основі аналізу ефективності їх застосування. Для цього необхідно запровадження ефективного управління процесами надання, використання і скасування податкових пільг, а саме:

- визначати оптимальний строк надання податкових пільг відповідно до нормативних строків окупності інноваційно-інвестиційного проекту;
- вводити щорічні публічні галузеві звіти про результати використання отриманих податкових пільг;
- запровадити моніторинг ефективності податкових пільг, що надаються суб'єктам господарювання в межах законів про стимулювання інвестиційної діяльності, здійснити аналіз таких пільг і в разі необхідності відкоригувати механізм їх надання.

Надмірний податковий тиск призводить лише до ще більшого спаду виробництва, ухилення від сплати податків і розквіту «тіньової економіки». Сьогодні детінізація економіки як один із пріоритетних напрямів державної політики у 2014 р. передбачає реалізацію системи заходів щодо:

- внесення змін до податкового законодавства та розроблення відповідного методологічного забезпечення щодо запровадження податкового контролю за трансфертним ціноутворенням, який ґрунтується на стандартах ОЕСР;
- удосконалення системи державного фінансового моніторингу у спосіб внесення змін до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» та інших нормативно-правових актів з метою приведення національної системи протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним способом, у відповідність до рекомендацій ФАТФ від 16 лютого 2012 р.;
- ліквідації «конвертаційних центрів»;
- протидії заниженню митної вартості товарів і ввезенню їх поза митним контролем;
- легалізації ринку праці через внесення змін до нормативно-правових актів щодо легалізації оплати праці, посилення відповідальності роботодавців за неоформлення трудових відносин із працівниками;
- підвищення ефективності адміністрування акцизного податку;
- удосконалення системи державного регулювання фінансових ринків, зокрема здійснення заходів щодо припинення обігу фіктивних цінних паперів на фондовому ринку України та руйнування схем ухилення від оподаткування з їх використанням;

- продовження упровадження міжнародних стандартів у сфері відповідальності за корупційні правопорушення, зокрема групи країн GRECO, Ради Європи та Стамбульського плану дій, щодо боротьби з корупцією [4, с. 111].

Необхідним є вдосконалення та спрощення системи адміністрування податків для підприємств. Для цього система адміністрування податків потребує подальшого вжиття заходів, спрямованих на спрощення адміністрування податків для підприємств, зменшення витрат часу та коштів суб'єктів підприємницької діяльності на ведення податкового обліку і звітності й сплату податків. Із цією метою необхідно:

- спростити форми декларацій за основними податками і зборами;

- забезпечити перехід до визначення об'єкта оподаткування податком на прибуток підприємств у спосіб коригування фінансового результату, розрахованого за правилами бухгалтерського обліку;

- вжити заходів щодо переведення більшості платників податків на подання декларацій з податку на прибуток підприємств у електронному вигляді (за прикладом декларацій з ПДВ);

- створити єдиний інформаційно-аналітичний простір для обміну інформацією про платників податків, об'єкти оподаткування та об'єкти, пов'язані з оподаткуванням;

- упровадити повноцінний електронний документообіг між платниками та контролюючими органами;

- удосконалити ризик-орієнтовану систему контролю, що зменшить кількість перевірок і підвищить якість відбору несумлінних платників податків;

- запровадити розширений перелік критеріїв оцінки результативності адміністрування податків, що дасть змогу удосконалити систему адміністрування та поліпшити ставлення платників до обов'язку сплати податків;

- уніфікувати та синхронізувати подання звітності, яка подається до податкових органів та органів Пенсійного фонду України.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. З урахуванням сучасних економічних умов ми можемо стверджувати, що основним пріоритетом податкової політики в перспективі має стати: створення сприятливих умов для розвитку підприємницької та інвестиційної діяльності, а також їх ефективного захисту.

Для реалізації пріоритетів розвитку податкової політики необхідно здійснювати комплекс стимулюючих заходів, які передбачають: зниження податкового тиску, стимулювання інноваційної діяльності, сприяння розвитку малого підприємництва, підвищення фіскальної ефективності податків за рахунок розширення податкової бази, поліпшення адміністрування, зменшення масштабів ухилення від сплати податків, декриміналізація податкового законодавства.

Одним з перспективних заходів в зазначених напрямках є посилення боротьби з мінімізацією оподаткування та ухилянням від сплати податків. Україна має значні резерви залучення додаткових бюджетних надходжень за рахунок удосконалення державного регулювання у сфері оподаткування зовнішньоекономічної діяльності, зокрема запобігання штучному виведенню прибутків до іноземних підрозділів українських корпорацій.

Також значним резервом щодо розширення бази оподаткування та оптимізації витратків бюджету залишається легалізація оплати праці. Джерелом додаткових податкових надходжень залишається руйнування схем мінімізації податкових зобов'язань із використанням фіктивних цінних паперів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Богдан Т.П. Стабілізаційна бюджетно-податкова політика та особливості її застосування в Україні / Т.П. Богдан, І.В. Богдан // *Фінанси України*. – 2012. – № 7. – С. 3–16.
2. Борисенко О.С. Місце податкової політики у системі державного регулювання економіки / О.С. Борисенко // *Трансформація фінансових відносин : матеріали IV міжнародного симпозиуму (Харків, 10 лист. 2011 р.) / МФУ, ХІФ УДУФМТ*. – Х. : [ХІФ УДУФМТ], 2011. – С. 332–333.
3. Ілляшенко В.А. Податкова політика в системі регулювання соціально-економічного розвитку держави / В.А. Ілляшенко // *Економіка та держава*. – 2013. – № 8. – С. 22–24
4. Клівіденко Л.М. Вплив податкової політики на тіньову економіку України / Л.М. Клівіденко, Ю.Б. Прокопишин // *Формування ринкових відносин в Україні*. – 2012. – № 6. – С. 111–114.
5. Соколовська А.М. Формування податкової політики в умовах невизначеності / А.М. Соколовська // *Фінанси України*. – 2012. – № 11. – С. 44–51.
6. Комітет з економічних реформ при Президенті України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // www.president.gov.ua/Programa_reform_FINAL_1.pdf.
7. Державна казначейська служба України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.treasury.gov.ua>.
8. Кабінет Міністрів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua>.

УДК 336.02.001.42 (477)

Урсова З.П.*кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку та аудиту
Запорізького національного університету***Хруцова Н.В.***студент
Запорізького національного університету*

СТАНОВЛЕННЯ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШОГО ЙОГО РОЗВИТКУ

У статті охарактеризовано поетапний розвиток фінансового контролю в Україні та сформовано його закономірності. Досліджено організаційну структуру Державної контрольно-ревізійної служби України та функціонування окремих її підрозділів. Обґрунтовано проблемні аспекти в подальшому розвитку фінансового контролю в Україні та надано рекомендації щодо їх уникнення.

Ключові слова: фінансовий контроль, контрольно-ревізійна служба, Міністерство фінансів України, розвиток, ревізія.

Урсова З.П., Хруцова Н.В. СТАНОВЛЕНИЕ ФИНАНСОВОГО КОНТРОЛЯ В УКРАИНЕ. ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ДАЛЬНЕЙШЕГО ЕГО РАЗВИТИЯ

В статье охарактеризовано поэтапное развитие финансового контроля в Украине, и сформированы его закономерности. Исследована организационная структура Государственной контрольно-ревизионной службы Украины и функционирования отдельных ее подразделений. Обоснованы проблемные аспекты в дальнейшем развитии финансового контроля в Украине, и даны рекомендации по их устранению.

Ключевые слова: финансовый контроль, контрольно-ревизионная служба, Министерство финансов Украины, развитие, ревизия.

Urusova Z.P., Khruscheva N.V. FORMATION OF FINANCIAL CONTROL IN UKRAINE. PROBLEMS AND PROSPECTS ITS FURTHER DEVELOPMENT

The article described the phased development of financial control in Ukraine and formed its laws. Studied the organizational structure of the State Audit Service of Ukraine and the functioning of its individual units. Reasonably problematic aspects in the further development of financial control in Ukraine and recommendations to address them.

Keywords: Financial Control, Auditing Service, Ministry of Finance of Ukraine, development, audit.

Постановка проблеми. Державний контроль є невід'ємною складовою управління національним господарством і його окремими ланками. Його роль в ринкових умовах визначається необхідністю усунення прорахунків в управлінні економікою, наявністю недоліків у фінансовій практиці, неефективністю витрачання коштів або розкраданням майна, закономірністю ускладнення господарських і економічних зв'язків, сприяння збалансованості між потребою в фінансових ресурсах та розміру грошових доходів і фондів народного господарства; виявлення внутрішньовиробничих резервів зростання фінансових ресурсів; сприяння раціональному витрачання матеріальних цінностей і грошових ресурсів на підприємствах, в організаціях і бюджетних установах; сприяння високої віддачі зовнішньоекономічної діяльності підприємств, у тому числі за валютними операціями. Підвищення ефективності фінансового контролю в Україні необхідне для забезпечення фінансової дисципліни під час проведення реформування народного господарства. Саме тому проблема створення досконалої системи державного фінансового контролю є актуальною на даному етапі розвитку національної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання фінансового контролю є доволі актуальною темою сьогодення і розглядається науковцями, деякі аспекти викладені у наукових та практичних роботах вітчизняних учених, серед яких особливо необхідно виділити З.П. Урсову, В.В. Акімова [1], С.В. Бельчика [2], Л.К. Кінащука [3], М.І. Сивульського [4], О.П. Гетманця [5]. Також слід відзначити економістів та науковців, що розглядали безпосередньо проблемні питання ефективної організації роботи Державної контрольно-ревізійної служби. М.В. Ба-

риніна-Закірова [6], Н.І. Березовська [7]. Н.В. Шевченко проводили аналіз сучасних тенденцій розвитку системи державного фінансового контролю, формувала напрямки її вдосконалення [8], С.В. Осадчук досліджувала напрямки стабілізації фінансово-бюджетної дисципліни на регіональному і місцевому рівнях [9], О.М. Чуль і Ю.М. Барський приділили значну увагу проблематиці функціонування державного фінансового контролю на етапі економічного розвитку [10]. Проте проблеми та перспективний розвиток контрольно-ревізійної служби України в системі фінансового контролю потребує подальшого дослідження, що допоможе нормативному закріпленню її статусу, а також сформує базу для подальшого стабільного розвитку.

Постановка проблеми. Мета даної роботи – проаналізувати сучасний стан державного фінансового контролю в Україні та визначити проблеми та перспективи подальшого розвитку державних контрольно-ревізійних служб.

Виклад основного матеріалу. Державний контроль відіграє важливу роль в господарському механізмі управління народним господарством, оскільки координує і погоджує ряд процесів, виконання яких здійснюється колективом працівників. Чіткі вимоги закону та його завдання переконливо підтверджують, що державний фінансовий контроль (ДФК) є невід'ємною складовою єдиної системи державного управління, що сприяє здійсненню ефективної загальнодержавної економічної політики, веде постійний нагляд за фінансовими ресурсами, стоїть на заваді будь-яким порушенням фінансової дисципліни, зловживанням у сфері управління державною та комунальною власністю.

Історія Служби фінансового контролю нерозривно пов'язана з історією становлення державності як складова її фінансової безпеки. З 1937 до 1956 року фінансовий контроль в Україні здійснювало Контрольно-ревізійне управління Наркомату, пізніше Міністерство фінансів СРСР. У 1956 році Контрольно-ревізійне управління було створене у складі Мінфіну України [12].

Формально розвиток державної контрольної служби в Україні та її становлення в системі виконавчої влади почались після набуття країною незалежності та прийняття 26 січня 1993 року Закон України «Про державну контрольно-ревізійну службу в Україні» [11], що за роки своєї чинності зазнав чисельних змін і доповнень. Внесені зміни цілком природні, оскільки Україна за роки своєї незалежності пройшла складний шлях від переважно державної до різноманіття форм власності. У цілому в нову редакцію Закону внесено більше сімдесяти змін і доповнень. З одного боку, ці зміни були введені задля адаптування вимог законодавства до змін в національній економіці задля безперешкодного подальшого розвитку. З іншої ж сторони, ці зміни мають негативний вплив на стабільність нормативно-правової основи державної фінансової роботи.

Практично державна контрольно-ревізійна служба (ДКРС) в Україні, згідно з чинним законодавством, має трирівневу організаційну структуру, зображену на рисунку 1.

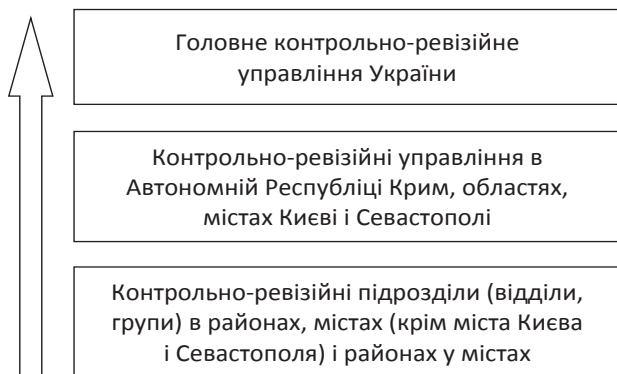

Рис. 1. Організаційна структура ДКРС в Україні [11]

Нормативно-правовими актами, які регламентують діяльність органів Держфінінспекції України, є Указ Президента України від 23.04.2011 № 499/2011 «Про Положення про Державну фінансову інспекцію України», Бюджетний кодекс України, наказ Міністерства фінансів України від 03.10.2011 № 1236 «Про затвердження положень про територіальні органи Державної фінансової інспекції України та їх підрозділи», зареєстрований в Міністерстві юстиції України 19.10.2011 за № 1212/19950, та інші. Фінансування органів державної контрольно-ревізійної служби здійснюється за рахунок коштів державного бюджету.

Нині в Україні існує значна кількість державних органів і служб, які наділені повноваженнями

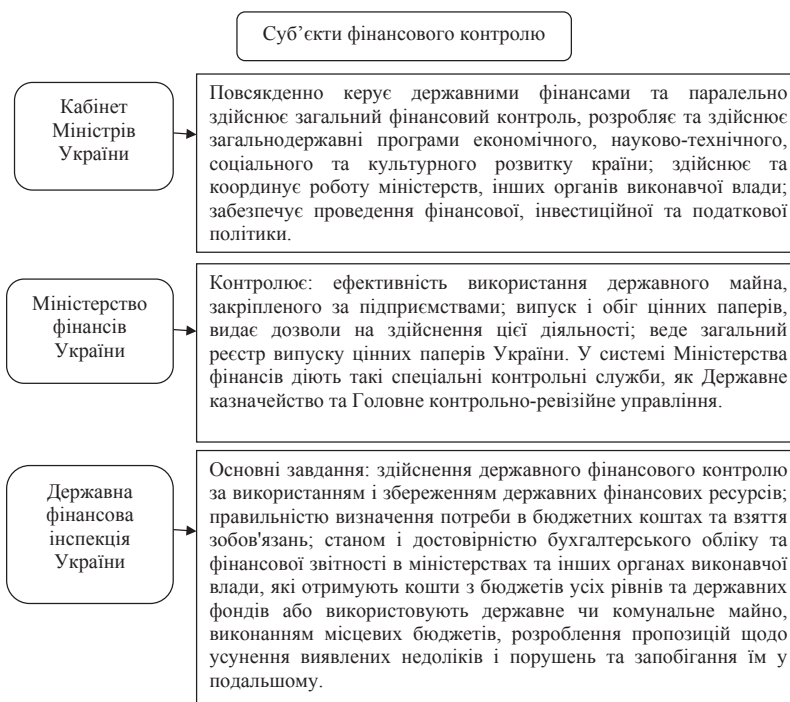

Рис. 2. Завдання та повноваження органів фінансового контролю в Україні [1, с. 7]

здійснювати контроль, зокрема фінансовий. Так, у сфері державного фінансового контролю діють Рахункова палата, Головне контрольно-ревізійне управління України, Державне казначейство України, Державна податкова служба, Державна митна служба України, Державна комісія з цінних паперів і фондового ринку, Фонд державного майна, Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг тощо, а також відповідні служби центральних органів влади (рис. 2).

Із рисунку 2 можна зробити висновок, що сутність та значення кожного з органів фінансового контролю полягають у тому, що при його здійсненні в сфері державної служби, по-перше, перевіряються дотримання органами державної влади та місцевого самоврядування встановленого правопорядку процесу фінансової діяльності; по-друге, встановлюється обґрунтованість ефективного та раціонального використання державних ресурсів, законності та правильності їх витрачання, ощадливе використання матеріальних і грошових ресурсів; по-третє, перевіряється виконання фінансових зобов'язань перед державою та органами місцевого самоврядування, організаціями та громадянами; по-четверте, контролюється неухильне дотримання законності й дисципліни в діяльності працівників підконтрольних органів шляхом перевірки фактичної реалізації ними положень Конституції України, вимог чинного законодавства та підзаконних актів; по-п'яте, досліджується своєчасність та повнота виконання контрольованими суб'єктами фінансових зобов'язань перед державою та органами місцевого самоврядування; по-шосте, встановлюється дотримання правильності здійснення фінансових операцій, зберігання коштів і матеріальних засобів, запобігання порушенню законності в сфері фінансової діяльності, забезпечення відшкодування матеріального збитку; виявлення винних осіб і притягнення їх до відповідальності. Всі перелічені пункти реалізуються через права, надані ДКРС відповідно до чинного законодавства.

Чітке визначення функціональних обов'язків та виконання посадовими особами ДКРС законів та інших нормативно-правових актів дає позитивні результати. Так, в 2013 році було оприлюднено результати роботи та зафіксовано зміни в наступних показниках:

- на 32% зменшились незаконні витрати в бюджетних установах, організаціях та в державних цільових фондах;
- в 2013 році знайдено в 1,5 разів менше фінансових порушень порівняно з 2012 роком;
- недотримання фінансових ресурсів загальним та спеціальним фондами бюджету зменшилось на 21%;
- на 5% скоротились недостачі в бюджетних установах та організаціях і в державних цільових фондах;
- проведення витрат з порушенням законодавства становило 7 764 та 5 413 в 2012 та 2013 роках відповідно [12].

На жаль, факти розкрадання, нецільового використання бюджетних коштів не поодинокі, і не завжди органи ДКРС можуть оперативно та ефективно виконувати свої функціональні обов'язки через недосконалість вітчизняного законодавства.

Таким чином, аналізуючи ефективність фінансового контролю в Україні, можна виокремити низку проблем, що потребують негайного вирішення, а саме:

- порушення принципів і норм бюджетного законодавства, порядку та процедури проведення державних закупівель; порушення в процедурі поділу бюджетних коштів між бюджетами та фондами різних рівнів;
- неефективність управління державним майном у частині необ'єктивності умов його використання та оренди, умов продажу земельних ділянок [9];
- переважна більшість контрольно-перевіркових процедур має фіскальний характер. На практиці найчастіше використовують ревізію та перевірку. Ці методи дають змогу лише виявити фінансові порушення, констатувати негативні явища, але не дають змогу запобігти їм чи вивчити причини їх виникнення;
- переважання заходів подальшого (наступного) контролю. Існуючі процедури попереднього та поточного контролю (які, як свідчить досвід зарубіжних країн, є найбільш дієвими) у межах діючої системи фінансового контролю є досить слабкими та неврегульованими;
- неусвідомлення важливості внутрішнього фінансового контролю як в системі управління державними фінансами, так і керівниками підприємств, установ, організацій [3, с. 97-99];
- низький рівень дієвості механізму адміністративних стягнень. Сума штрафу за нецільове або незаконне використання бюджетних коштів значно менша за обсяги бюджетних коштів, які держава втрачає через зловживання посадових осіб, і не може забезпечити повною мірою відшкодування цих збитків [6, с. 45-46].

Зазначені недоліки потребують якомога швидкого вирішення. Це, в свою чергу, матиме прямий вплив на зміцнення фінансового становища держави, забезпечення раціонального розподілу і перерозподілу вартості валового внутрішнього продукту, дотримання пропорційності розвитку економіки, пошук додат-

кових резервів економічного зростання, здійсненні режиму економії.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, фінансовий контроль є важливою функцією держави, що забезпечує умови нормального функціонування фінансової системи. В сучасних умовах ДФК є невід'ємною частиною економіки країни, адже основне його призначення – покращення фінансової дисципліни в країні, сприяння успішній реалізації фінансової політики, ефективному використанню фінансових ресурсів. Проте внаслідок існування недоліків у нормативно-правовому, організаційно-технічному, інформаційному та кадровому забезпеченні в системі державного фінансового контролю сформовано ряд системних проблем, що призводять до нераціонального управління державним майном і використання бюджетних ресурсів. Проаналізовані недоліки вітчизняного фінансового контролю, потребують негайного вирішення для стабілізації і подальшого розвитку економіки. Для усунення виявлених недоліків у системі державного фінансового контролю необхідним є: дотримання міжнародних принципів фінансового контролю на державному та регіональному рівнях; впровадження превентивних форм державного фінансового контролю в роботу контролюючих суб'єктів; організація роботи внутрішнього аудиту в бюджетних установах та організаціях; використання ризикоорієнтованого підходу при виборі об'єктів перевірки серед бюджетних підприємств, установ, організацій і підприємств, що використовують бюджетні фінансові ресурси або державне майно.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Акімов В.В. Актуальні завдання державної контроль-ревізійної служби України: практика і проблеми // Урядовий кур'єр. – 2010. – № 6. – С. 23–26.
2. Бельчик С.В. Ефективний контроль неможливий без якісного правового поля // Фінансовий контроль. – 2006. – № 3 (32). – С. 12–15.
3. Кінащук Л.К. Фінансовий контроль в системі державного управління // Підприємство, господарство і право. – 2008. – № 11. – С. 97–99.
4. Сивульський М.І. Результати роботи Державної контроль-ревізійної служби України // Фінансовий контроль. – 2010. – № 2. – С. 37–45.
5. Гетманець О.П. Колізії та прогалини бюджетного законодавства щодо контрольних повноважень органів державної контроль-ревізійної служби України // Фінансовий контроль. – 2010. – № 7. – С. 45–52.
6. Бариніна-Закірова М.В. Деякі проблеми нормативно-правового характеру у сфері державного фінансового контролю / М.В. Бариніна-Закірова // Фінанси України. – 2009. – № 1. – С. 45–46.
7. Березовська Н.І. Державний фінансовий контроль в Україні та шляхи його вдосконалення / Н.І. Березовська // Фінанси України. – 2010. – № 8. – С. 118.
8. Шевченко Н.В. Реформування системи державного фінансового контролю в Україні: проблеми та перспективи / Н.В. Шевченко // Вісник Української академії банківської справи, 2010. – № 2 (29). – С. 42–45.
9. Осадчук С.В. Стан та проблеми державного фінансового контролю на регіональному та місцевому рівні / С.В. Осадчук // Теоретичні та прикладні питання державотворення. – 2008. – № 3.
10. Чуль О.М. Система державного фінансового контролю: функціонування, проблематика, оптимізація / О.М. Чуль, Ю.М. Барський // Економічний простір. – 2011. – № 45. – С. 193–202.
11. Закон України «Про державну контроль-ревізійну службу в Україні» // ВВР України. – 1993. – № 12. – Ст. 110.
12. Офіційний сайт Головного контроль-ревізійного управління України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.dkrs.gov.ua.

УДК 336.713

Чмута І.М.*кандидат економічних наук,
доцент кафедри банківської справи
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця***Кубар О.І.***студент
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця*

ТЕХНОЛОГІЯ РЕЙТИНГОВОГО УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ БАНКУ

Стаття присвячена визначенню рейтингового управління як структурованої послідовності процедур і операцій, що складають зміст управлінської технології. Розкрито сутність і послідовність зовнішнього та внутрішнього рейтингового управління. Обґрунтовано перелік процедур технології рейтингового управління та встановлено їх взаємозв'язок з функціями управління фінансовою діяльністю банку.

Ключові слова: банк, фінансова діяльність, технологія управління, рейтингове управління, функції управління.

Чмута И.Н., Кубарь А.И. ТЕХНОЛОГИЯ РЕЙТИНГОВОГО УПРАВЛЕНИЯ ФИНАНСОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ БАНКА

Статья посвящена определению рейтингового управления как структурированной последовательности процедур и операций, составляющих содержание управленческой технологии. Раскрыты сущность и последовательность внешнего и внутреннего рейтингового управления. Обоснован перечень процедур технологии рейтингового управления и установлена их взаимосвязь с функциями управления финансовой деятельностью банка.

Ключевые слова: банк, финансовая деятельность, технология управления, рейтинговое управление, функции управления.

Chmutova I.M., Kubar O.I. RATING MANAGEMENT TECHNOLOGY OF BANK FINANCIAL ACTIVITY

The article is devoted to the rating management as a structured sequence of procedures and operations that make up the content of management technology. The essence and sequence of internal and external rating management have been studied.

The specification of procedures for rating management technology has been proved and their relationship with the financial management functions of the bank has been identified.

Keywords: bank, financial activity, managing technology, rating management, management functions.

Постановка проблеми. Банківська система як забезпечуюча ланка у процесах фінансування галузей економіки є найбільш чутливою при настанні кризових явищ, що можна спостерігати сьогодні в Україні. Протягом зимових місяців 2014 р. відбувалося масове зняття коштів з депозитних рахунків, особливо інтенсивний відтік був зафіксований у лютому – гривневі депозити зменшилися за два місяці на 30,4 млрд. грн., валютні – на 2,3 млрд. дол. США. У березні обсяги гривневих депозитів з початку року скоротилися на 10,1%, депозитів в іноземній валюті (у доларовому еквіваленті) – на 14,0% [1]. За даними Національного банку України [2] на 01.03.2014 р. збиток від діяльності банків склав 2642 млн. грн., а показники рентабельності активів та капіталу мали від'ємні значення – -1,27% та -8,29% відповідно, тоді як на початок року фінансовий результат функціонування банківської системи був позитивним і складав 1436 млн. грн.

Протягом перших трьох місяців 2014 року банки України отримали підтримку від НБУ у розмірі 36,2 млрд. грн. Заборгованість банків перед НБУ з урахуванням минулого року складає 109 млрд. грн [3]. На сьогоднішній день до числа найбільших позичальників НБУ належать: «Приватбанк», який є найкрупнішим отримувачем рефінансування НБУ в цьому році, – 12 млрд. грн., «Ощадбанк» (6,6 млрд. грн.), «Дельта Банк» (4 млрд. грн.), «ВіАйБі Банк» (2 млрд. грн.), «Фінанси і кредит» (1,6 млрд. грн.).

Поточна ситуація у банківській системі негативно позначилася на рейтингах вітчизняних банків. Так, міжнародне рейтингове агентство «Moody's» станом на 9.04.2014 знизило кредитні рейтинги 11

українських банківських установ з позначки Саа2 до Саа3. Серед них: «Приватбанк», «ОТП банк», «Укрексімбанк», «Райффайзен банк Аваль», Дочірній банк Сбербанку Росії, «ПУМБ», банк «Південний», «Ощадбанк», банк «Кредит Дніпро», «Промінвестбанк», «ВіАйБі Банк», «Фінанси і кредит» [4].

У таких умовах необхідним є пошук разом з зовнішніми також і внутрішніх можливостей стабільного функціонування банківських установ, у тому числі на основі визначення власної позиції банку у порівнянні з іншими, що й забезпечує рейтинг, який узагальнює усі важливі показники діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Використання рейтингів в процесі управління розглядалися такими зарубіжними та вітчизняними вченими, як О. Богатов, В. Вітлінський, Л. Дуканіч, А. Кармінський, Ю. Лисенко, А. Мадих, М. Месер, В. Петренко, О. Шнек та ін. У роботах [5-7] введено у науковий обіг поняття «рейтингове управління», що трактується як концепція прийняття рішень потенційними користувачами на основі використання рейтингів в процесі реалізації функцій управління [5, с. 189; 7, с. 41] або як метод управління, що базується на використанні рейтингової оцінки в процесі аналізу, контролю, обліку, прогнозування та регулювання діяльності підприємства [6, с. 6].

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Разом з цим у банківській сфері процес рейтингового управління висвітлений у обмеженій кількості робіт, присвячених переважно сутності та значенню рейтингових оцінок в процесі управління банком [8] та удосконаленню підходів до формування рейтингу банківських установ і процесу прийняття рішень за результатами рейтингування [9].

Зважаючи на динамічність зовнішнього і внутрішнього середовища вітчизняних банків, високий ступінь складності їх фінансової діяльності, а також управління нею, процес рейтингового управління потребує його розкладання на структуровані процедури й операції, що і складають зміст управлінської технології. Це обумовило мету даної статті – обґрунтування переліку процедур рейтингового управління та встановлення їх взаємозв'язку з функціями управління фінансовою діяльністю банку.

Для цього необхідним є визначення змісту фінансової діяльності банку та функцій фінансового управління, а також представлення рейтингового управління як технології. Оскільки основним структурним елементом технології є управлінська процедура, то доцільно також визначити, які саме управлінські процедури утворюють технологію рейтингового управління, і як вони забезпечують процес фінансового управління банком.

Виклад основного матеріалу. У широкому розумінні фінансова діяльність включає здійснення банківських операцій, формування та використання фінансових ресурсів, визначення фінансових результатів [10, с. 121]. Фінансове управління полягає у здійсненні сукупності цілеспрямованих впливів на фінансові потоки банку та його фінансові ресурси. Поняття «фінансове управління банком» дає тільки загальне уявлення про процес, а розкрити його сутність можна за допомогою властивостей і функцій, взаємозв'язок яких подано на рис. 1.

Серед основних властивостей фінансового управління банком слід виділити:

1) багатofункціональність – функціями фінансового управління є: планування і прогнозування фінансових рішень; організація фінансової служби; регулювання фінансової діяльності; координація усіх ланок системи фінансового управління; аналіз банківських операцій і фінансового стану; стимулювання виконання встановлених цільових фінансових показників; контроль виконання фінансових планів та завдань [11, с. 77];

2) інформативність: фінансове управління дозволяє, по-перше, генерувати інформацію про фінансову діяльність банку, його структурні підрозділи, бізнес-напрями; по-друге, зберігати і передавати необхідну інформацію; по-третє, забезпечувати осіб, що приймають рішення, своєчасною, повною і точною інформацією;

3) ієрархічність: фінансове управління охоплює стратегічний, тактичний і оперативний рівень управління;

4) складність (або структурність): фінансове управління має структуру, яка містить декілька взаємопов'язаних блоків. Цими блоками можуть бути функції, етапи управлінського циклу, організаційні одиниці банку тощо.

Оскільки призначення фінансового управління виражається в його функціях, то логічним є виконання функцій через певні технології.

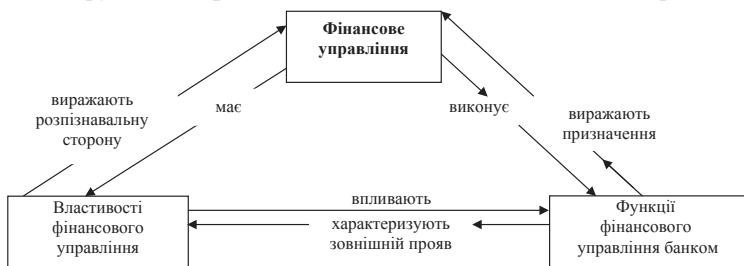

Рис. 1. Взаємозв'язок властивостей і функцій фінансового управління

Для окреслення сутності технології рейтингового управління доцільним є розкриття змісту поняття «технологія управління». В роботі [12, с. 86] поняття «технологія управління» розкривається через певний порядок здійснення процесу управління, який обумовлює послідовність та умови прийняття управлінських рішень і визначає найефективніші методи та інструменти їх впровадження на практиці. О.В. Лебідь зазначає, що технологія управління – це сукупність взаємопов'язаних операцій, що утворюють процедури та спрямовані на належне виконання управлінських функцій, що забезпечується використанням спеціальних методів, інструментів, пристроїв [13, с. 302]. В.О. Лесик та В.М. Григоренко пропонують під технологією управління розуміти структуровану сукупність операцій, що утворюють взаємопов'язані управлінські процедури, спрямовані на здійснення функцій управління та досягнення цілей із використанням спеціальних методів, прийомів, засобів та інструментів [14, с. 66].

Проаналізувавши наведені визначення, можна сказати, що управлінські технології передбачають реалізацію певних управлінських процедур та процесів за допомогою відповідних інструментів і методів, що і забезпечує виконання функцій управління.

Як зазначається у роботі [15], рейтинги мають великий потенціал щодо їх застосування в процесі управління, оскільки дозволяють визначити ефективність як банківської установи в цілому, так і її структурних підрозділів, окремих робітників та операцій. За допомогою рейтингів можна не тільки оцінювати теперішній та майбутній стан будь-якої економічної системи, а й відбирати різноманітні варіанти рішень (альтернативи), які забезпечують перехід цих систем від одного стану до іншого [16]. В.В. Вітлінський [17, с. 188] зазначає, що рейтинг є втіленням такої функції управління, як аналіз у його чистому вигляді, тобто «аналіз високого рівня». У роботі Л.В. Дуканіча, О.С. Тимченко [16, с. 84] рейтингове управління виступає процесом прийняття рішень, який базується на використанні рейтингів під час реалізації всіх стадій процесу управління: прогнозування, планування, аналізу, регулювання та контролю.

Таким чином, рейтингове управління банком можна визначити як сукупність управлінських процедур з використанням комплексних рейтингових оцінок з метою реалізації функцій фінансового управління.

Технології рейтингового управління мають великі переваги перед традиційними методами в межах управління фінансовою діяльністю банку, а саме:

- гарантується прозорість механізму рейтингового управління через порівняння варіантів за єдиною технологічною схемою;

- забезпечується швидка та економічно вигідна реалізація управлінських функцій;

- підвищується надійність процесу фінансового управління через прийняття рішень із врахуванням багатьох варіантів рішення проблем завдяки зменшенню обсягу вхідної інформації;

- скорочуються час та витрати керівників на прийняття рішень щодо регулювання та обліку фінансових потоків банку;

- з'являється конструктивна можливість комплексної оцінки різноманітних варіантів використання фінансових ресурсів з метою вибору найбільш ефективного з них;

- здійснюється врахування інтересів та вимог усіх залучених осіб;

- підвищується мотивація персоналу через інструменти заохочування після результатів рейтингування департаментів та філій [16].

Рейтингове управління можна представити у зовнішньому та внутрішньому аспектах. Зовнішнє рейтингове управління дозволяє менеджерам не тільки здійснити оцінку конкурентів та партнерів, але й визначити позицію власного банку на ринку банківських послуг, що може слугувати інструментом створення та підтримки іміджу установи, а також інформування інвесторів про стан банку. Внутрішнє рейтингове управління – це процес комплексної оцінки структурних підрозділів банку та працівників, результати якого призначені для організації та планування діяльності структурних підрозділів; оцінки фінансового стану філій та відділень банку; встановлення обмежень на виконання банківських операцій та на обсяг ризику в певних відділеннях; створення ефективної кадрової політики та мотиваційної системи [18].

Як було зазначено вище, рейтингове управління здійснюється у межах функцій фінансового управління банком. При плануванні і прогнозуванні зовнішній рейтинг застосовується для визначення цільових фінансових орієнтирів, а також з метою пошуку потенційних партнерів завдяки визначенню положення банківських установ на фінансовому ринку. Внутрішній рейтинг відділень банку може стати основою для планування вхідних параметрів: кількості працівників, операційних витрат, ступеня задоволення клієнтів якістю послуг.

В процесі реалізації функції аналізу зовнішнє рейтингування банків доцільно використовувати для аналізу конкурентного середовища, аналізу власної позиції банку порівняно з іншими, а також порівняльного аналізу рейтингових показників діяльності банку з показниками конкурентів. Внутрішній рейтинг дозволяє оцінити фінансові показники відділень та зіставити витрати праці та капіталу відділень з обсягом здійснених ними операцій.

Функція регулювання фінансової діяльності здійснюється у внутрішньому рейтинговому управлінні через визначення таких значень вхідних показників, які дозволять відділенню досягти ефективності функціонування.

При стимулюванні виконання встановлених цільових фінансових показників може бути використаний внутрішній рейтинг відділень та філій банку з метою спонукання співробітників до більш ефективної праці.

Функція контролю виконання фінансових планів та завдань реалізується через встановлення відхилень як зовнішніх, так і внутрішніх рейтингових оцінок попередніх років зі звітними та фактичними із запланованими.

Технологію зовнішнього рейтингового управління можна представити як послідовність наступних процедур:

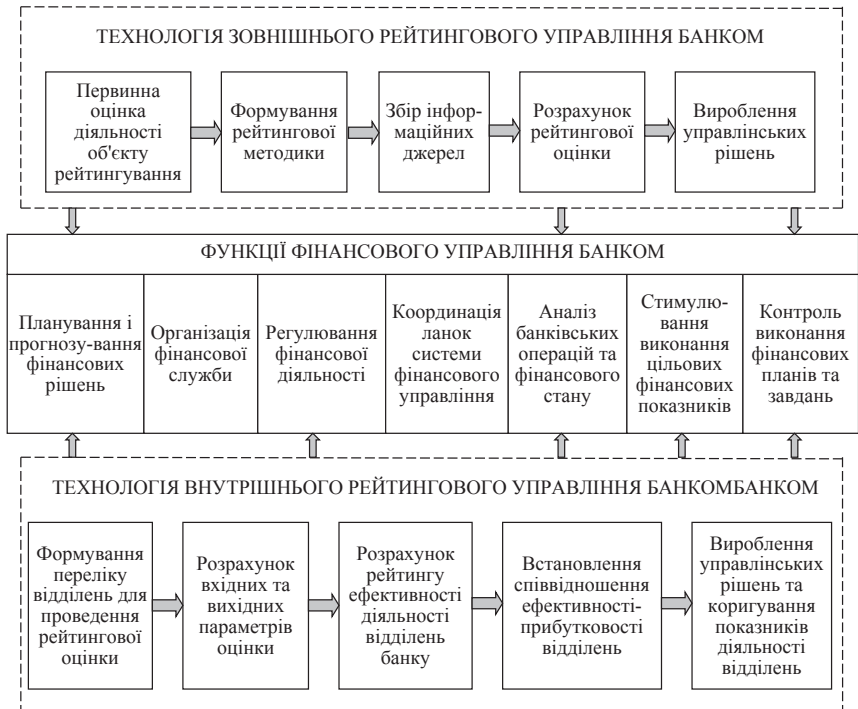

Рис. 2. Технологія рейтингового управління фінансовою діяльністю банку

1. Первинна оцінка діяльності об'єкту рейтингування. На цьому етапі будується модель діяльності об'єкту, яка враховує всі зовнішні та внутрішні фактори, що впливають на діяльність об'єкту, а також виділяється мета рейтингування. Під час первинної оцінки експерти також обирають необхідні показники, які мають увійти до складу рейтингової методики.

2. Формування рейтингової методики, яка відповідає меті рейтингування та складається з сукупності кількісних і якісних показників оцінки стану об'єкту, граничних значень показників та методу їх оцінювання, а також з рейтингової шкали.

3. Збір інформаційних джерел, які необхідні для отримання відповідних методичні показників: фінансова звітність, офіційні видання, статутні документи, документи внутрішньої інформації.

4. Аналіз якісних показників діяльності банку та загального стану банківської системи. Розрахунок рейтингової оцінки на основі аналізу, залученої додаткової інформації та суджень експертів та відображення її на рейтинговій шкалі.

5. Ознайомлення з результатами рейтингування та розповсюдження рейтингу. У рамках рейтингового управління діяльністю банку проводиться ознайомлення працівників з результатами оцінювання. Після ознайомлення та аналізу рейтингів здійснюється формування варіантів управлінських рішень та прийняття таких, що найбільш відповідають ситуації.

Технологія внутрішнього рейтингового управління, яка передбачає використання оболонкового аналізу даних та дає можливість визначити рівень ефективності функціонування відділень банку, складається з сукупності таких процедур:

1. Формування переліку відділень для проведення рейтингової оцінки.

2. Розрахунок вхідних (кількість працівників, операційні витрати, ступінь задоволеності споживачів якістю послуг) та вихідних (обсяги кредитів та депозитів) параметрів оцінки.

3. Розрахунок рейтингу ефективності діяльності відділень банку та ранжування відділень за показником ефективності.

4. Розрахунок величини прибутку відділення та встановлення співвідношення ефективності-прибутковості відділень.

5. Вироблення управлінських рішень щодо подальшої діяльності відділень та коригування показників їх діяльності.

З урахуванням викладеної технології рейтингового управління фінансовою діяльністю банку можна представити наступним чином (рис. 2).

Висновки з проведеного дослідження. З наведеного вище можна зробити наступні висновки:

1. Оскільки властивостями фінансового управління банком є багатофункціональність, інформативність, ієрархічність, складність, його доцільно здійснювати через певні технології, тобто структуровану послідовність процедур і операцій.

2. Рейтингове управління банком – це сукупність управлінських процедур, що здійснюються з використанням комплексних рейтингових оцінок з метою реалізації функцій фінансового управління.

3. Зовнішнє рейтингове управління банком спрямоване на виконання таких функцій, як планування і прогнозування фінансових рішень, аналіз банківських операцій та фінансового стану, контроль виконання фінансових планів та завдань. Внутрішнє рейтингове управління, окрім перерахованих, забезпечує також реалізацію функцій регулювання фінансової діяльності та стимулювання виконання цільових фінансових показників.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на визначення взаємозв'язку процедур технології рейтингового управління банком та процедур інших технологій фінансового управління, наприклад, таких як контролінг та бюджетування, з метою запобігання дублювання управлінських процедур та завдяки цьому підвищення ефективності управління.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Основні тенденції грошово-кредитного ринку України за березень 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=6781727&cat_id=58038.
2. Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id=36798.
3. Просчет коменданта [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gazeta.zn.ua/finances/proschet-komendanta.html>.
4. Moody's takes rating actions on 12 Ukrainian banks and one leasing company [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.moody.com/research/Moodys-takes-rating-actions-on-12-Ukrainian-banks-and-one-PR_294399?lang=ru&cy=easterneur.
5. Вітлінський В.В. Моделювання економіки: навч. посіб. / Вітлінський В.В. – К. : КНЕУ, 2003. – 408 с.
6. Комплексные оценки в системе рейтингового управления предприятием: монография / Белый А.П., Лысенко Ю.Г., Мадых А.А., Макаров К.Г. – Донецк : Юго-Восток, 2003. – 117 с.
7. Рейтингове управління економічними системами / [Богатов О.І., Лисенко Ю.Г., Петренко В.Л., Скобелев В.Г.] – Донецьк : Юго-Восток, 1999. – 109 с.
8. Афанасенко М.В. Сутність та значення рейтингових оцінок в процесі управління банком / М.В. Афанасенко // Вісник Української академії банківської справи. – 2011. – № 1 (30). – С. 72–77.
9. Чмутова І. М. Зовнішнє рейтингове управління банком методом DEA (Data Envelopment Analysis) / І.М. Чмутова, М.В. Афанасенко // Проблеми економіки. – 2011. – № 2. – С. 75–79.
10. Кузнецова Л.В. Сучасні методологічні підходи до визначення фінансової діяльності банку / Л.В. Кузнецова // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка». – 2011. – Вип. 5(3). – С.118–123.
11. Галушак, В.Л. Функції фінансового менеджменту в банку / В.Л. Глушак // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України [Текст] : збірник тез доповідей XIII Всеукраїнської науково-практичної конференції (28-29 жовтня 2010 р.) / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». – Суми, 2010. – Т. 1. – С. 76-77.
12. Ракша Н. В. Роль інноваційних технологій в управлінні підприємством / Н. В. Ракша // Інноваційна економіка. – 2012. – № 9(35). – С. 86–89.
13. Лебідь О.В. Обґрунтування вибору напрямку впровадження технологій управління / О.В. Лебідь // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг : зб. наук. праць / Харк. держ. ун-т харчування та торгівлі. – 2012. – Вип. 2(16). – С. 302–308.
14. Лесик В.О. Підходи до визначення поняття «технологія управління» / В.О. Лесик, В.М. Григоренко // Економіка розвитку. – 2013. – № 4 (68). – С. 62–68.
15. Афанасенко М.В. Особливості застосування рейтингів в процесі реалізації функцій управління банком / М.В. Афанасенко // Управління розвитком : зб. наук. праць. – Х. : ХНЕУ, 2011. – № 5(102). – С. 53–55.
16. Дуканич Л.В. Рейтинговое управление экономическими системами и процессами: концепция и некоторые результаты применения / Л.В. Дуканич, А.С. Тимченко // Экономический вестник Ростовского государственного университета. – 2005. – Т. 3. – № 3. – С. 83–91.
17. Вітлінський В.В. Моделювання економіки : навч. посіб. – 2-ге вид., без змін / В.В. Вітлінський. –К. : КНЕУ, 2007. – 408 с.
18. Афанасенко М.В. Аспекти рейтингового управління діяльністю банків / М.В. Афанасенко // Сучасні проблеми фінансового моніторингу: збірник матеріалів Другої Всеукраїнської науково-практичної конференції (2 червня 2011 р.). – Х. : ХНЕУ, АдВА, 2011. – С. 20–22.

УДК 336.717

Щепіна Т.Г.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів, обліку і аудиту
Національного авіаційного університету*

МОНІТОРИНГ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ

У статті розглянуто основні методи оцінки фінансової стійкості комерційних банків. Визначено, що фінансова стійкість є якісною динамічною інтегральною характеристикою надійності банку. Проаналізовано залежність між рівнем фінансової стійкості та надійністю роботи комерційних банків.

Ключові слова: фінансова стійкість, комерційний банк, надійність банку, моніторинг, ліквідність, платоспроможність.

Щепіна Т.Г. МОНІТОРИНГ ФИНАНСОВОЙ УСТОЙЧИВОСТИ КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ

В статье рассмотрены основные методы оценки финансовой устойчивости коммерческих банков. Определено, что финансовая устойчивость является качественной динамической интегральной характеристикой надежности банка. Проанализирована зависимость между уровнем финансовой устойчивости и надежностью работы коммерческих банков.

Ключевые слова: финансовая устойчивость, коммерческий банк, надежность банка, мониторинг, ликвидность, платежеспособность.

Shchepina T.G. MONITORING FINANCIAL STABILITY OF COMMERCIAL BANKS

The article describes the main methods of assessing the financial stability of commercial banks. Determined that financial sustainability is an quality dynamical integral characteristic of bank reliability. Analyzed dependence between the level of financial stability and reliability of commercial banks.

Keywords: financial stability, commercial bank, bank reliability, monitoring, liquidity, paying capacity.

Постановка проблеми. Банківська система країни є однією із основних складових економічного організму, яка акумулює вільні грошові капітали і обслуговує виробничі і інвестиційні потреби підприємств і населення. Від її якісного стану і подальшого розвитку багато в чому залежить розвиток суспільства в цілому. Разом з тим успішне функціонування банківської системи загалом залежить від фінансової стійкості кожного окремого банку зокрема, його здатності протидіяти негативним чинникам та динамічно розвиватися. Фінансова стійкість окремих банків виступає не тільки гарантом своєчасності розрахунків між господарюючими суб'єктами, але і фактором, що забезпечує довіру до банківської системи приватних вкладників, заощадження яких служать одним з основних джерел інвестицій у виробничу сферу.

Відповідно, стає зрозумілим, що вдосконалення методології оцінки фінансової стійкості банків, виявлення переваг і недоліків методик, що використовуються сьогодні, є проблемами теоретичного, методологічного і практичного характеру, дослідження яких важливо забезпечити на як на макро-так і на мікрорівні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням цієї проблематики займалися як зарубіжні, так і вітчизняні науковці. Зокрема, аналізу, оцінці та шляхам забезпечення фінансової стійкості банків значну увагу приділили такі зарубіжні науковці, як Е.Дж. Долан, Р.Дж. Кемпбелл [1], Р.Л. Міллер, П.С. Роуз [2], Дж.Ф. Сінкі, Дж. [3], Дж.К. Ван Хорн. Ними обґрунтовано місце фінансової стійкості у фінансовому менеджменті, її показники та критерії. Також значними є напрацювання Л.П. Белих [4], М.З. Бора, В.В. Іванова, С.І. Кумок, Ю.С. Масленченкова, А.М. Мороз, Г.С. Панової, М.І. Савлука [5], Л.С. Сахарової, О.Б. Ширінської, Г.Г. Фетисова та ін., якими визначено основні фактори впливу, методи оцінки й аналізу фінансової стійкості комерційних банків. Однак невирішеною раніше частиною проблеми є вибір методу моніторингу фінансової стійкості банку та питання певної уніфікації цього процесу.

Постановка проблеми. На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає у обґрунтуванні конкретних методів і механізмів забезпечення стабільної діяльності комерційних банків на основі підвищення рівня капіталізації, дослідженні взаємозв'язку економічних категорій «фінансова стійкість», «надійність» та «ліквідність» комерційного банку в умовах становлення банківської системи; визначенні основних показників, що характеризують фінансову стійкість комерційних банків.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах економічної глобалізації, коли у тій чи іншій частині світу час від часу спалахують валютні, банківські та фінансові кризи, загострюється питання щодо забезпечення у кожній країні стабільного економічного розвитку, який значною мірою залежить від надійності банківського сектору. Визначальними факторами при формуванні довіри з боку вкладників, партнерів, інвесторів до банків є фінансова стійкість та стабільний розвиток останніх. Зокрема, фінансова стійкість та стабільний розвиток мають бути не лише короточасними досягненнями банків, а й їх стратегічними завданнями, від чого, в свою чергу, залежатиме динамічність ринкових перетворень та підвищення соціальних стандартів.

Діяльність кожного комерційного банку характеризується високою соціально-економічною відповідальністю. Перед банками стоїть завдання зі збереження, раціонального використання та примноження фінансових ресурсів суб'єктів ринкової економіки. Використання запозичених коштів банками на власний розсуд не тільки приносить їм прибуток, а ще й забезпечує економічний розвиток країни, адже фінансові ресурси потрапляють до тих економічних суб'єктів, галузей економіки, що відчувають їх дефіцит. За цих умов забезпечення власної фінансової стійкості має бути обов'язковим та основним завданням кожного комерційного банку. Адже фінансова стійкість кожного окремого банку є запорукою стабільного розвитку, надійності всього банківського сектору та економіки країни в цілому.

Кризові явища, які суттєво позначилися на стабільності функціонування банківської системи України, стали передумовою негативних тенденцій у банківській сфері, а відтак, подальший розвиток банків та підвищення їх конкурентоспроможності неможливі без зміцнення довіри до них з боку інвесторів і клієнтів. Необхідною умовою цього процесу є, насамперед, широка доступність, достовірність і зрозумілість інформації щодо результатів діяльності банків, їх надійності та платоспроможності, та, як наслідок, і їх фінансової стійкості.

Як показують проведені дослідження, поняття фінансової стійкості тісно пов'язане з питаннями ліквідності, платоспроможності, що, у свою чергу, дозволяє говорити про дохідність, прибутковість, формування капіталу тощо.

На сьогоднішній день, в умовах фінансової кризи, банки взагалі майже призупинили свою діяльність, зменшилась кількість депозитів, почали збільшуватися ставки по кредитах, що негативно впливає на діяльність банківського сектору. Вищезазначені аспекти не могли не сказатися на зниженні ефективності діяльності. Удосконалення методичних підходів до забезпечення фінансової стійкості шляхом більш повного використання банківських інструментів і послуг, правильного управління банківською діяльністю в умовах нестабільного зовнішнього середовища, входження банків до різного виду фінансово-промислових об'єднань, фінансове оздоровлення на основі реорганізації: злиття й приєднання, створення банківських корпорацій і холдингів є просто життєво необхідним у таких умовах. При чому ці питання на сьогоднішній день є актуальним не тільки для банківського сектору, а і для усєї фінансової сфери країни та економіки держави в цілому.

Нові умови спонукають до виділення проблеми формування доходів банківського сектору та більш широкого її дослідження з огляду на світову фінансову кризу та загальну нестабільність ситуації в державі.

В умовах недостатності вільних коштів на світових ринках та нестабільності внутрішньополітичної ситуації більшість фінансових установ світу відмовляють українським банкам в кредитуванні. Тому на сьогодні проблема ефективного управління прибутком для банків є досить актуальною.

Зрозуміло, що для того, щоб максимізувати прибуток, необхідно збільшувати доходи та зменшувати витрати банку [6]. У зв'язку з цим можна запропонувати основні напрямки зростання доходів комерційного банку:

- загальне зростання групи активів, що приносять процентний дохід, для чого банк повинен, поперше, залучати більше позичальників і при цьому ретельно аналізувати їх фінансовий стан; по-друге, нарощувати свій кредитний потенціал за рахунок збільшення обсягу ресурсів, що залучаються. Це можливо при проведенні зваженої маркетингової та процентної політики;

- зміна питомої ваги доходних активів в сукупних активах, для чого необхідно звести «непрацюючі» активи до мінімуму, проте у межах, що забезпечують ліквідність банку;

- зміна загального рівня процентної ставки по активних операціях банку;

- зміна структури портфелю доходних активів.

Однак варто пам'ятати, що чим вищий дохід, тим більший ризик в сфері банківської діяльності і, відповідно, тим нижчою є фінансова стійкість і надійність. Тому на фоні збільшення доходності варто ви-

діляти ще одне головне завдання банку – визначення ступеню допустимості та виправданості того чи іншого ризику з урахуванням бажаних показників фінансової стійкості.

Для зниження рівня витрат банку можна запропонувати залучати більш дешеві ресурси – наприклад, такими є вклади до запитання – та знижувати витрати на утримання апарату управління.

Для підвищення прибутковості можна запропонувати наступні заходи:

- нарощувати власні кошти банку, що сприятиме зростанню ресурсної бази банку і відповідно їх інвестиційного потенціалу. Цей процес буде однією з передумов залучення іноземних інвестицій, стимулюватиме інтеграційні процеси, забезпечить незалежність банку і створить умови для виживання банківської системи України в період стабілізації фінансової системи та посиленої конкуренції з боку іноземних банків;

- раціонально та ефективно розміщувати кошти банку для забезпечення його фінансової стійкості. Виконання цієї умови дозволить позбавитися суперечностей між ліквідністю, надійністю та прибутковістю комерційного банку, адже, як було зазначено вище, врахування рівня припустимого ризику значно знижує доходність;

- використовувати методики фінансового планування, адже відомо, що одним з резервів збільшення прибутку і раціонального його використання є фінансове планування. Фінансовий план дозволяє спрогнозувати доходи, витрати і прибуток банку на рік [3]. І хоча в умовах, які склалися в нашій країні, через нестабільність, інфляцію, реальні дані можуть суттєво відрізнятись від запланованих, але пропорції залишаються практично незмінними. Банківська установа повинна реально бачити перспективи свого розвитку і цілі на поточний рік;

- сформувати достатні страхові резерви та резервні фонди. Оскільки основна причина банківських банкрутств – неповернення раніше виданих кредитів, то формування цих фондів сприятиме зміцненню надійності й стабільності банку, а отже, і банківської системи України, зменшенню можливих фінансових ризиків у кредитній діяльності. Створення цих резервів гарантуватиме покриття рахунків у діяльності банку, сприятиме підтримці його ліквідності на необхідному рівні;

- застосовувати такі інструменти в банківській діяльності, які дозволяють як планувати, так і одержувати додатковий прибуток. Мова йде про ф'ючерси, опціони, форвардні операції з валютою ті інші форми діяльності, які відповідають умовам ринкових відносин;

- систематично і всебічно вивчати кредитні ризики, приймати заходи по їх пониженню. З цією метою необхідно організовувати відділи управління кредитними ризиками;

- покращувати рівень професіоналізму співробітників банку.

Всі ці способи дозволять не тільки збільшити прибуток, а і зміцнити фінансову стійкість банку. В умовах ринкової економіки отримання прибутку та забезпечення рентабельної діяльності є необхідним чинником існування будь-якого суб'єкта підприємництва. Саме прибуток характеризує стійкість кредитної установи. Він необхідний для створення адекватних резервних фондів, стимулювання персоналу і керівництва до розширення та вдосконалення операцій, скорочення витрат і підвищення якості послуг, що надаються, і, зрештою, для успішного проведен-

ня наступних емісій і відповідно збільшення капіталу, який дає змогу розширити обсяги і поліпшувати якість наданих послуг.

Якщо підсумовувати всі існуючі методики моніторингу фінансової стійкості, то можна виділити такі основні напрями її дослідження:

1) за допомогою рейтингових систем оцінювання (для узагальненої характеристики місця банку на ринку фінансових послуг);

2) шляхом розрахунку індикаторів фінансової стабільності, розроблених НБУ на основі рекомендацій МВФ (для оцінки та нагляду за міцністю та вразливістю фінансової системи для посилення її фінансової стійкості);

3) на основі розрахунку основних фінансових показників діяльності банків, а саме: показників, що базуються на структурі та достатності капіталу банку; на структурі залучених та запозичених коштів; на якості активів банку, а також показників, що характеризують динаміку окремих складових активу та пасиву (для банківської системи загалом та визначенню місця окремого банку у цій системі);

4) на основі розрахунку та контролю за дотриманням банками основних економічних нормативів (для здійснення макроекономічного контролю за дотриманням банками основних параметрів діяльності та порівняння їх із встановленими граничними значеннями).

Кожен із зазначених напрямів та способів моніторингу фінансової стійкості має свої особливості. Так, останній метод використовується контролюючими органами і дозволяє досягти певної уніфікації, однак не дає загальної характеристики та не враховує особливості певного банку. Третій метод – розрахунок показників фінансової стійкості – дозволяє оцінити банк з точки зору підприємства, однак не дає визначити його місце на ринку фінансових послуг. Другий напрям дослідження дає загальну оцінку і є більш уживаним в умовах певної однорідності банківської системи. Щодо першого напрямку дослідження фінансової стійкості банків, то слід зауважити, що в країнах з розвинутою ринковою економікою саме рейтингові системи найбільш ефективно використовуються в системах банківського моніторингу для узагальненої характеристики місця банку на ринку фінансових послуг, його прибутковості, надійності тощо. При цьому рейтинги – це певні комплексні характеристики банків як однорідних елементів банківської системи, які розраховуються на основі вибраних показників і відповідно до прийнятої методики, відображаючи місце кожного з банків щодо інших елементів цієї системи [7]. Характерна особливість рейтингу полягає в тому, що він не лише відображає поточне становище банку, а й може бути своєрідним критерієм перспектив розвитку банківської установи, тобто виявляє тенденції фінансової стійкості. Визначення рейтингу банку передбачає розробку відповідної методики, визначення системи показників і присвоєння їм певних значень (оцінок). Кінцевим результатом процедури оцінки є віднесення кожного банку до тієї або іншої групи (категорії).

В світовій банківській практиці інформаційною базою рейтингових оцінок діяльності банків є показники, які, як правило, встановлюються на основі міжнародних стандартів. Загалом такі системи показників можна розділити на дві групи:

1) системи показників конкретного банку і порівняння їх з аналогічними показниками першокласних банків;

2) системи показників і методики їх оцінки, ви-

роблені наглядовими органами.

Отримання більш виважених оцінок досягається шляхом аналізу динаміки показників діяльності банку за період (місяць, квартал, рік тощо). Це дозволяє оцінити тенденції в розвитку банківської установи, її надійність, здатність реагувати на різні зміни в економіці.

Особливість банківського рейтингу полягає в тому, що він комплексно характеризує його діяльність і проводиться як по активних, так і по пасивних операціях банку. Рейтингова система тісно стикається з методикою аналізу доходів банку, його платоспроможності та ліквідності, а також з методикою аналізу кредитного портфеля, кредитоспроможності клієнтів.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, з наведеного вище слід зазначити, що в умовах динамічного розвитку вітчизняної економіки моніторингу фінансової стійкості банку повинно приділятися чи не найбільше уваги, оскільки саме стійкість є запорукою розвитку банківських установ.

Проблема оцінки фінансової стійкості банків України на сьогодні є актуальною та продиктована реаліями економічного життя суспільства. Загальна характеристика методів аналізу фінансового стійкості комерційних банків свідчить, що кожний окремо взятий метод має як певні переваги, так і певні недоліки. Однак слід зазначити, що всі способи оцінювання фінансового стану комерційних банків не надають необхідну інформацію, на основі якої можна зробити висновок щодо фінансової стійкості банку і потребують доопрацювання. Різноманітність застосування методів та різні алгоритми обчислень визначають різні передумови їх застосування залежно від базової інформації, широти аналізу, технічних можливостей, мети дослідження, форми подання результатів тощо.

Також варто акцентувати увагу на тому, що для банку важливою є не тільки внутрішня оцінка його діяльності, але і порівняння результатів роботи з результатами інших банків та визначення місця банку в банківській системі. Одним з варіантів аналізу, що дозволяє отримати комплексну оцінку та порівняти об'єкти оцінки за певними критеріями, є рейтинговий аналіз.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Долан Едвін Дж. Гроші, банківська справа і грошово-кредитна політика / Е. Дж. Долан, К. Д. Кемпбелл, Дж. Р. Кемпбелл; [пер. з англ. В.В. Лукашевича та ін.; під заг. ред. В.В. Лукашевича]. – М. : АНК та ін., 1996. – 446 с.
2. Міллер Роджер Лерой. Сучасні гроші й банківська справа: підручник [для студ. вищих навч. закладів, які навчаються за екон. спеціальностями] / Роджер Лерой Міллер, Девід Д. Ван-Хуз. – 3-е англ. вид. – М. : ИНФРА-М, 2000. – 856 с.
3. Синки Дж. Фінансовий менеджмент в комерційному банку та в індустрії фінансових послуг / Джозеф Синки-мол.; Пер. з англ. А. Левінзон. – М. : Альпіна Бізнес Букс, 2007. – 1018 с.
4. Білих Л.П. Стійкість комерційних банків. Як банкам уникнути банкрутства. – М. : Банки й біржі: ЮНИТИ, 2006. – 192 с.
5. Банківські операції : підручник / А.М. Мороз, М.І. Савлук, М.Ф. Пуховкіна та ін. / за ред. дра екон. наук, проф. А. М. Мороза. – 2ге вид. [випр. і доп.]. – К. : Видво КНЕУ, 2002. – 476 с.
6. Вовчак О.Д., Меда Н. Фінансова стратегія розвитку банку як передумова ефективності його діяльності // Банківська справа. – 2008. – № 3. – С. 23–37.
7. Вовчак О.І. Причини та наслідки впливу світової фінансової кризи на розвиток банківського і реального секторів економіки України / О. Вовчак, Н. Поляк // Вісник Національного банку України – 2009. – № 8 – С. 22–25.

СЕКЦІЯ 9 БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

УДК 657.1:639.2:64.011.56 (045)

Августова О.О.

*аспірант кафедри бухгалтерського обліку
Київського національного торговельно-економічного університету*

ЕЛЕКТРОННИЙ ДОКУМЕНТОБІГ ОБЛІКУ ВИТРАТ НА РИБОПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

У статті розглянуто поняття документа та документообігу. Також досліджено моделі документообігу на підприємствах рибопереробної галузі. Проведене дослідження, на думку автора, є основою для формування та розвитку електронного документообігу бухгалтерських документів.

Ключові слова: рибопереробні підприємства, бухгалтерський облік, документ, документообіг, витрати.

Августова Е.А. ЭЛЕКТРОННЫЙ ДОКУМЕНТООБОРОТ УЧЕТА РАСХОДОВ НА РЫБОПЕРЕРАБАТЫВАЮЩИХ ПРЕДПРИЯТИЯХ

В статье рассмотрены понятия документа и документооборота. Также исследованы модели документооборота на предприятиях рыбоперерабатывающей отрасли. Проведенное исследование, по мнению автора, является основой для формирования и развития электронного документооборота бухгалтерских документов.

Ключевые слова: рыбоперерабатывающие предприятия, бухгалтерский учет, документ, документооборот, расходы.

Augustova O.O. ELECTRONIC DOCUMENT CIRCULATION OF COST ACCOUNTING FOR FISH PROCESSING ENTERPRISES

This article is devoted to the study of contemporary issues of document. And document flow concepts, and research models of document management into account the peculiarities of fish processing enterprises. Conducted research, the author believe, is the basis for the formation and development of electronic document flow of accounting documents in computer.

Keywords: fish processing industry, accounting, document, document management.

Вступ. Інформація, що циркулює в системі господарського обліку, має зовнішні та внутрішні джерела походження.

Одиницею і одночасно носієм економічної інформації виступає документ, який є первинним джерелом відомостей про здійснені факти фінансово-господарської діяльності рибопереробних підприємства.

За своєю економічною сутністю виробничі витрати складаються з великої кількості різноманітних і неоднорідних витрат, що вимагають оформлення їх відповідною кількістю документів.

В умовах широкого використання інформаційних технологій в обліку в цілому та витрат зокрема набуває актуальності дослідження питання автоматизації документообігу на підприємствах рибопереробної галузі.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток інформаційних технологій та комп'ютерної техніки зумовлюють їх впровадження та використання в усіх сферах виробництва. В сучасному світі інформаційних технологій неможливо уявити якісно організований бухгалтерський облік без використання інформаційних систем. Зараз на ринку існує безліч бухгалтерських програм, що задовольняють найрізноманітніші вимоги до них. Особливу увагу слід приділити правильному вибору методів бухгалтерського обліку.

Актуальність даної теми полягає в тому, що завдяки активному впровадженню автоматизованих систем на рибопереробних підприємствах незмінним є факт низької віддачі даних продуктів. Це пояснюється відсутністю ґрунтовних досліджень у сфері автоматизованого документообігу на рибопереробних підприємствах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проаналізувавши велику кількість наукових досліджень, слід відмітити, що в теоретичному плані проблему обліко-

во-інформаційного забезпечення обліку витрат не можна вважати новою. Її досліджували багато вітчизняних вчених: П.Й. Атамас, Ф.Ф. Бутинць, М.А. Вахрушина, С.Ф. Голов, В.М. Добровський, В.Б. Івашкевич, М.Х. Корецька, М.В. Кропивко, О.В. Лишиленка, Л.В. Нападовська, М.С. Пушкар, В.В. Сопка, Л.К. Сук та ін. Це питання традиційно в складі облікової проблематики розглядали зарубіжні автори, серед яких Р. Ентоні, К. Друті, М.Х. Мескон, Я.В. Соколов та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Наукова література щодо автоматизації документообігу витрат виходить друком, але необхідно підкреслити, що недостатньо уваги приділяється саме галузевим особливостям рибопереробної галузі.

Так, у дисертаційній роботі В.О. Осмятченко [1, с. 7] було розроблено концептуальну модель інформаційних систем бухгалтерського обліку, що включає вісім основних компонентів (моделі побудови системи рахунків і системи записів на рахунках, документообігу, аналітичного обліку, облікового періоду, технології отримання і способів подання вихідної інформації, розподілу та інтеграції облікових даних, розраховані на багатьох користувачів).

Також нашу увагу привернули наукові дослідження В.В. Кузьменка [2]. Автором було розроблено моделі, методи та програмне забезпечення електронного діловодства. Саме вона дозволяє врахувати типологію системи електронного документообігу, який проявляють у взаємозв'язку з безліччю різних об'єктів обліку, процесів обробки та учасників. Розглянута задача обумовлена множинною класифікацією документів.

Отже, у своїх наукових працях В.О. Осмятченко і В.В. Кузьменко внесли пропозиції щодо удосконалення автоматизованого документообігу.

Постановка завдання. Метою наукового дослідження є обґрунтування значення правильності вибору моделі документообігу при обліку витрат на рибопереробних підприємствах, що забезпечить підвищення якості введення обліку в цілому.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати наступні завдання:

- ознайомитися з існуючими моделями документообігу на рибопереробних підприємствах;

- на основі вивченої літератури розробити методичні рекомендації щодо удосконалення автоматизованої системи документообігу витрат на вітчизняних рибопереробних підприємствах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досить важливим компонентом відображення та інтерпретації облікових даних про витрати до програмного забезпечення є використання певної моделі документообігу, тобто певних правил формування, обробки, зберігання документів.

Оснoву документообігу на типових рибопереробних підприємствах складають первинні документи. До основних первинних документів з обліку витрат рибопереробних підприємств можна віднести накладну, лімітно-забірну картку, рахунок, акт на списання палива, електроенергії, видатковий касовий ордер, авансовий звіт, виписку банку, розрахунки і довідки бухгалтерії [3, с. 15].

З огляду на специфіку діяльності та можливостей автоматизації процесів на підприємстві, доцільно виокремити чотири основні моделі електронного документообігу:

– модель інтерпретації документів як доповнення до господарських операцій;

– модель інтерпретації документів як засоби формування записів масиву господарських операцій;

– модель інтерпретації документів як допоміжних інформаційних об'єктів;

– повна модель документообігу [4, с. 99].

Розглянемо докладніше модель інтерпретації, документів як доповнення до господарських операцій: в процесі введення до бази даних інформації про витрати сформованих зовні АСБО (автоматизована система бухгалтерського обліку) бухгалтер повинен перетворити первинні документи вручну (особисто) або за допомогою програми в записи масиву господарських операцій. Щодо ПЗ АСБО цього типу – центральним є поняття господарської операції, а документи, сформовані в системі, трактуються не інакше як вихідні форми, побудова яких переводиться автоматично чи за запитом після введення даних про операцію.

Первинні документи про витрати у даній моделі інтерпретуються суто формально. Документи, що входять у систему, не реєструються у базі даних, та лише в прив'язці до того чи іншого запису масиву господарських операцій і зовні не мають зв'язку з іншими документами.

Ця інтерпретація первинних документів щодо витрат є характерною для багатьох інструментальних систем і входить у суперечність із нормальним порядком облікового процесу, за якого операція відображається в обліку після формування й затвердження

документа, тоді як тут саме операція стає інформаційною основою для формування документа. Основною перевагою такого підходу є простота роботи з даними, а недоліком є те, що не передбачається тимчасового зв'язку між формуванням документа та відзеркаленням операції на його основі.

Для програмних систем, що використовують модель інтерпретації документів як засоби формування записів масиву господарських операцій, характерним є те, що документ є лише формальною першоосновою для відповідних записів масиву господарських операцій.

Це означає, що в програмі є той або інший набір відеограм, який визначає структуру введення інформації, характерну для того чи іншого документа. За даними, введеними на основі цього макета, програма формує відповідні документам записи масиву господарських операцій. Після цього зв'язок документа з ними втрачається, а введені записи, як правило, інтерпретуються як «підтвержені» і завжди враховуються в розрахунку оборотів рахунків.

Дану модель не можна вважати повноцінною моделлю документообігу, оскільки тут документ розглядається тільки як допоміжний засіб.

Модель інтерпретації документів як допоміжних інформаційних об'єктів системи обробки даних є досить поширеною. Тут підтримується природна технологія проходження первинних документів (рис. 1).

Також, як і в другій моделі, є можливість формування масиву господарських операцій про витрати не тільки за допомогою реєстрації розширених проведення або узагальнених записів про операції, а й на основі автоматизованого контриування документів, заздалегідь сформованих у системі, що вводяться в її базу даних. В даній моделі розподіляється моменти реєстрації документа в базі даних системи і його відображення в обліку.

У повній моделі документообігу, на перше місце ставиться не формальний принцип взаємозв'язку документів і записів масиву господарських операцій, а обслуговування повноцінної системи зв'язків між документами різних типів.

Основною перевагою повної моделі документообігу є те, що вона забезпечує «взаємодію» електронних копій документів, наприклад, накладних, що досить важливо в тих випадках, коли підприємство має справу з великою кількістю постійних постачальників. Завдяки цьому програмні системи, базовані на повній моделі документообігу, можуть використовуватися не лише бухгалтерією, а й іншими службами управління, оскільки дозволяють одержувати інформацію щодо руху грошових коштів, товарно-матері-

Відображення поза системою рахунків

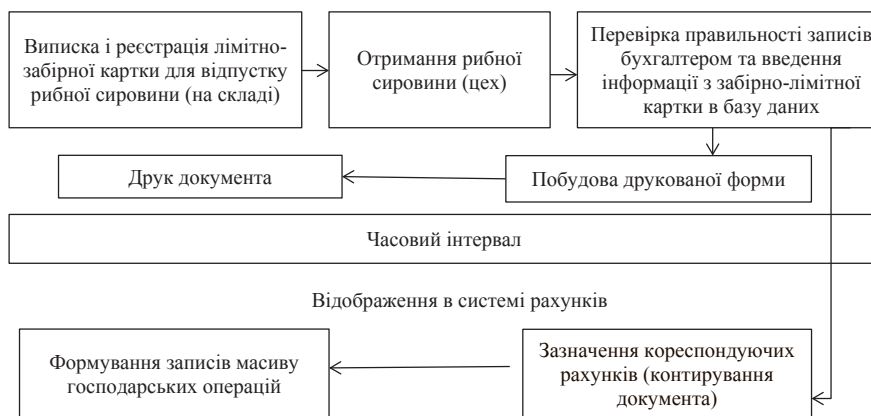

Рис. 1. Схема функціонування моделі інтерпретації документів як допоміжних інформаційних об'єктів

альних цінностей і стану взаєморозрахунків не тільки з прив'язкою до бухгалтерських рахунків, а й в усунутій від останніх форм.

Висновки. У результаті вивченої наукової та спеціалізованої літератури можна зробити висновок, що автоматизація документообігу витрат на рибопереробних підприємствах є актуальною проблемою. Вважаємо за доцільне використовувати на підприємствах рибопереробної галузі повну модель документообігу, яка найпоширеніше розв'язує проблеми обробки великих документопотоків, щодо витрат, за допомогою можливості отримання підсумкової інформації. Завдяки цьому може бути забезпечено розподіл функцій бухгалтерського й оперативно-технічного обліку, а, отже, і функцій різних підсистем та підрозділів системи управління.

А за використання інших моделей документообігу підсумкова інформація може виникати переважно на рахунках бухгалтерського обліку, які виконують свою особливу роль і не завжди визначають угруповання інформації, необхідні для інших служб управління. Водночас однозначно висловлюватися лише на користь повної моделі документообігу не можна, оскільки для рибопереробних підприємств з невеликим документопотоком така модель технологічно надмірна.

УДК 657.1

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Осмятченко В.О. Бухгалтерський облік в умовах застосування інформаційних технологій : теорія та організація : дис. ... докт. екон. наук : 08.00.09 / В.О. Осмятченко ; Нац. наук. центр «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана». – К., 2011. – 408 с.
2. Кузьменко В.В. Електронне документознавство. Частина 1: Конспект лекцій. – Дніпропетровськ : НМетАУ, 2011. – 51 с.
3. Охріменко Г.В. Реалізація функцій реєстрації в системах електронного документообігу / Г.В. Охріменко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eprints.oa.edu.ua/236/1/Realizacijar.pdf>.
4. Осмятченко В.О. Електронне документування в бухгалтерському обліку / В.О. Осмятченко, М.М. Матюха // Вісник КНТЕУ. – 2011. – № 2. – С. 98-107.
5. Івахненко С. В. Інформаційні технології в організації бухгалтерського обліку та аудиту : навч. посіб. / С. В. Івахненко. – К. : Знання-Прес, 2003. – 349 с.
6. Ільченко В. Перехід на МСФЗ: підготовка даних для звітності / В. Ільченко // Голов Бух. – 2011. – № 43. – С. 49-53.
7. Бутинець Ф. Ф. Інформаційні системи бухгалтерського обліку : підруч. для студ. вищих навч. закладів спец. 7.050106 «Облік і аудит» / за ред. Ф. Ф. Бутинця. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Житомир : ПП «Рута», 2002. – 544 с.
8. Шевчук О.А. Особливості автоматизації обліку доходів і витрат на промислових підприємствах / О.А. Шевчук // Бізнесінформ. – 2013. – № 13. – С. 124-127.

Боднар О.В.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку і аудиту
Відокремленого підрозділу
Національного університету біоресурсів і природокористування України
«Бережанський агротехнічний інститут»*

КОНТРОЛІНГ ЯК ОДИН З МЕТОДІВ ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ ЯКОСТІ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Стаття присвячена дослідженню контролінгу як одного з методів внутрішнього контролю якості на підприємстві. Розкрито проблеми впровадження системи контролінгу на підприємстві. Встановлено, що система контролінгу є важливим аспектом в заведенні системи контролю якості на підприємстві.

Ключові слова: внутрішній контроль, контролінг, система внутрішнього контролю, якість, витрати на якість.

Боднар О.В. КОНТРОЛЛИНГ КАК ОДИН ИЗ МЕТОДОВ ВНУТРЕННЕГО КОНТРОЛЯ КАЧЕСТВА НА ПРЕДПРИЯТИИ

Статья посвящена исследованию контроллинга как одного из методов внутреннего контроля качества на предприятии. Раскрыты проблемы внедрения системы контроллинга на предприятии. Установлено, что система контроллинга является важным аспектом в введении системы контроля качества на предприятии.

Ключевые слова: внутренний контроль, контроллинг, система внутреннего контроля, качество, затраты на качество.

Bodnar O.V. CONTROLLING AS ONE OF THE METHODS FOR INTERNAL QUALITY CONTROL AT THE ENTERPRISE

The article is devoted to the study of controlling as one of the methods for internal quality control at the enterprise. Revealed the problems of introduction of the system of controlling in the enterprise. It is established that the controlling system is an important aspect in the introduction of the quality control system at the enterprise.

Keywords: internal monitoring, controlling, internal control system, quality, quality costs.

Постановка проблеми. Питання ефективної побудови та впровадження системи внутрішнього контролю якості на підприємстві є дуже актуальним для підприємств, які прагнуть правильно побудувати свою бізнес стратегію. Роль внутрішнього контролю важко переоцінити. За його допомогою забезпечується збереження власності, виявлення і мобілізація наявних резервів у сфері виробництва і у фінансах, формуються умови для підвищення ефективності управління підприємством та покращення якості

продукції. В умовах ринкової економіки відбулись відчутні зміни в плануванні, обліку та контролю виробничо-господарської діяльності. Зокрема, зовсім іншими стали цілі підприємства, засоби їх досягнення та економіка суспільства загалом. Тому актуальність впровадження системи внутрішнього контролю якості на підприємстві у наш час достатньо велика.

Проте, дуже часто виникає багато спірних питань та проблем щодо її впровадження та використання. Так, підприємства не маючи достатньо ресурсів,

практичних навичок і, відповідно, висококваліфікованого персоналу не можуть забезпечити організацію системи внутрішнього контролю на підприємстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у формування теоретичних та організаційно-методичних засад бухгалтерського відображення та внутрішнього контролю якості здійснили вітчизняні й зарубіжні вчені: А.Н. Азріліян, Ф.И. Алдашкін, І.А. Басманова, П.С. Безруких, Ф.Ф. Бутинець, М.П. Воскобойнік, З.В. Гуцайлюк, А.Г. Загородній, В.І. Кержакова, С.З. Мошенський, Г.В. Нашкерська, В.Ф. Палій, В.М. Пархоменко, Н.Л. Пирогова, А.Д. Трусов, А. Фейгенбаума, Дж. Фостер, Ч.Т. Хорнгрен та ін.

Вивчення проблем, пов'язаних з якістю продукції та витрат на її поліпшення й підвищення займалися наступні вчені: І.А. Бланк, Л.І. Буряк, Е.М. Векслер, Д.Г. Гольцев, М.Г. Грецак, В. Ісаєв, А. Каплан, А. Кнопко, О.С. Коцюба, В.В. Кулішов, Д. Манжеев, Н.А. Морозова-Герасимович, Г.В. Осовська, А.О. Панна, Я. Розенцвайг, І.Ю. Тимрідні, П. Тройцькій, А.М. Турило, А. Фейгенбаум, Т. Хрипач, М.І. Шаповал, М. Шапошніков, В. Шухарт та ін.

Постановка завдання – систематизувати та дослідити окремі аспекти контролінгу як одного із методів внутрішнього контролю якості на підприємстві.

Виклад основного матеріалу. Внутрішній контроль – це система заходів, визначених управлінським персоналом підприємства та здійснюваних на підприємстві з метою найбільш ефективного використання усіма працівниками своїх обов'язків із забезпечення та здійснення господарських операцій [1, с. 46]. Внутрішній контроль визначає закономірність цих операцій та їх економічну доцільність для даного підприємства.

Варто відмітити, що внутрішній контроль суттєво відрізняється від контролю взагалі. Внутрішній контроль – контроль зсередини компанії, це система управління інформацією, на противагу зовнішнім видам контролю, таким як законодавче регулювання (діяльність будь-якого підприємства повинна бути підпорядкована вимогам Господарського кодексу, Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність», Податкового кодексу України), контроль з боку вищих рівнів управління (державні комісії, комітети, галузеві організації, профспілкові організації) і т. п. [2, с. 165].

Система внутрішнього контролю – це комплекс заходів та інструментів, що забезпечують правильне та ефективне ведення господарської діяльності

підприємства, збереження його майна, запобігання шахрайства, а також виявлення й виправлення помилок та забезпечення своєчасності відображення показників у звітності підприємства для зацікавлених користувачів бухгалтерської інформації.

В системі організації внутрішнього контролю виділяють безліч об'єктів, які формують її цілісність та значимість для підприємства. Так як в процесі виробництва постійно утворюється відповідний відсоток дефекту, необхідно виділити такий об'єкт внутрішнього контролю, як якість продукції та витрати на її забезпечення, що покращать імідж підприємства та конкурентоспроможність продукції.

Яценко В.М. [3, с. 1] зазначає, що ступінь складності щодо внутрішнього контролю якості відповідає організаційній структурі підприємства, чисельності управлінського персоналу та іншого персоналу, розгалуженості мережі відокремлених підрозділів, ступеню централізації бухгалтерського обліку та інших характеристик підприємства.

Так, організацію внутрішнього контролю якості продукції здійснюють управлінський персонал підприємства на чолі з директором та головним бухгалтером у процесі якого ставиться ряд таких основних завдань (табл. 1).

Таким чином, в процесі здійснення внутрішнього контролю за якістю на виробничих та промислових підприємствах необхідно враховувати такі основні завдання як повнота обліку даних, точність обліку даних, законність господарських операцій, збереження бухгалтерських документів та захист активів. Вони надають змогу керівнику підприємства та управлінському персоналу врахувати всі початкові елементи, які є необхідними для організації ефективної системи внутрішнього контролю суб'єкта господарювання.

Контроль якості продукції тісно пов'язаний з такими поняттями, як «контролінг», що використовується у країнах з розвинутою ринковою економікою.

Слово «контролінг» походить від англійського «to control» – контролювати, управляти, що утворено від французького «contrôle» та означає «реєстр, перевірений список». Контролінг – концепція інформації та управління. На сьогодні контролінг можна визначити як систему управління процесом досягнення кінцевих цілей і результатів діяльності підприємства, тобто систему управління прибутком.

Паламарчук І.О. [4] вважає, що контролінг – це система орієнтована на майбутній розвиток підприємства. Його завданням є орієнтація управлінського

Таблиця 1

Основні завдання контролю якості на підприємстві

Завдання	Коротка характеристика	Вплив на внутрішній контроль якості
Повнота обліку даних	Облік повинен відображати всі сфери діяльності підприємства із широкою деталізацією облікових даних	Виключення шляхом контрольних процедур дублювання, невиробничих витрат, нераціонального використання всіх видів ресурсів; оптимізація податкових платежів, зміцнення розрахункової дисципліни
Точність обліку даних	Передбачає відображення в бухгалтерському обліку досягнень та недоліків у діяльності підприємства. Тобто, точність обліку даних забезпечує надання правдивої інформації про діяльність підприємства	
Законність господарських операцій	Передбачає, що всі проведені господарські операції не повинні суперечити П(С)БО, Податковому кодексу України, МСФЗ, іншими нормативними документами та визначеній на підприємстві обліковій політиці	
Збереження бухгалтерських документів	Процес збереження бухгалтерських документів необхідний для підтвердження здійснених фактів господарського життя з метою уникнення негативних наслідків для підприємства	
Захист активів	Означає, що необхідно створити такі умови контролю активів, за яких вони стають недосяжними для зовнішніх користувачів (держава, кредитори, родичі та інші претенденти)	

процесу на максимізацію прибутку і вартості капіталу при мінімізації ризику та збереженні ліквідності й платоспроможності підприємства. Він є базою управління і ґрунтується на економічній системі, систематичності управління і автоматизованому порядку управління. За відсутності хоч би однієї складової система управління не є контролінгом.

На перший погляд, поняття «контролінг» асоціюється зі словом «контроль». Але ці поняття не тотожні. Контролінг (стратегічний менеджмент) – це підсистема управління, що поєднує в собі елементи функцій контролю, планування, обліку та аналізу. Залежно від суб'єкта контролю, за наявності достатніх службових повноважень контролера до вищевказаного переліку може додаватися функція розпорядництва [5, с. 480].

Отже, необхідно розглянути відмінності між внутрішнім контролем та контролінгом (табл. 2).

Контролінг дає змогу прогнозувати господарську й комерційну ситуацію та визначати причини відхилення та оптимізувати співвідношення витрат і результатів. Для оволодіння контролінгом необхідний широкий кругозір і здатність мислити аналітично [6]. А внутрішній контроль забезпечує лише внутрішнє керування діяльністю підприємства, що забезпечує прийняття ефективних управлінських рішень з метою досягнення «0» % дефектності своєї господарської діяльності.

Система контролінгу щодо якості повинна мати можливість отримувати всю необхідну інформацію й створювати на її основі рекомендації для прийняття управлінських рішень.

На думку деяких вчених, українським підприємствам слід починати з впровадження таких інструментів контролінгу, які спрямовані на вирішення оперативних управлінських завдань. Серед них: розрахунок доходів і витрат, внутрішній облік і звітність. Вони повинні забезпечувати прозорість господарювання та підвищувати його ефективність, проте такий спосіб впровадження не є ефективним. Найбільш ефективним є створення на підприємстві служби контролінгу в складі групи контролерів з трьох-чотирьох осіб.

В кожній службі контролінгу є свої посадові обов'язки та повинні дотримуватися командний принцип роботи. Даний принцип полягає в тому, що всі особи служби контролінгу повинні працювати як «єдине ціле» і забезпечувати прозорість та ефективність в своїй діяльності.

Служба контролінгу щодо якості може бути організована у вигляді:

- сервісного центру, що здійснює підтримку управлінських процесів;

- центру компетенції, що надає свої знання і навички, а також методичне забезпечення для подолання проблем в сфері якості;

- координаційного центру, який здійснює координацію різних за часом і змістом планів і розробку консолідованого плану в цілому на підприємстві, а також координацію процесів обліку, аналізу, планування, контролю й інформаційного забезпечення;

- інформаційного центру, що здійснює побудову інформаційної системи, яка охоплює і оцінює всі аспекти роботи щодо якості на підприємстві;

- аналітичного центру, який здійснює аналіз ефективності системи управління якістю, а також оцінку якості продукції;

- стратегічного центру, який разом з керівництвом бере участь в процесі встановлення і досягнення цілей і стратегій в сфері якості продукції на підприємстві.

Проте вибір певного підходу щодо організації служби контролінгу стосовно якості продукції залежить не лише від можливостей підприємства, але й від розуміння сутності контролінгу.

Отже, відділ контролінгу має бути інтегрованим в систему економічних служб підприємства. Вважаємо, що для ефективного управління якістю найдоцільнішим є створення децентралізованої служби на чолі з фінансовим директором, до складу якої входить відділ контролінгу. Оскільки в умовах децентралізації можливі чотири найбільш поширені варіанти функціонування служби контролінгу [7], зокрема це:

1. Контролер підрозділу адміністративно підпорядкований керівнику підрозділу, а інструктується у головного контролера.

2. Контролер підрозділу адміністративно підпорядкований керівнику підрозділу, а функціонально – головному контролеру.

3. Контролер підрозділу функціонально підпорядковується керівнику підрозділу, а адміністративно – головному контролеру.

4. Контролер підрозділу орієнтований на спільну роботу з керівником підрозділу, головному контролеру він підпорядкований адміністративно і функціонально.

За підприємством залишається право вибору одного з вказаних варіантів.

Таким чином, принцип «введення» служби контролінгу в організаційну структуру управління підприємством здійснюється залежно від ситуації. Вищенаведені варіанти організації децентралізованої служби контролінгу найбільш відомі, у більшій мірі випробувані і описані в літературних джерелах, проте залишається багато можливостей для їх модифікацій.

Прийняття адекватної організаційної структури підвищує ефективність служби контролінгу, мінімі-

Таблиця 2

Відмінності між поняттями «внутрішній контроль» та «контролінг»

Показник	Внутрішній контроль	Контролінг
Визначення	Система заходів, визначених управлінським персоналом підприємства з метою найбільш ефективного використання усіма працівниками своїх обов'язків із забезпечення та здійснення господарських операцій	Інструмент прийняття управлінських рішень, внутрішній консультант менеджменту підприємства
Сфера використання	Процес прийняття управлінських рішень; процес контролю	Процес прийняття управлінських рішень; аналіз економічної ситуації для внутрішнього використання; процес реалізації управлінських рішень; процес контролю
Хто використовує	Керівник підприємства або уповноважена особа	Менеджмент підприємства вищої та середньої ланки управління
Результати використання	Прийняття ефективних управлінських рішень та підвищення ефективності діяльності підприємства	Підвищення ефективності діяльності підприємства, передбачення результатів діяльності; прийняття ефективних управлінських рішень

зує можливі конфлікти та зводить аргументи проти введення (впровадження) концепції контролінгу.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, система контролінгу є важливим аспектом в запровадженні системі контролю на підприємстві. Так як система контролінгу включає в себе весь спектр функції з бухгалтерського й управлінського обліку, контролю та аналізу, то дана система повинна бути таким чином організована, щоб якість продукції, створена підприємством, відповідала вимогам високої якості та забезпечувала її конкурентоспроможність.

Після дослідження проблеми організації внутрішнього контролю якості продукції та витрат на її забезпечення встановлено, що контролінг є невід'ємною складовою системи організації внутрішнього контролю та управління підприємством.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Внутрішній контроль господарської діяльності підприємства : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / За ред. к.е.н. проф. М.Д. Корінька. – Фастів : «Поліфаст», 2006. – 440 с.
2. Ковтун Т.В. Система внутрішнього контролю як невід'ємний елемент операційної системи підприємства / Т.В. Ковтун // Вісник ХНТУ. – 2009. – № 6. – Т. 4. – С. 164-170.
3. Яценко В.М. Внутрішній контроль на підприємствах України: проблеми розвитку та шляхи їх вирішення [Електронний ресурс] / В.М. Яценко // Збірник наукових праць ЧДТУ. – 2009. – Випуск 22. – С. 1-7. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/znpchdtu/2009_22_2/articles/Finansi/1_Yacenko.pdf.
4. Паламарчук І.О. Контролінг на підприємстві [Електронний ресурс] / І.О. Паламарчук // Режим доступу : <http://udau.edu.ua/library.php?pid=1372>.
5. Попович Л.В. Контролінг в управлінні витратами [Електронний ресурс] / Л.В. Попович // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – С. 479-484. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/vnulp/Management/2009_647/83.pdf.
6. Контролінг як система управління прибутком організації [Електронний ресурс] / Режим доступу : http://libfree.com/164436321_menedzhmentkontroling_sistema_upravlinnya_pributkom_organizatsiyi.html.
7. Давидович І.Є. Варіанти організації служби контролінгу [Електронний ресурс] / І.Є. Давидович // Режим доступу : http://libfree.com/177311681_finansivarianti_organizatsiyi_sluzhbi_kontrolingu.html.

УДК 336.2

Букало Н.А.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку і аудиту*

Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Збирун Д.В.

студентка

Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

ШЛЯХИ ВПРОВАДЖЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ ОПОДАТКУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ ПОДАТКОМ НА ПРИБУТОК

У статті викладено актуальність теми дослідження. Розглядається сучасна система оподаткування податком на прибуток в Україні, подається та аналізується світовий досвід щодо оподаткування даним видом податку. Обґрунтовано та запропоновано різні шляхи покращення оподаткування податком на прибуток в Україні.

Ключові слова: оподаткування, податок на прибуток, міжнародний досвід, ставка податку, система оподаткування.

Букало Н.А., Збирун Д.В. ПУТИ ВНЕДРЕНИЯ МЕЖДУНАРОДНОГО ОПЫТА НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ КОМПАНИЙ НАЛОГОМ НА ПРИБЫЛЬ

В статье изложена актуальность темы исследования. Рассматривается современная система налогообложения налогом на прибыль в Украине, подается и анализируется мировой опыт по налогообложению данным видом налога. Обоснованы и предложены различные пути улучшения налогообложения налогом на прибыль в Украине.

Ключевые слова: налогообложение, налог на прибыль, международный опыт, ставка налога, система налогообложения.

Bukalo N.A., Zburyn D.V. WAYS OF INTERNATIONAL EXPERIENCE TAXATION OF ENTERPRISES INCOME TAX

The article deals with the way of income tax. The modern system of taxation income tax has defined. The ways of introducing international experiences analyzed and presented. Different ways of enterprises income tax have justified and proposed.

Keywords: tax, income tax, international experience, the tax rate, the tax system.

Постановка проблеми. Податок на прибуток на сьогоднішній день є одним з найважливіших із групи прямих податків у податковій системі України. Він має дуже важливе фіскальне значення, чим відрізняється від аналогічних податків в економічно розвинених країнах. Саме тому це питання має велике значення для нашої економіки, що є актуальним на сьогодні.

Від справедливого оподаткування залежить не тільки успішний економічний розвиток окремого підприємства, але й держави в цілому. Відповідно, важливо проаналізувати міжнародний досвід щодо розрахунків з державою податком на прибуток.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оподаткування прибутку підприємств досліджували в своїх працях такі вітчизняні та науковці, як В. М. Мельник, І. А. Грицаєнко, О. С. Іванишина, В. М. Федосов, В. М. Опарін, Г. О. П'ятаченко, О. Д. Данилов та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На сьогодні актуальним залишається впровадження міжнародного досвіду оподаткування податком на прибуток у нашій державі. Багато вітчизняних та зарубіжних вчених займалися вивченням даної теми, проте залишається ще низка незавершених питань.

Постановка завдання. Основним завданням статті є дослідження далекоюсяжних та ефективних напрямків впровадження міжнародного досвіду країн щодо оподаткування податком на прибуток підприємств в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оподаткування прибутку підприємств є одним з головних інструментів наповнення державного бюджету, а обсяг податкових надходжень з податку на прибуток підприємств є загальним індикатором стану національної економіки.

Надходження від податку на прибуток підприємств є нерозривно пов'язаними із фінансовими результатами господарювання економічної системи, тому такі параметри, як галузева структура національної економіки, структура доходів та рівні рентабельності окремих галузей визначають структуру, обсяг та якість податкових надходжень [1].

У своїй праці Ю. Б. Іванов підкреслює: «Традиційно вважається, що найбільший потенціал податкового регулювання містить у собі податок на прибуток підприємств, що є різновидом одного з основних системоутворюючих податків у сучасних системах оподаткування – корпоративного прибуткового податку» [2, с. 118].

Науковець В. М. Мельник описує «...податковий вплив на економіку вимагає чіткої спланованості,

системності та прогнозованості рішень. Перш за все, держава повинна визначитися з доктриною податкового стимулювання (обмеження) господарського та соціального розвитку країни, окремих галузей виробництва, регіонів. Тут важливо задати вектор стимулюючої політики, обравши основний напрямок прикладання зусиль» [3, с. 91].

Базова ставка податку на прибуток розміром 25%, яка діяла в Україні до 1 квітня 2011 р., створювала відчутне податкове навантаження, проте у 2013 р. вона зменшилась і становила 19%. Цей показник не можна віднести до одного з найвищих у світі. У більшості країн світу податок на прибуток корпорацій змінює в межах 20-30%. Щоправда, останнім часом чітко спостерігається тенденція до зниження базової ставки [4].

Однією з головних ознак недосконалого оподаткування в Україні є надто велика частка податку на прибуток підприємств у структурі ВВП та Зведеного бюджету України. Як свідчить статистика останнього десятиліття, його загальні обсяги, акумульовані в бюджет України, фактично дорівнюють податку з доходів фізичних осіб. А після введення пропорційного оподаткування доходів з 2004 р. податок на прибуток юридичних осіб навіть кілька років перевищував дохідний [5].

Таблиця 1

Світовий досвід оподаткування податком на прибуток*

Країна	Стислий опис оподаткування податком на прибуток
Японія	Основу всіх податкових надходжень в держбюджет Японії – близько 70% – складають прибутковий податок та корпоративний податок. Сплачується він щорічно на всі види доходів, отриманих протягом календарного року. В Токіо вона може сягати більше 40%.
Болгарія	З 2007 року ставка податку на прибуток знижена до 10%. В Болгарії податком на прибуток обкладається прибуток фірм, який не підпадає під єдиний податок. Він вноситься до республіканського та місцевого бюджетів. Ставка податку до республіканського бюджету залежить від розміру річного прибутку.
Великобританія	Податок на прибуток – фіскально й соціально найбільш важливий податок у Великобританії. Він передбачає низку пільг. Величина знижок щорічно індексується в залежності від рівня інфляції. До того ж у Великобританії існує принцип побудови та нарахування податку на прибуток, який розподіляє дохід на певні групи (шедули) в залежності від джерела отриманого доходу. Діє всього 5 груп, кожна така група оподатковується за особливим принципом і названа в порядку англійського алфавіту: А, С, D, E, F.
Італія	При визначенні величини оподатковуваного доходу загальний дохід (прибуток) зменшується на суми витрат на оренду плати; сплату процентів за іпотечний кредит; витрат на лікування й освіту; пожертвування на користь церкви, благодійних організацій, наукових і культурних установ та деякі інші затрати. Ставки податку в Італії – 10, 22, 26, 33, 40, 45, 50%. Платниками прибуткового податку з юридичних осіб, що справляється за ставкою 36%, є промислові підприємства, комерційні організації, фінансово-кредитні установи, в тому числі їх філіали за кордоном. Об'єкт оподаткування – чистий дохід у формі нерозподіленого прибутку.
Казахстан	Основними найбільш важливими і концептуальними моментами Податкового кодексу Казахстану є такі норми, які стосуються податку на прибуток: - поетапне зниження ставки корпоративного прибуткового податку, а саме: до 20% – у 2009 році, до 17,5% – у 2010 році і до 15% – у 2011 році; - інвестиційні податкові преференції надаються лише з корпоративного прибуткового податку.
Німеччина	Податок на прибуток корпорацій (корпоративний податок) – податок на фактично отриманий прибуток корпорацій (компаній) усіх форм власності. З 1 січня 2004 року максимальна ставка корпоративного податку знижена до 28,5%.
США	Великим федеральним податком є податок на прибуток корпорації. Цим податком оподатковується валовий перерозподільний прибуток корпоративного бізнесу. Прибуток у розмірі 50 тис. дол. оподатковується за максимальною ставкою – 34%.
Швеція	Найбільш важливий вид національного податку в Швеції – прибутковий податок. Він розподіляється на три категорії: податок на трудові доходи фізичних осіб, майновий та корпоративний. Корпоративний податок стягується з підприємств за ставками в межах від 20 до 30%.
Канада	База даного податку складається з валового доходу. Ставки податку на доходи корпорацій диференційовані в залежності від статусу і категорії платника. - загальна ставка – 28% чистого доходу (прибутку); - ставка для виробничих підприємств – 24%; - для дрібних корпорацій, які знаходяться у власності канадців, – 12%. Ставки податку залежать від типу підприємства і коливаються в межах від 0,3 до 0,5% вартості капіталу. Великі корпорації сплачують додатковий податок у розмірі 0,175% від вартості капіталу, що складається з простих акцій, запасів, позик, облігацій, векселів, закладних.

* Розроблено автором на основі джерела [6].

Популярним напрямком оподаткування податком на прибуток являється диференційована ставка цього виду податку. Це означає, що фірма, яка отримала більший дохід, справляти відсоток даного виду податку буде більше. Прикладом цього є досвід Канади, США, Іспанії тощо.

Спираючись на міжнародний досвід, виділяють ще такий вид збирання податків, який здійснюється за принципом національної належності платника податку. Розподіл платників податків за цим принципом дає можливість уникнути подвійного оподаткування.

Наша держава застосовує поетапне зменшення ставки податку на прибуток, проте, збільшує при цьому базу оподаткування. У США зменшення ставки податку призвело до розвитку економіки.

Надання пільг зі сплати податку на прибуток – один із найпоширеніших шляхів полегшення сплати податку на прибуток у цілому світі. Україна теж застосовує цю політику. Проте витрати, які понесе бюджет від звільнення від оподаткування деяких господарюючих суб'єктів, є значними, адже у нашій державі ці пільги надаються зазвичай безпідставно.

Доречним також є звільнення частини оподаткованого доходу підприємств, які здійснюють інноваційні розробки та модернізацію обладнання на своїх підприємствах. Такі дії з боку уряду стимулюють розвиток науково-технічного прогресу та розвитку економіки країни в цілому.

На мою думку, можна було б впровадити також стимулювання виробництва у відстаючих регіонах країни. Механізм цього процесу наступний: в найменш розвинутих областях чи районах встановлюються знижена на 5-6% ставка податку на прибуток. Це не принесло б значних втрат бюджету, а навпаки, через заохочення підприємців до розвитку діяльності саме в цих регіонах поповнило його і призвело б до більш рівномірного розвитку регіонів.

Світовий досвід свідчить, що податок на прибуток можна використати як потужний механізм для інвестиційної діяльності та прискорення економічного розвитку. Фіскальна функція цього виду податку вже давно поступилась місцем регуляторній та стимуляційній. Однак більш уважний аналіз показує, що відсотки вирішують далеко не все, і формальне скорочення податкового навантаження на підприємства ще не означає появу серйозних інвестиційних стимулів.

Тому основний акцент в Україні варто було б зробити не лише на номінальне зменшення податкового навантаження, а й на інші моменти оптимізації системи оподаткування та використати напрацьований світовий досвід.

В сучасних умовах розвитку України, які характеризуються низьким рівнем доходів підприємств і населення, зростанням кількості збиткових підпри-

ємств, низькою податковою культурою, неможливо забезпечити переважання прямих податків, якими в Україні є податок на прибуток підприємств і прибутковий податок з громадян [7].

Висновки з проведеного дослідження. Отже, для налагодження системи оподаткування в Україні необхідно впровадити низку реформ, спираючись на світовий досвід, а саме:

- надання об'ґрунтованих пільг;
- встановлення диференційованої ставки податку на прибуток;
- звільнення деякої групи підприємств тимчасово від оподаткування;
- надання кредитів по сплаті даного виду податку тощо.

Варто також надавати право підприємствам зарохувати поточні збитки до минулих звітних періодів з виплатою раніше сплаченого податку на прибуток підприємств.

Доречним було б збільшення податкового періоду із кварталу до одного року для того, щоб надати можливість суб'єктам підприємницької діяльності більше уваги приділяти питанням господарської діяльності, а не щоквартальним перерахункам та, як наслідок, оформленню чисельних фінансових документів.

З часом впровадження перелічених вище заходів урядом дасть змогу зміцнити та вдосконалити нашу систему оподаткування. Таким чином, нашій державі є на кого рівнятися для того, щоб налагодити систему оподаткування та економічну ситуація в Україні якомога швидше.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Оподаткування прибутку підприємств в системі прямого оподаткування [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.miireferat.com/referati/92806.html>.
2. Іванов Ю.Б. Регулятивний потенціал податкової системи України / Ю.Б. Іванов, О.М. Тищенко, К.В. Давискіба та ін. – Харків : Вид. ХНЕУ, 2009. – 118 с.
3. Мельник В. М. Оподаткування: наукове об'ґрунтування та організація процесу : монографія / В. М. Мельник. – К. : «Комп'ютерпрес», 2006. – 91 с.
4. Офіційний сайт Євростату Європейської комісії (Eurostat). Тенденції оподаткування в ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat>.
5. Історичні етапи оподаткування прибутку підприємств в Україні / Т.О. Пасько, Д.В. Веремчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dspace.uabs.edu.ua/bitstream/123456789/260/1/pasko3.pdf>.
6. Міністерство доходів і зборів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minrd.gov.ua/modernizatsiya-dps-ukraini/arkhiv/mijnarodniy-dosvid-rozvitk/svitovui-osvid>.
7. Податок на прибуток – чинник стимулювання економіки? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zaxid.net/home/showSingleNews.do?podatok_na_pributok_chinnik_timulyuvannya_ekonomiki&objectId=1127412.

УДК 657.411.8

Василенко Н.К.*кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку і аудиту**Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу***ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЇ ДЛЯ ОБЛІКУ ОПЕРАЦІЙ ХЕДЖУВАННЯ**

Розглянуто вимоги до документального оформлення операцій хеджування. Сформульовано основні принципи побудови і змісту робочих документів, які використовуються для обліку операцій хеджування. Запропоновано робочі документи для обліку та аналізу операцій хеджування.

Ключові слова: хеджування, фінансові інструменти хеджування, робочі документи хеджування, облік хеджування, документування операцій хеджування.

Василенко Н.К. ФОРМИРОВАНИЕ ИНФОРМАЦИИ ДЛЯ УЧЕТА ОПЕРАЦИЙ ХЕДЖИРОВАНИЯ

Рассмотрены требования к документальному оформлению операций хеджирования. Сформулированы основные принципы построения и содержания рабочих документов, которые используются для учета операций хеджирования. Предложены рабочие документы для учета и анализа операций хеджирования.

Ключевые слова: хеджирование, финансовые инструменты хеджирования, рабочие документы хеджирования, учет хеджирования, документирование операций хеджирования.

Vasylenko N.K. INFORMATION FORMING FOR HEDGE ACCOUNTING

Hedge documentation requirements were considered. Hedge transactions accounting working papers structure and content main principles were formed. Working papers for hedge transactions accounting and analysis were suggested.

Keywords: hedging, hedging financial instruments, hedging working papers, hedge accounting, hedge documentation.

Постановка проблеми. Вагомим фактором невизначеності для прийняття рішень є неповна і недостовірна інформація у документації та звітності про результати діяльності. Одночасно зростають вимоги до системи інформаційної підтримки обліку операцій хеджування, зокрема до системи внутрішньої звітності.

В економічній літературі бухгалтерський облік визначається як процес ідентифікації, квантифікації та комунікації (передачі) економічної інформації, яка дозволяє вирішити неясні господарські ситуації та приймати ефективні управлінські рішення. Мова йде вже не про мистецтво запису взагалі, а про інформаційний процес, по-друге, введено нові поняття (ідентифікація – дозволяє акцентувати увагу на моменті «впізнання» факту господарської діяльності; квантифікація – кількісне вимірювання фактів господарської діяльності з використанням будь-яких вимірників; комунікація – передавання інформації), по-третє, що особливо важливо, акцентується увага на аналізі неясних господарських ситуацій (всі відхилення від очікуваних результатів) і виробленню в результаті аналізу дієвих управлінських рішень [1].

Зважаючи на це, бухгалтерська інформація щодо операцій хеджування має бути об'єктивною, достовірною та оперативною. Це зумовлює певні вимоги у документальному оформленні операцій хеджування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемними питаннями документального оформлення операцій займаються такі вчені-економісти, як Г.Г. Кірейцев, Л.К. Сук, П.Я. Хомин, Г.А., Ф.Ф. Бутинець, В.В. Сопко, Г. Кім та ін.

Так, група авторів вважають: «На всіх етапах суспільного розвитку для контролю та регуляції господарських процесів використовується певна інформація. Для одержання цієї інформації необхідно організувати збір інформації про господарські операції та явища, що відбуваються в діяльності підприємств, її вимір, реєстрацію, узагальнення. Побудова первинних документів повинна відповідати цим вимогам, здійснення бухгалтерського аналізу, процесів, що відбуваються в діяльності підприємства, забезпечити контроль і управління діяльністю підприємства» [2, с. 3].

Ф.Ф. Бутинець зазначає: «Однією із умов успішної діяльності підприємства є якість управління ним, яке залежить від рівня інформаційного забезпечення керівництва. Тому в процесі підготовки інформації для управління життєво важливою стає організація належного документування господарських операцій і документообороту. Якщо на підприємстві не налагоджена чітка робота з документами, то в результаті погіршується управління, оскільки воно залежить передусім від якості та оперативності приймання-передачі інформації, налагодження довідково-інформаційної служби, чіткої організації пошуку, зберігання і використання документів» [3, с. 191]. Таким чином, слід погодитись з автором, що бухгалтерський облік є тією підсистемою управління діяльності підприємства, яка покликана не лише забезпечувати генерування управлінських рішень, але надавати можливість вибору альтернативних варіантів. Документація має містити тільки важливі показники, тобто ті, на підставі яких приймаються рішення про операції хеджування і які використовуються в обліковому процесі, задовольняти потреби в інформації максимальної кількості користувачів. Фіксація інформації в бухгалтерських документах має підпорядковуватись принципам необхідності, доцільності, економічності.

Слід зазначити, що предметом відображення в обліку операцій хеджування є не тільки господарські операції хеджування, але й зміни курсів валют, котирування цінних паперів, зміни у нормативному регулюванні і т. п.

Бухгалтерія за Джорджем Сортером, повинна відповідати трьом вимогам: 1) метою обліку є надання інформації про всі «істотні» події, які можуть бути використані у безлічі моделей прийняття рішень; 2) функцією обліку є непряме надання даних для моделі прийняття рішень, а максимально можливого обсягу даних, з яких користувач (управлінець) з урахуванням індивідуальних особливостей його моделі прийняття рішень міг би вибрати необхідну йому інформацію; 3) завданням обліку є максимально можливе прогнозування за даними про зовнішні зміни, майбутні можливі події [4].

Важелем, що пов'язує всі аспекти управління та прямо впливає на його результативність, є внутрішня звітність. Питання створення і удосконалення на підприємстві ефективної системи внутрішньої звітності досліджувалося неодноразово вітчизняними практиками і науковцями – Колісником М., Ластовецьким В., Нападівською Л., Петрик О., Прохоровою Л., іншими. Втім необхідність створення системи внутрішньої звітності з операцій хеджування вимагає її постійного удосконалення з метою достовірного відображення цих операцій.

Однак науковці погоджуються з тим, що створення системи внутрішньої звітності для управління діяльністю на підприємствах має ґрунтуватися на принципах системності і комплексності [5, с. 54; 6, с. 70].

Соболь Г.О, досліджуючи основні принципи підготовки форм внутрішніх звітів та вимог до їх змісту, робить такі узагальнення:

- структура внутрішньоуправлінської звітності повинна відповідати одночасно операційному, тактичному та стратегічному рівням управління;
- підготовка форм внутрішньоуправлінської звітності повинна базуватися на принципах цільового спрямування, адресності, оптимальності, зрозумілості;
- зміст управлінських звітів повинен інформаційно забезпечувати реалізацію функції прийняття внутрішньоуправлінського рішення, планування і контролю, координації дій.

Ластовецький В.О. [7, с. 5] зазначає, що призначена для прийняття внутрішніх рішень звітність повинна дозволити розглядати облікову інформацію в динаміці, порівнянні з плановими показниками, розкривати її структуру; враховувати минулу, теперішню і майбутню діяльність, забезпечувати можливість аналізу відповідно до економічної ситуації, бути наданій у простій та зрозумілій формі, носити конфіденційний характер, розроблятися з урахуванням потреб менеджерів відповідного рівня, бути доступною в режимі реального часу або з мінімальною часовою затримкою.

Правилам і принципам складання фінансової звітності в Україні завжди приділялось багато уваги. Однак до недавнього часу внутрішня звітність для окремих елементів бухгалтерського обліку не розглядалася. Не знаходять відображення ці питання і в існуючій системі нормативного регулювання обліку. Це в свою чергу означає, що систематизація і визначення загальних принципів складання внутрішніх документів стає об'єктивною необхідністю для всіх підприємств, що зіткнулися з проблемою обліку хеджування.

Важливим напрямком удосконалення бухгалтерського обліку операцій хеджування є регламентація первинної документації, а саме створення уніфікованих типових форм документації і звітності для фіксації однакових господарських операцій у суб'єктів підприємницької діяльності. Застосування регламентованих документів в операціях хеджування призведе до створення спеціалізованих форм, які дадуть змогу враховувати всю особливість хеджування. З іншого боку надмірно імперативне регулювання роботи облікової системи надмірно витратною.

Облікових концепцій безліч, і усі вони мають право на існування [8, с. 146]. Практикуючий бухгалтер повинен мати можливість вибору тих або інших методологічних прийомів, що знаходить своє відображення в обліковій політиці організації.

Навпаки, зниження зовнішньої дії на облікову систему при визначенні мінімально допустимих ви-

мог до рівня самоорганізації облікової системи (через затвердження концепції обліку, основних принципів і понять, критеріїв визнання і методів оцінки основних фінансових показників) здатне підвищити ефективність системи, її стійкість до змін.

Відмова від надмірного імперативного нормативного регулювання облікової системи дає можливість розширити межі достовірності фінансової звітності (оскільки згладжує проблему відповідності фінансової звітності нормативним вимогам щодо її формування), а звідси, підвищити її реалістичність (оскільки створює умови для забезпечення відповідності звітності фактичному стану справ в організації) [9, с. 54].

Однак питання сьогодні полягає в тому, що існуючі форми фінансової звітності не задовільняють користувачів необхідною інформацією, а система внутрішньої звітності, яка дала можливість отримувати таку інформацію, на сьогодні не розроблена. Розв'язання даного завдання полягає у створенні внутрішньої звітності за операціями хеджування, яка міститиме ширшу інформацію і дасть можливість в результаті отримати більшу кількість показників у порівнянні з уніфікованою фінансовою звітністю. Ці форми внутрішньої звітності пропонуються для кожного виду хеджування, оскільки уніфікована система документації у результаті існування значних відмінностей між інструментами хеджування не дозволить врахувати всіх моментів, необхідних для прийняття управлінських рішень.

Постановка завдання. Сформулювати основні принципи побудови і змісту робочих документів, які використовуються при обліку операцій хеджування, та навести інформацію, яка повинна бути розкрита в робочій документації для визнання обліку хеджування та оцінки його ефективності

Виклад основного матеріалу дослідження. Робочі документи для аналізу операцій хеджування слід визначити як систему взаємозв'язаних показників, що характеризують умови і результати хеджування.

Складання таких робочих документів є одним з етапів облікового процесу хеджування, тому вони складаються з узагальнюючих показників, які одержують протягом звітного періоду за допомогою відповідної обробки даних поточного обліку. Робочі документи можуть містити як кількісні, так і якісні показники, як у вартісному, так і в натуральному виразах. Таким чином, робочі документи є джерелом інформації для аналізу і ухвалення рішень.

Слід зазначити, що при формуванні системи робочих документів потрібно:

- визначити форму документів і відповідального за їх складання;
- скласти схему формування внутрішніх звітів, визначити джерело початкової інформації;
- наділити відповідального повноваженнями координатора, тобто адміністративно дозволити йому отримання інформації у її джерела;
- визначити користувачів інформації про операції хеджування і форму, в якій вона буде їм надаватися.

Сформулюємо принципи побудови і змісту робочих документів, які характеризують саму суть даного елементу обліку хеджування:

1) доцільність – інформація, що узагальнюється в робочих документах, повинна відповідати меті, для якої вона була підготовлена;

2) об'єктивність і точність – робочі документи не повинні містити суб'єктивної думки і упереджених оцінок; ступінь погрешності в звітах не повинен перешкоджати ухваленню обґрунтованих рішень;

якщо ж оперативність, швидкість представлення звітності відображатиметься на точності інформації, слід прагнути до мінімізації даного чинника;

3) оперативність – робочі документи повинні складатися у встановлений термін, що необхідне для аналізу та ухвалення рішень;

4) стислість – в документах не повинно бути зайвої, надмірної інформації: Чим менший обсяг звіту, тим більш оперативно можна опрацювати його зміст і ухвалити потрібне рішення;

5) ефективність – витрати на складання внутрішньої звітності повинні бути зіставними з вигодами від одержаної управлінської інформації.

Метою складання робочих документів обліку хеджування є забезпечення управлінського персоналу всіх рівнів необхідною інформацією. Внутрішня звітність повинна забезпечити можливість швидкого огляду і оцінки фактичних результатів, визначення недоліків в даний час і на майбутнє, вибору оптимальних варіантів управлінських рішень. Сформувані звітності, що дозволяє отримати інформацію для вирішення комплексу проблем, вельми не просто. Добитися задовільних результатів можна тільки спільними зусиллями керівників і бухгалтерів, інших фахівців (економістів, плановиків і т. п.).

Спеціальні вимоги до робочих документів полягають в наступному:

- 1) гнучка, але одноманітна структура;
- 2) зрозумілість інформації;
- 3) оптимальна частота складання;
- 4) придатність для аналізу і оперативного контролю.

Гнучка, але одноманітна структура звітної інформації витікає з самої суті операцій хеджування. Система обліку і внутрішньої звітності не може знаходитися у стадії перманентної зміни. Вона може мінятися тільки дискретно у зв'язку з істотними змінами в характері операцій хеджування.

Гнучкість і одноманітність внутрішньої управлінської інформації забезпечується тим, що на первинному рівні реєстрації накопичується необхідний обсяг даних, які потім можуть відбиратися і групуватися в необхідному інформаційному контексті. Якщо не відфільтрувати необхідні дані на етапі їх збирання, то згодом є проблематичним отримання потрібної інформації. Система інформації повинна бути розроблена так, щоб існувала певна одноманітність даних для групування і порівняння.

Зрозумілість і доступність інформації зводиться до того, що кожен робочий документ повинен містити інформацію, необхідну для обліку хеджування. Надмірна деталізація звітної інформації, її перевантаженість неважливими показниками ускладнюють розуміння звітності і у результаті перешкоджають достовірності обліку і ухваленню правильних рішень.

Наведемо найбільш доцільну, на нашу думку, інформацію, яка повинна бути розкрита в робочій документації для обліку операцій хеджування (визнання обліку хеджування та оцінка ефективності).

1. Декларація про відповідність операцій хеджування політиці підприємства.

Потрібно вказати, що операції хеджування здійснюються у відповідності до політики підприємства щодо управління ризиками та облікової політики (дати посилання на політику підприємства). Тому, насамперед, необхідно відобразити операції хеджування в обліковій політиці. Також необхідно розкрити цілі управління ризиками та стратегію хеджування ризиків підприємства.

2. Ідентифікація ризику.

Потрібно визначити природу хеджованого ризику (наприклад, ризик справедливої вартості, процентний, валютний, кредитний ризик чи ризик по акціях).

3. Вид хеджування. Щодо кожного інструменту хеджування зазначається наявність чи відсутність відповідного виду хеджування (табл. 1).

Таблиця 1

Визначення виду хеджування

Вид хеджування	Так	Ні
Хеджування грошових потоків	V	-
Хеджування справедливої вартості	V	-
Хеджування чистих інвестицій	V	-

4. Дата визнання відносин хеджування. При цьому слід встановити дату визнання відносин хеджування. Дата встановлюється, коли визначено об'єкт хеджування, інструмент хеджування і проведений перспективний аналіз ефективності хеджування, який підтверджує його ефективність.

5. Опис інструменту хеджування (табл. 2). Важливим при цьому є відображення всіх необхідних для обліку даних і показників інструменту хеджування.

Таблиця 2

Опис інструменту хеджування

Походження інструмента хеджування	Вказується вид інструменту хеджування
Номер угоди	-
Сторони договору інструменту хеджування	-
Дата початку	-
Дата погашення	-
Валюта	-
Принципал	-
Грошові потоки, які мають бути отримані та сплачені, основа (наприклад, LIBOR) і строки здійснення проплат	-
Сума принципалу, визнана інструментом хеджування	-
Додатки (включають будь-яку іншу інформацію для пояснення походження інструменту)	-

6. Опис об'єкта хеджування (табл. 3). Нижчевказане стосується і об'єкта хеджування.

Таблиця 3

Опис об'єкта хеджування

Походження об'єкта хеджування	Вказується об'єкт хеджування
Номер угоди (якщо є)	-
Сторони за договором об'єкта хеджування	-
Дата початку	-
Дата погашення	-
Валюта, сума (і база, наприклад LIBOR)	-
Принципал	-
Сума, визнана об'єктом хеджування	-
Додатки (наприклад, якщо об'єктом хеджування при хеджуванні грошових потоків виступають високопрогнозовані майбутні продажі, то додаються прогнози продаж, які показують рівень визнаних об'єктом хеджування продаж по відношенню до всіх майбутніх продаж)	-

7. Тестування ефективності. Необхідним є опис методики визначення ефективності хеджування для цілей бухгалтерського обліку (табл. 4-5).

Таблиця 4

Перспективне тестування ефективності

Чи може ефективність хеджування бути надійно виміряна?	Так/ні
Очікування ефективності хеджування	Високоефективне/неефективне
Метод аналізу ефективності хеджування	Вказати, який метод застосовувався: - порівняння істотних умов; - доларової компенсації; - регресійний аналіз
За періодами чи кумулятивна оцінка	За періодами/кумулятивна
Частота тесту на ефективність хеджування	На кінець місяця/кварталу/року
Дата тестування	-
Результати тестування	Вказати % ефективності
Додатки (включають будь-які деталі розрахунку та результатів оцінки ефективності)	

Таблиця 5

Ретроспективне тестування ефективності

Чи може ефективність хеджування бути надійно виміряна?	Так/ні
Очікування ефективності хеджування	Високоефективне/неефективне
Метод аналізу ефективності хеджування	Вказати, який метод застосовувався: - порівняння істотних умов; - доларової компенсації; - регресійний аналіз
По періодах чи кумулятивна оцінка	По періодах/кумулятивна
Частота тесту на ефективність хеджування	На кінець місяця/кварталу/року
Дата тестування	-
Метод аналізу ефективності хеджування	Вказати, який метод застосовувався: - порівняння істотних умов; - доларової компенсації; - регресійний аналіз
Результати тестування	Вказати % ефективності
Додатки (включають будь-які деталі розрахунку та результатів оцінки ефективності)	

8. Облік операцій хеджування.

Слід описати – якщо хеджування є хеджуванням грошових потоків і результатом є визнання нефінансового активу чи нефінансового зобов'язання, чи прибутки і збитки перекласифікуються з капіталу в фінансові результати чи включаються в первісну вартість активу або зобов'язання при первісному визнанні нефінансового активу чи нефінансового зобов'язання.

9. Узгодження прибутку чи збитку, відображеного в капіталі, при хеджуванні грошових потоків і чистих інвестицій в зарубіжну організацію. (табл. 6).

Висновки. Наведені форми охоплюють достатньо багато важливих показників, що характеризують операції хеджування на підприємстві. Тобто дані форми зводять до єдності та систематизують показники операцій хеджування, які є важливими для облікового процесу та аналізу.

Використання даних форм внутрішньої звітності дозволить визначити коефіцієнти ефективності хеджування, а також за рахунок наявності

 Таблиця 6
Узгодження фінансового результату

Показник	Хеджування грошових потоків	Хеджування чистих інвестицій
Залишок прибутків/збитків в капіталі на початок періоду як результат ефективності хеджування, грн.	x	x
Ефективні прибутки і збитки, визнані в капіталі за період, грн.	x	x
Прибутки і збитки, перекласифіковані з капіталу за період, грн.	x	x
Залишок прибутків/збитків в капіталі на кінець періоду як результат ефективності хеджування, грн.	x	x

інформації щодо ефективності хеджування простежити структуру витрат та доходів за видами інструментів хеджування. В результаті керівництво буде володіти необхідною інформацією для прийняття рішення про операції хеджування. Крім того, дані форми забезпечують інформацією стосовно перспективного тестування хеджування протягом звітного періоду.

Використання робочих документів аналізу операцій хеджування дозволить:

- підвищити якість документування операцій хеджування;
- забезпечити контроль за хеджуванням;
- підвищити ефективність роботи бухгалтерської служби;
- організувати ефективний контроль над роботою асистентів аудитора;
- знизити витрати на проведення аналізу.

Перевага застосування запропонованих робочих документів – компактність і інформативність представлення зібраних даних при здійсненні аналізу операцій хеджування.

Визначальним чинником формування системи робочих документів на підприємстві є її економічна ефективність, а саме ті вигоди, які воно отримує від створення робочих документів за рахунок підвищення якості облікового процесу та ухвалюваних управлінських рішень. Впровадження і використання системи такої внутрішньої звітності вважається виправданим тоді, коли отриманий в результаті позитивний ефект перевершує потрібні для створення такої системи витрати.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Соколов Я. В. Бухгалтерский учет: от истоков до наших дней : [Електронний ресурс] : [учеб. пособие для вузов] / Я. В. Соколов. – М. : Аудит; ЮНИТИ, 1996. – 638 с. – Режим доступу : http://88.86.72.250/htmldb/492/chapter_70.html.
2. Сопко В. В. Бухгалтерський облік: первинні документи та порядок їх заповнення : навч. посіб. / В. В. Сопко, С. Г. Кім. – К. : Центр навч. л-ри, 2004. – 440 с.
3. Бутинець Ф. Ф. Організація обліку : підруч. для студ. спец. 7.050106 «Облік і аудит» вищ. навч. закл. / Ф. Ф. Бутинець, О. П. Войналович, І. Л. Томашевська ; за ред. Ф. Ф. Бутинця. – 4-те вид., допов. і переробл. – Житомир : Рута, 2006. – 528 с.
4. Экономический словарь [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://mirslivare.com/content_eco/SORTER-DZHORDZH-6361.html.
5. Внутрішній контроль господарської діяльності підприємства : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. М. Д. Корінка. – Фастів : Поліфаст, 2006. – 440 с.
6. Нападовська Л. В. Внутрішньогосподарський контроль

- в ринковій економіці : монографія / Л. В. Нападівська. – Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2000. – 224 с.
7. Ластовецький В. О. Виробничо-комерційний облік і внутрішньогосподарська (управлінська) звітність за центрами витрат і відповідальності / В. О. Ластовецький. – Чернівці : Місто, 2003. – 156 с., іл.: 5.
 8. Примостка Л.О. Фінансовий менеджмент у банку : підручник / Л. О. Примостка. – 2-ге вид., допов. і переробл. – К. : КНЕУ, 2004. – 468 с.
 9. Соколов Я. В. Достоверный и добросовестный взгляд на бухгалтерскую информацию / Я. В. Соколов, М. Л. Пятое // Бух. учет. – 2007. – № 5. – С. 52-56.

УДК 658

Волков Д.П.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку та аудиту підприємницької діяльності
Криворізького економічного інституту
«Криворізький національний університет»

РОЗВИТОК АНАЛІЗУ СИСТЕМИ ТОРГОВЕЛЬНИХ ВІДНОСИН

У статті досліджуються проблемні питання щодо визначення основних ключових компонентів методики аналітичного дослідження торговельних відносин в сучасних умовах. Визначено відповідні параметри оцінки, відносно яких повинна проводитися характеристика системи торговельних відносин. Викладено пропозиції щодо уточнення методичних основ при проведенні оцінки структури товарообігу в алгоритмі здійснюваного аналізу.

Ключові слова: канали реалізації, націнка, ресурси, товарообіг, торговельні відносини.

Волков Д.П. РАЗВИТИЕ АНАЛИЗА СИСТЕМЫ ТОРГОВЫХ ОТНОШЕНИЙ

В статье исследуются проблемные вопросы определения основных ключевых компонентов методики аналитического исследования торговых отношений в современных условиях. Определены соответствующие параметры оценки, в отношении которых должна проводиться характеристика системы торговых отношений. Изложены предложения по уточнению методических основ при проведении оценки структуры товарооборота в алгоритме осуществляемого анализа.

Ключевые слова: каналы реализации, наценка, ресурсы, товарооборот, торговые отношения.

Volkov D.P. DEVELOPMENT OF ANALYSIS OF TRADE RELATIONS

The article deals with the problematic issue of defining the basic techniques of the key components of an analytical study of trade relations in modern terms. Determined appropriate valuation parameters for which should be conducted characteristic of trade relations. Proposes clarifying methodological foundations in assessing patterns of trade carried out by the algorithm analysis.

Keywords: channel sales, margin, resources, trade, commercial relations.

Постановка проблеми. Динамізм конкурентного середовища та посилення ризиків невизначеності в Україні та світі в цілому загострили проблеми, пов'язані з виробничою діяльністю підприємств різних видів економічної діяльності. Така ситуація, у свою чергу, зумовила посилення актуалізації доцільності проведення наукових досліджень, спрямованих на пошук нових, оптимальних (з огляду на зазначену ситуацію) підходів до аналізу і оцінки системи торговельних відносин та її потенційно сильних та слабких сторін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний науковий доробок у дослідженнях системи аналізу торговельних відносин здійснили вітчизняні та зарубіжні вчені-економісти: Л.Т. Гілярівська, Б.Є. Грабовецький [1], Є.В. Мних [2], Г.В. Савицька, М.Г. Чумаченко, А.Д. Шеремет [3], але при цьому, як правило, поза увагою залишаються певні теоретичні та науково-практичні проблеми формування механізму аналізу системи торговельних відносин.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На сьогоднішній день питання щодо вимог, які пред'являються до механізму оцінки системи торговельних відносин для цілей управління, висвітлено на недостатньому рівні, що й зумовлює актуальність даного дослідження.

Постановка завдання. На підставі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає в дослідженні основних складових, що формують базис методики аналізу системи торговельних відносин в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Товарний обіг по національній економіці в цілому відображається у статистичному обліку за допомогою ряду показників. Такими показниками є: товарні ресурси; товарообіг; реалізація товарів підприємствами; продаж на оптовому ринку продукції (товарів); роздрібний товарообіг; торговельна націнка.

Товарні ресурси визначаються як сума: товарних запасів у всіх підрозділах і ланках виробництва і обігу; імпорту (експорту); виробництва (відвантаження) товарів вітчизняними виробниками.

Товарні ресурси – початковий показник для всієї торговельної діяльності. В обіг вступають саме товарні ресурси і представляють вхід у систему товарного обігу. На виході знаходяться показники «використання товарних ресурсів»: задоволення економічних потреб (поточних виробничих, інвестиційних, споживчих) за рахунок придбання товарів вітчизняного виробництва і імпортних; експорт; запаси на кінець періоду [6, с. 14].

Між «товарними ресурсами» і «використанням товарних ресурсів» знаходиться процес товарного обігу, торгівлі, що встановлює взаємозв'язок між виробництвом і споживанням і забезпечує відтворення товарних запасів та здійснення зовнішньоторговельних зв'язків (експорт, імпорт).

Товарообіг визначається офіційно на макrorівні як вартість товарної маси, грошова виручка продавців і одночасно – витрати покупців на придбання товарів.

Товарообіг на мікрорівні визначається обсягом грошової виручки підприємства за продані товари. Це означає, що товарообіг у масштабі національної економіки повинен визначатися сумою виручки всіх підприємств, що реалізують товари. Під підприємствами слід розуміти і підприємства, які виробляють товар, і торговельні організації, як зі створенням, так і без створення юридичної особи. Ця сума буде перевищувати вартість товарної маси, оскільки товари обертуються, переходять з рук в руки, перепродаються.

Такого показника товарообігу, як сума всіх операцій купівлі-продажу товарів за період часу, статистика макрорівня не обчислює [5, с. 197].

Спираючись на систему суцільного національного спостереження і практику вибіркового обстеження, обсяг товарообігу може бути визначений як сума виручки від реалізації товарів по всіх суб'єктах торговельної діяльності з групуванням суб'єктів «по каналах реалізації». Групування суб'єктів попиту при цьому буде вторинним, оскільки покупці суцільному статистичному спостереженню не піддаються, а продавці не звітують, кому продано товар.

Товарообіг по національній економіці в цілому доцільно визначати з уточненням: або товарообігом по реалізації, або товарообігом по сегментах попиту – по покупцях, а головним діленням каналів реалізації є ділення на товаровиробників і торгівлю.

Реалізація товарів товаровиробниками є найбільш вагомий елемент товарообігу в цілому ланцюзі товарних операцій.

Реалізація товарів підприємствами торгівлі є товарообігом торгівлі. Сума реалізації товарів по цих двох каналах є товарообігом по реалізації в цілому.

Канали реалізації можуть бути представлені таким чином:

- реалізація товарів виробничими підприємствами в розрізі галузей; товарних груп; крупних, середніх і малих підприємств;
- товарообіг підприємств оптової і оптово-посередницької торгівлі в розрізі товарних груп; крупних, середніх і малих підприємств;
- товарообіг підприємств роздрібною торгівлі, в цілому і по видах товарів, по формах торгівлі; за розмірами підприємств;
- товарообіг підприємств громадського харчування;
- товарообіг організацій зовнішньої торгівлі по експорту будь-яких товарів (вітчизняних і ввезених з-за кордону) і по продажу імпортованих товарів.

За усіма перерахованими каналами реалізації товарів повинні показуватися всі продажі товарів, незалежно від цілей покупців – для економічних потреб або для перепродажу в т. ч. на експорт [4].

Товарообіг за сегментами попиту ділиться на два головні сегменти: покупки на економічні потреби, тобто те, що виключає подальший перепродаж, і покупки підприємствами торгівлі для перепродажу. Цей останній сегмент в макроекономічних офіційних показниках, як правило, випадає.

Побудова структури товарного обігу за покупцями, відповідно, повинна проводитися за всіма цілями покупців (для задоволення економічних потреб, для перепродажу), незалежно від каналів реалізації, що забезпечують попит.

Виходячи з цих методологічних принципів, з балансу товарного обігу можна буде побачити, з одного боку, які потреби задовольняє кожен канал реалізації, а з іншого – за рахунок яких каналів реалізації задовольняється кожна потреба.

Показник продажу на оптовому ринку продукції (товарів) в статистичному обліку, в цілях аналізу, групується за каналами реалізації: продано промисловими підприємствами; продано організаціями оптової торгівлі.

За кожним з двох каналів реалізації виділяються рубрики: продано на внутрішній ринок; продано на зовнішній ринок.

Продаж на оптовому ринку не є валовим товарообігом оптових організацій. Це – вибіркового товарообіг, залежно від покупців, а саме покупки товарів підприємствами роздрібною торгівлі, громадського харчування, «позаринковими споживачами» (тобто економічними споживачами, що виключають подальший перепродаж) і постачання на експорт. Таким чином, з показника «продаж на оптовому ринку» виключені продаж товаровиробниками оптовим організаціям, а також продаж одних оптових організацій іншим.

Роздрібний товарообіг як один з основних показників статистичного обліку включає продаж товарів за готівку населенню, незалежно від каналів реалізації.

Згідно з Інструкцією про облік роздрібною товарообігу і товарних запасів від 28.12.96 р. № 389, роздрібний товарообіг – це виручка від продажу безпосередньо населенню споживчих товарів для особистого споживання як за готівку, так і за розрахункові чеки установ банків, через організований споживчий ринок, спеціально організовану торговельну мережу усіма діючими підприємствами, незалежно від відомчої підпорядкованості, форм власності; виручка, одержана через касу неторговельних підприємств, організацій, установ від продажу безпосередньо населенню товарів власного виготовлення, закуплених на стороні або одержаних по бартеру; відпуск товарів за безготівковим розрахунком із роздрібною мережі і мережі громадського харчування окремим категоріям установ [4].

Товарний ринок – це показник, який не має чіткого визначення в статистиці, але є об'єктом статистичного спостереження і кількісного вимірювання. Формулювання «товарний ринок є формою взаємин між окремими агентами ринку», але не розкриває об'єму поняття. Аналізуючи складові частини товарного ринку, які піддаються статистичному спостереженню і вивченню, можна зробити висновок, що показник «товарний ринок» є ближчим за всіх інших показників до товарного обігу. З одного боку, товарний ринок поділяється на ринки виробничо-технічного призначення і кінцевого споживання, а з іншого, на оптовий ринок, оптовий торговельно-посередницький, біржовий ринок товарів і роздрібний споживчий ринок. Крім того, товарні ринки поділяються на національні, регіональні і місцеві [9, с. 12].

У наукових публікаціях згадується також, що товарний ринок є системою відносин купівлі-продажу.

Вивчаючи товарний ринок за групами товарів, слід будувати баланси цих товарів з включенням в них товарних ресурсів, продажів, покупок і використання товарів даного виду покупцями – економічними споживачами.

Торговельна націнка (реалізоване торговельне накладення) визначається в статистичному обліку як сума торговельної націнки по внутрішній і зовнішній торгівлі.

По внутрішній торгівлі торговельна націнка є різницею між вартістю товарів у продажних і купівельних цінах за вирахуванням податку на додану вартість і акцизів.

По зовнішній торгівлі реалізоване накладення визначається як сума реалізованого накладення по імпорту і реалізованого накладення по експорту товарів [7, с. 17].

Сума статей використання товарних ресурсів за фізичним обсягом повинна дорівнювати величині початкових товарних ресурсів. Втрати товарів, що мають місце в товарному обігу, включаються у витрати обігу і через них – у проміжне споживання.

Вартість товарних ресурсів в процесі обороту збільшується на величину торговельної націнки. Для досягнення балансу товарних ресурсів за вартістю необхідно до виробництва товарів в ресурсній частині балансу додати вартість торговельних послуг, яка визначається величиною реалізованої торговельної націнки.

Аналіз товарних ресурсів і товарного обороту найдоцільніше проводити по інтегрованій схемі: по зовнішній і внутрішній торгівлі разом, але можливо і окремо – для внутрішнього і зовнішнього ринку.

Тоді сума товарних ресурсів для внутрішнього ринку і ресурсів для зовнішнього ринку повинна дорівнювати загальній сумі товарних ресурсів.

Об'єктом аналізу в даному підрозділі є товарний оборот вітчизняних товарів на внутрішньому ринку.

У цьому секторі внутрішнього ринку продавцями товарів є тільки резиденти, тобто платники податків, а покупцями – або господарюючі суб'єкти-резиденти, або домашні господарства.

Для простоти викладу треба відволіктися від чинника зміни товарних запасів в кінці звітної періоду в порівнянні з його початком, умовно вважаючи, що є приріст (збільшення) запасів, яке увійде в суму задоволення економічних потреб господарюючих суб'єктів, а споживчих запасів у споживачів – в суму їх споживання.

Між статичними частинами балансу товарних ресурсів (ресурси – використання ресурсів) знаходиться динамічна частина внутрішнього товарного обороту – попит і пропозиція, товарообігу країни, регіону. Попит і пропозиція на внутрішньому ринку співпадають за обсягом продажів, по товарній структурі, але розрізняються по структурі економічній. Попит структурується по сегментах попиту, а пропозиція – по каналах реалізації.

Це відноситься до товарообігу в цілому і до його складових: товарообігу вітчизняних товарів і товарообігу імпортованих товарів на внутрішньому ринку. Товарообіг є механізмом формування ринкової ціни [8, с. 14].

Ринкова ціна визначається як сума грошей, яку покупець добровільно платить, щоб придбати щось у продавця, коли обидва вони є незалежними сторона-

ми і коли присутні тільки комерційні міркування.

У виробництві товарів закладається основа ринкової ціни – ціна виробника, але у міру просування товару до споживача ця ціна наростає за рахунок торговельної націнки: кожен подальший продавець відшкодовує в своїй ціні реалізації купувальну ціну товару, що включає торговельну націнку попереднього продавця, і, крім того, реалізує свою торговельну націнку. Таким чином, перша торговельна націнка доноситься як «естафета» до кінцевого покупця (після якого перепродаж в звітному році виключається). Подальші торговельні націнки накладаються на першу і, підсумовуючись, включаються в ринкову ціну, по якій придбаває товар кінцевий покупець. На макрорівні (по країні в цілому, в крупному регіоні) для економічного аналізу потрібна вся величина торговельної націнки. Різниця ринкових цін і купівельних цін у продавців завершальної ланки торгівлі не покаже всієї торговельної націнки, а тільки останню. Щоб визначити всю торговельну націнку по країні, регіону і структурувати її по підгалузях торгівлі (оптова, роздрібна, громадське харчування), необхідно відстежувати весь товарообіг, поетапно, починаючи від цін виробника. При цьому не слід забувати, що товаровиробники реалізують свою продукцію без торговельної націнки [5, с. 69].

Головним недоліком статистичних публікацій про величину товарообігу по країні і регіонам є розрив в спостереженні покупок і продажів. Дані наводяться або з продажу, або по покупках, завжди фрагментарно. Методологічно важливо, по-перше, кожну структуру, як з продажу, так і по покупках, доводити послідовно до кінця і, по-друге, прагнути до узгодження покупок і продажів в одній балансовій таблиці, що поєднає канали реалізації і сегменти попиту.

Проаналізуємо на умовному цифровому прикладі (таблиця 1) взаємозв'язки каналів реалізації і сегментів попиту за допомогою багатоланкової торговельної мережі оптової і роздрібною торгівлі, тимчасово залишивши осторонь питання ввезення і вивозу товарів.

Під реалізацією підприємств-товаровиробників маємо на увазі частину цієї реалізації, а саме реалізацію на внутрішній ринок.

З таблиці 1 можна сформулювати будь-який фрагмент товарообігу, оскільки таблиця побудована на основі системного підходу. При цьому необхідно формулювати однозначно поняття і чітко кількісний обсяг показників, тобто хто і кому продав або хто купив дану групу товарів. Якщо обмежитися при найменуванні фрагмента ознакою продажів, то це означатиме, що маються на увазі всі продажі, здійснені даним суб'єктом торговельної діяльності – всім своїм

Таблиця 1

Товарообіг внутрішнього ринку, тис. грн. (умовні дані)

Продавці (канали реалізації)		Покупці (сегменти попиту)				Всього попит
		Торгівля і громадське харчування		Економічні споживачі		
		Оптова торгівля	Роздрібна торгівля і громадське харчування	Попит на матеріально-технічні засоби	Попит на товари народного споживання	
Підприємства-виробники		591	29	280	100	1000
Торгівля і громадське харчування	Оптова торгівля	811	271	470	24	1576
	Роздрібна торгівля і громадське харчування	–	81	–	351	432
Разом пропозиція товарів		1402	381	750	475	3008
Довідково: торговельна націнка		174	51	–	–	225
Разом товарообіг торгівлі і громадського харчування в цінах реалізації		1576	432	–	–	2008

покупцям в сукупності. Якщо взяти для характеристики товарообігу іншу ознаку – ознаку покупця, не обумовлюючи коло продавців, то це означатиме, що маються на увазі всі покупки даного економічного споживача, по всіх каналах реалізації.

Поняття «роздрібний товарообіг» по таблиці 1 має бути визначене у розмірі 475 тис. грн., оскільки по інструкції цей показник визначається «незалежно від каналів реалізації» (тобто по всіх каналах реалізації), за ознакою покупців – кінцевих споживачів: населення і контингент, що обслуговується державними установами. У формуванні роздрібного товарообігу по каналах реалізації беруть участь, перш за все, організації роздрібною торгівлі (у нашому прикладі – 351 тис. грн.), організації оптової торгівлі, що реалізують товари населенню за готівковий розрахунок (24 тис. грн.) і безпосередньо підприємства-товаровиробники (100 тис. грн.). Наш приклад є умовним, пропорції в ньому також умовні. Так, у товарообігу оптової торгівлі частка продажів товарів населенню, що включається в роздрібний товарообіг, складає тільки 1,5%.

З таблиці 1 видно, що роздрібний товарообіг і товарообіг роздрібною торгівлі – різні поняття, не дивлячись на те, що основний компонент у них загальний, – це продаж товарів народного споживання в роздрібній торгівлі населенню (351 тис. грн.).

Товарообіг роздрібною торгівлі (432 тис. грн.) включає всі продажі товарів по даному каналу реалізації, незалежно від того, хто є покупцем – суб'єкти дрібно-роздрібною торгівлі (81 тис. грн.) або кінцеві споживачі (351 тис. грн.). У товарообігу роздрібною торгівлі всі продажі підсумовуються по виручці організацій роздрібною торгівлі, речових, продовольчих або змішаних ринків від реалізації.

Аналогічно товарообіг оптової торгівлі повинен включати всі продажі організаціями і ринками оптової торгівлі (1576 тис. грн.), не виключаючи жодного продажу.

Складніше йде справа з поняттям «Оптовий товарообіг». Офіційно оптовий товарообіг визначається як продаж товарів підприємствам і організаціям. Це означає, що оптовий товарообіг визначається як сегмент попиту. Щоб визначити цей сегмент, необхідно підсумувати покупки, що здійснюються підприємствами і організаціями у тих, хто продає товари:

- у підприємств-товаровиробників;
- у організацій оптової торгівлі;
- у організацій роздрібною торгівлі у формі дрібно-го опту.

Останній елемент з перерахованих трьох в основній частині увійде до роздрібного товарообігу, оскільки призначається, як правило, для обслуговуваних установами контингентів, тобто теж для населення [6, с. 15].

Якщо виходити з офіційного визначення оптового товарообігу, то його величина повинна бути визначена в таблиці 1 як різниця між всім товарообігом на даному внутрішньому ринку (3008 тис. грн.) і роздрібним товарообігом (475 тис. грн.), тобто у розмірі 2533 тис. грн. Але навряд чи в цю величину можна

включити продаж організацій роздрібною торгівлі організаціям також роздрібною торгівлі (81 тис. грн.). Вся решта елементів під офіційне визначення оптового товарообігу підпадають. Отже, оптовий товарообіг складе: $((591 + 811) + (29 + 271) + (280 + 470)) = 2452$ тис. грн..

Торговельна націнка, за офіційно прийнятою методологією, обчислюється по групах підприємств, віднесених, згідно їх засновницьким документам, до оптової торгівлі, роздрібною торгівлі або до громадського харчування. Розрахунок торговельної націнки, таким чином, реально спирається на іншу класифікацію товарообігу, ніж офіційна, що приведена вище (оптовий і роздрібний). Торговельна націнка організації пов'язана з товарообігом по каналах реалізації, тобто з товарообігом торговельних підприємств, з їх виручкою від реалізації, з сегментами попиту – вона пов'язана опосередковано [4].

Цей останній зв'язок може бути виявленим лише в результаті аналізу, але не безпосередньо в обліку, оскільки покупець, оплачуючи націнку у складі ринкової ціни, не має інформації про величину націнки або про її частку в ціні.

Висновки з проведеного дослідження. Виходячи з проведеного вище дослідження можна стверджувати, що основними показниками аналізу системи торговельних відносин є динаміка та питома вага кожного виду товарообігу у загальному (валовому) обсязі. Таким чином, показники системи торговельних відносин потребують обговорення у визначенні їх і стикування зі статистичним обліком, що є визначальним напрямком у подальших наукових дослідженнях.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Грабовецький Б.Є. Економічний аналіз : навчальний посібник / Б.Є. Грабовецький. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 256 с.
2. Мних Є.В. Економічний аналіз : підручник: Вид. 2-ге перероб. та доп. / Є.В. Мних. – Київ : Центр навчальної літератури, 2005. – 472 с.
3. Шеремет А.Д. Комплексный анализ хозяйственной деятельности / А.Д. Шеремет. – М. : ИНФРА-М, 2006. – 415 с.
4. Інструкція про облік роздрібною товарообороту і товарних запасів від 28 грудня 1996 р. № 389 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0013-97>.
5. Абрютіна М.С. Экономический анализ торговой деятельности : учебное пособие / М.С. Абрютіна. – М. : Изд-во «Дело и Сервис», 2000. – 512 с.
6. Балабан М.П. Ефективність функціонування та стратегія розвитку оптової торгівлі споживчої кооперації : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.07.05 / М.П. Балабан. – Харків, 2004. – 20 с.
7. Громова Т.М. Торговля як інституціональна форма функціонування сфери обігу : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.01 / Т.М. Громова. – Київ, 2007. – 25 с.
8. Кулінич Р.О. Статистичний аналіз взаємозв'язку розвитку економіки і зовнішньої торгівлі в Україні: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.03.01 / Р.О. Кулінич. – Київ, 2004. – 19 с.
9. Соболев В.О. Формування та розвиток роздрібною торговельної мережі в умовах ринкової економіки : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.06.01 / В.О. Соболев. – Донецьк, 2005. – 17 с.

УДК 657

Головай Н.М.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри бухгалтерського обліку і аудиту
Вінницького навчально-наукового інституту економіки
Тернопільського національного економічного університету*

Ясишена В.В.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри бухгалтерського обліку і аудиту
Вінницького навчально-наукового інституту економіки
Тернопільського національного економічного університету*

ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛІ ТА МІСЦЯ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ В СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ

У статті окреслено основні підходи до визначення ролі і місця бухгалтерського обліку в сучасній системі управління, досліджено погляди вчених щодо його видів і предмету.

Ключові слова: види господарського обліку, бухгалтерський облік, капітал, предмет бухгалтерського обліку.

Головай Н.Н., Ясишена В.В. ИССЛЕДОВАНИЕ РОЛИ И МЕСТА БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА В СОВРЕМЕННОЙ СИСТЕМЕ УПРАВЛЕНИЯ

В статье обозначены основные подходы к определению роли и места бухгалтерского учета в современной системе управления, исследованы взгляды ученых относительно его видов и предмета.

Ключевые слова: виды хозяйственного учета, бухгалтерский учет, капитал, предмет бухгалтерского учета.

Golovai N.M., Yasishena V.V. RESEARCH OF ROLE AND PLACE OF RECORD-KEEPING IN MODERN SYSTEM OF MANAGEMENT

In the article outlined basic going for determination of role and place of record-keeping in modern control system, investigated looks of scientists in relation to its kinds and object.

Keywords: types of economic account, record-keeping, capital, article of record-keeping.

Постановка проблеми. Забезпечення успішного управління на мікро- та макrorівні, починаючи з керівних державних органів та завершуючи менеджментом окремого підприємства, обумовлене наявністю повної, якісної та своєчасної інформації. Сучасні соціально-економічні зміни, викликані глобалізаційними процесами, обумовлюють перегляд теоретико-методологічних основ системи бухгалтерського обліку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Зокрема, про необхідність розробки сучасної концепції бухгалтерського обліку наголошують провідні вітчизняні та зарубіжні вчені, зокрема Ф.Ф. Бутинець [2], С.Ф. Голов [3], Н.М. Малюга [4], В.Ф. Палій [6], М.О. Петрук [7], М.С. Пушкар [8], Я.В. Соколов [9], В.В. Сопко [10] та інші. На сьогоднішній день визначення бухгалтерського обліку, виокремлення його основних видів та окреслення ролі у системі управління бізнес-процесами залишається найбільш дискусійним питанням. На основі проведеного аналізу можемо дійти висновку про різні підходи дослідників щодо визначення сутності, предмета і методу бухгалтерського обліку, виділення його видів.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження сучасних підходів до визнання сутності бухгалтерського обліку, його видів та предмету і, як наслідок, визначення ролі в системі управління підприємством. У статті використано логічний та історичний методи (під час дослідження еволюції постановки проблеми та подальшого її вирішення), метод порівняння (для критичного аналізу підходів вітчизняних і зарубіжних науковців щодо сутності господарського обліку, його предмету і видів).

Виклад основного матеріалу дослідження. Більшість дослідників з визначеної проблематики дотримуються традиційного підходу, відповідно до якого,

бухгалтерський облік є підвидом господарського обліку. Єдину систему радянського господарського обліку традиційно формували три його види – оперативний, бухгалтерський, статистичний, інформаційна база яких опиралась на первинний облік, що надавав дані як для потреб оперативного управління, так і уможлиблював проведення бухгалтерських та статистичних узагальнень.

Зокрема, М.С. Пушкар вважає, що замість наукового пошуку науковці традиційно пропонують тривіальний підхід щодо видів обліку, який склався ще у часи становлення соціалізму в нашій країні [7, с. 67].

На думку багатьох науковців, поділ господарського обліку на оперативний, бухгалтерський і статистичний обумовлений стереотипом, який виник у радянській обліковій практиці у 30-х рр. ХХ ст.

Така класифікація і досі використовується у науковій літературі нормативних документах.

На думку сучасних вітчизняних науковців Ю. Вериги та С. Деньги, система господарського обліку в Україні складається з макро- та мікрообліку. В свою чергу, В. Ластовецький заперечує існування оперативного і статистичного обліків як окремих видів та обґрунтовує наявність бухгалтерського й управлінського обліку [4].

Водночас розробка та практичне застосування будь-якої класифікації можлива лише в тому випадку, якщо вона має єдину наукову основу. При цьому у жодному із запропонованих вище підходів такої основи немає, що обумовлює відсутність чітких меж між елементами класифікації – видами обліку. Так, управлінський облік одночасно може бути як оперативним, так і стратегічним; бухгалтерський і податковий види обліку одночасно відносяться до макро- та мікрообліку тощо.

У зв'язку з цим питання визначення сутності господарського обліку, обґрунтування його класифікації, предмета і методу в сучасних умовах господарювання набувають особливої актуальності.

Визначення предмета бухгалтерського обліку уможливорює визначення його місця і ролі у сучасному постіндустріальному суспільстві та в системі управління бізнес-процесами підприємств.

Предмет бухгалтерського обліку був і залишається основним питанням, яке періодично обговорюють вчені-економісти на сторінках професійних видань і наукових конференціях.

Огляд літератури свідчить, що на всіх етапах історичного розвитку в різних країнах автори по-різному окреслювали предмет бухгалтерського обліку.

Останнім часом серед науковців поширюється думка, що предметом бухгалтерського обліку виступає капітал та його кругообіг. Питання сутності капіталу, його структури та ефективного управління основними його елементами є актуальними як у західній так і у вітчизняній практиці і досліджуються протягом багатьох століть.

Підсумовуючи вже набутий досвід, можемо зробити висновок, що капітал будь-якого підприємства, яке функціонувало у період індустріального буму, розглядали як сукупність матеріальних, трудових та фінансових ресурсів. Але вже у другій половині ХХ ст. ці дослідження набули додаткового імпульсу. Зростання ролі знань сприяло формуванню нових моделей управління капіталом підприємств. Капітал все частіше починають доповнювати інтелектуальною складовою. І вже на сьогоднішній день інтелектуальній складовій капіталу відводять головну роль у забезпеченні конкурентних переваг та отриманні максимального доходу у довгостроковому періоді.

Економічна категорія «інтелектуальний капітал» сьогодні є досить популярною і разом з тим найменш дослідженою. Дослідники по-різному інтерпретують це поняття, проте найчастіше зустрічається визначення, запропоноване Т. Стюартом, який розуміє інтелектуальний капітал як сукупність накопичених корисних знань [11].

Не дивлячись на зростаюче значення інтелектуального капіталу, ефективне управління ним ускладнює недосконале обліково-інформаційне забезпечення.

На сьогоднішній день менеджери інтуїтивно намагаються все частіше здійснювати витрати з метою придбання (створення) відповідних інтелектуальних ресурсів. І хоча не всі ці ресурси відповідають визначенню нематеріального активу, проте вони сприяють зростанню вартості підприємства. В результаті цього виникає значний розрив між балансовою вартістю капіталу підприємства і його ринковою капіталізацією. За таких умов управління знаннями обумовлює необхідність всебічної та об'єктивної оцінки інтелектуального капіталу та виявлення його впливу на вартість бізнесу.

Отже, одним із важливих завдань сучасної системи бухгалтерського обліку є повне та всебічне відображення всіх аспектів процесу кругообігу капіталу.

Хоча капітал підприємства як сукупність матеріальних, фінансових та інтелектуальних ресурсів і досі вважається важливою складовою предмета бухгалтерського обліку, він вже не визначає і не обумовлює зміст бухгалтерського обліку в сучасних умовах господарювання.

Це пояснюється тим, що для управління бізнесом інформації про кругообіг капіталу вже недостатньо. Спостерігається зростання потреби в інформації про зовнішнє середовище підприємства,

потенціал його конкурентів, стратегію подальшого розширення бізнесу, альтернативні шляхи здійснення операцій та ін.

Враховуючи це, слід погодитися з В. Палієм, що оборот капіталу є однією із складових предмета бухгалтерського обліку, а його розширене тлумачення потребує подальшого дослідження [6, с. 56].

На нашу думку, для адекватного визначення предмета бухгалтерського обліку необхідно правильно розуміти категорію «предмет» та чітко розмежувати предмет науки й практичної діяльності.

Як показали проведені дослідження, серед вітчизняних вчених досить поширеним є ототожнення понять «предмет» і «об'єкт». Так, В.В. Сопко стверджує, що під об'єктом доцільно розуміти частину цілого, тобто частину предмета, що уможливить спробу розібратися в такій складній науці, як бухгалтерський облік [10, с. 19].

На наш погляд, такий підхід є досить суперечливим. Це пояснюється передусім тим, що предмет відображає якості або характеристики об'єкта. Наприклад, усі суспільні науки вивчають лише один об'єкт – суспільство, але водночас мають різні предмети: історія – процес розвитку суспільства; філологія – мову відповідного народу; політична економія – економічні взаємовідносини тощо.

При цьому заслуговує на увагу висновок Я.В. Соколова про те, що предмет бухгалтерського обліку не даний, а заданий йому. Тому «бухгалтерський облік – це те, що, згідно з заданими правилами, робить обліковець» [9, с. 16].

У зв'язку з цим можемо погодитися з думкою О. Петрука, що предметом бухгалтерського обліку як науки доцільно вважати закономірності розвитку окремих методів, а як виду практичної діяльності – господарську діяльність відповідного підприємства [7].

Предмет бухгалтерського обліку як практичної діяльності визначається передусім нормативно-правовими документами (на макрорівні) та частково – власником окремого підприємства або уповноваженим ним органом (на мікрорівні).

На кожному еволюційному етапі розвитку у різних країнах та підприємств відповідного виду діяльності та розміру межі предмета бухгалтерського обліку можуть дещо відрізнятися. Це обумовлено той факт, що предмет бухгалтерського обліку є динамічним у часі та просторі. Водночас базові вимоги до бухгалтерського обліку, які визначаються відповідними фаховими регуляторними органами, схожі у багатьох країнах, що особливо актуально в сучасних умовах посилення процесу гармонізації та конвергенції національних систем обліку. Це в свою чергу уможливило визначення єдиного правильного предмету бухгалтерського обліку.

Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» визначено, що метою ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності є надання користувачам для прийняття рішень повної, правдивої та неупередженої інформації про фінансове становище, результати діяльності та рух грошових коштів підприємства.

Виходячи з зазначеного, законодавчо заданим предметом бухгалтерського обліку в Україні на даному етапі розвитку соціально-економічних відносин є фінансове становище, результати діяльності та рух грошових коштів підприємства.

Поряд з цим, відповідно до згаданого нормативного документу, підприємство має можливість самостійно розробляти систему внутрішньогосподарського (управлінського) обліку.

Отже, якщо керівництво підприємства має потребу в додатковій економічній інформації, яка не продукується системою бухгалтерського обліку, воно правочинне самостійно на власний розсуд створювати таку інформаційну систему і давати їй будь-яку назву: «внутрішньогосподарський облік», «управлінський облік», «контролінг» тощо. Ця інформаційна система може функціонувати як в межах загальної системи бухгалтерського обліку, так і окремо від неї. Зокрема, наприклад, на американських підприємствах управлінський облік є функцією бухгалтерії, а в німецьких – його, як правило, реалізує служба контролінгу.

Отже, можемо дійти висновку, що зміст предмету бухгалтерського обліку в різних країнах може різнитись, що передусім є наслідком відмінностей у законодавстві, традиціях, а на мікрорівні – унаслідок відмінностей у масштабах та виду діяльності підприємств, їх філософії управління та стратегії.

Висновки з проведеного дослідження. Сучасний розвиток соціально-економічних відносин вимагає адекватних змін у бухгалтерському обліку. Бухгалтерський облік в системі управління підприємством відіграє одну з ключових функцій, а тому потребує удосконалення та подальшого розвитку сутності економічної категорії «бухгалтерський облік», його видів, предмета та методу, які відповідатимуть сучасним вимогам часу.

Зазначене обумовлено тим, що в сучасній епосі розвитку постіндустріальної економіки радикальніше всього змінюється парадигма найбільш традиційної з інформаційних систем – система бухгалтерського обліку. Водночас першоосновою змін вітчизняної системи бухгалтерського обліку має стати як чин-

ник світової стандартизації звітності, так і потреба в зростанні ролі бухгалтерського обліку в управлінській діяльності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бачинський В.І. Проблеми структури інформаційної системи господарського обліку та шляхи їх вирішення / В.І. Бачинський, В.С. Загорський // Вісник Львівської комерційної академії. – Львів : Львівська комерційна академія, 2004. – С. 9-15. – (Серія: Економічна).
2. Бутинець Ф.Ф. Бухгалтерський облік в Україні. Міфологія / Ф.Ф. Бутинець. – Житомир : ЖДТУ, 2003. – Ч. 2. – 524 с.
3. Голов С.Ф. Бухгалтерський облік в Україні: аналіз стану та перспективи розвитку : [монографія] / С.Ф. Голов. – К. : МІМ; Центр учбової літератури, 2007. – 522 с.
4. Малюга Н.М. Концепція розвитку бухгалтерського обліку в Україні: теоретико-методичні основи / Н.М. Малюга. – Житомир : ЖДТУ, 2006. – 84 с.
5. Малюга Н.М. Бухгалтерський облік в Україні: теорія і методологія, перспективи розвитку : [монографія] / Н.М. Малюга. – Житомир : ЖДТУ, 2005. – 548 с.
6. Палий В.Ф. Актуальные вопросы теории бухгалтерского учета / В.Ф. Палий // Бухгалтерский учет. – 2005. – № 3. – С. 45-48.
7. Петрук М.О. Гармонізація національних систем бухгалтерського обліку / О.М. Петрук. – Житомир : ЖДТУ, 2005. – 420 с.
8. Пушкар М.С. Тенденції та закономірності розвитку бухгалтерського обліку в Україні (теоретико-методологічні аспекти) / М.С. Пушкар. – Тернопіль : Економічна думка, 1999. – 422 с.
9. Соколов Я.В. Основы теории бухгалтерского учета / Я.В. Соколов. – М. : Финансы и статистика, 2000. – 496 с.
10. Сопко В.В. Бухгалтерський облік. Основи теорії та концептуальні засади побудови: навч.-метод. посіб. / В.В. Сопко, О.В. Сопко. – К. : Знання, 2002. – 231 с.
11. Стюарт Т. Интеллектуальный капитал. Новый источник богатства организаций / Т. Стюарт // Новая постиндустриальная волна на Западе. [Антология] / Под ред. В. Л. Инноземцева. – М. : Academia, 1999. – С. 372-400.

УДК 657:331.3

Качмар О.В.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку і аудиту
Відокремленого підрозділу*

*Національного університету біоресурсів і природокористування України
«Бережанський агротехнічний інститут»*

ПРОФЕСІЯ БУХГАЛТЕРА В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Стаття присвячена дослідженню проблем формування та розвитку професії бухгалтера в сучасних умовах. Визначено особливості бухгалтерської професії та розкрито зміст основних етапів її становлення. Систематизовано основні вимоги до сучасного бухгалтера та проаналізовано вплив інституційного середовища на професію бухгалтера.

Ключові слова: бухгалтер, професія, бухгалтерський облік, ринок праці, професійний бухгалтер, сучасні умови, інституційне середовище.

Качмар О.В. ПРОФЕССИЯ БУХГАЛТЕРА В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Статья посвящена исследованию проблем формирования и развития профессии бухгалтера в современных условиях. Определены особенности бухгалтерской профессии и раскрыто содержание основных этапов ее становления. Систематизированы основные требования к современному бухгалтеру и проанализировано влияние институциональной среды на профессию бухгалтера.

Ключевые слова: бухгалтер, профессия, бухгалтерский учет, рынок труда, профессиональный бухгалтер, современные условия, институциональная среда.

Kachmar O.V. ACCOUNTING PROFESSION IN MODERN CIRCUMSTANCES

This article is devoted to the problems of the formation and development of the accountancy profession in today's environment. Here defined the features of the profession and revealed the content of the main stages of its formation. Systematized the basic requirements for a modern accountant and the influence of the institutional environment on the accounting profession.

Keywords: accountant, a profession, accounting, labor market, professional accountant, current conditions, the institutional environment.

Постановка проблеми. Будь-який вид підприємницької діяльності потребує грамотних фахівців з бухгалтерського обліку. Професія бухгалтера – одна з найдавніших і одна з найпоширеніших серед економічних професій. Бухгалтери відіграють життєво важливу роль в наданні доказової і правильної інформації, необхідної для прийняття рішень щодо постачання засобів виробництва, найму кадрів і використання ресурсів, від чого залежить ефективність діяльності підприємства. Представники цієї професії відповідальні за складання звітності, її оформлення відповідно до встановленого порядку для передачі у відповідні органи, здачі в архів. При цьому кваліфікований бухгалтер, крім безпосереднього ведення бухгалтерського обліку, повинен володіти певним рівнем знань в галузі планування, фінансування, кредитування, економічного аналізу, права та ефективно використовувати сучасні засоби обчислювальної техніки для опрацювання обліково-економічної інформації.

Протягом декількох останніх років професія бухгалтера займає четверте місце в рейтингу найбільш популярних професій на ринку праці, як зі сторони попиту на цю професію серед роботодавців, так і пропозиції серед дипломованих бухгалтерів. Разом з тим багато безробітних з дипломом бухгалтера залишаються не працевлаштованими, а роботодавці в той же час продовжують пошуки кваліфікованих бухгалтерів. Це свідчить про невідповідність рівня професійних якостей таких бухгалтерів сучасним вимогам роботодавців та умовам інформаційного суспільства. Як наслідок набуває актуальності питання вдосконалення процесу становлення професії бухгалтера в сучасних умовах, а також визначення вимог до професійних бухгалтерів, затвердження їх статусу в інституційному забезпеченні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем формування та розвитку професії бухгалтера в сучасних умовах займає одне з ключових місць серед наукових досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених. Представниками Житомирської наукової школи Ф. Ф. Бутинцем та Л. В. Чижевською досліджено значення бухгалтерської професії в умовах глобалізації та постіндустріальної економіки. Функції бухгалтера та сферу його діяльності досліджують українські вчені В.В. Сопко, С. М. Дячук та інші, зарубіжні – В.Ф. Палій, Я.В. Соколов, М. Я. Метьюс, Б. Е. Нідлз, М. Х. Перера. Питання підготовки бухгалтерських кадрів в системі вищої освіти належить до компетенції таких українських вчених, як З. В. Гуцайлюк, Є. В. Мних, Л. В. Нападівська. Інституційного підходу розвитку бухгалтерської професії в сучасних умовах дотримуються провідні українські дослідники бухгалтерської професії: В.М. Жук, Г.Г. Кірейцев, В. М. Метелиця та ін., а також зарубіжні вчені А. Нестеренко, Р. Капелюшников.

Незважаючи на різноплановість та глибину проведених цими науковцями досліджень, недостатньо вирішеною залишається проблема систематизації якостей професійного бухгалтера для створення комплексної картини бачення професії бухгалтера в сучасних умовах.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати дослідження, яке полягає у визначенні особливостей бухгалтерської професії та етапів її становлення у сучасних умовах, узагальненні основних вимог до сучасного бухгалтера, а також дефініції терміну «професійний бухгалтер» з врахуванням інституційного підходу.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасних умовах роль бухгалтера значно зросла, без нього не може розвиватись бізнес та контролюватись всі процеси, що відбуваються на підприємстві. З цим погоджуються такі зарубіжні вчені, як Ф. Теннері: «Лідери бізнесу усвідомлюють, що висококваліфікований бухгалтер так само необхідний, як і досвідчений юрист і толковий інженер» [1] та Я. В. Соколов: «Роботодавець може позбавити бухгалтера посади, але не може позбавити професії» [2, с. 12].

Автори одного із найбільш розповсюдженого у США підручників з бухгалтерського обліку Б. Нідлз, Х. Андерсон та Д. Кардуелл відзначають, що сучасний бухгалтер займається не тільки веденням рахунків, а здійснює планування та прийняття рішень, контроль і привертання уваги керівництва, оцінювання, огляд діяльності створює інформаційну систему, що задовольняє користувача [3, с. 24].

Зарубіжні дослідники М. Р. Метьюс та М. Х. Перера виділили ряд особливостей, що має бухгалтерська професія в сучасних умовах:

1) професія припускає дотримання певних правил і стандартів, які відносяться не тільки до професійних знань, вмінь і навиків, але й того, як практики забезпечують свою відповідність цим нормам;

2) компетентність повинна поєднуватися з професійною чесністю;

3) діяльність професіонала, що протікає у взаєминах з людьми, покладає на нього особливі обов'язки;

4) професія не ставить собі за мету отримання прибутку. У цьому контексті має значення рівень обслуговування та якості виконуваної роботи;

5) чим більше праця є професійною, тим більша відповідальність покладається на працівника;

6) з соціальної точки зору професія являє собою організовану групу, яка сформована в постійній взаємодії з суспільством; виконує соціально значимі функції за допомогою системи формальних і неформальних відносин; створює свою субкультуру, як передумову успіху в кар'єрі [4, с. 514-515].

Багато інших зарубіжних авторів наводять наступний перелік ознак професії: спеціальні знання, що забезпечуються визнаними навчальними центрами; специфічні кваліфікаційні вимоги, що регулюють поетапне навчання професіонала; етичні норми поведінки; відповідність суспільним інтересам; наявність органу, що регулює все перераховане вище.

В своїх дослідженнях А. С. Фонарьов виділяє чотири стадії процесу становлення професії бухгалтера:

1) виникнення професійних намірів і вступ до професійного навчального закладу;

2) професійне навчання, спрямоване на репродуктивне засвоєння професійних знань, навиків і вмінь;

3) процес входження у професію;

4) повна реалізація особистості в самостійній професійній праці [5, с. 82].

Кожна з цих стадій становлення відіграє важливу роль і потребує детальної оцінки.

Перша стадія становлення професії бухгалтера полягає в профорієнтації потенційних абітурієнтів до вступу в навчальні заклади на бухгалтерські спеціальності. При цьому на вибір абітурієнтів, на нашу думку, впливає дуже велика кількість чинників, зокрема, сімейні та суспільні настрої, особисті амбіції, престижність професії, рівень знань абітурієнтів та інші. Щодо вибору професії український філософ Г. Сковорода говорив, що світ – це театр. І кожен повинен для себе обрати ту роль, яку він зможе найкраще виконати, ту, що відповідає його нахилам і здібностям [6, с. 3]. Представниця Житомирської на-

укової бухгалтерської школи Л. В. Чижевська стверджує, що професія бухгалтера увійшла до ключових, найнеобхідніших для розвитку країни, чії внески та досягнення привертають увагу громадськості. На думку автора, ця професія залишається привабливою для молоді, але стає дедалі складнішою для опанування [7, с. 25].

Друга стадія полягає в отриманні базової освіти, яка дасть можливість професійно працювати бухгалтером. Проте, в багатьох навчальних закладах України зберігається старий підхід до підготовки бухгалтерів та їх навчання: викладення матеріалу на лекціях і подальше його обговорення на семінарських заняттях. Таке навчання є не зовсім правильним, адже теоретичне освоєння матеріалу в більшій мірі повинно відбуватися самостійно, шляхом вивчення підручників, посібників. Лекції необхідно читати з проблемних питань. Щоб підготувати бухгалтера, потрібно дати йому практичні навички роботи. Це досягається як через тестування його знань по відповідних темах, проблемах, вирішення ситуаційних практичних завдань, так і, звичайно ж, через практичну роботу в бухгалтерії.

Бухгалтерський облік легко перетворити в рутину і схоластику як при навчанні, так і на практиці. Тому сучасний учбовий процес підготовки облікових кадрів повинен розкрити студенту логічність і послідовність бухгалтерського обліку, його методику, творчі можливості професії. Вони поширюються не тільки на безперервний розвиток та удосконалення системи бухгалтерського обліку як науки і практики, його прийомів і методів, але й на постійне дослідження тих глибоких економічних і соціальних процесів, які формуються і узагальнюються в обліковій інформації. Зміни підходу до навчання пов'язані також з приходом до вузів нових спеціалістів. Без утримання працюючих і залучення нових висококваліфікованих спеціалістів нереально забезпечити підготовку бухгалтерів, адекватну ринковій економіці.

Третя стадія виходу випускників навчальних закладів на ринок праці є найбільш трагічною в становленні професії бухгалтера в сучасних умовах, тому що, за нашими соціологічними дослідженнями, дуже мала частка випускників навчальних закладів (близько 10%) працевлаштовуються за здобутою бухгалтерською спеціальністю. Решту випускників шукають роботу за суміжними економічними професіями, перекваліфіковуються, а значна частка випускників поповнює лави безробітних як зареєстрованих, так і незареєстрованих. В той же час роботодавці займаються пошуком професійних бухгалтерів, які відповідають їх вимогам, зокрема мають практичний досвід бухгалтерської роботи, професійно володіють основами ведення обліку за допомогою автоматизованих бухгалтерських програм та іншими якісними характеристиками.

Четверта стадія становлення професії бухгалтера полягає в повноцінній роботі професійних бухгалтерів відповідно до чинного законодавства. Так, робота бухгалтера базується на організаційно-правових регламентах, які є загальнодержавними (Закон України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність», П(С)БО, Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників), а також внутрішніми організаційними регламентами на підприємстві (Наказ про облікову політику, Положення про бухгалтерію, Посадові інструкції бухгалтерів, зведені та індивідуальні графіками роботи облікових працівників).

У Законі України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» визначено, що головний бухгалтер або особа, на яку покладено ведення бухгалтерського обліку підприємства:

- забезпечує дотримання на підприємстві встановлених єдиних методологічних засад бухгалтерського обліку, складання і подання у встановлені строки фінансової звітності;

- забезпечує перевірки стану бухгалтерського обліку у філіях, представництвах, відділеннях та інших відокремлених підрозділах підприємства;

- організовує контролю за відображенням на рахунках бухгалтерського обліку всіх господарських операцій;

- бере участь в оформленні матеріалів, пов'язаних з недостачами та відшкодуванням втрат від недостачі, крадіжок і псування активів підприємства [8, с. 12].

Для обіймання посади бухгалтера ставляться відповідні вимоги також Довідником кваліфікаційних характеристик професій працівників [9], де зазначено завдання та обов'язки бухгалтера, кваліфікаційні вимоги та те, що бухгалтер повинен знати і вміння. На основі цього Довідника розробляються внутрішні організаційні регламенти працівників облікового апарату підприємств і організацій України.

Основні вимоги до професії бухгалтера на ринку праці, які ми дещо систематизували (рис.) сьогодні зростає. Сучасний бухгалтер повинен мати відповідні знання та вміння, а також володіти рисами, необхідними для успішної професійної реалізації у бухгалтерській діяльності. Він має забезпечити достовірне ведення бухгалтерського обліку, приносити користь підприємству

Рис. 1. Основні вимоги до сучасного бухгалтера*

*Джерело: власна розробка автора

шляхом пропозицій з вибору кращих альтернативних управлінських рішень. Бухгалтер повинен боротися проти шахрайства, тому що це професія здібних і чесних людей.

Кваліфікований бухгалтер повинен бути відповідальним, мати аналітичний склад розуму, математичні здібності, бути посидючим і скрупульозним, мати схильність до роботи з числами. Він повинен володіти гарною пам'яттю, акуратністю, добре володіти ПК, а також в сучасних умовах бути добре знайомим з автоматизованими системами бухгалтерського обліку. Окрім того, особі, що хоче працювати бухгалтером, необхідні висока концентрація уваги і вміння зберігати таємниці, оскільки часто бухгалтер володіє інформацією, що має статус конфіденційної або комерційної таємниці. Разом з тим сучасний бухгалтер повинен володіти особистісною рисою психологічної готовності до постійного навчання, оскільки зміни в законодавстві та розвиток бухгалтерського обліку спричиняє перемини у веденні бухгалтерського обліку. Кваліфікований бухгалтер розбирається у всіх питаннях обліку та податкової політики. Професійний бухгалтер для підприємств – це безцінний і шанований працівник на підприємстві.

Незважаючи на численні дослідження професійної діяльності бухгалтерів, науковцями так і не сформульовано однозначного загальноприйнятого визначення терміну «професійний бухгалтер». Відсутнє і чітке розуміння статусу професійного бухгалтера у вітчизняному законодавстві.

На думку С. М. Дячук, професійний бухгалтер – це особа (суб'єкт професійної бухгалтерської діяльності), яка отримала право надавати професійні послуги клієнтам завдяки наявності сертифікату міжнародного зразка (за кваліфікаційною програмою, визнаною в усьому світі) і яка є членом однієї із професійних громадських організацій бухгалтерів. Міжнародна асоціація бухгалтерів виділяє окремий статус «професійний бухгалтер», який включає в себе професії головного бухгалтера, аудитора, фінансового директора та податкового консультанта [10, с. 106].

Найбільш повним визначенням професійного бухгалтера, на нашу думку, є визначення професора Ф.Ф. Бутинця, який зазначає, що сучасний бухгалтер – це: насамперед, менеджер, який здійснює керівництво колективом. Отож, він повинен бути аналітиком, оскільки прийняття рішень здійснюється на основі системного аналізу ситуацій; висококваліфікований спеціаліст в питаннях правового, податкового та іншого законодавства. Він повинен чітко орієнтуватися в бізнес-середовищі та швидко реагувати на зміни у ньому; фінансист, який вміє грамотно розпоряджатися грошовими коштами підприємства [11].

Розглянуті особливості, ознаки та вимоги до сучасного бухгалтера формують основу для створення відповідного статусу професійного бухгалтера в Україні. Проте бухгалтерський облік, як і будь-яка інша професійна діяльність, потребує відповідного впливу з боку наявних інститутів економічного розвитку. Формування завдяки цьому належного статусу професійного бухгалтера в Україні можливе завдяки наявності якісного інституційного забезпечення бухгалтерського обліку, зокрема професійними інститутами. Адже саме вони сприяють вдосконаленню інституційного середовища через вплив на державну політику у сфері регулювання бухгалтерського обліку, а також є організаторами підвищення рівня кваліфікації бухгалтерів.

Тому в сучасних економічних умовах важливого значення в розвитку професійної діяльності бухгалтерів набуває інституційний підхід, який широко

використовується в різних економічних науках. Під ним розуміють (від лат. *institutum* – встановлення, пристрій, установа) – учення, яке розглядає значення різних інституцій, а також їх взаємодію в області прийняття певних рішень [4].

Першим опрацював класифікацію та ієрархію існуючого інституційного забезпечення розвитку бухгалтерського обліку в Україні В.М. Жук. Автором розглянуто бухгалтерський облік як професійну діяльність та визначено його інституційне забезпечення. На думку вченого, «...формування інституту професійних бухгалтерів є найбільш складною складовою інституціонального забезпечення розвитку бухгалтерського обліку» [12, с. 329].

Продовжує дослідження в цьому напрямку В. М. Метелеця, який стверджує, що зростаючий економічний ефект від професії бухгалтера суспільство може отримати при побудові інституційної матриці бухгалтерської професії, яка складається з елементів професії, інститутів та організації обліку і аудиту [13, с. 45].

Хочемо відмітити, що для побудови належного інституційного середовища для роботи професійних бухгалтерів потрібно застосувати комплексний підхід, який вимагає перебудови системи регулювання правових, фінансових та організаційно-інституціональних засад його функціонування. Вважаємо, що таку перебудову потрібно починати з реформування законодавчої бази, яка протягом тривалого періоду часу в основному зводилась до прийняття пакета нормативно-правових актів з бухгалтерського обліку, які були запозичені із зарубіжних країн і не завжди відповідали умовам нашої країни.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, професія бухгалтера в сучасних умовах – одна з найбільш потрібних та популярних на ринку праці, адже кожне підприємство чи організація, користуються послугами таких фахівців. Робота бухгалтера сьогодні, як і будь-яка інша кваліфікована праця, стає більш об'ємною, динамічною та потребує глибоких знань і вмінь, особистих рис характеру, яких він набуває в процесі свого поетапного професійного становлення. Тому сучасний бухгалтер має бути високоосвіченою, компетентною людиною, з кваліфікацією, яка відповідає вимогам професії. Разом з тим він має бути всебічно розвинутою особистістю, що постійно удосконалює свій професійний рівень і прагне до самовдосконалення. Професійність бухгалтера в значній мірі визначається інституційним середовищем, яке на даний час потребує вдосконалення та подальших детальних наукових досліджень.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Скачко А. Американские балансоведы – агента империалистической реакции / А. Скачко // Бухгалтерский учет. – 1949. – № 4. – С. 94.
2. Соколов Я.В. Основы теории бухгалтерского учета / Я.В. Соколов. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 496 с.
3. Нидлз Б. Принципы бухгалтерского учета / Б. Нидлз, Х. Андерсон, Д. Кардуэлл; пер. с англ.; под ред. Я. В. Соколова. – 2-е изд. – М.: Финансы и статистика, 1997. – 496 с.
4. Метьюс М. Р. Теория бухгалтерского учета / М. Р. Метьюс, М. Х. Б. Перера; пер. с англ. Э. И. Гогия, Я. В. Молоток, И.А. Смирнова. – М.: ЮНИТИ, 1999. – 663 с.
5. Фонарев А.Р. Психологические особенности личностного становления профессионала / Фонарев А.Р. – М.: Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2005. – 560 с.
6. Великі українці: Григорій Сковорода – філософ, письменник, педагог: метод. матеріали / Ю. В. Осадча, І. В. Слободянок. – К., 2012. – 28 с.

7. Чижевська Л. В. Бухгалтерський облік як професійна діяльність: теорія, організація, прогноз розвитку : монографія / Л. В. Чижевська. – Житомир : ЖДТУ, 2007. – 528 с.
8. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16.07.1999 року № 996–XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=996-14>
9. Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників : наказ Міністерства праці та соціальної політики України від 29 грудня 2004 р № 336 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1046.440.0>.
10. Дячук С. М. Теоретичні засади розвитку професії бухгалтера / С. М. Дячук // Облік і фінанси АПК. – 2010. – № 4. – С. 103-109.
11. Моя професія бухгалтер, фінансист : навч. посібник / За ред. д.е.н., проф. Ф. Ф. Бутиця, І. А. Панченко. – Житомир: ЖТДУ, 2005. – 156 с.
12. Жук В.М. Інституціональні засади розвитку професії бухгалтера / В. М. Жук // Облік і фінанси АПК. – 2010. – № 2. – С. 122-127.
13. Метелиця В.М. Інституціональні основи розвитку бухгалтерської професії в Україні / В.М. Метелиця // Облік і фінанси АПК. – 2012. – № 1. – С. 40-46.

УДК 657.1

Кругла М.М.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку, аналізу та аудиту в АПК
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана

ТРАНСФОРМАЦІЯ СТАТЕЙ ОБЛІКУ ВИТРАТ ДО ВИМОГ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ПРОДУКЦІЇ

У статті розглянуто діючі підходи до класифікації витрат для потреб обліку виробництва продукції. Здійснено критичну оцінку статей обліку витрат та їх відповідності сучасним вимогам управління якістю продукції молочного скотарства. Обґрунтовано доцільність вибору статей обліку витрат на забезпечення якості продукції у відповідності з умовами конкретного підприємства.

Ключові слова: статті обліку витрат, класифікація витрат, облік виробництва.

Круглая М.М. ТРАНСФОРМАЦИЯ СТАТЕЙ УЧЕТА ЗАТРАТ К ТРЕБОВАНИЯМ УПРАВЛЕНИЯ КАЧЕСТВОМ ПРОДУКЦИИ

В статье рассмотрены действующие подходы к классификации затрат для потребностей учета производства продукции. Осуществлена критическая оценка статей учета затрат и их соответствия современным требованиям управления качеством продукции молочного скотоводства. Обусловлена целесообразность выбора статей учета затрат на обеспечение качества продукции в соответствии с условиями конкретного предприятия.

Ключевые слова: статьи учета затрат, классификация затрат, учет производства.

Kruhla M. M. TRANSFORMATION OF ARTICLES OF CALCULATING THE EXPENSES TO THE DEMANDS OF MANAGING THE QUALITY OF PRODUCTION

Acting approaches to the classification of costs for needs of accounting the manufacture of production are considered in the article. Critical estimation of articles of calculating the expenses and their correspondence to the modern demands of managing the quality of production of dairy cattle-breeding is fulfilled. The expediency of selecting the articles of calculating the expenses as to guaranteeing the quality of production in accordance with conditions of particular enterprise is determined.

Keywords: articles of calculating the expenses, classification of costs, accounting of production.

Постановка проблеми. В сучасних умовах процес ефективного управління виробництвом значною мірою залежить від раціонально побудованої системи обліку та об'єктивності відображення нею виробничих процесів.

Важливими елементами обліку виробництва сільськогосподарської продукції підприємства є витрати на виробництво продукції та вихід продукції. Рівень витрат на виробництво виступає не тільки критерієм ефективності використання форм і методів господарювання, а й опосередковано свідчить про якість продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням облікового відображення формування витрат виробництва та виходу продукції, інформаційного забезпечення управлінських рішень присвячені роботи багатьох вітчизняних вчених, серед яких І. Бланк, Ф. Бутинець, В. Новодворська, Л. Нападковська, В. Плаксієнко, Л. Чижевська та інші учені.

Зважаючи на важливість проведених раніше досліджень, слід зазначити, що в умовах динамічних змін вимог до інформації про витрати і вихід та собівартість продукції, напрями класифікації витрат для їх відображення в обліку та включення до собівартості потребують свого подальшого обґрунтування.

Постановка завдання. Мета статті полягає в обґрунтуванні необхідності трансформації статей обліку витрат до сучасних вимог управління виробництвом, зокрема, щодо якості продукції. Мета роботи досягається при вирішенні наступних завдань:

- розглянути діючі підходи до класифікації витрат для потреб обліку виробництва продукції;
- здійснити критичну оцінку статей обліку витрат та їх відповідності сучасним вимогам управління якістю продукції;
- обґрунтувати доцільність вибору статей обліку витрат на забезпечення якості продукції у відповідності з умовами конкретного підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із методів пізнання витрат служить їх класифікація – поділ на групи на основі певних спільних ознак і закономірних зв'язків між ними. Мета класифікації витрат полягає у їх групуванні за ознаками, залежно від цілей обліку з метою управління ними. В результаті диференціювання витрат на виробництво молока в існуючих системах класифікації витрат встановлені найсуттєвіші класифікаційні ознаки для потреб обліку та контролю за витратами і виходом продукції та формування виробничої собівартості молока.

Вважаємо, що це ознаки групування витрат за способом віднесення витрат на собівартість продукції та за статтями калькулювання.

За способом віднесення витрат на собівартість продукції витрати поділяють на прямі та непрямі. Відповідно до П(С)БО 16 [1], прямими вважають витрати, які можуть бути віднесені безпосередньо до конкретного об'єкта витрат економічно доцільним шляхом. Серед прямих витрат, які включають до собівартості продукції, виділяють: прямі матеріальні витрати; прямі витрати на оплату праці; інші прямі витрати.

До прямих матеріальних витрат належать вартість сировини та основних матеріалів, що є основою виробленої продукції, купівельні напівфабрикати та комплектуючі вироби, допоміжні та інші матеріали, які можуть бути безпосередньо віднесені до конкретного об'єкта витрат. Прямі матеріальні витрати зменшуються на вартість зворотних відходів, отриманих у процесі виробництва, які оцінюються в порядку, викладеному в п. 11 П(С)БО 16.

До складу прямих витрат на оплату праці включають заробітну плату та інші виплати робітникам, зайнятим у виробництві продукції, виконанні робіт або наданні послуг, які можуть бути безпосередньо віднесені до конкретного об'єкта витрат.

До інших прямих витрат належать усі інші виробничі витрати, які можуть бути безпосередньо віднесені до конкретного об'єкта витрат, зокрема відрахування на соціальні заходи, плата за оренду земельних і майнових паїв, амортизація, втрати від браку, які складаються з вартості остаточно забракованої з технологічних причин продукції (виробів, вузлів, напівфабрикатів), зменшеної на її справедливую вартість, та витрат на виправлення такого технічно неминучого браку.

По суті, витрати на оплату праці та відрахування на соціальні заходи працівників, зайнятих контролем якості молока, витрати матеріалів на лабораторне обстеження, оплата послуг сторонніх організацій з обстеження стану молочного стада та встановлення показників безпечності молока іншими прямими витратами основного молочного стада, оскільки пов'язані з діяльністю саме цього підрозділу. Інакше порушується принцип бухгалтерського обліку переважання сутності над формою.

Групування виробничих витрат за статтями калькуляції собівартості продукції відображає цільове призначення витрат у технологічному процесі виробництва. Відповідно до П(С)БО 16 «Витрати», перелік і склад статей витрат установлює підприємство.

Витрати на виробництво продукції молочного скотарства обліковують у розрізі статей, які кожне господарство визначає самостійно, враховуючи примірний перелік статей витрат, передбачений у Методичних рекомендаціях з планування, обліку і калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг) сільськогосподарських підприємств [2] та значущість конкретної статті у формуванні собівартості продукції.

Для тваринницьких галузей типовий перелік статей витрат включає: витрати на оплату праці; відрахування на соціальні заходи; засоби захисту тварин; корми; роботи та послуги; витрати на утримання основних засобів; інші втрати; непродуктивні витрати (в обліку); загальновиробничі витрати.

До статті «Витрати на оплату праці» включають основну і додаткову оплату праці працівників тваринництва, безпосередньо зайнятих у технологічному процесі виробництва.

За статтею «Відрахування на соціальні заходи» обліковують нарахування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

До статті «Засоби захисту тварин» відносять вартість біопрепаратів, медикаментів та дезінфікуючих засобів, які придбані за кошти підприємства і застосовуються у тваринництві.

У статті «Корми» відображають вартість кормів власного виробництва та придбаних, витрати на їх внутрішньогосподарське переміщення з поля на постійне місце зберігання; витрати на приготування кормів у кормоцехах і кормокухнях.

За статтею «Роботи та послуги» відображають витрати на роботи та послуги власних допоміжних виробництв, які забезпечують виробничі потреби та вартість послуг виробничого характеру, наданих сторонніми підприємствами. Вартість послуг електро-, тепло-, водо- та газопостачання визначається із включенням вартості електричної, теплової енергії, води, газу, отриманих із сторони та вироблених у власному підприємстві. До цієї статті включають також витрати холодильних установок і камер на замороження, охолодження й зберігання продукції.

Тлумачення витрат на охолодження продукції як послуг допоміжних виробництв (згідно з Методичними рекомендаціями з планування, обліку і калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг) сільськогосподарських підприємств [2]), доповнене положеннями методичних рекомендацій з бухгалтерського обліку біологічних активів [3], що місцем оприбуткування продукції тваринництва є франко-місце отримання (доїльна зала – в молочному скотарстві), а не франко-місце зберігання (зала з холодильними установками), як для іншої сільськогосподарської продукції не дає однозначної відповіді щодо можливості віднесення витрат на охолодження до прямих витрат виробництва продукції основного молочного стада.

До статті «Витрати на утримання необоротних активів» включають суми амортизаційних відрахувань за основними засобами тваринництва, вартість палива і запчастин, використаних для машин і устаткування в тваринництві за кожним видом тварин, витрати на будматеріали, використані на ремонт будівель і споруд у галузі.

За статтею «Інші витрати» відображають витрати, що безпосередньо пов'язані з виробництвом певної продукції та не включені до жодної з наведених вище статей, а саме: вартість спецодягу та спецвзуття, які видаються працівникам, зайнятим доглядом за худобою тощо (за винятком того, який видають ветпрацівникам і сторожам), а також інших малоцінних і швидкозношуваних предметів; вартість підстилки для тварин (соломи, торфу, тирси); витрати на штучне запліднення тварин (утримання пункту, вартість сперми, оплата праці техніка штучного осіменіння); платежі за страхування майна, тварин, а також окремих категорій працівників, зайнятих безпосередньо на роботах із підвищеною небезпекою для життя й здоров'я у випадках, передбачених законодавством; інші витрати, що включають до собівартості продукції (робіт, послуг) і не відносять до цієї чи інших статей витрат.

За статтею «Непродуктивні витрати» (в обліку) відображають втрати від падежу молодняка та дорослої худоби на відгодівлі за винятком втрат, які сталися внаслідок стихійного лиха, сум, що підлягають відшкодуванню винними особами, та вартості отриманої сировини (шкур, технічного м'яса тощо) за цінами можливої реалізації. На цю статтю відносять брак у виробництві,

яким вважаються вироби, що не відповідають установленим стандартам чи технічним умовам і не можуть бути використаними за своїм призначенням чи можуть бути використаними лише після виправлення. Вартість технічно неминучого браку відносять на собівартість продукції, під час виробництва якої він допущений. Для обліку витрат основного молочного стада статтю «Непродуктивні витрати» не застосовують.

За статтею «Загальновиробничі витрати» відображають бригадні, фермерські, цехові та загальновиробничі витрати, до яких відносять такі: витрати на оплату праці працівників апарату управління; оренду плати; амортизаційні відрахування і витрати на утримання та поточний ремонт необоротних активів загального призначення; витрати на заходи з охорони праці та техніки безпеки; витрати на перевезення працівників до місця безпосередньої роботи; інші витрати, пов'язані з управлінням та обслуговуванням виробництва в порядку їх розподілу.

У результаті оцінки складу статей витрат можна простежити, що, по-перше, витрати на охолодження молока, які передбачені технологією виробництва, низкою нормативних документів України і Євросоюзу, в чинній практиці обліку розглядаються як роботи і послуги допоміжного виробництва, а не як складова технологічного процесу, що є неприпустимим. Дійсно, частина сільськогосподарських підприємств не зважає на вигоди, що можуть бути отримані при реалізації охолодженого молока, і на ризики, пов'язані з відсутністю технологічного етапу охолодження. Молоко-сировину можна не охолоджувати за умови його доставки для переробки на молокопереробне підприємство не пізніше ніж за 2 год. після доїння, що часто неможливо забезпечити. Тому такий ризиковий підхід до забезпечення якості сировини і нехтування нею не виправдовує себе.

По-друге, витрати на вдосконалення технології й організації виробництва, поліпшення якості, здійснення технологічного контролю за виробничими

процесами та якістю продукції відповідно до Методичних рекомендацій [2, 1] обліковують у складі загальновиробничих витрат, а наприкінці звітного періоду розподіляють між всіма об'єктами обліку витрат у тваринництві. Якщо йдеться про витрати на лабораторне дослідження молока, утримання лабораторного обладнання, на проведення курсів підвищення кваліфікації операторів машинного доїння, то такі витрати слід розглядати як прямі, щоб не допустити викривлення фактичної суми понесених витрат на виробництво.

По-третє, застосування розглянутого групування витрат зумовлює суперечність: за чинною методикою обліку витрати на забезпечення й підвищення якості молока – це непрямі загальновиробничі витрати; за суттю – це прямі витрати, які мають відображатися за конкретним об'єктом обліку – основне молочне стадо. Прямий зв'язок між витратами на забезпечення якості продукції та об'єктом обліку дає підстави прямо відображати такі витрати (на поліпшення якості, проведення технологічного контролю за виробничими процесами та якістю продукції) у складі витрат виробництва.

На практиці у переважній більшості господарств питання локалізації витрат на забезпечення чи підвищення якості продукції та здійснення контролю не порушуються. Відповідно до п.15 П(С)БО 16 «Витрати» [1], витрати на вдосконалення технології та організації виробництва з метою поліпшення якості продукції та витрати на здійснення технологічного контролю за виробничими процесами та якістю продукції включають до складу загальновиробничих витрат з подальшим розподілом на об'єкти витрат. Через це досить складно встановити, скільки засобів витрачено на поліпшення якості конкретної продукції, яка їх структура та динаміка за останні роки.

Витрати на поліпшення якості продукції скартства запропоновано класифікувати за напрямками, наведеними у табл. 1. Більшість витрат, зазна-

Таблиця 1

Класифікація витрат на забезпечення якості молока

Ознаки класифікації	Характеристика витрат за групами класифікації	
За функціонального ознакою	На попередження виробництва низькоякісної продукції	Витрати на забезпечення та підвищення якості кормів і інших вхідних матеріалів: <ul style="list-style-type: none"> вхідний контроль кормів, що надходять від постачальників та інших підрозділів добробка кормів для надання їм кращих споживчих властивостей
		Витрати на підвищення майстерності персоналу: <ul style="list-style-type: none"> підвищення кваліфікації працівників атестація робочих місць
		Витрати на охолодження та зберігання продукції
		Витрати на інформаційне забезпечення якості (реєстрація, накопичення та обробка інформації про досягнення значень якості молока)
		Витрати на правове забезпечення якості (вирішення претензій, урегулювання спірних питань)
		Витрати на функціонування системи управління якістю продукції: <ul style="list-style-type: none"> утримання спеціальних служб якості здійснення планових заходів з поліпшення якості оплата робіт, які виконують НДІ
	На оцінку та контроль якості молока	Витрати на оцінку якості продукції: <ul style="list-style-type: none"> оплата праці працівників лабораторій якості оплата довідників та спеціальної літератури щодо оцінки якості витрати на утримання та експлуатацію контрольного та лабораторного обладнання, споруд
		Витрати на розробку стандартів підприємства: прив'язка типових технологічних карток виходу тварин до конкретних умов господарства
		Витрати на встановлення організаційних і технічних параметрів виконання робіт
		Витрати на контроль та оцінку якості проведених робіт
Виправлення браку	Витрати на визначення рівня якості	
	Виправлення браку: <ul style="list-style-type: none"> оплата праці з відрахуваннями на соціальні заходи вартість сировини, матеріалів, енергетичних ресурсів, витрачених на усунення браку 	

чених у переліку, є не просто рекомендованими, а обов'язковими до виконання відповідно до технології виробництва. Рівень і обсяги їх проведення у господарствах різні, проте напрямки однакові, а саме: витрати на контроль якості та безпечності молока для отримання дозвільних документів для виробництва і реалізації молока; аналіз і контроль показників якості у місцях виробництва; утримання лабораторних приладів, холодилильних установок; заробітна плата лаборанту; преміювання працівників за високі якісні показники; підвищення кваліфікації щодо виробництва молока високої якості тощо. Шляхом вибіркового дослідження встановлено, що частка витрат на забезпечення якості молока в загальній сумі витрат на виробництво продукції в господарствах становить близько 3%.

На нашу думку, витрати на забезпечення якості молока доцільно обліковувати за окремою статтею обліку витрат основного виробництва «Витрати на забезпечення якості продукції». Обґрунтування цього є докази: по-перше, витрати на основне молочне стадо у більшості середніх господарств з поголів'ям корів до 500 голів – це один об'єкт обліку, тому витрати на контроль якості, витрати на інформаційне забезпечення якості та інші витрати, що, згідно з чинною методикою обліку, обліковують на рахунку 91 «Загальновиробничі витрати» по суті є прямими, які можна віднести безпосередньо на відповідний об'єкт витрат, тобто на субрахунок 232 «Основне молочне стадо». В іншому випадку витрати на забезпечення якості молока в результаті розподілу потрапляють до непов'язаних з молочним скотарством об'єктів обліку.

Пропонуємо за статтею обліку витрат «Витрати на забезпечення якості продукції» відображати витрати на охолодження й зберігання продукції, забезпечення і підвищення якості кормів і інших вхідних матеріалів, підвищення майстерності працівників, інформаційно-правове забезпечення якості продукції, функціонування системи управління якістю продукції, оцінку якості продукції, розробку стандартів підприємства та ін.

У разі, якщо кілька ферм (підрозділів) основного молочного стада одного господарства представлені як

окремі об'єкти обліку витрат, то для обліку загальновиробничих витрат доцільно виділяти окремий аналітичний субрахунок на рахунку 91 «Загальновиробничі витрати», а саме 912 «Загальнофермські витрати основного молочного стада». На ньому в такому самому порядку обліковуватимуть спільні витрати молочних ферм на забезпечення якості продукції та управління ними.

Відображені на субрахунку 912 «Загальнофермські витрати основного молочного стада» в кінці звітнього періоду необхідно розподілити між об'єктами обліку на основний рахунок таким записом: дебет субрахунку 232.1 – кредит субрахунку 912 «Загальнофермські витрати основного молочного стада». Кореспонденція рахунків щодо застосування запропонованих підходів до обліку витрат на забезпечення якості подано у табл. 2.

Наведений підхід дасть змогу, з одного боку, виокремити витрати на забезпечення якості для цілей контролю за їх величиною і доцільністю а з іншого – підприємство матиме достовірну вартість продукції при первісному її визнанні за будь-якою з можливих оцінок: за справедливою вартістю, за фактичною собівартістю чи за прямими витратами.

Виділення витрат на забезпечення якості продукції буде доцільним і в органічному виробництві, і при виробництві екологічно чистої продукції, оскільки відмінність між наведеними напрямками молочного тваринництва полягає не у технологічних стадіях, а у відношенні до ресурсозатрат.

Проведений аналіз номенклатури статей витрат основного молочного стада засвідчив потребу її вдосконалення для цілей інформаційного забезпечення формування управлінських рішень щодо діяльності галузі. Пропонуємо управлінський облік витрат виробництва продукції молочного скотарства здійснювати у розрізі таких статей витрат: витрати на оплату праці; відрахування на соціальні заходи; засоби захисту тварин; корми; витрати на штучне осіменіння; роботи та послуги; амортизація основних засобів; інші витрати на утримання основних засобів; витрати на забезпечення якості молока; інші витрати; загальновиробничі витрати.

Таблиця 2

Кореспонденція рахунків з обліку витрат на забезпечення якості продукції молочного скотарства

Зміст господарської операції	Чинна кореспонденція рахунків		На підприємстві – основне молочне стадо – один об'єкт обліку		На підприємстві – основне молочне стадо – кілька об'єктів обліку	
	Дебет	Кредит	Дебет	Кредит	Дебет	Кредит
Відображено витрати на охолодження продукції та її зберігання	912	131, 234 та ін.	232	131, 234 та ін.	912/зфв*	131, 234 та ін.
Відображено витрати на забезпечення і підвищення якості кормів	232	661, 65, 47	232	661, 65, 47	232	661, 65, 47
Відображено витрати на підвищення майстерності працівників; інформаційно-правове забезпечення якості продукції; розробку стандартів якості продукції підприємства	912	631, 685 та ін.	232	631, 685 та ін.	912/зфв	631, 685 та ін.
Відображено витрати на функціонування Системи управління якістю продукції, оцінку якості продукції	912	661, 651, 131, 234	232	661, 651, 131, 234	912/зфв	661, 651, 131, 234
Розподілено загальновиробничі (загальнофермські) витрати у кінці звітнього періоду	232	912	-	-	232	912/зфв
Здійснено первісне визнання отриманого молока	272	232	272	232	272	232

*912/зфв – загальнофермські витрати

Виділення із складу статті «Інші витрати» витрат на штучне запліднення має кілька причин: по-перше, показники виходу приплоду тварин впливають на обсяг і якість виробленого молока; по-друге, вартість матеріалу для запліднення досить висока, що визначає необхідність контролю витрат.

Висновки з проведеного дослідження. Сучасні умови господарювання диктують свої правила здійснення господарської діяльності. При формуванні конкурентних переваг підприємства нагальною стає потреба перегляду статей обліку витрат і методики відображення витрат на виробництво продукції молочного скотарства з урахуванням її якості з метою внесення змін до номенклатури статей витрат та методики обліку витрат.

УДК 657

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. П(С)БО 16 «Витрати», затв. наказом Міністерства фінансів України від 31.12.1999р. № 318 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00>.
2. Методичні рекомендації з планування, обліку і калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг) сільськогосподарських підприємств, затв. наказом Міністерства аграрної політики України від 18.05.2001 р. № 132 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
3. Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку біологічних активів, затв. наказом Міністерства фінансів України від 29.12.2006 р. № 1315 [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MF06097.html.
4. П(С)БО 30 «Біологічні активи», затв. наказом Міністерства фінансів України від 18.11.2005 р. № 790 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1456-05>.

Лега О.В.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри бухгалтерського обліку
Полтавської державної аграрної академії*

ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКОВОГО ВІДОБРАЖЕННЯ ВИТРАТ ДІЯЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ ЗМІН

У статті висвітлено особливості облікового відображення витрат діяльності згідно чинного законодавства України. Висвітлено ретроспективи змін, яких зазнав План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій в частині витрат діяльності. Узагальнено порядок відображення витрат діяльності у Звіті про фінансові результати (Звіті про сукупний дохід) в контексті законодавчих змін.

Ключові слова: витрати діяльності, облік, рахунок, фінансова звітність, звіт про фінансові результати.

Лега О.В. ОСОБЕННОСТИ УЧЕТНОГО ОТРАЖЕНИЯ РАСХОДОВ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В КОНТЕКСТЕ НОРМАТИВНО-ПРАВОВЫХ ИЗМЕНЕНИЙ

В статье отражены особенности учетного отражения расходов деятельности согласно действующему законодательству Украины. Отражены ретроспективы изменений, которые испытал План счетов бухгалтерского учета активов, капитала, обязательств и хозяйственных операций предприятий и организаций в части расходов деятельности. Обобщен порядок отражения расходов деятельности в Отчете о финансовых результатах (Отчете о совокупном доходе) в контексте законодательных изменений.

Ключевые слова: расходы деятельности, учет, счет, финансовая отчетность, отчет о финансовых результатах.

Leга O.V. FEATURES OF REGISTRATION REFLECTION OF CHARGES OF ACTIVITY IN CONTEXT OF NORMATIVELY-LEGAL CHANGES

In the article the features of registration reflection of charges of activity are reflected in obedience to the current legislation of Ukraine. The retrospective views of changes, that was tested by Card of accounts of record-keeping of assets, capital, obligations and economic operations of enterprises and organizations in part of charges of activity, are reflected. The order of reflection of charges of activity is generalized in Report on financial results (Report on a gross income) in the context of legislative changes.

Keywords: the charges of activity, account, account, are financial accounting, report on financial results.

Постановка проблеми. Витрати в господарській діяльності підприємства посідають одне з головних проблемних питань теоретичного і практичного характеру. Достовірно оцінити результат діяльності підприємства можливо лише за даними бухгалтерського обліку. Саме від повноти та достовірності отриманої керівництвом інформації залежить адекватність прийнятих ними в тій чи іншій ситуації рішень. Тому керівництво підприємства висуває жорсткі вимоги щодо якості організації та ведення обліку фінансових результатів та витрат, що впливають на їх зміни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні витрати розглядає значна кількість вчених та науковців. Серед них можна виділити таких, як: О.С. Бородкін, С.Ф. Бутинець, Б.І. Валуев, А.М. Герасимович, С.Ф. Голов, З.В. Гуцайлук, З.В. Задорожний, Г.Г. Кірейцев, Я.Д. Крупка, М.В. Кужельний,

А.М. Кузьмінський, В.О. Ластовецький, В.Г. Линник, Б.М. Литвин, О.В. Олійник, М.С. Пушкар, В.В. Сопоко, І.Д. Фаріон, М.Г. Чумаченко, С.І. Шкарабан.

Проте зміни, які відбулися в законодавстві України, потребують перегляду поглядів та традиційних підходів до відображення витрат діяльності в обліку та звітності. Особливо гостро це питання постає після введення в дію Національного Положення (Стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» та Наказу Міністерства фінансів України «Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів Міністерства фінансів України з бухгалтерського обліку» № 627 від 27.06.2013 р. та № 48 від 08.02.2014 р.

Формулювання цілей статті. Метою статті є висвітлення деяких особливостей обліку та відображення у фінансовій звітності витрат підприємства

в контексті законодавчих змін та упровадження у практичну діяльність господарюючих суб'єктів МСФЗ.

Виклад основного матеріалу дослідження. У побудові системи обліку витрат орієнтуються на визначення поняття «витрати» у національному стандарті. Національне Положення (Стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» (п. 3) [9] та Положення (Стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати» (п. 6) [11] визначають витрати як зменшення економічних вигод у вигляді вибуття активів або збільшення зобов'язань, які призводять до зменшення власного капіталу (за винятком зменшення власного капіталу за рахунок його вилучення або розподілу власниками).

Для облікового відображення витрат діяльності використовують рахунки 9 класу «Витрати діяльності», де здійснюється узагальнення інформації про витрати операційної, інвестиційної, фінансової та іншої діяльності підприємства. За дебетом рахунків цього класу відображаються суми витрат, за кредитом – списання суми витрат у кінці звітного року або щомісяця на рахунок 79 «Фінансові результати».

Ретроспективи змін, яких зазнав План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, в частині витрат діяльності узагальнено у табл. 1.

Отже, на сьогодні основні зміни щодо облікового відображення витрат діяльності підприємства стосуються наступного:

Таблиця 1

Ретроспективи змін, яких зазнав План рахунків бухгалтерського обліку активів, в частині класу 9 «Витрати діяльності»

Рахунок (субрахунок)	Назва	Рахунок (субрахунок)	Назва	Нормативний документ, який регулює зміни у Плані рахунків
90	Собівартість реалізації	90	Собівартість реалізації	-
901	Собівартість реалізованої готової продукції	901	Собівартість реалізованої готової продукції	-
902	Собівартість реалізованих товарів	902	Собівартість реалізованих товарів	-
903	Собівартість реалізованих робіт і послуг	903	Собівартість реалізованих робіт і послуг	-
-	-	904	Страхові виплати	Наказ Міністерства фінансів України № 09.12.2002 р. № 1012 [6]
91	Загальновиробничі витрати	91	Загальновиробничі витрати	-
92	Адміністративні витрати	92	Адміністративні витрати	-
93	Витрати на збут	93	Витрати на збут	-
94	Інші витрати операційної діяльності	94	Інші витрати операційної діяльності	-
-	-	940	Витрати від первісного визнання та від зміни вартості активів, які обліковуються за справедливою вартістю	Наказ Міністерства фінансів України № 1176 від 11.12.2006 р. [7]
941	Витрати на дослідження і розробки	941	Витрати на дослідження і розробки	-
942	Собівартість реалізованої іноземної валюти	942	Витрати на купівлю-продаж реалізованої іноземної валюти	Наказ Міністерства фінансів України № 1591 від 09.12.2011 р. [8]
943	Собівартість реалізованих виробничих запасів	943	Собівартість реалізованих виробничих запасів	-
944	Сумнівні та безнадійні борги	944	Сумнівні та безнадійні борги	-
945	Втрати від операційної курсової різниці	945	Втрати від операційної курсової різниці	-
946	Втрати від знецінення запасів	946	Втрати від знецінення запасів	-
947	Нестачі і втрати від псування цінностей	947	Нестачі і втрати від псування цінностей	-
948	Визнані штрафи, пені, неустойки	948	Визнані штрафи, пені, неустойки	-
949	Інші витрати операційної діяльності	949	Інші витрати операційної діяльності	-
95	Фінансові витрати	95	Фінансові витрати	-
951	Відсотки за кредит	951	Відсотки за кредит	-
952	Інші фінансові витрати	952	Інші фінансові витрати	-
96	Втрати від участі в капіталі	96	Втрати від участі в капіталі	-
961	Втрати від інвестицій в асоційовані підприємства	961	Втрати від інвестицій в асоційовані підприємства	-
962	Втрати від спільної діяльності	962	Втрати від спільної діяльності	-
963	Втрати від інвестицій в дочірні підприємства	963	Втрати від інвестицій в дочірні підприємства	-

Продовження таблиці 1

97	Інші витрати	97	Інші витрати	-
-	-	970	Витрати від зміни вартості фінансових інструментів	Наказ Міністерства фінансів України № 48 від 08.02.2014 р. [3]
971	Собівартість реалізованих фінансових інвестицій	971	Собівартість реалізованих фінансових інвестицій	-
972	Собівартість реалізованих необоротних активів	972	Втрати від зменшення корисності активів	Наказ Міністерства фінансів України № 353 від 05.03.2008 [4]
973	Собівартість реалізованих майнових комплексів	-	-	-
974	Втрати від неопераційних курсових різниць	974	Втрати від неопераційних курсових різниць	-
975	Уцінка необоротних активів і фінансових інвестицій	975	Уцінка необоротних активів і фінансових інвестицій	-
976	Списання необоротних активів	976	Списання необоротних активів	-
977	Інші витрати звичайної діяльності	977	Інші витрати діяльності	Наказ Міністерства фінансів України № 627 від 27.06.2013 р. [5]
978	Виплати страхових сум та страхових відшкодувань	-	-	Наказ Міністерства фінансів України від 09.12.2002 р. № 1012 [6]
979	Перестрахування	-	-	-
98	Податки на прибуток	98	Податок на прибуток	-
981	Податки на прибуток від звичайної діяльності	-	-	Наказ Міністерства фінансів України № 627 від 27.06.2013 р. [5]
982	Податки на прибуток від надзвичайних подій	-	-	-
99	Надзвичайні витрати	-	-	-
99	Втрати від стихійного лиха	-	-	-
992	Втрати від техногенних катастроф і аварій	-	-	-
993	Інші надзвичайні витрати	-	-	-

1. Вилучено категорію «надзвичайна діяльність», як у П(С)БО 16, так і Інструкції № 291, відповідно рахунок 99 «Надзвичайні витрати» виключено.

2. На рахунку 97 «Інші витрати» ведеться облік витрат, що виникають в процесі діяльності (крім фінансових витрат), але не пов'язані з виробництвом або реалізацією основної продукції (товарів) та послуг. При цьому на субрахунку 977 «Інші витрати діяльності» відображаються інші витрати діяльності, які не знайшли відображення на інших субрахунках рахунку 97 «Інші витрати» (а отже, і сума витрат, що виникли внаслідок надзвичайних подій).

3. На субрахунку 970 «Витрати від зміни вартості фінансових інструментів» підприємства, крім тих, основною діяльністю яких є торгівля цінними паперами, узагальнюють інформацію про витрати від зміни вартості фінансових інструментів, які оцінюються за справедливою вартістю».

Оскільки фінансова звітність є кінцевим етапом облікового процесу підприємства та основним засобом донесення фінансової інформації про нього зовнішнім користувачам, то питання вдосконалення звітності на сьогоднішній день є одним із головних при відображенні фінансово-господарської діяльності підприємств.

З 19 березня 2013 року було впроваджено в дію нове Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», що являє собою спробу наблизити вітчизняні правила до іноземних МСФЗ (Міжнародні стандарти фінансової звітності). Нове положення поширюється на всіх юридичних осіб, які зобов'язані подавати фінансову звітність, крім банків та бюджетних уста-

нов. Нові форми фінансової звітності повинні застосовувати починаючи з I-го кварталу 2013 року [10].

Основною формою фінансової звітності для відображення витрат підприємства є Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід). Формування інформації у Звіті про фінансові результати регулюється Методичними рекомендаціями щодо заповнення форм фінансової звітності, затвердженими Наказом Міністерства фінансів України № 433 від 28.03.2013 р. [2]. Характеристика рядків для відображення інформації про витрати підприємства представлено у табл. 2.

Аналіз змісту нової форм № 2 показав, що вона є спробою поєднання вимог МСФЗ зі структурою звітності, що застосовувалася до прийняття нової редакції П(С)БО 1. Отже, основними особливостями відображення інформації у Звіті про фінансові результати є:

1. Кількість статей Звіту про фінансові результати не регламентована.

2. Підприємства можуть не наводити статті за якими відсутня інформація до розкриття за виключенням тих випадків, коли така інформація була в попередньому звітному періоді.

3. Складання Звіту про фінансові результати (а також інших форм фінансової звітності) за оновленими формами передбачає можливість додавати статті з переліку додаткових статей фінансової звітності, зберігаючи при цьому їх назву й код рядка, однак такі додаткові статті повинні відповідати двом критеріям: інформація є суттєвою; оцінка статті може бути достовірно визначена. Межі суттєвості для виокремлення статей Звіту про фінансові результати

Таблиця 2

**Порядок відображення інформації про витрати у розділі I «Фінансові результати»
Звіту про фінансові результати (Звіту про сукупний дохід)**

Стаття	Код	Інформація, що відображається, та джерело
Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	2050	виробнича собівартість реалізованої продукції (робіт, послуг) та/або собівартість реалізованих товарів. Дебетовий оборот субрахунків: 901 «Собівартість реалізованої готової продукції», 902 «Собівартість реалізованих товарів», 903 «Собівартість реалізованих товарів і послуг», 604 «Страхові виплати»
Додаткова стаття «Дохід (витрати) від зміни у резервах довгострокових зобов'язань»	2105	страховики відображають дохід (витрати) за результатами зменшення (збільшення) резервів довгострокових зобов'язань і відповідної частки пере-страховиків, крім курсових різниць та придбання або вибуття дочірніх підприємств. Інформація за цією статтею враховується при розрахунку прибутку (збитку) операційної діяльності.
Додаткова стаття «Дохід (витрати) від зміни інших страхових резервів»	2110	страховики наводять дохід (витрати) за результатами зменшення (збільшення) інших страхових резервів, крім курсових різниць та придбання або вибуття дочірніх підприємств. Інформація за цією статтею враховується при розрахунку прибутку (збитку) операційної діяльності.
Адміністративні витрати	2130	загальногосподарські витрати, пов'язані з управлінням та обслуговуванням підприємства. Обороти за Кт 92 «Адміністративні витрати» у кореспонденції із Дт 791
Витрати на збут	2150	витрати підприємства, пов'язані з реалізацією продукції (товарів), витрати на утримання підрозділів, що займаються збутом продукції (товарів), рекламою, доставку продукції споживачам тощо Обороти за Кт 93 «Витрати на збут» у кореспонденції із Дт 791
Інші операційні витрати	2180	собівартість реалізованих виробничих запасів, необоротних активів, утримуваних для продажу, та групи вибуття; відрахування на створення резерву сумнівних боргів і суми списаної безнадійної дебіторської заборгованості; втрати від знецінення запасів; втрати від операційних курсових різниць; визнані економічні (фінансові) санкції; відрахування для забезпечення наступних операційних витрат, а також усі інші витрати, що виникають в процесі операційної діяльності підприємства (крім витрат, що включаються до собівартості продукції (товарів, робіт, послуг)). Обороти за Кт 94 «Інші витрати операційної діяльності» у кореспонденції із Дт 791
Витрати від зміни вартості активів, які оцінюються за справедливою вартістю	2181	витрати від зміни вартості всіх активів (фінансових інструментів, інвестиційної нерухомості, біологічних активів та інших), які оцінюються за справедливою вартістю. Обороти за Дт 940 «Витрати від первісного визнання та від зміни вартості активів, які обліковуються за справедливою вартістю» Кт 100, 21, 27, 161, 163 (значення наводять у дужках)
Витрати від первісного визнання біологічних активів і сільсько-господарської продукції	2182	витрати від первісного визнання біологічних активів і сільськогосподарської продукції, одержаних унаслідок сільськогосподарської діяльності. Обороти за Дт 940 Кт 23 (значення наводять у дужках)
Фінансові витрати	2250	витрати на проценти та інші витрати підприємства, пов'язані із запозиченнями. Обороти за Кт 95 «Фінансові витрати» у кореспонденції з Дт 792
Витрати від участі в капіталі	2255	збиток від інвестицій в асоційовані, дочірні або спільні підприємства, облік яких ведеться методом участі в капіталі. Обороти за Кт 96 «Витрати від участі в капіталі» у кореспонденції з Дт 792
Інші витрати	2270	собівартість реалізації фінансових інвестицій; втрати від неопераційних курсових різниць; втрати від уцінки фінансових інвестицій та необоротних активів; інші витрати, які виникають у процесі господарської діяльності (крім фінансових витрат), але не пов'язані з операційною діяльністю підприємства. Обороти за Кт 97 «Інші витрати» у кореспонденції з Дт 793 «Результат іншої звичайної діяльності»
Витрати (дохід) із податку на прибуток	2300	сума витрат (доходу) з податку на прибуток. Дт 981 «Податок на прибуток від звичайної діяльності» – витрати з податку на прибуток, Кт 981 – доходи з податку на прибуток

наступні: 5% суми чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) або 25% фінансового результату від операційної діяльності [13].

4. На сьогодні Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід) містить такі розділи: 1 «Фінансові результати» (його структура майже тотожна з розділом 1 попередньої форми звітності, відмінність – у скороченні кількості статей, які розшифровують порядок формування валового прибутку; 2 «Сукупний дохід» (містить інформацію стосовно дооцінки необоротних активів, фінансових інструментів, накопичених курсових різниць, частки іншого сукупного доходу асоційованих та спільних підприємств, іншого доходу, податку на прибуток, пов'язаного з іншим сукупним доходом); 3 «Елементи операційних витрат» і 4 «Розрахунок показників прибутковості акцій» (залишилися без змін).

Висновки з проведеного дослідження. Система обліку витрат є необхідною та важливою частиною функціонування сільськогосподарських підприємств.

Викладені питання новацій стосовно формування, обліку та відображення витрат у фінансовій звітності є досить важливими, багато в чому їх вирішення вплине на зміцнення економічного стану сільськогосподарського підприємства. Розвиток системи бухгалтерського обліку та звітності в Україні в умовах переходу на МСФЗ має забезпечити позитивну їх адаптацію шляхом вивчення впливу невідповідностей національної та міжнародної облікових систем на забезпечення достовірною інформацією користувачів звітності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

- Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затверджене Наказом Міністерства фінансів України № 291 від 30 лист. 1999 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
- Методичні рекомендації щодо заповнення форм фінансової

- звітності, затверджено Наказом Міністерства фінансів України № 433 від 28 бер. 112013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.minfin.gov.ua/control/uk/.../article.
3. Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів Міністерства фінансів України з бухгалтерського обліку» № 48 від 08.02.2014 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/z0341-14.
 4. Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів Міністерства фінансів України з бухгалтерського обліку» № 353 05.03.2008 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0225-0.
 5. Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів Міністерства фінансів України з бухгалтерського обліку» № 627 від 27 черв. 2013 року [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/z1242-13;
 6. Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів Міністерства фінансів України з бухгалтерського обліку» № 09.12.2002 р. № 1012 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0991-02;
 7. Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів Міністерства фінансів України з бухгалтерського обліку» № 1176 від 11.12.2006 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1342-06;
 8. Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів Міністерства фінансів України з бухгалтерського обліку» № 1591 від 09.12.2011 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/z1556-11;
 9. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затверджено Наказом Міністерства фінансів України № 73 від 07 лют. 2013 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/z0336-13;
 10. Невская А. Додаткові статті фінзвітності: коли та як заповнювати [Електронний ресурс] / А. Невская // Режим доступу : <http://www.interbuh.com.ua/ua/view/newspaper/2286/5452>.
 11. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати», затверджено Наказом Міністерства фінансів України № 318 від 31 груд. 1999 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
 12. Сендзюк О. Новий Звіт про фінрезультати / О. Сендзюк // Все про бухгалтерський облік. – 2013. – № 33. – С. 22-29.
 13. Чалий І. Виокремлення статей фінзвітності та суттєвості [Електронний ресурс] / І. Чалий // Режим доступу : <http://dt-kt.com/vyokremlyennya-statej-finzvitchnosti-ta-suttjevist>.

УДК 657.422.7 : 657.633

Михалків А.А.

кандидат економічних наук,

асистент кафедри обліку і аудиту

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ ОПЕРАЦІЙ З ТАРОЮ

Необґрунтований підхід до вибору застосовуваних методів контролю, що призводить до збільшення ризику виникнення правопорушень та втрат внаслідок псування, розкрадань та неповернення тари, що в свою чергу обумовлює необхідність удосконалення його методичного забезпечення. За результатами дослідження запропоновано методичні положення внутрішнього контролю операцій з тарою залежно від її призначення в господарській діяльності, що ґрунтуються на узгодженому застосуванні прийомів документального і фактичного контролю, розробленому в порядку та за запропонованими напрямками, що передбачають їх реалізацію на організаційному, методичному та результативному етапах.

Ключові слова: тара, внутрішній контроль, товарно-матеріальні цінності, система внутрішнього контролю.

Михалків А.А. МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ВНУТРЕННЕГО КОНТРОЛЯ ОПЕРАЦИЙ С ТАРОЙ

Необоснованный подход к выбору применяемых методов контроля, что приводит к увеличению риска возникновения правонарушений и потерь вследствие порчи, хищений и невозврат тары, что в свою очередь обуславливает необходимость совершенствования его методического обеспечения. По результатам исследования предложены методические положения внутреннего контроля операций с тарой в зависимости от ее назначения в хозяйственной деятельности, основанные на согласованном применении приемов документального и фактического контроля, разработанном в порядке и по предложенным направлениям, предусматривающие их реализацию на организационном, методическом и результативном этапах.

Ключевые слова: тара, внутренний контроль, товарно-материальные ценности, система внутреннего контроля.

Myhalkiv A.A. METHODOICAL BASES OF THE INTERNAL CONTROL OF OPERATIONS WITH PACKING MATERIALS

Unreasonable approach to the choice of control methods applied, which increases the risk of delinquency and losses caused by damage, theft and non-return of the container, which in turn necessitates the improvement of its methodological support. According to a study in the methodical provision of internal control of operations with containers depending on its destination in economic activity based on the harmonized application of the methods of documentary and actual control, designed in the manner and on the proposed objectives, which provide for their implementation at the organizational, methodical and effective stages.

Keywords: containers, internal control, inventory holdings, system of internal control.

Постановка проблеми. Необхідність вирішення проблемних питань методичного забезпечення внутрішнього контролю набуває актуальності у зв'язку з тим, що необґрунтований підхід до вибору застосовуваних методів контролю, що призводить до збільшення ризику виникнення правопорушень та втрат внаслідок псування, розкрадань та неповернення тари.

При розробці методики внутрішнього контролю операцій з тарою необхідним є вибір таких методів

та методичних прийомів, які б дозволяли суб'єкту контролю в повній мірі реалізувати покладені на нього контрольні функції в частині контролю за станом збереження та використання тари залежно від її призначення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемні питання, пов'язані з бухгалтерським обліком та внутрішнім контролем операцій з тарою піднімалися в працях вітчизняних та зарубіжних вчених:

Вашкова П.Г., Ільїна І.І., Калюга Є.В., Корінько М.Д., Молдованової М.І., П'ятова М.Л. та інших.

Постановка завдання. Розробити методичний підхід до внутрішнього контролю за наявністю та рухом тари як елементом активів підприємства в контексті призначення тари в господарському процесі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефективність функціонування внутрішнього контролю на підприємстві багато в чому залежить від його методичного забезпечення.

В сучасних умовах господарювання з метою успішного функціонування підприємства, підвищення рівня рентабельності, збереження та збагачення його активів необхідний налагоджений механізм управління, найважливішим елементом якого є повсякденний внутрішній контроль.

Удосконалення внутрішньогосподарського контролю тари є одним із важливих питань методики й організації бухгалтерського обліку, які необхідно вирішити в умовах розвитку ринкової економіки.

На підприємствах з великим оборотом товарів, що зумовлює існування великої номенклатури тари, постає питання регулювання та внутрішнього контролю операцій з тарою для забезпечення її раціонального та ефективного використання.

Незалежно від виду внутрішнього контролю, який застосовується на підприємстві, першочерговим завданням при його формуванні є визначення процедур контролю (або засобів контролю).

Калюга Є.В. зазначає, що засоби контролю – це «конкретні дії, що впливають із розробленої керівництвом політики підприємства і призначені для її реального втілення ... вони повинні забезпечувати: достатній розподіл обов'язків, дозволеність операцій, правильне документування операцій та їх облік, збереження активів і бухгалтерських записів, незалежні перевірки діяльності» [3, с. 173].

В умовах ринкової економіки функції управління такими видами запасів як тара, тісно пов'язані з системою внутрішньогосподарського контролю за їх збереженням і використанням. Ця система контролю постійного спостереження за надходженням, зберіганням і ефективним використанням матеріальних активів створює його окрему галузь, тобто постійно діючий попередній і поточний внутрішньогосподарський контроль. Винятково важливе значення має внутрішньогосподарський контроль на об'єктах (складах, цехах, дільницях), де зосереджується і використовується величезна кількість різних видів тари. Такий контроль здійснюється безпосередньо на підприємстві в процесі здійснення операцій надходження, зберігання і використання тари, що забезпечує оперативність контролю, а це, в свою чергу, створює можливість своєчасно вникати в сутність цих операцій, оперативно і своєчасно виявляти недоліки в процесі надходження, використання і зберігання тари [2].

Як зазначає Цікало Є.І. [6, с. 205], внутрішній аудитор, виконуючи свої функції в середині підприємства і з ініціативи його керівництва, повинен акцентувати увагу не лише на тому, як функціонують системи обліку, контролю, а й наскільки вони ефективні в досягненні цілей, для яких призначені, і які в них можуть бути зроблені вдосконалення.

Повсякденний внутрішній контроль за фінансово-господарською діяльністю підприємств різних форм власності та видів діяльності, в тому числі торгівельних підприємств є передумовою забезпечення їх успішного функціонування, підвищення прибутковості та збереження матеріальних цінностей, що втілюють

у собі економічні вигоди. Підприємства повинні налагодити систему внутрішнього контролю таким чином, щоб вона сприяла скороченню невиправданих витрат ресурсів та збільшенню доходів [5, с. 445].

Шендригоренко М.Т. [7] внутрішній контроль операцій з тарою пропонує розвивати у таких напрямках: організація правильного і своєчасного документування операцій з придбання, руху і витрачання тари; підвищення достовірності відображення на рахунках бухгалтерського обліку господарських операцій з надходження і використання тари; забезпечення збереженості і ефективного використання тари; вдосконалення методики обліку тари з використанням комп'ютерної техніки.

В контексті цього М.Т. Шендригоренко [7] пропонує:

– застосовувати разом з укрупненою класифікацією тари її деталізоване групування, виходячи із специфіки торговельного підприємства;

– уніфікувати форми первинної облікової документації на підставі створення і функціонування автоматизованих робочих місць управлінських працівників і, зокрема, бухгалтера;

– підняти на вищий рівень стан пропускної системи, а також охорони і внутрішньогосподарського контролю наявної тари;

– здійснювати доцільний добір і розстановку кадрів (під час приймання осіб на посаду завідуючих складами необхідно враховувати їх кваліфікацію не тільки щодо спеціалізації, а й в галузі автоматизованих систем опрацювання даними).

Серед українських вчених основні вимоги до системи внутрішнього контролю узагальнив професор М.Д. Корінько. На думку автора, ними є такі:

1. Повинна існувати чітко визначена організаційна структура, яка відображає, хто і за що конкретно відповідає.

2. Необхідне створення Ради директорів, яка включає до свого складу як виконавчих директорів з великим досвідом роботи, так і інших директорів, для запобігання виникненню імовірної ситуації, коли при виконанні функцій контролю може бути обійдений будь-хто з адміністрації вищого рангу.

3. Необхідне створення на рівні підприємства аудиторського комітету для проведення аналізу діяльності адміністрації, внутрішніх і зовнішніх аудиторів.

4. Повинен існувати незалежний відділ внутрішнього аудиту, що допомагає адміністрації в організації контролю за діяльністю підприємства та досягненням його загальних цілей.

5. Слід створити інформаційні системи управління та своєчасно забезпечувати управління необхідною точною інформацією. Ця система повинна включати ефективні можливості щодо складання внутрішньої звітності, калькуляції витрат на виробництво, контролю за виконанням планів, аналізу альтернативних рішень і прогнозування.

6. Необхідні повні описи робіт з деталізацією обов'язків і відповідальності кожного працівника, службовця й обслуговуючого персоналу. І працівник, і керівник повинні бути ознайомлені з такими описами.

7. Необхідні описи систем будь-яких виробничих, адміністративних або обслуговуючих підрозділів організації, виконані стандартним чином (часто такі описи представляються у формі опису функцій управління або його схеми).

8. Не повинно бути жодної особи, яка б поєднувала три основні функції внутрішнього контролю: а) санкціонування; б) облік; в) збереження (принцип поділу обов'язків).

9. Має бути організований нагляд за управлінською діяльністю та її аналіз. Ці операції виконуються послідовно і регулярно працівниками, які здійснюють контроль за діяльністю інших працівників [4, с. 72-74].

Необхідно відмітити основні завдання служби контролю з перевірки операцій з обліку тари:

- встановлення правильності документального оформлення операцій із надходження, передачі на відповідальне зберігання, реалізації тари;
- перевірка правильності ведення обліку операцій з тарою;
- підтвердження законності й правомірності відображення на рахунках бухгалтерського обліку операцій з тарою.

На підприємстві пропонується організувати систему контролю та обліку за порожньою тарою і тарою під товарно-матеріальними цінностями:

- проводити систематичні перевірки стану тари;
- виявляти тару, що потребує ремонту і забезпечувати своєчасне її проведення;
- виявляти невикористану тару і надлишкову для підприємства та здійснювати її реалізацію в установленому порядку;
- забезпечувати своєчасну здачу тари постачальникам, тарозбираючим організаціям і тароремонтним підприємствам;
- стягувати з осіб винних в недостатчі, псуванні або знищенні тари, вартість тари у відповідності із встановленими нормами.

Створення ефективної системи внутрішнього контролю потребує нових підходів до реорганізації первинного обліку, значної аналітичної роботи, а також застосування сучасних інформаційних технологій. Значення системи внутрішнього контролю полягає не лише в підрахунку показників, необхідних для контролю, а й у формуванні показників, необхідних для здійснення функцій контролю, шляхом здійснення спеціальних процедур.

Внутрішній контроль має особливе значення на підприємствах та їх об'єктах, де зосереджуються величезні потоки матеріальних цінностей, що зумовлює необхідність розроблення методики внутрішнього контролю операцій з тарою. На основі вищезгаданого автор вважає за доцільне наступну методику внутрішнього контролю операцій з тарою, розроблену відповідно до етапів організації контролю за такими операціями (табл. 1).

Запропонована методика дозволить забезпечити належний контроль за операціями з тарою на всіх етапах її життєвого циклу.

Організаційний етап передбачає окреслення повноважень суб'єктів контролю, визначення об'єктів контролю (господарські процеси постачання, зберігання, передачі та реалізації тари, які в сукупності становлять господарську діяльність суб'єкта, що перевіряється); джерела інформації (нормативні акти, що регламентують облікове відображення операцій з тарою, наказ про облікову політику, первинні документи, інформація з рахунків бухгалтерського обліку,

Таблиця 1

Методика внутрішнього контролю операцій з тарою відповідно до етапів її організації

№ з/п	Стадії	Етапи		
1	Організаційна	Вибір об'єктів контролю		
		Підготовка наказу щодо проведення внутрішнього контролю операцій з тарою		
		Формування переліку типових порушень в обліковому відображенні операцій з тарою		
		Формування групи, яка буде проводити контроль операцій з тарою		
		Формування плану та програми перевірки а також формування переліку робочих документів		
		Інструктаж членів групи, які проводитимуть контроль		
		Вибір і обґрунтування методичних прийомів контролю		
2	Методична	Здійснення перевірки на основі сформованого алгоритму дій суб'єкта контролю на кожній стадії життєвого циклу тари Документальний контроль: – перевірка законності оформлення договору про поставку товару в тарі; – перевірка правильності відображення операцій з тарою:		
		а) на рахунках бухгалтерського обліку; б) в облікових регістрах; в) в фінансовій звітності		
		Фактичний контроль: – інвентаризація тари власного виробництва; – інвентаризація придбаної тари; – інвентаризація тари отриманої в якості застави; – інвентаризація тари взятої в оренду; – інвентаризація тари отриманої безоплатно; – інвентаризація тари, отриманої на відповідальне зберігання; – інвентаризація тари, отриманої у користування; – інвентаризація тари контрагентів на відповідальному зберіганні, на яку відсутні права власності; – інвентаризація тари контрагентів, на яку перейшло право власності; – інвентаризація тари, що потребує обов'язкової утилізації; – інвентаризація тари, що не потребує утилізації; – контрольний запуск сировини і матеріалів (застосовується при перевірці процесу виробництва тари власними силами); – перевірка операцій в натурі (застосовується з метою перевірки здійснення операцій із придбання тари, перевірки наявності тари, прийнятої на відповідальне зберігання та у користування) – дослідження операцій на місці (застосовується з		
		Узагальнення результатів перевірки та формування пропозицій в розрізі видів тари		
		3	Результативна	Оформлення результатів контролю (застосовується з метою
				Формування пропозицій, щодо удосконалення обліку тари і розробка заходів інспекційних дій, щодо їх впровадження

Джерело: власна розробка автора

облікові реєстри, бухгалтерська звітність); окреслення кола завдань та ідентифікація питань, на які слід звернути увагу в ході перевірки суб'єкти внутрішнього контролю, формування переліку типових порушень в обліковому відображенні операцій з тарою.

На даному етапі також здійснюється планування контролю (формування групи, яка буде проводити контроль операцій з тарою, плану і програми перевірки, формування переліку робочих документів та вибір і обґрунтування методичних прийомів контролю).

Затвердження та використання Класифікатору типових порушень з організації та функціонування системи внутрішнього контролю в частині перевірки операцій з тарою за стадіями її надходження дозволяє чітко регламентувати методику здійснення та оформлення результатів внутрішнього контролю операцій з тарою, що забезпечить ефективність здійснення контролю даного об'єкту та встановлення необхідних превентивних заходів щодо попередження виникнення втрат, розкрадань та псування тари.

Для удосконалення процесу внутрішнього контролю операцій з тарою за стадіями її життєвого циклу суб'єктам внутрішнього контролю слід застосувати класифікатор типових порушень в обліку (табл. 2), що дасть змогу контролерам проводити перевірку на більш високому рівні та в короткі строки. Даний класифікатор розроблений на основі аналізу судових рішень з питань операцій з тарою.

Класифікатор типових порушень містить перелік найпоширеніших типових порушень в частині облікового відображення операцій з тарою за стадіями її життєвого циклу. Наведена інформація надає змогу встановити суттєвість типових порушень, а також

вжити необхідних заходів щодо попередження їх виникнення в подальшому здійсненні господарської діяльності.

Методичний етап внутрішнього контролю орієнтований на встановлення правильності оформлення первинних документів з відображення операцій з тарою, відображення на їх підставі фактів господарського життя в системі рахунків бухгалтерського обліку. Так, бухгалтерською службою підприємства повинні перевірятися доцільність, своєчасність, правильність документального оформлення господарських операцій з тарою.

При документуванні операцій з тарою виникнення помилок є типовим явищем. У зв'язку з цим необхідно перевіряти достовірність первинних документів, їх відповідність вимогам нормативних документів, наявність підписів посадових осіб, відповідальних за облік виконаних робіт, а також факти необумовлених виправлень і підчисток [1, с. 201].

Методику здійснення внутрішнього контролю операцій з тарою залежно від її призначення представлено в таблиці 3.

Використання зазначених методичних прийомів контролю створює передумови для ефективної реалізації методичного етапу внутрішнього контролю операцій з тарою.

Результативна стадія передбачає узагальнення результатів перевірки та формування пропозицій в розрізі видів тари, оформлення результатів контролю, формування пропозицій щодо удосконалення обліку тари і розробка заходів інспекційних дій щодо їх впровадження.

У процесі внутрішнього контролю операцій з тарою виявляються факти перекручування даних бухгалтерського обліку та неправильного відображення операцій

Таблиця 2

Класифікатор типових порушень та відхилень операцій з тарою за етапами її життєвого циклу

№	Можливі порушення	Характеристика порушення
<i>На стадії надходження</i>		
1	Неправомірність визначення первісної вартості тари	Відсутність налагодженого підходу до формування первісної вартості тари, може призвести до неправильної вартості тари та призводить до викривлення величини витрат підприємства
2	Оприбуткування тари не у повному обсязі	Може бути результатом незаконних дій МВО
3	Порушення договірних умов щодо постачання тари	В частині порушення строків отримання тари та здійснення розрахункових операцій
4	Порушення порядку відображення в бухгалтерському обліку та звітності операцій з надходження тари	Використання не тих рахунків, пропуск сум, що підлягають відображенню
5	Порушення порядку документального оформлення операцій з тарою надходження тари	Відсутність необхідних підписів, наявність підчисток, невідповідність сум
<i>На стадії використання в господарській діяльності</i>		
6	Порушення умов зберігання тари	Може призвести до псування та розкрадань тари
7	Зловживання та розкрадання тари матеріально-відповідальними особами	Підробка документів матеріально-відповідальними особами
8	Порушення умов використання тари відповідно до договірних умов	Використання тари не за призначенням, порушення умов її зберігання
9	Не правильна оцінка тари	Неправомірність визначення вартості тари
10	Порушення порядку документального оформлення операцій з тарою на стадії її використання	Складання не типових документів або взагалі їх відсутність
11	Неправомірність визнання витрат понесених на обслуговування тари	Необґрунтованість визнання витрат, відсутність документів-підстав про визнання витрат
<i>На стадії вибуття тари</i>		
12	Порушення умов порядку утилізації тари	Утилізація тари без належних на то розпорядчих документів
13	Порушення порядку документального оформлення операцій з тарою на стадії її вибуття	Складання не типових документів або взагалі їх відсутність
14	Порушення умов повернення тари заставодавцю та орендарю	Повернення в неустановлені строки, повернення в неналежному стані
15	Неправомірність списання тари	Списання тари без належних на то розпорядчих документів, списання тари в кількості, що перевищує норми списання

Таблиця 3

Методика здійснення внутрішнього контролю операцій з тарою залежно від її призначення

№ з/п	Напрями контролю	Методичні прийоми
<i>Тара як інструмент маркетингових комунікацій</i>		
1	– перевірка правильності визнання витрат на збут, пов'язаних з тарою	Прийоми документального контролю: формальна, взаємна, нормативно-правова
2	– перевірка правильності визначення ціни товару (при включенні вартості тари до ціни товару)	Прийоми документального контролю: формальна, взаємна, нормативно-правова
<i>Тара як засіб для зберігання, сортування та транспортування інших цінностей</i>		
3	– перевірка стану зберігання тари	Перевірка операцій в натурі
4	– перевірка правильності визнання витрат понесених на обслуговування тари	Прийоми документального контролю: формальна, взаємна, нормативно-правова
5	– перевірка правильності визнання і обґрунтування витрат на транспортування тари	Прийоми документального контролю: формальна, взаємна, нормативно-правова
6	– перевірка правильності обліковування тари і упаковки	Прийоми документального контролю: формальна, взаємна, нормативно-правова
<i>Тара як елемент майна підприємства</i>		
6	– перевірка правильності оцінки тари	Прийоми документального контролю: формальна, взаємна, нормативно-правова
7	– перевірка повноти оприбуткування тари	Інвентаризація, перевірка операцій в натурі, дослідження операцій на місці
8	– перевірка дотримання умов договорів щодо надходження (передачі) тари	Прийоми документального контролю: формальна, нормативно-правова
9	– перевірка дотримання порядку обов'язкової утилізації тари	Прийоми документального контролю: формальна, нормативно-правова, взаємна

у формах звітності. Основними причинами перекинувань та порушень є свідомі та несвідомі дії посадових та матеріально-відповідальних осіб. Несвідомі дії можуть бути викликані недобросовісним ставленням до виконання своїх службових обов'язків під час підготовки інформації, що зумовлює виникнення перекинувань та помилок.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Необґрунтований підхід до вибору застосовуваних методів контролю, що призводить до збільшення ризику виникнення правопорушень та втрат внаслідок псування, розкрадань та неповернення тари, що в свою чергу обумовлює необхідність удосконалення його методичного забезпечення. За результатами дослідження запропоновано методичні положення внутрішнього контролю операцій з тарою залежно від її призначення в господарській діяльності, що ґрунтуються на узгодженому застосуванні прийомів документального і фактичного контролю, розробленому в порядку та за запропонованими напрямами, що передбачають їх реалізацію на організаційному, методичному та результативному етапах.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

- Алборов Р.А. Практический аудит (курс лекций) : [учеб. пособие] / Р.А. Алборов, С.М. Концевая. – М. : Дело и Сервис, 2011. – 304 с.
- Багрий К.Л. Особливості внутрішньогосподарського контролю матеріальних запасів виробничого підприємства / К.Л. Багрий // Науковий вісник. – 2011. – № 8.29. – С. 142-152 – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/en_oif/ 2011_8_2/2.pdf.
- Калюга Є.В. Фінансово-господарський контроль у системі управління : [монографія] / Є.В.Калюга. – К. : Ельга, Ніка-Центр, 2002. – 360 с.
- Корінько М.Д. Контроль та аналіз діяльності суб'єктів господарювання в умовах її диверсифікації: теорія, методологія, диверсифікація: монографія / М.Д. Корінько. – К. : ДП «Ін форм.-аналіт. агентство», 2007. – 429 с.
- Хом'як Р.Л. Впровадження системи внутрішнього контролю за наявністю та витрачанням товарних запасів на підприємствах ресторанного бізнесу: матеріали міжнародної науково-практичної конференції [«Актуальні проблеми розвитку, обліку, контролю та аналізу в умовах глобальних економічних змін»], (Полтава, 7-8 жовтня 2010 р.) / Р.Л. Хом'як, Т.Р. Хомяк, І.Л. Цюцяк, А.Л. Цюцяк. – Полтава : ТОВ «АСМІ», 2010. – 500 с.
- Цікало Є.І. Завдання і методика проведення внутрішнього аудиту адміністративних витрат лісогосподарських підприємств [Електронний ресурс] / Є.І. Цікало, К.А. Артюшок // Науковий вісник. – 2004. – № 14.1 – С. 202-205 – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvnltsu/14_1/14_1_NV_tyt.pdf.
- Шендригоренко М.Т. Методика обліку, контролю і аналізу матеріальних ресурсів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.04»Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» / М.Т. Шендригоренко М.Т.– Київ, 2000. – 19 с.

УДК 657.471

Проданчук М.А.*кандидат економічних наук,**доцент кафедри обліку, аудиту та економічного аналізу**Буковинського державного фінансово-економічного університету*

ТРАНСАКЦІЙНІ ВИТРАТИ ЯК ОБ'ЄКТ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ В УПРАВЛІННІ

У статті дано оцінку трансакційного сектора економіки України на макро- та мікрорівні. Обґрунтовано ціль впровадження в економічну науку трансакційних витрат, що покращить інформаційне забезпечення управління витратами підприємства та ефективність прийняття рішень. Вивчено економічну сутність понять «трансакція», «трансакційні витрати». Запропоновано визначення трансакційних витрат з точки зору бухгалтерського обліку, що відображає їх сутність і пояснює необхідність виділення їх в окрему економічну категорію.

Ключові слова: витрати, трансакція, трансакційні витрати, еволюція, трансформаційна економіка, економічна теорія, управлінські рішення.

Проданчук М.А. ТРАНСАКЦИОННЫЕ ИЗДЕРЖКИ КАК ОБЪЕКТ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА В УПРАВЛЕНИИ

В статье дана оценка трансакционного сектора экономики Украины на макро и микроуровне. Обоснована цель внедрения в экономическую науку трансакционных издержек, что улучшит информационное обеспечение управления затратами предприятия и эффективность принятия решений. Изучена экономическая сущность понятий «трансакция», «трансакционные издержки». Автором предложено обобщенное определение трансакционных издержек с точки зрения бухгалтерского учета, что отражает их сущность и объясняет необходимость выделения их в отдельную экономическую категорию.

Ключевые слова: затраты, трансакция, трансакционные издержки, эволюция, трансформационная экономика, экономическая теория, управленческие решения.

Prodanchuk M.A. TRANSACTION COSTS AS AN OBJECT OF ACCOUNTING IN MANAGEMENT

The paper assessed the transactional sector of Ukraine's economy at the macro and micro levels. Grounded target implementation in the science of economics of transaction costs, which will improve the information support of enterprise cost management and efficiency of decision-making. Studied the economic substance of the term «transaction», «transaction costs. Proposed definition of transaction costs in terms of accounting that reflects their essence and explains their need for a separate economic category.

Keywords: costs, transaction, transaction costs, evolution, transformation economy, economics, management decisions.

Постановка проблеми. Виникнення та стрімкий розвиток у ХХ ст. інституціональної теорії породжує виникнення нових інформаційних запитів у суспільстві, які супроводжується появою формальних та неформальних норм і правил поведінки суб'єктів обміну, що стають основою ринкової економіки. Їх вплив на розвиток економічних процесів стає все більше і більше значним, що проблема саморегулювання ринкової економіки не може розглядатися лише через призму вільної конкуренції та ціноутворення.

Формальні та неформальні інститути, створюють певне інституційне середовище, зміна якого може істотно впливати на формування трансакційних витрат. В останні роки на підприємствах та в корпораціях величина цих витрат постійно зростає, а необхідність їх визначення та скорочення набуває все більш усвідомленого характеру. Сьогодні вченими доведено, що така категорія витрат має суттєвий вплив на процеси діяльності суб'єктів господарювання, а в менеджменті – інформація про понесені трансакційні витрати займає важливе значення для ефективного оперативного та стратегічного управління.

На практиці, часто трансакційні витрати пов'язують з монополізмом продавців, корупцією та адміністративним тиском. Як правило, такі витрати не систематизуються на рахунках бухгалтерського обліку та не узагальнюються у звітності. Тому питання трансакційних витрат як нового об'єкта обліку, аналізу і контролю у сучасному динамічному економічному середовищі та в управлінні є надзвичайно актуальними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток теорії трансакційних витрат знайшов своє відображення в працях таких відомих зарубіжних вчених-економістів, як О.Е. Вільямсон, Е. Сото,

Д. Ален, Д. Норт, Дж. Уолліс, Р.І. Капелюшніков та інших. З розвитком ринкових відносин в Україні все більше уваги до трансакційних витрат приділяється вітчизняними економістами, серед яких: С.І. Архиреев, Г.Г. Крейцев, В.М. Жук, Н.Ю. Іванова, В.П. Кузьменко, В.І. Милошик. Завдяки їхнім науковим роботам, питання місця та ролі трансакційних витрат в процесах ринкової трансформації економіки України та в управлінні набули подальшого розвитку.

Великий науковий вклад у вивчення трансакційних витрат було внесено Р. Коузу та Д. Норту, що підтверджено присудженням Нобелівської премії в 1990 р. та у 1993 р. Вчений Р. Коуз в своїх працях доводить, що взаємодія суб'єктів підприємницької діяльності на ринку потребує здійснення певних витрат, які спрямовані на пошук інформації про контрагентів, на проведення ділових зустрічей та укладання контрактів. Стаття Р. Коуза «Проблема соціальних витрат», вивела проблематику трансакційних витрат в новий науковий напрям досліджень. Підтвердження цього є виділення сучасними зарубіжними економістами (Ш. Андерсен, Г. Деккер, Дж.Т. Мейчер, Б.Д. Річмен, О. Уільямсон та ін.) у вигляді окремого наукового напрямку економіки трансакційних витрат (Transaction cost economics), яка є домінантною теорією, що використовується для аналізу економічної міжфірмової взаємодії.

Постановка завдання. Метою даної статті є вивчення економічної сутності поняття «трансакційні витрати» та обґрунтування їх цілі щодо впровадження в економічну науку для покращення інформаційного забезпечення управління витратами підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Завдяки визнанню платності та асиметрії інформації інституціоналізм ввів новий вид витрат – трансакційні витра-

ти. Це стало одним із найбільших досягнень інституціоналізму, включення їх в економічну теорію. Ідея впровадження в економічну науку «трансакційні витрати» походить від потреб суб'єктів про необхідність встановлення економічної результативності та ефективності прийняття управлінських рішень. Бо саме ефективність інститутів та інституціональної системи може бути оцінена через трансакційні витрати.

Поняття «трансакція» походить від латинського слова «*transaction*», що означає «угода». Сьогодні в науці трансакція тлумачиться як банківська операція, яка полягає в перерахуванні коштів з одного поточного рахунку на інший та як операція (угода), що супроводжується взаємообумовленими поступками.

Так, Дж. Коммонс, писав: «найменшою одиницею вимірювання інституціональної економіки є одиниця діяльності – трансакція з її учасниками». Трансакція – це способи, які підпорядковуються законним операціям і традиціям, способи придбання і відчуження легального контролю товару або легального контролю праці і управління, котрі виробляють, доставляють або обмінюють товари і послуги для кінцевого споживача [8]. Шепеленко О.В. розглядає трансакцію як активну економічну взаємодію суб'єктів господарювання, яка охоплює матеріальні, контрактні аспекти обміну і використовується для позначення як обміну товарів, так і обміну видами діяльності [14, с. 5]. Проте Джон Коммонс застерігає, що трансакція – це не обмін товарами, а відчуження і присвоєння прав власності та свобод, створених суспільством [16, с. 650].

В економічній науці виникло численність поглядів на сутність поняття трансакційних витрат, іноді навіть діаметрально протилежних. Як зазначає професор Г.Г. Кірейцев, категорія «трансакційні витрати» є абстракцією реальних економічних відносин між людьми та підприємницькими структурами з приводу застосування постійно ускладнювальних алгоритмів, процедур організації виробництва та обміну [7, с. 70].

Вчені трактують їх сутність в залежності від того, до якої економічної теорії вони схильні. М. Олсон зауважив, що існує занадто багато шкіл трансакційних затрат, які досить вільно тлумачать цей термін. Це дозволяє економістам змішувати в одну купу всі вади ринку під загальною назвою «трансакційні затрати» [12, с. 1-2]. Отже, ця категорія є особливою, що пояснює виникнення та розвиток різних економічних явищ та процесів, які важко пояснити в рамках традиційної економічної теорії.

Зокрема, Р. Коуз звернув увагу на те, що економічна теорія не пояснює причин існування фірм. Виходячи з постулатів класичної економічної теорії, кожен працівник може самостійно працювати, а вироблену продукцію продавати на ринку. Проте у реальному житті це не так. З цього приводу він зазначає: «... у сучасній економічній теорії фірма є тією організацією, яка перетворює вихідні ресурси у кінцевий продукт. Чому існують фірми, що визначає кількість фірм і їх спеціалізацію (ресурси, які вони закуповують, і продукти, які вони випускають) – ці питання не цікавлять більшість економістів» [9, с. 11].

Поняття трансакційних витрат пов'язане з інституційною теорією в економіці, більше з її неоінституційною віхою. Проте прийнятною та зрозумілою дефініцією цих витрат в неоінституційній теорії не вироблено по цей час.

На думку О.О. Брендельової, теорія трансакційних витрат деякою мірою повторила шлях, який пройшла неокласична економічна теорія, – від до-

слідження фірми до аналізу економічних систем. Інструментарій теорії став широко використовуватися як для вивчення окремих інститутів, так і для досліджень на рівні інституціональних систем [4]. Одним із головних постулатів концепції неокласичної теорії, про мотивацію поведінки суб'єктів ринку і прийняття ними управлінських рішень є повне володіння інформацією. Саме, дослідження підтверджують, що особливий вплив на формування трансакційних витрат має недостатність чи малодоступність інформації, що спричиняє до зменшення обсягів розвитку відповідних інститутів ринкової інфраструктури.

З цього приводу слід відмітити, що трансакційні витрати існують в будь-якій економіці, їх не можна сприймати виключно негативно, вони є необхідною складовою ефективною діяльністю підприємства. Ігнорування інформації про трансакційні витрати може призвести до необґрунтованих управлінських рішень і, як наслідок, до погіршення результатів діяльності та фінансового стану підприємства.

Вперше цю категорію витрат було запропоновано у 1979 р. в статті «*The Problem of Externality*» К. Далманом – як витрати на проведення переговорів і прийняття рішень, витрати контролю і юридичного захисту виконання умов контракту. А вже пізніше у 1988 р. Р. Коуз у своїй праці «Фірма, ринок і право» підтримує поняття «трансакційні витрати» і починає його вживати замість терміну «витрати ринкових трансакцій».

Російські дослідники В.Б. Акулов та М.Н. Рудakov широко використовують поняття «трансакційна теорія фірми» [1]. Р. Метьюзом акцентується увага не на трансакційних витратах як таких, а на витратах, пов'язаних із неефективністю діючої системи інституцій та низьким рівнем управління [10, с. 109].

В літературних джерелах вченими наводиться багато визначень, щодо трансакційних витрат. Так, Р. Коуз пояснює сутність трансакційних витрат так: «Покупці і продавці мають знаходити один одного; покупці повинні вивчити те, що продавці можуть їм запропонувати, а продавці – що покупці хочуть придбати; обидві сторони мусять вивчити ціни, за якими інша сторона погодиться здійснювати операції, сторони повинні вести переговори, виробляти контракти, забезпечувати їх виконання і так далі. Створюватимуться ринки і з'являтимуться спеціалісти – дилери і брокери – для забезпечення процесу обміну. Саме витрати такої діяльності я називаю трансакційними витратами» [9].

Стисле і вдале визначення цієї економічної категорії ми знаходимо в Т. Еггертссона: «В загальному вигляді трансакційні витрати – це витрати, які виникають при обміні прав власності на економічні блага і захисті своїх виняткових прав» [15]. Р. Метьюз розкриває власне відношення до сутності трансакційних витрат через характеристику їх типології, говорячи, що вони складаються з витрат складання і укладення контракту, а також витрат нагляду за додержанням контракту та його виконання, на противагу трансформаційним витратам, які є витратами власне виконання контракту [10, с. 906].

Так, М.В. Білоусенко під трансакційними витратами розуміє – цінність ресурсів, необхідних для встановлення відносин (як правило, контрактних) між незалежними суб'єктами ринкового обміну [3, с. 217]. С. І. Архієреєвим було запропоновано визначення трансакційних витрат як сукупності витрат, що виникають при обміні правами власності, і затрат, призначених для зменшення цих витрат [6].

Великий внесок у вивченні трансакційних витрат зробив сучасний вчений Олівер Вільямсон. Він акцентує увагу на впливі біхевіоральних (поведінкових) чинників на трансакційні витрати та взаємозв'язок їх з формами економічної організації та управління. О. Вільямсон зазначає два біхевіоральні припущення, на які неодноразово посилається економічна теорія трансакційних витрат – це обмежений раціоналізм та опортунізм. За першим, люди-агенти діють у зумисне раціональний, однак, обмежений спосіб. Це є вочевидь справедливим і істотно впливає на спосіб, у який сприймається предмет контракту. За другим, люди-агенти не завжди виконують свої обіцянки, а відступають від букв і духу угоди кожного разу, коли це відповідає їхнім цілям. Така дещо гнітюча риса людської природи змушує учасників угоди пильнувати за безпекою [5, с. 393].

З постулатів неінституціоналізму слідує, що сукупні затрати на виробництво продукції складаються не лише з трансформаційних (звичайних витрат на переробку сировини в кінцевий продукт), але і з трансакційних витрат, в основі яких лежать затрати на збір інформації та забезпечення функціонування бізнесу.

Інші погляди на трансакційні витрати у дослідника інституціональної економіки Д. Норта, який ототожнює трансакційні витрати з операційними. Він розглядає їх у поєднанні та співставленні з трансформаційними витратами, що у сукупності становлять виробничі витрати.

При цьому вчений зазначає, що і ті, й інші – це витрати, що здійснюються у сфері обміну і пов'язані з передаванням прав власності [11]. Він вважає, що вони складаються з ресурсних вкладень землі, праці, капіталу, причому капітал використовується як для трансформації, зміни фізичних властивостей продукції (розмір, вага, колір, місцезнаходження, хімічний склад і т.д.), так і для здійснення трансакцій – визначення, захисту і забезпечення прав власності на продукцію (право використання, отримання доходу від використання, виключення використання іншими особами та здійснення обміну) [11, с. 46].

Однак це не відповідає визначенню категорії операційних витрат згідно з чинним в Україні нормативним регулюванням ведення бухгалтерського обліку, де операційними вважаються витрати, пов'язані з виробничими операціями, управлінням, збутом продукції та іншою основною діяльністю підприємства.

Узагальнюючи бачення різними дослідниками трактувань поняття «трансакційні витрати», робимо висновок, що ряд із них характеризують їх як витрати ринкової взаємодії, що мають місце при передачі права власності одним економічним агентом іншому на певний ресурс, пов'язані з обміном та захистом правочинностей. Інші – як витрати пов'язаних з взаємодією суб'єктів господарювання та як ціною, що платить економічна система за проблеми, які виникають у ринковому середовищі.

Російський науковець А. Шастітко пов'язує існування трансакційних витрат із розбіжністю економічних інтересів взаємодіючих один із одним агентів і феноменом невизначеності. Невизначеність обумовлюється через фрагментарність (і, як правило, перекрученість) інформації, якою володіють індивіди, й обмеженими можливостями її обробки [13, с. 215]. В. Ананьїн зазначає, що для внутрішньофірмових трансакцій характерні витрати, пов'язані з пошуком інформації всередині організації, підготовкою і прийняттям рішень, контролем виконання рішень, оцінкою якості ресурсів і результату, вирішенням спорів, розробкою і підтриманням корпоративних стандартів [2].

Висновки з проведеного дослідження. Отже, виходячи із зазначеного, можна зробити висновок, що трансакційні витрати можуть виникати як у ринковому середовищі (зовнішні трансакційні витрати), так і всередині компанії (внутрішні трансакційні витрати). Тому визначення трансакційних витрат можна розглядати виходячи із мікро- і макроекономічних рівнів (ринкові та адміністративні трансакційні витрати). На макроекономічному рівні трансакційні витрати слід розглядати як витрати з експлуатації економічної системи. На мікроекономічному рівні трансакційні витрати формуються внаслідок витрачання часу, зусиль і ресурсів на пошук інформації щодо покупців та постачальників. Що ж стосується трансакційних витрат які виникають всередині компаній (витрат адміністрування), то вони у працях науковців окреслені лише в загальному вигляді, що не дає змоги визначити реальні методи управління ними.

З огляду на це, автором запропоновано власне узагальнене визначення трансакційних витрат з точки зору бухгалтерського обліку, яке відображає їх сутність і пояснює необхідність виділення в окрему економічну категорію. Трансакційні витрати – це витрати що виникають внаслідок обслуговування ринкового механізму на мікро та макроекономічному рівні, взаємодії та координації відносин суб'єктів господарювання, оцінка яких може бути достовірно визначена, що призведуть до зменшення економічних вигод внаслідок вибуття активів або збільшення зобов'язань.

Отже, результати дослідження показують, що трансакційні витрати є основною категорією в неінституціональній теорії. Сьогодні теорія трансакційних витрат має суттєвий вплив на діяльність суб'єкта господарювання, що проявляється у необхідності запровадження нового об'єкту управління – трансакційних витрат. Проведені вище дослідження засвідчують наявність подальшого формування у економічній теорії нових підходів до розуміння витрат. В цих наукових процесах бухгалтерський облік як наука має стати важливим фактором поглиблення економічної теорії.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Акулов В.Б., Рудаков М.Н. Теория организации : [учебное пособие]. – Петрозаводск : ПетрГУ, 2002. – 240 с.
2. Ананьин В. Трансакционные издержки и информационные технологии [Электронный ресурс] / В. Ананьин. – Режим доступа : <http://www.mailo.shfsh@bfpq.ru>
3. Белоусенко М.В. Общая теория экономической организации. Организационная эволюция индустриальной экономики : [монография]. / М.В. Белоусенко – Донецк : ДонНТУ, 2006. – 429 с.
4. Бренделева Е.А. Неинституциональная экономическая теория: [учеб. пособие] / Е.А. Бренделева ; под общ. ред. А.В. Сидоровича. – Москва : Дело и Сервис, 2006. – 352 с.
5. Вільямсон О.Е. Економічні інституції капіталізму: Фірми, маркетинг, укладання контрактів / О.Е. Вільямсон. – Наук. ред. укр. перекладу – С. Бушуєв. – К. : «АртЕк», 2002. – 472 с.
6. Институциональная архитектура и динамика экономических преобразований / [Т.И. Артемова, С.И. Архиреев, А.А. Гриценко, Е.А. Гриценко и др.]; под ред. д-ра экон. наук А.А. Гриценко. – Х. : Форт, 2008. – 928 с.
7. Кірейцев Г.Г. Развитие бухгалтерского обліку: теория, профессия, між предметні зв'язки : [монография] / Г. Г. Кірейцев. – Житомир : ЖДТУ, 2007. – 236 с.
8. Комманс Дж. институциональная экономика [Электронный ресурс] / Дж. Комманс. – Режим доступа : <https://www.ie.boom.ru>.
9. Коуз Р. Фирма, рынок и право / Р. Коуз; Научн. ред. рус. перевода – Р.И. Капелюшников. – М. : «Дело ЛТД» при участии изд-ва «Catalaxy», 1993. – 192 с. (248)
10. Мэтьюз Р. Новая матрица или логика стратегического преемственности / Р. Мэтьюз, А. Агеев, З. Большаков. – М. : ОЛМА-ПРЕСС. Ин-т эконом. стратегий, 2003. – 239 с.

11. Норт Дуглас. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Дуглас Норт; (пер. с англ. А.Н. Нестеренко; предисл. и науч. ред. Б.З. Мильнера). – М. : Фонд экономической книги «Начала», 1997. – 180 с.
12. Олсон М. Логика коллективных действий. Общественные блага и теория групп / М. Олсон. – М. : Фонд экономической инициативы, 1995. – 512 с.
13. Шаститко А.Е. Новая институциональная экономическая теория / А.Е. Шаститко; 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Экономический факультет МГУ, ТЕИС, 2002. – 591 с.
14. Шепеленко О.В. Трансакционные издержки в переходной экономике: проблемы теории и практики : [монография] / О.В. Шепеленко. – Донецк : МОН Украины. Донецкий нац. ун-т экономики и торговли им. М. Туган-Барановского, 2007. – 360 с.
15. Эггертссон Т. Экономическое поведение и институты [Текст] / Т. Эггертссон ; пер. с англ. – М. : Дело, 2001. – 407 с.
16. Commons J.R. Institutional Economics / J.R. Commons // American Economic Review. – 1931. – Vol. 21. – P. 648-657.
17. Matthews R.C.O. (1986) / The Economics of institutions and the Sources of growth // Economic Journal. – 1996. – (December). – P. 903-910.

УДК 657

Рядська В.В.
кандидат економічних наук,
докторант кафедри аудиту
Київського національного економічного університету

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНА ПАРАДИГМА ПРОФЕСІЙНОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ В АУДИТІ

Стаття присвячена дослідженню інституціональних аспектів зовнішніх умов функціонування аудиторської діяльності. Такі умови розглядаються як складова професійної незалежності в аудиті. Визначено проблемні питання, які існують у зовнішньому регуляторному середовищі, що впливають на процеси формування професійної незалежності.

Ключові слова: аудиторська діяльність, професійна діяльність, професійна незалежність, зовнішня незалежність, регуляторне середовище.

Рядская В.В. ИНСТИТУЦИОНАЛЬНАЯ ПАРАДИГМА ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ НЕЗАВИСИМОСТИ В АУДИТЕ

Статья посвящена исследованию институциональных аспектов внешних условий функционирования аудиторской деятельности. Такие условия рассматриваются как составляющая профессиональной независимости в аудите. Определены проблемные вопросы, которые влияют на процессы формирования профессиональной независимости.

Ключевые слова: аудиторская деятельность, профессиональная деятельность, профессиональная независимость, внешняя независимость, регуляторная среда.

Ryadska V.V. INSTITUTIONAL PARADYGM OF AUDIT INDEPENDENCE

The article is devoted to the research of institutional aspects of external conditions of audit. These conditions are discussed as a part of audit independence. It was identified problem questions in the external regulatory environment that influence processes of audit independence development.

Keywords: audit, professional activities, audit independence, external independence, regulatory environment.

Постановка проблеми. Професійна незалежність стала продуктом формування та розвитку тристоронніх відносин й фактично є невід'ємною стороною аудиторської діяльності. За таких обставин незалежність виступає не тільки головною ознакою, завдяки якій відбувається ідентифікація цього виду суспільно необхідної праці, але й необхідною умовою, своєрідним повітрям, без якого неможливо існування аудиторської діяльності як такої.

Разом з тим, як зазначають автори «Аудиту Монтгомері», «...вважається, що аудиторська незалежність знаходиться у певній небезпеці, оскільки клієнт обирає аудитора і платить йому винагороду, а також внаслідок того, що аудитору дозволено надавати клієнту поряд з аудитом неаудиторські послуги. Тому, що аудиторів часто обирають, оплачують і замінюють виключно на розсуд того керівництва, якому вони повинні надавати висновок, багато хто вважає, що повна професійна незалежність взагалі неможлива. Хоча «повна» незалежність, мабуть, неможлива, аудиторі гостро усвідомлюють життєву необхідність її і обов'язковість дотримання стандартом своєї професії заради збереження власної репутації» [1, с. 79]. Визначена ситуація досить точно окреслює проблеми професійної незалежності, які формуються в площині аудиторської практики. Головне питання полягає у подоланні негативних

наслідків, які пов'язуються із порушенням професійної незалежності аудиторів під час виконання завдань з надання впевненості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незалежність професійної аудиторської діяльності виступає предметом дослідження як зарубіжних, так і вітчизняних вчених. Так, в роботах таких українських вчених, як О.Ю. Редько [2], Н.І. Дорош [3], Н.С. Шалімова [4] незалежність аудиторів розглядається в основному в контексті забезпечення дотримання вимог етичних принципів в процесі виконання аудиторських перевірок.

Професор О.Ю. Редько визначає незалежність, яка повинна бути у аудитора під час виконання завдання, як професійну незалежність [2, с. 124]. Разом з тим зміст дефініції професійної незалежності в аудиті не може обмежуватись лише рівнем технологічного процесу виконання конкретного завдання. Першим, хто звернув увагу на багаторівневу природу професійної незалежності в аудиті, була професор Н.І. Дорош. Вона говорить про існування внутрішньої (робочої) та зовнішньої незалежності аудитора. «Робоча незалежність полягає в можливості зберігати неупереджене ставлення протягом усього процесу аудиту. Зовнішня незалежність є результатом сприйняття незалежності аудиторів іншими особами.» [3, с. 95]. Натомість визначена позиція не отримала по-

глибленого розвитку, і вчена лише окреслила зміст формальних ознак щодо внутрішньої та зовнішньої складових професійної незалежності. Таким чином, абсолютно логічним виникає необхідність проведення подальшого дослідження складових незалежності.

Постановка завдання. Метою цього дослідження є встановлення взаємозв'язку між станом інституціонального розвитку зовнішнього регуляторного середовища аудиторської діяльності та професійною незалежністю.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна концепція професійної незалежності повинна базуватись на визнанні її багаторівневості. В цьому контексті особливе значення має зовнішня незалежність. За визначенням професора Н.І. Дорош зовнішня незалежність аудиту визначається через встановлення заборони прямого та непрямого фінансового інтересу аудитора у суб'єкті господарювання, фінансова звітність якого перевіряється [3, с. 95-96]. Така зовнішня незалежність, на думку вченої, є підґрунтям внутрішньої (робочої) незалежності, що дозволяє аудитору незалежно діяти під час: планування процедур аудиту, дослідження аудиторських доказів та формування судження щодо достовірності фінансової інформації.

В цілому можна абсолютно погодитись з існуванням причинно-наслідкового зв'язку відсутності фінансових інтересів аудитора у клієнта з аудиту та його робочою незалежністю. Але в даному випадку вчена, по-перше, обмежує аналіз зв'язку лише рівнем фахівця, а по-друге – отожднює поняття зовнішньої незалежності з фінансовою складовою внутрішньої незалежності, яка має місце як на рівні суб'єкта аудиторської діяльності, так і на рівні окремого фахівця.

Зовнішня складова професійної незалежності в аудиті є, по суті, комплементарною до внутрішньої (робочої) складової. Її зміст визначається наявністю формальних норм інституту аудиту, якими регулюються зовнішні умови здійснення незалежної професійної діяльності в сфері аудиту.

Поняття незалежної професійної діяльності на рівні норм національного законодавства розглядається лише в контексті Податкового кодексу України. Причому ця дефініція пов'язується із визначенням самозайнятої особи. «Незалежна професійна діяльність – участь фізичної особи у науковій, літературній, артистичній, художній, освітній або видавничій діяльності, діяльність лікарів, приватних нотаріусів, адвокатів, арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів), аудиторів, бухгалтерів, оцінщиків, інженерів чи архітекторів, особи, зайнятої релігійною (місіонерською) діяльністю, іншою подібною діяльністю за умови, що така особа не є працівником або фізичною особою-підприємцем та використовує найману працю не більш, як чотирьох фізичних осіб» [5, ст. 14.1.226].

Наведене визначення не містить системних ознак, що дозволяють відрізнити незалежну професійну діяльність від звичайної професійної діяльності. Зрозуміло, що ці обставини не є визначальними в контексті Податкового кодексу України внаслідок того, що головна мета виокремлення незалежної професійної діяльності – це встановлення процедур справляння податків у певних сегментах. Але сам факт законодавчого закріплення поняття «незалежної професійної діяльності» свідчить про існування об'єктивних підстав для розмежування професійної діяльності за ознакою незалежності.

В загальному розумінні професійна діяльність – це соціально значуща діяльність, виконання якої вимагає спеціальних знань, умінь і навичок, а також професійно обумовлених якостей особистості. Залежно від змісту праці (предмета, мети, засобів, способів і умов) існують різні види професійної діяльності. Співвідношення таких видів діяльності з вимогами, що пред'являються до людини, утворює професію. В свою чергу, професія являє собою соціально цінну область застосування фізичних і духовних сил людини, що дозволяє їй одержувати замість витраченого праці необхідні джерела для існування і розвитку.

В наукових дослідженнях виділяють принаймні чотири умови (або ознаки), при виконанні яких можна говорити про специфічний феномен – «професію», а також про «професіонала» як носія цих ознак [6]:

- 1) існування суспільної потреби в професії;
- 2) професія – це історично сформований спосіб задоволення суспільної потреби, який:
 - а) діє (реалізується) протягом певного історичного проміжку часу;
 - б) здійснюється не однією людиною, а групою осіб-фахівців, які володіють певним способом задоволення суспільної потреби;
 - в) в обов'язковому порядку відтворюється в часі;
 - 3) у суспільній свідомості конкретна професія представляється як дискретна одиниця сукупності професій і носія певного, тільки для неї характерного, набору властивостей. В той же час професія як дискретна одиниця і носій конкретних властивостей взаємопов'язана з іншими професіями. Професія є наслідком існування інших професій, що відрізняються від даної;
 - 4) оволодіння професією пов'язано з процесом професійної підготовки.

Метаморфоз професійної діяльності у незалежну професійну відбувається через специфічні соціально-економічні передумови. У випадку аудиторської діяльності професія аудитора генетично пов'язана із бухгалтерським обліком та контролем, які внаслідок формування та розвитку тристоронніх відносин отримали ознаку незалежності, яка була обумовлена зміною функціональних завдань.

Умови функціонування аудиту, як професійної діяльності, розглядаються в контексті вимог його регулювання. З позицій Директиви 2006/43/ЄС в основі такого регулювання повинна бути система суспільного нагляду. Дослідження концепцій регулювання аудиторською діяльністю в цілому та суспільного нагляду зокрема дозволила українським вченим Г.М. Давидову та О.А. Петрику визначити та описати зміст «належної інфраструктури аудиту» [7]. Належна інфраструктура аудиту включає в себе: систему суспільного нагляду, дисциплінарну систему і систему забезпечення якості. Таке представлення було обґрунтовано через аналіз норм Директиви 2006/43/ЄС та фактично доводить існування специфічної (незалежної) системи регулювання професійної аудиторської діяльності. Таким чином, можна стверджувати, що професійна аудиторська діяльність є незалежною внаслідок існування її незалежної інфраструктури.

Принцип незалежності системи регулювання аудиторської діяльності реалізується через забезпечення певних вимог. Можна визначити три групи факторів, що впливають на незалежність системи регулювання аудиторською діяльністю: організаційна складова, фінансова складова, монопольна складова.

Існування монопольної складової на рівні зовнішньої незалежності аудиту обумовлюється перш за все тим, що концентрація всіх регуляторних функцій

та повноважень в межах однієї структури (Аудиторської палати України) фактично може створювати етичні конфлікти як в середовищі регулятора, так і між регулятором та сторонами, що пов'язані з виконанням та споживанням аудиторських послуг. Особливо це стосується таких сегментів, як допуск на ринок аудиторських послуг, контроль якості аудиторських послуг, розгляд скарг та застосування дисциплінарних стягнень.

Головний підхід Директиви 2006/43/ЄС до моделі регулювання аудиторської діяльності полягає в тому, що таке регулювання здійснюється через систему суспільного нагляду на основі принципу контролю з боку країни. Тобто в даному контексті мова йде не про один визначений компетентний орган, а про їх систему. Подолання монополії в регулюванні аудиторської діяльності повинно відбуватись через розподіл повноважень між компетентними органами на функціональній основі. В основі такого розподілу можуть бути вимоги до системи суспільного нагляду, що наведені в статті 32 Директиви 2006/43/ЄС: «Система суспільного нагляду несе основну відповідальність за нагляд над:

- а) допуском та реєстрацією аудиторів та аудиторських фірм;
- б) впровадженням стандартів професійної етики, внутрішнього контролю якості аудиторських фірм та аудиту, а також
- в) системами безперервного навчання, забезпечення якості, розслідувань і санкцій» [8, ст. 32].

Організаційна складова зовнішньої незалежності в аудиті визначається змістом формальних вимог до організаційно-правової форми та порядку створення органів суспільного нагляду. Відповідно до статті 13 Закону України «Про аудиторську діяльність» Аудиторська палата України є юридичною особою, що має статус неприбуткової організації. Склад Аудиторської палати України формується на паритетних засадах шляхом делегування до її складу аудиторів та представників державних органів [9, ст. 13]. Існуючий порядок формування складу регулятивного органу аудиторської діяльності містить передумови для формування етичних конфліктів, що прямо впливає на його незалежність.

По-перше, членом Аудиторської палати України може бути висококваліфікований аудитор з безперервним стажем аудиторської діяльності не менше п'яти років, представники фахових навчальних закладів та наукових організацій, які делеговані з'їздом аудиторів України. Такий підхід відповідає принципу компетентності, згідно якого регулювання аудиторською діяльністю можуть здійснювати лише особи, що мають відповідну кваліфікацію та досвід роботи в професії. Проте поєднання професійної діяльності на ринку аудиторських послуг та виконання повноважень члена Аудиторської палати України створює цілу низку загроз незалежності.

По-друге, до складу Аудиторської палати України від державних органів делегуються представники центральних органів виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізацію державної фінансової політики, державної політики економічного розвитку. Формально застосований підхід направлений на реалізацію державою функції непрямого регулювання та нагляду за аудиторською діяльністю. Головна вада існуючого порядку проявляється через відсутність спеціальних вимог до компетентності осіб, які делегуються до складу Аудиторської палати України від державних органів. Крім того, існує проблема плинності, що прямо впливає на ефективність

регуляторної функції. Через ці обставини створюються передумови для протиріч в середині регулятора, коли прийняття рішення може здійснюватись без врахування реальних потреб як аудиторської практики, так і суспільства в цілому.

Подолання проблеми компетентності, як передумови забезпечення зовнішньої складової професійної незалежності в аудиті, може відбутись через імплементацію інституту непрактикуючого аудитора на рівні національного законодавства, що регулює аудиторську діяльність в Україні.

Застосування такого підходу вимагається Директивою 2006/43/ЄС. Загальна концепція суспільного нагляду передбачає, що такою системою «... мають керувати непрактикуючі особи, які мають знання у сферах, що стосуються обов'язкового аудиту. Такі непрактикуючі особи можуть бути фахівцями, що ніколи не були пов'язані з аудиторською професією, або колишніми аудиторами-практиками, які залишили професію. Разом з тим держави-члени можуть дозволити меншості фахівців-практиків брати участь у керуванні системою суспільного нагляду» [8]. В свою чергу, під непрактикуючою особою (аудитором) розуміється будь-яка фізична особа, котра протягом принаймні трьох років до свого залучення до управління системою суспільного нагляду не проводила обов'язкових аудитів, не мала прав голосу в аудиторській фірмі й не була членом адміністративного або керівного органу аудиторської фірми, а також не була найнятою аудиторською фірмою й не пов'язана з нею в інший спосіб» [8, ст. 2].

Якісний склад компетентного органу, який входить до складу системи суспільного нагляду, повинен формуватись з огляду на те, що аудиторська практика виникла, існує та розвивається в системі тристоронніх відносин. Отже, відповідні компетентні органи повинні мати у своєму складі осіб, що представляють інтереси відповідальної сторони (замовників аудиторських послуг), користувачів фінансової інформації, аудиторської спільноти, а також суспільства в цілому.

Третя складова зовнішньої незалежності – фінансова. Абсолютно очевидним є той факт, що пряме фінансування суб'єктами аудиторської діяльності будь-якого органу, що входить до системи суспільного нагляду створює загрози для незалежності такого органу. Саме тому Директива 2006/43/ЄС визначає, що система суспільного нагляду має адекватно фінансуватись. Таке фінансування має бути гарантованим і вільним від будь-якого неналежного впливу з боку аудиторів чи аудиторських фірм [8, ст. 32]. З іншого боку адекватне фінансування передбачає забезпечення достатнім рівнем коштів для оплати роботи висококваліфікованих фахівців, що будуть здійснювати свої повноваження в межах реалізації функцій відповідного органу. В протилежному випадку буде неможливо забезпечити належне виконання професійних обов'язків відповідними особами. Крім того, діяльність будь-якого компетентного органу, що входить до складу системи суспільного нагляду, повинна бути прозорою, що досягається через оприлюднення річних програм та звітів про результати діяльності.

Сучасна практика фінансування діяльності Аудиторської палати України базується на нормі статті 14 Закону України «Про аудиторську діяльність». Джерелами фінансування діяльності Аудиторської палати України є: плата за проведення сертифікації фізичних осіб на право зайняття аудиторською діяльністю; плата за включення до Реєстру; добро-

вільні внески, що надходять від професійних організацій аудиторів України; інші джерела, не заборонені законодавством [9, ст. 14]. При цьому члени Аудиторської палати України, за винятком Голови Аудиторської палати України, виконують свої обов'язки на громадських засадах. Недоліки порядку фінансування діяльності Аудиторської палати України є особливо відчутними в процесі здійснення зовнішнього контролю системи якості аудиторських послуг.

Альтернативний підхід до порядку забезпечення діяльності системи суспільного нагляду повинен базуватись на впровадженні бюджетного фінансування в поєднанні із залученням додаткових джерел, які існують в теперішній час.

Висновки з проведеного дослідження. З наведеного вище можна зробити наступні **Висновки**. Зовнішня складова професійної незалежності в аудиті являє собою систему регулювання аудиторською діяльністю, як ґрунтується на засадах розподілу функціональних повноважень та компетентності, а також належного фінансового забезпечення. В такому розумінні головне завдання, яке реалізується через формування зовнішньої складової, полягає у створенні передумов для досягнення очікуваного рівня робочої незалежності в процесі виконання завдань суб'єктами аудиторської діяльності.

УДК 657.1

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Аудит Монтомери / Ф.Л. Дефлиз, Г.Р. Дженик, В.М. О'Рейли, М.Б. Хирш; Пер. с англ. Под ред Я.В. Соколова. – М. : Аудит, ЮНИТИ, 1997. 542 с.
2. Редько О.Ю. Методологія та організація професійного аудиту в Україні. Стан та перспективи розвитку // Дисертація доктора економічних наук: 08.00.09. – Київ, 2009. – 453 с.
3. Дорош Н.І. Аудит: теорія і практика. – К. : Знання, 2006. – 495 с.
4. Шалімова Н.С. Соціально-економічні аспекти аудиту: теорія і практика: монографія / Н.С. Шалімова. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. – 672 с.
5. Податковий кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
6. Романов И.В., Хван А.А. К анализу понятия «профессия» // Вопросы прикладной психологии: Сб. научн. трудов. – Новокузнецк : НГИУУ, 1995. – С. 51–60.
7. Давидов Г.М., Петрик О.А. Шляхи реформування системи аудиту в Україні // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. Випуск 22, Ч. II. – Кіровоград : КНТУ, 2012. – С. 3–9.
8. Директива 2006/43/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 17 травня 2006 року про обов'язковий аудит річної звітності та консолідованої звітності (Directive 2006/43/EC on statutory audit of annual accounts and consolidated accounts) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_844.
9. Про аудиторську діяльність : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3125-12>.

Святенко І.М.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку і аудиту*

Макіївського економіко-гуманітарного інституту

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ У БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВАХ

У статті досліджено питання, пов'язані безпосередньо з організацією управлінського обліку в банківських установах, формуванням облікового інструментарію, адекватного сучасним потребам управління та інформації, що характеризує реальний стан активів, зобов'язань і капіталу комерційного банку. Розкрито основні види, методики та об'єкти управлінського обліку в банку. Проаналізовано порядок організації формування та передачі управлінської звітності в банку. Виділено основні етапи формування системи управлінського обліку в банку.

Ключові слова: управлінський облік, організація обліку, банківські установи, елементи управлінського обліку, система управлінського обліку.

Святенко И.Н. ФОРМИРОВАНИЕ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНЧЕСКОГО УЧЕТА В БАНКОВСКИХ УЧРЕЖДЕНИЯХ

В статье исследованы вопросы, связанные непосредственно с организацией управленческого учета в банковских учреждениях, формированием учетного инструментария, адекватного современным потребностям управления и информации, характеризующей реальное состояние активов, обязательств и капитала коммерческого банка. Раскрыты основные виды, методики и объекты управленческого учета в банке. Проанализирован порядок организации формирования и передачи управленческой отчетности в банке. Выделены основные этапы формирования системы управленческого учета в банке.

Ключевые слова: управленческий учет, организация учета, банковские учреждения, элементы управленческого учета, система управленческого учета.

Sviatenko I.M. FORMATION OF MANAGERIAL ACCOUNTING IN THE BANKING INDUSTRY

This paper investigates issues related directly to the organization of management accounting in banks, forming an instrument adequate to the current needs of management and information describing the real state assets, liabilities and capital of a commercial bank. The basic types, methods and facilities management account in the bank. The analysis procedure of formation and transfer of management accounts in the bank. The basic stages of the management accounting system at the bank.

Keywords: management accounting, organization of accounting, banking institutions, elements of management accounting, management accounting system.

Постановка проблеми. Банківський бізнес в Україні у даний час не забезпечує стабільність доходів за одними і тими ж операціями на довготривалій період. Тому банківські установи повинні самостійно ви-

значати пріоритети діяльності з метою підтримання ліквідності та платоспроможності, а також зростання обсягу власного капіталу. Тільки так можна досягти надійності в роботі банку, що є головною умо-

вою його співпраці з клієнтами. Це також активізує процес розширення клієнтури, що дуже важливо в умовах конкуренції [1, с. 7].

Практика діяльності вітчизняних банків показує, що на її формування негативно впливають такі чинники, як відсутність обґрунтованої концепції розвитку і адекватної їй концепції управління; не продумана і неповноцінна система інформаційного забезпечення процесів управління; недостатня увага до системного аналізу, діагностики, прогнозування діяльності; слабкі горизонтальні зв'язки між підрозділами; відсутність цілісного, якісного комплексу внутрішньобанківської документації, що регламентує всі сторони діяльності, процедури підготовки, прийняття і реалізації управлінських функцій.

В процесі реформування обліку в банківських установах успішно розв'язується питання формування оптимальної облікової політики, опрацьовуються методики обліку з урахуванням механізмів дії нових облікових інструментів. Це потребує надійних джерел інформації про фінансовий стан банку загалом та конкретної інформації, придатної для використання в процесі прийняття управлінських та інвестиційних рішень.

Ведення управлінського обліку дає можливість керівництву банку приймати виважені управлінські рішення [2, с. 203].

Використання системи управлінського обліку впливає на весь процес управління банком, створює реальні можливості для його оптимізації [3, с. 7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деякі питання організації та методики управлінського обліку у банківських установах висвітлюються у працях як вітчизняних вчених – А.М. Герасимовича, М.С. Демкович, В.Б. Кириленка, В.І. Ричаківської, П.М. Сеница О.Г. Кореневої, Н.Г. Слав'янської, Н.Г. Євченко, О.В. Карпенко, Л.М. Кіндрацької – так і зарубіжних: М.П. Бобилевої, І.В. Ларіонової, М.І. Льюлькова, В.С. Чаусова, Ю.М. Юденкова, О.Б. Ширинської та ін.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження питань, пов'язаних безпосередньо з організацією управлінського обліку в банківських установах, формуванням облікового інструментарію, адекватного сучасним потребам управління та інформації, що характеризує реальний стан активів, зобов'язань і капіталу комерційного банку. Особливої актуальності набувають практичні питання опрацювання ефективних прийомів і способів ведення управлінського обліку, складання необхідної управлінської звітності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Щодо визначення управлінського обліку у банках, то, на наш погляд, логічно визначити його як облік доходів і витрат та калькулювання собівартості банківських продуктів, а також як процедуру розрахунку ефективності різних рівнів банківської діяльності: центрів відповідальності, клієнтів, напрямів діяльності, банківських продуктів (операцій, послуг). Слід наголосити на тому, що управлінським обліком у банках повинні розглядатися доходи і витрати у комплексі, оскільки в банківських установах доходи і витрати особливо взаємопов'язані між собою. Ця думка підтверджується необхідністю комплексного управління активами і пасивами банку, на якій наголошують як науковці, так і практики з управління банківською діяльністю [4, с. 36; 5, с. 48].

Відповідно до цього управлінський облік визначається як система управління доходами і витратами банку. Г.М. Скударь доводить, що управлінський облік – наскрізна інтегрована система планування, нормування та обліку затрат [6, с. 294-295].

Цієї думки дотримуються такі відомі науковці, як С.В. Голов [7], М.Г. Чумаченко [3]. Елементами цієї системи є внутрішній облік, планування, прогнозування, аналіз, контроль за виконанням планів, підготовка проектів управлінських рішень, а також сукупність причинно-наслідкових зв'язків між ними. При цьому внутрішній облік є основою всієї системи управлінського обліку, оскільки на його результатах будується робота усіх інших елементів. Крім того, до елементів управлінського обліку доцільно віднести і розробку класифікацій доходів і витрат та відповідних методик, за допомогою яких реалізовуватимуться функції управлінського обліку в банках. Таким чином, отримуємо оптимальну і високоефективну структуру управління, яка набуває ознак бази організації високоякісного менеджменту і дозволяє досягти найвищого результату на ринку.

Мета управлінського обліку – допомогти керівництву приймати правильні рішення. Спеціалісти з проблем управлінського обліку в банках вільні у виборі форм, методів і прийомів його організації та ведення, бо навіть номенклатура рахунків класу 8 «Управлінський облік» [8] не регламентується чинним планом рахунків бухгалтерського обліку комерційних банків.

Система управлінського обліку характеризується обсягом інформації, визначеними цілями, критеріями і засобами їх досягнення, складом елементів і оперативністю їх взаємодії [9, с. 10].

Це означає, що управлінський облік забезпечує потрібну концентрацію інформації, але при цьому потребує конкретної методології, тобто властивих йому облікових інструментів. Методологія управлінського обліку має: по-перше, забезпечувати підвищення рівня прозорості діяльності кожного структурного підрозділу банку; по-друге, сприяти формуванню гнучкої системи управління ризиками в усіх сегментах банківської діяльності.

Управлінський облік постійно вдосконалюється майже упродовж століття. З розширенням спектра послуг, виходом банків на світовий ринок, зростанням конкуренції між ними, застосуванням сучасних технологій з'явилися нові вимоги до інформації, яка надається керівництву банку.

Протягом останнього десятиліття управлінський облік розвивається за такими напрямками [5, с. 9]: визначення прибутковості окремих послуг і продуктів згідно з диференціацією видів діяльності; управлінський облік життєвого циклу продуктів і послуг; стратегічний управлінський облік; аналіз прибутковості окремих клієнтів; інтеграція фінансових і нефінансових показників ефективної діяльності; посилення уваги до менеджменту якості продуктів і послуг.

Характерною ознакою управлінського обліку є взаємозв'язок його складових: планування, обліку, аналізу, контролю та регулювання (рис. 1).

Рис. 1. Елементи управлінського обліку

У процесі поєднання обліку, планування, контролю, аналізу формується чітка система відповідальності працівників банку за прибутковість здійснюваних операцій.

Тактичні аспекти управлінського обліку визначають облік, контроль, аналіз, регулювання прийнятих рішень і відповідальність за їх виконання; стратегічні аспекти – систему планування та координації управлінських рішень, сформовану в банківській установі з метою вибору перспективних напрямів розвитку. Стратегія стосується планування діяльності банку в цілому та основних напрямів його роботи.

Методичні рекомендації щодо організації процесу формування управлінської звітності в банках України [11] визначають, що банки самостійно визначають межі та зміст управлінської звітності, яка формується залежно від обсягів діяльності та рівня розвитку банку, специфіки і складності його діяльності, інших факторів.

З огляду на мету використання інформації та комплекс методик її формування управлінський облік поділяється на оперативний і стратегічний (рис. 2).

Оперативний управлінський облік надає керівництву інформацію, необхідну для прийняття поточних і короткострокових управлінських рішень – містить оперативні дані про доходи, витрати і результати діяльності за центрами відповідальності, прибутку та витрат, відповідно до обраних кожним банком напрямів ведення управлінського обліку.

У межах стратегічного управлінського обліку формується інформація, на підставі якої керівництво банку має змогу приймати обґрунтовані стратегічні рішення, у тому числі стосовно загальної конкурентної стратегії. У стратегічному управлінському обліку переважно використовується інформація, пов'язана із зовнішніми факторами, що впливають на діяльність банку [11].

Відповідна інформація управлінської бухгалтерії формується, доводиться до відома керівництва у формі внутрішньої звітності.

Окрім організації збору, вимірювання, реєстрації, накопичення, оброблення, узагальнення інформації, необхідної для оцінки доходів, витрат, прибутковості та ефективності об'єктів управління банку, ефективна система управлінської звітності повинна забезпечувати доступність керівників усіх рівнів до даних, потрібних для прийняття рішення в оптимальний строк (рис. 3). Також служба управлінського обліку має забезпечити звірку даних управлінської звітності з відповідними даними бухгалтерського обліку.

Для ефективного функціонування системи управлінського обліку необхідно створити відповідне внутрішнє правове поле, тобто розробити нормативне забезпечення організації управлінського обліку в банку. До нього можна віднести такі внутрішні положення: про систему управлінського обліку, про бюджетування, про відділ управлінського обліку, де детально розкрити задачі та обов'язки служби управлінського обліку.

Співробітники відділу управлінського обліку самостійно визначають загальну методологію управлінського обліку, розробляють форми внутрішньої звітності, удосконалюють систему управлінського обліку.

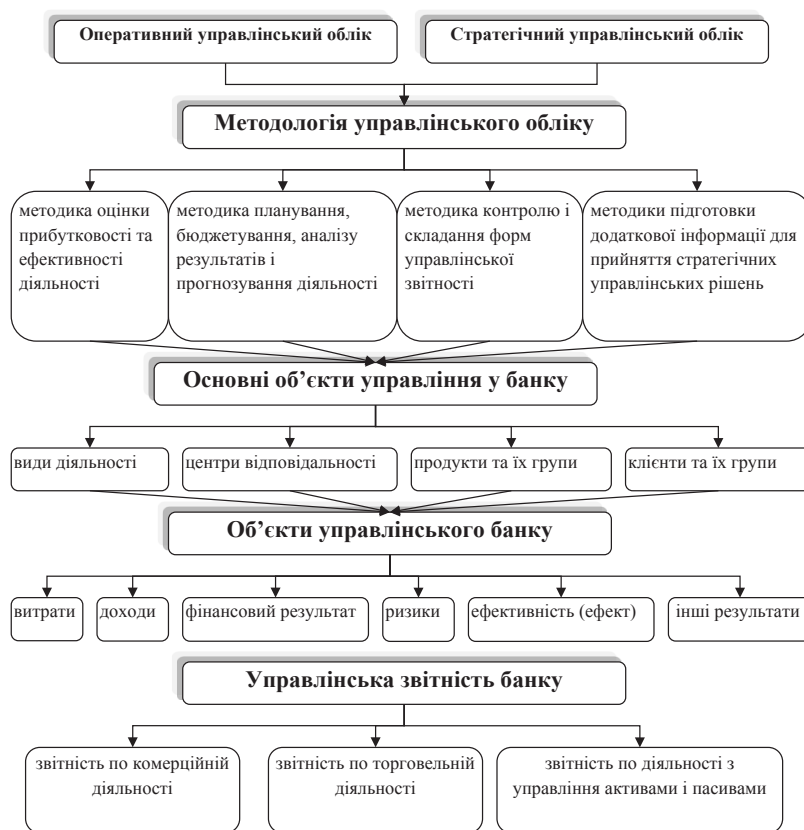

Рис. 2. Види, методики та об'єкти управлінського обліку в банку

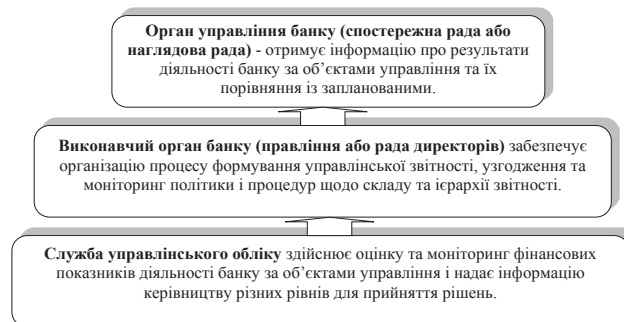

Рис. 3. Організація формування та передачі управлінської звітності в банку

ліку, надають організаційну та методичну допомогу з питань управлінського обліку працівникам інших функціональних підрозділів тощо.

Основні етапи формування системи управлінського обліку в банку представлені на рис. 4.

Формування управлінської звітності потребує більш докладної інформації, ніж та, що подається у фінансовій звітності згідно з нормативно-правовими актами Національного банку України. Тому у банку може виникнути потреба в розширенні внутрішнього плану рахунків з метою деталізації обліку доходів і витрат, резервів, активів та зобов'язань за об'єктами управління.

Облікова політика щодо управлінського обліку повинна забезпечити суцільний облік від низинних до більш високих рівнів облікової ієрархії в структурі банку; створити єдиний безперервний процес обліку, контролю, аналізу, планування та прийняття рішень в банку; отримувати не лише облікову інформацію про банк, а й інші оперативні дані. Така організація обліку дозволить перейти від

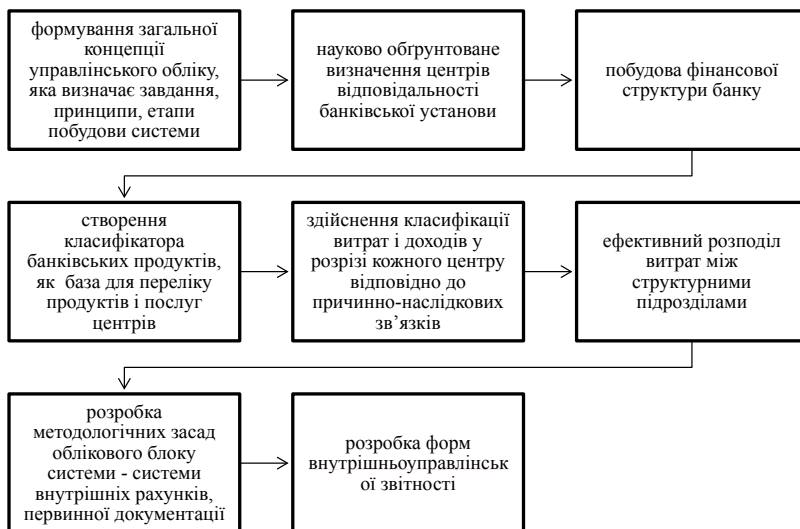

Рис. 4. Основні етапи формування системи управлінського обліку в банку

адміністративних важелів до обліково-фінансових при управлінні діяльністю банку та його структурними підрозділами.

Облікова політика щодо управлінського обліку повинна встановлювати: методику проведення аналізу зовнішнього економічного середовища; правила проведення ділового та фінансового аналізу для цілей управлінського обліку з використанням системи внутрішніх оцінок; формування ділового плану та корпоративної стратегії, розробку принципів бюджетування, відслідковування, виконання та оновлення планів; розробку методик, що дозволяють визначити ефективність використання коштів банку та вироблення процедур, які запобігають неекономічному їх використанню; розробку методик взаєморозрахунків між внутрішніми підрозділами банку.

Розробка облікової політики щодо управлінського обліку повинна забезпечити потреби внутрішніх користувачів інформації про банк та якість функціонування системи інформаційного забезпечення.

Система управлінської звітності повинна забезпечувати доступність керівників усіх рівнів до даних, потрібних для прийняття рішення в оптимальний строк. Тому необхідно, щоб управлінська звітність формувалась на базі адекватних інформаційних технологій, які мають враховувати вимоги та потреби майбутнього розвитку банку, вимоги до управлінської звітності.

Якщо кінцевим результатом функціонування підсистеми управлінського обліку вважати результативність використання отриманої інформації в управлінській діяльності, то загальним процесом її формування необхідно охопити всі підрозділи банку. Це забезпечить синтез інформаційних даних на рівні банку і створить умови для прогнозування робочих ситуацій на поточну і віддалену перспективу.

Нині в практиці вітчизняних банків спостерігається ситуація, коли кожен підрозділ накопичує свою інформацію, задокументовану в конкретній предметній області і тримає її в межах цього підрозділу. В підсистемі ж управлінського обліку процес аналітичної обробки, розкриття змісту первинних даних покладається в основу формування алгоритмів накопичення, пошуку, агрегування і подання результативної інформації. Важливо у процесі збору інформації про здійснені операції максимально до-

пустимо зменшити обсяги первинної документації, у якій продублюється один і той самий зміст документів. [12, с. 62-63]

Водночас первинному обліку у системі управління банком слід відвести провідне місце вже через те, що він є комплексом прийомів сприйняття вхідних даних і передавання їх до пунктів опрацювання і користування. Документальне підтвердження джерел походження інформації являє собою суттєвий компонент, що супроводжує матеріалізацію управлінських рішень на всіх сегментах банківської діяльності у розрізі структурних підрозділів.

Певна річ, для забезпечення ефективного управління необхідно опрацьовувати велику кількість інформації. Найкраще – весь її обсяг, тобто добути дані – і минулі, і теперішні, і прогнозні – підвести під управлінський облік. У цьому разі

система бухгалтерського обліку перетвориться на ефективний елемент управління. Поки що, за наявних методів законодавчого регулювання банківської діяльності, банки перебувають на такій стадії, коли дані бухгалтерського обліку від даних управлінського обліку вимушено відірвано. Цей розрив можливо скоротити через систему прогнозування.

Дійові механізми підсистеми управлінського обліку вже на етапі планування формуються завдяки ефективному управлінню банком. Серед умов ефективності управління відомі зарубіжні експерти з проблем управління визначають такі: формування стратегії діяльності банку; поширення в банку інформації про вибраний стратегічний напрям; розроблення і здійснення тактичних кроків для впровадження в практику стратегічної лінії; розроблення і впровадження методів контролю для простежування ефективності здійснених заходів щодо досягнення стратегічних цілей.

У цьому зв'язку велике навантаження несе опис облікової політики управлінського обліку за аналогією з бухгалтерським. Однак жодні описи не будуть ефективними, якщо інформація управлінського обліку не відповідатиме потребам оперативного керівництва.

Висновки з проведеного дослідження. З наведеного вище можна зробити наступні висновки.

Головне завдання підсистеми управлінського обліку – це формування інформації, яка дає можливість вимірювання результатів виконання бюджетів та визначення індикаторів аналізу відхилень від заданих (планових) показників: позитивні відхилення підтримуються, а негативні підлягають детальному аналізу для виявлення причин.

Для цілей управління структурний підрозділ банків слід розглядати як інформаційну й економічну одиницю, в межах якої регулярно зіставляються планові можливості щодо показників доходів, витрат, результатів і фактично досягнутий їх рівень.

Нині процес прогнозування в банках носить чітко виражений небухгалтерський характер. Для отримання прогнозних даних саме у бухгалтерському зрізі необхідна система банківського бюджетування, яка створює для цього передумови.

Недосконалість системи управління в українських банках впливає з нерозуміння ролі облікової

політики щодо управлінського обліку. Недостатнє нормативне регулювання встановлює додаткові перешкоди для побудови якісних систем управління діяльністю банку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Міщенко В. Ликвідність банківської системи: економічна сутність, структура і методологічний підхід до аналізу [Текст] / В. Міщенко, А. Сомик // Вісник НБУ. – 2008. – С. 6–9.
2. Яворська Ж.Б. Шляхи покращення управління фінансовими ресурсами та підвищення рівня прибутковості вітчизняних підприємств [Текст] / Ж.Б. Яворська // Вісник Хмельницького Національного Університету. Т.2. – 2009. – № 5. – С. 202–204.
3. Чумаченко М. Управлінський облік потребує підтримки [Текст] / М. Чумаченко // Бухгалтерський облік і аудит. – 2003. – № 5. – С. 3–7.
4. Бушуєва І. Основні шляхи забезпечення прибутковості комерційного банку [Текст] / І. Бушуєва // Банківська справа. – 2002. – № 6. – С. 30–39.
5. Примостка Л.О. Аналіз банківської діяльності: сучасні концепції, метод та моделі [Текст]: монографія / Л.О. Примостка. – К. : КНЕУ, 2002. – 316 с.
6. Скударь Г.М. Управление конкурентоспособностью крупного акционерного общества: проблемы и решения [Текст] / Г.М. Скударь. – К. : Наукова думка, 1999. – 386 с.
7. Голов С.Ф. Фінансовий та управлінський облік [Текст] / С.Ф. Голов, В.І. Єфіменко. – К. : «Автоінтерсервіс», 1996. – 543 с.
8. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України, затверджена постановою Правління НБУ від 17 червня 2004 року № 280 [Електроний ресурс] // Інформаційно-аналітична база «ЛІГА», 1991 – 2010.
9. Кузнецова Л.В. Сутність та основні складові системи управління фінансами банку [Текст] / Л.В. Кузнецова // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.9. – С. 196–205.
10. Ключко Л.А. Фінансова стабільність банків та її визначальні характеристики [Текст] / Л.А. Ключко // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2009. – № 1. – С. 142–150.
11. Методичні рекомендації щодо організації процесу формування управлінської звітності в банках України. Схвалені Постановою правління національного банку України 06.09.2007 № 324 [Електроний ресурс] // Інформаційно-аналітична база «ЛІГА», 1991 – 2010.
12. Княжеченко Е. Управленческий учет на основе МСФО: методические и технологические подходы [Текст] / Е. Княжеченко // Аналитический банковский журнал. – 2003. – № 4 (95). – С. 61–63.

УДК 657

Сливка Я.В.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку і аудиту та фінансів
Карпатського інституту підприємництва*

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК ОПЕРАЦІЙ ЗА РОЗРАХУНКАМИ З ПОКУПЦЯМИ ТА ЗАМОВНИКАМИ: МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ ЗВ'ЯЗКИ

Стаття присвячена питанням міждисциплінарних зв'язків бухгалтерського обліку на прикладі бухгалтерського обліку операцій за розрахунками з покупцями та замовниками. Розглянуто роль операцій за розрахунками з покупцями та замовниками в діяльності підприємства. Наведено негативний вплив міждисциплінарних зв'язків у випадку ототожнення та підміни понять бухгалтерського обліку.

Ключові слова: бухгалтерський облік, міждисциплінарні зв'язки, операції за розрахунками з покупцями та замовниками, дебіторська заборгованість.

Сливка Я.В. БУХГАЛТЕРСКИЙ УЧЕТ ОПЕРАЦИЙ ПО РАСЧЕТАМ С ПОКУПАТЕЛЯМИ И ЗАКАЗЧИКАМИ: МЕЖДИСЦИПЛИНАРНЫЕ СВЯЗИ

Статья посвящена вопросам междисциплинарных связей бухгалтерского учета на примере бухгалтерского учета операций по расчетам с покупателями и заказчиками. Рассмотрена роль операций по расчетам с покупателями и заказчиками в деятельности предприятия. Показано негативное влияние междисциплинарных связей в случае отождествления и подмены понятий бухгалтерского учета.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, междисциплинарные связи, операции по расчетам с покупателями и заказчиками, дебиторская задолженность.

Slyvka Ya.V. ACCOUNTING OPERATIONS ON SETTLEMENTS WITH BUYERS AND CUSTOMERS: INTERDISCIPLINARY COMMUNICATION

Article is devoted to interdisciplinary connections accounting for example accounting operations on settlements with buyers and customers. Examined the role of operations on settlements with buyers and customers in the business. Given the negative impact of interdisciplinary communication in the case of identification and substitution of concepts of accounting.

Keywords: accounting, interdisciplinary communication operations on settlements with buyers and customers, receivables.

Постановка проблеми. Нормативно закріплене трактування бухгалтерського обліку, що передбачає процес виявлення, вимірювання та відображення в системі рахунків бухгалтерського обліку операцій за розрахунками з покупцями та замовниками звужує їх трактування до однієї з перших подій: відвантаження продукції або передоплата. Бухгалтерський облік – це інформаційна система підприємства, яка складається з окремих елементів, що виконують належні їм функції та взаємодіють між собою. Найв-

на ситуація розмежовує проблеми, пов'язані з відображенням операцій з покупцями та замовниками, зокрема дискусійні питання договірному процесу, управління дебіторською заборгованістю (створення резервів, факторинг, вибір форми розрахунків), питання ціноутворення, що включають в себе розподіл витрат на транспортування, страхування, оплату комісійної винагороди банку, здійснення оцінки та реєстрацію в окремих випадках між покупцем та продавцем. В умовах зниження трансакційних витрат

нівелювання відстані між учасниками угоди купівлі-продажу вимагає врахування специфіки податкового та господарського законодавства країн-контрагентів, Міжнародних стандартів фінансової звітності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання бухгалтерського обліку операцій за розрахунками з покупцями та замовниками знайшли своє відображення відповідно до складових об'єктів обліку: витрати (транспортування, вантажно-розвантажувальні роботи, страхування, договірний процес), форми розрахунків (безготівкові розрахунки, акредитив, вексель тощо), дохід від реалізації, визначення собівартості, дебіторська заборгованість. Особливу увагу слід звернути на дослідження таких авторів, як Ф.Ф. Бутинець [1], О.О. Волинець [2], В.А. Дерій [3], І.В. Жиглей [4], О.І. Кащенко [5], Н.В. Костяник [6], О.М. Кияшко [7], Д.Л. Кузьмін [8], О.А. Лаговська [9], С.Ф. Легенчук [10], В.В. Муравський [11], І.В. Мельничук [12], Н.В. Новицька [13], В.М. Пархоменко [14], П.Л. Сук [15], О.В. Фоміна [16], Ю.В. Чибісов [17], В.М. Шаповал [18], С.Р. Яцишин [19]. Специфіка розглянутих досліджень, зокрема дисертаційне дослідження на здобуття наукового ступеня кандидата або доктора економічних наук, передбачає уточнення базових понять та наведення пропозицій, направлених на удосконалення класифікації, елементів методу бухгалтерського обліку, врахування специфіки нормативного регулювання та запозичення зарубіжного досвіду, пошук міждисциплінарних зв'язків тощо.

Постановка завдання. Уточнення місця бухгалтерського обліку серед інших наук з метою визначення актуальних напрямків удосконалення бухгалтерського обліку операцій за розрахунками з покупцями та замовниками, що дозволить підвищити оперативність, достовірність даних бухгалтерського обліку для прийняття управлінських рішень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Незалежно від типу ринкової системи, політичного устрою, рушієм економіки залишаються етапи кругообороту капіталу: придбання – виробництво – реалізація. Зміна етапів відбувається завдяки обміну, тобто завдяки розрахункам з покупцями та замовниками. В сучасних умовах обмін між підприємствами виходить за межі окремих міст, регіонів, країн, що вимагає відповідного регулювання з боку держави та міжнародних організацій.

На етапі бухгалтерського обліку операції за розрахунками з покупцями та замовниками відбувається формування основної частини доходів та грошових надходжень підприємства. За допомогою розрахунків реалізується цінова, кредитна, тактична та стратегічна політика підприємства на ринку. Альтернативний вибір між купівлею факторів виробництва та відстроченням оплати за реалізацію продукції виступають ключовими управлінськими рішеннями керівництва.

Результати операцій за розрахунками з покупцями та замовниками (дохід від реалізації, прибуток, дебіторська заборгованість) виступають базою для розрахунку основних фінансових показників фінансового стану підприємства.

Відповідно, дані бухгалтерського обліку в частині операцій за розрахунками з покупцями та замовниками свідчать про минуле (прибуток чи збиток), характеризують сучасне (обсяги дебіторської чи кредиторської заборгованості та нереалізованої продукції) та виступають основою для планування подальшої діяльності підприємства в ринкових умовах.

Незважаючи на суттєві часові рамки становлення економічної системи України, складно дати однозначну відповідь про ефективність управління операціями за розрахунками з покупцями та замовниками на вітчизняних підприємствах.

За період формування ринкових відносин у вітчизняній текстильній промисловості відбувся значний спад виробництва. Причинами цього стали: розбалансування ринків сировини і збуту продукції, пошиту через зниження рівня життя населення та заповнення ринку імпортом текстилем і, як наслідок, зменшення виробничого потенціалу текстильної галузі [11, с. 1].

Актуальні питання бухгалтерського обліку операцій за розрахунками з покупцями та замовниками визначені мірою усвідомлення в теорії та практиці відповідних міждисциплінарних зв'язків. На рис. 1 наведено міждисциплінарні зв'язки з бухгалтерським обліком та окремі об'єкти бухгалтерського обліку на прикладі бухгалтерського обліку операцій за розрахунками з покупцями та замовниками.

За даними рис. 1 «Міждисциплінарні зв'язки бухгалтерського обліку операцій за розрахунками з покупцями та замовниками» свідчать про опосередкований суб'єктивний та об'єктивний вплив. Суб'єктивний вплив на об'єкти бухгалтерського обліку має місце

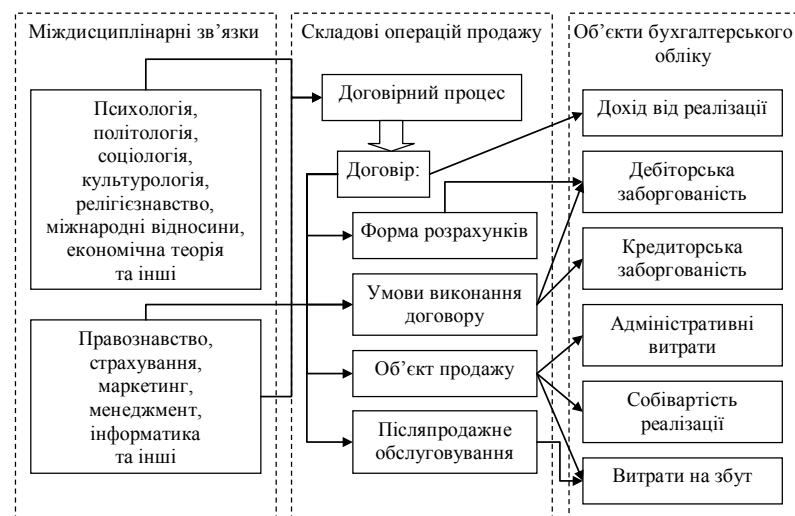

Рис. 1. Міждисциплінарні зв'язки бухгалтерського обліку операцій за розрахунками з покупцями та замовниками

відповідно до складових договору купівлі-продажу на етапі договірному процесу, зокрема вміння вести переговори, особливостей культурних традицій покупця і продавця тощо. Об'єктивним залишається вплив обмежень нормативного регулювання правомірності здійснення операцій, вибору форми розрахунку та світової практики розподілу витрат, пов'язаних з транспортуванням та зберіганням об'єкту продажу, вантажно-розвантажувальними роботами, якщо такі мають місце, розподіл ризиків тощо.

Наслідком виступає збільшення або зменшення витрат, собівартості продукції та доходу від реалізації, поява дебіторської або кредиторської заборгованості тощо.

Міждисциплінарні зв'язки виступають передумовою розширення об'єктів обліку та уточнення категоріально-понятійного апарату бухгалтерського обліку, запозичення методів досліджень. У

випадку бухгалтерського обліку операцій з покупцями та замовниками слід навести приклади нормативно встановлених «витрати на післяпродажне обслуговування», в залежності від об'єкту продажу має місце визнання витрат на ремонт, відшкодування завданої шкоди кінцевому споживачу, а отже, їх розподіл між підприємством-виробником, підприємством-сервісним центром та підприємством-продавцем, що вимагає створення відповідних резервів. Не менш актуальним виступає взаємозв'язок досягнень у сфері менеджменту та маркетингу, які диктують нові методи ціноутворення¹, що у підсумку впливає на бухгалтерський облік собівартості, адміністративних витрат та витрат на збут. Міждисциплінарні зв'язки бухгалтерського обліку та інформатики визначають кілька рівнів, направлених на мінімізацію витрат, пов'язаних з веденням бухгалтерського обліку в цілому та автоматизацію окремих етапів операцій за розрахунками з покупцями та замовниками зокрема. Впровадження новітніх технологій виступає передумовою належних інвестицій, виділення окремих статей калькуляції продукції.

Становлення економіки як науки про ведення господарства відбувалось до нашої ери в період Древньої Греції, однак перші спроби ведення бухгалтерського обліку датовані періодом первіснообщинного ладу. Відповідно, бухгалтерський облік виступає економічною передумовою для розвитку інших дисциплін в питаннях визнання (реєстрації) та збереження майна господарюючих суб'єктів, виступає інформаційною базою для здійснення тих чи інших розрахунків, які характеризують діяльність підприємства. Взаємозалежність розвитку економіки, права та бухгалтерського обліку водночас стимулює та обмежує розвиток кожного з напрямків.

В епоху становлення економічних теорій об'єктивним виступало розмежування різних наук, наукових шкіл, а отже, належність науковця до тієї чи іншої наукової школи, які наводили визначення категорій з урахування постулатів школи.

Нагромадження знань, яке відбувається у геометричній прогресії, в добу інформаційної економіки поєднує в собі виокремлення нових наук і дисциплін: відмінні в об'єкті дослідження, однак оперують тотожними методами дослідження; розглядають один і той же об'єкт, але використовують відмінні методи дослідження. Міждисциплінарні зв'язки направлені на використання здобутків однієї науки для розвитку іншої. Проте отриманий результат втрачає цінність, одночасно із втратою домінантності специфіки тієї науки, відносно якої було здійснено пошук міждисциплінарних зв'язків, коли має місце підміна понять.

За цих умов використання раніше введених понять «реалізація», що в перекладі з латинської – втілення, та введення з метою попередження завищення показників прибутку в бухгалтерському обліку німецькими бухгалтерами в період економічної кризи недоцільно поширювати поняття «собівартість» в бухгалтерському обліку. Запозичене поняття «збут», яке включає в себе обсяг продукції, яка вироблена, але не продана кінцевому споживачу, право власності на яку вже перейшло від виробника до системи ринкових посередників, дозволяє об'єктивно оцінити ємність ринку та спрогнозувати подальші обсяги виробництва, які підприємство зможе продати без суттєвих товарних залишків, недоцільно поширюватись на бухгалтерське поняття «витрати на збут». Результатом обох розглянутих випадків виступає викрив-

лення даних бухгалтерського обліку в частині визнання та розподілу витрат, що знижує об'єктивність даних бухгалтерського обліку для прийняття управлінських рішень та реальності макроекономічних показників в цілому. У підсумку реалією вітчизняних підприємств виступає статистика штрафних санкцій з боку податкових органів за неправомірне «завищення витрат до оподаткування» та «заниження доходів», зростання тіньової економіки.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, надмірне використання міждисциплінарних зв'язків, з помилковим ототожненням та підміною понять, веде до зниження достовірності даних бухгалтерського обліку, отримання штрафних санкцій з боку податкових органів, виключає можливість прийняття ефективних управлінських рішень та зростання тіньової економіки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бутинець Ф.Ф., Жиглей І.В., Замула І.В. Особливості бухгалтерського обліку в торгівлі: підручник для студентів ВНЗ спеціальності «Облік і аудит» / За ред. д.е.н., проф. Заслуженого діяча науки і техніки України Ф.Ф. Бутинця; 3-є вид., перероб. і доп. – Житомир : ПП. «Рута», 2007. – 280 с.
2. Волинець О.О. Облік і контроль в інформаційній системі управління зобов'язаннями підприємств ресторанного господарства : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.09 / О.О. Волинець; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – К., 2011. – 19 с.
3. Дерій В.А. Теоретико-методологічні засади обліку і контролю витрат та доходів підприємств : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.09 / В.А. Дерій; Терноп. нац. екон. ун-т. – Т., 2012. – 36 с.
4. Жиглей І.В. Бухгалтерський облік соціально відповідальної діяльності суб'єктів господарювання: необхідність та орієнтири розвитку [Текст]: Монографія // І.В. Жиглей. – Житомир : ЖДТУ, 2010. – 496 с.
5. Кашенко О.І. Облік і аналіз грошових коштів та розрахунків в системі управління підприємством : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.09 / О.І. Кашенко; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2012. – 20 с.
6. Кияшко О.М. Облік та аналіз дебіторської заборгованості в системі управління підприємством: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.09 / О.М. Кияшко; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – К., 2011. – 21 с.
7. Костяник Н.В. Облік товарних запасів в умовах інформаційних мережевих технологій: організація та методика: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.09 / Н.В. Костяник; Центр. спілка спожив. т-в України, Львів. комерц. акад. – Львів, 2013. – 21 с.
8. Кузьмін Д.Л. Бухгалтерський облік і контроль процесу придбання майна: теорія і методика : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.09 / Д.Л. Кузьмін; Нац. акад. статистики, обліку та аудиту. – К., 2011. – 21 с.
9. Лаговська О.А. Бухгалтерський облік розподілу доходів в умовах соціально-орієнтованої економіки: організація та методика: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.09 / О.А. Лаговська; Держ. акад. статистики, обліку та аудиту Держкомстату України. – К., 2007. – 21 с.
10. Легенчук С.Ф. Теорія і методологія бухгалтерського обліку в умовах постіндустріальної економіки [Текст]: монографія / С.Ф. Легенчук. – Житомир : ЖДТУ, 2010. – 652 с.
11. Мельничук І.В. Облік і аналіз інновацій у сфері випуску та збуту продукції текстильної промисловості : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.09 / І.В. Мельничук; Терноп. нац. екон. ун-т. – Т., 2011. – 20 с.
12. Муравський В.В. Облік і аналіз руху товарів з використанням інформаційних технологій : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.09 / В.В. Муравський; Центр. спілка спожив. т-в України, Львів. комерц. акад. – Л., 2012. – 21 с.
13. Новицька Н.В. Облік і аудит розрахунків по товарним операціям : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.09 / Н.В. Новицька; Харк. держ. ун-т харчування та торгівлі. – Х., 2012. – 24 с.
14. Пархоменко В.М. Бухгалтерський облік, внутрішній контроль і економічний аналіз витрат на поліпшення якості продукції: проблеми теорії та методології [Текст]: монографія / В.М. Пархоменко. – Житомир : ЖДТУ, 2010. – 560 с.

¹ Надання знижок, включення до ціни продажу продукції комісійних продавцю тощо

15. Сук П.Л. Облік виробництва і реалізації продукції в сільськогосподарських підприємствах: методологія і практика : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.09 / П.Л. Сук; Нац. наук. центр «Ін-т аграр. економіки» УААН. – К., 2009. – 42 с.
16. Фоміна О.В. Облік і аудит в управлінні продажами товарів: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.09 / О.В. Фоміна; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – К., 2008. – 21 с.
17. Чибісов Ю.В. Бухгалтерський облік виробничої діяльності в системі бюджетування: теоретико-методичні основи: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.09 [Електронний ресурс] / Ю.В. Чибісов; Держ. акад. статистики, обліку та аудиту Держкомстату України. – К., 2008. – 20 с.
18. Шаповал В.М. Соціальна відповідальність бізнесу в структурі управління економікою [Текст] : монографія / В.М. Шаповал ; ДВНЗ «Нац. гірн. ун-т». – Д. : Держ. ВНЗ «НГУ», 2011. – 356 с.
19. Яцишин С.Р. Облік витрат та процес калькулювання собівартості продукції у швейному виробництві : Автореф. дис... канд. екон. наук / С.Р. Яцишин; Терноп. акад. нар. госп-ва. – Т., 2003. – 19 с.

УДК 657.1

Смольська О.Ю.
аспірант кафедри обліку, аналізу та аудиту
в агропромисловому комплексі
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана

КАЛЬКУЛЮВАННЯ СОБІВАРТОСТІ ПРОДУКЦІЇ САДІВНИЦТВА

В статті досліджено економічну сутність та особливості процесу калькулювання собівартості продукції садівництва, а також визначено його роль в системі управління сільськогосподарськими підприємствами. Запропоновано номенклатуру статей калькулювання, які враховують організаційно-технологічні особливості садівничої галузі. Встановлено, що калькуляційні розрахунки для визначення собівартості плодів і ягід оформлюються спеціально розробленими для цього первинними документами – калькуляцією або калькуляційним листом.

Ключові слова: калькуляція, калькуляційна одиниця, калькуляційний період, методи калькулювання, номенклатура статей калькулювання, об'єкти обліку витрат, об'єкти калькулювання.

Смольская Е.Ю. КАЛЬКУЛИРОВАНИЕ СЕБЕСТОИМОСТИ ПРОДУКЦИИ САДОВОДСТВА

В статье исследована экономическая сущность и особенности процесса калькулирования себестоимости продукции садоводства, а также определена его роль в системе управления сельскохозяйственными предприятиями. Предложена номенклатура статей калькуляции, учитывающих специфические особенности садоводческой отрасли. Установлено, что калькуляционные расчеты для определения себестоимости плодов и ягод оформляются специально разработанными для этого первичными документами – калькуляцией или калькуляционным листом.

Ключевые слова: калькуляция, калькуляционная единица, калькуляционный период, методы калькулирования, номенклатура статей калькуляции, объекты учета затрат, объекты калькулирования.

Smolska O.U. CALCULATION OF THE HORTICULTURAL INDUSTRY PRODUCTS COST

In this article has been researched the economic substance and the peculiarities of the calculation of unit cost horticultural industry's products and has been defined its role in the management system of agricultural enterprises. Moreover, it has been suggested nomenclature of calculation items, which take into account the specific features of the horticultural industry. It has been established that calculations of determining the cost of fruits and berries should be recorded in specifically designed documents – calculations or calculation sheets.

Keywords: calculation, calculation unit, calculation period, methods of calculation, nomenclature of calculation items, cost accounting objects, objects of calculation.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з науковими та практичними завданнями. Здійснення господарської діяльності в умовах ринкової економіки вимагає від сільськогосподарських підприємств раціонального та ефективного використання матеріальних, трудових та фінансових ресурсів. Калькулювання собівартості продукції має важливе значення для облікового процесу, адже воно виступає завершальним етапом обліку витрат на виробництво та виходу продукції. Інформація, отримана в процесі калькулювання, є підґрунтям для встановлення норм та нормативів витрат, пошуку резервів їх зниження, визначення рентабельності, прибутку підприємства та забезпечує економічне зростання кожної галузі, в тому числі і садівничої.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Питання удосконалення методики калькулювання собівартості сільськогосподарської продукції знайшли своє відображення в працях таких вчених-економістів, як О.В. Богданюк, Ф.Ф. Бутиця, С.Ф. Голова [4], Г.Г. Кірейцев,

В.Г. Лінник [5], В.Ф. Палій [6], Л.К. Сук [7], П.Л. Сук [8], М.Г. Чумаченко [9] та інших. Звичайно, їх вклад у вирішення даної проблеми є досить вагомим, проте в їх дослідженнях розглядалися теоретичні і практичні аспекти для сільськогосподарських підприємств, без урахування специфіки галузі садівництва, особливо в сучасний період її інтенсифікації. Тому постає потреба в розробленні уніфікованого підходу щодо систематизації технологічних, організаційних особливостей плодово-ягідного виробництва, обґрунтування статей та об'єктів калькулювання тощо.

Метою даної роботи є дослідження обліку витрат та калькулювання собівартості продукції садівництва в управлінському обліку шляхом розгляду сутності даного процесу та методів його здійснення.

Виклад основного матеріалу дослідження з певним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Незважаючи на те, що в науковій літературі існує безліч методів, методик та прийомів калькулювання, науковці не знайшли єдності щодо визначення терміну «калькуляція. Калькуляція (з лат. Calculatio)

трактуються як комплекс витрат, а калькулювання – процес їх обчислення. Крім того, калькулювання розглядають як систему групування виробничих та невиробничих витрат, понесених на виробництво одиниці продукції. Сюди додатково відносять також розподіл витрат між завершеним і незавершеним виробництвом, обчислення собівартості бракованої продукції, оцінку відходів та побічної продукції.

На нашу думку, калькуляція – це спосіб розрахунку собівартості продукції, який впливає на бухгалтерський облік, виробничий процес та на контроль його окремих ділянок.

Основним нормативно-правовим документом, що регулює облік витрат та калькулювання собівартості продукції, є Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 16 «Витрати», в якому визначено методологічні основи обліку витрат виробництва, надано визначення витрат, умови їх визнання і порядок віднесення до собівартості продукції [1]. З урахуванням специфічних галузевих особливостей обліку витрат Міністерством аграрної політики України розроблено та прийнято Методичні рекомендації з планування, обліку і калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг) сільськогосподарських підприємств, що затверджені наказом від 18.05.2001р. № 132 (далі Методичні рекомендації № 132) [2]. Метою цих рекомендацій є забезпечення єдності в складі і класифікації витрат, застосуванні методики їх планування та обліку, визначенні собівартості продукції (робіт, послуг) в сільськогосподарських підприємствах. Таким чином, нормативно-правова база регулює лише основні положення ведення обліку витрат та калькулювання собівартості продукції, проте повною мірою не враховує особливості кожної галузі сільського господарства, зокрема садівництва.

Проведеним дослідженням праць окремих економістів встановлено, що вибір об'єктів калькулювання собівартості продукції повинен збігатися з об'єктами обліку витрат на виробництво продукції. Варто зазначити, що серед вчених-економістів немає одностайної думки щодо визначення об'єкта калькулювання. Найбільш обґрунтованою вважаємо твердження Л.К. Сука, який під об'єктом калькулювання в рослинництві розуміє «основну (супутню) продукцію, а також побічну продукцію, яка використовується в господарстві або реалізується» [7, с. 128-134]. В.Г. Лінник зауважує, що «об'єктом обліку витрат виступають витрати, які відображають у встановлених межах, узагальнюють за сільськогосподарськими культурами, групами культур, групами худоби, окремими роботами, конкретними виробництвами або їх процесами з метою здійснення контролю за витратами і визначення собівартості продукції, робіт і послуг» [5, с. 29]. Таким чином, дані поняття не можна отожднювати, оскільки вони мають різну економічну сутність, однак їх часто пропонують максимально наблизити. Це може бути досягнуто лише завдяки чіткій деталізації об'єктів обліку витрат. Вважаємо, що даний підхід доцільно використовувати лише для промисловості, оскільки в сільському господарстві, особливо в садівництві, від одного об'єкта виробництва можуть одержувати один, два і більше видів продукції, тому об'єкти обліку витрат і об'єкти калькуляції тут зазвичай не співпадають.

В плодово-ягідному виробництві згідно Методичних рекомендацій № 132 виділяють такі об'єкти обліку витрат, як види багаторічних насаджень (насіннячокві, кісточкові, ягідники тощо). Для спеціалізованих садівничих підприємств таке групування є досить узагальненим, оскільки воно не відображає реальної

собівартості окремих порід насаджень. Одним із способів вирішення даної проблеми є виділення сортів як об'єктів обліку витрат. Проте на практиці це призводить лише збільшення кількості об'єктів обліку витрат, тому що в розрізі кожного виду насаджень виділяють досить велику кількість сортів.

Об'єкти калькулювання залежно від технології і характеру виробництва продукції представлені на рис. 1.

Рис. 1. Види об'єктів калькулювання продукції

Зазвичай об'єктами калькулювання продукції садівництва виступають плоди, ягоди, живці, вуса, відсадки. Однак садівничі господарства можуть встановлювати та затверджувати власну номенклатуру об'єктів калькулювання продукції, особливо за наявності значних відмінностей у виробничому напрямі. Зазначимо, що такі об'єкти фіксують в обліковій політиці підприємства для кожного окремого об'єкта обліку.

Враховуючи особливості вирощування продукції садівництва, крім плодів і живців, можливо здійснювати калькулювання видів робіт (догляд за насадженнями, збір урожаю), та проводити його не тільки в кінці року, а й в кожному технологічному періоді. Це дозволяє визначити частку витрат, понесених на кожен етап виробничого циклу, а також контролювати їх розмір та вносити корективи в сторону зменшення нормативів таких витрат.

На практиці досить часто між поняттями «об'єкт калькулювання» та «калькуляційна одиниця» не встановлюють суттєвих відмінностей. Таке твердження, на нашу думку, є не досить точним, адже калькуляційна одиниця це лише вимірник об'єкта калькулювання. Для зручності використання постає необхідність у групуванні одиниць калькулювання за різними ознаками:

- за характером використання вимірника (натуральні, трудові, грошові);
- за характером виконаних робіт (індивідуальні та бригадні);
- за якістю виробленої продукції (умовно-натуральні та натуральні).

Дана класифікація в садівництві дозволить обчислювати собівартість як одиниці продукції, так і виконаних робіт, правильно відокремити загальні технологічні витрати в межах одного об'єкта виробництва.

Під час обчислення собівартості продукції калькуляційна одиниця готової продукції зазвичай збігається з одиницями виміру, прийнятими в стандартах чи технічних умовах на відповідний вид продукції. Методичними рекомендаціями № 132 за калькуляційну одиницю в садівництві прийнято вважати 1 центнер (для плодів та ягід) та 1 тис. штук (для живців, саджанців, відсаджів, вусів). Вважаємо центнер оптимальним ви-

мірником кількості одержаної продукції як для спеціалізованих так і не спеціалізованих садівничих підприємств. Оскільки при застосуванні кілограмів під час одержання великої кількості продукції виникають проблеми з досить складними розрахунками в бухгалтерських документах, а, в свою чергу, в тоннах не раціонально обчислювати малу кількість плодів та ягід.

Під час калькулювання собівартості плодів та ягід важливе значення має вибір калькуляційного періоду, який варто зазначати в обліковій політиці підприємства. Під калькуляційним періодом слід розуміти проміжок часу, в межах якого обчислюють загальну суму витрат, яка була понесена для отримання продукції та визначають її собівартість.

В сільському господарстві між періодом виробництва та отриманням готової продукції існує значний проміжок у часі. Тому вважаємо раціональним використання двох видів калькулювання: попереднє – до отримання готової продукції та кінцеве – після отримання готової продукції.

Методичними рекомендаціями № 132 передбачено лише типовий перелік калькуляційних статей, але кожне підприємство може самостійно встановити їх перелік та склад.

Для господарств, що займаються виробництвом продукції садівництва, пропонуємо таку номенклатуру калькуляційних статей витрат (табл. 1):

Таблиця 1
Номенклатура статей калькулювання для садівничих підприємств

Типова номенклатура калькуляційних статей	Деталізована номенклатура калькуляційних статей в садівництві
Витрати на оплату праці	- оплата праці основних працівників, що зайняті на виробництві продукції садівництва; - оплата праці сезонних працівників, що зайняті на виробництві продукції садівництва;
Відрахування на соціальні заходи	- відрахування на соціальні заходи для основних працівників; - відрахування на соціальні заходи для сезонних працівників.
Добрива	- мінеральні добрива; - органічні добрива; - мікробіологічні добрива.
Засоби захисту рослин	- отрутохімікати; - біопрепарати.
Роботи та послуги	- роботи та послуги допоміжних виробництв; - роботи по послуги сторонніх організацій.
Амортизаційні відрахування	- амортизація плодово-ягідних насаджень, що знаходяться в експлуатації (при первісному визнанні).
Утримання необоротних активів	- амортизація основних засобів, нематеріальних активів та інших необоротних матеріальних активів; - витрати на ремонт основних засобів та інших необоротних активів; - вартість паливо мастильні матеріали; - оплата праці працівників, які зайняті на утриманні необоротних активів.
Інші витрати	- вартість МПП; - вартість тари; - вартість паливо і мастильних матеріалів; - вартість інвентарю; - вартість матеріалів (пісок, тирса, вапно); - податки та збори; - оренда земельних угідь; - охорона саду; - страхування насаджень.
Загальновиробничі витрати	- загальновиробничі витрати в садівництві

Запропонована класифікація номенклатури статей калькулювання дозволить садівничим підприємствам детально отримувати інформацію про понесені витрати на вирощування того чи іншого виду продукції, а також визначати резерви їх зниження.

Досить складна технологія виробництва та різний асортимент одержаної продукції садівництва обумовлюють існування кількох методів калькулювання собівартості продукції, які суттєво різняться один від одного. Під методом калькулювання розуміють сукупність способів та прийомів, які використовуються для розрахунку собівартості конкретного виду продукції. Його вибір зумовлений шляхами отримання і призначенням продукції, складом і обсягом незавершеного виробництва та тривалістю калькуляційного періоду.

В сучасному вітчизняному обліку використовуються такі методи калькулювання, як простий, виключення вартості побічної продукції, коефіцієнтний, пропорційний, комбінований, нормативний. В зарубіжній практиці існує такий поділ: за повними витратами (на основі діяльності, функціонально орієнтоване калькулювання, стандарт-кост, за центрами витрат) та за змінними витратами (простий директ-костинг, розвинутий директ-костинг).

Метод прямого розрахунку полягає в поділі загальної суми витрат на калькуляційні одиниці – кількість одержаної продукції. Варто зазначити, що зручність його використання обумовлена лише в тих галузях господарства, де виробляють лише один вид продукції. Оскільки в садівництві отримують декілька видів, то застосування даного методу призведе до отримання узагальнених та не зовсім точних даних.

Метод виключення витрат на побічну продукцію передбачає, що із загальної суми витрат, понесених на вирощування продукції, віднімають вартість побічної продукції. В садівництві побічною продукцією виступають: живці, вуса, паростки, відсадки, які прийнято оцінювати за цінами можливої реалізації, а також падалиця – яка оцінюється за реалізаційними цінами, або цінами можливої використання.

Коефіцієнтний метод калькулювання собівартості продукції застосовується при виробництві одночасно кількох видів продукції. Тобто тоді, коли витрати понесені на виробництво окремого об'єкту обліку, розподіляються між видами одержаної продукції. У чинному нормативно-правовому забезпеченні не встановлено коефіцієнти для розподілу витрат за видами продукції, однак В.Г. Лінник пропонує для галузі садівництва встановлювати коефіцієнти, при яких 1 тис. шт. побічної продукції прирівнюється до 1 ц. основної наступним чином: живці насіннячкових порід – 0,5; кісточкових – 0,4; відсадок смородини – 0,8; живці смородини – 0,2; вусики суниць – 0,1; відсадки малини – 0,3; відсадки агрусу – 0,8 [5, с. 50-51].

Пропорційний метод калькулювання собівартості продукції базується на розподілі витрат між окремими видами продукції пропорційно її вартості, оціненої за реалізаційними цінами. Труднощі з використанням даного методу калькулювання пов'язані з постійною зміною рівня цін, а також залежить від якості плодів та ягід, тому співвідношення цін між окремими видами продукції недостатньо відображає рівень витрат, понесених на виробництво.

Нормативний метод засновано на попередньому складанні нормативних калькуляцій на підставі технічно обґрунтованих норм витрат за основними статтями в натуральному та грошовому виразі. Головним принципом є те, що в самому процесі виробництва разом з його здійсненням можна визначити

фактичну вартість робіт у порівнянні з встановленими нормативами. Всі види витрат нормують у розрахунку як на одиницю, так і на всю продукцію. Норми витрат розробляють у кожному господарстві за допомогою технологічних та економічних прийомів, враховуючи конкретні особливості господарства. Нормативний метод обліку витрат дає змогу здійснювати повсякденний і безперервний оперативний облік і контроль поточних витрат на виробництво продукції, в тому числі і садівничої. Ця система обліку витрат є універсальною і може застосовуватись на підприємствах усіх галузей. Нормативний облік складається з двох стадій: попередньої та наступної. На попередній стадії визначають нормативну собівартість, на наступній – виявляють відхилення. Під час виробництва плодів та ягід їх собівартість обчислюють один раз на рік. Вважаємо, що провести достовірні обрахунки, застосовуючи метод нормативної калькуляції, на такий довгий період неможливо. Тому його застосування у садівництві призводить до одержання викривлених показників, оскільки в даній галузі наявний значний рівень ризикуваності, та має місце швидкий ріст рівня інфляції.

В садівництві місцем оприбуткування плодів і ягід є франко-пункт приймання, а в той час коли продукція залишається на зберіганні – франко-місце зберігання [3].

Відповідно, оформлення калькуляційних розрахунків повинне здійснюватися в калькуляційному листі, який є первинним документом та відображає інформацію про площу насаджень, витрати в розрізі статей, одержання продукції за її видами та планову собівартість.

Практика ведення бухгалтерського обліку в садівничих підприємствах показала, що, не дивлячись на прийняття ПСБО 30 «Біологічні активи» [2], де не передбачається калькулювання собівартості продукції, спеціалізовані садівничі господарства продовжують її здійснювати в кінці року, а також оцінювати продукцію впродовж року за плановою собівартості, із подальшим коригуванням відхилень. Що ж стосується неспеціалізованих та фермерських господарств, де

витрати обчислюють в цілому по садівництву, калькуляція планової собівартості практично не здійснюється.

Висновки. В результаті проведеного дослідження було встановлено, що процес калькулювання собівартості продукції садівництва є невід'ємною частиною ведення бухгалтерського обліку та підґрунтям для прийняття управлінських рішень при здійсненні господарської діяльності. Методика здійснення калькулювання повинна враховувати організаційно-технологічні особливості галузі садівництва, так як це впливає на отримання об'єктивних фінансово-економічних показників. На правильну організацію процесу калькулювання досить суттєво впливають обрані підприємством методи калькулювання, об'єкти калькулювання, об'єкти обліку витрат, класифікація витрат та інші чинники.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати»: Затв. наказом Міністерства фінансів України від 31.12.1999 р. № 318.
2. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 30 «Біологічні активи»: Затв. наказом Міністерства фінансів України від 18.11.2005 р. № 790.
3. Методичні рекомендації з планування, обліку та калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг) сільськогосподарських підприємств: Затв. наказом Міністерства аграрної політики України від 18.05.2001 р. № 132.
4. Голов С.Ф. Управлінський облік: Підручник. – К.: Лібра, 2003. – 704 с.
5. Лінник В.Г. Калькуляція собівартості продукції сільськогосподарських підприємств: Навч. посіб. – НМК ВО, 1991. – 220 с.
6. Палий В.Ф. Основы калькулирования. – М.: Финансы и статистика, 1987. – 228 с.
7. Сук Л.К., Сук П.Л. Облік біологічних активів // Облік і фінанси АПК. – 2006. – № 9–10. – С. 128–134.
8. Сук Л.К. Фінансовий облік: навч. посіб. / Л.К. Сук, П.Л. Сук. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – К.: Знання, 2012. – 647с. – (Вища школа XXI століття).
9. Чумаченко Н.Г. Методы учета и калькулирования себестоимости промышленной продукции / Н.Г. Чумаченко. – М., – 1965. – 123 с.

УДК 330.332

Стоянова-Коваль С.С.*кандидат економічних наук,
доцент кафедри бухгалтерського обліку і аудиту
Одеського державного аграрного університету***СИНЕРГІЧНИЙ ПІДХІД В УПРАВЛІННІ
ІНВЕСТИЦІЙНИМИ ПРОЦЕСАМИ ПІДПРИЄМСТВ АПК**

Досліджені положення, на яких ґрунтується синергічне управління. Визначені принципи формування ефективного управління інвестиційним процесом в агропромислових підприємствах. Розглянуто вплив синергічного підходу при організації інформаційно-забезпечення управління інвестиційними процесами підприємств АПК.

Ключові слова: інвестиційний процес, синергічний підхід, ефективне управління, інформаційне забезпечення, облік.

Стоянова-Коваль С.С. СИНЕРГИЧЕСКИЙ ПОДХОД В УПРАВЛЕНИИ ИНВЕСТИЦИОННЫМИ ПРОЦЕССАМИ ПРЕДПРИЯТИЙ АПК

Исследованы положения, на которых основывается синергическое управление. Определены принципы формирования эффективного управления инвестиционным процессом в агропромышленных предприятиях. Рассмотрено влияние синергического подхода при организации информационного обеспечения управления инвестиционными процессами предприятий АПК.

Ключевые слова: инвестиционный процесс, синергический подход, эффективное управление, информационное обеспечение, учет.

Stoyanova-Koval S.S. SYNERGIC APPROACH IN INVESTMENT PROCESSES MANAGEMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

The provisions underlying the synergic control investigated. Principles of formation of effective investment process management in agricultural enterprises defined. The influence of the synergic approach at the organization of informational maintenance of investment processes management of agricultural enterprises examined.

Keywords: investment process, synergic approach, effective management, informational maintenance, accounting.

Постановка проблеми. Позитивна динаміка економічного розвитку аграрних підприємств майже неможлива без додаткового залучення інвестиційних ресурсів. Звідси і актуальність проблеми управління інвестиційними потоками, адже сучасні процеси розвитку економіки у аграрній сфері вимагають удосконалення форм і методів їх управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемні аспекти інвестиційних процесів висвітлено в працях М. Дем'яненка, В. Завгороднього, Г. Кірейцева, Я. Крупки, В. Сопка та інші. Нині все більш часто науковці звертають увагу і на синергічний підхід у вирішенні складних проблем управління інвестиціями – наприклад, І. Пригожин, О. Сухарев, Г. Хакен тощо. Так, передумови для синергетичної інтерпретації соціально-економічних процесів виходять від основоположників сучасної загальної теорії самоорганізації І. Пригожина і Г. Хакена, які використовували ідеї нерівноважної термодинаміки і синергетики до соціології, політології і економіки [1; 2]. У працях І. Пригожина також відмічено, що синергетична аналогія застосовна в області, які стосуються взаємин людей між собою. Приведені дані обґрунтовують значення спонтанності у виникненні подій, нелінійності проявів економічної діяльності, і у тому числі інвестиційних процесів, які можуть бути вирішені в контексті синергетики [1].

Постановка завдання. З ускладненням соціально-економічних систем стає очевидним, що традиційні форми і методи управління не справляються із стрімко зростаючим впливом кризових та посткризових подій, а також вони вимагають істотного коректування. Складність економічних взаємовідносин, які нині існують, зумовлюють подальше дослідження підходів до управління інвестиційних процесів, а саме впливу синергетичного підходу на формування інформаційного забезпечення управління інвестиціями в аграрні підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Останніми роками формується принципово нове коло економічної проблематики, спостерігається розвиток синергетичного підходу до дослідження економічних (інвестиційних) процесів. Разом з цим це все більше створює проблеми використання нового підходу, ніж вирішує їх на рівні створення адекватних моделей в управлінні інвестиціями.

Процес виникнення і розвитку ідей соціально-економічної самоорганізації, їх теоретичного обґрунтування являє собою приклад становлення (у контексті принципів синергетики) нової галузі наукового знання. Криза класичної парадигми управління надскладними системами, що нелінійно розвиваються, до яких відноситься і економіка, привів в нестійкий стан традиційні уявлення про її розвиток. Тому застосування синергетичної методології до економічних об'єктів досить обґрунтований. Останнім часом за кордоном і в нашій країні опублікована значна кількість досліджень, що фіксують в соціально-економічних системах явища лавиноподібних змін унаслідок випадкових подій, безповоротності тощо. Іншими словами, в них виявлені властивості, універсально характерні всім іншим об'єктам синергетичної парадигми. Як відзначає Г.І. Рузавін, у основі соціально-економічної еволюції знаходиться також процес самоорганізації, який за певних умов спостерігається в простих системах неорганічної природи [3].

Дослідження соціально-економічних процесів на основі інституційної методології за допомогою багатовимірних нелінійних відображень, які характеризують динаміку процесів, висвітлює, що цим процесам властиві, залежно від впливу різних параметрів, багатобразні динамічні режими.

Зважаючи на це, зростання ролі синергетико-інституційного підходу до управління інвестиціями в сучасних умовах очевидно і протестується у спробі перейти на якісно інший рівень, що враховує об'єктивні закони і природну логіку функціонування

і розвитку економічних систем різних типів. У цих умовах використання ефективних форм управління, побудованих на наукових принципах, стає головним критерієм успішного функціонування підприємств. Тим більше, що для складних економічних систем характерна велика невизначеність в поведінці, найвища адекватність досягнення якого можливо на основі його синергетичної інтерпретації.

З погляду синергетики, ефективне управління соціально-економічними системами полягає в нав'язуванні системі такого поведіння, яке їй не властиве. Згідно із синергетичною концепцією більш ефективним буде так зване «м'яке» управління (на відміну від «жорсткого», програмного). М'яке управління – це управління за допомогою незначних, але належних резонансних впливів, які мають відповідати власним внутрішнім тенденціям розвитку системи. Головна мета такого управління полягає в тому, щоб завдяки незначному резонансному впливу «підштовхнути систему» до одного із її власних сприятливих шляхів розвитку. Своєчасні резонансні впливи можуть виявити значні, потужні внутрішні резерви системи.

Синергетичне управління базується на таких положеннях:

- існують спектри можливих майбутніх станів, і тому завдання управління полягає у виборі найкращого з доступних варіантів;
- хоча шляхів розвитку може бути багато, але їх кількість скінченна;
- у процесі управління необхідно враховувати не тільки стан зовнішнього середовища, а й власні тенденції еволюції системи;
- головним є не сила (інтенсивність, тривалість) управлінського впливу, а його правильна топологія (просторова та часова) і узгодженість із власними тенденціями розвитку системи.

Таким чином, сутність синергетичного підходу до ефективного управління системою полягає в тому, що він орієнтований не на зовнішні властивості, не на цілі та сподівання суб'єкта управлінської діяльності, а на внутрішні властивості системи, її власні закони еволюції та самоорганізації. При цьому увага приділяється погодженості управлінського впливу із власними тенденціями динаміки системи.

Синергетичний підхід до управління орієнтований на пізнання закономірностей самої системи та процесів її самоорганізації. Незначний, але погоджений резонансний вплив в точках біфуркації може призвести до суттєвих змін у траєкторії системи.

Наразі синергетичні моделі динамічних інвестиційних процесів – це моделі нелінійних, нерівноважних систем, що піддаються дії флуктуацій (змін). У момент переходу впорядкована і нерегульована фази відрізняються один від одного настільки мало, що саме флуктуації переводять одну фазу в іншу. Якщо в системі можливі декілька стійких станів, то флуктуації обирають одну з них. У особливій точці біфуркації флуктуація досягає такої сили, що структура системи не витримує і руйнується, і принципово неможливо передбачити: чи стане стан системи хаотичним, або вона перейде на новий, більш диференційований і високий рівень впорядкованості.

Це властиво будь-якій відкритій системі. Оскільки на систему інвестиційних процесів постійно діють різні чинники, і вона залишається відкритою, вплив їх зрештою може привести систему до описаного вище критичного стану. І тоді в точці біфуркації система може почати розвиток в новому напрямі або змінити свою поведінку.

Нова синергетико-інституційна парадигма управління інвестиціями заснована на системних концепціях складності і розвитку, тобто визначається переходом від інформаційної інженерії до інженерії складних організованих систем. Вона розглядає економічні структури як багатоаспектні і багатовимірні утворення, що визначають і проявляють внутрішній устрій суспільства і його складових, від соціально-економічних систем до індивідів. Вони є, по суті, основою економічних систем, що забезпечує їм якісну особливість і стійкість. Як будь-які структури, вони мають свої часові параметри, які рано чи пізно вступають в конфлікт із змінними зовнішніми умовами. А це, в свою чергу, призводить до структурної кризи, в якій економічна система вимушена переорганізовуватися [4].

Динаміка економічної самоорганізації визначається узгодженням параметрів порядку на мікро-, макrorівнях. У основі цього процесу лежить принцип динамічного ієрархізму.

У загальному вигляді об'єктами синергетики економічних явищ можуть вважатися деінституалізація та інституалізація соціально-економічних порядків (систем і підсистем), що реалізуються синергетичним способом, тобто спонтанно, надсвідомо і нелінійно. Дане трактування створює принципово нове концептуальне сприйняття інвестиційних процесів.

Традиції централізованої типізації всіх інституційних структурних побудов, жорсткої формалізації внутрішніх і зовнішніх стосунків субординації, строго дозованої свободи всіх нижчих ланок, масового поширення і багатолітнього використання застарілих організаційних схем, придатних лише для специфічних умов або надзвичайних обставин, породили стійкі стереотипи консервативного мислення і ефект організаційної скучності. Для подолання проблем, що виникли в системі управління (у тому числі і інвестиціями), необхідно якісно змінити підхід до організацій (інститутам), до розуміння і регулювання процесів, що протікають в них, що кінець кінцем приведе їх до адаптації в нових умовах.

Науковий аналіз організаційного забезпечення інвестиційних процесів, а також всіх сторін функціонування організацій як структур, що забезпечують ефективність інвестиційної діяльності, особливо актуальний в сучасних умовах, коли економічну ситуацію не можна назвати стабільною, а методи управління – ефективними. При постійній зміні функцій і способів державного регулювання необхідно, нарешті, сформулювати нові вимоги до функціонування знов виникаючих і традиційних організацій, тим більше що сама організаційна діяльність випробує величезний вплив унаслідок глибоких трансформацій в політичній і соціально-економічній сфері. У цих умовах перехід до ефективних форм організації і управління, адекватних умов, що швидко змінюються (що можливо в рамках синергетичної парадигми), став головним критерієм успішного проведення управлінських реформ.

Інвестиційні процеси – це невід'ємний елемент ринкової економіки та важливе макроекономічне явище. Аналіз інвестиційної динаміки і науковий пошук вирішення цієї складної проблеми в основному здійснюється в переважаючій своїй частині в рамках детерміністської парадигми, що базується на уявленні про економіку як систему, що прагне до рівноваги. Лінійний вимір інвестиційних процесів створював ілюзію можливості цілеспрямованого проектування майбутнього і здобуття запланованих результатів

Для того, щоб надати процесу управління інвестиційної діяльністю логічну завершеність, результативність та структурованість, при формуванні механізму ефективного управління необхідно дотримуватися низки методологічних принципів ефективного управління інвестиційних процесів (табл. 1)

Система концептуальних методологічних принципів формування механізму ефективного управління інвестиційним процесом повинна базуватися за наступними науковими підходами: інтеграційним, цільовим, системним, комплексним, ситуаційним, економічним, синергетичним.

С точки зору синергетики будь-яке підприємство АПК може бути представлено як відкрита соціально-економічна система, яка обмінюється з зовнішнім оточенням сировиною, продукцією (матеріальними благами) та інформацією, що, в свою чергу, призводить до виникнення деяких стійких впорядкованих структур з новими властивостями систем, тобто до самоорганізації.

Очевидно, що кожне управлінське рішення повинно бути ретельно зваженим. Для цього необхідний точний розрахунок, глибокий аналіз, детальне порівняння альтернативних варіантів і мотивований вибір кожної дії. Однак, насамперед, керівникові підприємства необхідна інформація, що гарантує правильність кожного кроку, що ним вживається. Отже, неодмінною умовою ефективного функціонування й управління організацією нею є наявність своєчасного і достовірного інформаційного забезпечення, тому що будь-яка служба й працівник управління для ви-

конання своїх функцій мають потребу в інформації: управління починається з одержання й сприйняття інформації та містить підготовку й ухвалення рішення на основі інформації й завершується контролем виконання цього рішення також на основі відповідної інформації [5].

Тобто процес управління інвестиційних процесів повинен бути належним чином інформатизований, підтримуватися сучасними технологіями, для чого необхідно:

- створити й підтримувати в належному стані бази й банки даних по фазах і етапах життєвого шляху проєктів;

- упровадити сучасні автоматизовані системи планування й контролю, а також кошти обробки й передачі даних. Очевидно, що ступінь складності й витрати на придбання інформаційної технології повинні відповідати складності й розміру проєкту. Якщо це правило порушити, замовник понесе необґрунтовані втрати – як у випадку необґрунтованої складності використовуваної технології, так і при недооцінці важливості цього досить істотного фактору.

Найбільш складним для сучасного українського менеджменту є не автоматизація процесу управління (це – лише функція здатності замовника оплатити сучасні технічні й програмні засоби), а нестача інформації, що утворилася в інвестиційній сфері в результаті розпаду старої системи технічного нормування й практичної неможливості, через відсутність системи, створення нової, котра відповідала б сучасним умовам інформаційної системи підтримки

Таблиця 1

Методологічні принципи формування механізму ефективного управління інвестиційним процесом в підприємствах АПК

№ з/п	Наукові підходи	Сукупність методичних принципів формування механізму управління інвестиційними процесами
1	Інтеграційний	Принцип наступності, який відбиває інтегрування прогнозу інвестиційних процесів у підприємствах АПК, які розташовані у регіонах з пріоритетним соціально-економічним розвитком
2	Цільовий	Принцип цілеспрямованості, визначає постановку цілей розвитку, узгодження альтернативних цілей, відповідність цілей розвитку концепції соціально-економічної політики розвитку підприємства АПК; використання програмно-цільових методів планування і управління розвитку підприємств АПК
3	Системний	Принцип системності, який обумовлює необхідність: системного врахування впливу чинників зовнішнього та внутрішнього оточення підприємств АПК; формування цілісного механізму ефективного управління інвестиційним процесом в підприємствах АПК, який складається з системних взаємозв'язків, взаємодії та взаємозалежності його складових, складові залежать від цілісної системи, а сама система ефективності управління інвестиційних процесів залежить від ефективності управління її складових
4	Комплексний	Принцип комплексності включає комплексне врахування сукупності економічних, соціальних, екологічних та інших чинників управління інвестиціями в підприємствах АПК; комплексну розробку основних напрямів залучення інвестиційних ресурсів у підприємства АПК; ув'язку комплексу заходів інвестиційних процесів у підприємства АПК по виконавцям, строкам, ресурсам тощо.
5	Ситуаційний	Принцип багатоваріантності, який передбачає розробку альтернативних цілей та варіантів управління інвестиційними процесами; обґрунтування методу вибору пріоритетного варіанту інвестування з оптимальними затратами різного роду ресурсами Принцип сталого розвитку підприємства, який забезпечує організаційну, економічну і фінансову стійкість підприємства АПК, до ризиків, кризи, втраті конкурентоспроможності, завдяки ефективному управлінню інвестиційними процесами; необхідне корегування стратегії розвитку підприємства АПК з урахуванням змін зовнішнього оточення
6	Економічний	Принцип пропорційного розвитку характеризує пропорційність темпів інвестування і соціально-економічного розвитку підприємства АПК; соціального й економічного розвитку; типів економічного розвитку (превалювання інтенсивного над екстенсивним); розподіл інвестиційних ресурсів між процесами забезпечення життєдіяльності і розвитку підприємства АПК Принцип ефективності і результативності, який обумовлює забезпечувати і об'єктивно оцінювати ефективність управління інвестиційними процесами в підприємствах АПК на основі використання методів, показників, критеріїв; фінансової забезпеченості та окупності інвестицій
7	Синергетичний	Принцип самоорганізації і саморозвитку систем, який відображає процес встановлення організованості, порядку за рахунок узгодженої взаємодії компонентів всередині системи за умов відсутності впорядкованого впливу з боку зовнішнього оточення

інформаційної діяльності. У цих умовах надто важливо організувати процес накопичення досвіду на основі використання інформаційних технологій.

Облікова інформація, що формується в результаті безперервного спостереження за станом керованих об'єктів і цілеспрямованого узагальнення відповідних даних, є найбільш значною за обсягом частиною всієї економічної інформації (за свідченням різних авторів понад 70-80%), що використовується для управління виробничо-фінансовою діяльністю підприємства, тобто саме вона становить основу інформаційного забезпечення системи управління виробництвом.

Від якості (повноти, відповідності, своєчасності) облікової інформації багато в чому залежить ефективність і надійність функціонування системи управління підприємством, оскільки саме ця інформація забезпечує зворотний зв'язок між керованим об'єктом і системою управління, тобто, організація обліку на підприємстві повинна забезпечувати ефективні потоки інформації, прямі й зворотні [6]. Саме інформаційна функція обліку в системі управління підприємством в умовах ринкових відносин є домінуючою. Облік не просто реєструє процеси і явища, а також систематизує й узагальнює отримані дані. При цьому всі факти, що мають місце в господарській діяльності підприємства, фіксуються в бухгалтерському обліку з метою активного впливу на поліпшення його функціонування.

Основним об'єктом обліку є інформація (облікова), причому на різних етапах технології обліку в цілому і технології розв'язання кожного облікового завдання. Зокрема, у зв'язку з цим на певній стадії облікового процесу облікова інформація є метою, результатом вирішення одного облікового завдання і разом з тим використовується для розв'язання іншого облікового завдання. На цій стадії така облікова інформація для наступного облікового завдання виступає як інформаційне забезпечення його розв'язку. А облік інвестицій та його теоретико-методологічні засади мають розглядатися в аспекті здійснення інвестиційної політики, з точки зору основ та варіантів її реалізації з урахуванням специфіки інвестування в підприємства АПК.

Розробка сучасної облікової політики інвестицій має ґрунтуватися на змісті категорії «інвестиції», що містить сукупність відносин вкладення, обслуговування, ефективного використання та повернення інвестиційних коштів, а також враховувати особливості походження та розміщення. Саме облікова інформація надає керівництву підприємства можливість приймати більш обґрунтовані управлінські рішення як основної, так і інвестиційної діяльності.

Відтак, своєчасне інформаційне забезпечення є однією з головних передумов ефективного управління підприємства, а разом з цим і інвестиційною діяльністю. І провідну роль у цьому відіграє бухгалтерський облік, завдяки якому формуються якісні характеристики інформації і показників для зовнішніх та внутрішніх потреб суб'єктів інвестиційної діяльності.

Всі джерела даних, використовуваних в процесі прийняття управлінських рішень, умовно можна розділити на нормативно-планові та облікові.

Нормативно-планові джерела включають всі типи планів, які розробляються на підприємстві, нормативні матеріали, кошториси, цінники, проектні завдання та інші документи, які регулюють господарську діяльність та характеризують зміни зовнішніх умов функціонування підприємства.

До інформації облікового характеру належать дані, які містяться в документах бухгалтерського, статистичного та оперативного обліку, а також у

звітності всіх видів, у первинній обліковій інформації. На думку Г.Г. Кірейцева, в сучасних умовах всю використану в управлінні інформацію, включаючи обліково-аналітичну, визнано як фактор результативного впливу на ефективність підприємницької діяльності [6, с. 6].

Концепції інформаційного забезпечення може базуватися на одному з двох загальноприйнятих підходів – функціональному та системному. Незважаючи на те, що існуючі підходи до організації інформаційного забезпечення підсистем управління мають ряд переваг, їм неодмінно притаманні і недоліки. Функціональний підхід призводить до значного дублювання інформації, трудомісткості працівників управління, недостатньої гнучкості системи в умовах оперативності, високого навантаження на ланки управління і канали зв'язку, відсутності горизонтальних зв'язків між функціональними підрозділами підприємства. Поряд з цим недоліками системного підходу є неврахування реальних потреб керівників різних рівнів управління, труднощі у плануванні інформаційного забезпечення, ускладнення використання інформаційних ресурсів на майбутнє, обмеження оперативності представлення інформації від нижчих рівнів управління, відсутність специфічної деталізації інформації. Але спільним чинником, що впливає на ефективність організації та функціонування підсистем планування обліку та аналізу, є відсутність врахування динамічності системи управління інвестиційними процесами [5].

Для характеристики механізму управління важливим елементом є співвідношення між державним регулюванням і саморегулюючою можливістю галузі.

Державне регулювання здійснюється у двох взаємозалежних формах, а саме у формі законодавства й у формі програм. Законодавство, з одного боку, встановлює потрібні державі «правила гри» для всіх учасників управління, з урахуванням політики розвитку й підтримки галузі, з іншого боку – відображає пільгові умови для підприємств АПК з пріоритетними проблемами.

Наразі застосування вищезгаданого синергетичного підходу надасть низку переваг: зміщення акценту від статичності функціонування до процесів росту, розвитку і занепаду системи; дослідження процесів самоорганізації системи; можливість дослідження кооперативності процесів, які лежать в основі самоорганізації та розвитку системи; вивчення сукупності внутрішніх та зовнішніх взаємозв'язків системи; визначення адаптивності системи, тобто обґрунтування ролі середовища в процесі змін.

Застосування синергетичного підходу при організації інформаційного забезпечення управління інвестиційними процесами підприємств АПК надасть змогу забезпечувати реалізацію не тільки системи обліку, а й аналізу (оцінки різних планів по заданих алгоритмах залежно від зовнішніх і внутрішніх умов, що змінюються), аналізу виконання планів, аналізу відхилень, здійснення рекомендацій для ухвалення рішень менеджерами. Тобто можливим буде переорієнтація системи обліку з минулого в майбутнє, створення на базі облікових даних інформаційної системи підтримки управлінських рішень, пов'язаних з плануванням і аналізом діяльності підприємства для вимог створення загальної інформаційної системи управління.

Останнім часом разом з економічними коливаннями відбувається і реформування бухгалтерського обліку. Нині спостерігаються істотні зміни в системі організації і техніці ведення бухгалтерського

обліку, пов'язані із постійним удосконаленням законодавчої бази, введенням ПКУ та змінами у податковому обліку, нестабільністю методології бухгалтерського обліку. А для ефективного управління інвестиційною діяльністю, враховуючи специфіку АПК, потрібно розробити напрями поліпшення бухгалтерського обліку в цілому, зокрема обліку інвестицій. Чітко продумана та правильно організована система обліку дає змогу працівникам підприємства отримувати достовірну та своєчасну інформацію для прийняття управлінських рішень. Це сприятиме ефективному управлінню інвестиційною діяльністю та дасть змогу досягти раціонального використання ресурсів. Як напрямок подальшого розвитку бухгалтерського обліку в Україні в умовах нестабільного економічного середовища доцільно використовувати синергетичний підхід [7].

Синергетичний підхід передбачає комплексне врахування зв'язків різних рівнів і форм між елементами системи, розвиток яких посилює їх цілісність та ефективність, можливість багатоваріантного розвитку з урахуванням статистичних і динамічних законів і закономірностей [8].

Якісний розвиток вітчизняної системи бухгалтерського обліку можливо забезпечити, у тому числі, за рахунок використання синергетичного підходу. Такий підхід дозволяє враховувати вплив випадковостей при побудові системи бухгалтерського обліку, що притаманні сучасному світовому економічному середовищу, яке, як свідчать кризові реалії сьогодення, безпосередньо впливає на економіку України.

Вплив синергетичного підходу обумовлює принципову зміну співвідношення необхідності та випадковості та передбачає врахування впливу випадковостей у розробці наукових теорій. Застосування синергетичного підходу до розвитку бухгалтерського обліку повинно забезпечувати обов'язковість врахування впливу зовнішніх факторів на систему управління суб'єктами господарювання та, відповідно, на систему бухгалтерського обліку. При побудові системи бухгалтерського обліку слід виходити з того, що вона повинна бути спроможною оперативно реагувати на зміни у зовнішньому та внутрішньому середовищі економічних суб'єктів, формувати облікову інформацію в залежності від існуючих та можливих інформаційних потреб користувачів.

Висновки. Ефективність бізнесу залежить від рівня організації управління фірмою, оперативності прийняття рішень. А на ефективність управління організацією прямо впливає її обліково-аналітична система. Саме неадекватна політика власників і керівництва фірми щодо організації обліково-аналітичної системи призводить до падіння ефективності управління, а отже, до зменшення рентабельності бізнесу.

Однією з тих сфер економіки, підприємства яких мають особливо потребу в удосконалюванні обліку,

аналізу й аудиту, є підприємства АПК. Це пояснюється, по-перше, відсутністю методичних рекомендацій з удосконалення обліково-аналітичних операцій у галузі; по-друге, високим рівнем конкуренції у цій сфері; і, по-третє, специфікою самого товару.

Організація сільськогосподарського виробництва, яка багато в чому залежить від достатнього залучення інвестицій, відводить бухгалтерському обліку важливе значення і підвищує його роль у процесі управління інвестиційними процесами. У цих умовах він надає можливість розв'язання завдання комплексного управління окремими об'єктами на рівні окремих проектів, сегментів інвестиційної діяльності та підприємства в цілому.

З метою ефективного управління інвестиційними процесами запропоновано синергетичний підхід до системи бухгалтерського обліку в формуваннях АПК, а також функцій, які вона виконує. Орієнтація всіх учасників інвестиційного процесу на досягнення загальної мети передбачає регулювання та побудову облікових процесів від рівня первинного спостереження до складання звітності з урахуванням інформативної функції, яку виконує бухгалтерський облік.

В сфері організації і методики бухгалтерського обліку виділено, що необхідно удосконалити результативність забезпечення системи обліково-економічної інформації, що пов'язано з потребою узгодження рішень на різних рівнях управління. Для цього запропоновано застосовувати концепції синергетичного підходу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса. Новый диалог человека с природой: Пер. с англ./И. Пригожин, И. Стенгерс – М.: Эдиториал УРСС, 2001. – 312 с.
2. Хакен Г. Синергетика. Иерархия неустойчивостей в самоорганизующихся системах и устройствах. / Г. Хакен – М.: Мир, 1985.
3. Рузавин Г.И. Методология научного познания: Учеб. пособие для вузов / Г.И. Рузавин – М.: Юнити-Дана, 2012. – 287 с.
4. Сухарев О.С. Принципы синергетического подхода к управлению инвестициями / О.С. Сухарев / Синергетика инвестиций, 2008 Электронный ресурс – Режим доступа: http://biz-books.biz/ekonomika_teorija/printsipyi-sinergeticheskogo-podhoda.html.
5. Зоріна О.А. Синергетичний підхід до організації обліку та аналізу в інтегрованій системі управління / О.А. Зоріна // Вісник ЖДТУ № 2 (56). – 2011. – С. 98–100.
6. Кирейцев Г.Г. Глобализация экономики и унификация методологии бухгалтерского учета: Научный доклад. – изд. 2-е, перераб. и доп. / Г.Г. Кирейцев – Житомир: ЖГТУ, 2008. – 76 с.
7. Островерха Р.Е. Шляхи удосконалення організації облікового процесу/ Р.Е. Островерха // Сталый розвиток економіки. Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2010. – № 1. – С. 178.
8. Максимова В.Ф. Розвиток бухгалтерського обліку в Україні: синергетичний підхід / В.Ф. Максимова [Текст] Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=10675>.

УДК 657.37:006.032

Христофорова І.В.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку і аудиту
Донецького інституту залізничного транспорту

Марініна А.Ю.
студент
Донецького інституту залізничного транспорту

ВПРОВАДЖЕННЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ (МСФЗ) В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

У статті досліджено та систематизовано основні проблеми трансформації національної системи бухгалтерського обліку згідно міжнародних стандартів фінансової звітності. В контексті зазначених проблем запропоновані шляхи їх вирішення. Крім того, охарактеризовано наслідки впровадження міжнародних стандартів на підприємствах України.

Ключові слова: фінансова звітність, міжнародні стандарти фінансової звітності, бухгалтерський облік, міжнародний ринок капіталу, національні стандарти бухгалтерського обліку, інтеграція.

Христофорова И.В., Маринина А.Ю. ВНЕДРЕНИЕ МЕЖДУНАРОДНЫХ СТАНДАРТОВ ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ (МСФО) В УКРАИНЕ: ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ

В статье исследованы и систематизированы основные проблемы трансформации национальной системы бухгалтерского учёта согласно международным стандартам финансовой отчётности. В контексте обозначенных проблем предложены пути их решения. Кроме того, охарактеризованы последствия внедрения международных стандартов на предприятиях Украины.

Ключевые слова: финансовая отчётность, международные стандарты финансовой отчётности, бухгалтерский учёт, международный рынок капитала, национальные стандарты бухгалтерского учёта, интеграция.

Khrystoforova I.V., Marinina A.Y. IMPLEMENTATION OF INTERNATIONAL FINANCIAL REPORTING STANDARDS (IFRS) IN UKRAINE: PROBLEMS AND SOLUTIONS

In the article the main problems of transformation of the accounting report national system according to International Financial Reporting Standards are investigated and systematized. In a context of the ways of their solution are proposed. Besides, consequences of introduction of the international standards at the enterprises of Ukraine are characterized.

Keywords: financial reporting, International Financial Reporting Standards, accounting report, international capital market, national standards of book-keeping, integration.

Постановка проблеми. Одним з найважливіших показників українських підприємств та організацій, що характеризує підприємство і є дуже важливою та невід'ємною часткою для користувачів, є фінансова звітність, яка оформлена за міжнародними стандартами. Все частіше іноземні інвестори чи банки хочуть бачити звітність саме за новими стандартами, але не всі підприємства бажають перейти на них.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями переходу на МСФЗ займається Федерація професійних бухгалтерів та аудиторів України (ФПБАУ), українська консалтингова мережа (УКМ), значний внесок у це питання зробили такі вчені, як Ю.П. Франко, О.О. Яковенчук, О.А. Петраченко, О.М. Діділовський, И.М. Пожаріцька, Г.Н. Новікова.

Постановка проблеми. Мета статті – виявити основні проблеми переходу українських компаній на міжнародні стандарти фінансової звітності та запропонувати шляхи вирішення цих проблем; вивчити позитивні наслідки впровадження МСФЗ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перехід на міжнародні стандарти фінансової звітності – це необхідний елемент ділової культури та управлінського процесу в усьому світі.

Міжнародні стандарти фінансової звітності – це сукупність інформації бухгалтерського обліку, яка призначена для представлення підприємствам та особам, які зацікавлені в результатах діяльності та фінансовим станом складової звітності [3, с. 45].

Вони представляють собою ефективний інструмент підвищення прозорості та зрозумілості інформації, яка розкриває діяльність суб'єктів господарю-

вання, створює базу для визначення доходів і витрат. МСФЗ можна розглядати як інструмент глобалізації економіки та світових господарських зв'язків.

В сучасному світі МСФЗ поступово стають своєрідним ключем до міжнародного ринку капіталу. Якщо компанія має відповідну звітність, то вона отримує відповідний доступ до джерел засобів виробництва, які необхідні для розвитку.

На сьогоднішній день звітність, яка відповідає міжнародним стандартам фінансової звітності, обов'язково надається організаціями та підприємствами, які виходять на фондові біржі [8, с. 145].

Інвестор з Великобританії чи з Франції не зовсім розуміє звітність за національними стандартами. Ці обставини не дають змогу повністю взаємодіяти українським підприємствам на міжнародному рівні, заважають нормальному виходу на зовнішні ринки капіталу та спільній діяльності з різними країнами світу.

Впровадження МСФЗ не українських підприємствах та організаціях сприйняли без ентузіазму. Звідси випливає байдужість застосування МСФЗ до тих пір, поки держава не потребує цього.

Україна працює в напрямку зближення європейського та українського законодавства. Головне місце в цьому зближенні займає адаптація законодавства про аудиторську діяльність, національних стандартів бухгалтерського обліку до європейських міжнародних норм, досягнення прозорості українського бізнесу, а також застосування МСФЗ [4, с. 8].

Україна нещодавно закінчила перехідний період на ринкову економіку, тому їй потрібно визначити ступінь застосування МСФЗ в практичній діяльності підприємств. МСФЗ мають рекомендаційний ха-

рактар і представляють собою міжнародний орієнтир стандартизації та гармонізації фінансової звітності та бухгалтерського обліку в усьому світі.

В умовах інтеграції України до ЄС виникає підвищений інтерес західних інвесторів щодо капіталовкладень в економіку нашої держави. Для залучення іноземних інвестицій впровадження МСФЗ відіграє важливу роль, бо збільшує можливості притоку іноземного капіталу в економіку. Тому українські компанії стикаються з необхідністю представляти результати своєї діяльності згідно міжнародних стандартів. Аналізуючи фінансову звітність підприємства згідно міжнародних стандартів фінансової звітності, інвестор може адекватно оцінити вигоди від капіталовкладень в підприємство, тому що МСФЗ забезпечують прозорість фінансової звітності та результатів діяльності підприємства.

Отже, обов'язковість впровадження МСФЗ підприємствами України обумовлена рядом причин:

- вимога іноземних інвесторів;
- доступ до міжнародних банківських ресурсів;
- отримання інформації нового рівня про фінансове положення компанії, яку національна система звітності не дає.

Впровадження міжнародних стандартів фінансової звітності супроводжується виникненням ряду проблем:

1) відсутність вимоги стосовно обов'язковості застосування МСФЗ на українських підприємствах;

2) відсутність повного тлумачення та пояснень стосовно заповнення, що приводить до розбіжностей в думках;

3) відсутність кваліфікаційних кадрів, які володіють МСФЗ. Йдеться мова не лише про підготовку звітності, а й про використання і розуміння її. Але зараз головним є досвід, який проявляється у процесі активної праці: чим більше українських компаній будуть використовувати МСФЗ на практиці, тим більше в країні буде з'являтися кваліфікованих спеціалістів [5, с. 178];

4) П(С)БО не відображають усіх підходів до обліку та моделей оцінки статей фінансової звітності, вимог до розкриття інформації, всіх пояснень, які містять міжнародні стандарти фінансової звітності. Наприклад, у МСФЗ є такі стандарти, які в українських стандартах відсутні та навпаки. Один з таких П(С)БО № 25 «Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва»;

5) необхідність впровадження нової нормативної бази бухгалтерського обліку на національному рівні;

6) бухгалтери на підприємствах ігнорують вимоги стандартів: не нараховуються резерви та забезпечення майбутніх витрат та платежів, не проводяться уцінки активів та дисконтування заборгованості, не розраховується відстрочений податок на прибуток. Ці недоробки перекидують правдивість даних. Звідси випливає дуже оптимістична звітність, але насправді стан більшості таких компаній набагато гірший, ніж написано у звітах;

7) прагнення українських бухгалтерів застосувати в фінансовому обліку підходи податкового законодавства. Це робиться для скорочення різниць між фінансовим та податковим обліком;

8) виникнення додаткових витрат внаслідок потреби у придбанні нового програмного забезпечення, за допомогою якого складання звітності значно полегшило б роботу персоналу та зменшило можливість допущення помилок;

9) необхідність у зборі додаткової інформації, яку вимагають МСФЗ, і, відповідно, включення до посадових обов'язків працівників підрозділів додаткових функцій;

10) складність окремих стандартів. Наприклад, стандарти МСФЗ, які присвячені відображенню у звітності фінансових інструментів, зокрема вкладень у цінні папери, похідних інструментів, дебіторської та кредиторської заборгованості; активи і зобов'язання мають бути оцінені за справедливою вартістю, що є складним завданням для вітчизняних фахівців;

11) висока вартість підготовки кадрів: при підготовці кадрів підприємство витрачає приблизно від 800\$ до 6\$ тис. і більше. Такі спеціалісти будуть коштувати дорого для підприємства. Держава повинна мотивувати українські підприємства та організації самостійно проводити підготовку кадрів. Таке навчання можна здійснювати за двома напрямками: підготовка молодих спеціалістів та отримання можливості підвищення кваліфікації бухгалтерів зі стажем. Навчання сприяє підвищенню заробітної плати спеціаліста з міжнародною кваліфікацією у 2 рази. Нажаль, українські реалії свідчать про те, що українські компанії та організації зовсім рідко виділяють кошти на навчання та підготовку кадрів і навіть не заохочують робітників, які самостійно навчаються та сертифікуються. Дуже рідко, коли роботодавець може привітати наявність у претендента сертифіката.

В міжнародному стандарті освіти для професійних бухгалтерів на базовому рівні (бакалавр) передбачено отримання необхідних знань з МСФЗ, а це на сьогоднішній день в Україні не реалізується [6].

Все ж таки українські підприємства повинні зрозуміти, що МСФЗ – це нормальні витрати, які необхідні як для зовнішніх, так і для внутрішніх користувачів. Підприємства та організації, які, все ж таки, прийняли рішення про впровадження на підприємстві міжнародних стандартів фінансової звітності, повинні залучати значні ресурси: фінансові, кадрові, консалтингові. Багато компаній втрачають свій інтерес до поставленої задачі, бо хочуть за дуже короткий період часу здійснити підготовку спеціалістів. Найчастіше в таких ситуаціях процес навчання припиняється, бо це неможливо.

В Україні є багато компаній, які проводять курси з навчання та впровадження МСФЗ, такі як агентства з МСФЗ, які надають повний спектр семінарів, тренінгів та сертифікаційних програм з міжнародних стандартів; курси від компанії «Нікленд», «Азімут», а також фірми «Главбух-аудит» та «Контракти-аудит» та інші. У середньому тривалість таких курсів складає від 8 до 10 місяців. Вартість навчання складає від 5 тис. грн. до 8 тис. грн.;

12) складання фінансової звітності за МСФЗ здійснюється одночасно з веденням обліку за національними стандартами. Це значно збільшує навантаження на бухгалтерів компанії чи організації. Така ситуація призводить до відтоку професійних кадрів, а у нових кадрів рівень професійності не завжди вище, ніж у попередніх. При цьому нові кадри встановлюють дуже високі вимоги до заробітної плати;

13) українські бухгалтери звикли до чіткого регламентування облікових рішень та процедур, тому розуміння МСФЗ бухгалтерами нашої країни пов'язано з деякими труднощами, наприклад, широким використанням професійного судження для призначення, оцінки та розкриття інформації у фінансовій звітності. Ця проблема виникає тому, що українських бухгалтерів вчили суворо дотримуватися чітких правил та стандартів;

14) організаційна проблема. Вона складається з з'ясування, хто повинен впроваджувати розроблені та прийняті нормативні акти в повсякденну практи-

ку бухгалтера, та хто повинен нести відповідальність за ефективність цього процесу. Вирішення цієї проблеми пропонує вибір варіанту регулювання бухгалтерського обліку: державного або професійного. При цьому цей вибір залежить від економічної ситуації в країні, соціально-політичної ситуації, національних традицій [7, с. 274];

15) перехід на міжнародні стандарти фінансової звітності також є проблемою для вітчизняних аудиторів, тому що складання звітності за МСФЗ передбачає подальшу її перевірку та отримання аудиторського висновку. Зарубіжні інвестори не дуже довіряють українським аудиторам, тому будуть звертатись до більш великих світових аудиторських компаній, а це, в свою чергу, неминуче збільшує витрати підприємства.

Також на Україні є проблема з органами аудиторського саморегулювання. В країні є багато аудиторів, які підтверджують недостовірну звітність підприємств та організацій. Цю проблему можна вирішити завдяки підвищенню професійної та посадової відповідальності та впровадженню контролю за дотриманням аудиторських стандартів;

16) МСФЗ не регулюють складання звітності громадськими, бюджетними, благодійними та іншими організаціями. Міжнародні стандарти орієнтовані тільки на комерційні підприємства, також вони не призначені для застосування їх на підприємствах малого та середнього бізнесу. Це відбувається через високі витрати на складання звітності за вимогами міжнародних стандартів фінансової звітності. А це, в свою чергу, значно зростає коло його розповсюдження.

Але не тільки Україна має проблеми із впровадженням міжнародних стандартів фінансової звітності. Країни ЄС та інші держави мають також достатньо проблем: навчання або перекваліфікація робітників, недостатнє застосування механізмів примусового складання звітності за МСФЗ, занадто пізній перехід на нові стандарти, велике навантаження на компанії, відсутність у робітників достатніх знань.

Для вирішення вищеперахованих проблем можна запропонувати деякі рішення на державному рівні:

1) скоординувати дії, які регулюють організацію і методику бухгалтерського обліку та фінансової звітності;

2) перекласти міжнародні стандарти на українську мову;

3) розробити методичні рекомендації з застосування міжнародних стандартів фінансової звітності та бухгалтерського обліку;

4) узгодити П(С)БО та податкове законодавство для формування оптимальної моделі взаємозв'язку систем бухгалтерського та податкового обліку;

5) обов'язково проводити заходи, які направлені на дотримання професійної етики;

6) призначити відповідальних за адаптацію і впровадження стандартів;

7) визначити перелік суб'єктів, які зобов'язані надавати звітність за МСФЗ;

8) вдосконалити первинну облікову документацію, яка б давала можливість максимально використовувати бухгалтерську інформацію для складання фінансової звітності за міжнародними стандартами;

9) сприяти підготовці та підвищенню кваліфікації спеціалістів та здійснювати міжнародне співробітництво в межах міжнародних спеціалізованих організацій.

Незважаючи на проблеми, пов'язані з переходом на МСФЗ, є багато позитивних моментів: звітність, яка складається за МСФЗ, зрозуміла та порівняна в усьому світі; інформація, яка надана в таких звітах, несе значний потенціал для управління та подальшого контролю. В подальшому ряд проблем вирішиться, і це сприятливо вплине на стан українських підприємств.

Наявність звітності за міжнародними стандартами на підприємстві, безумовно, сприятливо впливає на відношення з банками та банківськими організаціями, говорить про високий рівень менеджменту на підприємстві, про серйозне ставлення до ведення бізнесу та подальші перспективи підприємства у майбутньому, високий професіоналізм та кваліфікацію робітників, які працюють на цьому підприємстві. Це дає можливість ефективно розкривати наявні фінансові ризики у суб'єктів звітування, а також впливає на прозорість бізнесу. Така звітність дозволяє адекватно оцінити поточний фінансовий стан підприємства та спрогнозувати перспективи розвитку. Завдяки цьому можна залучити більш дешевий акціонерний або кредитний капітал. МСФЗ дають змогу порозумітися інвестору та емітенту.

Висновок з проведеного дослідження. Проблеми переходу до МСФЗ – це проблеми не тільки Міністерства фінансів Україна, але й кожного окремого українського підприємства та бухгалтерів. Якщо повністю не контролювати перехід підприємств на МСФЗ на державному рівні, то переходити на нові стандарти підприємства будуть тільки у випадку крайньої необхідності. Але ж необхідно пам'ятати, що міжнародні стандарти фінансової звітності дають змогу:

- за дуже короткий проміжок часу сформувати звітність з високою точністю;

- ефективно та об'єктивно оцінювати фінансовий стан та ухвалювати обґрунтовані управлінські рішення;

- отримувати компаніям міжнародну репутацію інноватора та серйозного партнера міжнародного рівня.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.99 № 996-XIV // П(С)БО Нормативна база.
2. Розпорядження КМУ «Про перехід акціонерних товариств на МСФЗ в 2004-2005 р.» від 18.01.2003 № 25-Р // Бухгалтерський облік і аудит. – 2003. – № 3. – С. 100–105.
3. Голов С. Міжнародні стандарти фінансової звітності: удосконалення та застосування // Бухгалтерський облік та аудит. – 2007. – № 11. – С. 43–58.
4. Ніщенко Л. Гармонізація бухгалтерського обліку та фінансової звітності України з міжнародними стандартами // Бухгалтерський облік та аудит. – 2006. – № 9. – С. 6–9.
5. Картузова Т.В. Необхідність переходу України на міжнародні стандарти фінансової звітності // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – № 20.9. – С. 176–179.
6. Перехід українських компаній на МСФЗ без труднощів // EBS. Ulreasing corporate dunamism. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ebskiev.com>.
7. Трачова Д.М. Перехід на міжнародні стандарти обліку та звітності: проблеми на перспективу. / Д.М. Трачова, Л.А. Сахно // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). – Мелітополь : «Люкс», 2012. – № 2 (18), том 6. – С. 270–276.
8. Циган Р.М. Перспективи переходу України до міжнародних стандартів фінансової звітності // Вісник ЖДТУ, 2012. – № 1(47) – С. 145–147.

СЕКЦІЯ 10 МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

УДК 338.23:332.142.4

Ільїна М.В.

*кандидат соціологічних наук, старший науковий співробітник
відділу соціоекологічних проблем сталого розвитку
Інституту економіки природокористування та сталого розвитку
Національної академії наук України*

ПРОГНОЗНІ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОЇ СФЕРИ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

У статті представлено результати розробки й аналізу прогнозних моделей розвитку туристично-рекреаційної сфери регіонів України. З використанням стандартних методів прогнозування визначено тенденції розвитку індустрії до 2020 року на основі розрахованих показників обсягів туристів та оздоровлених у санаторно-курортних закладах. За результатами прогнозування проаналізовано передумови, сильні і слабкі сторони та перспективи розвитку туризму і рекреації типових груп регіонів України.

Ключові слова: туристично-рекреаційна сфера, прогноз, динаміка, турист, санаторно-курортний заклад, логарифмічний тренд, експоненційний тренд.

Ильина М.В. ПРОГНОЗНЫЕ МОДЕЛИ РАЗВИТИЯ ТУРИСТСКО-РЕКРЕАЦИОННОЙ СФЕРЫ РЕГИОНОВ УКРАИНЫ

В статье представлены результаты разработки и анализа прогнозных моделей развития туристско-рекреационной сферы регионов Украины. С использованием стандартных методов прогнозирования определены тенденции развития индустрии до 2020 года на основе рассчитанных показателей объемов туристов и оздоровленных в санаторно-курортных учреждениях. По результатам прогнозирования проанализированы предусловия, сильные и слабые стороны и перспективы развития туризма и рекреации типичных групп регионов Украины.

Ключевые слова: туристско-рекреационная сфера, прогноз, динамика, турист, санаторно-курортное учреждение, логарифмический тренд, экспоненциальный тренд.

Iliina M.V. MODELS FORECASTING DEVELOPMENT OF TOURISM-AND RECREATION SECTOR IN UKRAINE'S REGIONS

The article presents results of elaboration and analysis of mathematical models to forecast development of tourism-and-recreation sector in Ukraine's regions. With ordinal forecasting methods and using assessed parameters on number of tourists and recreants who visited sanatorium-and-spa units it defines tendencies of the industry's development till 2020. On the basis of the forecasting results preconditions, strengths and weaknesses, and perspectives discovering how tourism and recreation will develop in different groups of Ukraine's regions are described.

Keywords: tourism-and-recreation sector, forecast, dynamics, tourist, sanatorium-and-spa unit, logarithmic trend, exponential trend.

Постановка проблеми. Методичні підходи до оцінювання та моделювання процесів функціонування туристично-рекреаційної сфери довгий час обмежувалися збором та описом статистичних даних щодо кількості туристів та метою їх подорожі, обсягів оздоровлення рекреантів у спеціалізованих курортних закладах, тривалістю їх перебування, іншими прямими спостережними показниками [1]. На наш погляд, з науковою метою перелік показників для опису індустрії туризму і рекреації має бути суттєво розширений за рахунок більш складних аналітичних і синтетичних показників, які би давали можливість не лише коректно й повно описувати стан сфери, але й чітко визначали перспективи й основні тенденції її подальшого розвитку. Міжнародна практика ведення статистики туристичних послуг також доводить, що перелічених даних недостатньо для обґрунтування рекомендацій органам державної влади щодо розробки національної та регіональної політики в туристичній галузі, прогнозування змін частки туристичного сектору у формуванні ВВП та зайнятості, визначення обсягів інвестицій у галузь [2]. Діюча в Україні методика обрахунку туристичної діяльності оцінює споживчі витрати подорожуючих без урахування мети поїздки, що, втім, є важливим статистичним по-

казником: мета подорожі суттєвим чином визначає обсяги споживання товарів і послуг та тривалість подорожі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження теоретико-методологічних засад визначення туристично-рекреаційного потенціалу демонструє, більшість дослідників визначає потенціал галузі на основі ресурсного підходу – оцінюючи максимальні обсяги ресурсів, які можуть використовуватися для виробництва відповідних товарів і послуг. Ю. Гуменюк використовує системно-структурний підхід і аналізує компонентну структуру природно-ресурсного потенціалу [3]. В. Мацола у своїх дослідженнях туристично-рекреаційного комплексу оцінює його як у натуральних, так і у вартісних показниках; натуральними показниками при цьому виступають запаси ресурсів і виражена через них потенційна спроможність задоволення рекреаційного попиту населення території [4]. Показниками рекреаційного туристичного потенціалу території автор визначає їхню рекреаційну місткість (кількість людей, які можуть користуватися послугами санаторно-курортних закладів, закладів оздоровлення й відпочинку), характеристики існуючих і перспективних центрів відпочинку, туризму та санаторно-курортного лікування. Методика компонентної оцінки туристично-

рекреаційного потенціалу територій, розроблена Л. Черчик, визначає сукупну можливість природних рекреаційних ресурсів задовольняти рекреаційні потреби людей із урахуванням запасів та норм використання. За автором, природно-рекреаційний потенціал складається з мисливських угідь, річкових та озерних пляжів, неорганізованого та організованого короткочасного відпочинку, кліматолікувальних місцевостей, лікувальних грязей, мінеральних вод [5].

У всіх цих дослідженнях застосовано ресурсний підхід до оцінки туристично-рекреаційного потенціалу регіону, який, втім, не є єдино можливим. Так, за М. Нудельманом, природний рекреаційний потенціал характеризується максимальною сукупною продуктивною здатністю природних рекреаційних ресурсів і визначається продуктивністю і споживчими властивостями рекреаційних ресурсів території [6]. За авторською методикою, природо-ресурсний потенціал визначається на основі розрахунку: 1) продуктивності рекреаційних ресурсів (кількість людей, яким можна надати послуги з лікування, відпочинку, туристичні послуги, виходячи із запасів природних рекреаційних ресурсів регіону на рік) та 2) економічного ефекту від використання цього ресурсу.

В дослідженнях В. Новикової обґрунтовано структуру рекреаційного потенціалу території, що включає: 1) реалізовану частину рекреаційного потенціалу території – рекреаційні ресурси, залучені до споживання та господарської діяльності, трудові ресурси, зайняті у такій діяльності, рекреаційні інфраструктура; 2) перспективну частину рекреаційного потенціалу території – парарекреаційні ресурси, резервні рекреаційні території, створення нових об'єктів рекреації, залучення нових та підвищення кваліфікації наявних трудових ресурсів, будівництво нової та реконструкція й переоснащення існуючої рекреаційної інфраструктури [7]. Інші науковці (напр., Т. Луганська, Н. Кампов) пропонують вимірювати рекреаційно-туристичний потенціал території за ступенем і можливістю розвитку різних видів і форм туризму [8]; за Е. Щепанським, структура природного рекреаційного туристичного потенціалу включає санаторно-курортне лікування, туризм і відпочинок; рекреаційний потенціал території при цьому визначається наявністю, різноманітністю та потужністю рекреаційних ресурсів [9].

Постановка завдання. Подальші дослідження щодо визначення потенціалу та перспектив розвитку туристично-рекреаційної сфери потребують удосконалення теоретико-методологічних основ оцінювання соціально-економічної ефективності галузі. Одним із ключових напрямків є моделювання та прогнозування розвитку сфери на середньо- та довгострокову перспективу. Це дозволить визначити можливості подальшого використання туристично-рекреаційного потенціалу регіонів та здійснити відповідну диференціацію та групування регіонів, що необхідно з огляду на потребу оптимізації антропогенного навантаження на рекреаційні території.

Виклад основного матеріалу дослідження. З метою визначення тенденцій розвитку туристично-рекреаційного комплексу України до 2020 року застосовано стандартні методи прогнозування (див., наприклад, [10]). Процес прогнозування включав такі основні етапи, як вибір та обґрунтування базових фактичних показників стану і ретроспективної динаміки розвитку туристично-рекреаційної галузі, вибір типу тренду розвитку сфери та його статистична перевірка, розрахунок відповідних прогнозних показників для регіонів України.

Для прогнозування розвитку сфери обрано показники охоплення населення послугами санаторно-курортного оздоровлення протягом тривалого часу та розподілу туристів за метою подорожі. Показник охоплення населення санаторно-курортними послугами відображає щорічну кількість осіб, оздоровлених у санаторно-курортних і оздоровчих закладах України протягом тривалого часу. Ретроспективний аналіз цього показника охоплює період з 1992 року. Показник розподілу туристів за метою відвідування складається з обсягу подорожуючих зі службовою, діловою або освітньою метою та з кількості осіб, що подорожують із метою дозвілля, відпочинку та спортивно-оздоровчого туризму. Ретроспективно ці показники аналізовано з 1997 року.

З використанням двох серій фактичних базових показників (охоплення населення санаторно-курортними послугами та розподіл туристів за метою подорожі) окремо обрано типи тренду, які найкращою мірою відображають тенденції розвитку галузі та за якими здійснюватиметься подальший прогноз. На основі отриманих статистичних розрахунків для опису тенденцій змін в обсягах охоплення санаторно-курортними послугами обрано логарифмічний тренд – криву, яка відображає швидку зміну (зменшення або збільшення) показника на початку періоду і поступове припинення зміни величини показника у подальшому:

$$y = -1281,3 \ln(x) + 6080,1 \quad (1).$$

Стрімке зменшення обсягів оздоровлених у санаторно-курортних закладах України починаючи з 1992 року пояснюється політичними змінами на пострадянському просторі – зокрема, встановленням державних кордонів між країнами, громадяни яких раніше активно відвідували здравниці України. Коефіцієнт детермінації для цього типу тренду складає 0,76.

Особливості розподілу обсягів туризму за метою відвідування найкраще відображає експоненційний тренд; при цьому для ділового туризму експонентна крива демонструє стрімке спадання фактичних показників:

$$y = 867,1 \times e^{-0,07x} \quad (2),$$

а для відпочинкового туризму – навпаки, зростання:

$$y = 896,1 \times e^{0,061x} \quad (3).$$

Коефіцієнти детермінації показників дорівнюють відповідно 0,78 та 0,70. Тривала тенденція до зменшення обсягів ділового туризму пояснюється не лише згортанням економічної співпраці внаслідок рецесії, але й деактуалізацією ділових подорожей завдяки трансформації провідних галузей та розвитку телекомунікаційних технологій. Враховуючи, що діловий туризм слабкою мірою стимулюється організаційними механізмами державної туристичної політики, зусилля останньої доцільно спрямувати на розвиток туризму з метою відпочинку та дозвілля.

Запропоновані трендові моделі було піддано статистичній перевірці: за розрахованим показником критерію t-Стьюдента підтверджено нульову гіпотезу про незначне відхилення розрахункових (трендових) даних від фактичних.

Результати прогнозування річних обсягів оздоровлених протягом тривалого часу у санаторно-курортних і оздоровчих закладах України за логарифмічним трендом демонструють зменшення показника до 2 млн. осіб у 2015-2016 р. та 1,766 млн. у 2020-2021 рр. (табл. 1). Протягом аналізованого періоду (1992-2020) кількість оздоровлених щороку скорочуватиметься на 4,3%.

Таблиця 1
Динаміка обсягів оздоровлення протягом тривалого часу в санаторно-курортних і оздоровчих закладах України, осіб (складено за [11])

1992	7 012 250	2003/2004	2 955 587
1993	5 737 425	2004/2005	3 014 656
1994	4 782 197	2005/2006	3 020 071
1995	4 229 621	2006/2007	3 171 456
1996	2 989 443	2007/2008	3 237 409
1997	2 845 337	2008/2009	2 858 371
1998	2 810 830	2009/2010	2 728 133
1999	2 626 231	2010/2011	2 663 976
2000	2 691 013
2001	2 815 860	2015/2016*	2 008 060
2002/2003	2 925 793	2020/2021*	1 765 584

* Розраховано автором за логарифмічним трендом.

Так само неухильно скорочуватимуться відносні обсяги оздоровлених в розрахунку на 1 тис. постійного населення: з 58,2 осіб у 2010/2011 рр. до 40,7 осіб у 2020/2021 рр. (табл. 2).

Результати прогнозування річних обсягів туризму за експоненційним трендом демонструють зменшення кількості туристів, що подорожують зі службовою та діловою метою до 229 тис. у 2015 р. і 162 тис. у 2020 р. та зростання кількості туристів, що подорожують із метою відпочинку та дозвілля до 2,856 млн. осіб у 2015 р. і 3,874 млн. – у 2020 р. (табл. 3). Протягом аналізованого періоду (1997-2020) кількість туристів, що подорожують із діловою метою, щороку скорочуватиметься на 6,8%; натомість щорічний приріст обсягів відпочинкового туризму складатиме 6,3%.

Прогноз розподілу туристів за метою туристичної подорожі та регіоном України представлено у табл. 4.

Таблиця 2
Прогнозні показники обсягів оздоровлення в санаторно-курортних і оздоровчих закладах регіонів України

	всього, тис. осіб			на 1 тис. наявного населення, осіб		
	2010/11	2015/16*	2020/21*	2010/11	2015/16**	2020/21**
Україна	2664,0	2008,1	1765,6	58,2	45,2	40,7
АР Крим	821,1	618,9	544,2	418,2	327,8	295,6
Вінницька	61,2	46,1	40,6	37,3	28,8	26,0
Волинська	28,0	21,1	18,6	27,0	21,2	19,1
Дніпропетровська	84,2	63,5	55,8	25,2	19,4	17,5
Донецька	210,1	158,4	139,3	47,4	36,4	32,8
Житомирська	16,7	12,6	11,1	13,1	10,0	9,0
Закарпатська	63,4	47,8	42,0	50,8	40,1	36,1
Запорізька	177,3	133,7	117,5	98,5	75,8	68,4
Івано-Франківська	27,6	20,8	18,3	20,0	15,6	14,1
Київська	50,5	38,1	33,5	29,4	22,8	20,6
Кіровоградська	10,5	7,9	6,9	10,3	7,9	7,1
Луганська	32,9	24,8	21,8	14,3	11,0	9,9
Львівська	328,0	247,3	217,4	128,9	101,1	91,2
Миколаївська	102,4	77,2	67,9	86,6	66,7	60,2
Одеська	239,8	180,8	158,9	100,4	78,9	71,1
Полтавська	57,9	43,7	38,4	38,9	29,9	27,0
Рівненська	22,5	16,9	14,9	19,5	15,3	13,8
Сумська	11,3	8,5	7,5	9,7	7,4	6,7
Тернопільська	14,4	10,8	9,5	13,3	10,3	9,3
Харківська	45,8	34,5	30,3	16,6	12,9	11,6
Херсонська	130,0	98,0	86,2	119,5	92,1	83,0
Хмельницька	17,2	12,9	11,4	12,9	10,0	9,0
Черкаська	26,4	19,9	17,5	20,5	15,7	14,2
Чернівецька	3,1	2,3	2,0	3,4	2,7	2,4
Чернігівська	12,9	9,7	8,5	11,7	9,0	8,1
м. Київ	48,4	36,5	32,1	17,3	14,0	12,7
м. Севастополь	20,5	15,5	13,6	53,8	42,5	38,4

* Прогнозні показники. Розраховано автором.

** За середнім прогнозом чисельності населення Інституту демографії НАН України.

Таблиця 3
Динаміка обсягів туризму в Україні за метою туристичної подорожі, осіб (складено за [11])

	службова, навчання	дозвілля, відпочинок		службова, навчання	дозвілля, відпочинок
1997	809 251	1 057 554	2006	336 036	1 640 151
1998	614 310	986 805	2007	310 801	2 300 915
1999	639 294	911 413	2008	355 880	2 443 853
2000	634 261	1 118 076	2009	343 010	1 791 501
2001	601 720	1 269 951	2010	290 795	1 823 224
2002	668 674	1 349 598
2003	766 149	1 803 048
2004	492 469	1 160 964	2015*	229 328	2 855 642
2005	347 301	1 251 322	2020*	161 605	3 874 036

* Розраховано автором за експоненційним трендом.

Таблиця 4

Прогнозні показники обсягів туризму за метою подорожі та регіонами України, тис. осіб

	службова, ділова, навчання			дозвілля, відпочинок, спортивно-оздоровчий туризм		
	2010	2015*	2020*	2010	2015*	2020*
Україна**	290,8	229,3	161,6	1823,2	2855,6	3874,0
АР Крим	7,4	5,8	4,1	172,5	270,2	366,5
Вінницька	8,4	6,6	4,7	28,2	44,1	59,9
Волинська	6,3	4,9	3,5	33,3	52,1	70,7
Дніпропетровська	10,3	8,1	5,7	91,0	142,6	193,4
Донецька	18,0	14,2	10,0	107,3	168,1	228,0
Житомирська	0,1	0,1	0,0	15,7	24,5	33,3
Закарпатська	11,4	9,0	6,3	37,9	59,4	80,6
Запорізька	6,0	4,8	3,4	78,0	122,1	165,7
Івано-Франківська	2,3	1,8	1,3	48,5	76,0	103,2
Київська	1,4	1,1	0,8	28,3	44,3	60,0
Кіровоградська	7,8	6,1	4,3	10,9	17,1	23,3
Луганська	1,0	0,8	0,6	33,8	52,9	71,8
Львівська	2,5	2,0	1,4	144,0	225,5	306,0
Миколаївська	4,6	3,6	2,6	27,7	43,4	58,9
Одеська	9,2	7,2	5,1	93,6	146,5	198,8
Полтавська	4,2	3,3	2,4	38,0	59,5	80,7
Рівненська	7,1	5,6	3,9	26,0	40,7	55,2
Сумська	0,1	0,1	0,1	43,8	68,7	93,2
Тернопільська	0,1	0,1	0,1	19,5	30,5	41,3
Харківська	26,1	20,6	14,5	110,3	172,7	234,3
Херсонська	11,4	9,0	6,3	78,3	122,6	166,3
Хмельницька	0,8	0,6	0,4	58,7	91,9	124,7
Черкаська	11,5	9,1	6,4	23,6	37,0	50,1
Чернівецька	10,3	8,2	5,7	47,6	74,5	101,1
Чернігівська	2,5	2,0	1,4	21,1	33,1	44,8
м. Київ	291,8	230,1	162,1	1639,9	2568,5	3484,5
м. Севастополь	5,4	4,2	3,0	148,0	231,9	314,6

* Прогнозні показники. Розраховано автором.

** Підсумок даних по регіонах перевищує дані по Україні за рахунок осіб, обслуговуваних за співдоговорами.

Згідно з трендовим прогнозом, регіонами-лідерами за обсягами оздоровлення населення в санаторно-курортних і оздоровчих закладах у 2020 році будуть АР Крим, Одеська, Львівська, Донецька та Запорізька області. До групи з обсягами оздоровлення населення вище середнього належатимуть Херсонська, Миколаївська, Дніпропетровська, Закарпатська та Вінницька області. Полтавська, Київська, Харківська, Луганська, Волинська, Івано-Франківська, Черкаська області та м. Київ складуть групу регіонів з рівнем санаторно-курортного забезпечення населення нижче середнього. До регіонів із найгіршими показниками належатимуть Рівненська, Хмельницька, Житомирська, Тернопільська, Чернігівська, Сумська, Кіровоградська, Чернівецька області та м. Севастополь. Малий обсяг надання санаторно-курортних послуг у більшості цих регіонів пояснюється низьким рівнем їх забезпечення природно-рекреаційними ресурсами.

Прогнозні показники, розраховані за логарифмічним трендом, свідчать про неухильне скорочення обсягів оздоровлення населення – як через загальну депопуляцію в Україні, так і через тяглість негативних тенденцій, що панують у санаторно-курортній справі протягом останніх двадцяти років. Це, зокрема, недовіка політики розвитку галузі, брак фінансування, відсутність заходів із модернізації сфери, скорочення числа санаторно-курортних закладів, їхнє фізичне руйнування, матеріальна зношеність обладнання, перепрофілювання закладів після їх приватизації,

несучасність кадрового забезпечення, морально-технічна застарілість процесу організації та надання послуг у закладах сфери, низький лікувально-оздоровчий ефект, невідповідність якості й асортименту санаторно-курортних послуг очікуванням та запитам споживачів.

Обсяги туристів, що подорожують з метою дозвілля, відпочинку, спортивно-оздоровчого туризму, за розрахованим за експоненційним трендом прогнозом протягом періоду до 2020 року зростатимуть. Найактивнішими в цьому відношенні регіонами залишатимуться м. Київ та Севастополь, АР Крим, Львівська, Харківська, Донецька, Одеська, Дніпропетровська області. До регіонів із рівнем відпочинкового туризму вище середнього належатимуть Херсонська, Запорізька, Хмельницька, Івано-Франківська, Чернівецька області. Показники нижче середнього притаманні великій групі, яка об'єднує Сумську, Полтавську, Закарпатську, Луганську, Волинську, Київську, Вінницьку, Миколаївську, Рівненську, Черкаську, Чернігівську, Тернопільську області. До регіонів із найгіршими показниками обсягів відпочинкового туризму належатимуть Житомирська та Кіровоградська області. Значна частина регіонів, що включені до двох останніх груп, мають достатній природно-туристичний та історико-архітектурний потенціал для нарощування обсягів туристичного бізнесу й істотного збільшення кількості туристів та екскурсантів.

Висновки з проведеного дослідження. Співставний аналіз поточного стану та результатів прогнозування розвитку туристично-рекреаційної сфери України за показниками обсягів туризму та оздоровлення в санаторно-курортних і оздоровчих закладах України показує, що суттєвий вплив на стан сфери справляє наявність природних туристично-рекреаційних ресурсів – у першу чергу, морських узбереж. Саме приморські регіони, а також міста з високою концентрацією культурно-історичних та архітектурних пам'яток (м. Київ, Львівська, Чернівецька, Івано-Франківська, Закарпатська області) мають найбільший потенціал розвитку туристично-рекреаційного комплексу та здатні суттєво поліпшити рівень соціального та економічного розвитку цих регіонів. У зв'язку з цим перспективними напрямками подальших наукових досліджень слід визначити оцінку і напрями ресурсного забезпечення розвитку туристично-рекреаційної сфери, виокремлення типових груп регіонів, формулювання оптимальних шляхів модернізації організаційно-економічного механізму розв'язання основних проблем сфери.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Туристична діяльність в Україні у 2012 році. Статистичний бюлетень. – Київ : Держава служба статистики України, 2013. – 272 с.
2. International Recommendations for Tourism Statistics 2008. ST/ESA/STAT/SER.M/83/Rev.1. – New York : United Nations, 2010. – 145 p.
3. Гуменюк Ю. Удосконалення управління рекреаційно-туристичним комплексом регіону / Гуменюк Ю. П. // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Зб. наук. праць. Вип. 3 (XLVII) НАН України. IPД. Частина I. – Львів, 2004. – С. 435-441.
4. Мацола В. Рекреаційно-туристичний комплекс України / Мацола В. І. – Львів, 1997. – 259 с.
5. Черчик Л. Стратегічний потенціал рекреаційної системи регіону: теорія, методологія, оцінка : монографія / Черчик Л., Коленда Н. – Луцьк : ЛНТУ, 2008. – 224 с.
6. Нудельман М. Социально-экономические проблемы рекреационного природопользования / Нудельман М. С. – К. : Наукова думка, 1987. – 132 с.
7. Новикова В. Оптимізація рекреаційної діяльності як важлива умова збалансованого розвитку регіону / Новикова В. // Регіональні студії : зб. наук. праць. – Ніжин, 2007. – С. 263-270.
8. Луганська Т. Розвиток рекреаційно-туристичної діяльності на регіональному рівні / Луганська Т., Кампов Н. // Регіональні студії : зб. наук. праць. – Ніжин, 2007. – С. 178-185.
9. Щепанський Е. Рекреаційне районування Хмельниччини / Щепанський Е. В. // Формування ринкових відносин в Україні. – 2002. – Вип. 18. – С. 182-185.
10. Общая теория статистики : учебник / Под ред. И. И. Елисеевой. – 5-е изд. – М. : Финансы и статистика, 2004. – с. 445-525.
11. Санаторно-курортне лікування, організований відпочинок та туризм в Україні. Статистичний бюлетень. – Київ : Державна служба статистики України, 2011. – 91 с.

УДК 330.46:519.71

Клепікова О.А.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної кібернетики та інформаційних технологій
Одеського національного політехнічного університету*

КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД ДО ТЕСТУВАННЯ ІМІТАЦІЙНИХ МОДЕЛЕЙ СКЛАДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Стаття присвячена питанням випробування і дослідження властивостей імітаційної моделі. Проведено огляд методів для оцінки адекватності, точності, стійкості результатів імітаційного моделювання. Запропоновано комплексний підхід до тестування імітаційної моделі.

Ключові слова: економічна система, імітаційна модель, імітаційне моделювання, валідація моделі, верифікація моделі, аналіз чутливості імітаційної моделі.

Клепікова О.А. КОМПЛЕКСНЫЙ ПОДХОД К ТЕСТИРОВАНИЮ ИМИТАЦИОННЫХ МОДЕЛЕЙ СЛОЖНЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ СИСТЕМ

Статья посвящена вопросам испытания и исследования свойств имитационной модели. Проведен обзор методов для оценки адекватности, точности, устойчивости результатов имитационного моделирования. Предложен комплексный подход к тестированию имитационной модели.

Ключевые слова: экономическая система, имитационная модель, имитационное моделирование, валидация модели, верификация модели, анализ чувствительности имитационной модели.

Klepikova O.A. COMPREHENSIVE APPROACH TO TESTING COMPUTER SIMULATION MODELS OF COMPLEX ECONOMIC SYSTEMS

The article deals trials and study the properties of computer simulation model. Have reviewed methods for assessing the adequacy, accuracy, robustness of computer simulation results. Comprehensive approach was offered to testing the simulation model.

Keywords: economic system, computer simulation model, computer simulation, validation of the model, verification of model, sensitivity analysis of computer simulation model.

Постановка проблеми. Зростання конкуренції на світовому ринку приводить до значного посилення вимог щодо процесів управління виробництвом. Рішення цієї задачі для сучасного наукомісткого виробництва, яке характеризується високою складністю технологій проектування, інженерного аналізу, випуску продукції і управління діяльністю, потре-

бує проведення великого об'єму науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, застосування нових матеріалів, скороченням тривалості і вартості створення складної продукції, використання сучасних підходів і методів організації і управління виробництвом. Передові світові компанії сфокусували свою увагу на максимальному використанні наявних

знань, інтелектуальних, організаційних, матеріально-технічних можливостей для забезпечення конкурентоспроможності в тривалій перспективі.

Досягнення всього перерахованого потребує рішення цілого комплексу проблем організаційного, технічного, соціально-економічного характеру, які погано піддаються строгому математичному опису. В цих умовах перспективним представляється використання методів імітаційного моделювання [3; 5].

Оскільки імітаційне моделювання пов'язано з рішенням реальних економічних задач, то необхідно бути впевненим, що кінцеві результати моделювання точно відображають реальний стан процесів. Для цього необхідно оцінити, наскільки модель і дані, отримані на її основі, можуть бути корисні у процесі прийняття рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню різних аспектів проблеми оцінки достовірності імітаційної моделі приділяли і приділяють багато уваги відомі вчені і спеціалісти в області імітаційного моделювання: Ю.М. Адлер, Н.П. Бусленко, С.В.Емельянов, Р. Фішер, Т. Нейлор, Н.Н. Личкіна, Дж. Клейнен, Р. Шеннон, З.М. Соколовська, В.Ф. Ситник та ін.

Аналіз наведених досліджень дає змогу зробити висновок, що проблема оцінки достовірності імітаційної моделі є багатоетапним та складним процесом, потребує застосування різноманітних методів математичної статистики. На сьогодні немає строгих алгоритмів її вирішення.

Постановка завдання. Таким чином, дослідження властивостей імітаційної моделі, таких як проведення аналізу чутливості імітаційної моделі, оцінка точності та стійкості результатів моделювання, оцінка адекватності моделі (верифікація, валідація моделі) є необхідними і важливими завданнями у процесі розробки та застосування імітаційної моделі для складних економічних систем, що і обумовило вибір теми дослідження і її актуальність.

Виклад основного матеріалу дослідження. Метод імітаційного моделювання – це один із найбільш ефективних методів вивчення як практично функціонуючих економічних об'єктів будь-якої природи і ступеня складності, так і об'єктів, що знаходяться у процесі розробки. Сутність цього методу полягає в побудові імітаційної моделі досліджуваного об'єкту і в цілеспрямованому експериментуванні з цією моделлю для вивчення поведінки в різних умовах [3; 5; 6].

У порівнянні з іншими методами імітаційного моделювання дозволяє розглядати велику кількість альтернатив, покращувати якість управлінських рішень і точніше прогнозувати їх наслідки. Однією з причин застосування імітаційного моделювання для аналізу економічної системи полягає в пошуку наукових знань про поведінку досліджуваної системи. Ідея імітаційного моделювання дає можливість користувачеві експериментувати з економічними системами у тих випадках, коли робити це на реальному об'єкті дуже складно або недоцільно.

Основною метою імітаційних експериментів є [6; 7]:

1. Відпрацювання існуючих або проєктованих економічних систем шляхом планування, змін та управління набором параметрів як ендогенних, так і екзогенних. При цьому може бути оцінений можливий ефект від зміни в організації реальної системи, її функціонування, взаємовідносини між підсистемами та ін.

2. Перевірка певних гіпотез про поведінку реальної системи.

3. Прогнозування та перспективне планування, при яких оцінюється поведінка економічної системи при деякому передбачуваному поєднанні умов та ситуацій.

4. Проведення аналізу чутливості системи до зміни параметрів; визначення на цій основі найбільш важливих (значущих) параметрів.

5. Розробка імітаційної моделі-тренажеру. На імітаційній моделі-тренажері можуть «програватись» управлінські рішення щодо формування бізнес-стратегії та їх можливі наслідки, вивчення тенденцій розвитку економічної системи.

6. Рішення складних математичних задач (із застосуванням стохастичних чинників), які не можуть бути вирішені аналітичними методами.

7. Оперативне управління виробничими процесами складних економічних систем, вироблення управлінських рішень в реальному часі, що стосуються коригування розкладу робіт, перерозподілу ресурсів, фінансового управління, соціально-економічних завдань та ін.

8. Проведення факторного аналізу. Виявлення функціональних співвідношень, тобто визначення природи залежності між двома або кількома важливими чинниками з одного боку і відгуком системи з іншого.

9. Оцінка – визначення, наскільки добре економічна система пропонованої структури буде відповідати деяким конкретним критеріям.

На практиці виділяють три основні категорії оцінки: оцінка адекватності або валідація моделі, верифікація моделі, валідація даних.

В залежності від складності імітаційної моделі, ступеня невизначеності характеристик моделі можуть мати місце різні по характеру способи проведення досліджень по надійності та достовірності імітаційної моделі. Комплексний підхід до тестування імітаційної моделі, на нашу думку, повинен містити такі етапи:

- перевірка адекватності моделі;
- верифікація імітаційної моделі;
- валідація даних імітаційної моделі;
- оцінка точності результатів моделювання;
- оцінка стійкості результатів моделювання;
- аналіз чутливості імітаційної моделі;
- тактичне планування імітаційних експериментів.

Більш детально зупинимось на перевірці адекватності моделі. Перевірка адекватності моделі – це відповідь на питання про те, наскільки модель добре представляє об'єкт дослідження.

Оцінка адекватності або валідація моделі – підтвердження того, що модель в межах області дослідження веде себе з задовільною точністю в відповідності з цілями та завданнями моделювання.

Верифікація моделі – перевірка на відповідність поведінки моделі замислу дослідника і моделювання. Мета процедури верифікації – визначити рівень, на якому можливо буде успішно досягнути цю узгодженість.

Валідація і верифікація імітаційної моделі пов'язані з обґрунтуванням внутрішньої структури моделі, досліджується внутрішня спроможність моделі. В ході цих процедур проводиться дослідження структури моделі і перевіряється виконання гіпотез.

Валідація даних направлена на доказ того, що всі дані, які використовуються в моделі, як вхідні, так і вихідні, володіють задовільною точністю і не суперечать досліджуваній системі, а значення змінних моделі точно визначені і коректно використовуються. Перевіряється правильність інтерпретації отриманих за допо-

могою імітаційної моделі даних, оцінюється наскільки можуть бути справедливі статистичні висновки, отримані в результаті імітаційного експерименту.

У процесі моделювання економічних процесів перш за все дослідника цікавить, наскільки добре імітаційна модель представляє об'єкт дослідження. Імітаційна модель, поведінка якої дуже відрізняється від поведінки досліджуваної економічної системи, повинна бути доопрацьована та виведена на прийнятний рівень.

Існує цілий ряд методів перевірки узгоджень реальних виходів з тими, що моделюються, згідно яким реалізація завдання оцінки достовірності є багатоетапним процесом отримання доказу правильності і коректності висновків (або, принаймні, досягнення прийнятного рівня впевненості в правильності таких висновків) щодо поведінки досліджуваної системи. Питання практичного використання цих стандартів розглядаються в [1; 2; 3]. До їх числа належать методи факторного, спектрального та регресійного аналізу, визначення критеріїв узгодження (Колмогорова-Смирнова, t – Ст'юдента, Кокрена і та ін.), непараметричних критеріїв, коефіцієнту неспівпадіння Тейла та інших.

Один із підходів в оцінці адекватності полягає в порівнянні виходів моделі і реальної системи при однакових (якщо можливо) значеннях входів Дані, отримані на виході імітаційної моделі і дані, отримані в результаті експерименту з реальною системою – статистичні. Тому, як правило застосовують методи статистичної теорії оцінки і перевірки гіпотез.

Перевіряються гіпотези H_0 про те, що вибірки виходів системи і моделі являються вибірками із різних сукупностей або H_1 , що вони «практично» належать до одної сукупності.

Для перевірки придатності імітаційної моделі часто на практиці застосовується критерій Тейла [4]. Коефіцієнт Тейла U вимірює ступінь збігу простежитивного прогнозу P_i зі значеннями, що спостерігаються – A_i . Коефіцієнт U змінюється від 0 до 1. Якщо $U=0$, то прогноз повністю збувся; якщо $U=1$ – то прогноз поганий, тобто модель неадекватно відображає об'єкт.

Коефіцієнт розраховують таким чином:

$$U = \frac{\sqrt{\frac{1}{n} \sum (P_i - A_i)^2}}{\sqrt{\frac{1}{n} \sum P_i^2 + \frac{1}{n} \sum A_i^2}}, \quad (1)$$

Також для оцінки адекватності можуть бути рекомендовані два основних підходи [2; 3]:

1) По середнім значенням відгуків моделі і системи. Перевіряється гіпотеза про близькість середніх значень кожної n -ї компоненти відгуків моделі Y_n відомим середнім значенням n -ї компоненти відгуків реальної системи $Y \cdot n$.

Проводять N_1 дослідження на реальній системі і N_2 дослідження на імітаційній моделі ($N_2 > N_1$). Оцінюють для реальної системи і імітаційної моделі математичне сподівання і дисперсію Y'_n, D'_n і Y_n, D_n відповідно.

Гіпотези про середнє значення перевіряються за допомогою критеріїв узгодження. Наприклад, продемонструємо використання t -статистики. Основою перевірки гіпотез являється $E_n = (Y_n - Y'_n)$, оцінка її дисперсії:

$$D_{pn} = \frac{(N_1 - 1)D_n + (N_2 - 1)D'_n}{N_1 + N_2 - 2}, \quad (2)$$

t -статистика:

$$t_n = (Y_n - Y'_n) \sqrt{\frac{N_1 N_2}{D_{pn}(N_1 - N_2)}} \quad (3).$$

Із таблиці розподілення t -статистики з числом ступенів свободи: $\gamma = N_1 + N_2 - 2$ (зазвичай з рівнем значимості $\alpha = 0.05$) знаходять критичні значення t_{kp} . Гіпотеза про близькість середніх значень n -ї компоненти відгуків моделі і системи приймається, якщо $t_n \leq t_{kp}$. Наведений процес продовжується по всім n -компонентам вектора відгуків.

2) По дисперсіям відхилень відгуків моделі від середнього значення відгуків систем. Проводиться порівняння дисперсії з допомогою критерію F (перевіряють гіпотези про узгодженість) з допомогою критерію узгодженості χ^2 (при великих вибірках, $n > 100$), критерію Колмогорова-Смирнова (при малих вибірках, коли відомі середнє і дисперсія сукупності), Кокрена та ін.

Перевіряється гіпотеза про значущість відмінностей двох дисперсій: D_n^* і D_n .

Складається F -статистика: $F = D_n / D_n^*$ (задаються зазвичай рівнем значимості $\alpha = 0.05$, при ступенях свободи $\gamma_1 = \gamma_2 = N_1 = N_2$) по таблицям Фішера для F -розподілення знаходять F_{kp} . Якщо $F > F_{kp}$, то гіпотеза про значущість відмінностей двох оцінок дисперсій приймається, значить – відсутня адекватність реальної системи і імітаційної моделі по n -й компоненті вектора відгуку. Аналогічно процедура повторюється по всім компонентам вектора відгуку. Якщо хоча б по одній компоненті адекватність відсутня, то модель неадекватна. Якщо знайдені незначні відхилення в моделі, то може проводитися калібровка імітаційної моделі (вводяться поправочні, калібровочні коефіцієнти в моделюючий алгоритм) з метою забезпечення адекватності.

Можуть використовуватись і інші підходи до проведення валідації імітаційної моделі [3; 7]. В окремих випадках корисна валідація, коли перевіряється наскільки модель адекватна з точки зору спеціалістів, які будуть з нею працювати. В процесі валідації потребується постійний контакт з замовником моделі, дискусії з експертами по системі. Важливим інструментом валідації імітаційної моделі є графічне представлення проміжних результатів і вихідних даних, а також анімація процесу моделювання.

Для проведення верифікації імітаційної моделі можуть застосовуватись наступні прийоми [3; 7]:

- тестування моделі для критичних значень і при настанні рідких подій;
- фіксування значень для деяких вхідних параметрів з подальшим порівнянням вихідних результатів з наперед відомими даними;
- варіація значеннями вхідних і внутрішніх параметрів моделі з подальшим порівняльним аналізом поведінки досліджуваної системи;
- реалізація повторних прогонів моделі з незмінними значеннями всіх вхідних параметрів;
- оцінка фактично отриманих в результаті моделювання розподілень випадкових величин і оцінок їх параметрів (математичне сподівання і дисперсія) з апіорно заданими значеннями;
- порівняння результатів імітаційної моделі з результатами уже існуючих моделей, для яких доказана достовірність;
- для існуючої реальної досліджуваної системи проводиться порівняння отриманого прогнозу з прогнозом реального спостереження.

Для валідації даних імітаційної моделі використовують наступні процедури:

- оцінка чутливості імітаційної моделі;

- оцінка точності результатів моделювання;
- оцінка стійкості результатів моделювання.

Чутливість імітаційної моделі представляється величиною мінімального приросту вибраного критерію якості, який обчислюється на статистичних даних моделювання, при послідовному варіюванні параметрів моделювання на всьому діапазоні їх зміни.

Методика оцінки чутливості наступна.

По кожному чиннику X визначається інтервал зміни ($\min X_q, \max X_q$). Решта компонентів вектору X не змінюється і відповідає центральній точці. Проводять пару модельних експериментів і отримують відгуки моделі ($\min Y, \max Y$ відповідно). Для оцінки чутливості використовують як абсолютні, так і відносні значення. В останньому випадку обчислюють прирощення вектора параметрів

$$\delta X_q^0 = \frac{(\max X_q - \min X_q)^2}{(\max X_q + \min X_q)} \cdot 100\%, \quad (4)$$

і обчислюються прирощення вектору відгуку:

$$\delta Y_q = \frac{(\max Y_q - \min Y_q)^2}{(\max Y_q + \min Y_q)} \cdot 100\%. \quad (5)$$

Вибирають $\delta Y_q^0 = \max\{\delta Y_n\}$.

Чутливість моделі по q -компоненті вектору параметрів X визначають парю значень $(\delta X_q^0, \delta Y_q^0)$.

У сучасних системах імітаційного моделювання проведення аналізу чутливості добре автоматизовано [5]. Як правило, аналіз чутливості проводиться графічно із збереження результатів усіх прогонів.

Точність імітації явищ є оцінкою впливу стохастичних елементів на функціонування моделі складної економічної системи. Ступінь точності визначається величиною флуктуації випадкового чинника (дисперсією). Мірою точності є довірчий інтервал.

Для визначення точності результатів імітації оцінюються довірчі інтервали [1; 2; 3; 4]. Якщо отримана оцінка дійсного середнього μ сукупності, то визначається верхня і нижня межі інтервалу, так, щоб ймовірність попадання дійсного середнього в інтервал, ув'язнений між цими межами, дорівнювала деякій заданій величині (α – довірча ймовірність) таким чином:

$$P\{\bar{x} - d < \mu < \bar{x} + d\} = 1 - \alpha, \quad (6)$$

де \bar{x} – вибіркве середнє, $1 - \alpha$ – ймовірність того, що інтервал $\mu \pm d$ містить X .

Під стійкістю результатів імітації розуміється ступінь нечутливості її до зміни умов моделювання [1; 3; 4].

Стійкість результатів моделювання характеризується збіжністю контрольованого параметра моделювання до певної величини при збільшенні часу моделювання варіанту складної системи.

На практиці рекомендується стійкість результатів моделювання оцінювати дисперсією значень відгуку (по вибраній компоненті). Якщо дисперсія при збільшенні часу моделювання не збільшується, значить, результати моделювання стійкі.

Може бути рекомендована наступна методика оцінки стійкості. В модельний час з кроком t контролюються вихідні параметри Y . Оцінюється амплітуда змін параметру Y . Зростання розкиду параметру, що контролюється від початкового значення при зміні $t + \Delta t$ вказує на нестійкий характер імітації досліджуваного процесу.

Для перевірки статистичної гіпотези про рівність дисперсій значень відгуків для досліджень з різною тривалістю прогонів імітаційної моделі може бути використано критерій Бартлетта [2; 3].

Гіпотеза H_0 , що перевіряється про сталість дисперсії k вибірок має вигляд:

$$H_0: \sigma_1^2 = \sigma_2^2 = \dots = \sigma_k^2. \quad (7)$$

Конкуруюча з нею гіпотеза H_1 :

$$H_1: \sigma_{i_1}^2 \neq \sigma_{i_2}^2, \quad (8)$$

де нерівність виконується принаймні для однієї пари індексів i_1 та i_2 .

Методика незміщеної оцінки k дисперсій нормальних генеральних сукупностей наступна:

1. Встановлюється тривалість прогону ($0, t^{\text{мод}}$).
2. Вибирається компонента вектору відгуку y_i , яку необхідно контролювати.
3. Задається крок Δt .
4. На кожному кроці контролюється y_i , оцінюється дисперсія та ін.

Формулюється нулева статистична гіпотеза: про рівність дисперсій Бартлетта. $B_{\text{расч}}$ порівнюється з тестовою. Статистика критерію Бартлетта обчислюється таким чином:

$$B = \frac{1}{C} \left(\int \ln S^2 - \sum_{i=1}^k f_i \ln S_i^2 \right), \quad \text{де} \quad (9)$$

$$S^2 = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^k f_i S_i^2, \quad \text{де} \quad (10)$$

$$f = \sum_{i=1}^k f_i, \quad f_i = n - 1, \quad (11)$$

де n – об'єм вибірки, S_i^2 – оцінки вибірквих дисперсій. Якщо $B > \chi^2$, то H_0 приймається. Рахується, що модель стійка по i -й компоненті вектору відгуку і т. д. по всім компонентам.

У випадку вдалої перевірки вважається, що модель стійка по всьому вектору вихідних змінних.

Вказані процедури потребують проведення широкого спектру тестових імітаційних експериментів, відповідно до сценаріїв розроблених в процесі як тактичного, так і стратегічного планування.

Висновки з проведеного дослідження. Всі розглянуті процедури в комплексі дають необхідну інформаційну базу для забезпечення довіри до розробленої імітаційної моделі і переходу до наступних етапів роботи з моделлю – практичним застосуванням та прийняття рішення в економічних дослідженнях.

Комплексний підхід до тестування імітаційної моделі необхідний для того, щоб модель використовувалася як могутній засіб в науково-практичних дослідженнях, в задачах аналізу і синтезу складних економічних і технічних систем або пошуку ефективних рішень в складних розробках, проектах, нових економічних програмах. В даний час імітаційні моделі широко застосовуються для прогнозування розвитку економічних систем різного ступеню складності.

Імітаційне моделювання пропонує сукупність методологічних підходів і розвинених технологічних засобів, які використовуються для підготовки, аналізу і прийняття рішень економічного, технічного, управлінського та соціально-економічного характеру.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Клейнен Дж. Статистические методы в имитационном моделировании / Дж. Клейнен; [пер. с англ. О.П. Адлера, К.Д. Аргуновой, В.Н. Варыгина, А.М. Талалая]. – М.: Статистика, Вып. 1. – 1978. – 221 с.
2. Клейнен Дж. Статистические методы в имитационном моделировании / Дж. Клейнен; [пер. с англ. О.П. Адлера, К.Д. Аргуновой, В.Н. Варыгина, А.М. Талалая]. – М.: Статистика, Вып. 2. – 1978. – 335 с.
3. Лычкина Н.Н. Имитационное моделирование экономических процессов / Н.Н. Лычкина. – М.: Академия АйТи, 2005. – 164 с.
4. Нейлор Т. Машинные имитационные эксперименты с моделями экономических систем / Т. Нейлор; [пер. с англ.]. – М.: Мир, 1975. – 502 с.

5. Соколовська З.М. Комп'ютерне моделювання складних економічних систем : [монографія] / З.М. Соколовська, О.А. Клепикова. – Одеса : Астропринт, 2011. – 512 с.
6. Применение имитационных моделей в экономическом прогнозировании [Электронный ресурс]. – Режим доступу : <http://old.nasledie.ru/persstr/persona/samarykov/article.php?art=6>.
7. Яцків І.В. Проблема валидации имитационной модели и ее возможные решения / И.В. Яцків // Материалы конференции ИММОД. – 2003. – С. 211-217.

УДК 004.942:519.876.5:658.5

Копішинська О.П.

*кандидат фізико-математичних наук,
доцент кафедри інформаційних систем і технологій
Полтавської державної аграрної академії*

Калініченко А.В.

*доктор сільськогосподарських наук,
професор кафедри інформаційних систем і технологій
Полтавської державної аграрної академії*

Шестаченко К.В.

*студентка факультету економіки та менеджменту
Полтавської державної аграрної академії*

ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ МОНТЕ-КАРЛО ПРИ ОПТИМІЗАЦІЙНОМУ МОДЕЛЮВАННІ УПРАВЛІНСЬКИХ ЗАДАЧ ПРО ПРИЗНАЧЕННЯ

У статті показано можливість використання одного з популярних методів імітаційного моделювання – методу Монте-Карло – для розв'язання оптимізаційних задач про призначення, що мають місце в управлінні підприємствами. Робота містить оригінальну обчислювальну програму, складену на мові програмування VBA, а також результати моделювання за допомогою інших інструментів, зокрема Solver MS Excel, і висновки про ефективність різних методів.

Ключові слова: математичне моделювання, машинна імітація, метод Монте-Карло, рівномірно розподілені випадкові числа, програма-макрос, оптимізація.

Копишинская Е.П., Калининченко А.В., Шестаченко К.В. ИЗУЧЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ МЕТОДА МОНТЕ-КАРЛО ПРИ ОПТИМИЗАЦИОННОМ МОДЕЛИРОВАНИИ УПРАВЛЕНЧЕСКИХ ЗАДАЧ О НАЗНАЧЕНИИ

В статье показана возможность использования одного из популярных методов имитационного моделирования – метода Монте-Карло – для решения оптимизационных задач о назначении, имеющих место в управлении предприятиями. Работа содержит описание оригинальной вычислительной программы, составленной на языке программирования VBA, а также результаты моделирования с помощью других инструментов, в частности Solver MS Excel, и выводы об эффективности различных методов.

Ключевые слова: математическое моделирование, машинная имитация, метод Монте-Карло, равномерно распределенные случайные числа, программа-макрос, оптимизация.

Kopishynska O.P., Kalanachenko A.V., Shestachenko K.V. STUDY OF THE EFFICIENCY OF APPLICATION MONTE-CARLO SIMULATION AT THE OPTIMIZATION OF DISTRIBUTION TASKS

The article shows the possibility of using one of the popular methods of simulation – Monte Carlo method – for solving optimization problems on the appointment taking place in the management of enterprises. The paper contains a description of the original computer program written in the programming language VBA, as well as simulation results using other tools, in particular Solver MS Excel, and conclusions about the effectiveness of various methods.

Keywords: mathematical modeling, machine simulation, Monte Carlo method, uniformly distributed random numbers, the macro, optimization.

Постановка проблеми. Більшість методів дослідження операцій є достатньо вивченими, розроблено низку рекомендацій щодо їх дієвості та доцільності застосування. Однак при побудові та вивченні конкретної об'єктної моделі, перш за все економічної, завжди постає питання саме вибору найефективнішого та найзручнішого методу розв'язання поставленої проблеми з урахуванням наявних програмних засобів та машинних ресурсів. Застосування методів імітаційного моделювання із використанням генераторів випадкових чисел при розв'язанні оптимізаційних задач є менш популярним, хоча має низку переваг у порівнянні з іншими методами економіко-математичного моделювання.

Постійно зростаючий рівень конкуренції змушує шукати нові методи утримання рентабельності підприємств та присутності на ринку. Таким чином, сучасна

інформаційна система повинна відповідати всім нововведенням у теорії та практиці менеджменту. У зв'язку з цим необхідно звернути увагу на побудову та використання економіко-математичних моделей, які базуються на програмному забезпеченні загального призначення та не потребують тривалого спеціального навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Економіко-математичне моделювання є універсальним інструментом аналізу та дослідження виробничих та фінансово-господарських процесів і явищ. Широке використання математичних методів є важливим напрямком удосконалення економічного аналізу, який підвищує ефективність діяльності підприємств та їхніх підрозділів. Основними причинами швидкого поширення методів економіко-математичного моделювання є різке удосконалення сучасної економіч-

ної практики, викликане високим рівнем розвитку виробництва, зростанням темпів науково-технічного прогресу, вимогами підвищення ефективності використання природних ресурсів.

Модель – це спрощене представлення або абстракція реальності, умовний образ об'єкта, який створюється для більш глибокого вивчення дійсності. Математична модель дає змогу знаходити оптимальний варіант управлінського рішення, яке дає можливість забезпечити розвиток ситуації для ефективного досягнення мети [1].

Моделювання – це наукова теорія побудови і реалізації моделей, за допомогою яких досліджуються явища, процеси в природі і суспільному житті. Побудова економіко-математичних моделей – складний процес, який вимагає глибоких знань з економічної теорії, предмета дослідження і математичного інструментарію.

За типом задач, які розв'язуються на виробничому підприємстві з метою прийняття управлінських рішень, можна виділити такі основні напрямки використання економіко-математичного моделювання:

- здійснення кількісного аналізу власного виробництва і використання виробничих потужностей на основі балансових матричних математичних моделей;
- вибір перспективних напрямків виробництва й стратегії фінансової діяльності з використанням прогнозуючих математичних моделей;
- оптимізація техніко-економічного планування з різною деталізацією часу;
- прогнозування вибору оптимального кредитного механізму;
- прогнозування оптимальної поведінки на ринках виробничих ресурсів та виробленої продукції [2].

У широкому розумінні імітаційне моделювання – це процес конструювання моделі реальної системи та експериментування на цій моделі з метою визначення поведінки системи або оцінити (в рамках обмежень, зумовлених деяким критерієм чи сукупністю критеріїв) різні стратегії, що забезпечують функціонування цієї системи; у вузькому розумінні імітаційне моделювання – це відтворення на ЕОМ реальної виробничої чи організаційної системи. Тобто термін «імітаційне моделювання» має той самий сенс, що й «машинна імітація» або «машинне моделювання» [3].

Імітаційні моделі є особливим серед інших класом моделей, для побудови та дослідження поведінки яких можливо застосувати різноманітні машинні методи [1]. Імітаційне моделювання дає користувачеві змогу експериментувати з існуючими і створеними системами тоді, коли на реальному об'єкті робити це неможливо або це коштує значних витрат.

Машинна імітація в усьому світі набула значного поширення при дослідженні складних систем завдяки важливим перевагам, що їх дістають користувачі цього методу [4].

Сьогодні машинна імітація може застосовуватися завдяки широкому колу програмного забезпечення: програми, написані на загальних мовах програмування і спеціальні алгоритмічні мови для створення імітаційних моделей (Siman, GPSS), пакет МАТЛАВ та інші програмні засоби [1]. Реалізація складних імітаційних моделей за допомогою більшості програм потребує значних витрат часу та коштів. Тому, щоб затрати від використання моделі були співставними, часто доводиться шукати альтернативні засоби машинної імітації. Перш за все варто залучати інструментальні засоби електронних таблиць Microsoft Excel.

Для проведення імітаційного моделювання в Excel традиційно використовують функції СЛЧИС(),

СЛУЧМЕЖДУ() та інструмент пакету аналізу «Генерація случайных чисел», що дають змогу отримувати більшість видів розподілу та проводити дослідження моделей за методом Монте-Карло [9].

Потужним засобом аналізу даних є надбудова Excel Solver («Поиск решения»). З її допомогою можна визначити, при яких значеннях зазначених впливають осередків формула в цільовій комірці приймає потрібне значення (мінімальне, максимальне або рівне величині).

У літературі описано достатньо велику кількість типів оптимізаційних задач, що впливають на прийняття управлінських рішень в умовах виробничих ситуацій. Застосування ж методу Монте-Карло часто асоціюється виключно зі стохастичною поведінкою систем і мало застосовується в оптимізаційних моделях Тому дане дослідження є оригінальним та актуальним, містить практичні результати.

Постановка проблеми. З метою розв'язання згаданих вище завдань пропонується розглянути застосування методу Монте-Карло для вирішення оптимізаційних задач. Ставиться за мету вивчити і показати дієвість методів імітаційного моделювання разом з альтернативними методами економіко-математичного моделювання та порівняти результати при розв'язанні широкого класу розподільчих задач, що мають практичне значення при управлінні діяльністю різних підприємств.

Виклад основного матеріалу. Застосування методу Монте-Карло показано на прикладі дослідження моделі оптимізаційної задачі про призначення. Умова полягає в наступному.

Необхідно розмістити на чотирьох підприємствах (П1, П2, П3, П4) замовлення, пов'язані з виконанням чотирьох видів робіт. Кожне підприємство може виконати будь-яке замовлення, але тільки одне. Умовні витрати, пов'язані з виконанням робіт на кожному підприємстві (подані в умовних грошових одиницях), наведені у табл. 1. Необхідно розмістити замовлення таким чином, щоб загальна вартість їх виконання була мінімальною. Покажемо дієвість та ефективність таких різних методів розв'язання задачі, як стохастичне моделювання та засіб «Поиск решения» в Excel з метою їх порівняння.

Таблиця 1
Опис витрат, пов'язаних із виконанням замовлень по підприємствах, умовні грошові одиниці

Підприємства	Вартість виконання кожного виду замовлення на кожному з підприємств			
П1	5	8	12	7
П2	8	9	7	14
П3	8	12	10	13
П4	15	12	9	10

Алгоритм вирішення такої задачі на основі методу Монте-Карло реалізовується в наступному порядку.

1. Розігрується (тобто випадково обирається) замовлення для підприємства П1. Для діапазону (0;1), що розбивається на чотири інтервали: (0;1/4), (1/4;1/2), (1/2;3/4), (3/4;1), кількість інтервалів дорівнює числу замовлень, із яких обирається замовлення для першого підприємства П1 (див. рис. 1). Розігрується випадково розподілені рівномірно числа (ВРРЧ) R_1 . Номер замовлення, яке виділяється П1, приймається рівним номеру інтервалу, в яких попадає ВРРЧ R_1 .

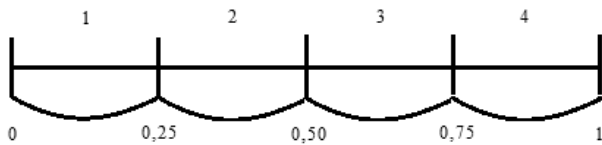

Рис. 1. Розподіл діапазону (0;1) для підприємства П1, зображений графічно

Джерело [розроблено автором]

2. Розігрується замовлення для підприємства П2. Для цього діапазон (0;1) розбивається на три інтервали (0;1/3), (1/3;2/3), (2/3;1). Кількість інтервалів дорівнює трьом, оскільки для другого підприємства обирається одне замовлення із трьох, які залишилися. Розігрується ВРРЧ R_2 . За номером інтервалу обирається замовлення для підприємства П2 (з трьох замовлень, які залишилися).

3. Розігрується замовлення для підприємства П3. Для цього діапазон (0;1) ділиться на два інтервали (0;1/2), (1/2;1). Розігрується ВРРЧ R_3 . За номером інтервалу обирається замовлення для підприємства П3 (з двох, які залишилися).

4. Останнє замовлення, яке залишилося виділяється четвертому підприємству П4. Перше випробування завершено.

5. За результатами кроків 1-4 і даних табл. 1 визначаються сумарні затрати на виконання всіх замовлень.

Кроки 1-5 повторюються багаторазово (наприклад 1000 разів). Обирається варіант розподілу замовлень, для якого загальні витрати мінімальні. Перші 10 випробувань проводяться шляхом вибору ВРРЧ із відповідних таблиць «вручну». Результати таких випробувань даного алгоритму показано в табл. 2.

Таким чином, аналізуючи дані табл. 1, можна зробити висновок, що за результатами десяти випробувань найбільш ефективним рішенням (мінімальні витрати) є наступне: надати підприємству П1 перше замовлення, підприємству П2 – третє замовлення, підприємству П3 – четверте замовлення, підприємству П4 – друге замовлення. Сумарні затрати на виконання всіх замовлень при цьому складатимуть 34 грош.од.

В даному прикладі, в другому випробуванні $0,75 < R_1 < 1$ (підприємству П1 виділяється четверте замовлення); $0 < R_2 < 0,33$ (підприємству П2 – перше замовлення); $0,5 < R_3 < 1$ (підприємству П3 – третє замовлення); підприємству П4 залишається друге замовлення.

Приведемо програмну реалізацію алгоритму вирішення даної задачі у вигляді мікропрограми (макросу), створеної на мові Visual Basic for Applications,

яка на сьогодні покриває і розширює функціональність спеціалізованих макромов, таких як Word Basic, що використовувалися раніше.

Фрагмент написаної макропрограми, який відображає матрицю витрат на виконання замовлень кожним підприємством, виглядає так:

$mz(1, 1) = 5$; $mz(1, 2) = 8$; $mz(1, 3) = 12$; $mz(1, 4) = 7$
 $mz(2, 1) = 8$; $mz(2, 2) = 9$; $mz(2, 3) = 7$; $mz(2, 4) = 14$
 $mz(3, 1) = 8$; $mz(3, 2) = 12$; $mz(3, 3) = 10$; $mz(3, 4) = 13$
 $mz(4, 1) = 15$; $mz(4, 2) = 12$; $mz(4, 3) = 9$; $mz(4, 4) = 10$

Наступна частина програми виконує кроки з 1-4, які були розглянуті раніше, у вигляді вкладеного циклу (оператори For... Next):

```
For j = 1 To kol - 1
  interval = 1 / ner: r = Rnd
  For k = 1 To ner
    a = (k - 1) * interval: b = k * interval
    If (r > a) And (r <= b) Then
      nazn(j) = spis_zakaz(k)
    If k < ner Then
      For jj = k To ner - 1
        spis_zakaz(jj) = spis_zakaz(jj + 1)
      Next jj
    End If
```

Наступний фрагмент макросу сумує затрати по підприємствах, при вже розподілених до них замовлень:

```
sum_zatr = sum_zatr + mz(j, k)
Next j
If sum_zatr < min_zatr Then
  For j = 1 To kol
    opt_nazn(j) = nazn(j)
```

Після завершення дії макросу результати автоматично заносяться в таблицю Excel, як показано на рис. 2.

Розподіл замовлень між підприємствами за умови 100000 випробувань (програма-макрос)			
26	Підприємство №1 виконує замовлення №		4
27	Підприємство №2 виконує замовлення №		2
28	Підприємство №3 виконує замовлення №		1
29	Підприємство №4 виконує замовлення №		3
30			
31	Мінімальні затрати при виконанні всіх замовлень на підприємствах		33 грош. од.

Рис. 2. Аркуш Excel після завершення виконання програми-макросу

Джерело [розроблено автором]

Аналізуючи отримані дані, можна зробити висновок, що мінімальні затрати складають 33 грош. од. Ця розбіжність сталася за рахунок того, що використовуючи «ручний» метод було здійснено лише 10 випробувань, а в макросі відбулося 100000 випадкових випробувань.

Таблиця 2

Результати розв'язання задачі шляхом добору випадкових чисел «вручну» з відповідної таблиці

№ випробування	R1	Замовлення для П1	R2	Замовлення для П2	R3	Замовлення для П3	Замовлення для П4	Витрати
1	0,0795	1	0,3780	3	0,0593	2	4	34
2	0,7602	4	0,2847	1	0,8197	3	2	37
3	0,6133	3	0,5766	2	0,9595	4	1	49
4	0,0981	1	0,2410	2	0,5962	4	3	36
5	0,2978	2	0,6458	3	0,9762	4	1	43
6	0,0523	1	0,4523	3	0,8153	4	2	37
7	0,4286	2	0,8400	4	0,8754	3	1	47
8	0,5900	3	0,3421	2	0,7919	4	1	49
9	0,1204	1	0,7492	4	0,1792	2	3	40
10	0,7198	3	0,4822	2	0,8215	4	1	49

Наступним етапом дослідження було вирішення поставленої задачі за допомогою надбудови «Поиск решения». З її допомогою можна визначити, при яких значеннях формула в цільовій чарунці приймає потрібне значення. Для цієї процедури задаються обмеження, які існують в задачі. (Рис. 3)

Діалогове вікно надбудови «Поиск решения» показано на рис. 4, в якому чарунка \$B\$20 приймає значення цільової функції, а діапазон чарунок \$B\$14:\$E\$17 – обмеження, за яких необхідно знайти оптимальний розв’язок задачі.

	A	B	C	D	E	F
1	Підприємства	Вартість виконання кожного виду замовлення на кожному з підприємств				
2		1	2	3	4	
3	П1	5	8	12	7	
4	П2	8	9	7	14	
5	П3	8	12	10	13	
6	П4	15	12	9	10	
12	Підприємства	Вартість виконання кожного виду замовлення на кожному з підприємств				
13		1	2	3	4	
14	П1	0	0	0	1	=СУММ(B14:E14)
15	П2	0	1	0	0	=СУММ(B15:E15)
16	П3	1	0	0	0	=СУММ(B16:E16)
17	П4	0	0	1	0	=СУММ(B17:E17)
18		1,00	1,00	1,00	1,00	
20	Цільова функц.	33				

Рис. 3. Формалізована задача в середовищі Excel

Джерело [розроблено автором]

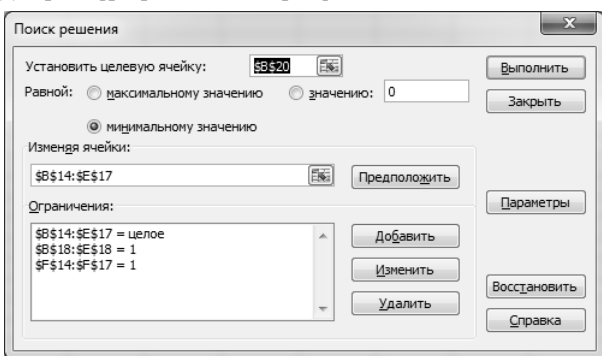

Рис. 4. Діалогове вікно надбудови «Поиск решения»

Джерело [розроблено автором]

Після завершення дії надбудови формульні чарунки приймають числові значення. Цільова функція приймає значення оптимального розв’язку. В нашому випадку це мінімальні затрати на виконання замовлень і вони складають 33 умовних грошових одиниць. При тому, що перше підприємство буде виконувати третє замовлення, друге підприємство – друге замовлення, третє підприємство – четверте замовлення та четверте підприємство – перше замовлення (рис. 5).

У ході імітаційного моделювання можуть бути побудовані різні моделі процесів, явищ, результатів, що вивчаються.

Підсумовуючи розв’язання задачі, підкреслимо важливі результати. При вирішенні задачі методом Монте-Карло з використанням програми-макросу мінімальні затрати склали 33 грош.од. При вирішенні задачі за допомогою надбудови «Поиск решения» також 33 грош. од. При вирішенні поставленої задачі методом Монте-Карло «вручну» – 34 грош. од. Ця розбіжність сталася за рахунок того, що використовуючи «ручний» метод було здійснено лише 10 випробувань, а в макросі відбулось 100000 випробувань.

	A	B	C	D	E	F
1	Підприємства	Вартість виконання кожного виду замовлення на кожному з підприємств				
2		1	2	3	4	
3	П1	5	8	12	7	
4	П2	8	9	7	14	
5	П3	8	12	10	13	
6	П4	15	12	9	10	
12	Підприємства	Вартість виконання кожного виду замовлення на кожному з підприємств				
13		1	2	3	4	
14	П1	0	0	0	1	1
15	П2	0	1	0	0	1
16	П3	1	0	0	0	1
17	П4	0	0	1	0	1
18		1,00	1,00	1,00	1,00	
20	Цільова функц.	33				

Рис. 5. Аркуш Excel після виконання «Поиск решения»

Джерело [розроблено автором]

Висновки з проведеного дослідження. Провівши дослідження, було порівняно три методи розв’язання поставленої задачі. Два з них показали однакові результати, це свідчить про те, що був знайдений найоптимальніший варіант розподілу замовлень по підприємствах. Проте розв’язання задачі за допомогою програми, написаної на мові VBA, є більш ефективним, оскільки він більш гнучкий і дає змогу обминати обмеження, які іноді неможливо виразити таблично.

Але необхідно пам’ятати, що не всі оптимізаційні задачі можуть бути вирішені декількома способами одночасно, як цей приклад. Перешкодою для цього може бути – недостатність вихідних даних, неможливість постановки задачі для того чи іншого методу, недостатні знання мови VBA тощо.

Доцільним є використання обох методів при розв’язанні подібних задач на практиці – як метод Монте-Карло, так і засіб «Поиск решения» та по можливості виконувати перевірку результатів, які через абсолютно різні механізми реалізації можуть мати незначні відмінності та похибки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ситник В. Ф. Імітаційне моделювання : [навч. посібник] / В. Ф. Ситник, Н. С. Орленко. – К. : КНЕУ, 1998.
2. Адамь Ф.Ф. Основы математического моделирования агробиопроцессоров / Ф.Ф. Адамь В.А., Вергунов, И.Н. – К. : Нора-принт, 2005. – 372 с.
3. Вітлінський В. В. Моделювання економіки : [навч. посібник] / В. В. Вітлінський – К. : КНЕУ, 2003. – 408 с.
4. Кельтон В. Імітаційне моделювання. Класика С8 / В. Кельтон, А. Лоу. – СПб. : Питер; Киев : Издательская группа БИУ, 2004.
5. Гультьєв А. К. MATLAB 5.3. Імітаційне моделювання в сфері Windows : Практичне посібник / А. К. Гультьєв. – СПб. : КОРОНА принт, 2001. – 400 с.
6. Товма І.П. Економіко-математичні методи і їх застосування в організації і плануванні сільськогосподарського виробництва: Лекція X, 1982. –30 с.
7. Вентцель Е.С. Теорія ймовірностей / Е.С. Вентцель. – М. : Наука, 1969.
8. Волков І. К. Исследование операций / И. К. Волков, А. Е. Загоруйко и др. – М. : Изд-во МГТУ им. Н.Э. Баумана, 2000.
9. Карлберг Конрад. Бизнес-анализ с помощью Excel : Пер. с англ. – К. : Диалектика, 1997. – 448с.: ил.
10. Лук’янова В. В. Комп’ютерний аналіз даних : [посібник] / В. В. Лук’янова. – К. : Видавничий центр «Академія», 2003. – 344 с.

УДК 338.22.021.4

Лагоцький Т.Я.*кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної кібернетики
Львівського національного університету імені Івана Франка***Бачало І.Б.***аспірант кафедри економічної кібернетики
Львівського національного університету імені Івана Франка*

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОВЕДЕННЯ КОНСАЛТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглянуто теоретико-методологічні засади проведення консалтингової діяльності, виділено етапи проведення консалтингової діяльності та вказано її місце в процесі управління підприємством. Консалтингова діяльність полягає у наданні послуг щодо виявлення, аналізу та усунення проблем у різних сферах діяльності суб'єктів господарювання, а також розроблення управлінських рекомендацій щодо підвищення ефективності бізнесу. Консалтингові послуги можуть надаватися не лише великому бізнесу, але й малим та середнім підприємствам, в організаційній структурі яких немає відділу розвитку та маркетингу, юридичного департаменту, служби аудиту.

Ключові слова: підприємство, консалтинг, управління, проблемна ситуація, альтернатива.

Лагоцкий Т.Я., Бачало И.Б. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПРОВЕДЕНИЯ КОНСАЛТИНГОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В статье рассмотрены теоретико-методологические основы проведения консалтинговой деятельности, выделены этапы проведения консалтинговой деятельности и указано ее место в процессе управления предприятием. Консалтинговая деятельность заключается в предоставлении услуг по выявлению, анализу и устранению проблем в различных сферах деятельности субъектов хозяйствования, а также в разработке управленческих рекомендаций по повышению эффективности бизнеса. Консалтинговые услуги могут предоставляться не только крупному бизнесу, но и малым и средним предприятиям, в организационной структуре которых нет отдела развития и маркетинга, юридического департамента, службы аудита.

Ключевые слова: предприятие, консалтинг, управление, проблемная ситуация, альтернатива.

Lahotsky T.Ya., Bachalo I.B. THEORETICAL AND METHODOLOGICAL GUIDELINES OF CONSULTING ACTIVITIES

The article reviews the theoretical and methodological principles for conducting consulting activities, identifies stages of consulting activities and specifies its place in the enterprise management. Consulting activity is to provide services to identify, analyze and solve problems in various areas of business entities, as well as to develop management recommendations to improve the business performance. Consulting services can be provided not only to big business, but to small and medium-sized enterprises, the organizational structure of which does not have the department of development and marketing, legal department, audit service.

Keywords: enterprise, consulting, management, problem situation, alternative.

Постановка проблеми. В умовах зростання динамічності та невизначеності кон'юнктури ринку, науково-технічної революції та розвитку інформаційних технологій зростає складність управлінських рішень щодо формування стратегій розвитку підприємства. Водночас зростання потоку інформації та необхідність її якісного аналізу вимагає більшої кількості трудових та інших ресурсів, зокрема через залучення різного роду посередників – спеціалістів у певній предметній області. Одними з таких управлінців, експертів у галузі розроблення та прийняття рішень щодо управління діяльністю підприємства є консалтингові компанії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми проведення та застосування консалтингової діяльності досліджувались у працях багатьох українських та закордонних вчених, таких як В. Верба, В. Коростельов, Т. Рибаківа, О. Марченко, М. Коуп, Ф. Уїкхем, С. Аппелембаум, П. Блок, Г. Маринко, Ф. Буон, А. Верр, О. Трофимова, Ф. Стіл, В. Кміть, Н. Токмакова, Б. Жаліло та багатьох інших. Проте питання визначення місця консалтингової діяльності в системі управління підприємством та проблеми застосування інструментарію економіко-математичного моделювання консалтингової діяльності потребують подальшого дослідження.

Постановка завдання. Метою проведеного дослідження є визначення змісту консалтингової діяльності, визначення напрямків роботи у сфері консалтингу, виявлення ролі консалтингу в управлінні підприємством та сфер його застосування.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасних умовах консалтингові компанії стають невід'ємною частиною економічної системи країни. Науково-технічна революція та розвиток інформаційних технологій та комп'ютерних технологій дозволяє впроваджувати нові досягнення в управлінській сфері. Для того щоб залишатися лідером у своїй галузі, компанія має володіти достовірною інформацією про динаміку ринку, зокрема про рівень конкуренції, ціноутворення та формування споживчого попиту. Під час дослідження кон'юнктури ринку часто спостерігається неповнота та асиметричність отриманої інформації.

Глобалізація та інтеграція українських компаній в світовий економічний простір зумовлюють залучення кваліфікованих консультаційних послуг щодо управління підприємством. Проте попит в нашій країні на консультаційні послуги тримається на досить низькому рівні. Серед основних причин такої ситуації можна виділити нестабільну політичну та економічну ситуації, невпевненість керівництва підприємств у завтрашньому дні, неналежне оцінювання отримуваних вигод від наданих рекомендацій, небажання розголошення конфіденційної інформації, неналежну культуру співпраці із зовнішніми експертами. Важливу роль також відіграє об'єктивна інформація, яку інколи не можуть або не хочуть оприлюднювати керівники компаній. Також варто розуміти, що консалтингова компанія не дає жодних гарантій щодо досягнення бажаного результату, а вся відповідальність за реалізацію розроблених управлінських рішень лежить на менеджменті підприємства.

У вітчизняних та іноземних джерелах під консалтингом (від англ. consulting – консультування) розуміють діяльність щодо надання спеціалізованими компаніями консультаційних послуг клієнтам (підприємствам різних видів діяльності) для досягнення поставлених цілей. На практиці замість терміну «консалтинг» часто ще вживають термін «управлінське консультування».

Українські та зарубіжні вчені по-різному трактують зміст консалтингової діяльності (таблиця 1).

На нашу думку, під консалтингом будемо розуміти процес надання підприємствам, організаціям чи окремим особам комплексних послуг щодо виявлення, аналізу та усунення проблем у різних сферах їхньої діяльності, а також розроблення управлінських рекомендацій щодо покращення наявної ситуації та досягнення клієнтом поставлених цілей. Варто розрізнити консалтингову та консультаційну діяльність. Консалтингова діяльність – це діяльність уповноваженої особи або організації у галузі консалтингу, а консультаційна діяльність – це надання кваліфікованої поради компанії-клієнту. Різниця полягає у різних підходах щодо відповідальності та спеціалізації діяльності, зокрема консалтингова діяльність може передбачати повне або часткове залучення зовнішніх ресурсів та відповідальність за їхнє використання. Також консалтингова діяльність передбачає роботу у сфері, в якій консультант спеціалізується, у той час як консультаційна діяльність передбачає залучення лише внутрішніх ресурсів компанії-клієнта з метою надання порад у всіх сферах роботи компанії-клієнта.

Консалтингову діяльність доцільно застосовувати для розв'язання таких локальних (тактичних) завдань підприємства як розроблення рекомендацій щодо бухгалтерського обліку та механізмів оподаткування, юридичних аспектів діяльності підприємства, аудиторської діяльності, проведення фінансового аналізу.

У глобальній (стратегічній) управлінській діяльності підприємства консалтинг може застосовуватись під час дослідження та формування напрямів стратегічного розвитку підприємства, пошуку механізмів виходу на нові ринки, аналізу варіантів злиття, поглинання та реорганізації підприємств, процедур банкрутства підприємства, впровадження нових інформаційних технологій.

На основі узагальнення наукових джерел [1; 3] можна виділити такі основні причини стрімкого розвитку консалтингової діяльності:

1. Зростання глобалізації бізнесу, внаслідок якої територіальна належність інвесторів, власників та виробничих потужностей може бути різною.

2. Зростання досвіду та кваліфікації консультанта. Практика співпраці з іншими компаніями та сприйняття цілісної картини роботи галузі допомагають консультанту генерувати нові ідеї щодо розв'язання проблем, які постають перед замовником.

3. Застосування інформаційних технологій та комп'ютерної техніки. Використання сучасних інформаційних систем, зокрема баз та сховищ даних, надає змогу зберігати та аналізувати велику кількість інформації про внутрішнє та зовнішнє середовище підприємства. Тому якість вхідних даних, їхній аналіз та групування, контроль основних показників ефективності, знаходження закономірностей та відслідковування трендів зумовлюють отримання підприємством конкурентних переваг над іншими учасниками ринку.

4. Потреба бізнесу в інноваційних рішеннях. Підприємства потребують застосування сучасних механізмів розв'язування проблемних ситуацій, що висуває вимоги підвищення кваліфікації управлінського персоналу.

5. Ускладнення організаційної структури підприємства. З збільшенням організації та розвитком ринків, на яких працює підприємство, ефективне управління ним неможливе без сторонньої допомоги, яку, у свою чергу, може запропонувати консалтингова компанія.

На нашу думку, консультантом може бути фізична або юридична особа, яка надає консультаційні послуги на комерційній (платній) основі. Вимоги щодо такої особи потребують від неї знань в певній предметній області, вміння діагностувати проблему, провести її детальний аналіз та виробити обґрунтоване управлінське рішення щодо покращення проблемної ситуації. Розроблене рішення повинне бути об'єктивним, не зачіпати інтересів консультанта та відповідати етичним нормам та стандартам галузі. Під клієнтом (замовником консалтингової послуги) розуміють юридичну чи фізичну особу, яка звернулася до консультанта за вирішенням своєї проблеми,

Таблиця 1

Тракткування змісту консалтингової діяльності

Фріц Стіл	«Консалтинг – будь-яка форма надання допомоги щодо завдань або їхньої структури, де консультант не несе відповідальність за завдання, але допомагає тим, хто їх виконує» [8, с. 3].
Пітер Блок	«Ви займаєтесь консалтингом у будь-який час, коли пробуєте змінити або покращити ситуацію, але не маєте повного контролю над її здійсненням. Найкращі люди у ролі співробітників організації насправді консультанти, навіть якщо вони офіційно не називають себе такими» [9, с. 2].
Ларі Грейнер та Роберт Метзгер	«Консалтинг з питань управління є контрактною послугою і надається організаціями з спеціально навченим кваліфікованим персоналом, які допомагають в об'єктивній та незалежній формі клієнту виявити проблеми в управлінні, проаналізувати їх, надати рекомендації щодо вирішення цих проблем і допомогти вирішити їх» [10, с. 7].
Міжнародна рада при інституті управлінського консалтингу	«Управлінський консалтинг забезпечує незалежне консультування та допомогу у процесі управління клієнтам, відповідальним за управління» [12].
Мілан Кубр	«Консалтинг – це передача клієнтам знань з управління для використання в бізнесі чи організації» [7, с. 4].
Вероніка Верба	«Управлінське консультування – це професійна діяльність, яка полягає у наданні незалежних і об'єктивних порад та технічної допомоги кваліфікованими спеціалістами фірмам, організаціям, окремим підприємцям з метою сприяння останнім у визначенні та дослідженні управлінських проблем, пошуку їх оптимальних рішень, методології впровадження рекомендацій» [1, с. 13].
Віктор Коростильов	«Консалтинг – це комплексна послуга з проведення діагностики та лікування бізнесу» [2, с. 6].

надала інформацію про її зміст та юридично оформила процедуру надання консалтингових послуг. В окремих випадках клієнтом можна вважати не лише зовнішнього споживача, але й працівника цього ж підприємства, який використовує «внутрішній» продукт, що виробляється іншими працівниками (філіалами, службами, підрозділами) [4].

На нашу думку, варто виділити такі принципи роботи консультанта як професіоналізм, неупередженість, чесність, відповідальність, об'єктивність, незалежність, комунікабельність, інноваційність, гнучкість, строківість.

Розвиток ринкових відносин в Україні сприяє широкому запровадженню консалтингової діяльності на підприємствах різних видів діяльності. Аналіз наукових джерел [2; 4; 5] дозволяє виділити такі основні типи проектів, в рамках яких можливе залучення консалтингових компаній:

1. Виконання робіт, що потребують спеціальних знань в певній вузькоспеціалізованій предметній області.

2. Розроблення та впровадження інформаційних систем.

3. Розроблення проектів внутрішньої структури та корпоративної культури організації, розв'язування внутрішніх конфліктів на підприємстві.

4. Розвиток бізнесу в нових сферах діяльності.

5. Мінімізація ризиків у діяльності компанії з метою підвищення цінності та ефективності бізнесу.

У виді альтернативи зверненню до консультанта керівництво компанії може розглядати вкладення коптів у власні кадри, підвищення їхньої кваліфікації чи провадження інвестиційної діяльності. Звернення у консалтингову компанію доцільне тоді, коли клієнт отримує послугу, якість якої не зможе забезпечити самостійно, у прийнятні для нього часові рамки.

Поради щодо ведення бізнесу можуть набувати різної сутності, але їх можна класифікувати у кілька груп. Зокрема, Н. О. Токмакова [3] пропонує виділяти такі види консультацій:

1. Аналітична діяльність, зокрема аналіз цін та маркетингових стратегій компанії, виробничої і фінансової діяльності підприємства, ринків збуту, інвестиційних проектів та конкурентного середовища.

2. Прогностична діяльність, зокрема розроблення прогнозів динаміки показників внутрішнього та зовнішнього середовищ підприємства, кон'юнктури ринку.

3. Консультації по широкому переліку запитань.

4. Перевіряння стану діяльності підприємства.

5. Безпосередня участь в діяльності підприємства клієнта.

На нашу думку, два останні види є не зовсім коректними, тому що консалтингова діяльність передбачає, що на початку роботи консультанта завжди повинна проводитися перевіряння стану діяльності підприємства клієнта, а безпосередня участь у діяльності роботи клієнта передбачає вже не консалтингову послугу, а вид аутсорсингу.

Водночас доцільно також виділити ще такі види консалтингової діяльності, як предикативний аналіз, тобто всебічне дослідження можливих шляхів розвитку підприємства або певних напрямків його діяльності, а також консультації щодо ризиковості діяльності, тобто аналіз існуючих або потенційних ризиків, що виникають зі зміною стратегії діяльності клієнта.

Недостатня компетентність керівництва під час вирішення стратегічних питань розвитку підприємства утворює підґрунтя щодо втрати можливих додаткових прибутків компанією. Тому одним з ключо-

вих завдань консалтингової послуги є створення або модернізація існуючої системи управління з метою пристосування до змін зовнішнього середовища, що дозволяє не лише зекономити кошти через оптимізацію оподаткування компанії, створення дочірніх фірм або укрупнення підприємств, але й підвищити прибутковість підприємства за рахунок запровадження інформаційних систем нового покоління або розробки нових технологій всередині підприємства.

Аналіз наукових джерел [2; 6] дозволяє виділити такі основні завдання консалтингу:

- Надання інформації клієнту (агрегація, фільтрація та виділення трендів на основі даних зовнішнього та внутрішнього середовищ підприємства).

- Проведення діагностування проблемних ситуацій (виявлення симптомів та ознак проблемних ситуацій, потенційних і наявних загроз та їхній вплив на діяльність підприємства).

- Розроблення рекомендацій, що ґрунтуються на професійному діагностуванні стану підприємства (розроблення конкретних рішень щодо усунення проблемних ситуацій, вибір оптимальних альтернатив з множин допустимих).

- Надання допомоги в реалізації рекомендацій (впровадження розроблених управлінських рішень, апробація запропонованих методів, корекція та верифікація розроблених рекомендацій).

- Створення атмосфери однаковості та обов'язковості стосовно прийнятого рішення.

- Сприяння підвищенню кваліфікації клієнта (проведення роз'яснювальної роботи і пояснення впливу розроблених рішень на діяльність підприємства).

- Суттєве підвищення ефективності діяльності підприємства.

Враховуючи значну невизначеність розвитку економіки України, динаміку ринкової кон'юнктури та зміни суспільно-політичного устрою, на нашу думку, до типових завдань консалтингу потрібно також додати управління ризиковою діяльністю, що передбачає аналіз існуючих та потенційних ризиків, прогнозування ймовірних майбутніх втрат або недоотриманих прибутків, зменшення негативних наслідків реалізації ризикової діяльності.

Консалтингові послуги надаватися не лише великому бізнесу, але й малим та середнім підприємствам, в організаційній структурі яких немає відділу розвитку та маркетингу, юридичного департаменту, служби аудиту. Основне завдання для малих і середніх підприємств, яке вирішує консалтингова компанія, полягає в аналізі та усуненні типових помилок в управлінні, оптимізації їхньої управлінської структури. На рис. 1 показано місце консалтингу в процесі управління підприємством.

Після укладання угоди про надання консалтингових послуг починається робота над вирішенням проблеми клієнта. Американський консультант П. Блок [6] виділяє п'ять етапів консалтингу: вступна і завершальна угоди; сприйняття проблеми і діалог; зворотній зв'язок і рішення діяти; залучення і реалізація; продовження, повтор або завершення.

Водночас Ф. Уїкхем [11] виділяє такі етапи консалтингової діяльності як перший контакт; рішення про співпрацю; попередній аналіз; офіційна пропозиція; програма проекту; всебічний аналіз; реалізація; завершення; доопрацювання.

Варто зазначити, що В. Коростильов [2] об'єднує етапи консалтингу у своєрідне «консалтингове коло», яке включає такі кроки: початковий контакт з клієнтом; первинна пропозиція; укладення контр-

акту; збирання необхідної інформації; аналіз інформації; альтернативи та рекомендації; організація зв'язків та звітності; стадія впровадження; закінчення консалтингової діяльності та проведення її оцінювання.

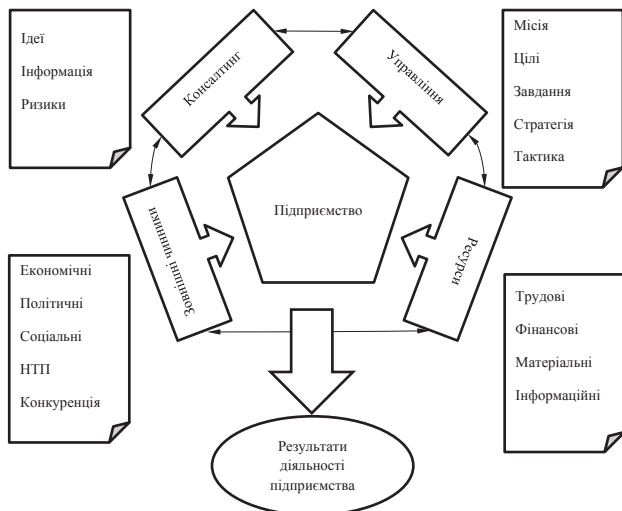

Рис. 1. Місце консалтингу в процесі управління підприємством

На нашу думку, в консалтинговій діяльності доцільно виокремити такі етапи співпраці клієнта з консалтинговою компанією (рис. 2). Кожен з цих етапів тісно пов'язаний з попереднім.

На першому етапі консультант отримує базову інформацію про зміст проблеми і поставлену мету та оцінює свої можливості щодо розроблення рекомендацій щодо усунення проблеми. Після цього проводять збирання, аналізування та перевіряння усіх даних, доступних консультанту. На третьому етапі консультант на основі отриманих даних оцінює можливість досягнення мети клієнта, формує свої варіанти вирішення проблеми та обґрунтовує ризики, які можуть виникнути в процесі впровадження розроблених рекомендацій.

Четвертим етапом є презентація рішення, діалог про можливість його впровадження у клієнтом та корегування у відповідності до потреб та кінцевих цілей. П'ятим етапом є побудова детального плану щодо впровадження рішення та узгодження його з замовником. На цьому етапі часто відбуваються зустрічі з представниками підрозділів, які задіяні у вирішенні проблеми. На шостому етапі здійснюють впровадження рішення. Реалізація розроблених дій в більшості випадків повністю лежить на замовнику. Часто цей етап включає навчання та тренінги персоналу, який буде реалізовувати рішення. Сьомий етап передбачає управління ризиками проекту, зокрема виконуються роботи щодо мінімізації ймовірності виникнення можливих втрат внаслідок реалізації проекту. Наступний етап передбачає аналізування проведеної роботи та перевіряння її на відповідність до поставлених цілей. Якщо отримані результати не задовольняють клієнта, то здійснюють уточнення поставленої мети та знову розробляються рекомендації щодо усунення проблемної ситуації шляхом переходу на третій етап. Кінцевим етапом процесу співпраці клієнта з консультантом є проведення оцінювання ефективності впроваджених рекомендацій клієнтом та прийняття рішення щодо розв'язання аналогічних в організації.

Загалом співпраця клієнта з консалтинговою компанією передбачає проходження усіх перелічених етапів. В залежності від специфіки проваджува-

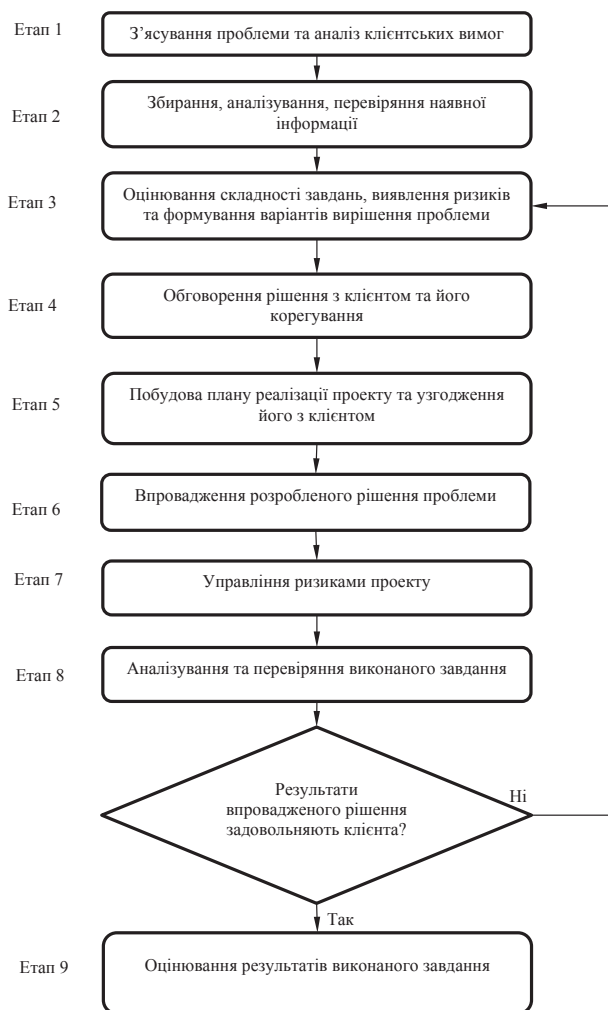

Рис. 2. Етапи співпраці клієнта і консалтингової компанії

ної діяльності вони можуть дещо видозмінюватися, що диктується особливостями ринку на якому надаються послуги.

Висновки з проведеного дослідження. З наведеного вище можна зробити такі висновки. Консалтинг являє собою процес надання рекомендацій щодо усунення проблем у різних сферах діяльності підприємств, а також розроблення управлінських рекомендацій щодо покращення наявної ситуації та досягнення клієнтом поставлених цілей. Серед основних етапів проведення консалтингової діяльності можна виділити: збір та аналіз інформації, розробка і впровадження рішення, а також управління ризиками проекту. Водночас використання послуг консультантів допоможе не лише оптимізувати роботу організації, але й підвищити прибутковість підприємства за рахунок запровадження інформаційних систем нового покоління або розробки нових технологій всередині підприємства. На даний час актуальним питанням виступає управління ризиками у консалтинговій діяльності з метою підвищення конкурентоспроможності компаній-клієнтів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Верба В. А. Організація консалтингової діяльності: навч. посіб. / В. А. Верба, Т. І. Решетняк. – К.: КНЕУ, 2000. – 228 с.
2. Коростельов В. А. Управлінське консультування: навч. посіб. / В. А. Коростельов. – К.: МАУП, 2003. – 104 с.

3. Токмакова Н. О. Менеджмент-консалтинг : учебно-методический комплекс / Н. О. Токмакова, М. В. Андриянова. – М. : Изд. центр ЕАОИ, 2009. – 271 с.
4. Токмакова Н. О. Основы управленческого консультирования : учебное пособие / Н. О. Токмакова. – М. : Московский государственный университет экономики, статистики и информатики, 2004. – 226 с.
5. Коуп М. 7 основ консалтинга / М. Коуп; пер. с англ. – СПб. : Питер, 2007. – 336 с.
6. Блок П. Безупречный консалтинг / П. Блок; пер. с англ. – СПб. : Питер, 2007. – 304 с.
7. Kubr M. Management consulting: A guide to the profession (fourth edition). Geneva: International Labour Office, 2002. – 904 p.
8. Steele F. Consulting for organizational change. Amherst, MA: University of Massachusetts Pres, 1975. – 202 p.
9. Block P. Flawless consulting: A guide to getting your expertise used (2nd ed.). San Francisco, CA: Jossey-Bass / Pfeiffer, 2000. – 375 p.
10. Greiner L. E., Metzger R. O. Consulting to management. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1983. – 336 p.
11. Уикхэм Ф. Консалтинг в управлении проектами / Ф. Уикхэм; пер. 2-го англ. изд. – М. : Дело и Сервис, 2006. – 368 с.
12. International Council of Management Consulting Institutes [Электронный ресурс]. – ICMCI, 2014. – Режим доступа : www.icmci.org.

УДК 336:338.24 (035)

Литвинец В.И.
кандидат технических наук,
доцент кафедры экономической информатики
Белорусского государственного экономического университета

ЭВОЛЮЦИЯ АРХИТЕКТУРЫ ИНФОРМАЦИОННЫХ СИСТЕМ И КОНЦЕПЦИЯ РЕИНЖИНИРИНГА КОРПОРАЦИЙ

В статье рассмотрены вопросы трансформации производственных отношений и структур управления, базирующихся на понятиях системного банка данных. Формирование алгоритма обращения информации и полноценной Базы знаний о бизнес-процессах концептуально проектируется на платформе SAP ERP. Созданная архитектура поддерживает канонические положения о бюджетном контроллинге производственных процессов, логистики и финансового анализа.

Ключевые слова: информационный модуль, координация процессов, бюджетирование, алгоритмы информирования, контроллинг, анализ, база знаний, архитектура проекта.

Литвинец В.И. ЕВОЛЮЦІЯ АРХІТЕКТУРИ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ І КОНЦЕПЦІЯ РЕІНЖІНІРИНГУ КОРПОРАЦІЙ

У статті розглянуті питання трансформації виробничих відносин і структур управління, що базуються на поняттях системного банку даних. Формування алгоритму обігу інформації та повноцінної Базы знань про бізнес процесах концептуально проектується на платформі SAP ERP. Створена архітектура підтримує канонічні положення про бюджетний контролінг виробничих процесів, логістики і фінансового аналізу.

Ключові слова: інформаційний модуль, координація процесів, бюджетування, алгоритми інформування, контролінг, аналіз, база знань, архітектура проекту.

Litvinets V.I. EVOLUTION OF INFORMATION SYSTEMS ARCHITECTURE AND THE CONCEPT OF REENGINEERING CORPORATIONS

In the article examine the questions of the transformation of the relations of production and management structures based on the concepts of system data Bank. The formation of the algorithm of information circulation and full knowledge of business processes conceptual designed to SAP ERP platform. Created the architecture supports canonical provisions on budget controlling of production processes, logistics and financial analysis.

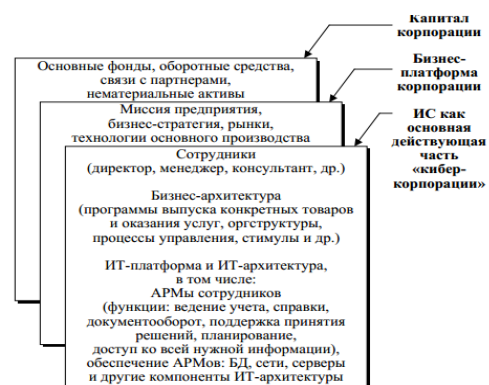
Keywords: information module, coordination processes, budgeting, algorithms, information, controlling, analyzing, knowledge base, architecture of the project.

Постановка проблемы. В режиме распространения стратегии устойчивого развития (sustainable development) и коммуникативных технологий в экономике предприниматели развитых стран полагают, что в XXI веке электронный бизнес самым серьезным образом изменит облик управляющих структур. *Реализация автоматизированных систем анализа и экспертизы, располагающих в индустрии информационных услуг огромным бюджетом, станет насущной задачей каждой эволюционирующей корпорации.* Концепция эволюции процессов управления на базе системного анализа банка данных и знаний, потребность модернизации архитектуры информационных систем корпораций (КИС) станет основой эффективного использования потенциала экономики.

Анализ исследований и публикаций. Анализируя зарубежную теорию и практику систем управления в экономике, академики Гвишиани Д.М. отметили, что важнейшей задачей инновационного развития и интенсификации хозяйства является

применение IT-технологий, оптимизирующее коллективный труд специалистов с повышением рациональности решений.

По модели Дж. Хендерсона [1] функции киберкорпорации представлены схемой:

Корпорация, в общем случае холдинг, может рассматриваться как система, экономические отношения которой координируем с помощью CASE-группы серверов баз данных и знаний. В идеале стопроцентное реагирование на конъюнктуру рынка может обеспечить принятие решений об ассортименте выпускаемой продукции или инвестировании. Сторонники [2] этого подхода считают, что следующим этапом станет появление киберкорпораций, в которых решение большинства вопросов *на основе бюджетирования* обеспечат *кластеры компьютеров*, оснащенные корпоративными информационными системами (ИС, КИС) с элементами *искусственного интеллекта (BISys)*.

Бухгалтерский учёт в крупных предприятиях ведется при помощи современных ERP-систем, позволяющих автоматизировать учёт и управление всеми ресурсами предприятия. Крупнейшие поставщики тиражируемых ERP-систем в сегменте организаций с выручкой более \$1 млрд – SAP (47 % рынка), Oracle (32 %), Microsoft (4 %). Системы электронного документооборота (СЭД) способны отслеживать и хранить электронные документы и/или изображения бумажных документов. Английский аналог (EDMS) имеет некоторое сходство с системой управления контентом (CMS). СЭД рассматривается в качестве компонента управления информационными ресурсами предприятия (ЕСМ), связанным с управлением цифровыми активами (DAM), графическим представлением документов (document imaging), системами документооборота (workflow system) и системами управления записями (RM).

Реинжиниринг и построение *эффективных логистических архитектур* в значительной мере зависят от практики координации деятельности смежных подразделений корпорации. Отсутствие опыта проведения преобразований государственных организаций и располагаемых сведений об инструментах реструктурирования производств делает задачу реализации эффективных программ проблематичной. В практике менеджмента остались простые инструменты проектирования бизнес-процессов, а, собственно, аналитические структуры редко используются на действующих объектах для модернизации. Так, дополнительный перечень этапов макетирования проектов включает:

- Функциональный анализ производства для согласования процессов;
- Разработка *графика Гантта* и его модификация в ходе преобразований;
- Разработка *сетевого графика* с выявлением критических путей и сроков;
- Создание *диаграмм декомпозиции* бизнес-процессов и их анализ;
- Исключение непродуктивных и *балластных связей* и процессов;
- *Реконструкция диаграмм* декомпозиции и сетевых графиков;
- Создание *дерева узлов и событий* при реализации бизнес-процессов;
- Разработка *диаграмм экспозиции* (For Exposition only) управления.

Большинство этапов тщательно изучаются в университетских программах и для реализации перечисленных пунктов достаточно применить типовые программы *MS Project*, *BP win*, *ER win* и прочие элементы CASE-технологий. Намного сложнее представляется разработка и *коррекция производственных моделей* важных и комплексных процессов производства. Рассмотрение многообразия видов и техники созда-

ния производственных моделей не входит в план данной работы, но достаточно полным набором этапов графического анализа выше представлен *технологический план* подготовки *реинжиниринга* бизнеса.

При этом одна из известных корпоративных платформ SAP ERP, в целом культивирующая многие разновидности производственных моделей, получила ряд отзывов, выявленных в процессе внедрения и эксплуатации на объектах России, Беларуси и Украины. Осуществляя активную экспансию на российском рынке ИТ-технологий, компания *SAP AG* (Германия) имеет не только успехи, но и пакет существенных претензий, смысл которых сводится к следующему:

отсутствие методологии и структурных решений при внедрении КИС,

отсутствие системного мышления ведет в стандартном варианте к «планированию дефицита», а в управлении – «лишь к проверке наличия...»,

«ERP – концепция требует... высокого уровня *концептуального мышления*»,

расширение «стандартной функциональности» влечет неопределенность реакции SAP на проектные решения, погружая в программные проблемы,

SAP ориентирована на интеграцию модулей ERP, а не на взаимодействие, поэтому *группа внедрения изолирована* и взаимодействует только с SAP.

При наращивании возможностей корпоративных информационных систем возникают затруднения при *координации модулей КИС*, интеграции эффективного *бюджетирования* основной деятельности предприятий.

Эволюция проекта. Координация модулей в КИС, обеспечивающих доминирующие задачи управления организациями, отражена макетом Базы Знаний, опубликованной в ряде изданий [3] и конференцией Международного Союза машиностроителей в Тунисе (*Сусс, 2013*) под эгидой Донецкого ТУ.

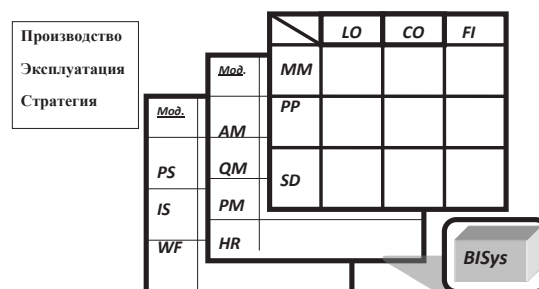
В макете Базы знаний, помещенном ниже, прежде всего следует подчеркнуть деление программно-го комплекса на три уровня:

Оперативное управление производством, модули материальных потоков (*ММ*), планирования производства (*PP*) и сбыта (*SD*).

Эксплуатация корпоративного имущества, модули учета основных средств (*AM*), амортизации (*AA*), технического обслуживания (*PM*) и ремонта, управления качеством (*QM*) и персоналом (*HR*).

Стратегическое планирование, в котором обязательно присутствуют модули управления проектами (*PS*), потоками информации (*WF*) (в т.ч. проектирование) и отраслевыми решениями (*IS*).

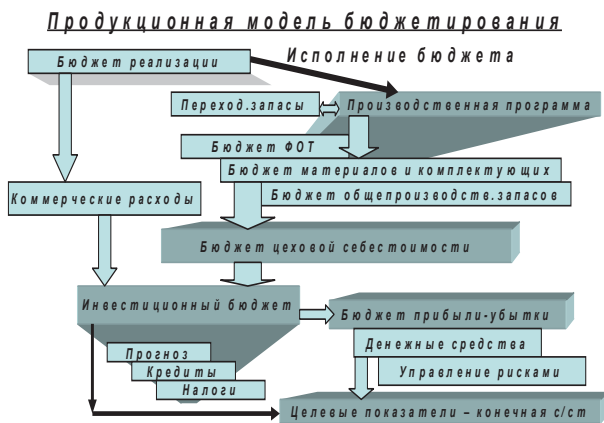
Перечисленные блоки «Производство», «Эксплуатация» и «Стратегия» в непосредственном анализе (по вертикали) используют модули «Логистика» (LO), «Контроллинг» (CO) и «Финансы» (FI), которые соответствуют трем столбцам базы знаний КВО ERP, реализация которого выполнена в MS Excel.

Если координация главных компонентов КИС ERP определена макетом БЗ (структурой) КВО ERP, то уровень интеграции в полной мере зависит от формализации базы знаний в конкретном исполнении. Мониторинг материальных потоков, соответствия спецификаций и технологических карт, качества продукции и статей расходов обеспечивается в совершенстве компонентом контроллинга (CO) за счет реализованных производственных моделей планирования, себестоимости и бюджетирования уже в модуле (FI) финансов.

Естественно, поля в табличной форме заполняются транзакциями процессов, важнейшие из которых снабжены кодом для введения контроллинговых операций во вкладку «Favorite», что облегчает мониторинг состояний и фазы исполнения, а также – реализацию бизнес-анализа в BISys.

Следует отметить, что важнейшие функции контроллинга затрат, цеховой и конечной себестоимости неразрывно интегрируются с функцией автоматического расчета цены, ее коррекции, а также – мониторингом процессов сбыта, что органично входит в сферу модуля финансирования (FI) по всем статьям реализации бюджета корпорации.

Важнейшие функции менеджмента по оперативному плану отражены как вид работ, роли и содержание контроллинговых задач: контроль запасов, заказы цехов производства, спецификация, технологическая карта, размеры и позиции затрат, а также – все статьи бюджетирования основной деятельности.

Благодаря предложенным конструктивам в контроллинге и управлении финансами достигается желаемый уровень прозрачности плана, исполнения статей бюджета и результат. База знаний КВО ERP позволяет не только эффективно планировать действия менеджеров, но и существенно ускорить обучение новых сотрудников, обеспечить мотивацию их труда.

Представленная таким образом архитектура программного комплекса («Галактика» или SAP ERP) и уровни интеграции модулей КИС поддерживают осознанный реинжиниринг бизнес-процессов (РБИ) организации, проекты которого аккумулируются соответствующей группой менеджмента для конструктивного осмысления, анализа и продолжения.

Кроме изложенного выше, стандартные пакеты КИС нуждаются в расширении автономных возможностей анализа инфраструктуры корпорации и результатов экспансии ее на рынке в различных сегментах и направлениях.

Важнейшая функция, достигаемая с помощью

КВО ERP, может быть реализована при осмыслении изначальных установок эффективного управления корпорацией. Постановка целей и предвидение не может осуществляться без регламентирующих ограничений и знаний, дающих возможность решения фундаментальных задач производства. Не конкретизировать невыполнимое: сокращать издержки превентивными методами, если структура запланировала затраты, или принятия решения об увеличении сбыта в период депрессии. Эффективность достигается, если направления развития согласованы:

- распределение получаемой прибыли или обеспечение надежности производственной программы и фундаментальный рост корпорации,
- политика расширения с низкими ценами, широкой рекламой или создание новых сбытовых потоков, сохранение финансовой самостоятельности в режиме эволюции основной деятельности.

Научно обоснованный менеджмент базируется на тезисе: исключение противоречий в управлении – аналитический аспект предвидения. Сочетание названных и несогласованных направлений заставляет организацию существовать в режиме внутренней нестабильности, применять акробатические уловки для укрепления своего положения, грозит ликвидацией или банкротством. Именно этот комплекс причин позволяет считать бюджетирование основой эффективного управления развитым производством и солидарной концепцией цивилизованного предпринимательства, ведущей менеджмент корпорации к высоким результатам.

Главная цель детального бюджета определяется как директория: контроль состояния организации на бюджетный период, сочетание альтернативных бюджетов: оценки – по докладам экономических служб и коррекции целей сверху, по критериям успешного выполнения бюджетов для гибкой коррекции программ, определение стратегий развития консолидированного бюджета на основании перспективных гипотез и конъюнктуры цен.

Система бизнес-аналитики (BISys), разработанная на базе MS Office Performance Point Server (MS Office PPS), включает следующие компоненты: Business Modeler, Excel Add-in, SharePoint Web Parts, Dashboard Builder.

- **Business Modeler** – предназначен для формирования группы аналитических моделей. В Business Modeler загружают данные о клиентах, каналах сбыта, товарах, счетах и складах. Многомерное иерархическое представление позволяет проводить анализ и детализировку возможной информации по доминирующим измерениям.

- **Excel Add-in** – модуль, встроенный в Excel, позволяет использовать данные в аналитических моделях, получать сводную аналитику;

- **SharePoint Web Parts** – специализированный web-набор для портала SharePoint, позволяющий публиковать аналитические web-отчеты;

- **Dashboard Builder** – инструмент проектирования систем показателей (Scorecards), индикаторов и цифровых панелей (Dashboards).

Для организации достоверного учета финансовых показателей в измерения вводятся соответствующие статьи (транзакции), а процедуры осуществляются с помощью скриптов на MS SQL-сервере для расчетов ПФ любой сложности, при этом компилируют правила использования интерфейса Business Modeler. Путем задания срезов и специальных функций, встроенных в правила MDX- и SQL- имплементации, расчеты настраиваются по созданной иерархии фи-

нансовых показателей (маржа, доход, прибыль, рентабельность...).

Для извлечения данных из любого отчетного пакета в Performance Point Server существуют скрипты, а на SQL-сервере выполняется *автоматическое обновление* данных и пересчет показателей *ежедневно*, а также – за любой месяц на первое число текущего.

Достоинства аддитивной BISys состоят в ежедневном ведении контроля процессов, *получении актуальной информации* и решении следующих задач:

- *консолидировать информацию* разнородных источников (систем оперативного учета и внешних источников) в хранилище данных, с *формализацией* для корпоративной модели;
- *рассчитывать* показатели ПФ и *характеристики* на основании ретроспективной информации из хранилища; определять *взаимосвязи показателей* (кластеризация и пр.);
- *формировать графоаналитические концепты* результатов (визуально);
- *проводить эксперименты* с моделями, описывающими сложные процессы;
- *применять продукционные модели*, методы оптимизации, прогнозирования, бюджетной координации проектов для менеджеров подразделений корпорации;
- *осуществлять мониторинг процессов* по системе данных (Табло М-Ево);
- *анализировать сложившиеся тенденции и причины деформации* режимов;
- *корректировать бюджет* и корпоративные планы по реальной ситуации.

Возможности BISys позволяют осуществлять в рамках корпорации:

- *доступ к информации* компании для *мониторинга* различных уровней;
- *сбор конструктивной информации, повышение конкурентоспособности*;
- *публикацию информации* о развитии бизнеса на Е-портале корпорации.

Модель расширяющейся экономики Дж.фон Неймана, имеющая фундаментальное значение для прогнозирования путей развития стран восточной Европы, и динамические модели исследования отраслей государства являются добротной альтернативой сложившейся практике менеджмента и исследованию задач долгосрочного планирования. Эффективное использование точных наук становится нормой в менеджменте, прогнозировании развития отраслей и регионов, необходимых при анализе межотраслевых балансов и перспективном планировании экономики по системе национальных счетов.

Достижение приемлемого результата управления, как показала практика, обеспечивается соблюдением канонических положений:

- *использование базовых и технологических категорий от общего к частному*, от простых блоков и шаблонных решений к комплексным;
- *интерпретация* конкретного материала и *аналитических данных*, полученных в общении с персоналом объектов реструктурирования;
- *выявление* многовариантных, адаптирующихся в переменных условиях, точных рекомендаций и *последовательности действий* для разрешения ситуаций в бизнесе, промышленности и хозяйственной деятельности.

Возникновение в рыночных условиях новых оптимизационных задач создает фундаментальную основу [4] для введения в практику разделов *экономической*

кибернетики. В рамках статьи по основным признакам может быть объединена совокупность используемых в экономике категорий и целей эффективного управления хозяйством. Экономическая кибернетика по определению должна эффективно решать проблемы реализации неучтенных факторов, утерянных в результате традиционного управления и диссипации (рассеивания). Использование прикладных методов математической кибернетики в целях планирования стратегически важных разделов экономической науки необходимо в следующих направлениях [5]:

Оценка полезности информационного статистического поля экономики;

Выявление эффективных способов реализации программ;

Координация сочетаний управляющих мероприятий и инвестирования;

Оптимизация затрат в многозвенной системе инвестирования,

Модернизации способов накопления капитала и объектов экономики;

Сочетание альтернативных и традиционных методов планирования;

Поэтапная реализация целевых функций отраслей и объектов экономики.

Конструктивная база эволюции корпоративных стремлений использует функции, от совершенства которых зависит имидж и перспективы организации.

Финансовый анализ сопровождается выполнением разнообразных вычислений: абсолютных и относительных отклонений, средних величин, дисперсий, процентных величин и др. Кроме того, в ходе анализа выполняются различные виды оценок, группировок, сравнений и сортировок исходных данных; многообразие методов аналитической обработки экономической информации обеспечивают нахождение минимального / максимального значений различных производственных функций.

Эффективной организационной формой применения информационных технологий является создание на базе автоматизированных рабочих мест бухгалтеров и экономистов специализированных кабинетов *SEO-менеджера* (*Search Engine Optimization*). Автоматизированное рабочее место SEO-аналитика представляет собой вычислительную систему, стимулирующую интерес специалиста к использованию располагаемого инструментария и предназначенную для творческого выполнения работ по анализу хозяйственной деятельности. Опыт проектирования автоматизированного рабочего места аналитика и других систем позволяет обобщить требования к их функционированию.

Автоматизированное рабочее место SEO-аналитика на базе ИТ является технологическим *средством освоения стратегических информационных ресурсов* предприятия, обуславливающих его способность к успешному развитию. В рамках автоматизированного рабочего места аналитика информационный фонд предприятия функционирует в виде базы данных, базы знаний и программных средств. *Базы данных* представляют фактографические данные о хозяйственной деятельности. Интеллектуальной оболочкой их полезного прочтения являются *базы знаний* – методы и методика анализа. Программные средства образуют инструмент исполнения аналитических задач для информационного обслуживания хозяйственной деятельности.

Эксплуатация *BYSys*-комплекса предусматривает кроме инфраструктурного достижение *экономического эффекта* по следующим параметрам:

снижение трудоемкости и стоимости аналитического процесса;

сокращение сроков обработки аналитических данных;

обеспечение перехода к безбумажной технологии обработки аналитических данных с повышением их качества и достоверности;

повышение гибкости управления аналитическим процессом;

совершенствование организации труда аналитических работников.

Резюме. Данная методология, сочетающая проектную архитектуру *КИС*, макет Базы знаний *КВО ERP* и концепцию системы Анализа *BYSys* корпорации, разработана при модификации структуры частных организаций и является основой их *инкорпорирования в холдинг для более эффективного использования ресурсной части общего капитала.*

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК:

1. Беседин А.Л. Модель биокорпорации как обучающейся организации новой формации [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.besedin-ccl.ru/texts/article5.pdf>. – Дата доступа: 01.12.2012.
2. Лодон Дж. Управление информационными системами / Дж. Лодон, К. Лодон; пер. с англ.; под ред. Трутнева Д.Р. – 7-е издание. – СПб. : Питер, 2005.
3. Литвинец В.И. Архитектура корпоративной ИС на основе базы знаний КВО ERP и OLAP – технологий / В.И. Литвинец, Я.И. Василевский – Научные труды БГЭУ, юбил. сб. – Минск : БГЭУ, 2013. – Вып. 6. – С. 212-218.
4. Альсевич В.В. Математическая экономика: конструктивная теория / Для студентов экон. специальностей ВУЗов. – Минск : Дизайн ПРО, 1998.
5. Монахов А.В. Математические методы анализа экономики : учебник для ВУЗов. – СПб. : Питер, 2002.

УДК 314.18:303.444

Савчук О.П.

*аспірант кафедри прикладної математики
і соціальної інформатики
Хмельницького національного університету*

ВИКОРИСТАННЯ КОГНІТИВНОГО МОДЕЛЮВАННЯ ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕМОГРАФІЧНОЇ СИСТЕМИ

Стаття присвячена питанням, пов'язаним з використанням методології когнітивного моделювання у дослідженні демографічної системи. Розглянуто основні положення когнітивного моделювання. Показана можливість застосування когнітивного моделювання для відбору чинників, що впливають на показник народжуваності. Матеріал проілюстрований прикладом побудови когнітивної карти та практичними розрахунками.

Ключові слова: демографічна система, народжуваність, когнітивне моделювання, когнітивна карта.

Савчук О.П. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ КОГНИТИВНОГО МОДЕЛИРОВАНИЯ ДЛЯ ИССЛЕДОВАНИЯ ДЕМОГРАФИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ

Статья посвящена вопросам, связанным с использованием методологии когнитивного моделирования в исследовании демографической системы. Рассмотрены основные положения когнитивного моделирования. Показана возможность применения когнитивного моделирования для отбора факторов, влияющих на показатель рождаемости. Материал проиллюстрирован примером построения когнитивной карты и практическими расчетами.

Ключевые слова: демографическая система, рождаемость, когнитивное моделирование, когнитивная карта.

Savchuk O.P. USING COGNITIVE MODELING FOR RESEARCH THE DEMOGRAPHIC SYSTEM

The article is devoted to issues related to using the methodology of cognitive modeling in the study of demographic system. The basic principles of cognitive modeling are considered. Shows the possibility of use of cognitive modeling for the selection factors that affect the birth rate. The material is illustrated by an example of the construction of cognitive maps and practical calculations.

Keywords: demographic system, birthrate, cognitive modeling, cognitive map.

Вступ. Скорочення чисельності населення, зниження тривалості життя і народжуваності, від'ємне сальдо міграції стали характерними ознаками новітніх демографічних тенденцій. Це спричинило виникнення гострої демографічної кризи, що виявилася у погіршенні кількісних і якісних характеристик населення [1].

Сучасні демографічні тенденції суттєво впливають на чисельність населення як основи формування людського капіталу. Багатовекторність демографічної ситуації породжує різноплановість політики в нових соціально-економічних умовах, орієнтованої як на стимулювання народжуваності, так і на соціальну підтримку сімей з дітьми, зміцнення здоров'я й поліпшення якості життя населення, продуктивніше використання людського потенціалу, зниження рівня смертності.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Національна демографічна програма спрямована на реалізацію комплексу довгострокових заходів, мета

яких – оздоровлення всього соціального клімату, від якого залежать демографічні процеси. Вони повинні базуватися на усвідомленні причин і умов демографічної кризи, їх взаємозв'язку з об'єктивними історичними процесами.

Розробка стратегії управління демографічної системою і вироблення управлінських рішень передбачає глибокі дослідження природного руху населення України, взаємозв'язків кількісної та якісної компонент його відтворення, виявлення витоків і особливостей депопуляції, визначення перспектив демографічного розвитку. Саме тому дослідження питань, пов'язаних із розвитком демографічної системи, є актуальним як із теоретичного, так і практичного боку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом останніх років проблеми розвитку демографічної системи ситуації розглядалися зарубіжними і вітчизняними вченими, зокрема Е.М. Лібановою, С.Ю. Аксьоновою зі співавторами [1; 2], А.В. Подла-

зовим [3], О.В. Кустовською [4] та іншими, в працях яких розкрито сутність і складові демографічної системи, визначено основні чинники демографічних зрушень та взаємозв'язки між ними, описано напрямки застосування моделювання в дослідженні такої системи.

Побудова стратегії управління демографічної системою і вироблення управлінських рішень повинна спиратись на використання економіко-математичного моделювання, яке дозволяє пов'язати поточний стан об'єктів і сценарії реалізації рішень з майбутніми станами системи. При цьому часто виникають труднощі, пов'язані з високим ступенем невизначеності як самої демографічної системи, так і зовнішнього середовища, низьким рівнем інформативності, складністю квантифікації чинників, що відображають соціальні аспекти системи: освіту, охорону здоров'я, рівень життя та інші. Внаслідок цього демографічна система є слабкоструктурованою, що істотно обмежує модельний інструментарій її дослідження.

В останні роки активно розвивається когнітивний підхід до дослідження, прийняття рішень і управління ситуаціями в таких системах, який ґрунтується на використанні можливостей і особливостей людського процесу пізнання [5]. В рамках когнітивного підходу здійснюється інтеграція методів і технологій вирішення евристичних та аналітичних завдань, що виникають при дослідженні слабкоструктурованих складних систем. Під когнітивним підходом розуміють вирішення завдань методами, які враховують когнітивні аспекти – процеси сприйняття, мислення, пізнання, пояснення і розуміння. Внутрішня логіка когнітивного підходу вимагає об'єднання точного природного та гуманітарного знання, і таке поєднання є принциповою його цінністю [6].

Дослідженню соціально-економічних процесів і явищ з використанням апарату когнітивного аналізу присвячено праці Г.В. Горелової [7], А.А. Кулініча [8], М.А. Кизима зі співавторами [9], Л.Н. Сергєєвої та А.В. Бакурової [10], В.С. Борисова та А.А. Федулова [11] та інших. Однак слід зауважити, що використання методології когнітивного моделювання для дослідження демографічної системи в науковій літературі висвітлені недостатньо, що зумовило вибір мети та завдань статті.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження питань, пов'язаних із застосуванням когнітивного моделювання до демографічної системи на прикладі виявлення чинників, що характеризують показник народжуваності.

Для досягнення поставленої мети було досліджено основні теоретичні положення когнітивного моделювання, розглянуто загальну методіку когнітивного аналізу, відібрано основні показники, що характеризують процеси народжуваності, побудована когнітивна карта, на основі якої відібрані ті з чинників, які мають найщільніший зв'язок з показником народжуваності.

Виклад матеріалу дослідження. Когнітивне моделювання розвитку демографічної системи передбачає вивчення характеристик основних факторів моделювання, відібраних суб'єктом дослідження самостійно на основі власних знань і накопиченого досвіду з проблемних питань розвитку об'єкта дослідження та/або проаналізованих поглядів експертної групи з ключового для дослідження питання. Ці процедури виступають основою для побудови сценаріїв розвитку об'єкта дослідження, що забезпечують варіативність для прийняття управлінського рішення із цього при-

воду та альтернативність подальшого розвитку досліджуваних процесів та явищ, визначених як фактори когнітивного моделювання.

Вихідним поняттям у когнітивному моделюванні слабко структурованих систем є поняття когнітивної карти, яка являє собою різновид математичної моделі для формалізації проблеми, складної системи у вигляді множини концептів, що відображають її системні фактори (змінні) і виявлення причинно-наслідкових відношень (відношень впливу) між ними з урахуванням впливу на ці фактори або зміни характеру відношень [12]. У карті представлена взаємодія об'єкта і зовнішнього середовища, встановлені якісні (причинно-наслідкові) зв'язки між ними, описано як різні фактори впливають один на одного в ході їх зміни. Отже, когнітивна карта відображає взаємодію факторів і являє собою зважений орієнтований граф, в якому вершини взаємно однозначно відповідають базисним факторам ситуації (в термінах даних факторів описуються процеси в ситуації), а ребра визначають безпосередні взаємозв'язки між факторами. Цей взаємодіючий може бути або підсилюючим (позитивним), або гальмуючим (негативним), або змінного знака залежно від можливих додаткових умов. Користувач, аналізуючи конкретну ситуацію, припускає, які зміни сприятливі для найбільш важливих базисних факторів. Це цільові фактори. Мета управління полягає у забезпеченні бажаних змін цільових факторів при виробленні рішень з управління процесами в ситуації.

Апарат знакових графів дозволяє формально будувати прогнози розвитку або траєкторії руху моделюваної системи у фазовому просторі її змінних (факторів) на основі інформації про її структуру і програмах розвитку системи шляхом апроксимації їх шматками траєкторій імпульсних процесів на знакових орграфах.

Методика когнітивного аналізу складних ситуацій передбачає здійснення ряду дій аналітичного характеру, а також розрахунково-обчислювальних операцій відповідно до заданого алгоритму і містить такі етапи:

- 1) формулювання завдання і цілі дослідження;
- 2) системне концептуальне дослідження ситуації;
- 3) структурування знання щодо предметної області;
- 4) побудова когнітивної моделі досліджуваної ситуації;
- 5) структурний аналіз когнітивної моделі;
- 6) моделювання, засноване на когнітивному підході;
- 7) предметна інтерпретація результатів моделювання.

Розглянемо застосування когнітивного моделювання до показника народжуваності. Метою є виявлення найбільш істотних (базисних) факторів, що характеризують взаємодію досліджуваного показника і зовнішнього середовища, та встановлення якісних (причинно-наслідкових) зв'язків між ними, тобто які взаємодіють роблять чинники один на одного в ході їх зміни [13]. Взаємодію факторів відображаються за допомогою когнітивної карти (моделі), яка являє собою знаковий (зважений) орієнтований граф.

Розрахунки проводились за даними державного комітету статистики [14]. В результаті проведеного аналізу були відібрані наступні чинники:

- А – Кількість народжених, (тис. чол.);
- В – кількість зареєстрованих шлюбів (тис.);
- С – наявний дохід у розрахунку на одну особу (грн.);
- Д – кількість населення в Україні (тис. осіб);

Е – величина декретної відпустки матері (днів.);
 F – середньомісячна заробітна плата одного штатного працівника по Україні (грн.);
 G – кількість зареєстрованих безробітних (тис. осіб);
 H – кількість сімей, які одержали житло (тис.);
 I – матеріальна допомога держави (враховано одноразову та допомогу до трьох років), (грн.);
 J – кількість місць в дошкільних установах України (тис.);
 K – кількість місць в будинках «матері та дитини» (тис.);
 L – економічна активність населення (тис. ос.);
 M – кількість дошкільних установ (тис.);
 N – кількість лікарських амбулаторно-поліклінічних закладів (тис.);
 O – кількість лікарів усіх спеціальностей (тис.);
 За результуючу ознаку було обрано кількість народжених, (A).

Спочатку було проаналізовано вплив факторів між собою та їх вплив на результуючу ознаку. Для цього була побудована відповідна матриця впливу. На її основі була побудована когнітивна карта (рис. 1), на якій зображено залежність результуючої ознаки з усіма чинниками та чинників між собою.

Після цього була досліджена залежність результуючої ознаки з кожним чинником окремо, в ході чого було визначено, на скільки в даній ситуації необхідно змінити відповідний фактор, щоб загальна тенденція народжуваності зросла приблизно на 10% протягом трьох наступних років. Результати представлені в табл. 1. Її аналіз дозволив виділити дев'ять чинників, що, на нашу думку, мають найбільший вплив на загальну тенденцію народжуваності, ніж інші фактори. А саме (обирали ті, що необхідно змінити до 15% включно):

- кількість зареєстрованих шлюбів;
- наявний дохід на одну особу;
- кількість сімей, які одержали житло;
- матеріальна допомога держави;
- кількість місць в дошкільних закладах України;
- кількість місць в пологових будинках;
- кількість дошкільних установ;
- кількість лікарських амбулаторно-поліклінічних закладів;
- кількість лікарів усіх спеціальностей.

Таблиця 1

Результат дослідження залежності результуючої ознаки з кожним чинником окремо

Назва чинників	На скільки зміниться фактор при зростанні показника А на 10%, (%)
Кількість зареєстрованих шлюбів	14
Наявний дохід на одну особу	14,5
Кількість населення в Україні	20
Величина декретної відпустки матері	21
Заробітна плата одного штатного працівника по Україні	17
Кількість зареєстрованих безробітних	-18
Кількість сімей, які одержали житло	12
Матеріальна допомога держави	10,5
Кількість місць в дошкільних закладах України	15
Кількість місць в пологових будинках	14,5
Економічна активність населення	21
Кількість дошкільних установ	9
Кількість лікарських амбулаторно-поліклінічних закладів	13
Кількість лікарів усіх спеціальностей	15

Оскільки при зростанні саме цих факторів тенденція народжуваності зростає швидше, ніж при зростанні решти факторів.

Загальний результат з врахуванням всіх факторів та взаємозв'язком між ними показано на рис. 2.

З нього видно, що при зміні всіх факторів на відповідні відсотки, які вказані у табл. 1, уже через три роки народжуваність зросте приблизно на 15%. Контури в когнітивній карті відповідають контурам зворотного зв'язку. Контур, що підсилює відхилення, є контуром позитивного зворотного зв'язку, а контур, протидіючий відхиленню, – контуром негативного зворотного зв'язку. Ці контури називаються морфогенетичними і гомеостатичними. Контур підсилює відхилення тоді і тільки тоді, коли він містить парне число негативних дуг або не містить їх зовсім, інакше це контур, протидіючий відхиленню. Дійсно, у разі парного числа негативних дуг протидія відхиленню буде само зустрічати протидію. Якщо кількість о негативних дуг не парною, то остання протидія відхиленню не зустрічає протидії.

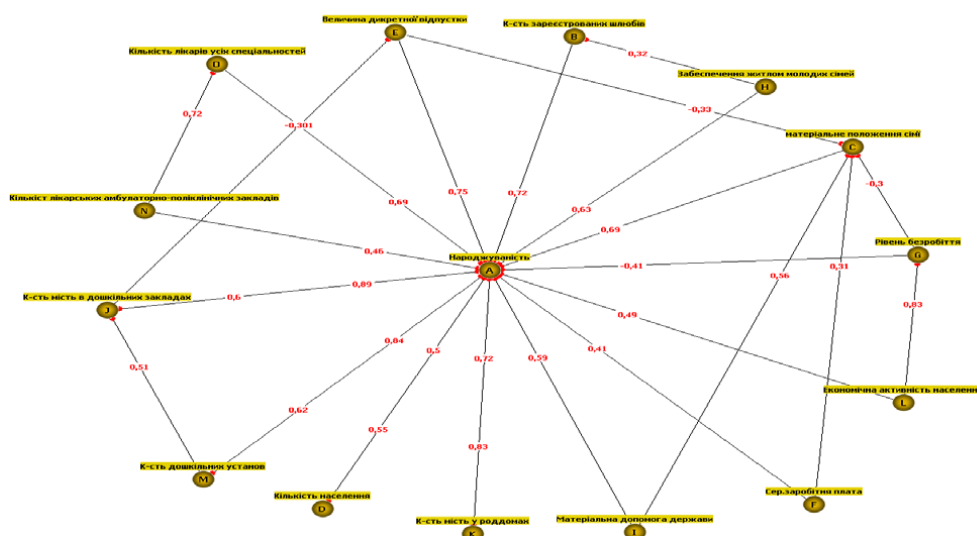

Рис. 1. Когнітивна карта взаємозв'язку показників

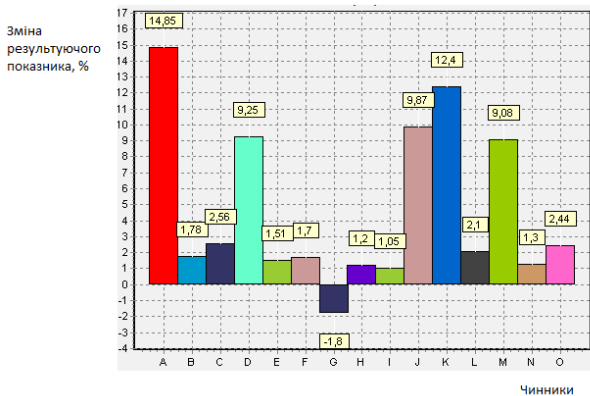

Рис. 2. Результат впливу факторів на результуючий показник

Дана схема аналізу в основному відповідає інтуїтивним уявленням про причинність. Досвід використання когнітивних карт показує, що дослідник часто надмірно спрощує ситуацію із-за обмежених когнітивних можливостей, труднощів одночасного обліку великого числа чинників, їх динамічної взаємодії. Дугами (лініями) на рис. 1 відмічені істотні причинно-наслідкові відносини, впливом решти можна нехтувати, оскільки вони є досить малими. Проаналізуємо кожну з них окремо.

Дуга (B, A) має знак «+», оскільки збільшення кількості шлюбів призводить до збільшення народжуваності, а зменшення кількості шлюбів призводить до зменшення народжуваності. Дуга (C, A) також має знак «+», оскільки добра матеріальна ситуація призводить до збільшення народжування, а скрутна матеріальна ситуація сім'ї призводить до зменшення народжуваності, оскільки в цьому випадку сім'ї не завжди мають матеріальну змогу утримувати дитину. Дуга (D, A) має також знак «+», оскільки чим більша кількість населення (особливо жіноча половина), тим більша народжуваність і навпаки, чим менша кількість населення, тим менша народжуваність. Дуга (F, A) має також знак «+», оскільки чим більша величина середньої заробітної плати, тим краще матеріальне положення сім'ї і тим більша народжуваність, та навпаки, чим менша середня заробітна плата, тим менша народжуваність. Дуга (H, A) має також знак «+», оскільки чим більше молодих сімей держава забезпечить житлом, тим більша буде народжуваність, а чим менше сімей буде забезпечено житлом, тим менша буде народжуваність. Дуга (I, A) має також знак «+», оскільки чим більшою буде допомога держави, тим кращим буде матеріальне положення сім'ї і тим більшою буде народжуваність, та навпаки, чим меншою буде допомога держави, тим меншою буде народжуваність. Дуга (J, A) має також знак «+», оскільки чим меншою буде кількість дошкільних закладів, тим меншою буде народжуваність, а чим більше буде місць у дошкільних закладах, тим більшою буде народжуваність. Дуга (K, A) має також знак «+», оскільки чим кращою буде турбота про матір і дитину, тим більше буде народжуваність, а чим гіршою буде турботи про матір та дитину, тим гіршою буде народжуваність. Дуга (G, A) має знак «-», оскільки чим меншою буде рівень безробіття тим більшою буде народжуваність, а чим більшим буде рівень безробіття тим меншою буде народжуваність. Аналогічно дуга (G, C) має знак «-», оскільки збільшення рівня безробіття призводить до погіршення матеріального положення сім'ї, а зменшення рівня безробіття призводить до покращен-

ня матеріального положення сім'ї. Також знак «-» матиме дуга (E, C), оскільки збільшення величини декретної відпустки призводить до погіршення матеріального положення сім'ї, так як лише перші три роки декретної відпустки оплачуються державою, а решта лише за свій рахунок. Дуга (J, E) теж має знак «-», оскільки чим менше буде місць у дошкільних закладах, тим більше матерів змушені будуть продовжувати декретну відпустку за свій рахунок і навпаки. Дуги (A, K), (A, D) та (A, J) мають знак «+», оскільки підвищення народжуваності призводить до збільшення кількості місць у дошкільних закладах, збільшення кількості населення та збільшення кількості місць у пологових будинках і, навпаки. Також знак «+» має дуга (H, B), оскільки чим збільшення забезпечення молодих сімей житлом призводить до збільшення кількості шлюбів. Дуга (F, C) має теж знак «+», оскільки збільшення середньої заробітної плати призводить до збільшення матеріального положення сім'ї, і навпаки, зменшення середньої заробітної плати призводить до погіршення матеріального положення сім'ї. Аналогічно дуга (I, C) має додатній знак, оскільки чим більшою буде матеріальна допомога держави, тим кращим буде матеріальне положення сім'ї, і навпаки, чим меншою буде матеріальна допомога держави, тим гірше буде матеріальне положення сім'ї. Дуга (L, G) має знак «-», оскільки збільшення економічної активності населення призводить до зменшення рівня безробіття, і навпаки, зменшення економічної активності призводить до збільшення рівня безробіття. Дуга (M, J) має додатній знак, оскільки збільшення кількості дошкільних установ приводить до збільшення кількості місць у дошкільних установах, і навпаки, зменшення кількості дошкільних установ приводить до зменшення і кількості місць у них. Аналогічно дуга (N, O) матиме додатній знак, адже при збільшенні кількості лікарських амбулаторно-поліклінічних закладів збільшиться і кількість лікарів усіх спеціальностей. Також додатній знак мають дуги (L, A), (M, A), (N, A) та (O, A), оскільки збільшення економічної активності населення, кількості дошкільних установ, кількості лікарських амбулаторно-поліклінічних закладів та кількості лікарів усіх спеціальностей призводить до збільшення народжуваності і, навпаки, при зменшенні показників усіх цих чинників зменшиться і народжуваність.

Розглянемо взаємодію чинників по контурам. У контурах H, B, A; N, O, A; I, C, A та F, C, A всі дуги із знаком «+», і легко побачити, що збільшення (зменшення) будь-якої змінної в цьому контурі буде посилено. Розглянемо взаємодію чинників в контурі J, E, C, A. Припустимо, що зменшиться кількість місць у дошкільних закладах, тоді, відповідно, матері будуть змушені продовжувати величину декретної відпустки за свій рахунок (не оплачувана декретна відпустка), тоді дохід в сім'ю буде приносити тільки чоловік, що сприятиме погіршенню матеріального положення сім'ї, і тим самим зменшуватиметься народжуваність, оскільки число бажаних завести дитину буде зменшуватись. Аналогічно можна проаналізувати контур G, C, A, оскільки припустивши, що кількість безробітних зростає, то і матеріальне положення сім'ї погіршиться, а це призведе до зменшення народжуваності.

Висновки. Таким чином, в статті проаналізовано можливості застосування когнітивного моделювання в дослідженні слабкоструктурованих систем. Показано застосування такого підходу до дослідження демографічної системи на прикладі показника наро-

джуваності. Виявлено основні соціально-економічні показники, які здійснюють вплив на результуючий показник. За допомогою засобів когнітивного моделювання нами побудована когнітивна карта, яка відображає взаємозв'язок між відібраними показниками. В результаті її аналізу нами відібрані ті з чинників, які мають найщільніший зв'язок з результуючим показником.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Шлюб, сім'я та дітородні орієнтації в Україні / [Е.М. Лібанова, С.Ю. Аксьонова, О.М. Балакірева та ін.]. – К.: АДЕФ-Україна, 2008. – 256 с.
2. Населення України. Народжуваність у контексті суспільно-трансформаційних процесів / [Е.М. Лібанова, С.Ю. Аксьонова, В.Г. Бялковська та ін.]. – К.: АДЕФ-Україна, 2008. – 288 с.
3. Подлазов А.В. Теоретическая демография. Модели роста народонаселения и глобального демографического перехода / А. В. Подлазов // Новое в синергетике: Взгляд в 3-е тысячелетие. – М.: Наука, 2002. – С. 324 – 345.
4. Кустовська О.В. Демографічний розвиток регіону (статистичний аналіз і моделювання) / О.В. Кустовська. – Тернопіль: Економічна думка, 2008. – 326 с.
5. Diederich A. Cognitive Modeling / A. Diederich, J. R. Busemeyer. – N.Y.: SAGE Publications Inc, 2009. – 224 p.
6. Sun R. On levels of cognitive modeling / R. Sun, A. Coward, M. Zenzen // Philosophical Psychology. – 2005. – № 18 (5). – P. 613–637.
7. Горелова Г.В. Исследование слабоструктурированных социально-экономических систем: когнитивный подход: монография / Г.В. Горелова, Е.Н. Захарова, С.А. Радченко. – Ростов-н/Д.: Изд-во Рост. ун-та, 2006. – 334 с.
8. Кулинич А.А. Компьютерные системы моделирования когнитивных карт: подходы и метод / А.А. Кулинич // Проблемы управления. – 2010. – № 3. – С. 2–16.
9. Кизим Н.А. Когнитивное моделирование слабоструктурированных систем и ситуаций / Н.А. Кизим, В.А. Зинченко, В.В. Узун // Современные проблемы моделирования социально-экономических систем. – Харьков: ФЛП Александра К.М.; ИД «ИНЖЭК», 2009. – С. 24–38.
10. Сергеева Л.Н. Роль когнитивного моделирования в підвищенні ефективності вирішення економічних задач / Л.Н. Сергеева, А.В. Бакурова // Економічна кібернетика. – 2009. – № 5-6. – С. 55–63.
11. Борисов В. В. Развитие методов когнитивного моделирования сложных систем / В. В. Борисов, А. С. Федупов // Наука и техника транспорта. – 2004. – № 3. – С. 54–57.
12. Eden C. Cognitive mapping / C. Eden // European Journal of Operational Research. – 1988. – № 36, 1-13.
13. Савчук О.П. Когнітивне моделювання як інструмент дослідження народжуваності / О.П. Савчук // Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка. – 2013. – Т. 13. – Вип. 3/3. – С. 76–79.
14. Державний комітет статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

УДК 330.46

Семенча І.Є.

*доктор економічних наук,
професор кафедри економічної кібернетики
Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара*

ПРОГНОЗУВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ПЕРЕГОВОРНОГО ПРОЦЕСУ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ ЩОДО ГАЗОТРАНСПОРТНИХ ПИТАНЬ

Стаття присвячена пошуку раціонального шляху розв'язання питання покращення результатів переговорного процесу між Україною та Російською Федерацією з проблем постачання та транспортування природного газу за допомогою когнітивного моделювання. В результаті моделювання визначений перелік чинників та характер їх впливів на стан переговорного процесу між країнами. За результатом імітаційного моделювання з'ясовані вагові коефіцієнти чинників впливу, що дозволило об'єктивним шляхом виділити множину суттєвих ознак, що формують позитивний чи негативний результат переговорів. Запропонований найбільш оптимальний сценарій щодо ведення газо-транспортних переговорів на умовах взаємовигідності та рівноправності позицій сторін з метою прогнозування ефективних подальших дій.

Ключові слова: переговори, природний газ, прогнозування, когнітивне моделювання, сценарний аналіз, управління діями.

Семенча И.Е. ПРОГНОЗИРОВАНИЕ РЕЗУЛЬТАТОВ ПЕРЕГОВОРНОГО ПРОЦЕССА МЕЖДУ УКРАИНОЙ И РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИЕЙ ПО ГАЗОТРАНСПОРТНЫМ ВОПРОСАМ

Статья посвящена поиску рационального решения вопроса улучшения результатов переговорного процесса между Украиной и Российской Федерацией по проблеме поставки и транспортировки природного газа с помощью когнитивного моделирования. В результате моделирования определен перечень факторов и характер их влияния на состояние переговорного процесса между странами. По результатам имитационного моделирования определены весовые коэффициенты факторов влияния, что позволило объективным путем выделить множество существенных признаков, которые формируют позитивный или негативный результат переговоров. Предложен наиболее оптимальный сценарий относительно ведения газотранспортных переговоров при соблюдении условий взаимной выгоды и равноправия сторон с целью прогнозирования эффективных дальнейших действий.

Ключевые слова: переговоры, природный газ, прогнозирование, когнитивное моделирование, сценарный анализ, управление действиями.

Semencha I.Y. FORECASTING OF RESULTS OF NEGOTIATING PROCESS BETWEEN UKRAINE AND THE RUSSIAN FEDERATION ON GAS-TRANSPORT QUESTIONS

The article is devoted search of the rational decision of a question of improvement of results of negotiating process between Ukraine and the Russian Federation on a problem of delivery and transportation of natural gas with the help cognitive modeling. As a result modeling the list of factors and character of their influence on a negotiating process condition between the countries is defined. By results of imitating modeling weight factors of factors of influence that has allowed to allocate with an objective way set of essential signs which form positive or negative result of negotiations are defined. The optimal scenario concerning conducting gas-transport negotiations at observance of conditions of mutual benefit and equality of the parties for the purpose of forecasting of effective further actions is offered.

Keywords: negotiations, natural gas, forecasting, cognitive modeling, the scenary analysis, management of actions.

Постановка проблеми. Міжнародні відносини України на ринку природного газу відіграють важливу роль, оскільки далеко не всі країни здатні забезпечити себе достатньою кількістю газу в той час, коли інші не тільки задовольняють внутрішні потреби, а й мають можливість його продавати. Таким чином, виникають проблеми встановлення рівноважної ціни в умовах монополії та забезпечення постачання.

Але у зв'язку з тим, що країн-постачальників газу не так багато, у них виникає необхідність транспортувати газ до споживачів через території інших країн – транзитерів, які також можуть бути споживачами. Це посилює значимість позитивного розв'язку питання щодо встановлення ціни на транзит газу для обох сторін.

Саме за таким сценарієм складаються відносини між Україною та Російською Федерацією (далі – Росією) з приводу розв'язання питання знаходження оптимальних умов контракту щодо співробітництва на ринку природного газу в об'єктивних природно-географічних умовах та з врахуванням конфліктних політичних взаємодій.

Також слід особливо зауважити, що такі перемовини тривають довгий час через дипломатичні канали та досі не знаходять остаточного позитивного розв'язання на умовах рівноправного партнерства із задоволенням контрактними умовами з обох сторін.

Отже, для вирішення питання вважаємо доцільним перейти із суб'єктивного шляху розв'язання питання до більш формалізованого шляху. Прогнозуємо, що такий підхід дозволить з нової позиції поглянути на проблему та більш об'єктивно окреслити характер взаємозв'язків та, як наслідок, обрати вигідну стратегію поведінки української сторони на переговорах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відносини між Росією та Україною в області торгівлі газом та його транзиту до країн Європейського Союзу (далі – ЄС) займають центральне місце у двосторонніх зв'язках та залишаються «більшовим моментом» економічного співробітництва протягом усього пострадянського періоду. З кожним роком проблеми в цій області все частіше отримують міжнародний резонанс й безпосередньо впливають на весь комплекс міжнародних відносин у трикутнику «Росія – Україна – ЄС». Це пов'язано зі збільшенням зв'язків між усіма трьома сторонами.

Існує доволі широкий спектр наукових робіт, що досліджували газовий ринок Росії, ЄС та України (наприклад, [1-4]). Найбільш розповсюдженими є використання структурної моделі та стратегічної гри. Структурна модель досліджує ринок як послідовну галузеву структуру «виробник – посередник – споживач» та надає можливість оцінити ринкову рівновагу та економічні вигоди від реалізації того чи іншого проекту. Однак цей підхід вимагає чітко визначених ролей гравців на ринку. На противагу їй стратегічна гра дозволяє не лише оцінити ринкові сили, виходячи з параметрів гри, а й розвинути умови співробітництва між гравцями.

Одна з найбільш використовуваних для аналізу галузевих ринків моделей є модель Штакельберга. Це теоретико-ігрова модель олігополістичного ринку за наявності інформаційної асиметрії. Її особливістю є послідовна структура взаємодії. Модель передбачає розгляд динамічної гри з повною досконалою інформацією. Тобто для гравців відсутній елемент невизначеності, де перший гравець робить перший хід та розглядається як лідер. Другий гравець ведений та повинен реагувати з метою отримання найбільшого

прибутку при створених умовах. Таким чином, лідер має можливість впливати на допустимі стратегії ведених гравців та маніпулювати їх економічними результатами. В такій ситуації (на відміну від рівноправної конкуренції) прибуток розподіляється на користь першого гравця – лідера, що надає йому максимально можливу «ринкову» силу. Рівновага Неша в цій грі знаходиться за допомогою методу зворотної індукції.

Вперше модель послідовної гри була використана у роботі В. Грейса та К. Чжена у 1996 р. [1, с. 65-82] для розгляду послідовної гри Росія – Україна – ЄС, де лідером явно виступає Росія. В загальному вигляді було проаналізовано задачі максимізації корисності для трьох сторін та розглянуто рівновагу з точки зору порівняльної статистики (comparative statics). На основі максимізації корисності було визначено оптимальний попит ЄС на російський газ. Україна як країна-транзитер, використовуючи зазначені дані про попит, визначала для себе зівставні та максимально вигідні значення обсягів транзиту та транзитну націнку. Росія, використовуючи дані про гру, диктувала не тільки ціну на газ для Європи, транзитну націнку для України, а й обсяги споживання.

Але не складно помітити той факт, що така ринкова ситуація далека від реальності у конфлікті між Росією та ЄС: Росія не в змозі диктувати ЄС обсяги споживання або нехтувати ринковою ціною. Крім того, у моделі передбачено можливість «перепродажу» російського газу Україною, що не є допустимим, адже власником газу, що переправляється через ГТМ України, є Європа. Також у роботі [1] не приділяється увага залежності країни-транзитера від поставника у ролі споживача.

Ця проблема була врахована у роботі С. Чернавського та О. Ейсмонта [2] у 2007 році. Структурна модель була поповнена максимізацією транзитером суми прибутку від транзиту та споживчого надлишку від споживання газу. Задачею виробника також стала максимізація сукупного надлишку з прибутку від поставок газу транзитеру та продажу газу кінцевому споживачу. Розглянуто декілька сценаріїв ринку, які передбачають різну взаємодію гравців та уникають проблеми «перепродажу» російського газу Україною.

Деяке інше питання у 2003 році підняли для вивчення Ф. Хуберт та С. Ікконнікова [3, с. 9-14]: засобами кооперативної гри була проведена оцінка вигід при інвестуванні у проекти розширення можливостей східноєвропейської ГТМ. В роботі вперше для аналізу ринку газу використали вектор Шеплі та ввели переговорні сили гравців, виходячи з архітектури самої ГТМ. Вектор Шеплі – принцип оптимальності розподілу вигаду між гравцями в задачах теорії кооперативних ігор, – передбачає розподіл сукупного прибутку коаліції гравців між учасниками таким чином, що кожний отримує долю спільного прибутку відповідно до зробленого вкладу при вступі до коаліції. Результатом роботи стала чисельна оцінка впливу реалізації різних проектів на переговорні сили країн. З'ясувалось, що за умов 2004 року, найбільший вплив на ринок газу здійснює проект «Північний потік», збільшуючи ріст ринкової сили для Росії майже у два рази, та майже у два рази знижуючи переговорні можливості для України та Польщі. В свою чергу, інвестиції у модернізацію української ГТМ майже не впливають на прибуток коаліції. В результаті зроблено висновок, що для України негативним є будь-яке об'єднання країн, навіть якщо воно включає саму Україну.

У роботі Є. Сторова та Ф. Вірла 2010 року [4, с. 19-24] до дослідження відносин між Росією та Україною було застосовано класичну модель двостороннього торгу за один «пиріг» при умові, що переговірні позиції кожної країни рівні. Логічною та раціональною рівновагою у моделі є миттєве вирішення питання з метою збереження виразу та уникнення дисконтування. Але ж не можна ігнорувати той факт, що переговори продовжуються деякий час, що вказує на асиметрію інформації для кожного гравця щодо витрат через затримання переговорів. Під асиметричністю інформації розуміється нерівномірний розподіл інформації про ринкову ситуацію, тобто одна з сторін володіє перевагою. Також причиною затягування, на думку авторів роботи, є очікування втручання ЄС у конфлікт задля підтримання інтересів одного з учасників. Таким чином, унаслідок сильної політичної складової рівновагу, яку досягнуто у моделі, не можна порівнювати з практичними результатами.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати дослідження, яке полягає: 1) у підборі адекватного метода дослідження проблеми, який би більш об'єктивно та реалістично відображав стан переговорного процесу; 2) у визначенні характеру впливів різноманітних чинників на стан переговорного процесу між Україною та Росією з проблем постачання та транспортування природного газу; 3) у з'ясуванні найбільш оптимального сценарію щодо газотранспортних переговорів на умовах взаємовигідності та рівноправності позицій з метою прогнозування подальших дій.

Виклад основного матеріалу дослідження. В даному дослідженні проблема торгу на ринку природного газу розглядається з позиції країни-транзитера-споживача України.

Проблема, що досліджується, має управлінський характер. На наш погляд, її не можливо вивчати, не зважаючи на систему чинників, що безпосередньо впливають на її стан. Основні з них: політичні чинники (можливість кооперацій країн, знаходження альтернативних постачальників газу для країн-споживачів, монопольний вплив країни-постачальника на країну-споживача), економічні чинники (здатність країн виконувати умови співробітництва), стан галузей виробництва залежних від природного газу (можливість модернізації обладнання та перехід на альтернативні джерела опалювання).

Для проведення аналізу визначено ключові ресурси, які потребують дослідження та суттєво впливають на стан об'єкта дослідження:

1) попит на газ з боку України – відображає потреби країни у газі на основі статистичних даних за останні роки;

2) попит на російський газ з боку Європи – відображає обсяг газу, що транспортується з Росії до Європи по українській ГТМ, причому межі критерію взяті, виходячи з статистичних даних останніх років;

3) пропускна здатність української ГТМ (експлуатується) – відображає обсяг газу, що транспортується по українській ГТМ (маючи на увазі повну пропускну здатність ГТМ – 150 млрд. куб. м);

4) собівартість обслуговування української ГТМ на основі статистичних даних – визначається сума, яку необхідно витратити в рік на експлуатацію української ГТМ.

Таким чином, головною метою, до якої потрібно прагнути в управлінні ключовими ресурсами, є зменшення ціни на російський газ для України та збіль-

шення ціни на транзит російського газу до Європи через територію України.

Вихідними ресурсами когнітивної моделі визначено:

1) ціна на російський газ для України – шукана величина, яка встановлюється у відповідності з договором щодо поставок газу до України та транзити газу через Україну;

2) ціна на транзит газу через територію України – шукана величина, яка встановлюється у відповідності з умовами договору щодо поставок газу до України та транзити газу через Україну.

Іншими ресурсами визначено:

1) пропускна здатність альтернативних газових потоків (експлуатується) – відображає пропускну здатність Північного потоку, але необхідно мати на увазі, що при введенні у експлуатацію Південного потоку та потоку Набуккі – допустимі межі критерію в моделі необхідно змінити;

2) ціна транзити газу через альтернативні газові потоки – ціна на російський газ для Європи через Північний потік;

3) ціна на газ для України з альтернативних джерел газу – відображає ціну, за якою проводиться реверсні поставки газу з Європи до України;

4) політична складова (проросійська спрямованість) – для України позитивним результатом буде зменшення ціни на газ для України та збільшення ціни на транзит.

Як бачимо, визначений вище перелік ресурсів має змішаний склад чинників впливу, які можуть бути виражені як кількісними, так і якісними показниками. Така за ознаками множина, на нашу думку, може бути адекватно досліджена за допомогою когнітивного моделювання. Когнітивна структуризація дає можливість об'єктивізувати знання експерта в обраній предметній області, формалізувати складно сформульовану соціально-економічну проблему.

Для моделювання скористувались програмним забезпеченням «Канва», оскільки воно дозволяє:

– здійснювати моделювання з великою кількістю факторів (змінних) різної природи, які взаємопов'язані між собою;

– зазначити межі для зміни параметрів та початкові значення;

– визначити природу зв'язків між факторами моделі;

– визначити та уточнювати силу взаємозв'язків між факторами моделі;

– будувати наглядну схему зв'язків між факторами у вигляді спрямованого зваженого орграфа – когнітивної карти.

– отримувати результати у вигляді процентного співвідношення та у фактичних цифрах, змінюючи параметри моделі;

– наочно демонструвати вплив факторів після зміни одного з них;

– розрахувати обернену задачу – виходячи від бажаного результату розрахувати зміну вхідного параметру;

– здійснювати сценарний аналіз поставленого завдання з метою прогнозування розвитку подій та/або розробки пропозицій.

В результаті моделювання отримано когнітивну карту:

За отриманою моделлю (див. рис. 1) визначено основний причинно-наслідковий ланцюг у вигляді послідовності тих ресурсів, які забезпечують зв'язок між ключовими та вихідним ресурсами: при збільшенні попиту на газ з боку України збільшується

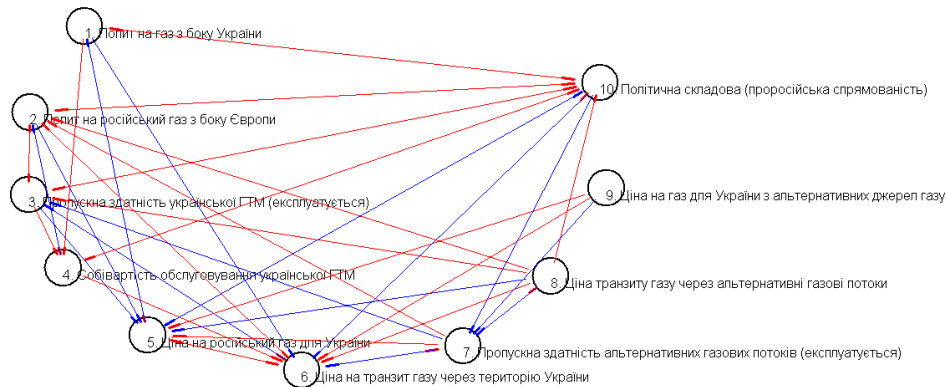

Рис. 1. Когнітивна карта моделі двостороннього торгу між Україною та Росією на ринку природного газу

політична складова (проросійська спрямованість) у зв'язку з тим, що Росія є основним постачальником газу; відповідно, при покращенні газових відносин з Росією налагоджується не тільки поставка газу до України, а й до Європи, що зменшує необхідність використання альтернативних газових потоків; зі зменшенням попиту на альтернативні газові потоки зменшується ціна на їх експлуатацію, що спричиняє ще більший попит з боку Європи на газ, тому що два дешевих джерела газу виявляються доступні; разом з попитом збільшується експлуатація української ГТМ та, відповідно, збільшується собівартість експлуатації; це спричиняє ріст ціни на газ через територію України та поступово збільшує ціну на російський газ для України.

Далі проведено сценарне дослідження ситуації переговорного процесу, яке показало такий результат: вхідний параметр (умова моделювання) – ЯКЩО попит на російський газ з боку Європи збільшується на 11%.

Прогноз розвитку ситуації: ТО.

Рік 1:

ціна на російський газ для України спадає на 6,3%, та ціна на транзит газу через територію України зростає на 6,5%; Політична складова (проросійська спрямованість) зростає на 9%.

Рік 2:

попит на газ з боку України зростає на 9%, та попит на російський газ з боку Європи зростає на 5,5%; пропускна здатність української ГТМ (експлуатується) збільшується на 7,3% та Ціна на транзит газу через територію України спадає на 6,1%

Рік 3:

попит на російський газ з боку Європи спадає на 5,2%, та Собівартість обслуговування ГТМ зростає на 5,8%.

Рік 4:

проросійська спрямованість спадає на 6%.

Рік 5:

попит на газ з боку України спадає на 6,6%, та пропускна здатність ГТМ спадає на 5,1%

Крім того, сценарний аналіз передбачав зміну одного вхідного параметру задля аналізу його впливу на інші: збільшення попиту на російський газ з боку Європи.

Було розглянуто різний відсоток збільшення попиту та аналіз впливу на вихідний параметр. Результати надано у табл. 1.

Як впливає з результатів моделювання (див. табл. 1), збільшення попиту на російський газ з боку Європи з 11% до 25% та 80% дає ідентичний консонанс, що говорить про стабільний ефект цього

фактору на вихідні ресурси, але зменшує результати у процентному співвідношенні. Тобто кожне збільшення вхідного ресурсу дає менший ефект на вихідний ресурс.

Таблиця 1

Результати моделювання за різними сценаріями

Попит на російський газ з боку ЄС	%	Результат моделювання:			
		зміни ціни на газ для України, %	консонанс	зміни ціни на транзит газу, %	консонанс
Невелика зміна	11	6,3	0,35	6,5	0,03
Значна зміна	25	14,6	0,35	15,2	0,03
Велика зміна	80	45,2	0,35	46,9	0,03

Таким чином, безкінечно збільшення вхідного ресурсу не дасть безкінечно великої зміни значення вихідного ресурсу, але вірогідність збільшення буде постійна.

Отже, за результатами сценарного аналізу можна зробити наступні висновки:

- ситуація не розглядається як найбільш вірогідна, бо дійсно різкий ріст попиту на газ маловірогідний у реальній ситуації;

- збільшення попиту сприяє збільшенню ціни на транзит газу через територію України, але останнє йде за спадаючою прогресією, що вказує на неможливість безкінечно великої ціни на транзит;

- збільшення попиту на російський газ з боку України також передбачає зменшення ціни на газ для України, але в меншому відсотковому співвідношенні, ніж ріст цін на транзит. Це зумовлено тим, що ріст цін на транзит викликає ріст цін на газ для України.

За результатами проведення імітаційних експериментів дійшли до таких висновків:

- збільшення попиту на газ з боку України не призводить до змін в моделі у зв'язку з тим, що всі фактори моделі взаємопов'язані й в кінці ланцюга впливу вимушено знижується попит на газ з боку України;

- збільшення попиту на російський газ з боку Європи призводить до певних позитивних для України змін: ріст ціни на транзит більш стрімко збільшується, ніж ціна газу для України.

Розв'язання зворотної задачі надав можливість виділити цільові фактори та їх значення. Результат моделювання дав можливість засвідчити такий факт: щоб досягти зменшення ціни на російський газ для України на 11,9%, необхідно збільшити попит на російський газ з боку Європи на 20,7%. Зауважимо, що у фактичних величинах мається на увазі:

- збільшення попиту на російський газ з боку Європи з 60 до 63 млрд. куб. м.;
- зменшення ціни на російський газ для України з 421 грн./куб.м. до 371 грн./куб.м.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, завдяки підбору адекватного метода для проведення дослідження – когнітивного моделювання, визначенню системи чинників, що впливають на стан переговорного процесу між Україною та Росією з проблем постачання та транспортування природного газу, різноманітним видам аналізу побудованої когнітивної моделі двостороннього торгу між Україною та Росією на ринку природного газу, можемо запропонувати декілька управлінських кроків, які може використати українська сторона з метою покращення результатів переговорного процесу:

1) для вирішення питання конфлікту на газовому ринку між Україною та Росією недостатньо розглядати двосторонню взаємодію (на це вказала неможливість вплинути на ситуацію, змінюючи попит на газ з боку України). Невід'ємною стороною переговорів виступає Європа, яка має суттєвий вплив як на Україну, так і на Росію. Тільки у випадку трьохсторонньої взаємодії сторони можуть прийти до консенсусу;

2) для покращення положення України в ситу-

ації газового конфлікту вплив зовнішніх факторів повинен бути досить суттєвим для отримання реального ефекту. Але зауважимо, що чим більша зміна зовнішнього фактору, тим менший відсоток впливу від нього. Таким чином, зовнішні зміни повинні бути поступовими для отримання максимально очікуваного ефекту.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Grais W. Strategic Interdependence in the East-West Gas Trade: A Hierarchical Stackelberg Game Approach / W. Grais, K. Zheng // The Energy Journal. 1996. – Vol. 17. – № 3. – P. 61–84.
2. Чернавский С.Я. Как торговать российским газом с Европой: Препринт / С.Я. Чернавский, О.А. Эйсмонт. – М. : CEMI RAS, New Economic School, 2007. – 31 p.
3. Hubert F. Strategic Investment and Bargaining Power in Supply Chains: A Shapley Value Analysis of the Eurasian Gas Market. Humboldt University Discussion paper, Berlin, 2003. [Електронний ресурс] / F. Hubert, S. Ikonnikova. – Режим доступу до документа : http://www.webmeets.com/files/papers/EARIE/2003/339/EARIE03_Ikonnikova_Hubert.pdf.
4. Yegorov Y. Gas Transit, Geopolitics and Emergence of Games with Application to CIS Countries: WORKING PAPER [Електронний ресурс] / Y. Yegorov, F. Wirl – Режим доступу до документа : [http://asea-alternatives.org/backoffice/editor/upload/Gas Transit, Geopolitics and Emergence of Games.pdf](http://asea-alternatives.org/backoffice/editor/upload/Gas%20Transit,%20Geopolitics%20and%20Emergence%20of%20Games.pdf).

УДК 331.5

Сергієнко О.А.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної кібернетики
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця*

Ромашова Я.В.

*викладач кафедри економіки
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця*

СЦЕНАРНА КОГНІТИВНА МОДЕЛЬ РЕГУЛЮВАННЯ ОСВІТНІХ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

В статті побудована сценарна когнітивна модель регулювання освітньої міграції, яка враховує систематизований взаємозалежний вплив факторів освітніх міграційних процесів та виділених демографічних, соціальних, економічних та політичних ефектів від освітньої міграції на кожному рівні регулювання, що є основою формування та реалізації сценаріїв з урахуванням зміни факторів освітньої міграційної політики, що дозволяє прогнозувати кількість студентів-іноземців та ефекти від їх навчання у ВНЗ.

Ключові слова: міграційні процеси, освітня міграція, когнітивна модель, сценарії, регулювання, прогнозування, студенти – іноземці, фактори, ефекти навчання.

Sergienko E.A., Romashova Y.V. СЦЕНАРНАЯ КОГНИТИВНАЯ МОДЕЛЬ РЕГУЛИРОВАНИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ МИГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ

В статье построена сценарная когнитивная модель регулирования образовательной миграции, которая учитывает систематизированное взаимосвязанное влияние факторов образовательных миграционных процессов и выделенных демографических, социальных, экономических и политических эффектов от образовательной миграции на каждом уровне регулирования, что является основой формирования и реализации сценариев с учетом изменения факторов образовательной миграционной политики и позволяет прогнозировать количество студентов-иностранцев и эффекты от их обучения в вузе.

Ключевые слова: миграционные процессы, образовательная миграция, когнитивная модель, сценарии, регулирование, прогнозирование, студенты-иностранцы, факторы, эффекты обучения.

Sergienko O.A., Romashova Y.V. SCENARIO COGNITIVE MODEL OF EDUCATIONAL REGULATION OF MIGRATION PROCESSES

In this paper the scenario cognitive model of regulation of educational migration, which takes into account the influence of factors interrelated systematic educational migration and selected demographic, social, economic and political effects of migration on the educational level of each regulation are built. These factors and effects are the basis for the formation and implementation scenarios considering the changes in the educational factors of migration policy and allows us to predict the number of foreign students and the effects of their university studies.

Keywords: migration, educational migration, cognitive models, scenarios, regulation, forecasting, foreign students, factors, the effects of training.

Постановка проблеми. Сучасний етап цивілізаційного розвитку відбувається під впливом глобалізаційних тенденцій, невід’ємною складовою яких є міграція населення [4, с. 9]. Серед різноманітних міграційних потоків, що відрізняються направленістю, інтенсивністю, масштабністю, якістю, все більше виділяється міграція з метою отримання освіти, що об’єднує переміщення школярів, студентів, аспірантів, докторантів, стажерів, слухачів та спрямовує їх до території зосередження навчальних закладів або організацій по підвищенню кваліфікації. Освітня міграція має ряд позитивних наслідків, у тому числі економічних, соціальних, демографічних, політичних, і розцінюється як найбільш бажана для приймаючої країни як у поточному, так і перспективно-му плані [2, с. 14].

В Україні за останні 10 років значно зросли масштаби освітньої міграції, що в певній мірі обумовлено включенням до Болонського процесу у 2005 році [11; 12; 13]. Частка іноземних студентів в Україні досягає показників провідних країн на ринку освітніх послуг, але не тільки за рахунок збільшення притоку освітніх мігрантів до українських вищих навчальних закладів. Складна демографічна ситуація на фоні зростання кількості українців, що виїжджають на навчання за кордон, потребує переоцінки державної освітньої та міграційної політик, з метою розробки єдиної ефективної системи регулювання освітніми міграційними потоками в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями міграційних процесів займалися чимало вітчизняних і зарубіжних вчених. Проблеми регулювання міграції висвітлені в наукових працях М. Денисенко, Е. Лібанової, О. Малиновської, В. Мойсеєнко, В. Переведенцева, О. Позняка, І. Прибиткової, О. Хомри, Б. Хорєва, Т. Петрової, С. Пирожкова, Я. Полянської, М. Романюка, С. Чеховича, М. Шульги, Л. Шаульської, Т. Юдіної. Особливості освітньої міграції в структурі міграційних потоків досліджували О. Беляковська, Ю. Чекушина, О. Письменна, Г. Паніна, М. Сафонова, М. Карной, І. Цапенко, К. Фарругій, Е. Віл’яреал. Аспекти освітньої міграції в контексті розвитку освітньої системи України досліджували А. Гриненко, В. Журавський, М. Згуровський, А. Колесник, В. Куценко, Л. Курій, Л. Семів, А. Федосов, Г. Чуйко та інші.

Незважаючи на досить значну кількість наукових досліджень міграційних процесів, основна увага науковців приділяється аналізу масштабів, можливих наслідків та регулюванню трудової міграції. Водночас проблема регулювання освітньої міграції не зайшла повного висвітлення в науковій літературі особливостей, передумов, факторів, видів, інструментів та інших елементів формування ефективної освітньої міграційної політики в Україні. Важливість цих питань зумовлює цільову спрямованість та актуальність даного дослідження.

Постановка завдання. Сучасна динаміка освітніх міграційних процесів свідчить про фокусування міграційних політик багатьох країн світу в напрямку залучення освітніх мігрантів, які можуть розглядатися як значний капітал. Українська система освіти має потужний потенціал, що підтверджують високі міжнародні рейтингові показники. Більш того, ВНЗ України потребують не тільки фінансування, а й абітурієнтів також, у зв’язку із складною демографічною ситуацією в країні. Багато ВНЗ самостійно намагаються знайти шляхи залучення іноземців на навчання. Однак в умовах зростаючої міжнародної конкуренції в цьому питанні необхідна державна по-

літика просування за кордоном української системи освіти, яка враховувала б позитивний досвід зарубіжних країн та була спрямована не тільки на залучення іноземних абітурієнтів, а й стримувала українців від’їжджати на навчання закордон. Проведене дослідження освітніх міграційних процесів дозволяє виділити основну мету освітньої міграційної політики – залучення освітніх мігрантів в Україну з країн близького та дальнього зарубіжжя в інтересах соціального, економічного, політичного, демографічного розвитку країни. Така освітня міграційна політика потребує взаємодії та координації на трьох рівнях реалізації регуляторного впливу: державному (МОН, МЗС, МВС, ДМС), регіональному (державна обласна адміністрація, та інші регіональні органи державної влади) та рівнях окремих ВНЗ.

Основними задачами освітньої міграційної політики є створення сприятливих умов для перебування та навчання освітніх мігрантів в Україні; формування міграційного потенціалу для перспективи поповнення числа іноземних студентів; удосконалення міграційної політики в напрямку улегшення режимів в’їзду, перебування, отримання громадянства освітнім мігрантам; стимулювання інтеграції освітніх мігрантів в українське суспільство та економіку [2; 3; 8].

Виклад основного матеріалу дослідження. Останнім часом сценарне моделювання та прогнозування знаходить все більш широке застосування в розробці стратегій соціально-економічного розвитку систем [1; 4; 10]. Цей підхід найбільш повною мірою відповідає задачам дослідження та прогнозування поведінки суперечливих гетерогенних систем та процесів. Сценарне моделювання як інструмент побудови не окремих траєкторій розвитку, а великого спектру варіантів для оцінки впливу різних факторів, є дуже ефективним при виборі цільових орієнтирів, стратегій розвитку системи і при оцінці можливих ризиків [10]. Розглянемо більш детально побудову сценаріїв регулювання міграційних процесів освітньої міграції та передумови їх формування та реалізації:

1. Для визначення чинників та ступеню їх впливу на прийняття рішення іноземцями щодо отримання освіти на Україні було проведено анкетне опитування 221 іноземного студента з трьох Харківських вищих навчальних закладів. На підставі узагальнення результатів опитування було розроблено соціально-економічний профіль типового іноземного студента України, у відповідності до якого освітній мігрант є молодим представником ближнього зарубіжжя, якого приваблюють медичні, технічні, інженерні та економічні спеціальності. Його основна мета прибуття – отримання відповідної кваліфікації для підвищення своєї конкурентоспроможності на ринку праці. Однак обирати нашу країну для працевлаштування та/або ПМП він не збирається. Має достатню фінансову підтримку та намагається вступити до ВНЗ, що мають достатню високий рейтинг у «соціальних мережах».

2. Шляхом узагальнення результатів двох попередніх опитувань було сформовано анкету для визначення експертної оцінки домінуючих факторів освітньої міграції на трьох рівнях – державному, регіональному та рівні ВНЗ. В дослідженні брали участь 19 фахівців-практиків, які безпосередньо беруть участь у регулюванні освітньої міграції. За результатами експертизи, найбільш впливовими факторами на освітню міграцію на державному рівні було визначено соціальну та політична безпека в країні; вартість проживання в країні, на регіональному рівні – вартість проживання в регіоні, на рівні

ВНЗ – вартість навчання, розвиненість інфраструктури ВНЗ, якість освіти, наявність соціальних мереж іноземних студентів. На підставі узагальнення результатів експертної оцінки було розподілено фактори за ступенем впливу на освітню міграцію, визначено їх взаємовплив та зв'язки.

Вихідною характеристикою досліджуваної у роботі системи управління освітньою міграцією і індикатором, що відображує основний результат регулюючих впливів, приймемо показник кількості іноземних студентів, що прибувають в певний період, який позначимо через KSI . Відповідно до рівнів дослідження, такий показник розглядатимемо на трьох рівнях: державному (KSI_D), регіональному (KSI_R) і на рівні ВНЗ (KSI_W). Відповідно до визначених рівнів формується залежність вказаних показників:

$$KSI_D = \sum_W KSI_W; KSI_R = \sum_R KSI_R = \sum_R \sum_W KSI_W.$$

Сукупність розглянутих факторів утворює умови проживання та навчання іноземних студентів, які можна поділити на три групи: соціальні (US), фінансові (UF) та освітні (UO), причому певні фактори можуть впливати на формування не одного, а декількох груп умов одночасно (рис. 1).

Кожна окрема група умов, що формуються під впливом факторів, може задовольняти або не задовольняти освітнього мігранта. Але у своїй сукупності умови мають посилюючий або компенсуючий взаємовплив.

3. Сукупність розглянутих факторів було згруповано у відповідності до впливу на умови перебування та навчання іноземного студента – соціальні, фінансові та освітні. На підставі узагальнення результатів дослідження було виділено ряд ефектів, що спричиняє приток іноземних студентів для державного та регіонального рівня, рівня ВНЗ та самого іноземного студента. Проведена кількісна оцінка ефектів, на основі якої було обґрунтовано можливість побудови когнітивної моделі регулювання освітньої міграції тільки на рівні окремого ВНЗ.

Перелічені ефекти та наслідки умовно можна класифікувати за чотирма групами: соціальні, економічні, політичні та демографічні. Множина соціальних ефектів включає: $SE = \{E_2, E_6, E_7, E_8, E_{10}, E_{11}, E_{12}\}$; множина економічних ефектів: $EE = \{E_1, E_4, E_7, E_9\}$; до політичних відноситься ефект виникнення етнічних конфліктів, непорозуміння: $PE = \{E_3\}$; до демографічних відноситься фактор покращення демографічної ситуації в Україні: $DE = \{E_5\}$.

Розглянуті ефекти можуть виникати на державному та регіональному рівнях, на рівні навчального закладу та безпосередньо відноситься до іноземного

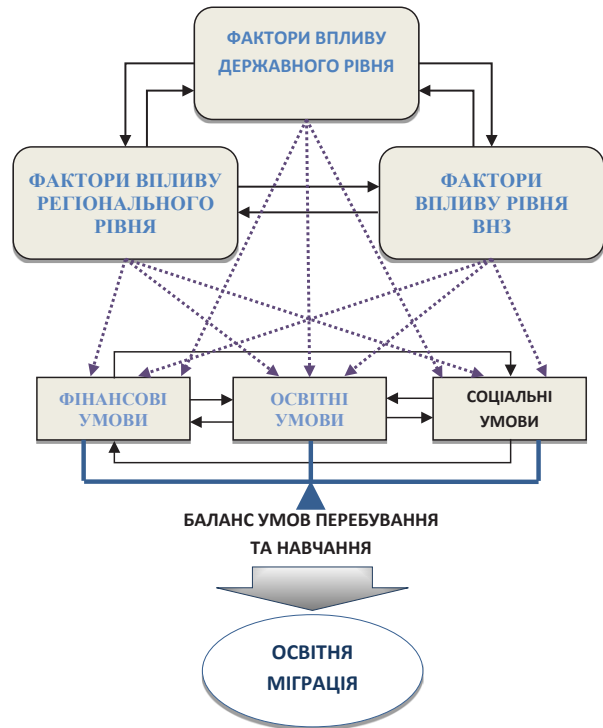

Рис. 1. Взаємозв'язок чинників освітньої міграції (розроблено автором)

студента, причому один і той же ефект може виникати не тільки на одному рівні, але одночасно на декількох (рис. 2).

На макро- та мезо- рівнях виникають наступні з ефектів: $DRE = \{E_1, E_2, E_3, E_4, E_5, E_6, E_7, E_8, E_9, E_{10}, E_{11}\}$; на рівні вищого навчального закладу виникають ефекти: $WE = \{E_1, E_2, E_3, E_4, E_8, E_9, E_{10}, E_{11}\}$; стосовно конкретного студента-іноземця імовірні наступні індивідуальні ефекти: $IE = \{E_2, E_3, E_6, E_7, E_8, E_{10}, E_{12}\}$.

4. Спираючись на результати попередніх оцінок, було побудовано когнітивну карту моделі регулювання освітньої міграції, що, на відміну від існуючих, поєднує в собі фактори-чинники з урахуванням їх взаємовпливу, умови перебування та навчання іноземців, що при збалансованості призводять до освітньої міграції, та визначає ефекти для країни, регіону, ВНЗ та самого освітнього мігранта. Заключним кроком є побудова когнітивної моделі у вигляді орієнтованого графу [1, 5, 6, 7]. На основі орієнтованої графо-структурної схеми причинно-наслідкових

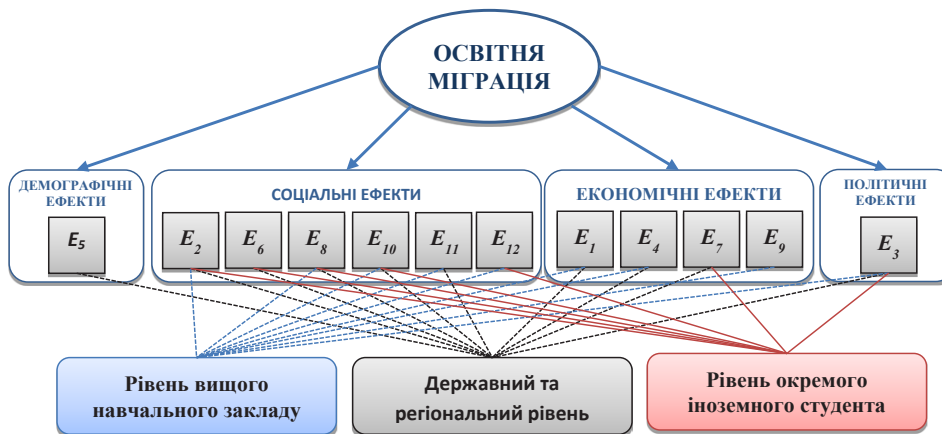

Рис. 2. Розподіл ефектів від освітньої міграції за рівнями виникнення (розроблено автором)

зв'язків елементів досліджуваної системи побудована когнітивна модель регулювання освітньої міграції в ППП VensimPLE (рис. 3).

5. Когнітивна модель є базою для розробки сценаріїв розвитку ситуації. Сценарне моделювання дозволить на базі когнітивної моделі визначити можливі варіанти розвитку ситуації, шляхи та механізми впливу на ситуацію з метою досягнення бажаних результатів, уникнути небажаних наслідків, розробити комплекс заходів впливу на ситуацію [4; 8; 10]. Кожний сценарій характеризується вихідними даними, управлінським впливом та отриманим результатом. Таким чином, розглядаються усі можливі варіанти розвитку системи та обирається оптимальна стратегія управління для досягнення бажаних цілей. Сценарний підхід є основою для когнітивного моделювання, яке являє собою циклічний процес.

Для побудови сценаріїв на основі розробленої моделі було визначено фактори-константи, що є чинниками освітньої міграції, але не приймають участь у регулюванні освітніх міграційних процесів: географічне розташування країни, кліматичні та екологічні умови, соціальне оточення, вартість міграції та рівень володіння іноземцем мовою спілкування в регіоні, умовно-постійні фактори, що мають свої кількісні оцінки, але не відносяться до прямого регулювання освітніми міграційними процесами: соціальна та політична безпека в країні, рівень та доступність системи охорони здоров'я в країні, рівень розвитку інфраструктури в країні, доступність та інтегрованість освітньої системи в країні, вартість проживання в країні. Решті факторів була дана кількісна або якісна оцінка та побудовані функції приналежності для визначення сценаріїв розвитку освітніх міграційних процесів в Україні [11; 12].

В роботі пропонується моделювання сценаріїв регулювання освітньої міграції за двома напрямками: саморозвиток та пряма задача [4; 5; 6; 7]. Розглянемо принципи побудови даних сценаріїв. Відповідно до запропонованої схеми визначимо перелік та значення для зовнішніх та внутрішніх факторів впливу на формування контингенту студентів-іноземців, що відповідають оптимістичному, реалістичному та песимістичному сценарію. Для ситуації саморозвитку характерна відсутність будь-яких регулюючих впливів, тому умови формування контингенту іноземних студентів формуватимуть фактори, що не регулюються на макро- та мезо-рівні та на рівні ВНЗ.

Отже, песимістичний сценарій формується за умов комбінації найнижчих значень для факторів-стимуляторів, найвищих значень для факторів-дестимуляторів. Реалістичний сценарій формується, виходячи з комбінації середніх значень факторів різних рівнів або комбінацій найкращих значень факторів-дестимуляторів та найгірших значень факторів-стимуляторів. Оптимістичний сценарій формується за умов комбінації найкращих значень для факторів-стимуляторів, найнижчих значень для факторів-дестимуляторів. Фрагмент значень параметрів моделювання представлено в табл. 1. (розраховано автором).

Для реалізації сценаріїв значення факторів впливу залишаються на рівні базових значень (за даними 2012-2013 н.р.), дані фактори нормуються та підставляються до системи функціональних залежностей нечіткої когнітивної моделі та обчислюються інтегральні оцінки умов протікання освітніх міграційних процесів. У результаті отримуємо інтегральні оцінки соціальних, фінансових та освітніх умов формування контингенту іноземних студентів ХНЕУ на 2013-2014 н.р. для трьох сценаріїв (табл. 2) (розраховано автором).

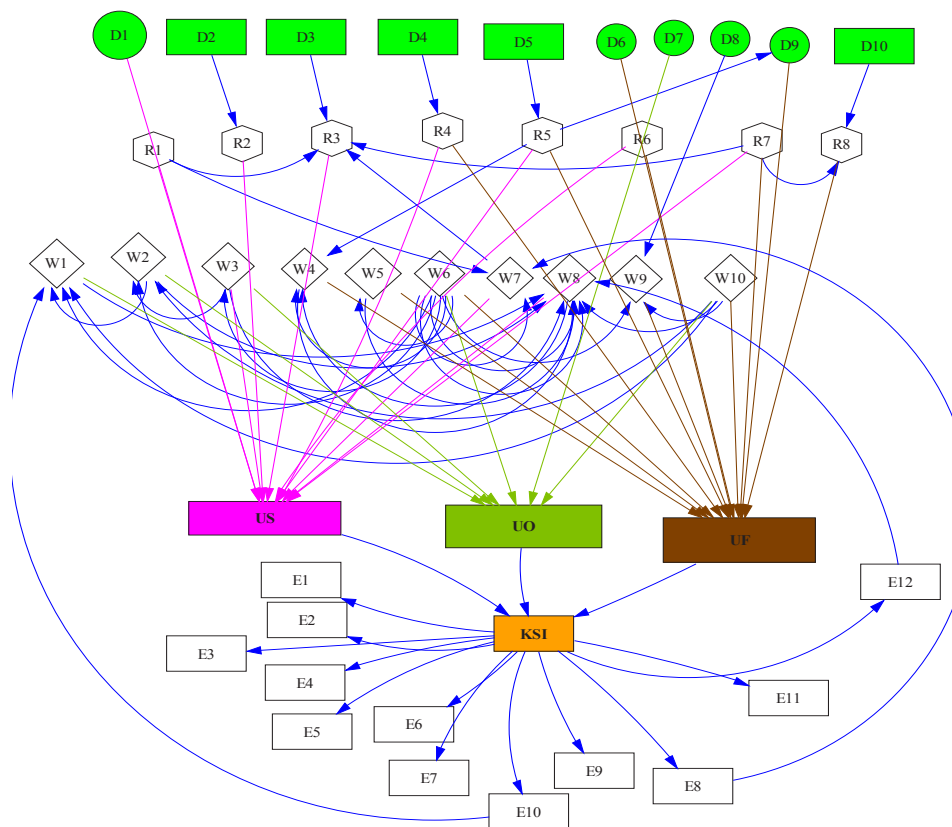

Рис. 3. Когнітивна карта моделі регулювання освітньої міграції (розроблено автором)

Таблиця 1

Фрагмент значень параметрів сценаріїв моделювання освітньої міграції

Позначення фактору	Найменування фактору	Значущість	Значення фактора для сценаріїв реалізації заходів				
			Оптимістичний	Реалістичний 1	Реалістичний 2	Реалістичний 3	Песимістичний
R_6	Додаткові умови та переваги в регіоні для навчання іноземців	0,034	67-100	34-66	34-66	0-33	0-33
W_3	Мова навчання	0,075	3-5	2	3-5	1	1
W_4	Доступність умов вступу для студентів-іноземців	0,184	67-100	34-66	67-100	34-66	0-33
W_8	Соціальні мережі	0,055	67-100	34-66	67-100	0-33	0-33
W_{10}	Рівень корупції в навчальному закладі	0,026	0-1,5	1,5-3,5	3,5-5	0-1,5	3,5-5

Таблиця 2

Результати моделювання сценаріїв саморозвитку ситуації

Сценарій	Соціальні умови			Освітні умови			Фінансові умови		
	Модельні дані	Реальні дані	Похибки	Модельні дані	Реальні дані	Похибки	Модельні дані	Реальні дані	Похибки
Песимістичний	0,665	0,678	-0,085	0,229	0,208	-0,021	0,204	0,2	-0,004
Реалістичний	1,087	1,194	0,013	0,34	0,333	-0,007	1,6	1,48	-0,164
Оптимістичний	1,659	1,574	0,107	0,421	0,443	0,022	1,644	1,68	0,08

Таблиця 3

Результати моделювання сценаріїв розвитку ситуації

Показники	2014-15	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20
Песимістичний сценарій						
Соціальні умови	1,14	1,20	1,29	1,39	1,49	1,61
Освітні умови	0,35	0,36	0,39	0,42	0,45	0,49
Фінансові умови	0,20	0,22	0,23	0,25	0,27	0,29
Кількість іноз. студентів	2244	2271	2296	2322	2348	2374
Дохід ВНЗ, тис.грн	29771,7	30131,9	30466,8	30805,3	31147,6	31493,7
Кількість додатков. ставок	136,9	138,5	140,1	141,6	143,2	144,8
Реалістичний сценарій						
Соціальні умови	2,74	2,77	2,80	2,83	2,87	2,90
Освітні умови	0,46	0,46	0,47	0,47	0,50	0,54
Фінансові умови	1,60	1,62	1,64	1,66	1,67	1,69
Кількість іноз. студентів	2493	2524	2552	2580	2609	2638
Дохід ВНЗ, тис.грн	33079,9	33480,2	33852,2	34228,4	34608,8	34993,3
Кількість додатков. ставок	151,3	153,2	154,9	156,6	158,3	160,1
Оптимістичний сценарій						
Соціальні умови	2,78	2,81	2,83	2,92	3,01	3,11
Освітні умови	1,30	1,31	1,32	1,36	1,41	1,45
Фінансові умови	1,64	1,66	1,67	1,73	1,78	1,84
Кількість іноз. студентів	2715	2740	2762	2850	2941	3035
Дохід ВНЗ, тис.грн	36026,6	36350,8	36637,6	37810,0	39020,0	40268,6
Кількість додатков. ставок	164,8	166,3	167,6	173,0	178,5	184,2

Таким чином, у результаті моделювання саморозвитку освітніх міграційних процесів, отримали прогностичні значення контингенту іноземних студентів для певного ВНЗ (на прикладі ХНЕУ), що дає можливість об'єктивно оцінити тенденції розвитку освітньої міграції в певному регіоні та ВНЗ за відсутності будь-яких управлінських впливів.

Прогноз розвитку ситуації з обранням вектором управлінських впливів здійснюється наступним чином: на основі розрахованих на базі експертних оцінок коефіцієнтів значущості факторів усіх трьох рівнів, що формують контингент іноземних студентів, функціонального графу регулювання освітніх міграційних процесів прогнозується вплив зміни найбільш впливових факторів.

Результати моделювання сценаріїв розвитку ситуації з обранням вектором управлінських впливів представлено в табл. 3 (розраховано автором). За отриманими результатами можна зробити висновки: обраний поріг значущості факторів впливу показав,

що найбільш впливові фактори носять соціальний та освітній характер, тому управлінські впливи, запропоновані для регулювання освітніх міграційних процесів, повинні бути спрямовані на покращення освітніх та соціальних умов формування контингенту іноземних студентів. Тому результати експериментів для цих двох груп умов відрізнятимуться від результатів, отриманих при прогнозуванні саморозвитку системи, а фінансові умови залишаться незмінними.

При порівнянні результатів двох груп сценаріїв явно простежується більша результативність сценаріїв другої групи, оскільки вони передбачають розробку множини управлінських рішень по найбільш суттєвим факторам і умовам формування контингенту студентів-іноземців та дозволяють оцінити ефективність даних рішень.

На останньому етапі здійснюється вибір найбільш ефективних рішень та важелів регулювання умов формування контингенту іноземних студентів, ви-

значається сила та напрямок їх дії, заходи запобігання негативним наслідкам. В роботі пропонується також імітаційний підхід до реалізації даної задачі. Модель оцінки результатів моделювання сценаріїв представлена на рис. 4.

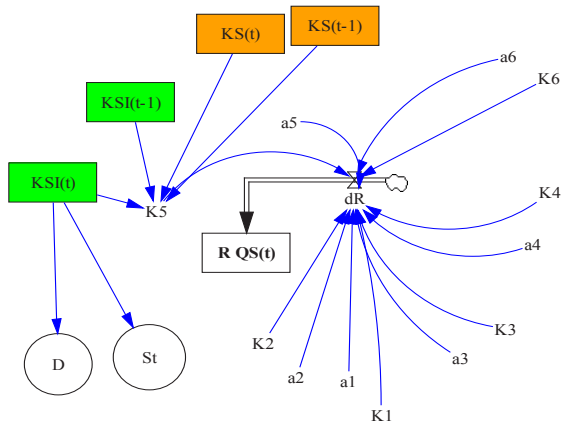

Рис. 4. Блок оцінки результатів моделювання сценаріїв (розроблено автором)

Чисельність іноземних студентів, як основний результат побудованої когнітивної моделі, є важливим критерієм (чинником) підвищення престижності вищого навчального закладу, який відображується різними рейтинговими системами, як вітчизняними, так і міжнародними. Одним з таких рейтингів є рейтинг університетів світу QS [12, 13], який обчислюється на основі 6 критеріїв. Для побудови моделі позначимо значення рейтингу для певного навчального закладу у певний період через R_t , а значення критеріїв – через K_i . Тоді, з урахуванням всього зазначеного вище, рейтинг університетів світу QS можна обчислити за формулою середньої арифметичної зваженої:

$$R_t = \sum_{i=1}^6 \alpha_i \cdot K_i,$$

де α_i – рівень значущості критерію.

В якості оцінки ефективності управління освітніми міграційними процесами на рівні навчального

закладу розглядатимемо приріст рейтингу за певний період (рік):

$$dR_t = R_t - R_{t-1} = \sum_{i=1}^6 \alpha_i \cdot (K_{i,t} - K_{i,t-1}).$$

У рамках даного дослідження дослідимо вплив на приріст рейтингу (табл. 4) наступних критеріїв: частки іноземних студентів і репутації серед роботодавців, оскільки перший з них формується з контингенту іноземних студентів, а другий є своєрідною оцінкою якості підготовки та набутих компетентностей студентів-іноземців, які закінчили навчальний заклад і отримали диплом (розраховано автором).

Інший критерій – репутація роботодавців – також суттєво впливає на формування рейтингу, причому рівень значущості даного критерію – 0,1 (10%). При його числовому обчисленні керуємося наступним. За результатами статистичного обстеження випусків студентів у ХНЕУ за 2000-2012 рр. були отримані наступні дані: щорічно близько 20% студентів, які навчалися у поточному році на випускному курсі, отримують дипломи, в середньому половина з них (10%) – це студенти, що навчалися на «добре» та «відмінно» та мають високий рівень професійної підготовки. Серед них і студенти-іноземці. В середньому 50% випускників влаштовуються на роботу у поточному році до престижних підприємств та організацій, які позитивно оцінюють знання і здібності випускників. Однак така статистика відрізняється для іноземних студентів. Як показало проведене дослідження, серед випускників-іноземців 2% планують після закінчення навчання працювати в Україні, 17% планують працювати і навчатись далі, решта – повертаються додому. Отже, з усієї кількості випускників-іноземців, що добре навчалися, лише 20% отримають позитивні відгуки від роботодавців.

Інша частина випускників (в середньому 25-30%) влаштовуються на престижну роботу протягом наступного року, решта – працюють на себе, на малих підприємствах, приватних підприємствах, відкривають власний бізнес або взагалі не працевлаштовуються протягом поточного та слідуючого за ним роком. Щодо студентів-іноземців, то вважаємо також, що 25-30% від решти влаштовуються у своїй країні на престижну роботу. Загальний приріст рейтингу уні-

Таблиця 4

Результати моделювання приросту рейтингу університетів світу QS від зміни частки іноземних студентів за сценаріями

Показники	2014-15	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20
Песимістичний сценарій						
Кількість іноз. студентів	2244	2271	2296	2322	2348	2374
Частка іноземних студентів в загальній кількості, %	16,03	16,22	16,40	16,59	16,77	16,96
Приріст частки іноземних студентів, %	0,65	0,19	0,18	0,18	0,18	0,19
Приріст рейтингу, одиниць	0,07	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02
Реалістичний сценарій						
Кількість іноз. студентів	2493	2523	2551	2580	2609	2638
Частка іноземних студентів в загальній кількості, %	17,81	18,03	18,23	18,43	18,63	18,84
Приріст частки іноземних студентів, %	0,65	0,22	0,20	0,20	0,20	0,21
Приріст рейтингу, одиниць	0,07	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02
Оптимістичний сценарій						
Кількість іноз. студентів	2715	2740	2762	2850	2941	3035
Частка іноземних студентів в загальній кількості, %	19,40	19,57	19,73	20,36	21,01	21,68
Приріст частки іноземних студентів, %	0,65	0,17	0,15	0,63	0,65	0,67
Приріст рейтингу, одиниць	0,07	0,02	0,02	0,06	0,07	0,07

Таблиця 5

Загальний приріст рейтингу університетів світу QS від зміни репутації у роботодавців та частки іноземних студентів за сценаріями

Сценарій	2014-15	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20
Песимістичний	0,16	0,20	0,21	0,22	0,23	0,24
Реалістичний	0,24	0,28	0,29	0,30	0,31	0,32
Оптимістичний	0,31	0,35	0,35	0,41	0,44	0,47

верситетів світу QS від зміни репутації у роботодавців та частки іноземних студентів за сценаріями наведено в табл. 5 (розраховано автором).

Висновки. Отже, на підставі когнітивної моделі регулювання освітньої міграції, заданих кількісних та якісних показників було реалізовано 3 сценарії розвитку ситуацій: оптимістичний, реалістичний та песимістичний, що на їх основі дозволяє сформулювати методичні рекомендації щодо регулювання освітньої міграції з метою залучення освітніх мігрантів в Україну з країн близького та дальнього зарубіжжя в інтересах соціального, економічного, політичного, демографічного розвитку країни. А саме удосконалення системи державного регулювання міжнародної освітньої міграції на основі розроблених сценаріїв передбачає встановлення основних цільових орієнтирів для забезпечення регуляторного впливу на усіх рівнях – державному, регіональному та рівні ВНЗ. Цільові орієнтири визначаються, в першу чергу, в оновленні нормативно-правової бази щодо навчання іноземних студентів; удосконаленні системи обліку освітніх міграційних процесів; удосконаленні організаційного забезпечення регулювання освітньої міграції та удосконаленні інформаційного забезпечення регулювання освітньої міграції.

Реалізація запропонованих заходів по регулюванню освітньої міграції сприятиме інтеграції вітчизняної освіти і науки у світову систему, підвищить якість освіти та її конкурентоспроможність на міжнародних ринках освітніх послуг, збільшить рівень доходів та компенсації негативних наслідків демографічного спаду України для підтримки науково-педагогічного потенціалу країни.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Абдикеев Н.М. Когнитивная экономика в эпоху инноваций / [Текст] / Н.М. Абдикеев, А.Н. Аверкин, Н.А. Ефремова // Вестник РЭА. – 2010. – № 1. – С. 3–20.
2. Біль М.М. Управління міграційними процесами в контексті їх впливу на інтелектуально-трудова потенціал України / М.М. Біль // Сталый розвиток економіки. – 2010. – № 1. – С. 49–54.
3. Интегрированная система «Вища школа – бізнес-структура»: методологія та концептуальні засади побудови : монографія / В.С. Пономаренко, О.В. Раєвнева, В.С. Єрмаченко та ін. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2011. – 160 с.
4. Кузьминов Я. Сценарии управления миграцией – это сценарии будущего России [Электронный ресурс] / Я. Кузьминов // Миграция XXI век. – март-апрель 2011. – № 2(5). – С. 12–17. – Режим доступа : <http://mirpal.org/files/files/journal/migraciaXXI-02%2805%29-all%20%281%29%20%281%29.pdf>.
5. Максимов В.И. Когнитивные технологии для поддержки принятия управленческих решений [Электронный ресурс] / В.И. Максимов, Е.К. Корноушенко, С.В. Качаев. – Режим доступа : www.iis.ru/events/19981130/maximov.ru.html. http://ipu.web-soft.ru/.../main_katalog_articles.pl.
6. Можаров М.С. Когнитивное моделирование как метод исследования педагогических систем [Электронный ресурс] / М.С. Можаров, Г.Н. Бойченко. – Режим доступа : <http://confvlad.narod.ru/19.html>.
7. Прангишвили И.В. Основы и проблемы когнитивного подхода [Электронный ресурс] / И.В. Прангишвили. – Режим доступа : http://ipu.web-soft.ru/.../main_katalog_articles.pl.
8. Проблеми підготовки компетентних економістів та менеджерів в Україні : монографія / В.С. Пономаренко. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2012. – 327 с.
9. Станков Д. Механізми державного управління міграцією в умовах глобалізації / Д. Станков // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2012. – Вип. 4 (15). – С. 183–190.
10. Сценарные модели сбалансированного социально-экономического развития регионов. Монография. Клебанова Т.С., Мозенков О.В., Гурьянова Л.С., Чаговец Л.О., Ястребова А.С., Никифорова О.В. / Под ред Т.С. Клебановой, О.В. Мозенкова – Бердянск : Издатель Ткачук А.В., 2013. – 328 с.
11. Електронний ресурс : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
12. Електронний ресурс : <http://osvita.ua/>.
13. Global Education Digest 2012: Opportunities lost: The impact of grade repetition and early school leaving [Electronic Resource] – Monreal, 2012. – P. 194. – Mode of access : <http://www.uis.unesco.org/Education/Documents/ged-2012-en.pdf>.
14. Muus P. The Economic and Social Aspects of Migration [Electronic Resource] / Philip Muus //Synthesis Report. Conference jointly organized by The European Commission and the OECD (Brussels, 21-22 January). – 2003. – Mode of access : <http://www.oecd.org/els/mig/15579866.pdf>.

ДЛЯ НОТАТОК

Наукове видання

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Збірник наукових праць

Серія ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Випуск 5

Частина 4

Коректура • *О.А. Скрипченко*

Комп'ютерна верстка • *Н.М. Ковальчук*

Формат 64x90/8. Гарнітура SchoolBook.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 29,76. Замов. № 13/14. Наклад 100 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
73034, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а, офіс 105.
Телефон +38 (0552) 39-95-80
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4392 від 20.08.2012 р.